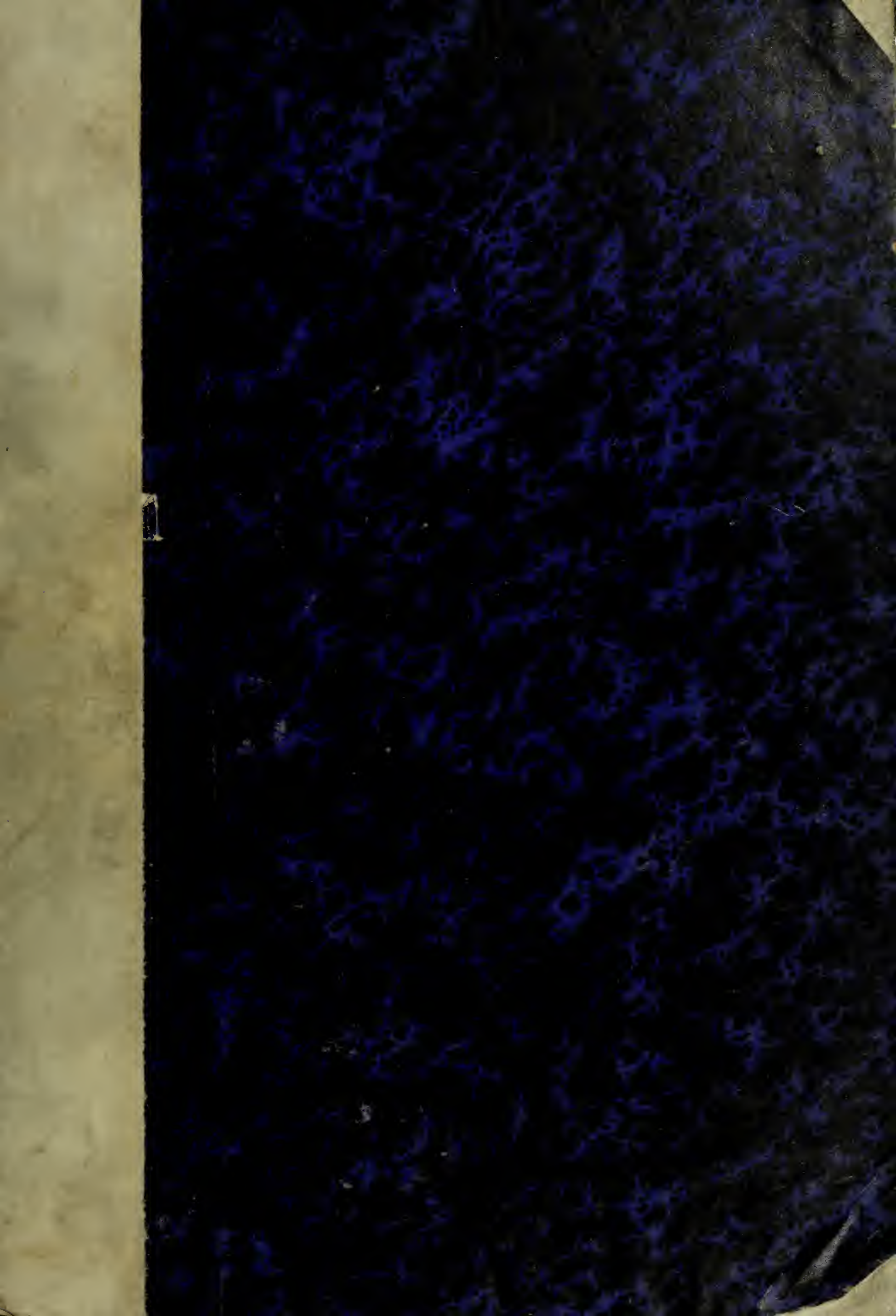

HISTORIAE ECCLESIASTICAE COMPENDIVM

PRAELECTIONIBVS PVBLICIS ACCOMMODATVM

AB

Henrico Guilielmo Wouters

ECCLESIAE CATHEDR. LEODIENSIS CANONICO, S. THEOLOGIAE DOCTORE
IN VNIVERSITATE CATH. LOVANIENSI HIST. ECCL. PROFESSORE

EDITIO NOVISSIMA CVM ADDITAMENTIS ET NOTIS

CVRA AC STVDIO

Bibliothecae Catholicae Scriptorvm

Interroga patrem tuum, et annuntiabit
tibi; maiores tuos, et dicent tibi.
DEVTERON. XXXII, 7.

TOMVS I

PRAECIPVA HIST. ECCLES. FACTA COMPLECTENS
a Nativitate D. N. Iesu Christi
usque ad Pontificatum s. Gregorii VII.

NEAPOLI
APVD OFFICINAM EIVSDEM BIBLIOTHECAE CATHOLICAE SCRIPTORVM
Via *vulgo dicta* s. Giovanni Magg. Pignatelli, *in aedibus Fibrenianis*
MDCCCLXX.

(Ius proprietatis omnino vindicabitur)

NEAPOLITANI CLERI

ADOLESCENTIBVS

Historiae Ecclesiasticae compendium ab Henrico Wouters in Vniversitate Lovaniensi professore elucubratum, ut vestro usui sit accommodatius, iam quartum novis curis atque additamentis procudimus. Maius enim emolumentum inde vos carpturos confidimus, si iis, quae eruditus auctor de Romanorum Pontificum historia enarrat, alia non minus probata certaque facta adnecteremus, quo penitiorem de eorum rebus gestis notitiam haberetis. Tum quae ad Ecclesiae doctrinam, disciplinam, liturgiam, haeresum varietates, caeteraque huiusmodi pertinent, maiorem in lucem ponere curavimus. Immo, pro rei opportunitate, recensere haud neglexinus quae vel ad vindicandum eorumdem Pontificum decus, vel ad aliquod Ecclesiasticae Historiae praecipuum caput magis enucleandum praeclari scriptores nuperrime ediderunt; idque, ubi opus fuit, appositis quoque adnotationibus saepenumero praestitimus. Praeterea ne quorumdam sive recentiorum, sive veterum non infimi subsellii auctorum nomina atque scripta, quae in hac ἐπιτομῇ desiderabantur, vos omnino laterent, ea diligenter accurateque retulimus. Stylum quoque, ut politior esset, passim emendavimus. Demum appendicem in calce adiecimus ad ea supplenda, quae Wouters intacta reliquit, et ad Ecclesiae historiam spectant, ab obitu Gregorii XVI ad praesentem diem. Ita ob oculos etiam habebitis ea quae vere mirandum Pii IX nunc feliciter regnantis Pontificatum respiciunt, eiusque nomen perquam mirifice illustrant, condecorant, atque immortalitati commendant. In quibus omnibus curis explendis id nobis consilii fuit, ut quo maiori vestrae utilitati et commodo consulere sategimus, eo alacriores in Historiae Ecclesiasticae studium incumbatis. Faxit Deus, ut isti labores, quos ad vestrum in hac scientia profectum promovendum, et ad Catholicae Romanae Ecclesiae, in cuius spem succrescitis, emolumentum suscepimus, optatum consequantur effectum. Valete.

Neapoli calendis ianuarii MDCCCLXX.

INTRODVCTIO

IN

HISTORIAM ECCLESIASTICAM

§ 1. *Historiae Ecclesiasticae Definitio*

Ecclesia est societas, quam humani generis Redemptor Iesus Christus instituit ut depositum doctrinae coelestis a se in terras delatae asservaret, simulque organum seu medium esset, quo haec ipsa doctrina propagaretur. Huius Ecclesiae seu societatis origo, propagatio et conservatio, varius eius status sive interior, sive exterior, fata prospera et adversa constituunt materiam seu argumentum historiae ecclesiasticae; eorum narratio dicitur historia ecclesiastica. Haec igitur definiri potest: Narratio fide digna et ordinata rerum seu eventuum memorabilium Ecclesiae a Christo institutae. Dicitur narratio *fide digna*, qua rerum eventus e monumentis et testimoniis authenticis atque idoneis sine praeconceptis opinionibus et partium studio referuntur. Dicitur *ordinata*, qua eventuum series ita texitur, ut eorum causae, sequelae et nexus distincto ordine consocientur. Additur *rerum memorabilium*, qua e multitudine rerum in Ecclesia gestarum exhibentur eae, e quibus illius status accuratius cognoscitur, quaeque ad eum immutandum maxime contulerunt.

§ 2. *Historiae Ecclesiasticae Vtilitas*

Quod de historia generatim affirmavit Cicero, eam esse « testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriae, nunciam vetustatis, magistram vitae[1] », id maxime praedicare licet de historia ecclesiastica. Haec in primis eos, qui Ecclesiae adscripti sunt, magis magisque in constanter amandis et tuendis sacris suis confirmat; docet quippe apertissime divinam Religionis, quam profitentur, originem, mirabilem eius propagationem et perpetuam conservationem. Aliis, qui ab huius Ecclesiae gremio alieni sunt, facilis claraque via est, qua ad eam perveniant, quaque dignoscere valeant Religionem a Christo institutam et ab Apostolis propagatam. Exempla sunt non pauca eorum, quos a teneris haeretica labe infectos, nihil magis ad veritatem reduxit, quam historiae ecclesiasticae perscrutatio. Omnibus denique instituendae vitae sancte exempla et hortamenta exhibet innumera, ut beatam sortem eorum, qui Religionem christianam fideliter servarunt, assequantur, et multiplicia mala eorum, qui ab illa alieni fuerunt aut illius nomine falso maleque gloriati sunt, devitent.

Sed maxime in formando, adiuvando et ornando theologo historiae ecclesiasticae utilitas atque necessitas conspiciuntur, utpote quae singulas s. Theologiae partes mire illustrat; adeo ut doct. Melchior Canus iure dixerit, theologorum quemquam historiae ecclesiasticae ignarum, theologi nomine immerito gloriari[1].

In primis historia ecclesiastica ss. Scripturarum interpreti Ecclesiae traditionem de ss. Librorum numero, authentia et canonica auctoritate, versionum originem et fata, legitimum interpretandi magisterium, regulasque hermeneuticas exhibet.

Secundo historia ecclesiastica subsidium maximum offert ad acquirendam Patrum notitiam seu illam Theologiae partem, in qua agitur de vita, scriptis et doctrina Patrum. Haec cognoscere maximi ponderis est theologo, quum Patres sint locupletissimi testes doctrinae, morum et institutorum veteris Ecclesiae.

Tertio historia ecclesiastica adfert praeclara adiumenta ad Theologiae dogmaticae et polemicae studium solide tractandum. Illius ope theologus sacrorum dogmatum historiam, constantem Ecclesiae traditionem, conciliorum definitiones scrutatur; et quid ubique, semper et ab omnibus Christianis creditum sit, addiscit. Illa duce originem et fata errorum veterum ac recentiorum detegit; qua ra-

[1]) *De oratore*, l. II, c. 9.

[1]) *De locis theologicis*, l. II, c. 11.

tione fuerint propositi, quibusve argumentis confutati, indagat. Denique adversus eos, qui Religionem christianam ab humanis additamentis, quorum accusant catholicos, purgandam et pristino nitori restituendam esse clamitant, historiae ecclesiasticae ope invicte demonstrat, Ecclesiae Romano-catholicae doctrinam esse eamdem illam, quam Christus Apostolis, hi ecclesiis a se fundatis, haeque ad haec usque tempora legitima successione tradiderunt.

In morali etiam et pastorali Theologia locum haud infimum obtinet historia ecclesiastica. Docet quippe qua ratione quavis aetate ethices christianae praecepta fuerint exercita, qua methodo tradita; quae fuerint moralis corruptionis praecipuae causae, quae instaurandae disciplinae rationes initae.

Denique iuris ecclesiastici notio, quaecumque fuerit, sine historiae ecclesiasticae notione mutila erit. Hac qui caruerit, regiminis ecclesiastici formam, applicationem et cum civili iure *relationem* haud percipiet; iuris tam antiqui quam novi originem, indolem et fata ignorabit; ipsaque iuris ecclesiastici fontium, qui post s. Scripturam sunt traditio, Patrum sententiae, Pontificum et conciliorum decreta, notione carebit[1].

§ 3. *Historiae Ecclesiasticae Fontes*

Historica veritas nititur testimoniis eorum, qui facta referunt. Sunt autem testes alii, qui rationem ultimam in se continent, propter quam factum habeatur verum, seu qui e nullo alio anteriori adhuc existente hauserunt, et hi vulgo vocantur fontes seu testes primi ordinis. Alii sunt, qui notitiam facti, quod perhibent, ex anterioribus hauserunt, et hi vocantur testes secundi ordinis; possunt tamen esse instar fontium in iis, quae ex ipsis fontibus hauserunt, dum hi vel interierunt vel adiri nequeunt: talis est Eusebius Caesareensis in multis quantum ad tria priora Ecclesiae saecula attinet. Qui autem relationi testium secundi ordinis innituntur, appellari possunt testes tertii ordinis.

Fontes historiae ecclesiasticae spectata origine dividuntur in divinos et humanos, habita ratione formae in publicos et privatos, in scriptos et non scriptos. Divini sunt, quorum auctores a Spiritu S. fuerunt inspirati[1]; reliqui sunt humani. Publici dicuntur illa monumenta, quae ab integra aliqua societate confecta sunt, vel a privatis confecta eidem probata sunt, v. g. acta conciliorum, epistolae synodales, decreta Pontificum, acta iudicialia, diplomata, matriculae. Ad fontes privatos pertinent omnia monumenta, quae a privatis dumtaxat motu proprio confecta sunt, v. g. testamenta, codicilli, epistolae, aliaque scripta privatorum hominum. Fontes scripti sunt, qui litteris signisve facta exhibent, ut sunt scripta quaevis, hieroglyphica, monogrammata. Ad fontes non scriptos pertinent monumenta operum, statuae, marmora, numismata, sigilla, mausolea; item traditiones non scriptae.

§ 4. *Historiae Ecclesiasticae Scriptores*

Ad historiae ecclesiasticae studium plurimum iuvat notio eorum, qui res in Ecclesia gestas collegerunt aut illustrarunt. Vt de his secundum seriem temporum, quibus floruerunt, agamus, a scriptoribus Canonicis exordium facimus.

Historiam seu vitam Salvatoris nostri conscripserunt quatuor Evangelistae. Primordia Ecclesiae a Christo institutae s. Lucas enarravit in Actis Apostolorum. Plura etiam nascentis Ecclesiae monumenta hauriuntur ex apostolorum Petri, Pauli, Ioannis, Iacobi et Iudae epistolis.

Ab eo tempore, quo desinunt scriptores Canonici usque ad saeculum IV, nemo, Hegesippo excepto, historicam rerum christianarum relationem scripsisse noscitur. Verumtamen non pauca Ecclesiae huius temporis monumenta occurrunt in epistolis ss. Clementis, Ignatii et Polycarpi; in operibus s. Iustini, Theophili, Athenagorae, s. Irenaei, Tertulliani, s. Cypriani, et aliorum Patrum; in ipsis etiam scriptoribus iudaeis et paganis, Flavio Iosepho, Philone, Tacito, Suetonio, Plinio iuniore. Hegesippus autem floruit saeculo secundo, scripsitque Historiae ecclesiasticae libros quinque a passione Christi usque ad sua tempora; sed tantum supersunt quaedam eorum fragmenta, ab Eusebio in sua Historia ecclesiastica relata.

[1]) Cf Rautenstrauch, *Prolegom. Instit. iur. eccl.* § 165; Godeau, *Theol. moral.* part. I, tract. I, sect. 2; Mabillon, *Tractat. De stud. monast.* part. II.

[1]) Tales sunt utriusque Testamenti libri, de quorum divina inspiratione et historica auctoritate videsis Bellarminum, *Controversiarum* t. I, l. 1-2; Melch. Canum, *De locis theologicis*, l. II; Huet, *Demonstratio evangelica*; Bergier, *Traitè hist. et dogmat.* t. IV, V, VII; aliosque.

Saeculo IV de historia Ecclesiae bene meruit Eusebius, episcopus Caesareensis in Palaestina, qui Historiae ecclesiasticae decem libros a Christo nato usque ad annum 325 elucubravit. Scripsit praeterea libros quatuor de Vita Constantini M.; Chronicon a mundi creatione usque ad annum post Christum natum 326; librum de Martyribus Palaestinae. Exeunte hoc saeculo Ruffinus, patria Toranus et ecclesiae Aquileiensis presbyter, Historiam ecclesiasticam Eusebii e graeco in latinum vertit et usque ad obitum Theodosii M. (395) duobus libris perduxit.

Saeculo V inter Graecos historiae ecclesiasticae adlaborarunt: Socrates, constantinopolitanus, dictus Scholasticus, qui Historiam ecclesiasticam ab anno 306 usque ad 439 septem libris complexus est. Hermias Sozomenus, Gazensis, scripsit Historiae ecclesiasticae libros novem ab anno 323 usque ad 439. Theodoretus episcopus Cyrensis, Historiam ecclesiasticam libris quinque continuavit ab arianae haereseos initiis (324) usque ad obitum Theodori Mopsuesteni, praeceptoris sui (428). Gelasius Cyzicenus scripsit libros tres de Actis concilii Nicaeni I [1]. Philostorgius Cappadox, arianus, Historiae ecclesiasticae duodecim libros contexuit ab arianae haereseos origine usque ad annum 425.

E Latinis eodem saeculo Sulpicius Severus, domo Aquitanus et presbyter, Historiam sacram a mundo condito usque ad annum post Christum natum 400 duobus libris exaravit [2]. Paulus Orosius, presbyter Tarraconensis, dedit libros septem Historiarum ab universali diluvio usque ad annum aerae christianae 416 [3].

Saeculo VI inter Graecos Theodorus, ecclesiae Constantinopolitanae lector, Historias ecclesiasticas Socratis, Sozomeni et Theodoreti redegit in compendium hactenus ineditum; ipse Historiam Ecclesiae a tempore, quo eam reliquit Socrates, continuavit usque ad principatum Iustini senioris (518); sed tantum supersunt fragmenta. Evagrius Syrus, cognomento Scholasticus, Historiam ecclesiasticam sex libris perduxit ab anno 431 usque ad 594 [4].

Eodem saeculo e Latinis laudandi sunt: Epiphanius Italus, dictus Scholasticus, qui hortante Cassiodoro, Historias ecclesiasticas Socratis, Sozomeni et Theodoreti e graeco in latinum vertit, quas ita translatas Cassiodorus in compendium redegit et Historiam tripartitam inscripsit [1]. S. Gregorius episcopus Turonensis, cuius extant libri decem, quibus post commemorata gesta ab orbe condito usque ad imperium Francicum, narravit res ecclesiasticas precipue Francorum [2].

Saeculis sequentibus studium historiae ecclesiasticae simul cum amore meliorum litterarum fuisse remissum, eruditi amare queruntur. Quantacumque tamen his saeculis fuerit rei litterariae infelicitas, non tamen penitus intercidit studium colligendi res ecclesiasticas. Notissimi sunt labores scriptorum Byzantinorum, qui historiae orientali ingentem lucem attulerunt [3]. Floruerunt etiam chronographi non pauci, qui quamvis magis generali rerum seriei indicandae adlaborarint, tamen res ecclesiasticas nonnunquam attigerunt. Saeculo VIII Paulus diaconus Aquileiensis, alias Warnefridus, scripsit libros sex de rebus gestis Longobardorum; adlaboravit etiam Històriae miscellae [4]. Venerabilis Beda, monachus Anglus, reliquit Chronicon ab orbe condito usque ad annum post Christum natum 724, et Historiam suae gentis usque ad annum 731 [5]. Saeculo IX Haymo episcopus Halberstadiensis, ex Eusebio et Ruffino res christianas commemoravit usque ad Theodosii M. tempora [6]. Anastasius presbyter et R. Ecclesiae bibliothecarius, Chronographiam conflavit e chronicis Nicephori Cp., Georgii Syncelli et Theophanis [7]; collegit etiam Vitas RR. Pontificum. Saeculo X Luitprandus, e diacono Ticinensi episcopus Cremonensis, dedit libros sex de rebus gestis imperatorum et regum [8]. Eutychius patriarcha Alexandrinus, arabice conscripsit Anna-

1) Eorum versio latina prodiit Paris. 1600, in-8°. —Gelasius Cyzicenus in variis cum melioribus historicis pugnat.

2) In Operum eius editione Veron. 1741.

3) Lugd. Batav. 1738, in-4°.

4) H. Valesius optimam notisque illustratam curavit editionem graeco-latinam Historiarum ecclesiasticarum Eusebii, Socratis, Sozomeni, Theodoreti, Philostorgii, Theodori et Evagrii, Paris. 1659 et August. Taurin. 1746, 3 vol. in-fol.

1) *Opera* Cassiodori, Rothomag. 1662 et Venet. 1729.

2) Paris. 1699, in-fol.

3) Paris. 1648, 27 vol. in-fol.; Venet. 1727, 22 vol. in-fol.

4) Apud Muratori, *Rerum italicarum scriptores*, t. I.

5) Paris. 1681, in-4°; Cantabrig. 1722, in-fol.

6) Romae 1564, in-fol.; Helmstadii 1671, in-4°.

7) Paris. 1649, in-fol.

8) Antverp. 1640, in-fol.

les a mundi primordiis usque ad suam aetatem[1]. Saeculo XII Sigebertus Gemblacensis monachus, Chronicon elaboravit ab anno 382, quo desinit Hieronymiana ad chronicon Eusebianum appendix, usque ad annum 1112[2]. Otto, episcopus Frisingensis, dedit Chronicorum libros octo a mundi creatione usque ad annum 1146[3]. Saeculo XIV Nicephorus Callistus, monachus graecus, scripsit Historiam ecclesiasticam a Christi nativitate usque ad annum 911, distributam in 20 libros, quorum quinque posteriores perierunt[4].

Alios nonnullos inter historicos medii aevi numerat Mabillon [5]; nos vero ad recentiores transimus.

Saeculo XVI et deinceps historia ecclesiastica accuratius exculta fuit, maxime quum haeretici dicti Protestantes et Reformati, historicis armis catholicos impetere, falsasque Ecclesiae ideas seu notiones obtrudere coeperunt, ut suis novitatibus umbram vetustatis conciliarent. Omnium primus cardinalis Baronius, ut Magdeburgensium haereticorum Centurias convelleret, incredibili labore confecit Annales ecclesiasticos usque ad annum a Christo nato 1198[6]. Eos prosecuti sunt Abraham Bzovius, Ordinis Praedicatorum, usque ad annum 1572[7]; Odericus Raynaldus, presbyter Oratorii, usque ad 1565[8]; Iacobus de Laderchio, eiusdem Oratorii presbyter, ab anno, quo desinit Raynaldus, usque ad 1572[9]; Henricus Spondanus, episcopus Apamiensis, usque ad annum 1640[10]. Nuperrime autem Augustinus Theiner, etiam Oratorianus, eosdem Baronii Annales ab anno, in quo destituit Laderchius, ad nostra usque tempora prosequendos suscepit[11]. In abbreviandis vastissimis Baronii Annalibus praeter alios operam navavit memoratus Spondanus[12]. Emendatoribus vero Baroniani operis palmam praeripuit A. Pagi, Ordinis Minorum

[1]) Arabice et latine edidit E. Pocock, Oxonii 1659, 2 vol. in-4°.
[2]) Antverp. 1608, in-8°.
[3]) Extant in collectionibus Pistorii et Muratori.
[4]) Graece et latine, edit. Paris. 630, 2 vol. in-fol.
[5]) *Tractatus de studiis monasticis*, part. II, c. 8.
[6]) Romae 1588, Antverp. 1610, 12 vol. in-fol.
[7]) Romae 1616, 9 vol. in-fol.
[8]) Ibid. 1646, 9 vol. in-fol.
[9]) Ibid. 1728, 3 vol. in-fol.
[10]) Coloniae 1610, 2 vol. in-fol.
[11]) Romae iam edidit 3 vol. in-fol.
[12]) 2 vol. in-fol.

Conventualium, cuius Critica historico-chronologica maximam lucem Baronii Annalibus attulit[1].

Post cardinalem Baronium conscribendae historiae ecclesiasticae operam dederunt ex Italis, C. Sigonius, qui res in Ecclesia gestas enarravit usque ad annum 311[2]. I. A. Orsi, R. E. cardinalis, qui historiam sex priorum Ecclesiae saeculorum italice scripsit[3]; quod opus usque ad annum 1587 continuavit P. A. Becchetti, Ordinis Praedicatorum [4]. I. L. Berti, Ordinis s. Augustini, qui edidit Historiam sive dissertationes quinque priorum Ecclesiae saeculorum [4] et Breviarium historiae ecclesiasticae [5]. G. Saccarelli, presbyter Oratorii, cuius extat Historia ecclesiastica usque ad annum 1185, variis annotationibus illustrata[7].

E Gallis primus occurrit A. Godeau, episcopus Vinciensis; gallice dedit Historiam Ecclesiae a mundi primordiis usque ad finem saeculi IX[8]. Eum secuti sunt: S. N. Tillemont, scriptor Portus regii; gallice collegit Memoranda facta sex priorum Ecclesiae saeculorum[9]. I. B. Bossuet, episcopus Meldensis; scripsit gallice Orationem egregiam super historiam universalem[10]. C. Fleury, abbas, edidit gallice Historiam ecclesiasticam a Christo usque ad annum 1414[11]; cui pessimam continuationem usque ad annum 1595 adiecit I. C. Le Fevre, presbyter Oratorii Gallicani. In ipsum Fleury merito animadverterunt Honoré de Ste Marie, de Housta, Marchetti, Muzzarelli. Natalis Alexander, Ord. Praed. scripsit Historiam ecclesiasticam V. et N. Testamenti usque ad exitum saeculi XVI, adiectis cuique saeculo dissertationibus, in nonnullis a C. Roncaglia, I. D. Mansi et F. A. Zaccaria merito castigatam[12]. H. Amat de

[1]) Antverp. 1727, 4 vol. in-fol. — Annales Baronii cum continuatione, critica, et observationibus editi sunt Lucae 1738, 38 vol. in-fol.
[2]) Mediolan. 1731, 2 vol. in-8°.
[3]) Romae 1747-61, 20 vol. in-4°.
[4]) Ibid. 1770, 24 vol.
[5]) August. Vindel. 1761, 4 vol. in 8°; Bassan. 1769, in-fol.
[6]) Correctum et auctum Gandav. 1831, 2 vol. in-12°.
[7]) Romae 1771-96, 25 vol. in-4°.
[8]) Paris 1653, 3 vol. in-fol.; item 6 vol. in-12°.
[9]) Paris 1693, 16 vol. in-4°.
[10]) Paris 1681 in-4°, et alibi saepius in-8° et 12°.
[11]) Paris 1691, 20 vol. in-4°; Nimes 1779, 25 vol. in-8°.
[12]) Lucae 1734, Venet. 1778, 9 vol. in-fol.; Bing. 1785, 20 vol. in-4°.

Graveson, Ord. Praed. reliquit Historiam ecclesiasticam colloquiis digestam usque ad annum 1721, a D. Mansi observationibus et continuatione auctam[1]. A. H. Berault-Bercastel scripsit gallice Historiam Ecclesiae usque ad primordia saeculi XVIII[2], deinde a M. Henrion castigatam, et usque ad Gregorii XVI Pontificatum continuatam[3]. Rohrbacher sacerdos, in seminario Nanciensi professor, gallice in lucem edidit Historiam universalem Ecclesiae catholicae[4].

E Germanis notissimi sunt hi qui sequuntur: I. Pohl, Societatis Iesu; dedit Manuductionem ad historiam ecclesiasticam usque ad saeculum XVIII[5]. C. Becker, presbyter et professor in Academia Monasteriensi; edidit Historiam Ecclesiae practicam usque ad saeculum XVI[6]. A. F. Gudenus, canonicus s. Severini Erfurti; germanice collegit Res ecclesiasticas duorum priorum saeculorum[7]. I. N. Alber; cuius extant Institutiones historiae ecclesiasticae, pluribus dissertationibus illustratae[8]. F. L. comes de Stolberg; germanice publicavit Historiam Religionis Iesu Christi a mundo condito usque ad annum 430 post Christum natum[9]; eius opus prosecutus est F. von Kerz. A. Klein, historiae ecclesiasticae in universitate Graecensi professor; continuavit historiam Ecclesiae christianae usque ad obitum Pii PP. VII[10]. T. Karterkamp, theologicae facultatis Monasteriensis professor; scripsit germanice Historiam ecclesiasticam usque ad annum 1153[11]. I. Ruttenstock, Claustroneoburgensis canoniae praepositus; cuius opera editae sunt Institutiones historiae ecclesiasticae N. Testamenti[12].

Praeterea infinitus prope est numerus eorum, qui aut particularium Ecclesiarum historias scripserunt, aut certas factorum seu monumentorum ecclesiasticorum classes collegerunt vel illustrarunt. Missis aliis, Orientalis ecclesiae monumenta collegit M. le Quien[1]; Italicae F. Ughelli[2]; Gallicanae I. de Longueval[3], Le Cointe[4] et Sammarthani[5]; Germanicae M. Hansizius[6].

Vitas et res gestas RR. Pontificum ediderunt Anastasius bibliothecarius[7], A. Ciaconius[8], Fr. Pagi[9], A. Sandini[10]. Haeresum et schismatum historiam post s. Irenaeum, Tertullianum, s. Epiphanium, s. Augustinum dederunt inter alios G. M. Travasa[11] et Fr. Andr. Pluquet[12]. Conciliorum acta, canones, summorumque Pontificum decreta collegerunt aut illustrarunt I. Merlin[13], P. Crabbeus[14], L. Surius[15], S. Binius[16], Ph. Labbeus et G. Cossartius[17], Chr. Lupus,[18] I. Cabassutius[19], Ioan. Harduinus[20], Nic. Coleti[21], Ioan. Dom. Mansi[22], P. Coustant[23], L.

1) Venet. 1762; Bassan. 1791, 9 tom. in 3 vol. in-4°.
2) Paris 1778, 24 vol. in-12°.
3) Paris, 12 vol. in-8°.
4) Paris 1842-45, 29 vol. in-8°.
5) Viennae 1753, 6 vol. in-8°.
6) Monast. 1782, 7 vol. in-12°.
7) 1783, 2 vol. in 8°.
8) Colociae 1793, 4 vol. in-8°.
9) 1806, 15 vol. in-8°.
10) Graecii 1828, 2 tom. in 4 vol. in-8°.
11) Münster 1823, 5 vol. in-8°.
12) Viennae 1832, 4 vol. in-8°.

1) *Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus*, Paris. 3 vol. in-fol.
2) *Italia sacra*, Venet. 1717-33, 10 vol. in-fol.
3) *Histoire de l' Eglise gallicane*, continuèe par les PP. Fontenay, Brumoy et Berthier jusqu' à l' an 1559, Paris 1730, 18 vol. in-4°.
4) *Annales ecclesiastici Francorum ab anno* 235 *usque ad* 835, 8 vol. in-fol.
5) *Gallia Christiana*, Paris. 1725, 13 vol. in-fol.
6) *Germania sacra*, 3 vol. in-fol.
7) *Liber pontificalis*, *cum prolegomenis et notis F. Bianchini*, Rom. 1718, 4 vol. in-fol.
8) *Vitae et gesta RR. Pontificum et Cardinalium*, 1676, 4 vol. in-fol. Opus continuavit usque ad Clementem XII M. Guarnacci, 1751, 2 vol. in fol.
9) *Breviarium hist. chronol. criticum* illustriora RR. Pontificum gesta complectens, Antwerp. 1717, 4 vol. in-4°. Opus duobus voluminibus continuavit A. Pagi.
10) *Vitae Pontificum RR.* Ferrar. 1748; Bamberg. 1753, 3 vol. in-12°.
11) *Storia critica delle vite degli eresiarchi*, Venet. 1752, 5 vol. in-8°.
12) *Dictionnaire des hérésies*, *des erreurs et des schismes*, Besançon 1827, 2 vol. in-8°.
13) *Acta Conciliorum*, Paris. 1532, 2 vol. in-fol.
14) *Collectio Conciliorum*, Colon. 1538, 2 vol. et 1551, 3 vol. in-fol.
15) *Collectio Conciliorum*, Colon. 1567, 5 tom. in-fol.
16) *Collectio Conciliorum*, Colon. 1606, 4 tom. et Paris. 1638, 9 tom. in-fol.
17) *Sacrosancta Concilia*, Lutet. Paris. 1671, 17 tom. in-fol. Additur 18 sub titulo: *Apparatus alter*.
18) *Commentarii in synodorum decreta et canones*, Lovan. et Bruxell. 1665, 1673, 5 vol. in-4°.
19) *Notitia ecclesiastica Conciliorum*, *Canonum*, *veterumque Ecclesiae rituum*, Lugdun. 1685 in-fol.
20) *Collectio Conciliorum*, 1715, 12 vol. in-fol.
21) *Collectio Conciliorum*, Venet. 1728, 25 vol. in fol. Adiecit supplementa I. D. Mansi, Lucae 1748, 6 tom. in-fol.
22) *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florent. 1759-85, 28 tom. in-fol.
23) *Epistolae RR. Pontificum a Clemente usque ad Innocentium I*, Paris. 1721, in-fol.

Cherubini [1]. Sacrorum dogmatum et disciplinae ecclesiasticae historiam conscripserunt Dion. Petavius [2], L. Thomassinus [3], L. Du Mesnil [4]. Martyrum acta, Sanctorum vitas, Ordinumque monasticorum initia et fata litteris tradiderunt Th. Ruinart [5], S. E. Assemani [6], celebres Bollandistae [7], L. Surius [8], A. Butler [9], P. Helyot [10], I. Mabillon [11], L. Wadingus [12]. Edendis et illustrandis sacris ritibus atque christianis antiquitatibus operam dederunt I. S. Durantus [13], B. Gavantus [14], I. Bona [15], E. Martene [16], I. M. Cavalieri [17], L. A. Muratori [18], I. L.

1) *Bullarium magnum*, a variis continuatum usque ad Benedictum XIV, Romae 1742, 19 tom. in-fol. Continuatio vero *Bullarii* usque ad Gregorium XVI edita est Prati 9 vol. in-4°, in fine Operum Benedicti XIV, 1839-56.

2) *Dogmata Theologica*, Paris. 1644 et 1650, 5 vol. in-fol.

3) *Dogmata Theologica*, 1680, 3 tom. in-fol. Item, *Discipline ecclésiastique sur les bénéfices et les bénéficiers,* 1678, 3 tom. in-fol.

4) *Doctrina et disciplina Ecclesiae ipsis verbis veterum monumentorum expressa*, Colon. 1740, 4 tom. in-fol.

5) *Acta SS.martyrum sincera,* Paris. 1689, in-4°, Veron. 1731, in-fol.

6) *Acta martyrum orientalium et occidentalium*, Rom. 1748, 2 vol. in-fol.

7) *Acta Sanctorum,* Antuerpiae 1643, 53 vol. in-fol. Nunc autem Bruxellis continuantur, et hactenus 3 alia vol. in lucem prodierunt.

8) *Vitae Sanctorum,* Colon. 1617, 6 vol. in-fol.

9) Vitas Sanctorum ab Albano Butler anglice conscriptas, gallice edidit I. F. Godescard, Paris 1763 et 1786, 12 vol. in-8°. Recentius cum supplementis et notis DD. Räss, Weis et de Ram, Louvain 1828, 22 vol. in-8°.

10) *Histoire des Ordres monastiques, religieux et militaires*, Paris 1714-21, 8 vol. in-4°.

11) *Annales Ordinis Benedictini,* Paris. 1703; Lucae 1739, 6 vol. in-fol.

12) *Annales Minorum*, Rom. 1731, 18 vol. in-fol.

13) *De ritibus Eccl. catholicae,* Rom. 1591, in-fol.; Lugd. 1715, in-4.°

14) *Thesaurus sacrorum rituum*, August. Vindel., 1763, 3 tom. in-fol. Praefertur editio cum Commentariis C. M. Merati, Taurin. 1736-49, 5 vol. in-4°.

15) *Rerum liturgicarum libri duo*, Rom. 1671 in-4°; et cum notis R. Sala, August. Taurin. 1747-57, 3 tom. in-fol.

16) *De antiquis Ecclesiae ritibus* Rhem. 1700, 4 vol. in-4°; Antverp. 1763, 4 vol. in-fol.

17) *Commentaria authentica, in SS. Rituum Congregationis decreta*, Bresciae 1783, 3 vol. in-4°.

18) *Liturgia romana vetus*, Venet. 1748, 2 vol. in-fol.

Selvagio [1], Th. M. Mamachi [2]. De collectionibus veterum scriptorum bene meruerunt L. D' Achery [3], L. A. Muratori [4], E. Martene [5]. Demum de viris illustribus et scriptoribus ecclesiasticis egerunt, post s. Hieronymum et alios, A. Possevinus [6], card. Bellarminus [7], Ph. Labbè [8], Nic. Nourry [9], R. Ceillier [10].

§ 5. *Regulae Critices*

Quum in Historia ecclesiastica in primis veritas sit investiganda atque sectanda, haec autem idoneis fontibus et testimoniis innitatur, omnia eo ultimo redeunt, ut auctoritatem et gravitatem fontium atque testimoniorum rite aestimemus. Hinc in Historiae ecclesiasticae studio maxime necessaria est ars critica, ut haec duo extrema seu scopulos aeque vitemus, scilicet nimiam credulitatem et immoderatam dubitandi libidinem. Critica autem iudicat de monumentis seu fontibus et testimoniis tum scriptis tum non scriptis: quis sit eorum auctor, quae aetas; an sint genuina seu auctori et aetati, quibus adscribuntur, conveniant; an vero spuria seu supposititia; an sint integra; an vero additamentis vel suppressionibus interpolata aut mutilata. Iudicat praeterea critica de auctoritate testimonii, inquirendo scilicet, an auctor seu testis factum, quod refert, sciverit et in eo narrando

1) *Antiquitatum christianarum Institutiones*, Patav. 1780, 3 vol. in-4°.

2) *Originum et antiquitatum christianarum libri XX*, Rom. 1749, 5 vol. in 4°; item, *De' costumi de' primitivi cristiani*, Rom. 1753, 3 vol. in-8°.

3) *Veterum aliquot scriptorum Spicilegium,* Paris. 1665, 13 vol. in-4°; 1723, 4 tom. in-fol.

4) *Anecdota graeca*, Patav. 1709, in-4°; item, *Anecdota latina*, Mediolan. 1697, 4 vol. in-4°.

5) *Thesaurus novus anecdotorum*, Paris. 1717, 5 vol. in-fol.; item, *Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio*, Paris. 1724, 9 vol. in-fol.

6) *Bibliotheca selecta*, Rom. 1593, in fol.; item, *Apparatus sacer ad scriptores V. et N. Testamenti,* 3 vol. in-fol.

7) *De scriptoribus ecclesiasticis,* in-4°.

8) *Dissertationes de scriptoribus ecclesiasticis*, 2 vol. in-8°.

9) *Apparatus ad Bibliothecam Patrum*, Paris. 1703 et 1715, 2 vol. in-fol.

10) *Histoire générale des auteurs sacrès et ecclèsiastiques*, Paris 1729, 23 vol. in 4°. Praeferenda nova editio multis adnotationibus locupletata, cuius 10 adhuc volumina edita sunt Paris. 1858 seqq.

sit sincerus. Ita enim sumus natura comparati, ut ad credendum non antea moveamur, quam firmiter persuasi simus, narrantem neque decipi neque alios decipere velle. Verumtamen sicut ars critica necessaria est in Historiae ecclesiasticae studio ne singulis promiscue et facile assentiamur, ita etiam cavendum est a nimia credendi difficultate et dubitandi temeritate. Quapropter in recto critices usu observandae sunt regulae, quas de fide historica probe aestimanda viri docti tradiderunt. Ex iis regulis praecipuae sunt hae, quae sequuntur:

a) Documentum historicum tamdiu genuinum habendum est, donec vel e characteribus internis vel testimoniis idoneis appareat esse supposititium.

b) Fontes, quos Ecclesia, quae est columna veritatis, genuinos aut apocryphos vel spurios declaravit, ut tales habendi sunt. Sic Gelasius PP. I in Romana synodo anno 494 habita, post definitos libros utriusque Testamenti, plura scripta declaravit apocrypha [1].

c) Liber aestimatur apocryphus, quem veteres iam olim ceu talem repudiarunt; nisi momentosa ratione contrarium evincatur [2].

d) Fons, in quo memorantur facta, personae, haereses, aliave adiuncta, auctoris aetate posteriora, habendus est spurius aut interpolatus; nisi gravis ratio suadeat, illa fuisse adiecta ab alio qui illum continuavit.

e) Spurius vel interpolatus censetur liber, si dogmata contineat contraria iis, quae auctor alibi expresse tradit; si stilus sit diversus in eodem scribendi genere, vel alienus ab aevo, quo liber scriptus dicitur; nisi legitima ratione istae mutationes et differentiae concilientur.

f) In aestimanda fide monumentorum non scriptorum, praecipue inquirendum est, cui aetati, cui auctori monumentum sit tribuendum, an sit genuinum et integrum, an spurium aut adulteratum.

g) In iudicandis traditionibus eventuum ecclesiasticorum inquirendum est, an per incultam tantum plebem, an per Ecclesiae doctores et praepositos propagatae atque scriptis quoque mandatae fuerint; diligenter etiam attendendum ad tempus, quo primum litteris mandatae sunt, ad scriptores, a quibus adferuntur, et ad qualitatem eventus, quem referunt.

h) Scriptis supposititiis, ex ignorantia auctori alicui attributis, si tempus et locus, quibus composita sint, circiter definiri possit, ea fides competit, quae aliis eiusdem temporis et loci testibus.

i) E scriptis adulteratis ea tantum loca ab historico suscipienda sunt, quae incorrupta esse constat.

k) Testimonium vel factum, quod cum chronologia certa vel aliis eventibus historice certis aut cum temporis ritibus, moribus, aliisve adiunctis pugnat et conciliari nequit, commentitium habendum est.

l) Merito suspecta est narratio scriptoris posterioris, si aequales et suppares omnes, alioqui exacti et diligentes, de re sileant, quam propter celebritatem scire et referre debuissent.

m) Testes rem, quam narrant, scivisse aestimantur, si eius fuerint auctores aut consiliarii, vel ei praesentes fuerint, vel notitiam acceperint ab eiusdem auctoribus, consiliariis aut testibus oculatis vel auritis, vel vixerint loco et tempore cognoscendae rei opportunis.

n) Assertio testis vel scriptoris, qui factum novisse aestimatur, habetur sincera, quamdiu e rationibus sufficientibus non vocetur in dubium. Rationes praecipuae hic perpendendae, sunt affectiones amoris, adulationis et odii, exaggerationis genius, studia religionis, sectae, societatis, patriae.

o) In dissensu testium, caeteris paribus, praeferendi sunt coaevi posterioribus, domestici extraneis, publici privatis, probi, docti et graves iis, qui his dotibus carent. Si testes varient aut sibi contradicant circa facti adiuncta, moralitatem, finem, causam, non ideo ipsum factum censendum est confictum [1].

§ 6. *Ordo Rerum et Temporum*

Ad legitimum modum pertractandi Historiam ecclesiasticam pertinet rectus rerum ge-

[1]) Observandum est, vocabulum *apocryphum* apud veteres varia ratione usurpari; alios libros dixerunt apocryphos, quod non pertinerent ad canonem librorum divinorum vel ab Ecclesia non essent approbati ad usum publicum; alios, quod non essent proprii auctoris, cui adscribebantur; alios, quod continerent doctrinas falsas.

[2]) Hinc plurimum valent iudicia s. Hieronymi, Gennadii, Isidori Hispalensis, Photii, Trithemii, aliorum, qui catalogos scriptorum ecclesiasticorum concinnarunt.

[1]) Cf Honoré de Ste Marie, *Rèflexions sur les règles et sur l'usage de la critique*, Paris 1713, 3 vol. in-4°; opus latine redditum, 3 vel 1 vol. in-4°; I. Mabillon, *Tractatus de studiis monast.* part. II, c. 8.

starum et temporum ordo, tum ut discentium memoria sublevetur, tum ut res in Ecclesia gestae facili intuitu iis quasi praesentes sistantur. Diversus vero rerum temporumque ordo a diversis Historiae ecclesiasticae scriptoribus adhibetur. Alii res gestas in certas classes distribuunt, et per singula capita agunt de Romanis Pontificibus, de conciliis, de haeresibus, de scriptoribus ecclesiasticis, de imperantibus civilibus, de doctrina et disciplina. Verum haec methodus frequenti rerum repetitioni et confusioni obnoxia est. Alii procedendo per annos res referunt eo ordine et tempore, quibus contigerunt. Sed hic modus filum narrationis saepius abrumpit et discentium memoriam affligit. Alii ordinem chronologicum rerum gestarum ita sequuntur, ut simul earum completae narrationi et nexui causali consulant. Haec postrema methodus nobis videtur praeferenda. Quantum ad ordinem temporum attinet, alii longam eorum seriem, in Historiae ecclesiasticae studio percurrendam, dividunt secundum saeculorum numerum. Sed inde hoc incommodum sequitur, quod cum fine cuiusvis saeculi narrationem rei, per plura saepe saecula protractae, abrumpere, nexumque factorum dissolvere cogantur. Alii melius temporum seriem distribuunt in certas epochas, quarum quaelibet diversum a superiori Ecclesiae statum, idque in maximis rebus vidit.

Epochae vocantur celebriora quaedam tempora, ad quae memoriae causa caetera referuntur; quemadmodum in mappis geographicis ad certas civitates celebriores, quarum situs memoriae facilius inhaeret, alia loca minus illustria referri solent. Non easdem omnes Historiae ecclesiasticae scriptores *epochas* numerant. Nos vero Historiam ecclesiasticam dividimus in IV epochas maiores, hasque iterum dividimus in XII minores.

Epocharum Index

	AN. CHR.
PRIMA ex epochis maioribus continet res gestas a nativitate D. N. Iesu Christi usque ad conversionem Constantini M.	312
SECVNDA a conversione Constantini usque ad aetatem Caroli M.	771
TERTIA ab aetate Caroli M. usque ad initia pseudo-reformationis	1311
QVARTA a pseudo-reformatione usque ad nostram aetatem	1863

Iª ex epochis minoribus continet res gestas a nativitate Iesu Christi usque ad obitum s. Ioannis Apostoli	101
IIª ab obitu s. Ioannis usque ad conversionem Constantini M.	312
IIIª a conversione Constantini usque ad finem imperii occidentalis.	476
IVª a fine imperii occidentalis usque ad pseudo-prophetam Mahomet.	622
Vª a Mahomete usque ad aetatem Caroli M.	771
VIª a Carolo M. usque ad pontificatum s. Gregorii VII.	1073
VIIª a s. Gregorio VII usque ad pontificatum Innocentii III.	1198
VIIIª ab Innocentio III usque ad schisma Occidentis	1378
IXª a schismate Occidentis usque ad finem imperii graeci.	1453
Xª a fine imperii graeci usque ad pseudo-reformationem	1517
XIª a pseudo-reformatione usque ad Iansenismum.	1640
XIIª a Iansenismo usque ad publicam rerum subversionem in Gallia.	1789
XIIIª a rerum subversione in Gallia usque ad nostram aetatem.	1863

Singulae hae epochae magna quadam mutatione sunt illustres, facile memoriae commendantur, et bene notae maximum addiscendae Historiae ecclesiasticae opem adferunt. Praeterea cuivis earum breve praemittemus proemium, in quo earumdem praecipuas proprietates indicabimus, ut facilius pateat, quis durante singula epocha fuerit Ecclesiae status.

HISTORIAE VETERIS TESTAMENTI

SVMMARIVM

QVO VIA PANDITVR AD HISTORIAM ECCLESIASTICAM

PROEMIVM

Tanta est inter revelationem primaevam, Mosaicam et Christianam harmonia, tanta Religionis patriarchicae et christianae connexio, tantaque figurarum V. Testamenti cum veritate N. Foederis concordia, ut Religio christiana certo sensu ab ipso humani generis initio extitisse dici possit. « Ipsa res, inquit s. Augustinus, quae nunc christiana Religio nuncupatur, erat et apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque Christus venerit in carnem, unde vera Religio, quae iam erat, coepit appellari christiana[1] ». Non nisi per fidem in Messiam, qui est Christus Iesus, iustificati et salvati sunt, quotquot a mundi exordio salutem consecuti fuerunt. Proinde ut divinae Religionis status et nexus tum ante tum post adventum Christi in carnem, atque admiranda oeconomia, qua sapientissimus ac optimus Deus revelationum suarum lumina a mundi incunabilis per diversas aetates humano generi dispensavit, clariori in luce ponantur, hoc V. Testamenti summarium Historiae ecclesiasticae praemittendum duximus.

1. *Religionis primordia* — Religionem a Deo ipso humani generis protoparentibus fuisse revelatam, reperimus in Historia sacra V. Testamenti, quae veracitatis notis quasque alias antecellit[2]. Deus solus a se, per se et in se ab omni aeternitate existens, in principio temporis seu rerum, omnia creavit. Reliquarum creaturarum opificio absoluto, hominem creavit ad imaginem et similitudinem suam, Adam scilicet et Evam, primos humani generis parentes[3]. Iis seipsum operaque sua manifestavit; quae credere, quaeque observare deberent, ut Creatori suo placerent et beatum finem, ad quem creati erant, consequerentur, ostendit; eorum, quae erant super terram, potestatem dedit; ad humani generis propagationem coniugii leges inter eos sancivit; atque felicissimi status, in quo constituti erant, continuationem, a morte immunitatem, vitamque aeternam iisdem promisit, si divinis mandatis morem gererent[1].

2. *Hominis lapsus* — Longa non fuit hominis felicitas. Angeli apostatae, qui in Deum creatorem suum rebelles, in suppliciorum abyssum fuerant detrusi, felici hominis statui inviderunt. Daemon per serpentem, cuius organo usus est, Evam ad violationem divini praecepti callide sollicitavit; haec Adamum coniugem suum illexit; et ambo iustissimam Dei legem violarunt. Hac inobedientia non tantum ipsimet felici statu, in quo fuerunt constituti, exciderunt, sed per peccatum suum omnes etiam posteros suos in statum maxime miserum et infelicem coniecerunt; acceptam a Deo iustitiam et sibi et omnibus posteris suis perdiderunt; totique per praevaricationis offensam secundum corpus et animam in deterius commutati, non tantum mortem et poenas corporis, sed et peccatum in omne genus humanum transfuderunt[2].

3. *Promissio Redemptoris*—Verumtamen clementissimus Deus homini lapso statim promisit redemptorem, promittens mulieris semen benedictum, quod caput serpentis contereret, idest Christum Messiam e muliere nasciturum, qui opera diaboli dissolveret, et quod homo non poterat, divinae iustitiae, peccato hominis laesae, dignam satisfactionem redderet[3]. « Deus omnipotens et clemens, ait s. Leo, cuius natura bonitas, cuius voluntas potentia, cuius opus misericordia est, statim ut nos diabolica malignitas veneno suae mortificavit invidiae, praeparata renovandis mortalibus suae pietatis remedia, inter ipsa mundi primordia praesignavit; denuntians ser-

[1]) *Retract.* l. I, c. 13.
[2]) Cf Bellarminum et alios p. VI indicatos.
[3]) *Genes.* I.

[1]) *Genes.* II; *Eccles.* XVII.
[2]) *Genes.* III; Cf *Concil. Trident.* sess. V.
[3]) *Genes.* III.

penti futurum semen mulieris, quod noxii capitis elationem sua virtute contereret; Christum scilicet in carne venturum, Deum hominemque significans; qui natus ex virgine, violatorem humanae propaginis incorrupta nativitate damnaret [1] ».

4. *Patriarchae antidiluviani* — Moyses genealogiam Adae et posterorum eius per Seth, annosque vitae eorum recensens, ab exordio humani generis usque ad universale diluvium numerat decem patriarchas, Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Iared, Henoch, Mathusalam, Lamech et Noë. Horum vita speciali Dei ordinatione ad plura saecula fuit protracta, quo efficacius primaevae revelationis traditio et primorum temporum memoria conservata sunt [2]. Cain primogenitus Adae filius et Abel secundo loco natus, moribus diversissimi, duarum mysticarum civitatum, Dei scilicet et mundi, typi effecti sunt. Cain impius et criminibus deditus, Abelem pium et iustum occidit; quo occiso Seth, tertius Adae filius, civitatis Dei princeps fuit. Vtraque civitas in Caini et Sethi posteris propagata est; unde hi *filii Dei*, illi vero *filii hominum* in Scripturis dicti.

5. *Corruptio moralis* — Sincera pietas felicius perseveravit in familiis Seth, Enos, Henoch et Lamech, quorum fides et religio in Scripturis commendantur [3]. Verum post plura saecula, cum multiplicatum esset genus humanum, morum pravitas invaluit. Filii Dei seu Sethiani ad filios hominum seu Cainitos accesserunt, coniugia contraxerunt, eorum prava exempla secuti sunt, et morum corruptio facta est communis: *Corrupta est terra coram Deo, et repleta est iniquitate. Omnis caro corruperat viam suam super terram* [4]. Quapropter Deus statuit diluvii aquis a facie terrae delere omnem hominem, excepta familia Noë, qui pius et iustus invenit gratiam coram Domino.

Quisquis mosaicam primae mundi aetatis relationem cum antiquis gentium annalibus contulerit, fatebitur ultro, non ex his sed ex illa sola primorum temporum historiam certo hauriri, humanique generis primordia cognosci eum in modum, qui cum ratione congruit. Sunt enim antiqui gentium annales, quantum ad prima humani generis tempora pertinet, multis fabulis et inextricabilibus tenebris obducti. Verumtamen primigeniae traditionis de mundi hominisque creatione, de felici hominis statu, eiusque lapsu, de hominis redemptore, de Dei cum primis hominibus communicatione, de patriarcharum antidiluvianorum longaevitate, aliisque, vestigia non pauca occurrunt in veteribus Persarum, Indorum, Sinensium, AEgyptiorum, Phoenicum, Chaldaeorum libris [1].

1) *Serm.* 2 *De nativit. Domin.*
2) *Genes.* IV-V.
3) Ibid.
4) *Genes.* VI.

6. *Diluvium* (*an. m.* 1656 *ant. C.* 2344). Postquam Noë, divinae iustitiae praeco, arcae fabricam et alia sibi a Deo mandata, perfecisset, Dominus immisit in terram aquas diluvii, quibus, Noë cum familia sua excepto, universum genus humanum propter communem morum corruptionem in terra deletum est [2].

Huius diluvii et arcae meminerunt omnes barbaricae historiae scriptores, inquit Fl. Iosephus [3]. Reipsa memorandi huius eventus vestigia reperiuntur in annalibus AEgyptiorum [4], Syrorum [5], Chaldaeorum et Assyriorum [6], Sinensium [7], Indorum [8].

Noëmum cum familia sua post diluvium in avita religione et veri Dei cultu perseverasse, e Geneseos capitibus VIII et IX manifestum est. Hoc sacrum depositum a patribus acceptum, Noë fideliter transmittendum curavit novo orbi, qui totus ab eo originem sumebat. Habuit Noë tres filios, Sem, Cham et Iaphet, a quibus *disseminatum est*, inquit Moyses, *omne genus hominum super universam terram* [9].

7. *Dispersio gentium* — Quum progressu temporis rursum humanum genus esset multiplicatum, insolescere coeperunt. Dominus eorum superbiam et temeritatem linguarum divortio fregit. Inde factum est, ut familiae se in varias orbis terrae partes, primo in vicinas, deinde aucta hominum simul incolentium multitudine, in remotiores diviserint. Ita diversi populi exorti sunt [10].

1) Cf Euseb., *Praeparat. evangel.* l. II, XII-XIII; Huet, *Demonstrat. evangel.* c. 3; Natal. Alexand., *Hist. eccl. V. Testamenti,* tom. I, c. 1, a. 3.
2) *Genes.* VI-VII.
3) *Antiquitat. iud.* l. I, c. 5.
4) Apud Diodorum, *Biblioth.* l. I; Platonem, *Timaeus.*
5) Apud Lucianum, *De dea Syria.*
6) Apud Berosum et Abydenum.
7) In *Chou-King.*
8) In *Ezour-Vedam.*
9) *Genes.* IX, 19.
10) *Genes.* X-XI.

8. *Idololatriae initia* — Decursu temporis sensim praeteritae aetatis memoria defecit; plurimi mortales sensibus et sensibilium rerum illecebris immersi, ab avita pietate deflexerunt; morum improbitas invaluit; veri Dei notitia obscurata est; primitivae revelationis dogmata male tradita, multisque fabulis adulterata. Quo factum est, ut pleraeque gentes, Deo patrum suorum posthabito, novos recentesque deos adorare coeperint. Sensim polytheismus et idololatria, quorum ante diluvium et primis saeculis post nulla usquam mentio certa occurrit, obtinuerunt [1].

9. *Abraham. Populus electus* (*an. m.* 2083 *ant. C.* 1917) — Ne avita Religio penitus deperiret, Deus sibi elegit specialem populum, cui antiquae revelationis et traditionis depositum committeret. In electi huius populi caput selegit Abraham, quem e Chaldaea vocavit in terram Chanaan; ei terrae huius possessionem et innumeram posteritatem promisit; eidemque revelavit, ex eius posteritate nasciturum humani generis Redemptorem, in quo omnes gentes benedicerentur, idest ad veri Dei sinceram cognitionem cultumque reducerentur. Novum foedus cum eo iniit, cuius signum esset circumcisio, quae divina promissa et Abrahae fidem consignaret, eiusque posteros ab aliis gentibus distingueret[2]. Eadem promissa Deus confirmavit Isaac filio Abrahae, et Iacob filio Isaaci [3]. Iacob congregatis duodecim filiis suis, totidem tribuum patriarchis, divino afflatu ventura praenuntians, Messiae adventum eiusque tempus diserte notavit his verbis: *Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium* [4].

Deus selectum populum Israël, sensim multiplicatum, peculiari semper providentia prosecutus est. In AEgypto, in quam patriarcha Iacob cum universa domo sua descenderat [5], ducentis et amplius annis in medio nationis pravae morati, veri Dei cultum et promissi Salvatoris fidem constanter retinuerunt. Singulari Dei munere et numero et viribus immensum aucti, ab AEgyptiis vehementer oppressi sunt. Dominus eorum clamores exaudivit, et post multa prodigia, quibus omnipotentiam suam AEgyptiis manifestam reddidit, illos Mose duce e durissima servitute liberavit, et trans mare Rubrum, Pharaone et exercitu eius in eo consumptis, eduxit [1].

10. *Historia Iobi* — Ad hanc mundi aetatem refertur historia Iobi e terra Hus; qui septem filiorum et trium filiarum pater, opibus inclytus, inter Orientales seu Arabes vere magnus ac potens fuit. Quamvis genere Idumaeus, veram Religionem coluit. Simplex, rectus, Deum timens et a malo recedens, admirabile moderationis ac pietatis in prosperis et patientiae ac humilitatis in adversis praebuit exemplum [2].

11. *Moyses et Lex scripta* (*an. m.* 2513 *ant. C.* 1487) — Sub ministerio Mosis primaevae Religionis summa pluribus illustrata et evoluta fuit. Legi naturali et acceptis traditionibus addita est lex scripta; cultus divinus multis ritibus auctus; diversae oblationes et sacrificia praescripta, circumcisioni additus agnus paschalis; sacris faciendis destinata tabernacula; sacerdotes et ministri speciali ratione constituti, hi e Levitis, illi e genere Aaronico; novaque de venturo Messia vaticinia edita. Etenim ne populus Israël, immensum auctus, in mundo idololatrico a vera Religione deficeret, gentium usibus se accommodaret et divinorum promissorum memoriam amitteret, Deus illum magno legum tum moralium tum coeremonialium et iudicialium, quas severis poenis sancivit, apparatu circumvallavit. Moyses Dei internuntius, acceptas divinitus leges et populo promulgatas, in libris Exodo, Levitico, Numeris et Deuteronomio conscripsit.

12. *Status Israëlitarum sub Iudicibus et Regibus* — Sed quamvis multa mirabilia per Mosen Deus in Hebraeorum gratiam fecisset, hi tamen non semel se indignos tantis beneficiis praebuerunt. Ideo per quadraginta annos Deus eos in deserto peregrinari fecit. Deinde in promissam a Deo patribus suis terram Chanaan introducti sunt per Iosue, praeclarissimum typum Iesu Christi, cuius opera et meritis ex hac mortali peregrinatione in coelestis patriae possessionem introducendi sumus.

Israëlitae iam terram promissam ingressi, suasque possessiones tributim sortiti, sub Iosue et senioribus in Fide et Religione perse-

1) *Sapient.* XIII-IV. Cf Bergier, *Traité hist. et dogmat. de la vraie religion,* tom. I; Hoocke, *Religionis naturalis et revelatae principia.*
2) *Genes.* XII, XIII, et XIV.
3) Ibid. XXVI et XXVIII.
4) Ibid. XLIX.
5) Ibid. XLVI.

1) *Exod.* I-XIV.
2) Cf librum Iob.

verarunt. At iis mortuis, pedetentim obliti sunt magnalium Dei; legisque eius immemores, gentium opera didicerunt. Propter praevaricationem in hostium manus traditi, clamaverunt ad Dominum, qui eos saepe liberavit per iudices. Iudices populum Israël gubernarunt a morte Iosue usque ad Saulem, primum regem Israël. Eorum gesta narrantur in libro *Iudicum*.

Ex quo Hebraeorum natio monarchici regiminis forma gubernari coepit, varius fuit Religionis status sub diversis eorum regibus. Horum alii pii, alii impii fuerunt. Religio mirifice floruit sub Davide, cui Deus venturi Messiae promissionem renovavit, et pleraque eius vitae, passionis, mortis, resurrectionis. sacerdotii adiuncta revelavit, quae regius Psaltes prophetico spiritu posteritati commendavit [1].

13. *Templ. Hierosol.* (*an. m.* 2992 *ant. C.* 1008) — Floruit etiam Religio sub Salomonis initia; qui rex pacificus, latius sapientiae fama quam vi armorum dominans, pacifici et sapientissimi regis Christi immensam potestatem seu regnum praesignavit. Anno regni sui quarto templi Hierosolymitani fundamenta posuit, quod absolutum magnis cum sollemnitatibus dedicavit. Verum Salomon mulierum amore insaniens, in deterius immutatus est, pravisque suis exemplis multos ex Israël pervertit [2].

14. *Schisma decem tribuum* — Sub Roboam, Salomonis filio et successore, regnum et Religio schisma subierunt. Decem tribus a Roboam defecerunt; Ieroboam sibi regem constituerunt, erectisque vitulis aureis Dominum Deum suum postposuerunt [3]. Multi tamen inter eos in veri Dei cultu perseverarunt una cum prophetis, qui divinae Maiestatis praecones et humanae pravitatis correctores a Deo destinati, schismaticam gentem ad Deum, quem dereliquerant, revocare non cessabant. Perstitit regnum Israël, seu decem tribuum, 254 annis sub viginti regibus, donec per Assyrios deletum et decem tribus per Salmanassarum in captivitatem abductae sunt.

Samaritani — Ne autem Samaria, quae fuerat sedes regni Israël, maneret deserta, rex Assyriorum misit illuc colonos Cuthaeos, qui dein dicti sunt Samaritani. Erant hi idolorum cultores; postea vero a sacerdote ex Israël, a rege Assyriorum ad eos destinato, legem Mosaicam et Pentateuchum acceperunt [1].

1) Cf *Psalmos* II, XXI, LXVIII, XXXI, CI, CXVII, CXXXI.
2) *I-II Regum.*
3) *III Reg.*

15. *Captivitas Babylonis* (*an. m.* 3416 *ant. C.* 584) — Interim regnum Iuda, seu tribus Iuda et Beniamin, in antiquae Religionis professione perseveravit. Habuit tamen et sua desolationum et nebularum tempora, praesertim regnantibus Achaz et Manasse. Regum populique peccatum poena secuta est. Nabuchodonosor Babyloniorum rex, Iudaeam invasit; Iudaecs Babylonem captivos abduxit; urbem et templum Hierosolymitanum destruxit [2].

16. *Prophetarum series* — Hanc captivitatem degeneri populo praedixerant plures e prophetis, qui trium circiter saeculorum spatio, quod ab Ozia rege usque ad reaedificationem templi et urbis Hierosolymitanae effluxit, floruerunt. Hi divinae providentiae pro populo ministri, impios et Dei immemores iugiter arguebant; flagitiosos ad meliorem frugem revocabant; iustos in virtute confirmabant; futura praedicebant. Ex eorum vaticiniis nonnulla adimpleri vidit idem ille populus, qui fuerat praedictionis testis, disponente sic Altissimo, ut magis pateret, hos vates a Deo ipso qui solus futura contingentia novit, inspirari, firmiorque fides adhiberetur caeteris eorum vaticiniis, quibus Messias eiusque mysteria, e virgine e stirpe Davidica nativitas, nativitatis tempus et locus, vitae genus, praedicatio, miracula, passio, mors, resurrectio, regni eius, seu Ecclesiae per omnem mundum propagatio, gentium ad eam conversio, finis antiqui foederis eiusque sacrificiorum, ut novo sacrificio novaeque et perfectiori legi locum darent, aliaque consignabantur [3].

17. *Iudaeorum status post captivitatem* — Providentissimus Deus populum suum in captivitate Babylonica gementem non dereliquit; sed, sicut prophetae praedixerant [4], eum in vinculis resipiscentem et emendatum, intra septuaginta annos per Cyrum, regem Persarum, libertati restituit [5].

Iudaei captivitatis experimento edocti,

1) *IV Reg.* et *II Paralipom.*
2) *IV Reg.* XXI; *II Paral.* XXXIII.
3) Cf praecipue Isai. II, VII, IX, XI, XXXV, XLII, L, LIII, LX, LXVI; Ierem. XXIII, XXXI; Ezechiel. XXXIV; Daniel. II, IX; Osee, II, XIII; Michaeam, V; Aggaeum, II; Zachar. IX, XI, XIII; Malach. I, III.
4) Isai. XLV; Ierem. XXIX - XXX; Ezechiel. XL - XLI.
5) *I Esdrae* I-II.

quam grave et amarum sit dereliquisse Dominum, in Dei cultu constantius perseverarunt, templum instaurarunt, murosque Ierusalem post multas disturbationes, a vicinis populis maxime a Samaritanis concitatas, reaedificarunt. Esdras legem populo praelegit [1]. Tunc etiam Libros ss. fuisse recognitos et in canone, qui Iudaeorum dictus est, cuiusque auctor communiter creditur Esdras, conscriptos, fert Iudaeorum et Christianorum consensio [2].

Interim Iudaei Persis tributarii, regem non habebant; suis tamen legibus utebantur, et a summo sacerdote seu pontifice atque sanhedri, seu septuaginta duorum seniorum concilio in modum reipublicae regebantur. Post annos circiter 206 in eo statu transactos, ab Alexandro M., rege Macedonum, qui Asiae provincias Persis eripuit, in fidem recepti sunt, liberumque legum suarum usum conservarunt. Post mortem Alexandri M. distractis Asiae provinciis, Ptolomaeus Lagi occupavit AEgyptum, Hierosolymam dolo invasit, Iudaeam sibi subiecti et tributariam reddidit, ingentemque Iudaeorum multitudinem in AEgyptum deduxit. Sub eius in regno AEgyptiorum successore Ptolomaeo Philadelpho, anno circiter 273 ante Christum natum, Iudaei, AEgyptii vel Hierosolymitani, Libros ss. ex hebraeo verterunt in graecum, estque haec celebris versio LXX Interpretum [3]. Post aliquot annos Iudaeorum natio tributa pependit regibus Syriae; et tum ab his tum a regibus AEgypti multas vexationes perpessa est.

Post Alexandri M. mortem Iudaei haud amplius se intra Palaestinae limites continuerunt. Iam sub Ptolomaeo Lagi multi sedes fixerunt in AEgypto. Alii deinceps in alias regiones late diffusi sunt, praesertim cum Antiochus M. regnum Syriae teneret. Quo factum est, ut veri Dei notio, cultus atqu eoracula apud gentes longius innotescerent, mortaliumque animi ad Messiae adventum, qui proprius imminebat, praepararentur.

18. *Persecutio sub Antiocho Epiphane* (*an. m.* 3836 *ant. C.* 164) — Sub Antiocho Epiphane, Antiochi M. filio, Iudaei durissime habiti sunt. Is summum Iudaeorum pontificatum venalem reddidit, plura eorum millia morte affecit, sacra templi vasa diripuit, Iovis Olympii simulacrum in templo collocavit, legemque dedit, qua prohibitis sacrificiis, circumcisione, sabbatorum observantia, aliisque legis Mosaicae ritibus, Iudaei ac alii subditi sub mortis poena ad unum eumdemque deorum cultum adigebantur. Hinc saeva in Iudaeos persecutio concitata est, qua durante inter alios illustria constantiae exempla dedere senex Eleazarus et septem iuvenes Machabaei cum matre sua, pro Deo et lege patria fortissime occumbentes [1].

19. *Machabaei* — Afflictis Iudaeorum rebus et periclitanti Religioni opem tulit Deus, excitatis ad eorum defensionem et liberationem Asmonaeis seu Machabaeis, quorum princeps fuit Mathatias sacerdos. Hic cuncta privilegia a Persis accepta et ab Alexandro confirmata, pessumdari, ipsamque Religionem in extremum discrimen vocari cernens et lugens, piorum exercitum collegit, et pro Religionis ac populi defensione fortiter certavit. Eum post annum unum in ducatu exceperunt, alter post alterum, Iudas Machabaeus, Ionatas et Simon filii eius; qui saepius exigua manu sed Dei auxilio freti, hostes prostraverunt, populum a tributis et iugo extero vindicarunt, reipublicae suae libertatem restituerunt, purificato templo divinum cultum instaurarunt, et cum Romanis atque Spartanis foedera percusserunt. Quin imo Simonis in ducatu successores nomen et diadema regium acceperunt [2].

20. *Iudaeorum status dilabitur*—Postquam Iudaei circiter 80 annis libertate sua fuissent potiti, eorum res dilabi, statusque publicus pessum ire coepit. Exortis inter Hircanum et Aristobulum fratres de regno et pontificatu dissidiis, Pompeius, qui tunc victricia Romanorum arma per Orientem circumferebat, Hierosolymam occupavit, litemque sic diremit, ut Aristobulus vinctus Romam mitteretur; Hircanus vero regnaret, sed in fide et clientela populi Romani. Verum filii Aristobuli bellum civile contra Hircanum continuarunt. Quibus dissidiis et bellis inde secutis Antipater, natione Idumaeus, pecuniosus et factiosus, ad sui exaltationem usus, ita se in Iulii Caesaris gratiam insinuavit, ut ab eo Iudaeae procurator fuerit constitutus, suumque filium Herodem praefecerit Galilaeae. Brevi post Antigonus, filius Aristobuli, Parthorum ope Hircanum et regno et sacerdotio deiecit, eaque ipse occupavit.

1) *I* et *II Esdrae.*
2) S. Hieron., *Prologus galeatus*; I. Bonfrerius, *Proloquia in S. Scripturam;* P. Lamy, *Apparatus biblicus*, l. II, c. 2.
3) Calmet, *Dictionnaire de la Bible*, art. *Septante*; Bergier, *Dictionnaire de Théologie*, art. idem.

1) *LL. Machabaeorum*; Fl. Ioseph, *Antiquit. iud.* l. XII-XIII. — 2) Ibid.

21. *Herodes M. rex Iudaeae* (*an. m.* 3963 *ant. C.* 37) — Tunc Herodes, Galilaeae tetrarcha, Romam properavit, et Antonii atque Octaviani opera a senatu rex Iudaeae declaratus est. Antigonus ex Asmonaeorum seu Machabaeorum genere rex ultimus, ab Herode et Romanis deiectus et interfectus est, cum tribus annis regnasset; sicque ducatus cum sceptro a Iuda translatus est ad alienigenam, Herodem nempe, qui religione quidem Iudaeus sed natione Idumaeus erat [1].

Advenerat ergo plenitudo temporis, in qua veniret *Qui mittendus* erat [2]. Reipsa regnante Herode natus est Messias, *Expectatio gentium*, *Lux quae illuminet omnem hominem* et ad veri Dei cognitionem cultumque reducat.

22. *Religiosus et moralis mundi status* — Qualis porro mundi status religiosus et moralis ad Christi Messiae adventum ! ! ! Communem populorum depravationem tum religiosam tum moralem, testantur, eorum annales. Graecorum et Romanorum religio non tantum polytheismo, sed vel maxime vitiis, quae diis suis adscribebant, erat foedata, et non in virtutis studio, quum ipsos deos vitiis indulgere crederent, sed in quibusdam ritibus praecipue in sacrificiis consistebat. Caeterorum etiam populorum religiones falsis absurdisque conceptibus de natura et voluntate deorum, de futura hominum post mortem sorte, deque aliis erant depravatae. « Tantus fuit error, ait Cicero, ut perniciosis etiam rebus non modo deorum nomen tribueretur, sed etiam sacra constituerentur [3] ». Philosophi ipsi inter Graecos et Romanos, qui sanioribus de Deo rebusque divinis conceptibus studebant, veritatem erroribus multis morumque honestati adversis permiscebant, suisque sententiis inter se pugnantibus et vivendi ratione populorum impietatem, nefandos ritus, pravosque mores favebant. « Quoties quisque philosophorum invenitur, inquit idem Cicero, qui est ita moratus, ita animo et vita constitutus, ut ratio postulat? qui obtemperare ipse sibi et decretis suis pareat? Videre licet tanta levitate et iactatione, iis ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniae cupidos, gloriae nonnullos, multos libidinum servos; ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio [4] ».

[1]) Fl. Ioseph. l. cit.
[2]) *Genes.* XLIX.
[3]) *De natura Deorum*, l. II.
[4]) *Quaest. Tuscul.* l. II, c. 4; Cf Mamachi, *Origines, et antiquit. christ.* t. I, l. 2; Bergier, *Traité hist. et dogmat.* t. II.

Neque laetus erat Iudaeorum status religiosus et moralis. Ii ipsi Religionem humanis inventis multum deformarant. Quae deformatio a sectis religiosis, post instaurationem civitatis inter illos ortis, descendit. Praecipuae sectae erant Pharisaeorum, Sadducaeorum et Essenorum. Pharisaei legem superfluis absurdisque traditionibus enervabant; religionem in externo Dei cultu potissimum ponebant; Messiam expectabant non tanquam animarum liberatorem, sed tanquam heroem, qui Iudaeorum gentem potentissimam et felicissimam in orbe terrarum redderet; morum praecepta veramque virtutem parvi pendentes, vitiis indulgebant. Sadducaei omnem traditionem religiosam reiiciebant; ss. Scripturarum litterae inhaerebant; angelorum existentiam, animarum immortalitatem et corporum resurrectionem negabant; quibus opinionibus agendi rationem conformantes, potius malas vitiorum sequelas quam ipsa vitia evitare studebant. Esseni austeriori vitae disciplina ab aliis se secernebant, repudiato manuum labore contemplationi et orationi vacabant, sed falsis opinionibus non carebant [1].

23. *Religionis melioris necessitas* — Quum ergo apud Iudaeos et apud ethnicos religio ac mores essent corrupti, necesse omnino erat generi humano, ut promissus Redemptor tandem inter homines compareret, Religionem hactenus revelatam perficeret, et institutum, quo perfecta ad omnes gentes propagaretur et integra conservaretur, introduceret. Praeterea divina providentia effectum erat, ut rerum adiuncta novae Religioni introducendae et propagandae essent opportuna. Quam plurimi enim ingentem morum corruptelam sentiebant, eorumque emendationem desiderabant; omnes fere populi cultiores sub uno imperio erant coniuncti, unde multiplex inter eos commercium atque liber transitus; linguae graeca et latina per omnes Imperii romani provincias propagatae; pax atque securitas interna. Quae cum ita essent comparata, et tempus, quo veniret promissus Redemptor, a prophetis praedictum, adesset, coaeternus et consubstantialis Deo Patri Filius in terras descendit, humanam naturam assumpsit, et redemptionis opus auspicatus est.

[1]) Fl. Ioseph. *Antiquit. iud.* l. XIII, XV, et XVIII; item, *De bello iud.* l. II-III; Sararius, *De tribus sectis iudaeorum*; Becanus, *Analogia V. et N. Testamenti*, c. II; *Bible de Vence*, t. X, c. 12.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA PRIMA

A NATIVITATE IESV CHRISTI VSQVE AD OBITVM S. IOANNIS APOSTOLI, AN. 101

PROOEMIVM

Prima haec Historiae ecclesiasticae epocha, quam cum morte s. Ioannis, qui Apostolis omnibus superstes fuit, claudimus, nobis sistit Iesum Christum omnibus promissi et praedicti Messiae, coelestis legati et divini doctoris characteribus praeditum; eius inter homines acta; revelatam ab eo Religionem et institutam Ecclesiam. Exhibet deinde Apostolorum eorumque discipulorum et primorum successorum missionem; propagatum ab iis inter diversas gentes Evangelium; formatas ecclesias et constitutam disciplinam. Docet pios primorum Christianorum mores. Refert persecutiones et obstacula, quae Apostoli et Christiani tum a Iudaeis tum ab ethnicis, maxime imperantibus Nerone et Domitiano, experti sunt. Quae quidem persecutiones et obstacula talia fuerunt, ut Ecclesia non tantum non propagata, sed in ipsis suis primordiis excisa fuisset, nisi potentissimam opem tulisset is, qui se ei usque ad consummationem temporis adfuturum spopondit. Reipsa dum Religionis christianae propagatio confertur cum obstaculis, quae superanda erant, manifestum fit, eam non ad humanam efficaciam referri posse, sed divinae virtuti esse adscribendam.

1. *Iesu Christi nativitas* (*an.* 1)—Quum iam instaret tempus, quo secundum Prophetarum vaticinia Redemptor venturus erat [1], missus est angelus Gabriel ad Mariam virginem, e genere Davidis, Nazareth in Galilaea habitantem, et desponsatam Iosepho ex eodem genere; ei Divini Verbi, Messiae, conceptionem annuntiavit. Maria eiusdem angeli verbo edocta, se sola Altissimi virtute filium concepturam, respondit: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Eodem momento *Verbum*, quod *erat apud Deum*, quod *erat Deus*, in utero Mariae

[1]) *Genes.* XLIX, 10 ; Daniel. IX, 24.

Virginis virtute Spiritus Sancti *caro factum est* [1]. Post aliquod tempus Maria cum sponso suo Iosepho profecta Bethlehem Iudae, urbem Palaestinae, ut secundum edictum Caesaris Augusti census gratia consignarentur, ibidem, sicut praedixerat Michaeas propheta [2], Messiam, Iesum Christum, Deum et hominem, *salva virginitate*, ut ait s. Leo, *edidit*, *quemadmodum salva virginitate concepit* [3]. Annuntiaverunt angeli nativitatem Salvatoris pastoribus, greges suos prope Bethlehem custodientibus, qui nato Domino pietatis obsequium obtulerunt. Apparuit stella in Oriente, qua duce Magi Hierosolymam, inde Bethlehem venerunt, ut recens nato Messiae munera ferrent, eumque adorarent [4].

Vix natum et secundum legem Mosaicam circumcisum atque in templo Hierosolymitano Deo oblatum Messiam invidus Herodes, rex Iudaeorum, interimere constituit. In hunc finem omnes puerulos Bethlehemiticos, alterum aetatis annum nondum egressos, occidi iussit. Sed Ioseph ab angelo praemonitus, puerum Iesum cum Maria matre eius duxerat in Ægyptum. Herodes non multo post tetro morbo extinctus est. Tunc Ioseph cum Maria eiusque filio reditum in patriam paravit; territus vero crudelitate Archelai, qui post Herodem regnavit in Iudaea, iter flexit in Galilaeam, Herodi Antipae subditam, fixitque domicilium Naza-

[1]) Matth. I, 18-25; Luc. I, 26-38; Ioann. I, 1-14.

[2]) V, 2.

[3]) *Epist. ad Flavianum.* Nativitas Iesu Christi, teste s. Scriptura (Matth. II ; Luc. II), incidit in tempus Augusti imperatoris Romanorum et Herodis M. regis Iudaeorum. De anno autem, quo Christus natus est, et veteres et recentiores inter se dissentiunt. Cum L. Berti (*Hist. eccl.* diss. IV), Natali Alexandro (*Hist. eccl.* saec. I , diss. 2), aliisque praestantissimis viris dicimus, Christum esse natum desinente anno Romae conditae 749, Iuliano 41, imperii Augusti 40, ante aeram vulgarem 5, mundi creati 4000.

[4]) Matth. II.

rethi; unde secundum propheticum sermonem Iesus vocatus fuit Nazaraeus [1].

Iesus anno aetatis suae duodecimo a parentibus ad paschatis festum ductus Hierosolymas, ibique iis insciis in templo remanens, sapientibus suis quaestionibus et responsis admirationem doctorum legis excitavit. Ab hoc tempore usque ad trigesimum aetatis suae annum apud parentes delituit, continenter proficiens sapientia, et aetate, et gratia apud Deum et homines [2]. Plura de privata Iesu vita Scriptores Sacri non referunt.

2. *Ioannes Baptista* — Caesarem Augustum defunctum in Romanorum imperio excepit Tiberius, qui iam biennio proconsulare imperium gesserat. Huius principatus anno decimo quinto s. Ioannes Baptista, Zachariae sacerdotis et Elisabethae filius, qui ab adolescentia in deserto solitariam et austeram vitam egerat, venit in omnem regionem Iordanis, praedicans adventum Messiae; omnes ad cordis conversionem dignosque poenitentiae fructus hortabatur; et assentientes sermoni suo undis Iordanis baptizans, ad Evangelii gratiam praeparabat. Iesus ipsemet, cum esset triginta annorum, ad Iordanem venit, ut baptizaretur a Ioanne; cumque baptizatus prodiret ex aquis, novo divini testimonii genere honestatus est; aperti enim sunt coeli, Spiritus S. in columbae forma in eum descendit, et vox Patris de coelis intonuit: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Deinde petens desertum, se quadraginta diebus ieiunio et oratione ad ministerium publicum praeparavit; diaboli, ad diversi generis nefas eum allicientis, tentationes oppositis Scripturae S. eloquiis superavit.

Interim quum fama eorum, quae a Ioanne Baptista fiebant in Iordane, pervenisset Hierosolymam, sacerdotes et levitae legatos ad eum miserunt interrogatum, an ipse esset Christus seu promissus Messias. Ioannes eis respondit, se non esse Christum, sed illius praecursorem ab Isaia propheta praedictum; Christum iam advenisse et inter eos versari. Altera die videns Iesum adventantem, inclamavit: *Ecce Agnus Dei; ecce qui tollit peccatum mundi. Hic est, de quo dixi: post me venit vir, qui ante me factus est*... Is *ut manifestetur in Israël, propterea veni ego...... Et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei* [3].

1) Matth. II. — 2) Luc. II.
3) Matth. III-IV; Marc. I; Luc. III-IV; Ioan. I.

3. *Praedicatio Christi* (*an.* 30) — Post haec Salvator noster impositum sibi evangelizandi munus palam adorsus est. Iudaeam, Galilaeam, Samariam, tractusque vicinos docens peragravit. Quanta porro in docendo maiestas! quanta sapientia! Dei eiusque naturae et proprietatum suggerit notionem, qualem nulla unquam mens humana efformavit. In secretissimum divinae sapientiae consilium penetrans, mysteria revelat augustissima, quae quidem humana ratio non capit, sed ob docentis auctoritatem firmiter ac recte credit. Quanta simplicitas! nulla in sermone eius fucata eloquentia, nulla iactantia aut adulatio, nulla favorum aut laudis propriae cupiditas. Quanta auctoritas! praecipit, prohibet, hortatur, minatur, sine cunctatione decernit quae bona facienda, quae mala vitanda, *erat docens sicut potestatem habens* [1]. Quanta humilitas! ab omni ambitione alienus, omnium se servum facit, meditantes eum constituere regem declinat, solam Dei Patris gloriam, hominisque deperditi salutem quaerit. Doctrinam suam non in systemate quodam aut coniunctim, sed separatim pro data occasione proposuit. Vsus est sententiis simplicibus omniumque intellectui accommodatis, parabolis vel plana et perspicua locutione, et dicendi genere suavi animos admodum movente, ita ut et docendi methodo altiorem de se opinionem in auditoribus excitaret. Non solum in templo et in synagogis, sed et in domibus privatis et sub dio populum docuit, occasione saepe desumpta a rebus obviis.

4. *Summa doctrinae eius* — Omnia doctrinae eius capita praescribere, haud sinit praestituta operis brevitas. Eorum tamen summam, quia divinae eius doctrinae, divinaeque missionis clarissimos characteres indicant, exponere placuit.

In primis seipsum, divinamque suam missionem revelavit. Se quidem filium hominis, filium Abrahae, sed simul filium Dei, ab omni aeternitate, antequam Abraham fieret, genitum profitetur [2]. Docet, se in hunc mundum venisse, ut faciat voluntatem Patris sui, a quo missus erat [3]; non ut destruat mundum, sed ut eum salvet [4], ut homines peccato mortuos ad vitam resuscitet [5].

1) Matth. VII, 29.
2) Matth. XVI, 16-18, XXVI, 63-64; Ioan. VIII, 58, XVI, 27-28, V, 18, X, 30.
3) Ioan. VI, 38-40, XVI, 28.
4) Matth. XVII. — 5) Ioan. XVI, 39.

Quanta vero divinus Salvator ingerendae mortalium animis sublimi suae sanctissimaeque doctrinae impedimenta omni ex parte repererit, ex iis, quae supra de religioso et morali mundi statu ad Christi adventum breviter diximus, facile conspicitur. Conterenda erat humanae mentis superbia, moderanda cupiditas, corrigendi affectus, evertenda opinionum licentia. Hinc praesertim humilitatem, mansuetudinem, munditiem cordis inculcat [1]. Totum hominem interiorem reformans, beatos dicit pauperes spiritu, qui abiecta temporalium cupidine, aeternis divitiis inhiant [2]. Iis coelorum regnum paratum docet, qui inordinatos animi affectus ac passiones mortificant [3], qui quae mundus diligit, evitant, et quae stulta sunt huic mundo, sectantur [4], qui inimicos diligunt, offensas remittunt [5], adversitates patienter ferunt, pro iustitia persecutionem patiuntur.

Porro doctrina eius sublimis pariter ac sancta et rationi maxime conformis est. Tradit tum quae credere, tum quae agere atque vitare oportet, ut beati esse possimus. Deum ubique unum praedicat [6], illum docet esse purissimum spiritum [7], primum omnium rerum auctorem et dominum, omnipotentem, sapientissimum, omniscium, veracissimum et perfectissimum [8], summe bonum [9], beneficum [10], providum ac iustum, qui virtutem remunerat, punitque peccatum [11]. Docet, omnes has divinas proprietates tribus unius et eiusdem naturae personis, Patri et Filio et Spiritui Sancto, inesse [12]. Docet, huius omnipotentis Dei nutu et verbo universum hoc, quaeque eo continentur, e nihilo facta fuisse, illiusque sapientia et providentia constanter gubernari [13]; hominem quoque non alium quam Deum, *qui fecit ex uno omne genus hominum* [14], habere auctorem; hominem non tantum terreno et corruptibili corpore, sed et spirituali ac immortali anima

1) Matth. V, 8, XVIII, 3-12.
2) Matth. V, 3.
3) Luc. IX, 23.
4) Matth. V, 5; Ioan. XI, 20.
5) Matth. V, 44, XVIII, 33.
6) Marc. XII, 29.
7) Ioan. IV, 24.
8) Matth. V, 48.
9) Matth. XIX, 17.
10) Matth. VII, 11.
11) Matth. XVIII, 27.
12) Matth. XVIII, 18-20; *I Ioan.* V, 7.
13) Matth. VI, 26.
14) *Acta Apost.* XVII, 26.

constare [1]; eum ad beatitudinem aeternam esse creatum; hanc tamen non nisi bonorum operum merito, vitaeque sanctimonia obtentum iri [2]; hominem quidem esse infirmum [3], sed summam esse Dei in omne genus hominum bonitatem, qua omnes salvos fieri vult [4], gratiasque et auxilia ad consequendam beatitudinem offert [5]. Docet, quae sit malorum omnium causa, quique fons communis illius corruptionis, cuius quivis sibi intime conscius est. Sed simul revelat omni humana expectatione superiorem divini consilii et bonitatis in praeparata his malis medela oeconomiam [6].

Doctrina eius moralis, seu practica nihil nisi sanctum et summe honestum spirat. Ea homini exhibet Deum ut verum et solum finem suum ultimum, in quem omnia vota sua dirigat. Deum, eiusque ordinatissimam voluntatem ut regulam vitae, normamque perfectionis proponit [7]. Quidquid bonum est et honestum commendat; quidquid vero indecens, quidquid turpe est, prohibet [8]. Docet quae homo Deo, quae sibi et quae proximo suo debeat. Dei cultum praescribit omnium purissimum, internum simul et externum, *in spiritu et veritate* [9]; illius summam ostendit positam esse in Dei super omnia amore [10], in continuo illi per omnia placendi studio ac fideli mandatorum eius custodia [11]. Deum solum timendum perhibet; sed simul ut patrem optimum invocare, glorificare atque ab ipso per Christum Redemptorem omnia bona expectare docet [12]. Homini maxime inculcat curam propriae animae, a cuius salute omnis hominis felicitas pendet [13]. Hanc animae salutem quibusque in hac vita charissimis praeferre, et potius vitae quam illius iacturam pati iubet [14]. Commendat maxime orationem, ieiunium, et passionum carnisque mortificationem [15]. Inter ea autem quae homo debet proximo suo, fundamentum princi-

1) Matth. X, 28, XXV.
2) Matth. V; Iacob. II, 14, 24; *ad Rom.* II, 13.
3) Ioan. XV, 5.
4) Matth. XVIII, 14; *I ad Tim.* II, 4.
5) Luc. XI, 9.
6) *Ad Rom.* V, XII, 15-25; *ad Ephes.* I, 4-10.
7) Matth. V, 48.
8) *Ad Philipp.* IV, 8; *I ad Thessalon.* V, 22.
9) Ioan. IV, 23-24.
10) Matth. XXII, 37.
11) Ioan. XIV, 21; *ad Hebr.* XII, 28.
12) Ioan. XVI, 23.
13) Matth. XVI, 26. — 14) Ibid.
15) Matth. XXVI, 41, XXVII, 20; Marc. IX, 28, XIII, 33; Luc. XVII, 1, XXII, 40; *ad Rom.* VIII, 12, 14; *ad Coloss.* III, 5, IV, 2.

piumque, e quo reliqua promanant, ponit communem in omnes charitatem [1]. Hanc dilectionem una cum charitate in Deum Christus ut summam legis [2] et proprium discipulis suis characterem constituit [3]. Ab ea ne inimicos quidem excludi voluit, sed et hos, condonatis offensis, diligere et benevolentia prosequi mandat [4]. Inter charitatis opera primo loco commendat eleemosynam [5]. Praeterea tam communia omnibus, quam cuivis hominum statui propria, iustitiae et beneficentiae officia tradit, quae subditi praepositis, liberi parentibus, servi dominis, uxor marito, et vicissim quae maritus uxori, domini servis, parentes liberis et praepositi subditis debeant [6]. Demum perfectioris vitae cupidos voluntariam paupertatem, continentiam, aliaque consilia, quae dicuntur Evangelica, docet [7].

5. *Sacramenta novae Legis*—Si vero divinus Magister, Christus Iesus, quae depravatae hominis naturae dura videntur, praecipiat, et quae eam delectant, prohibeat, etiam media quamplurima et auxilia offert, quorum ope homo divinae voluntati obsequatur, ad vitae sanctitatem ascendat et in eadem perseveret [8]. « Impossibilia non iubet (ut Tridentini concilii verbis utar); sed iubendo monet et facere quod possumus, et petere quod non possumus; et adiuvat, ut possimus [9]». Vtque in nulla re humanae infirmitati defuisse videretur mundi Salvator, suasque gratias congruis dispensaret homini modis, abundantissimos gratiarum fontes, in Ecclesia iugiter manantes, instituit, septem scilicet Sacramenta; ut his sensibilibus signis, quae Redemptoris merita et divinae in homines largitatis opes continent, atque sanctitatis tum efficiendae tum significandae vim habent, homo coelestia dona degustaret, perciperetque. Sic spiritualiter renasci et Ecclesiae membrum fieri cupientibus Baptismum aquae praescripsit in nomine Patris et Filii

1) Matth. XX, 39; *ad Rom.* XIII, 8.
2) Ibid.
3) Ioan. XIII, 36.
4) Matth. V, 44, XVIII, 25.
5) Matth. XXV, 42-46 ; Luc. XI , 41 ; *Act.* X, 4, 31.
6) *I Petri*, II, 13-18; *ad Coloss.* III, 18-24; *ad Ephes.* VI, 1-9.
7) Matth. XIX , 12, 16; Marc. X, 17; Luc. IX, 23, VI, 20, 30, XVIII, 18.
8) Matth. VII, 7; *ad Rom.* V, 15, 19; *ad Philip.* II, 13.
9) Sess. VI, c. 2.

et Spiritus Sancti [1]. Communiendis ad profitendam constanter Fidem susceptam, copiosissima Spiritus S. dona sacramento Confirmationis adnexuit [2]. Ad refocillandas animas credentium ss. Eucharistiae sacramentum, in quo propriam carnem in cibum et sanguinem in potum largitur, instituit [3]. Ægritudine animae laborantibus sacramentum paravit Poenitentiae, Apostolis, eorumque legitimis in sacerdotio successoribus remittendi peccata potestate concessa [4]. Illis autem, qui sacro ministerio inaugurantur [5], vel matrimonii vinculo iunguntur [6], vel cum morte vicina luctantur [7], uberrima gratiarum auxilia per Ordinis, Matrimonii et Extremae Vnctionis sacramenta praeparavit [8].

6. *Sanctio Legis*— Omnem hanc doctrinam seu legem Christus Dominus et praemiorum amplissimorum promissis et poenarum terribilium comminationibus sancivit. Legis suae sectatoribus promittit vitam sine fine duraturam [9] et beatitudinem, quae omnem sensum humanum exsuperat [10]; contra illius contemptoribus aeterna et nunquam intermittenda supplicia praemonet esse destinata [11]. Eaque praemia et supplicia animae et corpori, post generalem conflagrationem ad vitam resuscitando [12], praeparata docet [13].

En Testamentum, Novumque Foedus, quod mediator Christus Deum inter et hominem constituit. Isthaec est societas, quam inter utrumque formavit; cuius societatis membra, quorum ipse caput est, unum cum ipso corpus, quod est Ecclesia, efficiunt, *omnes in unum corpus baptizati* [14].

1) Matth. XXVIII, 19-20; Ioan. III, 5.
2) *Act.* VIII, 15.
3) Matth. XXVI, 26; Luc. XXII, 19; Ioan. VI, 54.
4) Ioan. XX, 23.
5) *Act.* VI, XIV, 22; *I ad Tim.* V, 17; *II ad Tim.* I, 6-7.
6) *Ad Ephes.* V, 32.
7) Marc. VI, 13; Iacob. V, 14-15.
8) Catholicam doctrinam de Sacramentis, de divina eorum institutione, efficacia etc. expositam videsis in concilio Florentino, *Decret. ad Armenios*; Tridentino, Sess. VII; Bellarmin. *De controversiis fidei christianae*, tom. II, edit. Ingolst.; Drouin, *Tractatus de Sacramentis*, Paris. 1775, 9 vol. in-12°, etc.
9) Matth. XXV, 34.
10) *I Petri*, II, 4; *I ad Cor.* II, 9.
11) Matth. XXV, 41-46.
12) *I ad Cor.* XV.
13) Ioan. V, 25-29; *II ad Cor.* V, 10.
14) *I ad Cor.* XII, 13.

7. *Christus opus suum probavit*—Divinus Mediator, ut omnem dubitandi locum animis nostris auferret, eosque in obsequium Fidei captivaret, divinitatem missionis et veritatem doctrinae suae probavit tum per vitam quam duxit sanctissimam, tum per miracula quae patravit, tum per prophetias quas edidit et quae de se editae fuerant.

Fuit in ipso admirabilis vitae integritas, ab omni specie mali alienissima [1], adeo ut ab infensissimis hostibus quaerere non dubitaret: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* [2] Eminuit in eo summa in Deum Patrem pietas, mira in homines charitas [3], humilitas, omnis ostentationis ac proprii quaestus nescia, obedientia usque ad mortem [4], patientia atque constantia plusquam humana; verbo fuit virtutum omnium exemplar absolutissimum [5].

Non tantum vaticiniorum Veteris Testamenti fide usus est, ut significaret, accurate evenisse, quae de se tot ante saeculis per vates Iudaeos fuerant praenuntiata [6], sed novis etiam a semetipso editis prophetiis opus suum probavit. Ita inferendam sibi a Iudaeis mortem [7], suam a mortuis die tertia resurrectionem [8], persecutiones, quae Apostolos, discipulosque suos pro Evangelii veritate manebant [9], urbis et templi Hierosolymitani eversionem, Iudaici populi a patrio solo disiectionem et regni excidium [10], sui vero regni, idest Ecclesiae propagationem et perpetuam durationem [11], distinctissime praedixit.

Miracula autem patravit quamplurima. In Cana Galilaeae, quum vinum in nuptiis deficeret, aquam immutavit in vinum [12]; in deserto quinque panibus et pisciculis paucis quinque hominum millia satiavit [13]; mortuam Iaïri archisynagogi filiam [14], filium viduae Naïmitae, qui defunctus efferebatur [15], et Lazarum iam triduo sepultum [16] ad vitam

1) *I Petri*, II, 22.
2) Ioan. VIII, 46.
3) *Act.* X, 38.
4) *Ad Philip.* II, 8.
5) Ioan. XIII, 15.
6) Ioan. V, 39.
7) Matth. X, XVI, XVII; Luc. XVII.
8) Ibid.
9) Matth. XXIV.
10) Ibid. et Marc. XVIII; Luc. XXI.
11) Matth. XVI, XXIV, XXVIII.
12) Ioan. II, 1-11.
13) Matth. XXIV, 14; Marc. VI, 35; Luc. IX, 12; Ioan. VI, 10.
14) Matth. IX, 18.
15) Luc. VI, 11.
16) Ioan. XI, 1-45.

revocavit; omnis generis morbos solius verbi imperio curavit [1], caecis visum [2], surdis auditum [3], mutis loquelam [4], claudis gressum [5] restituit. Haec et alia plura miracula non clam et in abscondito, sed palam et coram turbis congregatis fecit. Ea fecit et adhibuit in confirmationem missionis suae atque doctrinae. *Ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. ... Si mihi non vultis credere, operibus credite* [6].

Divina itaque sunt ac verissima Christi Iesu missio, doctrina et Religio, tot confirmata vaticiniis, totque probata miraculis; haec enim, quum humanae naturae vires superent et solius Dei virtute perfici possint, in confirmationem erroris fieri nequeunt, quin ipsa Dei sanctitas, bonitas et providentia destruantur [7].

8. *Electio Apostolorum* — Interim Christum praedicantem sequebatur turba plurima, ob operum eius magnitudinem stupore attonita. Selegit autem viros duodecim, quos nominavit Apostolos, Simonem nempe, quem vocavit Cephas seu Petrum, Andream Simonis fratrem, Philippum, Bartholomaeum, Iacobum et Ioannem filios Zebedaei, Thomam, Matthaeum, Iacobum Alphaei filium, Simonem Chananaeum cognomento Zelotem, Iudam alias Thaddaeum et Iudam Iscariotem [8]. Hos duodecim de regno suo, Ecclesia, peculiariter instruxit, eos universi orbis doctores instituit; ipsis in Ecclesia sua ministerii, regiminis et magisterii potestatem promisit, et postea contulit; eos praedicationis suae individuos comites esse voluit, ut eorum quae docebat et agebat, omni terrarum orbi testimonium redderent, *eritis mihi testes in Ierusalem et in omni Iudaea et Samaria et usque ad ultimum terrae* [9].

Erant ii nulla generis claritate, neque conditione, opibus, scientiis, artibusve conspicui, sed piscatores et publicani. Ipsos tamen in Apostolos suos eligit, ne, ut obser-

1) Matth. VII, IX; Marc. I; Luc. XIV, XVII; Ioan. IV.
2) Matth. IX, XII, XX; Marc. VIII.
3) Marc. VII.
4) Matth. IX, XII.
5) Matth. XV,
6) Matth. XI; Luc. VII; Ioan. V, X, XI.
7) Cf Stolberg, *Geschichte der Religion I. C.*, V Band; Bergier, *Traité historique et dogmatique de la vraie Religion*, tom. VIII.
8) Matth. X; Marc. III; Luc. VI.
9) *Act.* I, 8.

vat s. Ambrosius [1], traxisse prudentia, ne redemisse divitiis, ne potentia, aliisve similibus allexisse aliquos ad gratiam suam videretur; ut veritatis ratio, non disputationis causa praevaleret; ut fructus eorum ministerii non humanis consiliis, sed soli divinae virtuti adscribi possent. Praeter duodecim Apostolos elegit Dominus alios septuaginta duos Discipulos, quos per omnem Iudaeam, quo erat ipse venturus, mittebat, ut Messiae adventum annuntiarent, eiusque praedicationi et Evangelio viam pararent [2].

9. *Iesu Christi passio et mors* (*an.* 33)— Iudaeorum seniores, sacerdotes, Scribae et Pharisaei ira in Christum perciti, quod eorum licentiam et sanctitatis simulationem nonnunquam nobili auctoritate carperet; invidi quoque, quod confluente ad eum multitudine, ipsi quodammodo despici viderentur, salutares praedicationis eius fructus impedire, plebemque in eum concitare multifariis modis studuerunt. Eo demum ipsorum odium processit, ut in Redemptoris humani generis destructionem conspirantes, consilium de eo interficiendo saepius inierint. Sed necdum venerat passionis eius et mortis hora, a Daniele propheta praedicta [3].

Haec ultima hora cum instaret, Christus Iesus cum Apostolis suis Hierosolymas ad festum paschatis properavit. Illic prima die azymorum, pridie mortis suae, cum Apostolis agnum paschalem comedit, ultimamque coenam sumpsit, in qua adorandum et inenarrabile ss. Eucharistiae Sacramentum instituit. Promiserat quippe suis, daturum se eis in cibum et potum, non quale olim Israëlitis manna pluerat in deserto, sed propriam carnem et sanguinem [4]. Haec promissa in ultima coena implevit. Accipiens enim panem, gratias egit, fregit et dixit: *Hoc est corpus meum*, omnem eodem momento substantiam panis transmutans in propriam carnem, quam sub speciebus panis Apostolis mox dedit gustandam. Similiter accepto calice, omnem substantiam vini convertit in sanguinem suum, dicens: *Hic est sanguis meus novi testamenti...bibite ex eo omnes* [5]. Apostolis suis idem faciendi, quod ipse fecerat, potestate tradita, *Hoc facite in meam commemorationem* [1], ipsos, eorumque legitimos in sacerdotio successores, ss. Eucharistiae, sacramenti simul et iugis in Nova Lege sacrificii, ministros constituit [2].

Exiit inde Christus cum Apostolis in hortum olivarum. Hic eum orantem et passionis calicem de manu Patris ad nostram redemptionem acceptantem, tradidit armatis satellitibus Iudas Iscariotes, unus e duodecim Apostolis; qui sordida lucri cupidine abreptus, triginta argenteis Divinum Magistrum senioribus populi et sacerdotum principibus prodiderat [3]. Iesus a militari cohorte apprehensus atque ligatus, primum ductus est ad summum sacerdotem et Iudaeorum sanhedrin, ubi colaphis caesus, opprobriis saturatus, quasi seductor et blasphemus accusatus, et mortis reus declaratus est.

Inde ad tribunal Pontii Pilati, Romanorum nomine Iudaeae, quae iam rege carebat et in provinciam romanam erat redacta, procuratoris, perductus, seditionis et laesae maiestatis incusatus fuit. Pilatus, etsi innocentiam eius probe novisset et palam profiteretur, nihilominus populi clamoribus perterritus, Iesum flagellis subiecit; barbarumque in modum caesum, excruciatum et spinis coronatum, infami crucis supplicio condemnavit [4].

In medio duorum latronum crucifixus, cum iniquis et sceleratis reputatus, a planta pedis usque ad verticem propter iniquitates nostras vulneratus, felle et aceto potatus, e ligno crucis aeternum Patrem pro nobis precatus est; peccata nostra sanguine suo expiavit, et pro eisdem piacularem victimam se obtulit. Opere demum, ad quod missus fuerat, consummato, spiritum in manus Patris sui, inclinato capite, emisit. Et ecce, sol obscuratus est; tenebrae factae sunt super terram; terra mota est; velum templi, quod Sancta sanctorum ab oculis vulgi abscondebat, in duas partes scissum est; monumenta aperta sunt; mortui e sepulcris egressi mul-

---

1) *In c. VI Luc.*
2) Luc. X.
3) Daniel. IX.
4) *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.... Caro mea, vere est cibus, et sanguis meus, vere est potus*; Ioan. VI, 52, 56.
5) Cf Matth. XXVI, 26-28; Marc. XIV, 22-24; Luc. XXII, 19-20; *I ad Cor.* XI, 24.

1) Luc. XXII, 19; *I ad Cor.* XI, 24.
2) Constantem perpetuamque Ecclesiae doctrinam et traditionem de ss. Eucharistia contra novatores defenderunt card. Bellarmin., *Controversiarum* tom. II; auctor operis, *La perpetuité de la Foi*; alii.
3) Matth. XXVI; Marc. XIV; Luc. XXII; Ioan. XVIII.
4) Ibid.

tis apparuerunt; totaque natura auctoris sui passione commoveri visa est [1].

In hoc passionis tempore maxime se prodiderunt admirabiles, prorsusque divinae Christi virtutes. Quanta quippe in eo humilitas! qui ventis et mari imperabat, funibus ligatur, prosternitur, illuditur, caeditur, et nullum querimoniae signum edit. Quanta charitas! Iudam proditorem benevolo amicitiae osculo excipit; pro crucifigentibus aeternum Patrem orat, *Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt.* Quanta mansuetudo et animi fortitudo! ad infame mortis supplicium rapitur, et sicut ovis ad occisionem vadit et *quasi agnus coram tondente se obmutescit.* Moritur, et morte sua humanum genus redimit, peccati regnum destruit, et novum inter Deum et hominem foedus effusione sanguinis sui ferit [2].

10. *Resurrectio Christi* — Exanime Christi corpus, quum iam nullum superesset vitae signum, de cruce depositum et ante ortum sabbati magni sepulturae datum fuit. Vltimum hunc defuncto honorem reddidit Ioseplus ab Arimathaea, senatorum unus et clam Iesu deditus. Is a Pilato obtinuit, ut corpus Christi sindone munda involvere, aromatibus condire et in monumentum recens in petra vicina excisum deponere posset. Principes sacerdotum et Pharisaei memores, Iesum non semel dixisse, fore ut intra trium dierum spatium resurgeret vivus, procuratorem rogarunt, ut lapidem, ostio sepulcri appositum, sigillo muniri, armataque manu custodiri iuberet, ne forte, inquiunt, discipuli eius corpus subducant, spargantque in vulgus, illum resurrexisse. Verum quae tandem humana prudentia est, quae divinis consiliis obstet? Quot apposuere custodes, tot habuerunt resurrectionis eius testes. Nam Christus, sicut praedixerat, tertia a morte die, quae fuit Dominica, custodibus pavore perterritis, resurrexit, novo sic et maximo miraculo doctrinae, operisque sui veritatem confirmans. Apparuit piis mulieribus, Apostolis atque discipulis, non semel aut uni, sed pluries pluribusque congregatis, praebens seipsum vivum multis argumentis; cum ipsis loquebatur, cibum sumebat, et palpandum se exhibebat, ut omnem dubitationem ex eorum mentibus excluderet [1].

11. *Christus formata Ecclesia in coelum ascendit* — Christus post resurrectionem suam quadraginta diebus cum Apostolis conversatus, eos in tradita a se doctrina et instituta Ecclesia plenius instruxit, *per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei* [2]. Ipse Ecclesiam suam formavit, unam, sanctam, catholicam et apostolicam. Illam constituit infallibilem doctrinae suae custodem, *columnam et firmamentum veritatis* [3]. Spopondit, se ei praesto futurum usque ad consummationem saeculi, et portas inferi adversus eamdem non praevalituras [4]. Instituit in ea publicum magisterium et ministerium, regimen perfectissimum et hierarchiam ordinatissimam. Triplicem hanc magisterii, ministerii et regiminis potestatem concessit Apostolis eorumque successoribus [5]. Inter omnes Petrum in fundamentum et visibile caput Ecclesiae suae selegit [6]; ei peculiari ratione seorsim ab aliis claves regni coelorum seu plenitudinem potestatis concessit [7]; ei munus pascendi et regendi omnes, agnos et oves, commisit [8], eique soli et legitimis eius successoribus summum honoris et iurisdictionis primatum in Ecclesia sua dedit [9].

Quadragesimo demum die post suam resurrectionem Christus promisso Apostolis Spiritu S., e monte Olivarum prope Ierusalem illis spectantibus in coelum victor ascendit [10].

Hic quatuor Evangelistae historiam vitae et gestorum Iesu Christi terminant. Ex iis ss. Matthaeus et Ioannes fuerunt testes oculati et auriti actorum et dictorum Iesu Christi,

---

1) Matth. XXVII; Marc. XV; Luc. XXIII; Ioan. XIX.

2) E diversis sententiis de anno mortis Christi communior et verisimilior ea est, quae dicit, Christum esse mortuum anno aetatis suae 33, aerae vulgaris 29, Romae conditae 782. Cf Berti, *Hist. eccl.* diss. VI, n. 41; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* tom. I, part. I, c. 2.

---

1) Matth. XXVII-XXVIII; Marc. XV-XVI; Luc. XXIII-IV; Ioan. XIX-XX; *Act.* I.

2) *Act. Apost.*, I, 3.

3) *I ad Tim.* II, 15.

4) Matth. XVI, 18, XXVIII, 20.

5) Matth. XXIII, XXVIII; Marc. XVI; Luc. XXII; Ioan. XX.

6) Matth. XVI, 18.

7) Ibid. 19.

8) Ioan. XXI, 15-17.

9) De Ecclesiae institutione, proprietatibus, hierarchia, et Petri eiusque successorum primatu, cf Card. Bellarmin., *Controversiarum Fidei* tom. I; D. Petav., *De ecclesiastica hierarchia*, 1643, et 1700, in-fol.; Mamachi, *Origines et antiquitates christianae*, tom. IV; Perrone, *Praelectiones theologicae*, tom. VIII; P. Ballerini, *De vi et ratione primatus*; alios.

10) Marc. XVI; Luc. XXIV; *Act.* I.

ss. Marcus et Lucas, quia Apostolorum comites et discipuli, testibus oculatis et auritis accensendi sunt. Praeterea omnes quatuor in scribendo fuerunt divinitus inspirati [1].

12. *Testimonia proferuntur de Christo*— Ineptissime Religionis christianae adversarii contra Historiae evangelicae veritatem opposuerunt silentium veterum scriptorum iudaeorum et ethnicorum. Quamvis enim id sit petere testimonia a christiani nominis hostibus, nihilo tamen secius reperiuntur in illorum scriptis monumenta non pauca, quibus Evangelicae Historiae veritas confirmatur. Non immoror vindicandis Abgari, regis Edessae in Syria, ad Christum litteris. Scribit quidem Eusebius, Abgarum audita miraculorum Christi fama, litteras ad eum misisse pro impetranda valetudinis restitutione; Christum rescripsisse, se missurum esse unum e discipulis suis; hacque legatione functum fuisse s. Thaddaeum. Vtriusque epistolae exemplum habet idem Eusebius [2]. Sed epistolas illas, quamvis a quibusdam propter Eusebii auctoritatem propugnentur, apocryphis esse adnumerandas, multa suadent [3]. Pariter Acta Pilati seu relationem de Iesu Christo ad Tiberium imperatorem, qualia hodie leguntur, esse supposititia, censet maxima eruditorum pars; quamvis sincera Acta Pilati quondam extitisse, sed postea fuisse interpolata et corrupta, verisimillimum sit, cum ipsi Patres ea commemorarint [4]. Asserit Tertullianus, Tiberium relatione Pilati permotum, ad senatum retulisse de inserendo Christo Iesu inter deos, senatum vero id respuisse.

Celebrius est Flavii Iosephi de Christo testimonium. « Eodem tempore, inquit, fuit Iesus, vir sapiens, si tamen virum eum dicere fas est. Erat enim mirabilium operum patrator, et doctor eorum qui libenter verum audiunt. Multosque tam de Iudaeis quam de gentibus sectatores habuit. Christus hic erat (*alias* credebatur hic Christus), quem accusatum a gentis nostrae principibus, quum Pilatus crucis supplicio addixisset, nihilominus perseverarunt eum diligere, qui ab initio coeperant. Apparuit enim iis tertia die redivivus, ita ut de eo vates hoc et alia multa praedixerint; et usque in hodiernum diem Christianorum genus, ab eo denominatum non deficit [1] ».

Praeterea de apparitione stellae novae et adoratione Magorum loquitur Chalcidius [2]. Caedem infantium iussu Herodis patratam, meminit Macrobius [3]. Solis defectionem, quae contigit in morte Christi, commemorat Phlegon [4]. Christum imperante Tiberio sub Pontio Pilato gubernatore Iudaeae fuisse supplicio affectum, refert Tacitus [5]. Alia alii litteris consignarunt [6].

13. *Ecclesia Hierosolym.*—Quum Iesus Christus consummato redemptionis opere, in coelum ascendisset, discipuli eius regressi sunt Hierosolymam; et cum ss. Virgine Maria aliisque piis mulieribus coenaculo conclusi (erat coetus fere centum viginti), assiduis precibus praestolabantur Paracletum promissum. Petrus iam tum de commisso sibi ministerio et Ecclesiae regimine sollicitus, iure primatus, quo ab ipso Christo fuerat ornatus, Apostolos monuit, ut in locum Iudae proditoris, qui se laqueo enegaverat, alter subrogaretur. Assenserunt omnes, et post fusas ad Deum preces Matthias in apostolicum collegium adscitus fuit. Decimo post Iesu Christi in coelum ascensionem die, ipso festo Pentecosteos Iudaeorum, Apostoli acceperunt Spiritum Sanctum, cuius adventum indicabant sonitus vehementis venti, totam domum implentis, et dispertitae linguae tanquam ignis. Apostoli virtute Spiritus Sancti, subito in alios homines immutati, omnem rerum divinarum veritatem

---

1) Cf Bellarminum et alios p. VI indicatos.
2) *Hist. eccl.* l. I, c. 13.
3) Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 13.
4) S. Iustin., *Apolog.* I, n. 35; Tertullian., *Apolog.* c. 5 et 21; Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 2. Cf Bolland., *Act. SS.* 5 februar.; item, *Bible d'Avignon*, tom. XIII, p. 513.

1) *Antiquat. iud.* l. XVIII, c. 4. Hoc Iosephi testimonium esse genuinum contra quosdam recentiores probarunt Natalis Alexander, *Hist. eccl. V. T.* diss. X; Pagi, *Critica in Baronii Annales* ad an. 32; H. Valesius, *Adnotat. in Eusebii Hist. eccl.* l. I; G. Caveus, *Historia litteraria*; Huet, *Démonstrat. Evangel.* prop. III; Honoratus a s. Maria, *Regul. crit.* tom. III, dis. 4; C. Daubuz, *Pro testimonio Fl. Iosephi de Iesu Christo libri II*, Londini 1706; I. C. Ditmarus, *Dissertatio hist. eccl. in Fl. Iosephi testimonium de Christo*; D Martin, *Dissertation critique sur le passage de Joseph touchant Jésus-Christ*, etc.
2) *Commentar. in Timaeum.*
3) *Saturnal.* l. II, c. 4.
4) *Olympiad.* l. XIII.
5) *Annal.* l. XV, c. 44.
6) Cf Euseb. *Demonstratio evangelica*; Huet. *Démonstrat. Evangél.*; Houteville, *La vérité de la religion chrétienne prouvée par des faits*; Bullet, *Histoire de l'établissement du christianisme, tirée des seuls auteurs juifs et païens*; Duvoisin, *Démonstration Évangélique.*

edocti, omni formidine exuti, mox in publicum prodierunt, et diversis linguis, sibi antea incognitis, laudes Dei celebrarunt. Aderant Hierosolymis Iudaei propter festum Pentecosteos ex Asiae, Africae et Europae provinciis; qui stupebant omnes et mirabantur, cum audirent Apostolos loquentes linguis, quae sibi singulis erant propriae. Petrus vero, qui inter omnes Apostolos primatum tenebat, coram omnibus Iudaeis Iesum, Messiam ac Dominum, intrepide praedicavit, ad completa in eo Prophetarum vaticinia, ad eius miracula et resurrectionem provocans; omnes ad cordis conversionem et baptismi susceptionem hortatus est. Nec frustra, tria enim hominum millia sermone eius mota, baptismum susceperunt; arctiusque inter se et cum Apostolis et Christi discipulis coniuncta primam ecclesiam Hierosolymisconstituerunt. Credentium numerus Apostolorum sermonibus et miraculis continuo auctus est. Cum quadam die Petrus virum ex utero matris claudum et ad portam templi stipem ab introeuntibus petentem, solius nominis Iesu invocatione curasset, coram multitudine eo miraculo attonita, de Iesu Christo tanta efficacia sermonem fecit, ut numerus credentium ad quinque virorum millia incresceret.

Petrus et Ioannes apprehensi, a Iudaeorum sanhedri, seu magno concilio, interrogati sunt, qua virtute aut quo nomine memorato claudo gressum tradiderant. Petrus summa animi libertate causam dixit; doctrinae suae rationem reddidit; Iesum Christum eiusque resurrectionem confessus est; eum esse Messiam et non nisi per eum salutem obtineri posse affirmavit. Ad interdictum, ne deinceps Iesum praedicarent, ambo responderunt, Deo magis quam hominibus esse obediendum. Post quae a sanhedri dimissi sunt.

Apostoli autem missionem suam et doctrinam signis multis seu miraculis confirmabant; ea palam faciebant, erantque tam evidentia, ut nec sacerdotum Iudaeorum principes aut Sadducaei aut alii ea negare auderent. Non tantum Hierosolymitani, sed multi etiam e finitimis civitatibus ad Apostolos accurrebant, adferentes secum infirmos et a spiritibus immundis vexatos; qui curabantur omnes. Hinc factum est, ut credentium in Dominum multitudo, virorum et mulierum, in dies augeretur.

Id principum sacerdotum et Sadducaeorum invidiam auxit; iniectisque in Apostolos manibus, eos in carcerem detruserunt. Apostoli noctu ministerio angeli e carcere educti, diluculo in templo docebant. In sanhedrim perducti, eadem constantia Iesum Christum a mortuis resurrexisse, eumque esse hominum Salvatorem confessi sunt. Sacerdotes exasperati de inferenda Apostolis nece consilium inierunt; sed Gamalielis legis doctoris consilio dissuasi, eos virgis caesos dimiserunt. Apostoli gaudentes, se dignos haberi pro nomine Iesu contumeliam pati, non cessarunt in templo et per domos praedicare Christum.

Ii vero qui crediderant, *erant perseverantes*, inquit s. Lucas, *in doctrina Apostolorum et communicatione fractionis panis* [1], *et orationibus*. Tanta erat inter eos charitas, ut multitudinis esset cor unum et anima una, essentque iis omnia communia. Qui domos aut agros possidebant, eorum pretia Apostolis offerebant dividenda singulis prout cuique opus erat. Quanta vero mentis sinceritate in nova Ecclesia Deus coli vellet, ostendit terribili eventu; nam Ananias eiusque coniux Saphira, cum partem pretii, quod Domino voverant, sibi retinuissent, repentina morte percussi fuerunt [2].

14. *Primi diaconi*—Admirabilis fidelium in ecclesia Hierosolymitana concordia et unitas in periculum venerunt per murmur, quod ortum est inter Iudaeos conversos ex Hebraeis et ex Hellenistis seu Graecis. Querebantur posteriores, quod in eleemosynarum seu mensae partitione viduae suae despicerentur. Igitur Apostoli congregatis fidelibus dixerunt, ut, cum ipsi docendi munere occupati, eleemosynarum distributioni praeesse non possent, eligerent septem viros boni testimonii, plenos Spiritu S. et sapientia. Electi sunt Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas, Nicolaus; quos Apostoli orantes et manus eis imponentes, ordinarunt diaconos, non solum ut ministerio mensae et eleemosynarum distributioni praeessent, sed etiam ut sacris officiis in Ecclesia fungerentur, episcopos et sacerdotes in divini verbi praedicatione et sacramentorum administratione adiuvarent [3]. Quibus compositis, Apo-

---

[1]) Idest in participatione panis eucharistici, seu Corporis Christi, ut explicat Apostolus, *I ad Cor.* X.

[2]) *Act. Apost.* I-V.

[3]) Primos diaconos potissimum ad ministerium sacrum ab Apostolis fuisse ordinatos, confirmatur e requisitis in eis vitae sanctitate et sapientia, ex adhibitis in eisdem ordinandis oratione et manus impositione, et ex antiquissimorum Patrum testimoniis de diaconorum officiis. Cf Natal. Alexand.

stoli liberius praedicationi institerunt, numerusque discipulorum valde multiplicabatur. Multi etiam e sacerdotali Synagogae ordine, illorum sermonibus et prodigiis persuasi, christianae Fidei obediebant [1].

15. *Persecutio Hierosol.*—Tantis rei christianae incrementis irritati Iudaeorum antistites, Pharisaei et Sadducaei, novum adversus Christum eiusque Ecclesiam inierunt consilium. Maxime eis invisus erat Stephanus diaconus, quod miracula plura faceret coram populo, nullusque sapientiae eius et sermonibus resistere posset. Quare eum vinctum duxerunt in iudicium. Is vero fidei suae rationem redditurus, paucis percurrit gentis suae historiam; pluribus disseruit de Mose et de Christo; huncque novum Legislatorem ac verum Mediatorem inter Deum et homines praedicavit. Illi vero furore perciti, raptum extra urbem lapidibus obrui iusserunt.

Ab hac protomartyris nece persecutio in ecclesiam Hierosolymitanam invaluit. Multi in vincula coniecti sunt. Alii, Apostolis Hierosolymis manentibus, se per Iudaeae et Samariae regiones disperserunt. Nonnulli etiam Phaeniciam, Cyprum, Damascum, Antiochiam et aliorsum perambularunt. At simul cum ipsis effundebatur Evangelii lumen. Diffusi quippe discipuli *pertransibant evangelizantes verbum Dei* [2]. A Iudaeis agitati, alius alio gentium, ait s. Gregorius Nyssenus, per orbem terrarum dispersi sunt, undique per mysteriorum sacrorum doctrinam diabolum exturbantes [3]. Ita, disponente illo, qui etiam e malis novit eruere bona, propediem non Hierosolymis tantum, sed et in omni Iudaea, Galilaea et Samaria crescebat Ecclesia Dei [4].

16. *Conversio Sauli seu Pauli*—Maximus autem Hierosolymitanae ecclesiae persecutor extitit Saulus, Tarso, Ciliciae metropoli, oriundus, et a celebri Gamaliele litteris sacris iuxta iudaicum ritum institutus. Pharisaicorum rituum ardentissimus sectator et christiani nominis hostis infensissimus, tantis ecclesiam Hierosolymitanam afflixerat malis, ut eorum fama quaquaversum esset vulgata. Praeterea obtinuit a sacerdotum principe litteras, quibus ei potestas dabatur ad synagogas Damasci, quo plures fideles persecutionis causa confugerant, ut quoscumque illic reperiret Christi cultores, vinctos Hierosolymas perduceret. Sed ecce! prope Damascum Saulus, *adhuc spirans minarum et caedis* in discipulos Domini, subita luce circumfusus, terraeque allisus, excaecatus, et apparentis Christi voce perterritus, repente se ad illum convertit, in timore et tremore exclamans: *Domine, quid vis me facere?* Divino monitu in urbem ad Ananiam, Christi discipulum, perductus, postque dies aliquot ab eo baptizatus, lucem animi simul et oculorum accepit. Damasci synagogas ingressus, eumdem Iesum, cuius discipulos tantis furiis persecutus fuerat, praedicare coepit, illum Christum, seu promissum a Deo Messiam et Filium Dei esse docens [1].

17. *Ecclesiae extra Ierusalem* — Interea etiam extra Ierusalem per discipulorum dispersionem credentium numerus augebatur et ecclesiae constitutae sunt. Ex istis praedicatoribus praecipuus fuit Philippus, unus e septem primis diaconis, qui primo Samariae tum verbo tum editis miraculis multos ad Evangelium et baptismum suscipiendum induxit. Quod cum ad ecclesiam Hierosolymitanam esset perlatum, apostoli Petrus et Ioannes Samariam profecti sunt, ut baptizatos a Philippo confirmationis sacramento confortarent, et *imponebant manus super illos et accipiebant Spiritum Sanctum* [2].

Petrus et Ioannes confirmatis Samaritanis, regressi sunt Hierosolymam, per omnem circa regionem evangelizantes. Philippus vero angeli monitu transiit Gazam; in via eunuchum Candacis reginae Æthiopiae, Hierosolymis, quo religionis causa iverat, erat quippe Iudaeorum proselytus, in patriam redeuntem, ad fidem Christi convertit et baptizavit. Postea in urbibus mari mediterraneo propinquioribus, Azoto, Ioppa, Lydda, Sarona, postremo Caesareae felici cum successu Evangelium praedicavit [3].

Eodem tempore etiam extra Palaestinam in Phoenicia, in insula Cypro, Antiochiae, metropolis Syriae, nonnulli discipuli, qui Hierosolymis aufugerant, Iudaeis Evangelium annuntiabant.

Hist. eccl. saec. I, diss. 7; I. L. Selvaggio, *Antiquitat. christian.* l. I, part. II, c. 2; Mamachi, *Dissertatio de septem diaconis*, Romae 1749.

1) *Act. Apost.* VI.

2) *Act.* VI-IX.

3) *Sermon. de s. Stephan.* — 4) *Act.* IX.

1) *Act.* IX.

2) Ib. VIII, 5-17. « Hinc ecclesiarum consuetudo obtinuit, inquit s. Hieronymus (*Dial. adv. Lucif.*), ut ad eos, qui longe in minoribus urbibus a presbytero et diacono baptizati sunt, episcopus ad invocationem Spiritus S. manum impositurus excurra‘ ». — 3) *Act.* VIII.

Sopito persecutionis incendio, *Ecclesia per totam Iudaeam et Galilaeam et Samariam habebat pacem, et aedificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione Sancti Spiritus replebatur* [1]. Petrus, quod muneris sui esset universo Christi gregi prospicere, ea tranquillitate usus est ad invisendas et confirmandas Palaestinae ecclesias. Lyddae Æneam paralyticum prodigiose sanavit; Ioppae Tabitham ad vitam revocavit; quo factum est, ut multi Lyddae, Saronae et Ioppae ad Fidem christianam converterentur. Quum Petrus Ioppae ageret, coelesti visione didicit, gentiles quoque ad Religionem christianam esse admittendos; moxque Caesaream Palaestinae ad Cornelium, centurionem romanum, rogatus veniens, eum eiusque familiam ad Iesum Christum convertit et baptizavit [2]. Ita Petrus, princeps apostolici collegii, primus Iudaeis et gentilibus Evangelium annuntiavit, *qui omnium pastor fuit a Domino institutus*, inquit s. Chrysostomus, *ex omnibus nationibus cogere coepit oves* [3].

Quum fideles Hierosolymitani audivissent, quod Petrus communicasset cum gentibus, nonnihil perturbati sunt; at ubi ab eo, Hierosolymas reduce, omnem rem gestam ac divinum consilium de gentium vocatione didicerunt, glorificaverunt *Deum, dicentes: ergo et gentibus poenitentiam dedit Deus ad vitam* [4].

18. *Apostolorum Symbolum et dispersio*— Tunc Apostoli, qui hactenus solis Iudaeis Evangelium praedicarant, in unum convenientes, de universo terrarum orbe Ecclesiae aggregando consilium inierunt. Priusquam se in diversas regiones dividerent, Fidei symbolum composuerunt, quod praecipua christianae Fidei capita continens, esset veluti tessera eorum, qui intra Ecclesiae castra Christo nomen darent [5]. Tum secundum divinum mandatum: *Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae* [6], ad disseminandum Evangelium quaquaversum profecti sunt, primum quidem in terras Iudaeae conterminas, dein in remotiores telluris plagas.

1) *Act.* IX.
2) Ibid. IX-X.
3) *Homil.* III *ad populum Antioch.*, et IV *in Act. Apost.*
4) *Act.* XI, 1-18.
5) Apostolos esse auctores Symboli, quod eorum nomine insignitur, ex constanti traditione et antiquissimorum Patrum testimoniis probatur. Videsis Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, dis. 12; I. L. Selvaggio, *Antiquit. christ.* l. I, part. II, c. 18, etc.
6) Marc. XVI, 15.

S. Petrus, Apostolorum princeps, Antiochiam Syriae metropolim petiit, et Antiochenae ecclesiae episcopatum fundavit, quem annis septem administravit [1]. Inde in vicinas provincias ad disseminandum Evangelium, fundandasque ecclesias pertransiit, donec, imperante Claudio, Romam profectus est.

De caeteris undecim Apostolis, in quas regiones singuli profecti sint, de eorum gestis et mortis genere, si s. Iacobi maioris martyrium excipias, silet s. Lucas in Actis Apostolorum. Hinc iis, quae traditio probabilior nobis conservavit, acquiescere debemus.

S. Andream speciatim in Scythia praedicasse Evangelium, ex Origene scribit Eusebius [2]. Achaiam addit s. Hieronymus [3]. Patris in Achaia crucis supplicio martyrium subiisse dicitur. Extant Acta eius martyrii, a presbyteris et diaconis Achaiae conscripta, sed utrum ea sint authentica, disputant eruditi [4].

S. Iacobus dictus maior in Iudaea et vicinia apostolatu functus est. Sub Herode Agrippa, qui Caii Caligulae et Claudii favore regnum Iudaeae acceperat, gladio interemptus fuit. Eum in Hispania Evangelium praedicasse, fert Hispanorum traditio; sed contradicunt scriptores haud pauci [5].

S. Ioannes, Iacobi frater, potissimum in Asia fidem propagavit, ubi Ephesinam aliasque ecclesias rexit [6].

S. Thomam Parthis Evangelium annuntiasse, testatur Origenes [7]. Eum in Indiam quoque pervenisse, scribunt ss. Ambrosius [8] et Hieronymus [9].

S. Matthaeus in Æthiopiam Christi Fi-

1) D. Petrum episcopatum Antiochenae ecclesiae fundasse, eumque, annis circiter septem tenuisse, constat e testimoniis Origenis (*Homil.* VI *in Luc.*), Eusebii (*Chron.*, et *Hist. eccl.* l. III, c. 36), s. Ioannis Chrysostomi (*Serm.* 12, tom. V, p. 163), s. Hieronymi (*Catal.* c. 1 et 16), s. Gregorii M. (l. VII, *Epist.* 40), s. Leonis M. (*Epist.* 92 *ad Maxim. Antioch.*). Cf Baron., *Adnotat. in Martirol. Rom.* ad 18 ian.; Bolland., *Acta SS.* tom. II, p. 182; Bianchini, *Vitae RR. Pontif.* Diss. *de Romana cathedra*, tom. IV, p. 150; A. Sandini, *Dissert.* II, *de Cathedra Petri Antiochena.*
2) *Hist. eccl.* l. III, c. 1.
3) *Epist.* 148 *ad Marcellam.*
4) Tillemont, *Mémoires pour servir à l' hist. eccl.* t. I, 320; Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. I, c. XII, a. 10.
5) Cf Bolland., *Acta SS.* tom. VI iul. p. 69; Natal. Alex., loc. cit. diss. XV.
6) S. Iren., l. III, c. 3; Euseb., loc. cit. c. 23; s. Hieron., *Catalog.*
7) Apud Euseb., ibid. c. 3.
8) *In Psalm. XLV.*
9) Ibid.

dem intulit secundum Rufini [1] et Socratis [2] testimonia. Persidem addit s. Ambrosius [3].

S. Bartholomaeum inter Indos, Æthiopiae proximos, evangelium disseminasse, Eusebius [4], Socrates [5] et s. Hieronymus [6] tradunt.

S. Philippus in utramque Phrygiam Evangelium intulit, et Hierapoli martyrium passus est [7].

S. Iacobus dictus minor, Hierosolymitanae ecclesiae episcopus constitutus fuit [8].

S. Simonem dictum Zelotem, in AEgypto, Cyrene, Lybia, Africa minori, Numidia et Mesopotamia Evangelium annuntiasse, tradunt Nicephorus Callistus, Isidorus, alii [9].

S. Iudas Thaddaeus in Palaestina, Idumaea, Syria, Mesopotamia et Armenia praeconis evangelici officio functus dicitur.

S. Matthiam in Æthiopia exteriori seu Colchide Evangelium propagasse, tradunt s. Hieronymus [10] et Nicephorus Callistus [11].

Apostolicos labores D. Petri, Apostolorum principis, et D. Pauli, qui, ut scribit s. Clemens Romanus, *in Oriente ac Occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est, in iustitia mundum universum instruens* [12], per decursum narrabimus.

En apostolicae missionis primordia. Sed quanta divinae huic eorum missioni obstabant! In primis vincenda erat durissima Iudaeorum obstinatio, immutandae eorum praeconceptae de Messia, eiusque regno opiniones. Debellanda gentium inveterata idololatria et destruendi impii ritus. Corrigendi perversi populorum affectus ac pessimi mores. Ingerenda eorum animis Religio, terrarum incolis inaudita, sacris gentium institutis adversa, vigentibus opinionibus contraria, passionibus inimica; Religio, quae Iesum crucifixum humani generis Salvatorem, et verum Deum, verumque hominem praedicat. Interim Apostoli ad docendas universas gentes proficiscuntur. Omni humano praesidio destituti, egentes, despecti, nunc contumeliis, nunc vinculis, nunc verberibus excepti, Christum annuntiant, Evangelium praedicant. Et ipsis loquentibus, ipsis prodigia patrantibus, simulacrorum et idolorum cultus corruit, populi regenerantur, mores immutantur, orbis innovatur, et ad gloriosum Crucis Christi vexillum et Tribus et Linguae incurvantur. Vtique *a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris* [1].

1) *Hist. eccl.* l. I, c. 32.
2) *Hist. eccl.* l. I, c. 19.
3) Ibid.
4) *Op. cit.* l. V, c. 10.
5) Ibid. l. I, c. 33.
6) Loc. cit.
7) Euseb., *Hist. eccl.* l. III, c. 31; Theodoret., *in Psalm. CXVI.*
8) S. Hieron., *Catal.*
9) Nicephor. Call., *Hist. eccl.* l. II, c. 10. Cf Selvag., *Antiquit. christ.* tom. I, p. 21, edit. Patav. 1780.
10) *Catal.*
11) *Hist. eccl.* l. II, c. 40.
12) *Epist. I ad Corinth.* n. 5.

19. *Caligula imperator Romanus* (*an.* 37) —Moderabatur interea romanum imperium Tiberius, qui anno post Christum natum 37, magno totius populi gaudio ob regiminis duritiem, extinctus est. Successit ei Caius Caligula, qui imperii sui initio magnam sui spem Romanis fecit; at brevi post eo saevitiae ac dementiae progressus est, ut Tiberii tyrannidem excesserit, et pro deo coli optans, ubique aedes sacras sibi extrui, suamque statuam in templo Hierosolymitano excitari iusserit. Is Pontium Pilatum, iam sub Tiberio Romam ad iudicium evocatum, Viennam Galliae relegavit, ubi ille criminis sui, in mundi Salvatorem admissi, vindex, seipsum interemit. Herodem Antipam, qui Herodiadis suasu s. Ioannem Baptistam decollaverat, Lugdunum in Galliis relegavit, quo infaustam eius sortem Herodiades secuta est [2]. Agrippam Herodem, Aristobuli filium, a Tiberio in carcerem coniectum, vinculis solvit, et catena aurea donatum, ad regiam dignitatem in Philippi et Lysaniae tetrarchiis evexit; sed id penes Ægyptios, maxime Alexandrinos, tantam invidiam, furoremque in Iudaeos excitavit, ut saxis, fustibus, ferro et igne in Iudaeos, viros ac mulieres, parentes ac filios, saevitum fuerit [3]. Eodem tempore Seleuciae tanta facta est in Iudaeos coniuratio, ut in ea quinquaginta eorum millia a Syris et Graecis interempta fuisse, scribit Fl. Iosephus [4]. Ita obstinati Iudaei tum Romanorum procuratorum, militumque immanitate, tum vicinarum gentium odiis, tum domesticis factionibus oppressi, ultricem divinae iustitiae manum experiebantur, debitasque poenas pro commisso in Christum crimine luebant.

20. *Antiochena Ecclesia*—Contra Eccle-

1) *Psalm.* CXVIII, 23. Admirabilis Evangelii propagationis testimonia infra indicabimus.
2) Fl. Ioseph. *Antiquit. iud.* l. XVIII, c. 2 et 7; Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 4 et 7.
3) Philo, *in Flac.*, et *Legat. ad Caium.*
4) *Antiquit.* l. XVII, c. 12.

sia Christi magis magisque augebatur. Apostolus Petrus, postquam Antiochiae in Syria cathedram suam posuisset, in Ponto, Galatia, Cappadocia, Bithynia et Asia Iudaeis Evangelium annuntiavit et ecclesias instituit[1]. Antiochena ecclesia e conversione tum ethnicorum tum Iudaeorum quotidie augebatur. Quod cum audivisset ecclesia Hierosolymitana, Antiochiam ablegavit s. Barnabam, virum plenum Spiritu S. et fide, ut quae illic in conversionem gentilium feliciter coepta fuerant a quibusdam discipulis Cypriis et Cyrenaeis, perficeret augeretque. Barnabas hanc missionem ita executus est, ut credentium, qui ibi primum Christiani appellati sunt, numerus in dies cresceret. Anno circiter 38 Barnabas in laboris socium Antiochiam accersivit Saulum, a Deo ad conversionem gentium specialiter electum. Saulus post suam conversionem in partibus Damasci aliquandiu Christum praedicarat, multosque Iudaeos ad Fidem converterat. Dein ad declinandas insidias, quas ei struebant obstinati Iudaei, confugerat Hierosolymam. Quum neque hic secure ageret, Caesaream, hincque Tarsum petierat, et in patrio solo verbum Dei praedicavit, donec a s. Barnaba vocaretur Antiochiam. Eorum praedicatione Antiochena ecclesia brevi primam post Hierosolymitanam celebritatem accepit[2].

21. *Claudius imperator Romanus* (*an.* 41) — Quum imperator Caius Caligula propter suam saevitiam Romanorum odium in se concitaret, anno imperii sui IV a Chaerea Cassio, cohortis praetoriae tribuno, occisus est. In eius locum imperator salutatus fuit Tiberius Claudius. Hic Agrippae Herodis regno addidit Iudaeam et Samariam ; et sub eius imperio Iudaei paululum respirarunt , sed durissimam famem experti sunt.

Hanc calamitatem praedixerat Agabus propheta, ideoque christiani, qui erant Antiochiae, ad succurrendum egestati fratrum suorum in Palaestina, collecto aere, opportunissima subsidia per Saulum et Barnabam in Iudaeam miserunt[3].

22. *Agrippa persequitur christianos* — Agrippa rex, nova sibi ab imperatore romano facta fortuna insolescens, ut erat Iudaicorum rituum studiosissimus servator, prosperum rerum christianarum statum nova persecutione turbare coepit. Venerant iis diebus Ierusalem Petrus et Iacobus dictus maior. S. Iacobus egregiam operam propagando per Iudaeam Evangelio navarat. Ideo obstinati Iudaei ipsum valde oderant. Agrippa captare volens Iudaeorum gratiam, s. Apostolum gladio interemit. Petrum quoque comprehendit et in carcerem coniecit, simili supplicio tollendum. Sed fusas ab omni Ecclesia pro communi pastore preces Dominus exaudivit, et vinctum non despexit : misit angelum , qui Petrum, solutis vinculis, e carcere eduxit[1].

Agrippa vero brevi post criminis sui poenas dedit: profectus Caesaream, et acclamante populo in theatrum prodiens, subito ab angelo percussus est, ac viscerum doloribus, corporisque putredine excruciatus, anno post Christum natum 44 animam exhalavit. Ex quo tempore Iudaea rursum ut provincia imperii romani per procuratores administrata est[2].

23. *Petrus cathedram Romae constituit* (*an.* 42) — Anno Claudii imperatoris II , secundum Eusebii et s. Hieronymi computationem, Petrus Apostolorum princeps Romam perrexit[3], et primam Ecclesiae cathedram in ipsam imperii romani urbem dominam transtulit, Antiochenae Ecclesiae praefecto Evodio. « Beatissimus Petrus , inquit s. Leo , princeps apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur imperii: ut lux veritatis, quae in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet[4] ». Verum quanta huic missioni obstabant ! « Hic , pergit idem s. Leo, conculcandae philosophiae opiniones , hic dissolvendae erant terrenae sapientiae vanitates , hic confutandus daemonum cultus, hic omnium sacrificiorum impietas destruenda , ubi diligentissima superstitione habebatur collectum, quicquid usquam fuerat variis erroribus institutum[5] ».

---

1) *I Petri*, I, 1-2; Euseb. *Hist. eccl.* l. III, c. 1.
2) *Act.* IX-XI ; *Epist. ad Galat.* I.
3) *Act.* XI ; Euseb. , *Hist. eccl.* l. II , c. 8.

1) *Act.* XII ; Euseb. , l. c. c. 9.
2) *Act.* ibid. ; Euseb. ibid. c. 10 ; Fl. Ioseph., *Antiquit. iud.* l. XIX.
3) Euseb. *Chronicon*; s. Hieron., *Catalogus virorum illustrium.*
At Petrum in Romano itinere plures populos Evangelii praeconio imbuisse in dubium revocari nequit. Inter eos extitisse Neapolitanos constans est eiusdem Ecclesiae traditio, quam contra Iannonium propugnarunt p. Bianchius t. III operis inscripti: *Della Potestà, e Politia della Chiesa* ; Selvaggius in *Antiquit. christian. Institut.* l. I, c. 6; Scherillus in opere nuperrime edito, *Della venuta di s. Pietro Apostolo nella città di Napoli della Campania.*
4) *Serm.* I *de ss. Apost. Petro et Paulo.*
5) Ibid.

Interim Petrus cathedram cum omni supremi pontificatus iure Romae constituit. In ea post eum successores serie non interrupta sederunt, et modo sedet ss. Pontifex noster Pius IX. Iam inde a fundata Romae a Petro cathedra saecula octodecim elapsa sunt, generationes generationibus successerunt, Romanorum imperium corruit, regna cum humani ingenii institutionibus susque deque revoluta et immutata sunt; Petri vero cathedra post persecutionum tempestates, post barbarorum incursiones, post regnorum vicissitudines inexpugnabilis stetit. Vtique *manus Domini fecit hoc* [1].

Porro e Romano Petri pontificatu factum est, ut Romani pontifices, hique soli utpote Petri successores, primatum honoris et iurisdictionis, a Christo Petro eiusque successoribus collatum, in universam Ecclesiam haberent. Equidem saeculo XVI quidam novatores asserere ausi sunt, Petrum nunquam Romam venisse, saltem non fuisse huius urbis episcopum[2]. Verum s. Petrum Romam venisse, huiusque Ecclesiae episcopatum instituisse et gessisse usque ad martyrium, quod ibi subiit, ita compertum et exploratum est, ut nihil testatius in ulla sive romana sive graeca historia reperiatur. Confirmatur id ex ipsius Petri I epistola[3], e testimonio Patrum primi et sequentium saeculorum, ex omnibus Romanorum Pontificum catalogis et e constanti atque perpetua Ecclesiae traditione [4].

24. *Simon haeresiarcha* — Benignissima Dei providentia fuit, inquit Eusebius, quae fortissimum et maximum inter Apostolos, Petrum, Romam perduxit, ut in ipsa imperii urbe domina Christum eiusque salutarem doctrinam annuntiaret, et Simonem magum eiusque haeresim debellaret[1]. Hic Simon, patria Samaritanus, artibus magicis, a quibus cognomen accepit, Samaritanos in maximam sui admirationem et venerationem excitarat. Quum Philippus diaconus Samariae verbum Dei annuntiaret, Simon cum aliis baptismum suscepit. Paulo post cernens, prodigiosa Spiritus S. dona a Petro et Ioanne manuum impositione baptizatis communicari, pecuniam eis obtulit, ut sibi virtutem ea dona aliis conferendi tribuerent. Ideo a Petro severe reprehensus, ab Apostolis et a Fide discessit, pravaeque haereseos parens factus est[2]. Doctrinae seu potius errorum suorum summam partim ex iis, quae de Christianorum et Iudaeorum sacris noverat, partim et praesertim e Platonicorum philosophorum placitis conflavit. Constituit unum ens supremum seu numen, e quo aeones naturae sublimis seu angeli manarant. Ab his mundum fabricatum fuisse et captivum teneri genus humanum dicebat. Seipsum vocabat primum et supremum aeonem, atque in corpore apparuisse, ut homines a rebellium aeonum servitute redimeret. Alterum aeonem, ordine secundum et animarum humanarum parentem, dicebat inesse in sua Helena, muliercula e Tyro Phoenices, quam secum ducebat. Admisit animarum transmigrationem. Corporum vero resurrectionem et bonorum operum necessitatem negavit. Opera omnia per se esse indifferentia effutiit, suisque sectatoribus promiscue vivendi potestatem fecit [3].

Errores suos vulgavit primum in Samaria et Iudaea, deinde in aliis locis et postremo Romae. In hac urbe praestigiis suis tantam nominis celebritatem assecutus est, ut ei divini honores sint decreti et statua erecta cum hac inscriptione: *Simoni deo sancto*, ut testatur s. Iustinus martyr et post eum s. Irenaeus, aliique[4]. Sed ubi divinus sermo a B.

---

1) Isaias XLI, 20.

2) Primus omnium, teste card. Bellarmino, *De R. Pontif.* l. II, c. 1, id asseruit Guilielmus praeceptor Ioannis Wicleff. Post illum Vlr. Velenus in libro de ea re edito; Illyricus, *Contra primatum Papae;* Calvinus, *Instit.* l. IV, c. 6; Magdeburgenses, *Centur.* I, lib. II, c. 10; Salmasius, *Apparat. ad libros de primatu Papae*; Spanhem., *Dissert. de ficta profectione Petri apost. in urbem Romam.*

3) V, 13.

4) Videsis card. Bellarm., *Controvers. de R. Pontif.* l. II, c. 1-4; Iud. Coccius, *Thesaurus catholicus*, tom. I, l. 7, a. 5; Schelstrate, *Antiquit. Ecclesiae illustrat.* tom. II, diss. 3; Foggini, *De Romano s. Petri itinere et episcopatu exercitationes hist. criticae*, Florent. 1719; Hankius, *De Romanarum rerum scriptoribus*, l. II, p. I, c. 8; Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 13; Sandini, *Disputatio* III *de cathedra D. Petri Romana*; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* tom. I, part. I, c. 6-7.

1) *Hist. eccl.* l. II, c. 14.

2) *Act. Apost.* VIII.

3) S. Iustin., *Apolog.* II; s. Irenaeus, *Adversus haereses*, l. I, c. 20; s. Epiphan., *Haeres.* 21; Tertullian., *De anima*, c. 34, et *De praescript.* c. 33; Theodoret., *Haeret. fabul.* l. I.

4) S. Iustin., *Apolog.* I; s. Iren., ibid.; Tertull., *Apolog.* c. 13; Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 13-24; s. Cyrill. Hierosol., *Catech.* VI; Theodoret., l. c.; s. Augustin., *Haeres.* c. 1.

Non est tamen una virorum eruditorum de hac re sententia. Valesius (*Adnotat. ad Euseb.* l. II, c. 1), Pagi (*Critica in Baron. ad an.* 42), et alii

Petro Romanis allatus est, Simonis celebritas brevi evanuit [1]. Secta eius, magis ex ethnicis et Iudaeis religionem suam pertaesis quam e christianis collecta, post unum aut alterum saeculum expiravit.

25. *Apostolatus Sauli et Barnabae*—Postquam Saulus et Barnabas de christianae rei augmento Antiochiae optime meruissent, monente Spiritu S., ad executionem apostolici muneris, ad quod electi erant, praemissis ieiunio et oratione manuum impositione consecrati sunt [2]. Quo facto comite Ioanne Marco per provincias Asiae minoris Evangelium praedicarunt. Adierunt primum Seleuciam Syriae, inde navigarunt Cyprum; cumque venissent Salaminam, praedicarunt verbum Dei in synagogis Iudaeorum. Percurrentes totam insulam venerunt Paphum, ubi Saulus ad Christi fidem convertit proconsulem Sergium Paulum; ex quo tempore ipse Saulus nomen Pauli assumpsisse videtur. Papho navigantes venerunt Pergen Pamphiliae, hincque Antiochiam Pisidiae metropolim, ubi complures ad Christum converterunt. Post dies aliquot excitato ab obstinatis Iudaeis tumultu, petierunt Iconium, ubi sermone et miraculis eorum magnus Iudaeorum et gentilium numerus in Christum credidit [3]. Ex horum numero fuit B. Thecla, multis laudibus propter virginitatis et martyrii palmam a Patribus celebrata [4]. Exorta in praecones Evangelii conspiratione, ii secesserunt in Lycaoniam, Lystrae, Derbes et in omni circuitu evangelizaverunt. Quum Lystrae Paulus claudo gressum reddidisset, Lystrenses ad tantam rapti sunt admirationem, ut Paulo et Barnabae divinos honores deferre cogitarent. Paulo post obstinati Iudaei tantas turbas concitarunt, ut apostolus Paulus lapidibus appetitus vix necem evaserit. Quare apostolici viri inde digressi, Derben, Iconium, Antiochiam Pisidiae reviserunt, neocredentes in Fide confirmarunt, constitutisque per civitates presbyteris, episcopis et sacerdotibus, qui christianorum coetus regerent, Antiochiam Syriae, unde profecti fuerant, remigrarunt. Eo reduces congregatae ecclesiae narrarunt, quanta Deus eorum ministerio in Iudaeorum et gentium conversione operatus esset [1].

26. *S. Petri I^a Epistola*—Petrus Apostolorum princeps Romae et in finitimis locis Evangelium praedicabat eo cum successu, ut plurimi ad Christum converterentur tum e Romanis tum e Iudaeis illic commorantibus. Memor eorum, quos antequam Romam tenderet, in Asiae provinciis e circumcisione ad Christi fidem perduxerat, ex eadem urbe, Roma, quam utpote imperii et falsorum numinum caput vocat Babylonem [2], ad illos epistolam scripsit. In ea commendat admirandum Dei consilium in mysterio incarnationis, beneficium redemptionis, destinatamque fidelibus regni coelestis haereditatem; fideles hortatur, ut sancte vivant et Deo fideliter serviant in fide, humilitate et patientia; deinde disserit de officiis diversorum statuum.

27. *Evangelia*—Sub idem tempus s. Marcus, D. Petri discipulus et interpres, rogantibus Romanis christianis, ex iis, quae a Petro audiverat, Evangelium seu memorabilia Iesu Christi facta et dicta scripsit; quod Petrus auctoritate sua approbavit, ut in ecclesiis legeretur [3]. Iam ante eum s. Matthaeus, priusquam in provinciam sibi commissam praedicaturus Fidem abiret, Evangelium copiosius scripserat [4]. Anno 51 secundum codices graecos vel 53 iuxta multos auctores, s. Lucas, peregrinationum D. Pauli comes, etiam scripsit Evangelium, tum ut nonnulla Salvatoris facta eorumve adiuncta, a Matthaeo et Marco praetermissa, suppleret, tum ut historias, quas quidam de Iesu Christo minus sincere aut e falsis rumoribus scripserant, corrigeret [5]. Post hos tres s. Ioannes

---

existimant, s. Iustinum fuisse deceptum, et de Simone mago retulisse quae Semonem Sancum, Deum Sabinorum, respiciebant. Alii vero, inter quos Baronius (*Annal.* ad an. 44), et Tillemont (*Mémoires pour servir à l'hist. eccl.* tom. II, p. 482), D. Iustini narrationem vindicarunt. Auctor *Constitutionum Apost.* (l. VI, c. 9), Arnobius (*Adversus gentes*, l. II), s. Cyrill. Hierosol. (l. c.), aliique tradiderunt, Simonem magum, ut Neronem imperatorem populumque Romanum deluderet, arte magica volare tentasse, sed D. Petri oratione e sublimi fuisse deiectum. Id reipsa factum esse existimant Berti (*Hist. eccl.* tom. II, diss. I, n. 13), Baron. et Tillemont (l. c.). Alii illud mystice de expugnatione Simonis eiusque haereseos interpretandum censent.

1) Euseb., *Op.* cit. c. 14, 15.

2) *Act.* XIII, 1-3.

3) *Act.* XIII.

4) Tillemont, *Mémoires*, tom. II, p. 60; Bolland., *Acta SS.* tom. VI sept.—Acta vero ss. Theclae et Pauli a viris eruditis passim adnumerantur scriptis apocryphis.

1) *Act.* XIV.

2) *I Petri* V, 13; Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 15; s. Hieron., *Catal.*

3) Euseb. et s. Hieron., loc. cit.

4) Cf Baron., *Annal.* ad an. 41.

5) S. Hieron., loc. cit. et in *Prolegom. in Matth.*; s. Augustin., *De consens. Evang.* c. 8.

apostolus, rogantibus episcopis Asiae, Iesu Christi Evangelium scripsit, in quo praetermissis variis factis, ab illis narratis, ea maxime retulit, quae divinitatem Christi spectant contra haereses Cerinthianorum et Ebionitarum, tunc temporis exortas [1].

28. *Scripturae apocryphae*—Praeter haec quatuor Evangelia, quae Ecclesia constanter in canone ss. Librorum numeravit, alia pseudo-evangelia in lucem prodierunt, nimirum Evangelium XII Apostolorum, Proto-evangelium s. Iacobi, Evangelia ss. Petri, Thomae, Iudae, Evangelia secundum Hebraeos et secundum Ægyptios, alia. Haec vel ab imperitis christianis vel ab haereticis sunt conficta, ab Ecclesia nunquam in s. Canonem recepta a veteribus Patribus constanter reiecta et a Gelasio Pp. I anno 494 in Romana synodo apocrypha declarata sunt [2]. Idem esto iudicium de Actis ss. Petri et Pauli, Ioannis, Philippi, Thomae, de Revelationibus et Apocalypsi ss. Petri, Pauli et Thomae [3]. Extant etiam sub nomine Apostolorum Petri, Iacobi, Matthaei, Marci, liturgiae, quae saltem ut hodie compositae sunt, iis abiudicantur. Forte Apostolis attributae sunt, quod fuerint compositae e ritibus, ab Apostolis iis ecclesiis, quas fundarunt, traditis et progressu temporis locupletatis. Liturgia enim Apostolorum aevo pro temporum circumstantiis simplex erat, consistebatque potissimum in ss. Eucharistiae seu sacrificii oblatione, consecratione et sumptione, in Sacramentorum ritibus, in oratione Dominica, psalmorum cantu, s. Scripturae expositione, fidei professione, obsecrationibus, postulationibus et gratiarum actionibus. Progressu temporis primaeva liturgia variis caeremoniis aucta est, tum ad maiestatem divinorum mysteriorum commendandam tum ad fidelium mentes ad eorum contemplationem excitandas. Et quum in hac re, exceptis iis, quae ad sacrificii et sacramentorum naturam pertinent, non eadem fuerit omnium ecclesiarum disciplina, plures et variae liturgiae exortae sunt [4].

29. *Lis de legis Mosaicae observantia* — E controversiis christianis antiquissima est ea, quae de observantia Mosaicae legis agitata fuit. Nonnulli Iudaei conversi contendebant, circumcisionis aliorumque veterum legalium observantiam christianis omnibus sive iudaismo sive ex ethnicismo esse necessariam ad consequendam salutem. Id praecipue Antiochiae contenderunt contra christianos ex ethnicismo, qui circumcisionis aliorumque rituum V. Legis molestias recusabant; unde non exigua commotio in ecclesia Antiochena orta est. Quam cum Paulus et Barnabas, pro libertate a V. Legis servitute certantes, sedare non possent, utrique parti placuit, ut controversia per legatos deferretur Hierosolymas, ab Apostolis et presbyteris ibi morantibus dirimenda.

Opportunissime tunc Hierosolymis aderat Apostolorum princeps Petrus, qui Claudiani edicti causa, quo Iudaei Roma pellebantur, in Orientem reversus erat. Vbi primum Paulus et Barnabas et qui cum ipsis erant, Hierosolymas venerunt, causamque missionis suae exposuerunt, Apostoli et seniores anno 50 in unum convenerunt, ut propositam quaestionem examinarent, sollemnique sententia rem definirent. Cum iam magna facta esset de praesenti negotio inquisitio, Petrus pro primatus iure, primus de eximendis a legalium observantia fidelibus sententiam dixit, ostenditque exemplo Cornelii centurionis, qui licet incircumcisus, Spiritum S. acceperat, Iudaeos et gentiles iustificari fide, quae per charitatem operatur, et salvari per gratiam Iesu Christi. Petri sententiam confirmarunt Paulus et Barnabas, narrantes quanta Deus eorum ministerio in gentibus fecisset. Illis perdocta oratione de gentium vocatione, Prophetarum oraculis praenuntiata, consensit apostolus Iacobus. Vnde communi suffragio, dirigente Spiritu S. [1], sancitum est, conversis ad Christi fidem nihil ultra oneris imponendum praeter abstinentiam ab immolatis simulacrorum, a sanguine et suffocato atque fornicatione [2]. Soluto concilio, litterae

---

1) Baron., ad an. 99.
2) Cf I. A. Fabric., *Codex Apocryph. N. Testamenti*. — 3) Ibid.
4) Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, c. 12, a. 3; card. Bona, *Rerum liturgicarum* lib. I; Le Brun, *Explication de la Messe*; Renaudot, *Recueil d'anciennes liturgies orientales*.

1) *Act.* XV, 28.
2) Concilii decretum christianos ab observantia legalium solutos declarat; haec quatuor ipsis nominatim interdicit: fornicationem, quod eam minus gravem culpam esse cogitarent gentiles; esum carnium, quae idolis fuerant immolatae, atque suffocatum ac sanguinem. Tria posteriora solum ad tempus interdixerunt Apostoli, ut facilius christianorum e iudaismo et ethnicismo animi coalescerent. Iudaei enim esum sanguinis et suffocatorum aversabantur, et esum immolatorum idololatriae speciem esse suspicabantur. Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 10.

per Paulum, Barnabam, Barsabam et Silam missae sunt ad Antiochenam, aliasque per Syriam et Ciliciam ecclesias, quibus significabantur quae in Hierosolymitano concilio fuerant decreta [1].

Ita Apostoli conciliis, quae deinceps in Ecclesia saepius celebrata sunt, formam dedere; et ad eorum exemplum ecclesiarum praesules per omnia saecula convenisse conspicimus tum ad controversias dirimendas, sanctasque disciplinae regulas constituendas, tum ad haeresum et schismatum capita communi sententia conterenda [2].

Petrus paucis post diebus Hierosolyma discessit, revisitque ecclesiam Antiochenam. Illic primo quidem, neglectis legalibus, cum gentilibus conversis promiscue cibis vescebatur; sed quum quidam Hierosolymitani, legalibus ritibus, quamvis ab eorum observantia et Iudaeos et gentes exemptos declarasset Hierosolymitana synodus, iugiter addicti, Antiochiam adventassent, ne iis offendiculo esset, a gentilium convictu abstinuit. Paulus animadvertens, hoc Petri exemplo fideles passim et ipsum Barnabam disturbari, et ad victitandum ritu iudaico, iam abolito quamvis nondum illicito, induci, Petrum palam reprehendit. Petrus id, quod libertate charitatis a Paulo utiliter fiebat, praeclarissimae humilitatis pietate accepit, cum eo de antiquatis legalibus consentiens, licet ad modicum tempus Iudaeorum conversorum infirmitati ob causam modo allatam indulsisset [3].

Non defuerunt adhuc, qui Christianis circumcisionis LegisqueV. necessitatem obtrudere pergebant, unde saepius contentiones et motus in pluribus ecclesiis praesertim Galatiae orti sunt. Iis in primis apostolus Paulus se opposuit, qui pro speciali sua ad praedicandum inter gentes Evangelium vocatione, ore et scriptis huiusmodi pseudo-doctores oppugnavit, ut epistolae eius praesertim ea, quam ad Galatas scripsit, testantur.

30. *S. Paulus Fidem praedicat in Macedonia et Graecia* — Post Hierosolymitanum concilium s. Paulus ad convertendos ad Christum populos novum iter apostolicum suscepit, cuius comitem assumpsit Silam, magnae auctoritatis doctorem. Primo visitavit ecclesias, iam in Syria et Cilicia fundatas. Lystrae charissimum Timotheum, optimae famae iuvenem, praedicationis socium sibi adiunxit; cum e matre Iudaea conversa sed patre gentili natum, ut gratior esset Iudaeis, secundum antiquatam legem circumcidit. Inde transeuntes Phrygiam et Galatiam, traiecerunt in Mysiam, descenderuntque Troadem. Hic Paulus in visione doctus, Evangelium esse praedicandum in Macedonia, in hanc profectus est comitibus Sila, Timotheo et Luca Antiocheno. In hac provincia Philippis, Thessalonicae et Beraeae Iesum Christum annuntiarunt; plures e Iudaeis et ethnicis ad illum converterunt et ecclesias instituerunt; sed etiam obstinatorum praesertim Iudaeorum persecutiones experti sunt. Beraea Paulus profectus est Athenas, quae erat Graeciae civitas celeberrima, sed prae caeteris idolorum cultui eiusque sequelis addicta. Paulus zelo pro Christo eiusque nomine incitatus, disputabat cum Iudaeis in synagoga et cum philosophis in foro. Introductus in Areopagum, celeberrimum iudicum consessum, et de doctrina sua interrogatus, doctissima oratione causam egit. Initium faciens de *Deo ignoto*, cui Athenienses aram erexerant, dixit, se praedicare illum unum verum Deum, rerum omnium creatorem, conservatorem et iudicem; deinde disseruit de redemptione per Iesum Christum, de poenitentia et animi emendatione. Nec fructibus caruit, inter alios enim Evangelio crediderunt Dionysius unus ex areopagitis, et mulier nomine Damaris. Athenis Paulus se contulit Corinthum, Achaiae metropolim, totius Graeciae emporium celeberrimum. Ibi per annum cum dimidio commoratus, nihilque incredulorum Iudaeorum adversis conatibus territus, copiosam ex Iudaeis et Graecis conversis ecclesiam collegit. Postea Antiochiam reversus est [1].

31. *S. Barnabas* — Quum Paulus comitante Sila discederet Antiochia, Barnabas cum Ioanne Marco inde navigavit Cyprum. Deinceps nihil de s. Barnaba in *Actis* Apostolorum commemorat Lucas. Eum postea venisse in Italiam, et Mediolani, Bergomi et Brixiae instituisse ecclesias, tradunt ecclesiastici harum civitatum Annales [2]. An quae sub

---

1) *Act.* XV.
2) De Conciliis eorumque auctoritate cf Bellarmin., *Controvers.* tom. I, part. II, l. 1-2; Sardagn., *Theol. dogmat. polem.* tom. II; alios.
3) *Epist. ad Galat.* II, 11-21. Nonnulli existimant, Cepham, cui se restitisse scribit Paulus, fuisse diversum a Cepha seu Petro Apostolorum principe. Cf Sandini, *Dissert. I de Petro cui restitit Paulus*; Berti, *Hist. eccl.* tom. II, diss. I, n. 12.

---

1) *Act.* XV-XVIII.
2) Baron. ad an. 51; N. Sormani, *Origine apo-*

nomine D. Barnabae extat epistola, sit authentica, non una est criticorum opinio. Certo ex eius argumento et ex antiquissimis, qui eam commemorarunt, Patribus patet, illam esse aevi apostolici et magnam mereri venerationem [1].

32. *Nero imperator Romanus* (*an.* 54)—Postquam Claudius annis tredecim imperasset, sumpto in boletis veneno extinctus est anno post Christum natum 54. Tunc imperium adeptus est Nero, qui initio varia virtutis specimina dedit, praeceptis monitisque Senecae obtemperans; postea vero teterrimum crudelitatis et omnium vitiorum monstrum evasit. Matrem, fratrem, uxorem, amitam, Senecam praeceptorem suum, aliosque interemit. Christianos dirissime persecutus est, ut infra videbimus.

33. *B. V. Mariae assumptio*—Eo imperante, B. Virginem Mariam obdormivisse, complures eruditi sentiunt; an Ephesi an Hierosolymis vivere desierit, non plane constat. Porro de Beatissima Virgine post Christi ascensionem hoc unum e Scripturis sacris novimus, quod Hierosolymis cum Apostolis in oratione perseveraret [2]. Nulli dubium, quin s. Ioannes Evangelista, cui Salvator e cruce matrem suam commendarat, curam illius gesserit. At quae deinceps vitae eius series, ubi, quomodo, quo anno obierit, certo non constat. S. Epiphanius, spectata singulari Mariae excellentia et attento Scripturarum silentio, definire non est ausus, fueritne defuncta et sepulta vel a morte praeservata [3]. Verumtamen « Ecclesia catholica, ait Baronius, nullam de obitu Dei Genitricis dubitationem admittit; sed quam novit humanae naturae consortem, humanam pariter moriendi necessitatem expertam affirmat [4] ».

Pia communisque Catholicorum sententia est, B. V. Mariam post obitum mox redivivo corpore in coelum fuisse assumptam. Multa quidem de eius assumptione narrantur in libro « de Transitu Virginis », Melitoni affícto; sed librum istum esse apocryphum, cum Gelasio Pp. I consentiunt omnes periti. Apocryphus etiam est *Sermo* s. Hieronymi, qui contra B. M. V. assumptionem adlegatur. Quamvis de corporea Mariae assumptione sileant Patres priorum Ecclesiae saeculorum, piam tamen de ea sententiam iam inde a saeculo VI in utraque Ecclesia graeca et latina fuisse receptam et deinceps constanter traditam, testantur Patres mediae et sequentis aetatis, graeci ac latini. Accedit utriusque Ecclesiae praxis, in qua iam inde ab annis 1200 et amplius festum Assumptionis celebratur. Accedit communis omnium insignium theologorum doctrina. Accedunt etiam rationes congruentiae. His aliisque rationum momentis persuasus omnis catholicus orbis corpoream B. V. Mariae assumptionem amplexus est [1].

Quum post medium saeculi XVII Ioannes de Launoy, doctor Parisiensis, vir ultra modum criticus, in libro *De exscribendo Parisiensis ecclesiae martyrologio*, multa congessisset, quibus corporea Deiparae Virginis assumptio in dubium vocaretur, hanc egregie vindicarunt Ioannes Gaudinus, doctor Sorbonicus [2], et alter theologus Sorbonicus sub nomine anonymo *L'Advocat*, in docta dissertatione. Anno 1786 P. I. Marant, in Vniversitate Lovaniensi historiae ecclesiasticae professor regius, in libro *Discussio historica, an sit de fide aut saltem ita certum et de mente Ecclesiae, B. V. M. corpore in coelum assumptam esse* etc., quamvis expressis verbis corpoream assumptionem non negarit, piam tamen Ecclesiae de ea persuasionem impugnavit. Verum Marantii obiectiones et difficultates confutarunt I. A. Salmon, in Vniversitate Lovaniensi S. T. baccalaureus et pastor in Mooreghem [3], G. I. van den Baviere, S. T. licentiatus et pastor in Terdoghem [4], Ig. van den Driesch, quondam in seminario Gandavensi professor [5].

34. *Ecclesiae in Occidente*—Sublato e vivis Claudio imperatore, Petrus Apostolorum princeps Romam regressus est [6]. Credentes

---

stolica della chiesa Milanese; I. A. Saxius, *Vindiciae de adventu Mediolanum s. Barnabae apostoli.*

[1]) Edita est cura H. Menardi et L. d'Achery, Parisiis 1645.

[2]) *Act.* I, 14. — [3]) *Haeres.* 78.

[4]) *Annal.* ad an. 48.

[1]) Suarez, *Theol.* part. III, q. 37, a. 4, disput. 21; Thomassin, *Tractatus de festis*, l. II, c. 20; Benedictus XIV, *De estis D. N. I. C. et B. M. V.* part. II; Baron., *Annal.* ad an. 48, et *Adnot. in Martyrol.* XV august.

[2]) *Assumptio M. V. vindicata*, Paris 1670, in-18.°

[3]) *Apologeticum tentamen pro communi Ecclesiae persuasione, qua pie creditur B. V. M. corpus in coelis existere*, Gand. 1788.

[4]) *Reflexiones in librum cui titulus: P. I. Marant, Discussio historica* etc., Brugis in-8°.

[5]) *Discussio discussionis historicae P. I. Marant* etc. Gand. in-18°. — Iuvat conferre De Luca, *I voti de' cattolici e l'Assunzione di M. SS.* Napoli 1869-70.

[6]) De hoc secundo Petri Romam adventu loquitur

in Fide corroboravit, eorumque numerum in urbe, locisque vicinis auxit. Non in sola urbe consistebat, sed relictis ibi vicariis, ad disseminandam christianam Fidem in provincias excurrebat. Praeterea e discipulis suis delegabat qui in diversis Occidentis provinciis Evangelium annuntiarent et Christianorum coetus seu ecclesias fundarent. Et quum esset frequens populorum e provinciis in urbem imperii dominam concursus, Religio Romae a Petro annuntiata, provinciis et civitatibus imperii significabatur. Ita factum est, ut non in solo Oriente sed etiam in Occidente ecclesiae plures Apostolorum tempore fuerint institutae.

35. *Ecclesia Alexandrina* — Circa idem tempus Petrus discipulum suum et interpretem, Marcum Evangelistam, misit in Ægyptum ad propagandum in ea Evangelium. Is missioni suae ferventer adlaboravit, celebremque ecclesiam Alexandriae collegit; ingentem virorum et mulierum multitudinem ad Christum convertit, qui ab ipso statim initio, inquit Eusebius, tam severam institutionem professi sunt, ut eorum studia, coetus, convivia, totamque vivendi rationem scriptis suis commemorare operae pretium duxerit Philo [1].

Reipsa Philo Iudaeus, huius aetatis scriptor, laudat certum hominum genus, virorum quos Therapeutas et feminarum quas Therapeutrias appellari dicit, quod bonis suis ad propinquos transmissis, extra civitates in agris et hortis singuli in singulis domiciliis orationi, contemplationi, Scripturarum lectioni, pietatis et austeritatis exercitiis vacarent. Addit, hoc hominum genus in variis orbis regionibus, praesertim in Ægypto et maxime circa Alexandriam sparsum reperiri [2]. Verumtamen non consentiunt eruditi, an per istud hominum genus christiani, an Iudaei esseni sint intelligendi [3].

S. Marcus ecclesiam Alexandrinam gubernavit usque ad annum 62. Cum in dies multi relicto idolorum cultu ad novam religionem transirent, et quos antea coluerant, deos pa-

Lactantius, in libr. *De mort. persecutor.* scribens, Petrum Romam venisse imperante Nerone.

[1]) Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 16.

[2]) *De vita contemplativa.*

[3]) Prius contendunt Euseb. ibid. c. 17; Baron. ad an. 64; Serarius, *De tribus Iudaeorum sectis*, c. 17; Bacchinius, *De origine hierarchiae eccl.* p. 216. Posterius defendunt Valesius, *Annotat. in Euseb.* l. cit.; Cotelerius, *Monumenta eccl. graec.* tom. I, p. 789; Pagi, *Critica* ad an. 62; Mamachi, *Origines et antiquit. chr.* tom. I.

lam spernerent, irati ethnici in sanctum episcopum, a quo christiana Fides Alexandriam fuerat perlata, cum sacris operaretur, irruerunt, eumque ligato ad collum fune per loca saxis aspera rapuerunt, donec animam redderet [1]. Post gloriosum eius martyrium Alexandrinae ecclesiae episcopatum Anianus gessit viginti duobus annis [2].

36. *Ecclesiae Asiae minoris*—Interea Paulus, gentium apostolus, tertium iter suscepit. Primum Phrygiae et Galatiae incolis Christum praedicavit. Postea se contulit Ephesum, Asiae minoris metropolim, ubi biennio moratus est. Primo Iudaeis in synagoga, deinde ethnicis Evangelium annuntiavit. Deus tantis miraculis ministerium Pauli confirmabat, ut ad religiosum sudariorum eius et semicinctiorum attactum aegri sanarentur et daemones pellerentur. Vnde factum est, ut magna hominum multitudo Ephesi nomen Christo dederit, et florentissima ibi Ecclesia orta sit, quemadmodum etiam in vicinis urbibus Mileto, Smyrna, Sardi, Philadelphia, Pergamo, aliisque coetus christianorum coaluerunt. Quum vero praedicatione Pauli magnae Dianae cultus collaberetur, et argentarii artifices, qui aediculas ad formam celeberrimi templi Dianae conficiebant, quaestus sui detrimentum timerent, tumultum in Paulum eiusque socios excitarunt. Eo sedato, Apostolus, discipulo suo Timotheo Ephesiorum episcopo constituto, traiecit in Macedoniam, qua peragrata, Achaiam et Corinthum visitavit. Deinde Hierosolymas pauperibus christianis eleemosynas laturus petiit. Quum primum Iudaei Paulum in templo conspexerunt, eum contumeliis et verberibus affecerunt, et sine dubio interfecissent, nisi Lysias, Romanorum militum tribunus, illum ex eorum manibus ereptum in Antonia castra transtulisset. Lysias, audita coniuratione Iudaeorum contra Paulum, eum militibus stipatum misit Caesaream ad Felicem, Iudaeae praesidem. Iudaei Paulum apud praesidem seditionis et inductae novae sectae accusarunt; sed eorum accusationes ille ita confutavit, ut Felix accusatores dimiserit; Paulum tamen, quem pecunia se redempturum sperabat, in custodia biennio detinuit, et successori suo Festo iudicandum reliquit. Quum Festus, petentibus Iudaeis, Paulum Hierosolymas mittere meditaretur, ut eius causa a synedrio cognoscere-

[1]) *Menologia Graecorum*; Bolland., *Acta SS.* 25 april.

[2]) Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 24; l. III, c. 14.

*

tur, Apostolus Caesarem appellavit; quapropter una cum s. Luca aliisque a Festo navi, quae eum Romam veheret, impositus fuit [1].

37. *S. Pauli epistolae ad Thessalon. Galatas, Corinthios* et *Romanos*—Iam ante haec apostolus Paulus ad diversas ecclesias epistolas scripsit. Anno circiter 52 ex urbe Corintho epistolam scripsit ad Thessalonicenses, quibus de constantia in Fide gratulatur, hortaturque eos ad perseverantiam; tradit varia praecepta ad informandos mores; et suorum obitu nimium tristes solatur certissima spe resurrectionis. Quum vero quidam pseudo-doctores ea, quae Apostolus de mortuorum resurrectione scripserat, male interpretati, Thessalonicensium animos terrerent, quasi iam proximus esset mundi finis; Paulus anno sequente ex eadem urbe alteram ad illos scripsit epistolam, qua eos docet, diem iudicii nondum instare; prius venturum antichristum, cuius improbos mores describit; monetque, ut sibi a pseudo-doctoribus caveant, et teneant traditiones sive per sermonem sive per epistolam acceptas [2].

Anno circiter 55 Ephesi agens, quum audivisset, quosdam iudaizantes doctores subintrasse ecclesiam Galatiae, suadentes Galatis necessitatem legalium Mosaicorum et apostolatum suum impugnantes, scripsit epistolam ad Galatas, in qua apostolatus sui auctoritatem vindicat; Galatarum in Fide cunctationem perstringit; pseudo-doctorum errores refellit; pluribusque disserit de operibus carnis et fructibus spiritus.

Ex eadem urbe epistolam scripsit ad Corinthios, cum audivisset, nonnullas inter eos ortas esse divisiones, quosdam ducere vitam christiano nomine indignam, alios litibus esse deditos, et in ipsas agapas seu pia convivia, quae primi christiani, dum ad ss. Eucharistiam sumendam conveniebant, ad mutuam charitatem fovendam instituebant, irrepsisse abusus. Ea mala Apostolus in epistola corrigit; Corinthios ad meliorem vitam compellit; incestuosum Corinthium, donec resipiscat, tradit satanae [3], pluraque docet de statu matrimoniali et excellentia virginitatis, de ss. Eucharistiae institutione et scelere ac poena eam indigne sumentis, de delectu ciborum, de donis Spiritus S., de excellentia charitatis, aliisque. Quum paulo post in Macedonia accepisset per adventum Titi, discipuli sui, Corinthios ad meliorem mentem reversos, alteram ad eos dedit epistolam, in qua iis gratulatur, quod dictis per priorem epistolam audientes fuerint; resipiscentem incestuosum in gratiam recipit et auctoritate Christi ei reliquum poenitentiae indulget; aliaque tradit.

Deinde Apostolus ipse Corinthum profectus est. Ex hac urbe anno 57 aut sequente epistolam scripsit ad Ecclesiam Romanam. Etenim in ea contentiones erant inter Iudaeos et Romanos conversos praesertim de vocatione ad Fidem seu Evangelii gratiam. Nonnulli etiam obloquebantur apostolo Paulo, quod incircumcisos et a vinculis V. Legis liberos ad participationem mysteriorum N. Legis admitteret. Quapropter Paulus huius contentionis disceptator interveniens, ad Romanos epistolam scripsit, qua probat, neutram partem adversus alteram posse superbire; vocationem ad Fidem et iustificationem esse gratuitam et non praecedentibus legis meritis debitam. Retundit Iudaeos, quod Mosaicam, et gentiles, quod naturalem legem violaverint. Omnes hortatur ad pacem et concordiam, pluraque docet ad informandos pie mores.

38. *Martyrium et epistola s. Iacobi minoris* (*an.* 61)—Festo Iudaeae praeside defuncto, eiusque successore Albino adhuc in vita agente, ait Fl. Iosephus, Ananias, sacerdotum iudaeorum pontifex II, vir ferox et audax, christianos Hierosolymitanos vexavit, et praeter alios ipsum apostolum Iacobum minorem Hierosolymitanae ecclesiae episcopum, tradidit effraenatae plebi, quae sanctum praesulem tanta barbarie enecavit, ut idem Iosephus huic sceleri iudaicae nationis ruinam, urbis excidium, aliasque calamitates ut debitas poenas attribuerit [1].

Scripsit s. Iacobus epistolam brevem, quae est e septem catholicis. In ea christianos in humilitate et modestia erudit; a vana confidentia et ambitione deterret; ad patientiam in adversis et constantiam in periculis hortatur. Praeterea refellit errores eorum, qui fidem sine operibus ad salutem sufficere dicebant; agitque de extremae infirmorum unctionis Sacramento, de peccatis invicem confitendis, de efficacia orationis iusti, etc. Mirum non est, hanc epistolam a Luthero fuisse canone ss. Li-

---

[1]) *Act.* XVIII-XXVI.

[2]) Hinc observat cum aliis s. Ioan. Chrysostomus (*Homil.* II *in IV ad Thessalon.*), Apostolos multa tradidisse sine litteris, quae eadem fide digna sunt ac ea, quae scripserunt.

[3]) Idest, excommunicat, ut uno consensu interpretantur Patres. *Traditis satanae*, *idest extra Ecclesiam proiectis*, inquit Tertullianus (*L. de Pudicitia*, c. 13).

[1]) *Antiq. iud.* l. XX, c. 8; Euseb., *Hist. eccl.* I, II, . 13.

brorum eiectam, cum suas novitates in ea iam praedamnatas cerneret. Canonica vero auctoritas huius epistolae tum e Patribus tum e Conciliis comprobatur [1].

39. *Paulus Romae captivus*—Paulus apostolus Romam, ut vidimus, perductus, illuc post varium iter pervenit. Quum autem neque a Iudaeis neque ab aliis ulla accusatio contra eum urgeretur, Burrhus praefectus ei extra carcerem in hospitio, cum custode tamen milite, degere permisit. Mansit illic biennio, omnibusque ad se convenientibus libere praedicabat verbum Dei [2], adeo ut in ipsa caesaris aula discipulos non paucos haberet [3].

Epist. ad Philemon. Philipp. Coloss. Ephes. et *Hebr.*—Ibi etiam inter alios plures ad Iesu Christi Fidem convertit Onesimum, Philemonis Colossensis civis fugitivum servum; quem ad dominum suum remisit cum epistola commendatoria, qua Philemonem hortatur, ut Onesimo veniam concedat et eum iam fratrem in Christo Iesu, in gratiam recipiat.

Interea Romam venit Epaphroditus, episcopus Philippensium, tum ut Apostolum captivum inviseret, tum ut pecuniarum subsidia ei perferret. Ei redeunti Paulus epistolam ad Ecclesiam Philippensium dedit, in qua eorum erga se beneficentiae gratias reddit et constantiam in Fide laudat; gaudium suum de evangelico fructu suorum vinculorum ipsis communicat; hortatur eos ad mutuam dilectionem, Dei timorem, humilitatem, confirmatque adversus pseudo-doctores, quos crucis Christi inimicos nominat.

Audivit etiam, quosdam pseudo-magistros turbare ecclesias, quas Colossis et Laodicaeae fundaverat Epaphras episcopus. Praedicabant ii inter alia, non Christum, sed angelos esse humanae salutis mediatores, eosque ut tales esse colendos et per ipsos solos accessum ad Deum obtentum iri. Quapropter ad Colossenses epistolam scripsit, in qua eorum fidei, charitati et in Deum fiduciae gratulatur, oratque, ut in scientia Dei, bonisque operibus crescant; monet eos, ut sibi ab impostoribus caveant; docetque Iesum Christum esse Deum inter et homines mediatorem, et primogenitum per quem omnia condita sunt; dein Colossenses ad generalia christianae vitae praecepta et ad propria status officia informat; rogatque, ut epistola sua etiam in Laodicensium ecclesia legatur.

Ex eadem urbe (Roma) epistolam scripsit ad Ephesios et alteram ad Hebraeos seu conversos Palaestinos. In priori praecipua christianae Religionis mysteria explicat; institutos a Christo Domino in Ecclesia ordines, seu varia ministeria describit; pluresque instituendae vitae regulas tradit. In posteriori totus est, ut contra Mosaicorum institutorum praecones demonstret supereminentem legis Christi, eiusque sacerdotii et sacrificii dignitatem; hisque et legem veterem, eiusque sacerdotium ac sacrificia fuisse abolita.

40. *Actus Apostolorum*—Ad haec usque tempora seu annum a Christo nato circiter 63, secundum ex quo apostolus Paulus Romae in libera custodia degebat, se extendunt Apostolorum Actus, a Luca Evangelista conscripti. Referuntur in iis praeclarissima ac admiranda Ecclesiae primordia, Apostolorum praedicatio, constantia, persecutio in eos concitata, prodigia ab eis perpetrata, fervensque primorum Christianorum pietas et sancta conversatio. *Actus Apostolorum,* inquit s. Hieronymus, *nudam quidem videntur sonare historiam et nascentis Ecclesiae infantiam texere; sed si noverimus scriptorem eorum esse Lucam medicum... animadvertemus pariter, omnia verba illius animae languentis esse medicinam* [1].

41. *Paulus in Orientem redit*—Apostolus Paulus post biennium libertate donatus, in Orientem reversus est, ut ecclesias inviseret, novasque constitueret. Opinantur plures, eum priusquam in Orientem pergeret, profectum esse in Hispanias, *ut in peccati morte iacentibus*, inquit s. Gregorius M., *aeternae vitae gratiam nunciaret* [2]. Reipsa Paulum id consilium antea cepisse, constat ex eius epistola ad Romanos [3]; eumque post captivitatem romanam conceptum consilium executioni mandasse, diserte scribunt s. Athanasius [4], s. Cyrillus Hierosolymitanus [5], s. Epiphanius [6], s. Hieronymus [7], s. Gregorius [8], alii.

Epistolae ad Timotheum et Titum — In Orientem rediens charissimum discipulum et itinerum socium, Titum insulae Cretae seu Candiae episcopum ordinavit. Ipse in Grae-

1) Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, c. 12; Tillemont, *Mémoires*, t. I; Bellarmin., *Controvers.* t. I, l. I.
2) *Act.* XXVII-XXVIII.
3) *Ad Philipp.* I, 12, IV, 22.

1) *Epist.* 103 *ad Paul.*, et *in Catal.*
2) Gregor., *Moral.* l. 31, c. 22.
3) XV, 24: *Cum in Hispaniam proficisci coepero, spero quod praeteriens videam vos*; 28: *Per vos proficiscar in Hispaniam.*
4) *Epist. ad Dracont.*—5) *Catech.* XVII.
6) *Haeres.* 27.—7) In *Cap. XI Isai.*—8) Ibid.

ciam navigavit; lustratisque ecclesiis, profectus est in Macedoniam. Inde ad utrumque discipulum, Timotheum Ephesiorum et Titum Cretae episcopos, epistolas scripsit: Timotheum de pastorali munere et ecclesiae regimine plenissime instruit; narratque, se Alexandrum et Hymenaeum tradidisse satanae, idest Ecclesia expulisse, quod fidei naufragium fecissent; agit deinde de episcoporum, diaconorum, viduarum seu diaconissarum dotibus ac officiis. Eiusdem fere argumenti est epistola ad Titum, quem pariter in pastorali munere erudit, et de constituendis per civitates episcopis ac presbyteris, deque dotibus ad id munus necessariis admonet.

42. *Diaconissae* — Ex epistola D. Pauli ad Timotheum et ex eiusdem epistola ad Romanos, in qua Phaeben ministram ecclesiae Cenchreensis διακονον appellat [1], patet, diaconissarum institutionem ab ipsis Apostolis esse repetendam. Apostolus praecipit Timotheo, ut ad id munus eligantur viduae unius viri, non minus sexaginta annis natae, in operibus bonis testimonium habentes [2]. Hanc Apostoli legem suo tempore religiose fuisse observatam, tradunt Tertullianus [3] et s. Epiphanius [4]. Saepe tamen ad illud munus electas esse virgines perpetuas, colligitur e s. Ignatio [5] et eodem Epiphanio [6]. Anno 451 concilium Chalcedonense can. XV permisit, ut diaconissae eligerentur quadraginta annorum. Earum officia erant: Episcopis et sacerdotibus feminas baptizantibus operam praestare; catechumenas in christiana doctrina instituere; feminis in ecclesiis suum locum assignare; martyribus et confessoribus in carceribus ministrare, dum diaconi eos adire non poterant. Addicebantur his muneribus ab episcopo per manuum impositionem, quae non erat sacramentum sed simplex caeremonia ad instar benedictionis. Labentibus temporibus diaconissarum munus sublatum est [7].

43. *Persecutio Neroniana* (*an.* 64) — Fides christiana in dies magis magisque in urbe et orbe laeta foecunditate germinabat, quando scelestissimus imperator Nero cruentam in innoxios Christi sectatores persecutionem excitavit. Quae ad hoc tempus christianis sive a Iudaeis sive ab ethnicis adversa acciderant, certis tantum locis propria fuerant; generalis vero contra Dominum eiusque Ecclesiam persecutionis primus auctor fuit Nero, « quo dedicatore damnationis nostrae gloriamur, inquit Tertullianus, qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi grande aliquod bonum ab ipso damnatum [1] ».

Vt autem historia persecutionum, quas Ecclesia primis saeculis sub imperatoribus Romanis passa est, melius comprehendatur, attendere oportet generales earum causas. Cicerone teste, e legum romanarum praescripto quaevis religio peregrina vetabatur [2]. Christiani vero non tantum novam et peregrinam Romanis religionem profitebantur, sed etiam quamvis aliam ut falsam abhorrebant. Praeterea sacrificia, quae Romani pro reipublicae et imperatorum salute offerebant, aversabantur; publicis ludis et spectaculis, quae pro partis victoriis vel in imperatorum natalitiis celebrabantur, adesse, perque imperatoris vitam aut genios iurare, eorum imagines colere, nefas habebant. Vnde quamvis integra esset christianorum vita et ordinata erga imperatores etiam nequiores observantia; ipsa religionis diversitas in eos excitabat odium ethnicorum, qui illos non solum religionis et deorum sed etiam reipublicae et imperatorum hostes et homines flagitiosos esse arbitrabantur. His addere oportet praesidum provinciarum et magistratuum civitatum privata in christianos odia, atque sacrificulorum invidiam, quod deorum sacra e Religionis christianae progressu despicerentur. Accesserunt infames calumniae contra christianorum conventus vulgatae. Hae fuere praecipue causae, propter quas ethnici principes et subditi omnia sibi licere arbitrabantur in persequendis et damnandis christianis.

Neronianae persecutionis originem, causas atque saevitiam novimus non solum e Sulpicio Severo [3] aliisque scriptoribus christianis, sed etiam e Tacito [4] et Suetonio [5]. Scribit Tacitus, Neronem, cum nulla re efficere posset, quin urbis Romae incendium a se iussum crederetur, tantum crimen coniecisse in christianos per flagitia invisos. Inde ergo persecutio in christianos excitata est, non tantum veluti in auctores incendii sed etiam veluti in homines superstitionis novae et maleficae

1) XVI, 1. — 2) V, 9-10.
3) L. *de veland. virginibus*, c. 9.
4) *Exposit. Fidei*, n. 21.
5) *Epist. ad Smyrn.* — 6) Ibid.
7) Cf card. Bona, *Rerum liturg.* l. I, c. 25; Morin., *De sacris ordinationibus*, part. III; Raynaud, *De sobria alterius sexus frequentia*, c. 8.

1) *Apolog.* c 5. — 2) *De legibus*, l. II.
3) *Historiae sacrae* l. II.
4) *Annal.* l. XV, c. 44. — 5) *In Nerone*, c. 16.

(sic religionem christianam appellabant ethnici) et odii in humanum genus reos. «Haud perinde in crimine incendii, inquit Tacitus, quam odio humani generis convicti sunt». Et Suetonius, «affecti suppliciis christiani, genus hominum superstitionis novae et maleficae». Primo quidem, teste Tacito, correpti sunt qui se palam christianos profitebantur; eorumque indicio ingens multitudo exquisitissimis poenis affecta fuit, alii crucibus affixi, alii flammis usti, alii canum laniatui obiecti, alii pice et adipe illiniti, cum dies deficiebat, pro facibus ardere et nocturnis spectaculis feralem lucem exhibere iussi sunt; adeo ut ipsorum gentilium miseratio excitaretur, tot homines non in utilitatem publicam sed in saevitiam unius absumi [1].

Plurimorum horum martyrum, quos Romana ecclesia ante principum Apostolorum necem in coelum transmisit, generalem commemorationem agit Martyrologium Romanum VIII kalendas iulii.

44. *Petrus et Paulus Romae* — In his angustiis Apostolorum principes Romam accurrerunt, ut laboranti Ecclesiae opem ferrent et anxios consolarentur. Persecutionis furore sopito, non solum afflictos corroborarunt, sed ministerio verbi ardentius instantes, novos credentes Ecclesiae aggregarunt, huiusque detrimenta maioribus incrementis repararunt.

II Epistola s. Petri — Petrus divinitus monitus de proxime reddendo pro Christi fide testimonio, alterum doctrinae monumentum misit ad eosdem, ad quos priorem epistolam scripserat. In hac secunda epistola, propter diversum interpretem, ait s. Hieronymus, a stylo prioris aliquantum discrepante [2], hortatur fideles, ut vocationem suam et electionem per bona opera certam faciant, peccata devitent, acceptam doctrinam fideliter custodiant, et ab errorum magistris constanter sibi caveant. Hanc epistolam a multis commemoratam ab aliis in dubium vocatam, scripsit Eusebius [3]. Verum eam esse genuinum D. Petri opus, tum ex eiusdem characteribus intrinsecis tum e conciliis et Patribus constat [4].

II ad Timotheum — Eodem tempore s. Paulus charissimum discipulum suum Timotheum, episcopum Ephesiorum, eorum, quae proxime acciderent, certiorem reddidit per epistolam; eum iterum hortatus est ad muneris sui partes fideliter explendas; adversus instantes persecutiones et imminentia pericula confirmavit; diemque mortis suae esse proximam eidem significavit.

45. *Martyrium ss. Petri et Pauli* (*an.* 66) — Reipsa imperator audiens, christianorum numerum ministerio apostolorum Petri et Pauli potius augeri quam persecutione minui, et ex ipsa aula nonnullos ad novam superstitionem, ut vocabant, transire, utrumque apostolum in Mamertinum carcerem coniici iussit. At quorum vox foris evangelizare prohibebatur, vincula praedicabant; et in ipsis carceris angustiis Processum et Martinianum custodum principes cum aliis quadraginta septem viris Evangelio genuerunt. Quare furore percitus imperator, ambos apostolos poena capitis condemnavit; Petrus cruci affixus fuit, Paulus vero capite truncatus. Sic duo Apostolorum principes cursum suum martyrio consumarunt, et quam praedicaverant, doctrinam proprii sanguinis fusione confirmarunt. Vtrumque apostolum Romae martyrium subiisse, testantur scriptores antiquissimi [1]; eodem tempore, addit s. Dionysius episc. Corinthiorum [2]; eodem anno et die, docent s. Epiphanius [3], s. Hieronymus [4] et synodus Romana sub Gelasio I. Illud III kalendas iulii commemorant Martyrologium Romanum et Menologia Graeca. Quo anno ambo apostoli passi sint, non una est historicorum sententia; nos cum s. Epiphanio id contigisse existimamus anno Neronis XII, aerae vulgaris 66. *

46. *Persecutio fit generalis* — Tunc non solum intra urbis Romae ambitum, sed etiam per imperii provincias in innoxios Christi discipulos saevitum est. Nam «cum animadverteret (Nero), inquit Lactantius, non modo Romae, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum et ad religionem novam damnata vetustate transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad exscindendum coeleste templum delendamque iustitiam, et primus omnium

---

[1]) Tacitus, loc. cit.
[2]) *Epist.* 160. — [3]) *Hist. eccl.* l. III, c. 25.
[4]) Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, c. 12.

[1]) Dionys. Corinth. apud Euseb., *Hist. eccl.* l. II, c. 25; Tertull., *De praescript.* c. 36, et *contra Marcion.* l. IV, c. 5; Caius, apud Euseb., loc. cit.; s. Athanas., *De fuga*; Lactant., *Institut. divin.* l. IV, c. 11; s. Hieron., *Catal.*, Oros., *Hist.* l. VII, c. 4; alii apud Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, diss. XIII, prop. 2. — [2]) Ibid.
[3]) *Haeres.* 27. — [4]) *Catal.*, *s. Paulus.*
*) Post ea, quae in Centenario ss. Apost. Petri et Pauli festo Romae an. 1867 scripta et acta sunt, verisimillimum est gloriosum eorum martyrum anno 67 a Christo nato contigisse. Cf. Ephem. *La Scienza e la Fede*, v. 61, p. 303; 63, p. 459, 65, p. 450, et passim, Napoli 1866-67.

persecutus est Dei servos [1] ». Et Orosius: « Primus (Nero) Romae christianos suppliciis et mortibus affecit, ac per omnes provincias pari persecutione excruciari imperavit [2] ». Feralia edicta in provincias delata sunt, quibus christiani eorumque sacra proscribebantur. « Datis legibus, inquit Sulpicius Severus, Religio vetabatur, palamque edictis propositis, christianum esse non licebat [3] ». Accedit vetus inscriptio in Lusitania reperta: « Neroni Cl. Caes. Aug. Pont. Max. ob provinciam latronibus et his qui novam generi humano superstitionem inculcabant, purgatam [4]». Vnde manifestus est error Henrici Dodwell, persecutionem Neronianam intra urbis Romae moenia coarctantis [5].

E plurimis qui in hac persecutione martyrium pro christiana Fide subierunt, Romae passi sunt, praeter Apostolorum principes, Processus et Martinianus cum quadraginta septem aliis, Basilissa, Anastasia, Herodion, Olympias; Mediolani, Nazarius et Celsus, Gervasius et Protasius; Lucae, Paulinus; Pisis, Torpes; Antiochiae, Evodius, quem in sede Antiochena excepit Ignatius; alii in aliis civitatibus, quorum nomina ad nos non pervenerunt, sed in libro vitae scripta sunt.

Nero persecutionem in christianos continuavit usque ad annum 68, quo extinctus est. At tantum abfuit, ut huius aut sequentium persecutionum causa Religio christiana tepuerit aut aliqua ex parte fuerit remissa, ut potius nova propagatione sit adaucta. « Non minuitur, ut recte dixit s. Leo, persecutionibus Ecclesia, sed augetur; et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quae singula cadunt, multiplicata nascuntur [6] ».

47. *S. Linus D. Petri successor*—Interea ne urbis et orbis Ecclesia pastore et capite maneret orbata, s. Petro in episcopatu Romano et summo Ecclesiae primatu suffectus fuit s. Linus, natione Hetruscus et patria Volaterranus. Hunc fuisse proximum s. Petri successorem constat e vetustis Romanorum Pontificum catalogis et antiquissimis Patribus [1]. S. Linum e principis Apostolorum praecepto sancivisse, ut mulier velato capite ecclesiam ingrederetur, * narratur in *Libro Pontificali*. Praefuit Ecclesiae secundum vetustiores catalogos et emendatiores Libri Pontificalis codices annis undecim [2].

48. *Epistola et martyrium s. Iudae apost.* — Sub eius pontificatus initia apostolus Iudas, cognomento Thaddaeus, scripsisse videtur epistolam, quae est e septem catholicis. Quamvis olim nonnulli de auctoritate huius epistolae dubitarint, illam tamen esse authenticam et canonicam, e Patribus ac conciliis constat [3]. Est ea argumento fere similis secundae epistolae s. Petri. Perstringuntur in ea potissimum haeretici Simoniani et alii, qui Fidem sine operibus sufficere dicebant. S. Thaddaeus in Perside martyrium passus dicitur [4].

49. *Christianorum status post Neronem*

---

1) *De mortibus persecutorum*, c. 2.

2) *Hist.* l. VII, c. 5. — 3) *Hist. sacr.* l. II.

4) I. Gruterus, *Inscriptiones antiquae*, p. 283.

5) Cf Pagi, *Critica* ad an. 64; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* tom. I, part. I, c. 4.

H. Dodwell, Dublinensis, *Dissertatione Cypriana* XI, sibi proposuit demonstrandum, non solum multo minorem, quam vulgo existimatur, sed prorsus exiguum fuisse numerum martyrum, qui tribus primis Ecclesiae saeculis Religionis causa e medio sublati sunt. Idem sibi proposuit E. Gibbon, anglus, *Historia de romani imperii interitu*. Contra quos videsis Th. Ruinart, Praefat. general. ad *Acta SS. Martyrum*; Th. Mamachi, *Origines et antiquitat. chr.* tom. I, l. II, c. 8; E. Luchinium, Praefat. ad *Acta SS. Martyr. Th. Ruinart*, quae italice reddidit; alios a Walchio, *Hist* saec. I, c. 4, citatos.

6) *Serm.* 1 *De apost. Petro et Paulo.*

---

1) Cf P. Coustant, *Dissert. de proximis Petri successoribus*, in *Collect. Epistolar. RR. Pontif.*; A. Sandini, *Disputat.* IV *de proximo successore D. Petri.*

*) Sanctionem hanc, ut *Episcopali cura* minus dignam, irrident Centuriatores Magdeburgenses, *Cent.* 1, lib. 2, cap. 10; quos satis superque refelleret, qui diceret, id antea praeceptum etiam fuisse a D. Paulo, *I ad Cor.* XI, 5, illis verbis: *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum.*

2) *Liber Pontificalis* continet historiam RR. Pontificum; venit passim sub nomine Anastasii bibliothecarii, qui magnam partem in eo colligendo habuit. A nonnullis attributus fuit s. Damaso papae sub titulo *Chronici* quantum spectat ad vitas Pontificum, qui ante s. Damasum sederunt; sed huic opinioni obstat tum barbara dictionis ratio, tum silentium s. Hieronymi, in *Catalogo* scripta Damasi recensentis. Gravissimorum virorum opinio est, librum istum non ab uno sed a pluribus successive scriptoribus fuisse exaratum. Cum autem pervetustus sit et confectus a scriptoribus, qui Pontificibus, quorum vitas exhibuerunt, coaevi vel suppares fuerunt, magnam fidem meretur. Cf I. Ciampini, *Examen Libri Pontificalis*, Romae 1688, in-4°; Schelstrate, *Antiquit. eccl. illustrat.* tom. I, diss. 3; Muratori, *Prolegom. ad Vitas RR. PP. Anastasio bibl. additas* (*Scriptor. rer. ital.*), tom. III, p. 274.—Optimam editionem Libri Pontificalis curavit F. Bianchini, Romae 1718-20, 4 vol. in-fol.

3) Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, c. 12.

4) *Martyrol. Roman.* V kal. novembr.; Fortunat. *Carm.* l. VIII; Tilemont, *Mémoires*, t. I.

(*an.* 68)—Quum imperator Nero propter scelerum suorum turpitudinem omnium odium in se concitaret, Sulpicius Galba ab Hispaniae legionibus imperator salutatus est. Nero a senatu hostis patriae declaratus, anno 68 se ipsum mucrone confodit. Sic qui christianorum sanguinem fuderat, vindice Dei manu, a suis despectus et e throno deiectus, proprium sanguinem fudit. Post eius interitum quietiora tempora christianis affulserunt. Etenim Neronis successores, Sulpicius Galba, Salvius Otto, Vitellius, Vespasianus et Titus, qui unus post alium usque ad annum 81 imperarunt, nullam contra christianos persecutionem excitarunt. Neque Domitianus, Titi frater et successor, primis annis imperii sui aliquid iis adversi decrevit. Quamvis vexationes, quas magistratus et plebs proprio motu subinde in christianos exercebant, non penitus cessarint. Vnde factum est, ut christianorum coetus tum Romae tum in imperii provinciis plurimum augerentur, novaeque ecclesiae instituerentur.

Primae porro ecclesiae, ut ex Apostolorum actis et scriptis patet, institutae sunt in civitatibus maioribus. Iis praeerant episcopi, hisque auxiliabantur presbyteri et diaconi, qui episcopi senatum et presbyterium constituebant. Christianorum numero magis crescente, in minoribus civitatibus constituti sunt tituli seu ecclesiae minores, ad quas episcopi diebus dominicis quosdam e clero suo mittebant, qui ibi sacra ministrarent. In initio christiani, cum templis carerent, in idoneas aedes privatas conveniebant ad celebranda sacra; persecutionum tempore etiam in sylvis, speluncis et cryptis subterraneis sacros suos conventus agebant. In his s. Scripturae legebantur, divinum verbum exponebatur, sacrificium offerebatur, Eucharistia percipiebatur. Episcopi sicut Apostoli christianam plebem sibi commissam cum potestate regebant, unde Apostolus ad Hebraeos scribit: *Obedite praepositis vestris et subiacete eis, ipsi enim pervigilant; quasi rationem pro animabus vestris reddituri* [1]. Poenis etiam, nominatim excommunicatione, in contumaces animadvertebant, quemadmodum Paulus se contra incestuosum Corinthium et erga Hymenaeum, Philetum et Alexandrum, errorum magistros, fecisse scribit[2].

---

[1]) XIII, 17.
[2]) Cf s. Iustin. *Apolog.* I; *Epistolam ad Diognetem* inter *Opera* s. Iustini.

50. *Ascetae*—Quemadmodum supra in ecclesia Hierosolymitana sanctos primorum christianorum mores conspeximus [1], ita etiam in aliis ecclesiis, quamvis nonnulli in vetitum ruerent nefas, christiani mores suos praeceptis evangelicis conformabant. Quin imo ab ipsis Ecclesiae primordiis fuerunt utriusque sexus fideles non pauci, qui non, ut contendit Mosheimius [2], fanatica aut tristi mente et Pythagoraeorum aut Platonicorum exemplo, sed Christi Domini, s. Ioannis Baptistae et Apostolorum doctrina atque exemplis excitati, prae aliis perfectius et austerius vitae genus sectabantur; qui vitae commodis, bonis, hominumque commercio relictis, oratione, continentia, ieiuniis, aliisque christianarum virtutum exercitiis ad singularem perfectionem et arctiorem cum Deo communionem enitebantur; qui non tantum praecepta evangelica, sed et consilia, a Salvatore et Apostolo magnopere commendata [3], observare studebant. Id et veterum scriptorum testimonia ostendunt, et recentiores rerum ecclesiasticarum scriptores comprobant. Ii vero, qui hoc perfectioris vitae genus profitebantur, postea communi nomine appellati sunt Ascetae vel Ascetriae a voce graeca *ἀσκησις*, *exercitatio* [4].

51. *Hierosolymae excidium* (*an.* 70)—Quae autem Christus Dominus de urbis et templi Hierosolymitani excidio praedixerat [5], anno 70 adimpleta sunt. Eo quippe anno Iudaica natio, Gestii Flori, procuratoris Iudaeae, tyrannidem pertaesa, romanum iugum obstinata mente excussit. Flavius Vespasianus cum ingenti exercitu in Galilaeam irrupit; pluribusque praeliis commissis, in quibus multa Iudaeorum millia caesa sunt, urbes arcesque Galilaeae cepit, Iudaeam omnem mox subacturus; sed post Neronis interitum imperator salutatus, curam conficiendi belli demandavit Tito filio suo. Imminentem ultimam cladem iam visa Hierosolymis signa portenderant; apparuerunt quippe discurrentes per aërem igneae phalanges; effulsit circa altare lux magna, aenea templi porta orientalis sponte aperta est, et vox in templo audita:

---

[1]) Vid. p. 9.
[2]) *Hist. eccl.* saec. II, part. II, c. 3.
[3]) Matth. V, XIX; Luc. IX; *I ad Cor.* VII.
[4]) Cf Mamachi, *Origin. et antiquit. christ.* tom. I; Papebroch. *Comment. in acta s. Pachomii*, *Acta SS.* tom. III maii, p. 295; N. Antonelli, *Dissertatio de ascetis*, *Opera s. Iacobi Nisib.* Rom. 1756.
[5]) Matth. XXIV; Marc. XIII; Luc. XXI.

Migremus hinc [1]. Reipsa Titus obsidionem urbis Ierusalem paravit, castra in monte Oliveti collocavit, et copiosissimum exercitum explicavit. Iudaei, quorum ingens multitudo e cunctis regionibus Hierosolymas convenerat ad celebrandum Pascha, ad urbis defensionem certatim conspirarunt. Contra christiani, memores vaticinii Salvatoris : *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius* [2], cum antistite suo s. Simeone, qui s. Iacobo minori in episcopatu Hierosolymitano successerat, ex urbe migrarunt, sedesque suas in oppidum Pellam trans Iordanem transtulerunt.

Vbi Titus urbem obsidione cinxit, brevi tanta annonae inopia civitas laboravit, ut etiam matres natorum suorum carnes comederent. Accesserunt saevissima pestilentia, feralia incolarum in se ipsos odia, seditiones et caedes, adeo ut ipsum templum sanguine et abominatione repleretur. Tandem Titus, obsessis ad deditionem frustra invitatis, urbem vi cepit expugnavitque; iniecto a milite igne templum conflagravit, totaque civitas diruta ac deleta est [3].

Sic obstinatissima natio, quae suave Christi iugum suscipere detrectaverat, primo Romanorum tyrannidem subiit, deinde quae Messiae sanguinem fuderat, et inclamarat: *Sanguis eius super nos et super filios nostros* [4], proprio sanguine mersa fuit. Nam plus quam undecies centena millia Iudaeorum hac obsidione et expugnatione perierunt; quibus si addantur ii, quos bellum antea absumpserat, summa conficitur 1,337,490. Praeterea ad 97,000 in captivitatem abducti, pro mancipiis venditi et quaquaversum dispersi sunt [5].

Quum primum Iudaeis datum fuit, ad destructam urbem regressi sunt. Christiani etiam cum episcopo suo s. Simeone illuc redierunt; et Deo favente horum numerus ex illorum conversione magnopere auctus est.

52. *Gnosticorum origo et placita*—Ecclesia praeter bella externa seu persecutiones, etiam interna, nempe haereses et schismata, a primordiis suis et deinceps experta est; sed quemadmodum ex illis ita etiam ex his victrix evasit. Inter haereticos, qui primis Ecclesiae saeculis doctrinam Christi gravissimis et perniciosis erroribus corruperunt, celebres sunt Gnostici. Hoc nomine appellati sunt, qui γνῶσιν seu veram Dei rerumque divinarum scientiam se habere iactabant. Gnosticismus derivatur a placitis religioso-philosophicis, iam ante Christum natum per Orientem propagatis. Theoretica illius doctrina potissimum spectabat originem mali physici et moralis in hoc mundo. Gnostici sibi persuadere non poterant, materiam, quam ceu fontem omnis mali considerabant, a Deo perfectissimo ac benignissimo fuisse creatam. Hinc eam praeter Deum ab aeterno extitisse, et postea ex eadem a spiritibus quibusdam hunc mundum visibilem, imperfectionibus malisque plenum, una cum hominibus conditum fuisse statuebant. Iudicantes, neque mundi vitiosi efformationem spiritibus perfectis, neque spirituum imperfectorum procreationem Deo convenire, effinxerunt seriem spirituum coelestium, quos aeones vocabant, quorum priores immediate a Deo procreati, longe erant praestantissimi, attamen diversi sexus; unde ex eorum concubitu alii sed imperfectiores prodierant. Simili modo plures aeonum generationes, posteriores prioribus semper deteriores, enatae fuerant. Omnibus istis aeonibus in immenso aëris spatio sedes assignabant; et ab uno aut pluribus ex postremis, quos demiurgos nominabant, ex materia vitiosa mundum visibilem conditum fuisse, dicebant. Demiurgus quoque secundum Gnosticorum placita condiderat homines, corpore ex eadem materia vitiosa efformato, et anima vivifica et sensitiva instructos, quibus e substantiis coelestibus anima rationalis addita fuerat. Inde pugna in homine, cum anima rationalis, coelesti sua origine cognita, ad Deum omnis boni fontem redire conetur, a sensualitate vero retrahatur et in profundum errorum ac vitiorum demergatur. Addebant, Deum hominum conditionis misertum, subinde viros excitasse, qui eos viam ad Deum perveniendi docerent; demiurgum vero Dei eiusque legatorum conatibus semper restitisse, et suum in homines imperium variis legibus et institutis firmare studuisse; attamen demiurgi imperium aliquando destructum iri per aeonem quemdam praepotentem, suo tempore ad homines mittendum.

Cum autem Christus, multis miraculis aliisque argumentis se hominum Salvatorem ostendisset, et daemonia ex hominibus eiecisset, plures e gnosticis eum aeonem, per quem demiurgi imperium destruendum esset, habue-

---

1) Fl. Ioseph., *De bello iud.* l. VII: Tacitus, *Annal.* l. XV, c. 13.
2) Luc. XXI, 20. — 3) Fl. Ioseph., ibid. l. VI-VII.
4) Matth. XXVII, 25.— 5) Fl. Ioseph., loc. cit.

runt et suscepto baptismo ei nomen dederunt; sed cum nonnulli principiis suis gnosticis tenacius inhaerentes, ea cum doctrina christiana conciliare vellent, hanc turpiter perverterunt, et tum hoc, tum sequentibus saeculis haereses turpi compositione monstruosas protulerunt. Eae haereses quamvis pro diverso auctorum ingenio vel phantasia essent diversae, tamen propter communia omnibus principia in nonnullis rebus omnes conveniebant. Sic omnes Christum esse verum Deum negabant, dicentes eum esse aeonem praestantissimum; cui cum non conveniret humanum corpus e materia vitiosa formatum, eum corpus aliquod aethereum vel umbram tantum carnis assumpsisse, et proinde non revera passum aut mortuum esse contendebant. Ex eadem doctrina carnis resurrectionem negabant. Vetus Testamentum, quod in eo mundi creatio Deo adscriberetur, reiiciebant; e N. Testamento libros, in quibus doctrinae Gnosticismo contrariae tradebantur, vel totos vel ex parte respuebant.

Contra has gnosticorum doctrinas Apostoli non semel in scriptis suis praemuniunt fideles. Attamen saeculo sequente gnosticorum sectae magis ecclesias perturbarunt [1].

53. *Cerinthus* — Ex iis, qui viventibus adhuc Apostolis doctrinam Christi commentis gnosticis corruperunt, notus est Cerinthus, natione Iudaeus. Hic postquam Alexandriae in Ægypto disciplinis philosophicis Chaldaeorum, Persarum et Ægyptiorum operam contulisset, christianae Religioni nomen dedit. At ab exordio turbas in Ecclesia fovit; fuitque praecipuus auctor contentionis, quae Antiochiae de necessitate observandae legis Mosaicae concitata fuit. Postea orientalis philosophiae commenta cum ritibus iudaicis et christianae Religionis mysteriis commiscens, non tantum a coelesti veritate aberravit, sed in absurdissimos errores dilapsus est, novamque religionis formam excogitavit. Errores eius praecipui fuere: Mundum non a Deo, sed inscio Deo, ab aeonibus rebellibus conditum esse. Christum a Deo missum ad aeonum tyrannidem deprimendam. Christum esse diversum a Iesu; hunc esse e coniugio Iosephi et Mariae genitum, illum unum e felicioribus aeonibus. Christum in Iesum ad Iordanem descendisse, et postea, quum is in cruce agcretur, ad coelum rediisse. Legalium observantiam ad salutem esse necessariam. Denique post generalem resurrectionem iustos annis mille in terra hac renovata regnaturos in nuptiarum festis, carnis cupiditatibus et omnium voluptatum illecebris [1]. Eius sectatores, dicti Cerinthiani, praecipue in Asia proconsulari et Galatia extiterunt.

Cerinthianis aetate coniuncti fuere Menandriani, Ebionitae, Nazaraei et Nicolaitae.

Menander — Menandrianorum auctor fuit Menander, Samarita et Simonis magi discipulus; qui ut ille praestigiis deditus, praeter impia magistri sui deliramenta, semetipsum a Supremo Ente ad humani generis redemptionem missum esse, atque eos, qui salvari cuperent, in suo nomine baptizandos dicebat; quibus eo lavacro tinctis, immunitatem a senio et morte pollicebatur [2].

Ebionitae — Ebionitae Iesum Christum esse quidem Messiam, sed merum hominem, e Iosephi et Mariae coniugio natum, contendebant. Docebant praeterea, circumcisionem et Mosaicae legis instituta in Ecclesia esse retinenda [3].

Nazaraei — Nazaraei, qui in urbe Pella, in quam christiani ante Hierosolymorum excidium confugerant, ab Ecclesia schisma fecerunt, etiam perpetuam legalium et caeremonialium rituum V. L. observantiam adstruebant. Iesum Christum secundum aliquos merum hominem, secundum s. Hieronymum aliosque Dei filium esse docebant [4].

Nicolaitae — Nicolaitis autem promiscuum mulierum usum et idolothytorum esum exprobrant veteres [5]. Eorum auctorem fuisse Nicolaum Antiochenum, unum e septem primis ecclesiae Hierosolymitanae diaconis, scribunt s. Irenaeus [6], Tertullianus [7], s. Epiphanius [8]. Contra Clemens Alexandrinus [9], Eusebius [10], Theodoretus [11] dicunt, quod sectarii isti nomen suum mutuati sint, facto Nicolai diaconi, qui uxorem suam dimisisse dici-

---

[1]) De gnosticis plura habentur apud s. Irenaeum, LL. *contra haeres.*; s. Epiphanium, *Panarium haeres.*; s. Augustinum, Lib. *adversus haereses*: Theodoretum, *Haeret. fabulae.*

[1]) S. Iren., l. I, c. 3; Euseb., *Hist. eccl.* l. III, c. 28; s. Epiphan., *Haeres.* 28; s. Augustin., *De Haer.* c. 3; Theodoret., *Haeret. fabul.* l. II, c. 3.

[2]) S. Iustin., *Apolog.* II; s. Iren., l. I, c. 21; Tertullian., *De praescript.*, c. 46; s. Epiphan., *Haeres.* 22; Euseb. *Hist. eccl.* l. III, c. 26.

[3]) S. Iren., lib. cit. c. 20; Euseb., lib. cit. c. 27; s. Epiphan., *Haeres.* 27.

[4]) S. Epiphan., *Haeres.* 29; Theodoret., *Op. cit.* l. II.

[5]) Ioan. *Apocal.* II; s. Iren., lib. cit. c. 27; s. Epiphan., *Haeres.* 25; Clem. Alex., *Strom.* l. II-III.

[6]) L. c. — [7]) *De praescript.* c. 46. — [8]) L. c.

[9]) L. c. — [10]) *Hist. eccl.* l. III, c. 29.

[11]) *Haer. fabul.* lib. III, c. 1.

tur, abusi; vel quod Nicolaum sectae suae principem falso dixerint, ut imperitis fucum facerent.

Ita antiquus hostis, diabolus, praesentiens iam virtute Crucis Christi evertenda simulacra, in quibus colebatur, nova consilia molitus est; haereses nempe et schismata excitavit, quibus Fidem subverteret, veritatem corrumperet, unitatem scinderet, et quos in veteris viae caecitate retinere nequibat, novi itineris errore deciperet. Surgenti et fulgenti ubique Ecclesiae Christi alias ipse opponere tentavit, ut incautos circumveniret; quae tamen, licet aliquandiu membris suis crescere viderentur, brevi post tempore collapsae sunt et exciderunt. Contra, quam Christus Dominus instituit, Ecclesia in omni quarumvis vicissitudinum, persecutionum, subversionum casu, firma semper et invicta stetit.

54. *Ss. Cletus et Clemens Pontifices* — Postquam s. Linus, D. Petri in Romano episcopatu et Ecclesiae primatu successor, annis undecim, ut supra diximus, Ecclesiam gubernasset, coelesti gloria, martyrumque aureola donatus fuit anno circiter 77. Eum in summo pontificatu excepit s. Cletus, patria Romanus; quem diversum esse ab Anacleto et immediate sedisse post Linum, probant tum traditio Romanae ecclesiae, tum nominis, patriae et parentum utriusque diversitas. Quod autem ex antiquis quidam meminerint Cleti, non vero Anacleti, et alii nonnulli inter Pontifices numerent Anacletum, sileant autem de Cleto, factum videtur ex utriusque nominis confusione. Etenim facile committi potuit errore amanuensium, ut uterque Pontifex ob nominis similitudinem confunderetur [1]. Cletus e praecepto D. Petri, ut habetur in Libro Pontificali, in urbe (Roma) constituit viginti quinque presbyteros, quos, ut explicat Pagi in Vita huius Pontificis, totidem ecclesiis seu titulis praeposuit. Secundum communem computationem pontificatum gessit duodecim annis, et beato fine quievit anno circiter 90 post Christum natum. *

Cleto in summo pontificatu successit Clemens, Romanus, cuius meminit s. Paulus in epistola sua ad Philippenses [1]. De eo habetur in Libro Pontificali, quod quatuordecim urbis Romae regiones diviserit septem notariis, qui ss. Martyrum gesta litteris consignarent et in Ecclesiae acta referrent. Divisionem in ecclesia Corinthiorum exortam composuit. Tanta fuerat quorumdam Corinthiorum audacia, ut ministros, officio sancte fungentes, deposuissent et alios constituissent. Quum vero meliores ad Romanam ecclesiam, omnium matrem et dominam, litteras scripsissent, ut grassanti divisioni opportunam medelam adferret, Clemens papa pro officio suo epistolam ad Corinthios scripsit, qua eorum divisiones correxit, pacemque composuit; monuit eosdem, ut memores acceptae ab Apostolis doctrinae et disciplinae, ad eam, quam deseruerant, vitae conversationem reverterentur.

Extat etiamnum haec s. Clementis epistola, estque praeclarissimum doctrinae et disciplinae primorum christianorum monumentum. Eam non tantum laudarunt antiquissimi Patres, sed etiam in plerisque ecclesiis post Libros sacros lecta fuit [2]. Alteram ad eosdem s. Clemens scripsit epistolam, quae *et ipsa*, inquit Photius, *institutionem admonitionemque vitae continet melioris* [3]. Sed huius solum superest fragmentum, quod una cum priori epistola integra e bibliotheca regia Britanni-

---

[1]) A. Pagi, *Critica in Annal. Baron.* ad ann. 67 et 78, et aliquot alii, fulciti auctoritate D. Optati Milevitani, l. II, § 3, et s. Augustini *Epist.* 53, alias 165, post s. Linum numerant Clementem. At e Romanae ecclesiae traditione et monumentis, e potiori Patrum testimonio et vetustissimis RR. Pontificum catalogis evincitur, proximum s. Lini successorem fuisse s. Cletum. Hunc Cletum esse unum et eumdem ac Anacletum, opinati sunt P. Halloix, *Illustr. eccl. orient. scriptor.* tom. II, in notis ad s. Irenaeum; Valesius, annot. in *Euseb. Hist. eccl.* l. III, c. 13; Tillemont, *Mémoires*, annot. 5 in *Vitam s. Clementis;* Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 14; alii. Sed Cletum esse distinctum ab Anacleto, probarunt Baronius, *Annal.* ad an. 69, et in notis in *Martyrol. Rom.* ad 26 april.; Henschen., *Acta SS.* tom. III april. ad eamdem diem; Schelstrate, *Antiquit. eccl. illustrat.* tom. I, diss. 2; Sandini, *Disputat.* IV; Orsi, *Storia eccl.* tom. I, l. 2; alii.

*) Martinus Polonus in *Chronico* tradit, Cletum formulam hanc: *Salutem et Apostolicam Benedictionem*, litteris omnium primum inscripsisse. Verum id nullo fretus veterum testimonio adserit, nec ulla extat Cleti epistola, quae faciat eius rei fidem. Nullum Pontificem verbis illis usum reperimus ante Ioannem V et Sergium I, septimo Ecclesiae saeculo in finem vergente, quorum Bullas verbis illis notatas refert Mabillonius, *De re Diplomatica*, lib. 5 et 6. Ante Leonem IX vel saltem Gregorium VII, saeculo undecimo, formulam istam non fuisse stabili usu receptam censet Daniel Papebrochius in *Conatu Chronico Historico ad Catalogum Pontificum Romanorum*, et Ioannes Garnerius, *Dissert.* I ad Librum Diurnum Romanorum Pontificum.

[1]) IV, 3. — [2]) S. Iren., l. III, c. 3; Origen., *De principiis*, l. II, c. 3; Dionys. Corinth., apud Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 23; Clem. Alexandr. *Strom.* l. III, IV, VI; s. Hieron. *Catal.*; alii.

[3]) *Biblioth. Cod.* 126.

ca anno 1633 publici iuris fecit Patricius Iunius[1]. Duas alias eiusdem s. Clementis epistolas, syriace scriptas ad Fratres et Sorores de laude virginitatis, saeculo XVIII e codice syriaco vulgavit Wetstenius[2]. Reliqua, quae sub nomine s. Clementis veniunt scripta, eruditorum iudicio sunt supposititia, puta, *Recognitionum* libri decem, Epistolae *Decretales* quinque, Homiliae novemdecim, Constitutionum Apostolicarum libri octo, et Collectio canonum apostolicorum, qui sicut Constitutiones illae Apostolis ut auctoribus et Clementi ceu collectori falso adscripti sunt. Existimant multi, quod istae collectiones Constitutionum et Canonum apostolicorum congestae fuerint priori saeculi IV tempore ex disciplina ecclesiastica quae per tria priora saecula obtinuit; cum enim haec disciplina e praeceptis et regulis apostolicae traditionis esset formata, ideo forsan istae constitutiones et canones nomen Apostolicum acceperunt[3].

S. Clemens Ecclesiam gubernavit novem annis, post quos immortali corona donatus est[4]. De eius in Chersonesum Thraciae relegatione, deque miraculis et mortis genere plura refert Baronius[5] excerpta ex Actis s. Clementis, quae graece extant; sed haec plurium iudicio apocrypha sunt.

55. *Hierarchia metropolitana* — Porro e memoratis nuper litteris, quas Corinthia Ecclesia ad Romanam dedit manifeste patet, Romanam Ecclesiam iam inde ab initio ceu omnium Ecclesiarum matrem ac magistram agnitam fuisse. Huius primatus documenta plurima nobis exhibet primorum Ecclesiae saeculorum historia, ut per eorum decursum videbimus. Praeterea sicut inter Romanam et caeteras ecclesias, ita inter has ipsas ab initio certus hierarchicus ordo extitit. Quum enim Apostoli plerumque in civitatibus maioribus seu metropoliticis Evangelium praedicarint et ecclesias fundaverint, a quibus aliae Fidem acceperunt, illae ab his veluti ecclesiae matres habebantur et in rebus difficilioribus consulebantur, illarumque episcopi caeteris certa auctoritate et honore praestabant. Vnde fundamentum hierarchiae seu systematis metropolitici plures eruditi ab ipsis Apostolis repetunt. Inter ipsos metropolitas episcopos a priscis temporibus alii aliis honore iuribusque superiores extiterunt. Inter omnes honore et privilegiis eminuerunt Romanus in Occidente, Alexandrinus in Ægypto et Antiochenus in Syria; tum quod eorum sedes essent in principibus imperii civitatibus, tum maxime quod ab ipso Petro Apostolorum principe originem repeterent. « Ipse enim (Petrus), ut pulcre ait s. Gregorius M., sublimavit sedem (Romanam) in qua etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem (Alexandrinam) in qua evangelistam discipulum misit. Ipse firmavit sedem (Antiochenam) in qua septem annis quamvis discessurus sedit[1] ». Secundum hunc ordinem eiusmodi sedium antistites dicti sunt archiepiscopi, primates, exarchae, et tres posteriores patriarchae. Haec eorum nomina, iura atque privilegia pedetentim usu primum et consuetudine inducta, deinde in conciliis magis explicata atque definita sunt; ipsa vero res ex apostolica traditione repetitur. Revera canones 4, 6 et 7 concilii Nicaeni I, anno 325 celebrati, patriarchica et metropolitica iura non instituunt, sed *secundum acceptam a Patribus regulam et mores antiquos confirmant*[2].

56. *Hermas, Dionysius Areopagita* — S. Clementi Romano aequalis fuit s. Hermas, quem apostolus Paulus in sua epistola ad Romanos[3] salutat. Sub eius nomine extat liber inscriptus *Pastor,* qui constat quatuor visionibus, duodecim praeceptis, et decem similitudinibus, continetque institutiones utilissimas[4]. Quidam hunc librum scriptum existimant saeculo sequente ab alio Herma, fratre Pii pp. I. Mosheim, Bruckerus, iisque similes, quorum interest apostolicos Patres exagitare, *Pastorem* Hermae petulantibus

1) Apud Coteler., *Patres apostol.* t. I; Galand., *Bibliotheca veterum Patrum*, t. I.

2) *N. Testamentum graecum*, 1752, in-fol. Vide etiam Dom Rémy Ceillier, *Histoire générale des Auteurs sacrès et ecclésiastiques*, t. I, l. III, c. X, art. III, Paris 1858.

3) Apud Coteler., l. c., et Labbe, *Concilior.* t. I. Cf Schelstrate, *Antiquit. eccl. illustrat.* part. II, diss. 2; Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 18-19.

4) Euseb., *Hist. eccl.* l. III, c. 36; s. Hieron., *Catal.*

5) *Annal.* ad an. 100-102.

1) L. VII *Epist.* 40, alias 37, quae est *ad Eulog. Alexandr.*

2) Cf Thomassin, *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*, t. I, p. I, l. I; A. Bianchi, *Della potestà e della politia della Chiesa*, l. II, c. I, t. IV; Selvaggio, *Antiquitat. christ.* t. I, l. I, c. 17 et 20; Mamachi, *Origines et antiquit. chr.* t. IV, l. 4; Carolus a s. Paulo, *Geographia sacra*, l. I.

3) XVI, 14.

4) Extat apud Coteler., *Patres Apostol.* t. I.

censuris perstrinxerunt. Contra s. Irenaeus, Origenes, s. Athanasius, aliique Patres illum summopere laudarunt, et veteres christiani in pluribus ecclesiis eumdem post Libros ss. legebant. Gelasius I in Romana synodo eum apocryphis scripturis adnumeravit, non quod foret doctrinae noxiae, sed quod esset extra canonem Librorum Divinorum, cui eum quidam inserendum putarant [1].

In maxima vero disceptatione positum est, num genuina sint opera, quae adscribuntur s. Dionysio Areopagitae. Hunc supra ab apostolo Paulo, in areopago Atheniensi praedicante, ad christianam Fidem conversum vidimus. Postea creatus fuit episcopus ecclesiae Atheniensis [2], vitamque martirio clausit. Eum diversum esse a s. Dionysio Parisiensi, hodie consentiunt eruditi. Sub eius nomine extant libri, qui sequuntur: *De coelesti hierarchia, De ecclesiastica hierarchia, De divinis nominibus*, *De theologia mystica*, et *Epistolae* decem [3]. Quum iam a VI saeculo Patres horum operum meminerint, sequitur ea, si non a s. Dionysio, saltem IV aut V saeculo ab auctore incerto fuisse composita [4].

57. *Persecutio sub Domitiano* (*an.* 93)— Domitianus imperator Romanorum, primis principatus sui annis clementiam Titi fratris sui imitari visus est. Postea ad tantam saevitiam descivit, ut a Iuvenali Calvus Nero, a Tacito Nerone saevior fuerit cognominatus. In christianos cruentam persecutionem excitavit. « Cum iam multa, inquit Eusebius, in multos crudelitatis suae specimina edidisset (Domitianus), nec paucos nobilium atque illustrium virorum urbis Romae iniuste interemisset, alios praeterea innumerabiles summae dignitatis viros licet insontes exilio et bonorum proscriptione multasset, ad extremum Neronianae impietatis, bellique et odii adversus Deum successorem seipsum professus est. Quippe hic secundus persecutionem in nos concitavit [5] ». De eodem imperatore scribit Orosius: « Per omnes scelerum gradus crevit, ut confirmatissimam toto orbe Christi Ecclesiam, datis ubique crudelissimae persecutionis edictis, convellere auderet [1] ». Eiusdem persecutionis testes sunt Lactantius [2] et Sulpicius Severus [3]. Illius initium Eusebius assignat anno 93; perduravit vero usque ad Domitiani interitum, qui contigit anno 96 [4].

Quam cruenta fuerit haec persecutio, colligi potest e saeva imperatoris indole et stulta arrogantia, qua sibi divinos honores vindicavit. Et non solum exilio et bonorum spoliatione, sed etiam mortibus in christianos fuisse animadversum, confirmant etiam scriptores profani. Testatur Dio Cassius, Domitianum multos impietatis in Deos causa (id crimen ethnici inferebant christianis, quod cultum deorum spernerent) damnasse; alios fuisse occisos, alios facultatibus suis spoliatos; Acilium Glabrionem exconsulem, et Flavium Clementem, virum consularem et ipsius Domitiani patruelem, eadem de causa gladio percussos; Flaviam Domitillam, Clementis uxorem, in insulam Padetariam relegatam [5]. Testatur Brutius, multos christianos anno Domitiani 14, qui est 94 post Christum natum, martyrium subiisse [6]. Ex eodem Brutio refert Eusebius, anno 15 Domitiani Flaviam Domitillam, Clementis e sorore nepotem, cum aliis multis propter confessionem Christi deportatam fuisse in insulam Pontiam [7]. Eiusdem imperatoris iussu s. Ioannem apostolum et evangelistam, Romae in ferventis olei dolium fuisse coniectum, et ex eo insigni miraculo liberatum in insulam Pathmon relegatum, tradunt Tertullianus [8] atque s. Hieronymus [9].

Ex iis patet, quae fides habenda sit Dodwello scribenti, hanc persecutionem vix uno anno durasse et minime fuisse cruentam [10].

Domitianus vero Neronis impietatem imitatus, parem ac ille sortem habuit. Omnibus

¹) Cf N. de Nourry, *Apparat. ad Biblioth. Patrum*, diss. IV; Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. I, l. 12, a. 9; Tillemont, *Mémoires*, t. II, p. 121.
²) Euseb., *Hist. eccl.* l. III, c. 4.
³) Edita graece et latine, Antv. 1634, et Venet. 1757, 2 vol. in-fol.
⁴) Cf Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. I, diss. 22; Roncaglia, *Animadvers.*, l. c.; Berti, *Hist. seu Dissertat. eccl.* t. II, p. 118.
⁵) *Hist. eccl.* l. III, c. 17.

¹) *Hist.* l. VII, c. 10.
²) *De mortibus persecutor.*, c. 3.
³) *Hist. sacr.* l. II.
⁴) *Chron.* Cf Pagi, *Crit. in Annal. Baron.* ad ann. 90 et 93; Dionys. Petav., *Doctrina tempor.* l. XIII; Th. Ruinart, Praefat. ad *Acta martyr.* n. 127.
⁵) Apud Xiphilin., *Domitianus.*
⁶) Apud Euseb., *Chronicon.*
⁷) *Hist. eccl.* l. III, c. 18.
⁸) *De praescript.* c. 36.
⁹) *Contra Iovinian.*, et *Catal.*
¹⁰) *Dissertat. Cyprian.* XI, n. 16. Cf Ruinart, l. c.; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. I, c. 5.

odiosus factus, anno 15 sui imperii absoluto a familiaribus suis occisus est. Tantum erat, Dione teste, civium in eum odium, ut omnes eius statuae sive aureae sive argenteae in massam fuerint conflatae et nomen e lapidibus rasum.

58. *Ecclesiae pax sub Nerva (an. 96)*— Sublato Domitiano senatus militumque assensu imperium adeptus est Cocceius Nerva, qui ab anno 96 usque ad 98 illud moderatus est. Is e senatus consulto Domitiani acta rescidit et ab eo in exilium actos revocavit. « Eos, inquit Dio Cassius, qui rei facti erant impietatis (quo designabantur christiani), absolvit, exulesque restituit [1] ».

59. *S. Ioannes Apostolus* —Hac caesaris indulgentia apostolus Ioannes ex insula Pathmo, in quam a Domitiano fuerat relegatus, Ephesum rediit; ecclesias Asiaticas, tum persecutione Domitiana tum haereticorum, maxime Cerinthianorum et Ebionitarum, sermonibus turbatas composuit, firmavit, idoneosque in eis ministros constituit, et usque ad exitum huius saeculi vixit [2].

Ioannes quum in Pathmo exul esset, Apocalypsim seu revelationis librum conscripsit. In hoc libro, multis mysteriis gravido, Ioannes septem ecclesias Asiae hortatur et instruit; quorumdam vivendi rationem corripit et emendat; de futuris Ecclesiae rebus maxime sub mundi finem multa vaticinatur; Religionis christianae de iudaismo et ethnicismo triumphum, coelestisque Ierusalem gloriam sub nobilissimis symbolis describit [3]. Ab exilio redux scripsit Evangelium, ut iam diximus [4]. Scripsit praeterea tres epistolas. In prima totus est, ut adversus memoratos haereticos incarnationis Iesu Christi mysterium, humanique generis per eum redemptionis oeconomiam vindicet. Eidem argumento insistit in secunda, scripta ad Electam dominam eiusque filios, quibus gratulatur, quod rectam de Iesu Christo fidem teneant, hortaturque eos, ut in eadem perseverent, et bonis operibus maxime charitatis ac obedientiae eam exornent. In tertia Caium magnopere laudat, quod in veritate, in recta fide et charitatis operibus ambulet, hortaturque ad perseverantiam.

60. *Canon Librorum SS.*—Cum s. Ioanne clauditur catalogus ss. Scriptorum, quorum scilicet libri in canonem Divinarum Scripturarum ab Ecclesia relati sunt, ideoque ut divinitus inspirati et regula Fidei sunt habendi. Talis semper fuit de utriusque Testamenti libris Ecclesiae fides atque doctrina. Primis quidem saeculis de quibusdam libris, qui deutero-canonici dicti sunt, dubitatum fuit, sed haec dubitatio, quae tamen non fuit, nisi quarumdam tantum particularium Ecclesiarum, iam saeculo V, ubi melius de generali ecclesiarum traditione hac in re constitit, penitus sublata fuit. Quum vero saeculo XVI haeretici protestantes quosdam libros e s. Canone expungere ausi essent, Tridentini concilii Patres veterem utriusque Testamenti canonem rursus auctoritate sua confirmarunt, eosdem libros divinos recensentes, quos perennis traditio Ecclesiae ut tales recepit [1].

61. *Traditio* — Non solis vero Libris Canonicis totum Fidei christianae depositum continetur, ut novatores contenderunt, sed etiam Traditionibus. Constat enim, Apostolos alia scripto alia viva voce fidelibus tradidisse [2]. Vnde omnibus retro saeculis Ecclesia duplicem Fidei regulam, Scripturam et Traditionem, venerata est. « Non omnia per epistolam tradiderunt Apostoli, inquit s. Ioannes Chrysostomus, sed multa etiam sine litteris; eadem vero fide digna sunt tam illa quam ista [3] ». Et s. Irenaeus: « Quid autem, si neque Apostoli Scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi Traditionis, quam tradiderunt iis, quibus committebant ecclesias [4] ».

62. *Disciplina arcani* — A prima etiam Ecclesiae aetate profecto est celebris disciplina arcani, quae in tradendis ss. mysteriis primitus servabatur, ita nimirum, ut qui ad Fidem christianam se convertebant et baptismum postulabant, primo de veritatibus apertis et simplicibus, officiisque christianae vi-

1) Apud Xiphilin., *Nerva;* Euseb., *Hist. eccl.* l. III, c. 20; Lactant., loc. cit.
2) S. Iren., l. III, c. 3; Euseb., l. c. c. 23.
3) Olim quidam Apocalypsim s. Ioanni apostolo abiudicarunt; at illam ut genuinum eius opus iam a saeculo II et deinceps laudarunt potiores Ecclesiae Patres. Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, c. XII, a. 2, § 5.
4) Videsis p. 15-16.

1) Cf Bellarmin., *Controvers.* t. I, l. 1-2; Melch. Can., *De locis theol.* l. II; Bonfrer., *Praeloq. ad Menoch.*, t. III, c. 3; Bergier, *Traité hist. et dogmat.* l. IV, V, VIII; I. B. Malou, *La lecture de la s. Bible en langue vulgaire*, t. II, c. 8.
2) *II ad Thess.* II, 14; *I ad Cor.* XI.
3) *Homil.* IV *in II ad Thessal.*
4) L. III. Cf Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. II, diss. 16; Bellarmin., *Controvers.* l. IV, c. 7; FF. Walemburg., *Tract.* IV *De traditione*; Melch. Can., *De locis theol.* l. III.

tae instituerentur; difficiliora vero et abstrusiora dogmata, mysteria et sacratiores sacramentorum ritus non nisi initiatis seu baptizatis traderentur. Ratio huius disciplinae erat, ut sic catechumenorum pietas et fervor excitarentur ad cognoscenda et participanda sacra mysteria; ut his mysteriis reverentia conciliaretur; ut ea Iudaeorum aut ethnicorum ludibrio non exponerentur. Vbi autem ethnica superstitio ubique fere esset sublata, ista disciplina sua veluti sponte desiit, in Oriente labente saeculo V, in Occidente cadente saeculo VI. Hinc mirum non est, quod Patres apostolici iisque proximiores in scriptis suis vel sileant vel non nisi parce ac obscure de quibusdam dogmatis, mysteriis et sacramentorum ritibus loquantur. Id non eorumdem dogmatum aut mysteriorum ignorationi, ut adversarii contendunt, sed necessitati custodiendi arcani tribuendum est [1].

[1]) Apostolicam huius disciplinae originem et subiectam ei materiam inficiati sunt G. E. Tentzelius, *Exercitat. select.* part. II; Is. Causabon, *Exercit.* 16 in *Annal. Baron.*; Sam. Basnage, *Exercit. hist. crit. adv. Baron.* p. 489; I. Clericus, *Hist. eccl. duor. prior. saec.* ad an. 118. Eos confutarunt E. Schelstrate, *De disciplina arcani*; Lupus, *Schol. in Tertull. de Praescript.* c. 41; A. Pagi, *Critica in Baron.* ad an. 118; C. Chardon, *Histoire des sacremens*, l. I; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. I, c. 15-18.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA SECVNDA

A MORTE S. IOANNIS APOSTOLI VSQVE AD CONVERSIONEM CONSTANTINI M. AN. 312.

PROOEMIVM

In praecedenti epocha consideravimus Ecclesiae a Christo institutae primordia, miram propagationem, statumque internum atque externum sub Apostolis eorumque discipulis. Nova haec epocha nobis exhibebit admiranda eiusdem Ecclesiae incrementa, eiusque non tantum in omnibus imperii romani provinciis, sed in aliis etiam regnis inter ipsos populos barbaros extensionem, nihil obstantibus persecutionibus contra eam excitatis. Enimvero durante hac epocha persecutiones fuerunt tam frequentes, ut Ecclesia vix quaedam intervalla, omni ex parte quieta, nacta sit. Etiam sub iis ipsis imperatoribus, qui ceteris aequiores et mansuetiores, nulla persecutionis edicta promulgaverunt, christiani saepius paganae plebis, per tumultum erumpentis, saevitiam, magistratuum iniquitatem et sacrificulorum invidiam experti sunt. Nihil porro est, quod ad exscindendam Ecclesiam non tentarint persecutores. Bonorum proscriptiones, exilia, carceres, membrorum abscissiones, totius corporis mutilationes, vivae combustiones, aliaque mortis supplicia, quae non sine horrore leguntur, contra eos, qui Christo Iesu nomen dabant eiusque Religionem eiurare nolebant, fuerunt exercita [1].

Cum persecutoribus in Religionis expugnationem conspirarunt philosophi ethnici, quorum alii in universum eo animum intendebant, ut sophismatibus Religionis christianae dignitatem deprimerent, illam calumniis proscinderent, coelestis sapientiae disciplinam vanitatis ac stultitiae arguerent, risuique publico exponerent; alii, nempe haeretici gnostici, placitis philosophicis veram Christi doctrinam corrumpebant.

Verumtamen omnes has persecutiones atque certamina ad maiorem Ecclesiae triumphum atque splendorem direxit divinus illius Institutor. Persecutoribus opposuit constantiam martyrum atque confessorum; contra philosophos atque errorum magistros, excitavit *apologistas* aliosque egregios Religionis

[1]) Videsis A. Gallon, *De ss. martyr. cruciatibus* Paris. 1660, in-4°.

christianae vindices. Vnde effectum est, ut ipsae persecutiones ad extensionem Ecclesiae contulerint, et quo magis ab hostibus opprimerentur christiani, eo magis multiplicarentur, ut testatur Tertullianus [1].

1. *Ecclesiae status sub Traiano* — Post Coccei Nervae mortem, quae contigit anno aerae christianae 98, romanum imperium accepit M. V. Traianus, hispanus, qui imperavit usque ad annum 117. Sub eius principatu persecutiones in christianos instauratae sunt. « Sub hoc, inquit Eusebius, cuius nunc tempora commemoramus, Traiano particularem quamdam per singulas civitates populari motu adversus nostros excitatam esse persecutionem accepimus [2] ». Tumultuosa plebs et magistratus christianos, quos oderant, tanto liberius persequebantur, quanto magis Traianus deorum cultui in omnibus consultum cupiens, Religionis christianae progressionibus invideret. Haec autem iam ita propagata erat, ut Plinius II ad Traianum scriberet, non tantum per civitates, sed et per vicos et agros omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus multos colere Christum [3]. Traianus ipse, cum bellum Parthis illaturus Antiochiam venisset, s. Ignatium, huius urbis episcopum, propter vitae sanctitatem et religionis fervorem in universa Ecclesia celebratissimum, condemnavit, ut Romam duceretur et in amphitheatro a leonibus discerperetur [4].

Praeter s. Ignatium plures alios in Syria christianae Fidei causa fuisse morte affectos, colligimus ex epistola D. Polycarpi ad Philippenses. In Palaestina quaestiones institutas et animadversum fuisse in christianos, novimus e martyrio s. Simeonis, episcopi Hierosolymitani, quod ex Hegesippo refert Eusebius [5]. Parem saevitiam in Asia proconsulari exercitam contra christianos ab Arrio Antonino, testatur Tertullianus [6]. Notae sunt Plinii II, Bithyniae proconsulis, et Traiani imperatoris epistolae. Ille ad hunc scribebat, se eos, qui tanquam christiani delati fuerant, interrogasse, confitentibus supplicia minatum, et perseverantes morte affecisse; attamen post habitas quaestiones nihil aliud de eorum sacramentis comperisse, quam quod praeter obstinationem non sacrificandi, coetus antilucanos celebrarent ad canendum Christo ut Deo et ad instituendam disciplinam; homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam et alia crimina prohiberent; ideoque se indicasse de iis ad imperatorem esse referendum maxime propter multitudinem eorum, qui in periculum vocabantur [1]. Rescripsit ad eum Traianus, eiusmodi generis homines (christianos) non esse quidem conquirendos, puniendos tamen, si deferantur et in religionis suae confessione perseverent [2]. « Quo facto, inquit Eusebius, persecutionis incendium, quod nobis violentius incumbebat, restrictum quidem aliqua ex parte videbatur, iis tamen, qui nos maligne et fraudulenter aggredi volebant, non minor opportunitas suppetebat, interdum populo, interdum praesidibus provinciarum adversus nostros insidias comparantibus: adeo ut si non palam et publice, locales tamen in nonnullis provinciis persecutiones exardescerent et plurimi fideles multiplicis martyrii certamen subirent [3] ».

Hinc Traiani responsum merito suggillavit Tertullianus: « O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et saevit, dissimulat et animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? si damnas, cur non inquiris? si non inquiris, cur non et absolvis? [4] »

2. *S. Ignatius et alii martyres* — E compluribus, qui in hac persecutione pro Christo Domino martyrium passi sunt, maxime noti sunt, Ignatius episcopus Antiochenus; Simeon episcopus Hierosolymitanus; Barsimaeus episcopus Edessae in Syria; Sarbellius et soror eius Barbea ibidem; Flavia Domitilla virgo, eiusque eunuchi Nereus et Achilleus; Antistius Dyrachii in Macedonia episcopus; Phocas episcopus Synopidis in Ponto; Iulianus presbyter et Caesarius diaconus Terracinae; Eutropius episcopus Xanthi, Victorinus episcopus Amiterni; Romulus aulae Traiani praefectus; Hyacinthus, Eudocia, Eustachius cum Theopista coniuge et liberis.

Post haec, quae attulimus, facile intelligitur, quantus sit error vel fraus Dodwelli dicentis, admodum paucos christianos sub Tra-

1) *Plures efficimur*, inquit, *quoties a vobis metimur*; *Apol.* — 2) *Hist. eccl.* l. III, c. 32.
3) *Epist.* 97, l. X.
4) *Acta martyrii s. Ignatii*, apud Vsserium, Ruinart, Cotelier.
5) Loc. cit.
6) *Ad Scapulam*, c. 5.

1) Plin., l. c.; Euseb., l. c.
2) Plin., lib. X, Epist. 98; Euseb. *loc. cit.*
3) Ibid. — 4) *Apolog.* c. 2.

iano martyrium subiisse[1]. Praeterea dum legimus ea, quae contra illos gesta sunt a Plinio et Arrio Antonino, iudicare licet de iis, quae in reliquis provinciis christiani perpessi sint; cum harum praefecti Plinio et Antonino utique non essent aequiores et mansuetiores, neque ulla adferri possit causa, cur christiani in Palaestina, Bithynia et Asia, non vero in caeteris provinciis vexarentur[2].

3. *Epistolae s. Ignatii*—Extant etiamnum s. Ignatii Antiocheni epistolae septem, pietatis, religionis studio et martyrii desideriis plenissimae. Earum I[a] est ad Ephesios, II[a] ad Magnesianos, III[a] ad Trallianos, IV[a] ad ecclesiam Romanam, quam eminentiae supra caeteras causa vocat *sanctificatam, illuminatam per voluntatem Dei, Deo dignam, laudandam, beatificandam, spiritu plenam*, V[a] ad Philadelphienses, VI[a] ad Smyrnenses, VII[a] ad D. Polycarpum. Sanctus praesul omnes, ad quos scribit, hortatur ad concordiam, ad mutuum amorem, ad obedientiam sacris ministris praecipue episcopis; confirmatque in doctrina apostolica contra serpentes haereses.

Tanto autem pretiosiora sunt haec ecclesiasticae antiquitatis monumenta, quod in iis primaevae Ecclesiae imago propemodum viva reddatur, et non tantum res tunc gestae, sed et ecclesiastica hierarchia, disciplina et apostolicarum ecclesiarum traditiones veluti in tabula expressa exhibeantur. Salmasius quidem, Blondellus, aliique has s. Ignatii epistolas oppugnare ausi sunt; sed eorum audaciam confregerunt non tantum catholici [3], sed etiam sapientiores heterodoxi [4]. Aliae octo epistolae, quae praeter septem memoratas, sub nomine s. Ignatii circumferuntur, omnium consensu spuriae sunt.

4. *Ss. Anacletus, Evaristus, Alexander Pontifices* — S. Clemente anno circiter 100 vita functo, ad summum Ecclesiae pontificatum evectus fuit s. Anacletus, qui secundum Librum Pontificalem annis novem, secundum alios annis duodecim sedit; quam discrepantiam tollit L. Berti asserens, Anacletum duobus annis sedisse tanquam vicarium s. Clementis, anno 98 Traiani iussu in Chersonesum Thraciae deportati.

Porro consentiunt omnes critici, chronologiam Romanorum Pontificum, qui duobus prioribus Ecclesiae saeculis sederunt, esse valde implicatam. Verumtamen isthaec chronologorum discrepantia de successionis ordine et accidentibus non officit ipsi rei seu successioni; omnes quippe consentiunt de legitima et non interrupta RR. Pontificum successione. Caeterum ad stabiliendam Pontificum seriem et chronologiam cum Libro Pontificali conferendi sunt vetustiores Pontificum catalogi [1].

S. Anacletus *Memoriam B. Petri construxit et composuit*, teste auctore Libri Pontificalis, *idest*, ut explicat Altaserra, *Ædem sacram dicavit B. Petro*. Quae Ædes nullo unquam persecutionis turbine deiecta, sed maiore in annos splendore aucta in eam tandem crevit Templi amplitudinem, quae omnium admirationem in se convertit[2]. S. Anacletus autem, post fidelem ecclesiarum administrationem, martyr occubuit anno circiter 110. Extant sub eius nomine tres epistolae decretales, una ad episcopos et fideles, altera ad episcopos Italiae, tertia ad omnes fideles; sed has aliasque RR. Pontificum usque ad Siricium epistolas decretales, iis exceptis, quas ss. Patres et veteres rerum ecclesiasticarum scriptores commemorant, esse supposititias, consentiunt periti [3].

Post s. Anacletum Ecclesiae regimen demandatum fuit s. Evaristo, Bethlemiti, qui eo novem annis functus est. Ei acceptum refert Liber Pontificalis mandatum, ut septem diaconi concionanti pontifici adessent, tum ad muneris maiestatem commendandam, tum ut contra aemulorum calumnias essent sanae do-

---

1) *Dissert.* XI, n. 17-27.

2) Cf Ruinart, Praefat. ad *Acta SS. martyr.* n. 3; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, p. I, c. 10.

3) Nourry, *Apparat. ad Biblioth. PP.* Diss. VII; Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. I, Diss. 23; Duguet, *Conférences eccl.*, t. I, Diss. 2; Mamachi, *Origin. et antiquit. chr.* t. IV.—Cf etiam Ceillier. *Op.* cit. ed. 1858, cuius recens eruditus editor, t. I, lib. 3, c. XI, art. 2, loquens de MS. codice syriaco, quem Cureton an. 1843 reperiit, trium literarum D. Ignatii martyris ad s. Polycarpum, ad Ephesios et ad Romanos, multa addidit iis, quae iam auctor Ceillier praefatus fuerat de veritate septem epistolarum eiusdem Martyris.

4) Pearson, *Vindiciae Ignatianae;* Grabe, in not. ad *Spicileg.* saec. II; item Vossius, Ysserius.

1) Celebriores catalogi sunt *Liberianus*, aetate Liberii papae confectus et a Bucherio editus, et ii, quos ediderunt Henschenius et Papebrochius, *Acta SS.* t. I april.; Schelstrate, *Antiquit. Eccl. illustrat.* t. I in appendice; Pagi, *Critica ad Baron.* in *Apparat. chronol.*

2) Vid. Baron. ad an. 106, et vitam Iulii II, Pontificis, apud Antonium Sandini, *Vitae Pontificum Romanorum*, part. II.

3) Baron., ad an. 865; Bellarmin., *Controvers.* l. II *de R. Pontif.*, c. 14; Bona, *Rer. liturg.* l. I, c. 3; alii.

ctrinae testes et veritatis stilum in praedicationis officio addiscerent[1]. In eodem libro legitur, hunc Pontificem titulos in urbe distribuisse presbyteris. Tituli vero sunt aedes sacrae seu ecclesiae, quibus certi presbyteri et ministri habentur adscripti. Qui autem in urbe Roma his titulis erant praepositi, presbyteri et diaconi, in iis sacris ministeriis fungebantur, R. Pontifici in ecclesiarum regimine opem ferebant, eius senatum constituebant, et postea Cardinalium nomen acceperunt, quod R. Ecclesiae, omnium aliarum cardini, essent adstricti[2]. Praeterea s. Evaristum esse primum, qui consecrationem ecclesiarum in morem induxerit, quorumdam opinio est; sed verisimilius censet card. Bona, morem consecrandi ecclesias esse originis apostolicae, et s. Evaristum forsan istum morem decreto confirmasse aut caeteris caeremoniis adiunxisse, ut ecclesiae non consecrarentur sine sacrificio missae[3].

Post s. Evaristi obitum, anno circiter 119, Romano pontificatu functus est s. Alexander, patria Romanus. Hunc praetermittit D. Optatus Milevitanus, post Evaristum numerans Xystum[4]; quod vel Optati oblivione vel potius amanuensium incuria factum esse, observat Sandini[5]; nam apud s. Irenaeum, Eusebium, s. Epiphanium, s. Augustinum et alios post Evaristum numeratur Alexander[6].

Legitur in Libro Pontificali, s. Alexandrum esse auctorem ritus aquae benedicendae cum sale et christianorum domibus aspergendae; sed card. Bona[7] et Baronius[8] existimant, eum ritum esse ex traditione apostolica ortum et ab Alexandro confirmatum. Ad altiorem quoque originem revocanda esse, quae de commemoratione dominicae passionis in missae sacrificio et de aqua vino miscenda pro consecratione calicis ab eodem Pontifice instituta narrantur, observant idem card. Bona[9] et Sandini[10]. Apud quosdam invenies, s. Alexandrum decrevisse, ut ss. Eucharistia in azymo pane conficeretur; sed nullus huius decreti reperitur testis praeter Martinum Polonum, qui undecim post saeculis vixit. Verisimilius sentiunt ii, qui usum panis azymi ad conficiendam Eucharistiam in Ecclesia latina e traditione apostolica semper viguisse dicunt. Existimant nonnulli, ipsam Ecclesiam graecam primum azymo, deinde fermentato pane esse usam; alii vero in ea usum fermentati semper obtinuisse defendunt. Porro tum in azymo tum in fermentato pane triticeo Eucharistiam vere confici, definivit concilium generale Florentinum[1].

5. *Ecclesiae status sub Hadriano* (*an.* 117) — Traianus imperator mortuus est anno 117. Quae autem de animae eius ab inferis liberatione, quam aiunt concessam D. Gregorii precibus, narrantur, fabulis adnumeranda sunt[2]. Successit ei Ælius Hadrianus, gente Hispanus, qui usque ad annum 138 imperavit. Quamvis hic nullis nefastis edictis christianorum persecutionem imperarit, sub eius tamen imperio persecutiones populares, imperante Traiano coeptae, perdurarunt. Id evincitur tum ex actis martyrii s. Symphorosae et septem eius filiorum, tum ex apologiis Quadrati et Aristidis atque e litteris Serenii Graniani proconsulis, de quibus mox dicemus[3]. Etenim pagana plebs saepe christianos turbulentis clamoribus ad mortem deposcebat, eiusque votis magistratus civitatum et praesides provinciarum facile annuebant, rati id haud ingratum fore imperatori, quem noverant idololatriae superstitionibus addictum. Quae autem Hadriani imperatoris in christianos mens fuerit, vel ex hoc solo patet, quod in monte Calvariae ubi Christus mortuus est, Veneris, et Bethlehem ubi natus est, Adonidis simulacra erigi iusserit.

Popularibus his in christianos persecutionibus causam saepe dederunt horrenda crimina seu calumniae, quae auctoribus Iudaeis de iis circumferebantur; nimirum quod non solum essent reipublicae hostes, sed etiam in conventibus suis infantes mactarent et comederent, luminibusque extinctis promiscuae libidini vacarent; quibus effingendis verisimiliter ansam praebuerunt ss. Eucharistiae sumptio et osculum pacis. Has calumnias non parum auxerunt infames Gnosticorum haereticorum sectae, quae christianum nomen sibi

---

1) Ciacon., *Vitae RR. Pontif.*; Bianchini, *Annotat. ad Anast.* t. II, p. 78.
2) Mabillon, *Comment. in Ord. roman.* c. 3; card. Antonelli, *Dissert. de titulis, quos s. Evaristus presbyteris distribuit*; I. Tamagna, *Origine e prerogative de' Cardinali.*
3) *Rer. liturg.* l. I, c. 20.
4) *Contra Parmen.* l. II.
5) *Vitae Pontif.* annot. *ad S. Alexand.*
6) LL. cc. — 7) *Op. cit.* l. II, c. 31.
8) *Annal.* ad an. 57. — 9) L. c. — 10) L. c.

1) A. Sandini, *Diss.* X-XI *ad Vitas Pontif.*; Natal. Alexand., *Hist. Eccl.* Diss. XI *in saec. XI-XII.*
2) Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. II, Diss. I; Berti, *Hist. eccl.* saec. II, Diss. 5.
3) Cf Ruinart, Praefat. ad *Acta Martyr.* n. 4; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. II, c. 11.

*

usurpantes, absurdis doctrinae suae portentis et infami suae vitae genere Christianos universos in communem infamiam protrahebant, amplamque occasionem calumniandi insontes et sinceros Christi cultores ethnicis praebebant [1]. Videbimus, quantum christianorum apologistae laborarint ad refellendas istas calumnias.

6. *Gnosticorum sectae*—Gnosticorum haeresis iam praecedenti saeculo in lucem edita [2], hoc saeculo maiora incrementa cepit, pluresque et diversae eorum sectae formatae sunt. Earum auctores fuere hi, qui sequuntur:

Saturninus, Antiochenus, qui imperante Hadriano errores suos vulgavit in Syria. Eorum summa haec est: Existere ab aeterno supremum Deum, seu Ens, qui angelos, virtutes et potestates creavit. Septem infimos angelos, planetarum rectores, condidisse mundum visibilem, et formasse hominem, scintilla vitae coelitus demissa animatum. Dei regno, horumque angelorum regimini obstitisse principem malum (satanam), qui hominibus coelesti vita praeditis, opposuit aliud hominum genus natura pravum. Christum, aeonum principem, umbra tantum carnis praeditum, a supremo Ente missum fuisse, qui hominibus contra satanam et homines pravos opem et salutem adferret. Nuptias et generationem veluti res a daemone inventas, esse evitandas [3].

Basilides, Alexandrinus, eodem tempore, quo Saturninus in Syria, errores suos disseminavit in Ægypto. Docebat autem, a supremo Deo prognatos esse septem aeones, et ab his angelorum principes. A primis angelis primum coelum et alios angelos; ab his secundum coelum iterumque alios angelos esse genitos, donec per continuas angelorum propagines 365 coeli gradatim nati essent, qui omnes et singuli mystico vocabulo *Abraxas* insigniebantur. A septem angelis infimi coeli, praesertim ab eorum primipilo Archon, Iudaeorum deo, procreatum fuisse hunc terrarum orbem. Ad animas humanas e corporeis vinculis liberandas et in regnum lucis restituendas aeonem Nun seu mentem se coniunxisse cum homine Iesu, dum in Iordane baptizabatur; sed instante passionis et mortis tempore, derelicto homine Iesu ad originem suam rediisse [1].

Carpocrates, Alexandrinus, Saturnino et Basilidi aequalis. Is etiam mundi rerumque corporearum creationem gnosticorum more exposuit. Iesum Christum, quem plerique aeonem, corpore tantum aethereo vel umbra corporis inter homines manifestatum docebant, merum hominem, caeteris tamen praestantiorem dixit. Omne actionum externarum discrimen morale destruens, cuncta turpitudinis genera licita reddidit [2].

Valentinus, Ægyptius, Alexandria, ubi Graecorum disciplinis et artibus studuerat, anno 140 profectus Romam, anno 160 in insula Cypro mortuus, commentus est Deum aeternum, non genitum, nempe Bythos, e quo utriusque sexus aeones triginta successive emanarant, qui pleroma seu divinitatem constituebant. Ab ultima aeone Sophia procreatam esse substantiam informem Achamot; quae extra pleroma oberrans, vires vitales communicaverat materiae, cui praeerat satan, unde elementa spiritualia vitalia et materialia orta sunt. Ex his elementis per Demiurgum, filium Achamot, conditum esse hunc mundum visibilem et procreatos homines. Ex omnibus aeonibus missum Iesum servatorem, qui Achamot et spirituales naturas in pleroma reduceret. Hunc in baptismo apud Iordanem se coniunxisse cum messia, quem Demiurgus naturis vitalibus promiserat, sicque homines seu naturas spirituales a satanae et vitales a Demiurgi imperio liberasse. Praeterea notantur Valentiniani ab antiquis scriptoribus propter pravos et corruptos mores [3].

Valentini commenta disciplui varium in modum evolverunt, et tum a pseudomagistro suo tum inter se dissentientes, diversas factiones seu sectas produxerunt, quarum errores recensent veteres, s. Irenaeus, s. Epiphanius, Theodoretus, aliique. Praetermittimus pariter errores Adamitarum, Sethianorum, Cainitarum, Ophitarum, tum quod fuerint obscuri nominis sectae, tum quod omnes e gnosticorum praesertim Valentinianorum scholis prodierint. Caeterum ii haeresiarchae potius mala

1) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 7.
2) Videsis p. 26.
3) S. Iren., l. I, c. 22; Tertulian., *De anima*, c. 23; s. Epihan., *Haeres.* 23; Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 7; Theodoret., *Haeret. fabul.* l. I, c. 3.

1) S. Iren., l. c. c. 23; Clem. Alex., *Strom.* l. IV; s. Epiphan., *Haeres.* 24; Theodoret., loc. cit. c. 2 et 4.
2) S. Iren., loc. cit. c. 24; Clem. Alex., *Strom.* l. III; Theodoret., l. c. c. 5; s. Epihan., *Haeres.* 27.
3) S. Iren., loc. cit. c. 22; Clem. Alex. *Op.* cit. l. II; Tertullian., L. *adv. Valentin.*; s. Epiphan., *Haeres.* 31.

fama, quam pravis suis moribus apud ethnicos de christianis excitabant, quam orthodoxorum ad suas sectas traductione Ecclesiae nocuisse videntur.

7. *Iudaeorum status*—Dum Ecclesia christiana, nihil obstantibus persecutorum saevitia, philosophorum conviciis, ethnicorum et Iudaeorum invidia, haereticorum perfidia, magis magisque extenderetur, Iudaeorum status ad ruinam properabat. Anno 116, Traiani imperatoris 18, Iudaei Alexandriae et per totam Ægyptum ac Cyrenaicam ad seditionem proruperunt. Parem rebellionem excitarunt in Cypro. In quibus tumultibus non tantum magnam ethnicorum stragem ediderunt, sed permultos etiam christianos interfecerunt. Marcus Turbo, romani exercitus dux, consertis contra rebelles praeliis, plura eorum millia neci dedit. In Mesopotamia Lucius Quietus ingentem eorum multitudinem armis prostravit. Quum Hadrianus imperator Iudaeos rursum rebelles repressisset, circumcisione interdixisset, et in loco, in quo fuerat templum Iehovae, aliud Iovi Capitolino sacrum excitasset, Iudaei exasperati, duce Barchocheba, qui se gentis liberatorem et promissum messiam iactitabat, atrocius quam unquam in Romanos arma verterunt; simulque in christianos, armorum rebellium societatem fugientes, crudeliter saevierunt. At rebelles post plura praelia victi et ad internecionem caesi sunt, eorum arces destructae, et qui reliqui erant ex omni circa Ierusalem regione eiecti, patriumque solum vel e longinquo conspicere prohibiti sunt [1].

8. *Marcus episcopus Hierosolymitanus*—Tunc iuxta rudera veteris urbis Ierusalem novam urbem excitavit Hadrianus, quam Æliam capitolinam vocavit. Novis incolis Evangelium praedicatum fuit; et quum brevi tempore ibidem ecclesia e gentibus seu ethnicis conversis coaluisset, post quindecim episcopos e genere iudaico, qui ecclesiam Hierosolymitanam rexerant, Marcus, primus e genere gentili, illius summum sacerdotium suscepit. Ea omnia non absque divinae providentiae consilio, et in magnum Fidei christianae bonum effecta fuisse, observat Sulpicius Severus; quatenus sic Christiani a Iudaeorum persecutionibus fuerunt liberati, et periculum *iudaizandi* sub gratiae Lege amotum [1].

9. *S. Xystus Pontifex* — Post s. Alexandrum qui pontificatum decem annorum martyrio coronavit, Ecclesiae praefectus fuit Sixtus seu Xystus, patria Romanus, qui secundum Eusebium [2], et omnes RR. Pontificum catalogos sedit decem annis. De hoc Pontifice in Libro Pontificali legitur, quod decreverit, ut vasa sacra tantum a sacris ministris tangerentur, utque nullus episcopus, Roma ad ecclesiam suam rediens, susciperetur, nisi Apostolicae Sedis litteras *formatas*, veluti communionis tesseram, exhiberet. Eiusmodi litterae, a forma seu sigillo dictae *formatae*, perantiquae sunt in Ecclesia, perque eas ecclesiastica pax et communio, fideique seu doctrinae unitas capita inter et membra Ecclesiae significabantur et fovebantur; unde etiam *pacificae* ac *communicatoriae* dictae sunt; et ne in iisdem fraudi locus esset, earum ratio conciliorum canonibus, unde etiam *canonicae* dictae sunt, praescripta fuit [3]. — Trisagion *Sanctus, Sanctus, Sanctus,* Missae sacrificio ab eo insertum, aliqui tradunt. Sed hoc solum est in Libro Pontificali, Xystum *constituisse, ut Missarum actionem* [4] *sacerdote incipiente, populus hymnum* (seu Trisagion) *decantaret, Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Itaque Baronius [5] existimat, eo duntaxat spectasse Xysti decretum, ut huius hymni usus iam receptus *custodiretur sanctius* [6].

10. *Quadratus et Aristides apologistae* — Quum interim in variis provinciis persecutiones populares adversus Ecclesiam saevirent, in quibus praeter Evaristum et Alexandrum pontifices aliosque passi sunt Faustinus presbyter, Iovita diaconus, Sabina nobilis matrona, Serapia virgo, Symphorosa cum septem filiis; Quadratus, Apostolorum disci-

---

1) Dio in *Traiano* et *Hadriano*; Euseb. *Hist. eccl.* l. IV, c. 3 et 6; Sulpic. Sever., *Hist.* l. II.

1) *Hist.* l. c. — 2) *Hist. eccl.* l. IV, c. 5.

3) Cf Baron., ad an. 142; Du Cang. in *Glossar.*, *Formatae.*

4) Walafridus Strabo; *De rebus Ecclesiasticis*, c. 22, t. XV *Bibl. Patr.* p. 193 ait: « Actio dicitur ipse *Canon*, quia in eo sacramenta conficiuntur Dominica; *Canon* vero eadem *Actio* nominatur, quia in ea est legitima et regularis sacramentorum confectio ».

5) *Annal.* ad an. 142.

6) Hymnus hic adhibitus in sacra Liturgia ex Iacobi Apostoli decreto legitur lib. VIII *Constitut. Apostolic.* c. 12. Bona, lib. II *Rer. Liturgic.* c. 10, ait: « Duplex est Trisagion, istud nimirum, de quo nunc agimus, omnibus Ecclesiis commune, et illud, quod Graeci quotidie, Latini semel in anno graece simul et latine concinunt in magna Parasceve, nempe: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis,* cuius originem Felix III Pontifex narrat in Epistola ad Petrum Cnaphaeum ».

pulus et s. Publii martyris in Atheniensi episcopatu successor, mora, quam Hadrianus Athenis traxerat, in ecclesiarum commodum usus est, et imperatori egregiam christianorum eorumque Fidei apologiam obtulit [1]. Paulo post Aristides, ex ethnico philosopho christianus, pariter Atheniensis, eidem imperatori apologeticam orationem pro christianis obtulit, in qua ex ipsorum philosophorum sententiis illorum Fidem vindicavit [2].

Inter ipsos gentiles non defuerunt, qui christianorum causam contra iniquas persecutiones defenderent. Clarissimus Serenius Granianus, Asiae proconsul, ad Hadrianum litteras dedit, iniquum sibi videri scribens, christianos, nullo obiecto crimine et indicta causa, tumultuosis vulgi clamoribus gratificandi studio occidi [3].

Hadrianus his demonstrationibus in christianos factus propensior, eos deinde, nisi per iudicia et legitimam accusationem criminis convictos condemnari aut plecti vetuit; quin etiam in eorum calumniatores animadverti iussit. « Si quis eos detulerit, inquit ad Minucium Fundanum, Graniani successorem, probaveritque contra leges quidquam agere, tu pro gravitate delicti in eos statue. Sin mehercule, calumniae causa istud intenderit, operam dabis, ut pro gravitate criminis in illum animadvertas [4] ». Hinc factum est, ut concitatae variis in locis adversus Ecclesiam persecutiones deferbuerint.

11. *Celsus philosophus*—Verum alterius generis hostes Ecclesiae experta est, philosophos scilicet, quorum alii, ut diximus, philosophicis placitis sinceram Christi doctrinam, ab Apostolis traditam, corrumpebant; alii in universum eo contendebant, ut fallacibus conclusiunculis christianas disciplinas vanitatis ac stultitiae arguerent, risuique publico exponerent. Ex his fuit Celsus, philosophus epicureus, odio in christianos et calumniis, quibus eorum Religionem proscidit, notissimus. Talem quippe se prodidit in libro, qui *Sermo verus* inscriptus erat. Dudum eius liber deperditus et solum notus est e celeberrima illius refutatione, quam libris octo elaboravit doctissimus Origenes. Celsus in libro suo, quantum ex eius refutatione colligi

[1]) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 3. *Apologiae* Quadrati tantum superest fragmentum, ab Eusebio relatum, in quo auctor disserit de miraculis Christi.
[2]) Euseb., l. c. Oratio Aristidis penitus excidit.
[3]) Euseb. loc. cit. c. 8.
[4]) Ibid.; Sulpic. Sever., *Hist.* l. II; Oros. l. VII, c. 13.

potest, tum falsis assertionibus tum calumniis et malignis Scripturarum detorsionibus oppugnavit historiam, religionem, moresque Iudaeorum et Christianorum; Mosem et Christum aggressus est; utriusque doctrinam contulit cum doctrina philosophorum, hanc illi anteponendam contendens. Miracula Christi et eius discipulorum non negabat, sed magiae tribuebat. Fatebatur, Christum cum viveret, paucos habuisse discipulos, post passionem vero et mortem habuisse innumeros, qui eum ut Deum adorabant, ideoque ad diversa supplicia fuisse damnatos. Christianos nullius criminis accusabat, nisi quod contra imperii leges occulte convenirent, deos spernerent, simulacra detestarentur. Alia non pauca, veritati christianae Religionis contra recentiores adversarios confirmandae utilia, confessus est [1].

12. *S. Iustini initia*—Divina providentia, quae Ecclesiam a multigeneribus hostibus impugnari permisit, omni etiam aetate egregios illius vindices excitavit, qui scriptis doctissimis christianam Religionem propugnarunt, et adversariorum calumnias, dicteria et obiectiones confutaverunt. Ex his fuit s. Iustinus, philosophus et martyr; qui Neapoli in Samaria parentibus clarae stirpis, sed ethnicis natus, post litterarum studium assequendae verae sapientiae seu philosophiae desiderio omnium fere philosophorum, Stoicorum, Peripateticorum, Pythagoreorum, Platonicorum scholas delibavit. Demum sermonibus cuiusdam venerabilis senis, quem in solitudine circa mare obvium habuit, ad nobiliorem ac diviniorem philosophiam, christianam nempe, incensus, et christianorum in perferendis pro Fide suppliciis miranda patientia et heroica constantia permotus, Christo nomen dedit, eiusque Fidem sincerissima mente amplexus est. Exinde ardentissimo animo et sacras Litteras perscrutari, et earum magistros, Apostolorum discipulos et successores, audire coepit, ut ad exantlandos Dei causa labores et subeunda cum adversariis certamina idoneum se praestaret. Quanto autem animo ac virtute id praestiterit, per decursum patebit [2].

13. *Ecclesiae status sub Antonino* (*an.* 138)—Hadrianum anno 138 extinctum in imperio romano excepit Antoninus cognomine

[1]) Cf Origen. l. VIII *contra Celsum*; Bergier, *Traité hist. dogmat.* t. VIII, Tournay 1827.
[2]) Cf P. Maran, *Vita s. Iustini*, in *Operum* eius editione.

Pius, qui usque ad annum 161 imperavit et propter aequitatem ac clementiam commendatur. Verumtamen prioribus eius imperii annis christiani a persecutione, quam privati et magistratus iis inferebant, minime liberi fuerunt. Constat id ex Apologia a s. Iustino ipsi Antonino imperatori oblata, ut mox videbimus; e veteri inscriptione s. Alexandro, sub Antonino martyrium passo, posita et in coemeterio Callisti reperta[1]; et ex actis martyrii s. Felicitatis et septem eius filiorum, qui iussu Antonini, ab idolorum sacerdotibus in Christianos excitati, Fidei causa variis suppliciis affecti sunt[2].

14. *Apologia I s. Iustini* — S. Iustinus, qui optime noverat pravas ethnicorum de christianis opiniones, turpes, quae contra sacrosanctam horum disciplinam vulgo spargebantur, calumnias, ac iniquam condemnandi christianos ob solum nomen absque ulla forma legali rationem, eorum causam palam defendit in Apologia, quam anno 150 ad imperatorem Antoninum, eiusque filios adoptivos, M. Aurelium et L. Verum, ad senatum, populumque romanum scripsit. In ea depingit saevam iniustitiam, qua christiani, nulla criminis instituta cognitione aut iudicio, solius nominis causa condemnabantur: illos a vulgaribus calumniis praeclare purgat: pluribus demonstrat eorum vitae innocentiam, erga principes fidem, singulare castimoniae studium, et verissimam in Deum verum, Patrem, Filium et Spiritum S. pietatem: deinde christianae Religionis originem, aequitatem, sanctitatem ac divinitatem exponit: utque christianae disciplinae sanctitas integre esset perspecta, praecipua Religionis mysteria, baptismum, sacrificium, eorumque ritus explicat, quadam hic dispensatione usus in celebri Arcani disciplina, ut christianos ab affictis criminibus vindicaret: commemorato demum Hadriani ad proconsulem Asiae in christianorum gratiam edicto, concludit dicens: « Haec si rationi et veritati vobis consentanea videntur, illis honorem habete; si pro nugis habetis, contemnite: neque tamen idcirco adversus insontes, qui nihil in leges peccarunt, capitis supplicium statuatis[3] ».

[1]) In hac inscriptione legitur: « O tempora infausta, quibus inter sacra et vota ne in cavernis quidem salvari possumus; quid miserius vita, sed quid miserius in morte, cum ab amicis et parentibus sepeliri nequeant »; Aringh. *Roma subterranea*, l. III, c. 22. — [2]) Ruinart, *Acta SS. Martyr.*
[3]) *Opera* s. Iustini edita a Maran.

15. *Antonini pro Christianis rescriptum* — Antoninus imperator hac christianorum defensione factus erga eos benignior, primum in rescripto ad Graecos dato, supra memoratum Hadriani decretum observari iussit. Quod cum non sufficeret, imo cum post terrae motum, quo plures urbes eversae fuerant, ethnici in Asia minori contra christianos quasi calamitatis istius auctores propter suum in deos odium, crudelissime saevirent, imperator horum supplicatione permotus, ad civitates Asiaticas scripsit, ne quis christianos solius religionis causa vexaret aut ad iudicem deferret[1]. Ex quo tempore tranquillior fuit Ecclesiae status.

16. *Religionis propagatio* — Post Antonini imperatoris in favorem christianorum rescripta magis magisque christiana Fides propagata fuit. Iam non tantum in imperii provinciis sed etiam in aliis regnis, inter ipsos populos barbaros Ecclesiam Christi viguisse, testantur s. Iustinus et s. Irenaeus, qui hoc ipso saeculo, atque Tertullianus, qui sub saeculi huius exitum et sequentis initia floruerunt. Secundum eorum testimonia Christus colebatur in Asia inter Palaestinae, Syriae et Asiae minoris incolas, inter Armenos, Mesopotamios, Parthos, Medos et Elamitas seu Persas; in Africa inter Ægyptios, Lybios, Getulos, Mauros; in Europa inter Graeciae et Italiae populos, inter Hispanos, Gallos, Germanos, Britannos, Dacos, Sarmatas, Scythas, Hamaxobios et populos nomadicos, aliosque, quorum ne nomina quidem satis nota erant. Sic s. Iustinus in Dialogo suo cum Triphone dicit: « Ne unum quidem est genus mortalium, sive barbarorum, sive graecorum, sive etiam aliorum omnium, quocumque appellentur nomine... inter quos per nomen crucifixi Iesu supplicationes et gratiarum actiones Patri fabbricatori rerum omnium non fiant[2] ». S. Irenaeus, de una eademque in omnibus ecclesiis Fide, unaque omnium Traditione disserens, ait: « Etsi in mundo loquelae dissimiles sunt, tamen virtus traditionis una et eadem est. Et neque hae quae in Germania sunt fundatae ecclesiae, aliter credunt, aut aliter tradunt, neque hae quae in Iberis sunt, neque hae quae in Celtis, neque hae quae in Oriente, neque hae quae in Ægypto, neque hae quae in Lybia, neque hae quae in medio

[1]) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 12, 13 et 26; Oros. *Hist.* l. VII, c. 14.
[2]) *Dialog. cum Triphon.*

mundi sunt constitutae [1] ». Tertullianus, «Hesterni sumus, inquit, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa [2] ». Et adversus Iudaeos disputans, « In quem alium, ait, universae gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam venit? Cui enim et aliae gentes crediderunt; Parthi, Medi, Elamitae; et qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam; et incolentes Pontum, et Asiam et Pamphyliam; immorantes Ægyptum, et regionem Africae quae est trans Cyrenen inhabitantes; Romani et incolae; tunc et in Hierusalem Iudaei, et caeterae gentes, ut iam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines; Hispaniarum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita; et Sarmatarum, et Dacorum, et Germanorum, et Scytharum, et abditarum multarum gentium [3]».

Tam explorata erat omnibus celeris per orbem christianae Religionis propagatio, ut nemo, sive e Iudaeis sive e gentibus, Iustini, Irenaei aut Tertulliani assertiones fraudis incusare ausus fuerit. Contra celerrimam Religionis propagationem confirmant ipsi scriptores ethnici: testatur Tacitus, imperante Nerone, in sola urbe Roma ingentem fuisse christianorum multitudinem[4]. Plinius II ad Traianum imperatorem de christianis ait: « Visa est mihi res consultatione dignissima, maxime propter periclitantium numerum; multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus, etiam vocantur in periculum; neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros, superstitionis istius contagio (ita christianam religionem appellat) pervagata est[5] ».

Divinae certo providentiae opus est, nascentem Ecclesiam, licet Iudaeorum et ethnicorum furiis agitatam, philosophorum dicteriis ac haereticorum perfidiis oppugnatam, foecundiori semper propagine fuisse diffusam. Contra ethnicorum sacra christianae veritatis aurora quasi fulmine coelitus demisso quassata, et haereticorum sectae, ubi nasci videbantur, in diversas mox factiones interitumque dilapsae sunt.

17. *Ss. Thelesphorus*, *Hyginus*, *Pius*, *Pontifices*—S. Xysto anno circiter 140 coelesti vita donato, in summum pontificatum suffectus est s. Thelesphorus, Graecus, qui undecim annis et novem fere mensibus Ecclesiam administravit. In *Chronico* Eusebii ad annum 136 legitur: « Quadragesimale ieiunium a Thelesphoro per hoc tempus institutum ac praeceptum quidam scribunt ». Verum praeterquam quod haec verba *quidam scribunt*, Eusebio sint insolita, observant critici, illud non reperiri in mss. chronicis Eusebii [1]. Multique viri eruditi dicunt, quadragesimale seu antipaschale ieiunium ex apostolica traditione repetendum. « Nos, inquit s. Hieronymus, unam quadragesimam secundum traditionem apostolicam toto anni tempore, nobis congruo ieiunamus [2].

Post s. Thelesphorum, anno circiter 152 e vivis sublatum, supremum Ecclesiae regimen demandatum fuit s. Hygino, Atheniensi, qui illud quatuor annis gessit. De eo in *Libro Pontificali* legitur, quod clerum composuerit et gradus distribuerit; non quasi clericalem hierarchiam instituerit, sed quod clericis certa officia assignarit, ut explicat F. Bianchini[3]. Idem Pontifex haeresiarcham Cerdonem, de quo mox loquemur, Ecclesia eiecit;—itemque iussit, virum saltem unum et mulierem unam tamquam patrinos et susceptores ad Baptismum praeter sacramenti ministrum adhiberi. Quod quidem decretum quamvis apud antiquissimos scriptores non reperiatur; consuetudo tamen adhibendi susceptores in Baptismo pervetusta est, et ab ipsis fere Catholicae Ecclesiae incunabulis usurpata. Tertullianus (*De Baptismo*, cap. 18) ait: *Quid enim necesse est, sponsores etiam periculo ingeri?*

S. Hyginum in Petri cathedra excepit s. Pius, Aquileiensis. Apud D. Optatum quidem et s. Augustinum post Hyginum legitur Anicetus, sed errore, nam tum veteres, s. Irenaeus, Hegesippus, Eusebius, Epiphanius, tum recentiores post Hyginum recensent Pium[4]. Hunc Pontificem nonnulli dicunt auctorem decreti de celebrando Paschate die

1) L. I, c. 10. — 2) *Apolog.* c. 37.
3) L. *advers. Iudaeos*, c. 7. Cf C. I. Ansaldum, *Multitudo maxima eorum qui prioribus Ecclesiae saeculis christianam Religionem professi sunt*, August. Taurin. 1765; I. L. Selvag., *Antiquit. chr.* l. I, c. 2; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. I, c. 3.
4) *Annal.* l. XV, c. 44. — 5) L. X, Epist. 97.

1) A. Pontacus, *Annotat.* in *Chron. Euseb.* p. 612.
2) Epist. 54 *ad Marcell.* Cf A. Pontac., l. c.; Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. II, diss. 4; Selvag. *Antiquit. chr.* l. II, part. 2, c. 7.
3) *Annot.* in *L. Pontif.* t. II, p. 107.
4) Cf Sandini, *Vitae RR. Pontif.*, *S. Pius.*

dominica, et alterius decreti de poenitentia subeunda ab eo, cuius negligentia aliquid sanguinis eucharistici effunderetur; sed de utroque decreto alii merito dubitant, quod prius eruatur ex epistola s. Pii apocrypha, et de posteriori nulla sit apud veteres scriptores mentio [1]. Pio I Pontifice, anno Christi 164, quartam, quam vocant alii quintam, adversus Ecclesiam persecutionem M. Aurelius et L. Verus Imperatores excitarunt, uti mox videbimus.

18. *Cerdo et Marcion haeresiarchae*—Haeresiarcha Cerdo, quem supra nominavi, erat patria Syrus. Gnosticorum more docebat, duo esse rerum principia aeterna, unum natura bonum, deum ignotum; aliud natura malum, materiae dominum; mundum a principio malo fuisse formatum; Christum a deo ignoto missum et in umbra carnis apparuisse ad docendos et liberandos homines [2]. Romae sub pontificatu s. Hygini errores suos confessus, aliquandiu resipiscere visus est. At paulo post relapsus, ab eodem Pontifice communione Ecclesiae exclusus fuit [3].

Cerdone praeceptore a Fide catholica ad haeresim deflexit Marcion, patria Ponticus, filius episcopi Sinopensis. Is propter stuprum virgini illatum a patre suo communione Ecclesiae privatus, ut famae suae consuleret, patrisque censuram declinaret, Romam confugit, sperans futurum ut illic in communionem Ecclesiae reciperetur. A Romano presbyterio, Sede per obitum s. Hygini vacante, repulsam referens, ad partes Cerdonis defecit, eius prava dogmata suscepit, latius evolvit, novamque sectam Marcionitarum instituit. Is tria statuit principia, nempe deum bonum et invisibilem, satanam materiae dominum, et demiurgum quasi medium inter deum bonum et daemonem. Demiurgus secundum Marcionem, non quidem bonus attamen iustus, e materia creavit mundum et homines; hos propter legis suae violationem severis poenis subiecit; deinde peculiarem populum, nempe Iudaeos, sibi elegit, ei legem dedit et Messiam promisit. Deus bonus, hactenus hominibus ignotus, eorum rigidissimo demiurgi imperio subditorum misertus, Christum misit corporis umbra vestitum, qui legem Mosis, prophetas et omnia demiurgi opera destrueret, atque deum amoris hucusque ignotum hominibus revelaret. Christus non vere sed in opinione tantum hominum, insidias ei struente demiurgo, in crucem actus et mortuus fuit. Praeterea Marcion ex odio materiae resurrectionem corporum reiiciebat, et animantium ac matrimonii usum suis prohibebat. Vetus Testamentum totum reiecit; e Novo tantum Evangelium s. Lucae et decem epistolas D. Pauli, sed neque illud, neque has integras admisit. Episcoporum et sacerdotum hierarchiam conservavit; quo factum est, ut secta usque ad saeculum VI perdurarit, quamvis domesticis dissensionibus in plures factiones divisa [1].

19. *S. Iustini Opera* — Contra s. Iustinus, philosophus christianus, cuius initia supra vidimus [2], non solum in suscepta Religione constanter perseveravit, sed eam adversus Iudaeos, ethnicos et haereticos egregie defendit, quam etiam moribus suis integerrimis commendabat. Plura per Asiam, Graeciam et Italiam itinera fecit, in quibus nullam occasionem propugnandi Christi doctrinam praetermisit. Multiplicem eius eruditionem, sacram, philosophicam et historicam testantur scripta, quae reliquit. Sunt ea partim apologetica, partim polemica; nimirum duae *Apologiae*, de priori iam diximus [3], de posteriori infra dicemus. *Dialogus cum Triphone* Iudaeo, in quo Religionis christianae veritatem adversus Iudaeos et proinde maxime e vaticiniis V. T. probavit. *Exhortatio ad gentes* seu Paraenesis ad Graecos, qua docuit, veram Religionem esse hauriendam non e philosophorum aut poetarum, sed Prophetarum scriptis, e quibus ipsi ethnici desumserunt quidquid de Deo rebusque divinis rectius dixerint. Oratio *ad Graecos* seu gentiles, qua causas exposuit, quibus motus ab ethnica ad christianam Religionem transierit. Liber *de monarchia* seu *de Dei unitate*, quam ex ipsis Graecorum scriptoribus propugnavit. Epistola *ad Diognetum* ethnicum (quam tamen nonnulli Iustino abiudicant), in qua ad illius quaestiones, qui sit Deus christianorum, et quo amoris vinculo hi coniungantur, respondit [4].

---

[1]) Sandini, loc. cit.

[2]) S. Iren., l. I, c. 28; s. Epiphan., *Haeres.* 51; Theodoret., *Haer. fabul.* l. I, c. 24.

[3]) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 11.

[1]) S. Iren., l. I, c. 29; Tertullian., L. *adv. Marcion.*; s. Epiphan., *Haeres.* 48; Theodoret., *Op.* cit. l. II, c. 24.

[2]) Pag. 38. — [3]) Vid. p. 39.

[4]) Optimam editionem Operum D. Iustini curavit Maran, Congr. s. Mauri, Paris. 1742, in-fol., in cuius Praefatione idem agit de scriptis s. Iustino suppositis.

20. *S. Polycarpus et Papias* — Divo Iustino aetate aequales sunt s. Polycarpus, s. Ioannis apostoli discipulus et ab eo episcopus ecclesiae Smyrnensis constitutus, atque Papias, episcopus Hierapolitanus in Phrygia. E pluribus epistolis, quas s. Polycarpus de rebus Religionis scripsit, unica superest *ad Philippenses* data, in qua christianis pro status, sexus et aetatis diversitate praecepta diversa tradit; in haereticos gnostici generis invehitur; ad patientiam et constantiam in afflictionibus, atque ad preces pro regibus, principibus et inimicis hortatur [1]. Hanc epistolam esse genuinam, quidquid obganniant Centuriatores Magdeburgenses et alii, e characteribus eius internis et ex antiquissimorum Patrum testimoniis probatur [2]. De s. Polycarpi cum Aniceto papa colloquio, eiusque martyrio infra dicemus. Papias scripsit libros quinque *De interpretatione oraculorum seu sermonum Dominicorum*, in quibus Christi et Apostolorum dicta et gesta ex oralibus seniorum relationibus collegit; sed eorum tantum quaedam fragmenta supersunt [3].

21. *Lis de Regno millenario*—Hic Papias a vero aberravit in iis, quae scripsit de Chiliasmo seu regno millenario iustorum cum Christo in terris post corporum resurrectionem. Eumdem errorem nonnulli alii Patres admiserunt. Eius origo probabiliter derivanda est e Iudaeo-christianorum conceptibus de terreno Messiae regno, qui effecerunt, ut loca Apocalypsis s. Ioannis, quibus diabolus per mille annos alligandus et Sancti cum Christo regnaturi dicuntur, ad litteram intelligerentur. Tamen Papiae et aliorum aliquot Patrum hac in re error longe diversus erat ab errore Cerinthianorum haereticorum, de quibus supra mentionem fecimus [4]. Hi enim nuptias et promiscuas voluptates ac delicias, illi vero nihil nisi sanctum et maxime honestum in regno millenario admittebant. Praeterea e Patribus non defuerunt qui Chiliasmum scripto confutarint. Id in primis versus finem huius saeculi fecit Caius, Romanae ecclesiae presbyter, eruditione et scriptis clarus, qui singulari libro Chiliasmum Cerinthi confutavit. Post eum Origenes, qui Apocalypseos loca, quae Chiliastae adferebant, allegorice interpretanda esse ostendit. Deinde Dionysius, episcopus Alexandrinus, qui eumdem errorem, a Nepote episcopo in Ægypto instauratum confutavit [1].

De Paschate—Altera tunc temporis erat controversia de die legitima celebrandi Pascha. Ecclesiae Asiae minoris more Iudaeorum illud celebrabant luna XIV mensis Nisan seu martii, in quamcumque hebdomadis diem ea incideret. Contra Romana aliaeque ecclesiae non alia quam dominica die, lunam XIV proxime sequente, Pascha celebrabant. Vtraque pars se traditionem apostolicam sequi contendebat, Asiatici s. Ioannis, Romani ss. Petri et Pauli auctoritatem adlegabant. Diversitas ritus inde oriebatur, quod s. Ioannes, cum christiani in Asia minori plerique essent e circumcisione seu Iudaei conversi, temporanea dispensatione cum iis usus erat, sinens Pascha celebrari ea die, qua in Veteri Lege celebrabatur, quemadmodum caeteri Apostoli nonnulla alia V. F. legalia ad tempus tolerarunt, ut sic Iudaei suaviter a Veteris Legis servitute ad Christi iugum allicerentur et sensim perfectioribus institutis assuescerent. Anno circiter 166 s. Polycarpus, episcopus Smyrnensis, de dirimenda hac controversia contulit cum s. Aniceto R. Pontifice. Quum autem, re nondum satis discussa, non convenirent, dissidentibus quidem sententiis sed amicis animis discesserunt, opinati, utrumque ritum tolerari posse donec melius de genuina traditione constaret [2].—*Et Anicetus*, quemadmodum refert s. Irenaeus, *in Ecclesia consecrandi munus Polycarpo honoris causa concessit*, idest, *in publico omnium Fidelium conventu sui loco Pontificalia munia obeundi* [*]. Caeterum, ut est apud eundem Irenaeum, neque Anicetus, neque eius decessores Pius,

[1]) Extat apud Cotelier, *Patres aevi apost.* t. II; Halloix, *Illustr. eccl. orient. scriptor.* t. I.
[2]) Vid. eosdem, ibid.; et Nourry, *Apparat. ad Bibl. Patrum*, t. I.
[3]) Apud Grabe, *Spicileg. Patrum*, saec. II, t. I; Routh, *Reliquiae sacrae*, t. I. — [4]) Videsis p. 27.

[1]) De veterum opinionibus circa regnum millenarium multa docte et erudite edisseruerunt citt. Ephemerides Neapolitanae, *La Scienza e la Fede*. Cf vol. XII, p. 437, et vol. XVI, p. 6 et seqq. Napoli 1846 et 1848.
[2]) S. Iren., l. III, c. 3; Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 23-24; s. Hieron. *Catal.*
[*]) Ruinart, in *Actis* primorum Martyrum, Admonitione in martyrium s. Polycarpi, § 3. Idipsum opinatur Valesius adnotatione in citatum Eusebii locum, reiicitque Franciscum Florentem, qui in *Tractatu ad Titulum 7 Decretalium, De Translatione Episcopi*, contendit, Anicetum *porrexisse duntaxat Eucharistiam* Polycarpo, *non* autem *concessisse illi ius sacra mysteria celebrandi*. Vid. Baron. ad an. 46, n. 13.

Hyginus, Telesphorus, Xystus, Arianorum morem *umquam observarunt, aut iis, qui cum ipsis erant, ut observarent, permiserunt. Ipsi tamen cum hoc minime observarent, pacem nihilominus colebant cum iis, qui ad se venissent ex Ecclesiis, in quibus id observabatur*.—At versus finem huius saeculi eamdem litem acrius agitatam fuisse sub Victore papa videbimus.

22. *Ecclesiae status sub M. Aurelio (an. 161)*—Antonino Pio anno 161 mortuo, Romanorum imperio potiti sunt Marcus Aurelius et Lucius Verus. Posterior princeps fuit mollis, extinctus anno 169. Marcus Aurelius ab infantia gravis et in multis mansuetus, sed christianis infensus, regnavit usque ad annum 180. Nihil obstante M. Aurelii mansuetudine, quam Dodwell, Gibbon, aliique multitudinis martyrum osores tantopere commendant, sub eius imperio christiani cruentam persecutionem perpessi sunt. Constat id e Iustini, Athenagorae, Melitonis, Apollinaris et Miltiadis apologiis, ex ecclesiarum Smyrnensis et Lugdunensis, atque s. Dionysii Corinthiorum episcopi epistolis, de quibus mox dicemus, et ex Eusebii testimonio[1]. Nec mirum; erat enim hic imperator cultus deorum studiosissimus, ideoque non poterat non odisse christianos, qui deos contemnentes, quosvis ab eorum cultu avocabant, quorumque numero in dies crescente, sacra imperii dilabebantur. Erat praeterea philosophiae stoicae ardens sectator, et philosophis familiariter utebatur; iam vero hi Religioni christianae, quam ignorabant, maligne obtrectantes, eiusque sectatores ut profanos et impios continuo insectantes, infensum imperatoris in christianos animum augebant.

Ex his philosophis notissimi sunt Lucianus Samosatenus et Crescens Cynicus. Prior eodem irrisionis et cavillationis modo, ac Celsus, de quo supra diximus[2], contra christianos usus est, praecipue in Dialogo suo de morte Peregrini Cynici. Parem mentis indolem, christianae rei inimicam, prodidit Crescens, qui totus in eo erat, ut sophismatis et calumniis christianos ceu impios, eorumque religionem ceu absurdam et contemnendam traduceret. Hicque infensissimus christianorum hostis et calumniator, s. Iustinum, celeberrimum eorum apologistam, cum aliis ad iudicem detulit.

23. *Apologistae*—Revera s. Iustinus, qui sub Antonino Pio christianos eorumque religionem et disciplinam egregie defenderat, sub M. Aurelio alteram ad imperatorem et senatum scripsit Apologiam. In ea demonstrat, quam inique agatur contra christianos, qui solius nominis causa, nullo crimine probato, damnantur; eorum sanctam disciplinam et doctrinam praeclare propugnat et a petulantium philosophorum dicteriis vindicat. At tam parum hac christianorum defensione profecit, ut potius non multo post a Crescente philosopho ad Rusticum iudicem delatus, cum aliis pluribus, aequali constantia Fidem confessis, capite plecteretur[1].

Quum paulo post persecutionis furor maxime in Asia exarsisset, illic etiam viri eruditi pro christianis apologias scripsere, in quibus crimina iis obiecta diluerunt, Religionis christianae indolem exposuerunt, et ut secundum iustitiam cum iis ageretur, postulaverunt. Id fecerunt qui sequuntur: Melito episcopus Sardensis, qui pro christianis imperatori M. Aurelio Apologiam obtulit, cuius solum superest fragmentum. In eo perstringit auctor inauditam impudentiam, qua contra innoxios in Asia saeviebatur. «Persecutionem patitur, inquit, piorum hominum genus, novis per Asiam decretis exagitatum. Impudentissimi namque delatores et alienarum opum cupidi, ex imperialibus edictis occasionem nacti, palam diu noctuque grassantur spoliantque homines innoxios». Rogat imperatorem, ut prius christianorum causam secundum iuris formam cognosceret, videretque, utrum suppliciis affici an securi vivere mereantur. Deinde ostendit, quomodo christiana Religio sub principatu Augusti bono publico adoleverit; supplicatque M. Aurelium, ut quemadmodum Hadrianus et Antoninus fecerant, insontes Christi cultores contra iniquas oppressiones tueri velit[2]. Miltiades et Apollinaris episcopus Hierapolitanus in Phrygia, etiam pro christianis apologeticos libros scripserunt, qui penitus exciderunt[3]. Athenagoras, Atheniensis, e philosopho ethnico christianus, cuius Apologia ad M. Aurelium eiusque filium et imperii consortem L. Commodum integra superest. In

---

[1]) Euseb., l. IV, c. 14, 15, 23; l. V, in Prooem. et c. 1-3. Cf Ruinart, Praef. ad *Acta SS. Martyr.*; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. I, c. 13.
[2]) Vid. p. 38.

[1]) *Vita s. Iustini*, in *Operum* eius editione cura Maran.—[2]) Apud Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 26.
[3]) Ibid.; s. Hieron., *Catalog.*

ea graphice depinguntur iniquae vexationes et persecutiones, quae in christianos suscitabantur; hique a vulgaribus calumniis atheismi, thyestearum epularum, incestuosi concubitus egregie vindicantur [1].

Verum quamvis M. Aurelius eas apologias acceperit legeritque, tamen stoicus eius animus nihil iustis afflictorum precibus fuit permotus.

24. *Martyres* — Persecutione saeviente christiani praeclarissima constantiae exempla dederunt, potius quaecumque supplicia pati quam Fidem abnegare eligentes. Romae praeter s. Iustinum eiusque socios, martyrium perpessi leguntur Ptolomaeus cum sociis, Anicetus papa et alii; Spoleti, Concordius presbyter et Pontianus; Atinae, Iulianus; Heracliae in Thracia, Glyceria; in Ponto, Hermas miles; Damasci, Victor et Corona; Pergami in Asia, Carpus episcopus Thyatirensis, Papylus diaconus eiusque soror Agathonica; Smyrnae, Polycarpus episcopus. Sed praeter hos, quorum nomina ad nos pervenerunt, alios plurimos martyrio fuisse affectos, tum e memoratis apologiis tum ex aliis monumentis evincitur [2].

Extat hanc in rem praeclarissima epistola, quam christiani Smyrnaei ad alias ecclesias scripserunt [3]. Narrant in ea, quemadmodum christiani undique conquisiti et Smyrnam ad proconsulem perducti, immanissimis suppliciis excruciarentur, ad viscera usque dilacerarentur vel in acutis testarum fragmentis volutarentur. Quorum omnium tanta erat in perferendis suppliciis fortitudo ac patientia, ut ipsi tortores mirarentur. Narrant deinde, quomodo post plures alios s. Polycarpus episcopus ad necem conquisitus et coram iudice Fidem confessus, in rogum fuerit coniectus; cumque a flammis conservaretur, gladio confossus et in ignem coniectus, fuerit concrematus. Addunt, se eius ossa, quae supererant, collegisse, et tanquam gemmis pretiosissimis cariora in loco decoro condidisse, ubi martyrii eius memoriam celebrando quotannis festo recolerent.

Ita Smyrnensis ecclesia ad alias scripsit de s. Polycarpi exuviis; quo antiquum ecclesiarum morem in venerandis martyrum reliquiis et celebrandis eorum natalibus docemur. Ita etiam saeculo sequente s. Cyprianus, episcopus Carthaginensis, sibi a clero suo sollicite significari voluit dies, quibus martyres occubuissent. « Vt, inquit, celebrentur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum [1] ».

25. *Ss. Anicetus, Soter, et Eleutherus Pontifices*—Interea an. circiter 165 s. Pium in Romano pontificatu excepit s. Anicetus, Syrus; qui cum D. Polycarpo, ut diximus, de celebrando Paschate contulit, et anno pontificatus sui octavo Romae martyr occubuit.—*Constituit,* ait Liber Pontificalis, *ut Clericus comam non nutriret, secundum praeceptum Apostoli* [2].

In eius locum successit s. Soter, Fundis in Campania oriundus, qui annis circiter quatuor Ecclesiam gubernavit. De eo in Libro Pontificali legitur, quod vetuerit, ne mulier, quamvis Deo dicata, pallam sacram contingeret, aut incensum poneret in sancta ecclesia [3]. Eius beneficentiam in christianos, ad metalla damnatos aut in exilium eiectos aut peregre advenientes, magnopere commendavit s. Dionysius, episcopus Corinthiorum, in epistola ad Romanos, cuius fragmentum recitat Eusebius [4]. Is quippe ab initio fuit ecclesiarum praesertim Romanae mos, omnibus in Christo

---

1) Extat ad finem *Operum* s. Iustini, edit. Maran; etiam graece et latine edita est Oxonii, 1682.

2) Ruinart, Praefat. ad *Acta ss. Mart.*

3) Apud Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 16; Cotelier, *Patres aevi apost.*

1) *Epist.* 34 et 37.

2) S. Damasus (*Epist.* 8), ordinatores arguens Maximi Cyrici, qui comatus ab eis ordinatus fuerat, ait: *Non legerant Apostolum scribentem:* « Vir autem, si comam nutriat, ignominia est illi ». Vbi generale ad omnes viros praeceptum, specialiter ad Clericos videtur referre. Petrus Coustant, in *s. Aniceto*, t. I *Epist. Rom. Pont.*; Amalarius, lib. II *de Eccl. off.* c. 5 (tom. XIV *Bibl. Patr.*), refert quod interrogatus ab aliquibus qui primus tonsus sit nostro more ait: *Legi in epistola cuiusdam viri, Petrus.* Eandem sententiam lib. IV, cap. 39, Bedae auctoritate confirmat. S. Gregorius Turonensis, *De gloria Martyrum* l. I, c. 28 (*Bibl. Patr.* t. II) inquit: *Petrus Apostolus, ad humilitatem docendam, caput desuper tonderi instituit.* Vide Baron. ad an. 53, n. 122 et seqq.

3) Circa huiusmodi rem nihil antiquius novimus canone 44 Concilii Laodiceni: *Quod non oporteat mulieres ingredi ad Altare.* Petrus Coustant, t. I *Epist. RR. PP.* in *Sotero*, § 3, n. 6; Harduinus, t. I *Concil.* p. 789; Labbaeus, t. I, p. 1503.

4) *Hist. eccl.* l. IV, c. 23. Idem auctor, *ibidem,* tradit, hunc morem, *institutumque Romanorum ad persecutionem usque sua aetate factam perpetuo custoditum,* et Baronius ad an. 157, n. 10, addit, *laudatissimam eiusmodi Romanae Ecclesiae, sui artu congenitam consuetudinem, non tantum perseverasse usque ad ultimam* (Diocletianeam) *Eusebii tempore excitatam persecutionem, sed semper viguisse.*

fratribus beneficentiae testimonia praebere, egentium inopiam sublevare, ecclesiis pauperibus subsidia ministrare [1].

Obiit s. Soter anno circiter 177, martyris honoribus auctus. Ei successit s. Eleutherus, Nicopolitanus, qui annis fere quindecim Ecclesiae praefuit.—Hic Pontifex *constituit*, inquit Liber Pontificalis, *ut nulla esca usualis, quae tamen rationabilis et humana est*, *quam Deus creavit, a christianis maxime fidelibus repudiaretur*. Edita fortasse est huiusmodi constitutio adversus Encratitas, quorum haeresis tempore Soteris summi Pontificis exordium habuit referente Eusebio [2]. De hac haeresi mox verba faciemus.

26. *Legio fulminatrix* (*an.* 174)—Anno 174 Marcus Aurelius, post relatam precibus christianorum militum de hostibus victoriam, erga christianos se mansuetiorem exhibuit. Quum enim adversus Marcomannos et Quados bellum gereret, contigit, ut Romanorum copiae, in regione hodierni comitatus Honthensis vel Zoliensis in Hungaria ab hostibus interclusae, siti perirent. Tunc christiani milites, qui in legione Melitinensi stipendia merebant, flexis in terram genibus Deum deprecati sunt. Derepente nubes coactae Romanis copiosum imbrem profuderunt, in barbarorum vero castra congesserunt tanta fulmina et ignes, ut eorum innumeri caesi, reliqui in fugam versi sint.

Mirabilem hunc eventum, quo Dei christianorum omnipotens virtus enituit, et ex quo Melitinensis legio *Fulminatricis* nomen accepit, testantur e christianis Tertullianus [3], Apollinaris [4], Eusebius [5], Gregorius Nyssenus [6], Orosius [7], ex ethnicis Dio Cassius [8], Iulius Capitolinus [9], Claudianus [10], Themistius [11]. Hi quidem prodigii causam vel diis suis vel magiae tribuerunt; illi vero rem ingenue ac simpliciter litteris tradiderunt. Addit Tertullianus, sua adhuc aetate in romanis archiviis extitisse imperatoris M. Aurelii ad senatum litteras, quibus testabatur, exercitum in Germania aquae penuria pressum, christianorum militum precibus fuisse servatum [1].

27. *Martyres Lugdunenses et Viennenses* — Post memoratam victoriam persecutio in christianos deferbuit. Verum paulo post in variis locis recruduit. Extat in hanc rem praeclarissimus commentarius, quem nobilissimae in Gallia ecclesiae, Lugdunensis et Viennensis de martyrum suorum morte scripserunt ad ecclesias Asiae et Phrygiae. Referunt in eo, quomodo primum plagas, bonorum spoliationes, lapidum iactus, et quidquid concitatum furore et rabie vulgus adversus hostes excogitare solet, perpessi sint. Quomodo comprehensi et in forum perducti, a tribuno militum et civitatis magistratibus interrogarentur. Quantis suppliciis torquerentur, qui in Fide christiana erant constantes; alii candenti ferreae cathedrae superponerentur; alii bestiis obiicerentur; alii in obscurissimo carcere suffocarentur; alii capite truncarentur aut gladio confoderentur. Quos omnes, inquiunt, gaudium martyrii, promissae beatitudinis spes, charitas erga Christum et Spiritus Dei Patris ita recreabant, ut laeti ad supplicium properarent, suavemque Christi odorem spargerent, adeo ut nonnulli terreno unguento eos delibutos crederent [2]. Praeter alios plures passi sunt, Photinus episcopus Lugdunensis, cui successit Irenaeus, Sanctus diaconus, Vetius, Apagathus, Maturus, Ponticus, Attalus, Alexander, Blandina [3].

In Orientis provinciis quoque recruduisse persecutionis incendium, plebisque clamoribus christianos ad mortem fuisse petitos, compertum est ex Eusebio [4].

28. *Ecclesiae status sub Commodo* (*an.* 180) — Caeterum divina providentia factum est, ut Ecclesia sub M. Aurelio gravi persecutione afflicta, sub Commodo eius successore pacem obtineret. Hic patri suo M. Aurelio anno 180 successit, imperavitque usque ad annum 192. A paterna institutione degenerans, morum foeditate ac crudelitate Neroni simillimus fuit. Eum patriae hostem et parrici-

---

1) Cf s. Leonem, *Serm.* V; Baron. ad an. 44; ubi agunt de pecunia ad id colligi solita.
2) *Chron.* ad an. 173.
3) *Apolog.* n. 5, et L. *ad Scapulam*, n. 4.
4) Apud Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 5.
5) Ibid.
6) *Orat.* II *de XL Martyr.*
7) *Hist.* l. VII, c. 15.
8) Apud Xiphil. *Op. cit.* p. 270.
9) *M. Aurel.* c. 24.
10) *Consul.* IV *Honor.*
11) *Orat.* XV.

1) Prodigiosum hunc eventum a petulantium criticorum obtrectationibus vindicarunt Mamachi, *Origin. et antiquit. chr.* t. I, l. 2, c. 7; Witsius, *Diatriba de legion. fulminat.*; De Stolberg, *Religions geschicht.* t. VIII, p. 105-20; Kingius, Frickius, alii.
2) Apud Euseb. *Hist. eccl.* l. V, c. 1-3; Gregor. Turon., lib. I *de Glor. Mart.* c. 49.
3) Tillemont, *Mémoires* etc. t. II, part. 2; Butler, *Vies des SS.* 2 avr.
4) *Op. cit.* in Prooem.

dam, senatus occisorem atque carnificem, impurum gladiatorem vocant Dion Herodianus et Marius Maximus [1]. Verumtamen sub hoc impuritatis ac crudelitatis monstro persecutionis contra Ecclesiam furor sopitus est. Dumque nobiliorum et optimatum quique sub eo vexabantur ac necabantur, christiani pace fruiti sunt; adeo ut non sine supremi Numinis consilio imperium crudeli viro commissum fuisse videretur, ut qui, imperante Aurelio, in christianos saevierant, Commodum christiani sanguinis ultorem experirentur.

29. *Ecclesia augetur* — Sub huius itaque principatu Deus Ecclesiae ruinas maioribus augmentis reparavit. « Rebus quidem nostris, inquit Eusebius, imperium tenente Commodo, in tranquilliori statu versantibus, pace per Dei gratiam cunctas orbis terrarum ecclesias complexa, salutaris Dei sermo quamplurimos ex omni hominum genere ad religiosum veri Numinis cultum pertrahebat. Multi ex iis, qui in Vrbe (Roma) genere et opibus eminebant, simul cum universa domo et familia, salutem consecuturi ad Ecclesiam Christi veniebant [2] ».

Apollonius senator—Hos inter fuit Apollonius senator, vir politioris litteraturae ac philosophiae peritia celebris; qui paulo post ob christianae Fidei professionem ad Perennem praefectum delatus et in iudicium vocatus, coram frequentissimo senatu apologeticam orationem pro Fidei defensione recitavit; deinde propter extantes leges ex senatus consulto capite plexus, doctrinae christianae professionem sanguine suo confirmavit [3].

Britanniae conversio — Sub eadem tempora Lucius, unus e Britanniae maioris regibus, Romam legatos misit ad Eleutherum papam sacerdotes postulatum, qui Britannos christiana Fide erudirent. Pontifex principis votis lubens annuit. Missique, ut fertur, Fugatius et Damianus, tanto cum fructu ibidem Evangelium praedicarunt, ut Tertullianus testetur, iam sua aetate « Britannorum inaccessa Romanis loca Christo subdita [4] ».

30. *Tatiani, Bardesani, Montani haereses*—Alios tunc hostes experta est Ecclesia, nempe haeresiarchas, e quibus fuere Tatianus, Bardesanes et Montanus.

Tatianus patria Assyrius, primum in gentilium disciplinis magna cum fama versatus est; dein ad christiana sacra perductus, Romae s. Iustini auditor et in propugnanda adversus ethnicos philosophos christiana veritate adiutor fuit. Quanta eruditione id praestiterit, sat patet ex ea, quam adversus Graecos seu gentes edidit, oratione, in qua Graecorum superbiam, de inventis scientiis ac artibus falso gloriantium, retundit; christianam veritatem defendit; et ethnicas institutiones, philosophorum contradictiones ac errores carpit [1]. Verum Tatianus post s. Iustini gloriosum exitum, scientia inflatus, Fidei naufragium fecit. Roma in Orientem redux, in tetros errores dilapsus est, novamque haeresim condidit. Æonum systema commentus est Valentiniano haud absimile. Cum Saturnino nuptias ceu stupra proscripsit, unde sectatores eius *Encratitae* seu continentes dicti sunt. Vsum animalium vinique prohibens, sola aqua in divinis mysteriis utendum contendebat, unde discipuli eius quoque *Hydroporastatae* appellati sunt. Praeterea veritatem carnis Christi, primique hominis salutem inficiatus est [2]. Secta eius saeculo adhuc IV inter Syros, apud quos praecipue nota fuerat, existebat.

Bardesanes, Edessae in Mesopotamia christianis parentibus natus, diu in Ecclesia celebris fuit; vir singularis eruditionis de re christiana bene disseruit, scripsitque; christianam Religionem coram Apollonio, inter philosophos stoicos huius temporis principe, egregie defendit; haereses, quae emerserant, fere omnes confutavit [3]. Verum huic praeclarae famae turpem maculam aspersit, quia orientalis philosophiae commentis nimium delectatus, Valentinianas sententias suscepit. Postea quidem eas improbare et meliora sapere visus est; sed vetusti et inoleti erroris sordes non penitus extersit [4].

1) Apud Lamprid., *Commodus*.
2) *Hist. eccl.* l. V, c. 21.
3) Ibid., et s. Hieron. *Catal.*
4) L. *adv. Iudaeos*, c. 7. Legationem Lucii et Britannicum Fugatii atque Damiani apostolatum, testantur auctor *Libri Pontificalis*; Beda, *Hist. Angl.* l. I, c. 3, alii, quorum testimonia collegit Ysserius, *De ecclesiar. Britan. primordiis*, c. 3.

1) Extat Tatiani Oratio ad calcem *Operum* s. Iustini edit. Maran et alibi.
2) S. Iren., l. II, c. 28; Tertull., *De praescr.* c. 52; Clem. Alex. *Strom.* l. III; Euseb. *Hist. eccl.* l. IV, c. 28; s. Epiphan., *Haeres.* 46; Theodoret. *Haer. fab.* l. I, c. 20.
3) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 30; s. Hieron., *Catal.* Praeter alia opera scripsit Bardesanes librum de Fato, cuius magnam partem, in qua auctor disserit de christianis ut iam per omnes orbis partes diffusis, recitat Eusebius, *Praep. Evang.* l. VI, c. 10.
4) Origen., *Contra Marcion.*; s. Epiphan., *Haeres.* 56.

Montanus, in Mysia prope Phrygiam natus, temperamento melancholico et dominandi cupidine excitatus, divinas inspirationes venditare, nova et inaudita proloqui, futuraque praeter morem et institutum Ecclesiae a maioribus traditum, praedicere coepit. Alii eum ceu fanaticum et erroris spiritu actum indignabundi obiurgabant, alii veluti spiritu Dei motum et prophetam venerabantur. Inter hos primas partes obtinebant duae fatidicae mulieres, Priscilla et Maximilla. Cum his Montanus sectam instituit, falsa pietate ac specioso rigore distinctam. Praedicabat, in se descendisse paracletum Spiritum, a Christo promissum ad perficiendam Religionem, ab Apostolis traditam. Secundas nuptias damnabat. Idololatriae, homicidii, adulterii reos, quantumvis poenitentes, ab Ecclesia recipiendos negabat. In persecutione fugere aut quovis modo martyrium declinare, illicitum dicebat. Praeter unam quadragesimam, quam secundum Apostolorum traditionem, inquit s. Hieronymus [1], Ecclesia servabat, duas alias veluti ad salutem necessarias praescribebat.

Episcopi Asiani, ubi profana Montani oracula et nova dogmata cognoverunt, saepius convenerunt in unum, ut pullulantem sectam cohiberent; sectariis silentium indixerunt, eorumque prophetias et doctrinas damnarunt. Quibus cum parere nollent novatores, tanquam damnatae doctrinae sectatores Ecclesia eiecti sunt. Quanquam Montanus eiusque discipuli severitatem in moribus profitentur, non desunt tamen e veteribus, qui eos depravationis moralis insimulant. Quum autem nullo tempore inter homines desint, qui ingenio aut phantasia exaltata praediti in severitatem propendeant, mirum non est, multos tum viros tum feminas ad Montani sectam descivisse. Hi ab auctore Montanistae, et a provincia in qua frequentissimi erant, Phryges aut Cataphryges dicti sunt. Non tantum in Phrygia, sed etiam in Cappadocia, Galatia, Cilicia, Constantinopoli et in Africa coetus efformarunt. In postrema regione saeculo IV cum Novatianis et Donatistis coaluerunt, in aliis usque ad saeculum V perdurarunt [2].

31. *Blasti et Florini schisma* —Infensissimus bonorum omnium hostis in ipsa ecclesia Romana, omnium aliarum matre et domina, schismata excitare tentavit. Romanam quippe ecclesiam turbarunt duo degeneres presbyteri, Blastus et Florinus. Prior communem ecclesiarum ritum in celebrando Paschate improbavit, illudque celebrandum esse contendit non alia die quam luna XIV mensis primi seu Nisan. Florinus, Deum omnium malorum etiam peccati auctorem esse, blasphemavit; postea ad Valentinianam haeresim dilapsus est. Eleutherus papa utrumque sacerdotii gradu deiecit [1].

32. *Scriptores ecclesiastici* — Caeterum omnipotens et providus Deus, qui Ecclesiam suam haereticorum perfidiis et philosophorum dicteriis probari et manifestam reddi permisit, providit simul, ne ea adversariorum armis succumberet. Quamobrem omni aetate suscitavit viros, ingenio ac doctrina praestantes, qui scriptis suis philosophorum superbiam infringerent, haereticorum petulantiam reprimerent, avitamque doctrinam contra profanas novitates defenderent.

Ex his fuerunt s. Apollinaris, Hierapolis in Phrygia episcopus, qui praeter apologeticos libros pro christianis, de quibus verba fecimus [2], libros quinque scripsit adversus gentiles, duos contra Iudaeos, totidem de veritate et alios adversus Encratitas et Montanistas[3]. Musanus, qui elegantissimum librum conscripsit adversus eosdem Encratitas, seu potius ad quosdam catholicos, qui ad eorum haeresim defecerant aut in illam propendere videbantur[4]. Miltiades, qui apologiam scripsit pro christianis, uti memoravimus[5], egregium quoque opus adversus gentes et aliud contra Iudaeos, atque singulare volumen adversus Montanistas edidit [6]. S. Philippus, episcopus Gortynensis, et Modestus, qui haeresiarcham Marcionem confutarunt[7]. S. Dionysius Corinthiorum episcopus, qui ecclesiarum pastores et oves eruditis epistolis docuit ac hortatus est [8]. Athenagoras, qui praeter memoratam supra Apologiam ad M. Aurelium, librum conscripsit *de Resurrectione mortuorum*, qui etiamnum extat[9]. Melito Epi-

1) *Epist.* 54 *ad Marcel.*
2) Tertullian., *De pudicitia*, et alibi passim; Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 16; s. Epiphan., *Haeres.* 48; s. Augustin., L. *adv. Haeres.*

1) Tertullian. *De Praescript.* c. 53; Euseb., loc. cit. c. 20; Theodoret. *Haer. fabul.* l. I, c. 23.
2) Vid. p. 43.
3) Euseb., *Hist. eccl.* l. IV, c. 27; l. V, c. 16; s. Hieron., *Catal.*; Phot., *Biblioth. Cod.* 14.
4) Euseb., l. IV, c. 28; s. Hieron., ibid.
5) Pag. 43.
6) Euseb., loc. cit. c. 17; s. Hieron., ibid.
7) Euseb., ibid. c. 25; s. Hieron., ibid.
8) Euseb., ibid. c. 23; s. Hieron., ibid.
9) Euseb., ibid. c. 26; s. Hieron., ibid. Athena-

scopus sardensis, e cuius scriptis ab Eusebio et s. Hieronymo (l. c.) laudatis nihil superest, praeter fragmenta. Is, teste Eusebio, confecit canonem ss. Librorum V. T., qui omnium consensu erant recepti [1]. S. Hegesippus, qui libris quinque Ecclesiae historiam a Christi passione ad suam usque aetatem complexus est [2]. S. Theophilus, episcopus Antiochenus, qui contra grassantes haereses acriter depugnavit, et adversus christianae Religionis obtrectatores libros tres, qui sacrae et profanae eruditionis promptuarium dici possunt, scripsit ad Autolycum; praeterea Hermogenem, qui ex stoicorum doctrinis materiam aeternam, omnisque mali causam dicebat, et Marcionem confutavit [3]. Rhodon, patria Asianus, qui praeter *Commentarium* elegantissimum in *Hexameron* seu opus creationis, scripsit contra Marcionem et Montanistas [4]. Apollonius, qui contra eosdem Montanistas insigne volumen edidit [5]. Serapion, episcopus Antiochenus, qui, teste Eusebio, multa ingenii sui monumenta reliquit, inter quae numeratur Liber ad fideles Rhossenses contra quoddam Evangelium sub nomine Petri apostoli vulgatum, quod his verbis proscribit: « Nos quidem, fratres, Petri et reliquorum Apostolorum doctrinam perinde ac ipsius Christi suscipimus; sed quae nomen eorum falso inscriptum praeferunt, ea repudiamus, qui compertum habemus, ea nos a maioribus minime accepisse [6] ».

Magno sane christianae rei dispendio horum scriptorum opera, si pauca excipias, temporis iniuria perierunt. Attamen ex iis, quae supersunt, et ex antiquorum de reliquis testimonio docemur, quanta eruditione eorum auctores essent praediti, quantoque fervore Fidem christianam contra adversarios defenderint.

33. *S. Irenaeus* — Floruit iisdem temporibus s. Irenaeus, ex Asia minori oriundus, D. Polycarpi discipulus, postea in Galliam profectus, ibique ecclesiae Lugdunensis primum presbyter, deinde post martyrium s. Photini episcopus; vir sanctitate vitae, zelo religionis et eruditionis sacrae ac profanae copia, et profunditate clarus. Praeter alia scripsit litteras ad supra nominatum Blastum *de schismate*, et ad Florinum *de Deo uno ac sanctissimo*, qui peccati auctor esse non possit; librum ad eumdem Florinum *de octonario* seu octo aeonibus, quos Valentiniani opifices mundi dicebant; librum *de scientia* contra gentes, alium *de praedicatione apostolica*. E quibus scriptis nihil praeter pauca fragmenta ad nos pervenerunt. At extant etiamnum libri quinque adversus haereses, opus eximium, in quo sanctus praesul haereses a Simone mago usque ad Tatianum recenset, et tum, ss. Scripturarum tum Traditionis, quam unam in omnibus ubique ecclesiis testatur, auctoritate confutat. Anno 202. imperante Severo cum multis christianis Lugdunensibus Religionis causa gladio interfectus est [1].

34. *Pantaenus* — Per idem tempus floruit Pantaenus; vir eruditionis fama et Fidei zelo spectatissimus. Is primum philosophiae stoicae praecepta ritusque ethnicos sectatus, deinde christiana sacra professus est. In Divinis Scripturis versatissimus, Alexandriae in Ægypto praefectus fuit celebri ss. Litterarum scholae. Postea a Demetrio, ecclesiae Alexandrinae episcopo, ad populos orientales evangelista destinatus, ad Indos usque progressus est, ubi s. Matthaei Evangelium, hebraicis litteris conscriptum, reperisse fertur apud aliquot christianos, quibus olim s. Bartholomaeus, *ut fama est*, ait Eusebius, Fidem praedicaverat et exemplum Evangelii secundum Matthaeum reliquerat. Pantaenus post multa in hac missione praeclare gesta, Alexandriam

---

gorae Liber *de Resurrectione* et *Apologia* extant ad calcem *Operum* D. Iustini edit. Maran.

1) Euseb., loc. cit. Librum *De Transitu Virginis*, qui sub Melitonis nomine extat, esse apocryphum, ex characteribus internis, Eusebii et s. Hieronymi silentio, et Gelasii I decreto comprobatur. — Cf Nat. Alex. *Hist. Eccl.* saec. II, c. IV, art. III, § 1.

2) Euseb., *Hist.* l. IV, c. 8; s. Hieron., *Catal.*

3) Euseb., ibid. c. 20. Ex operibus Theophili soli supersunt libri 3 ad *Autolycum*, extantque in editione *Operum* s. Iustini cura p. Maran. In eadem editione habetur celebris *Oratio* Hermiae, philosophi christiani, qui tot salibus philosophorum petulantiam defricuit. Silent porro antiqui, quo saeculo floruerit hic Hermias; eum II saeculo vixisse existimat Caveus; antiquum esse, recentiorem tamen s. Iustino martyre, ex eius Orationis internis characteribus colligunt critici.

4) Euseb. l. V, c. 13; s. Hieron., loc. cit.

5) Euseb., ibid. c. 18; s. Hieron., ibid.

6) Euseb., ibid., c. 19; l. IV, c. 12; s. Hieron., ibid.

1) Cf Tillemont, *Mémoires*, t. III; card. Orsi, *Storia eccl.*, t. II; I. Longueval, *Hist. de l'Église gall.*, tom. I, l. 1. Textus graecus operis s. Irenaei adversus haereses intercidit praeter quaedam fragmenta; sed conservata fuit antiqua versio latina, et ex his novam versionem latinam edidit D. Massuet, Paris. 1710, in-fol., Venet. 1754.

redux, in exponendis divinorum dogmatum thesauris tum viva voce tum scripto perrexit, pluresque illustres discipulos, prae caeteris Clementem Alexandrinum, habuit. Scripta eius temporis iniuria perierunt [1].

35. *Schola Alexandrina*—Inter scholas a christianis ad ss. Litterarum traditionem et explicationem antiquitus institutas, celeberrima erat Alexandrina, quam a priscis temporibus fundatam et a viris illustribus frequentatam fuisse, testatur Eusebius [2]. In ea non tantum doctrinae christianae elementa tradebantur, sed etiam erudita et philosophica methodo ss. Scripturae exponebantur et christianae Fidei dogmata defendebantur. Vtique planus ille et simplex modus, a philosophica subtilitate et dialectica arte alienus, proponendi Fidei dogmata et morum praecepta, qui aevo apostolico obtinuit, etiam hac aetate conservatus est in instituendis Religionis christianae candidatis et catechumenis, in instructionibus, quas episcopi et presbyteri ad populum habebant; sed inter eruditos et in scholis huic methodo simplici iam accessit alia, erudita et philosophica qua Religionis institutio formam induit scientificam et theologia evasit. Vbi enim philosophi ethnici Religionem christianam oppugnarunt, pluresque haereses ex immoderata quorumdam philosophandi libidine ortae sunt, doctores christiani dogmata Religionis scientifica methodo explicare et defendere coeperunt. Cumque ex his plures ex ethnicis ad christiana sacra transiissent, quales erant Iustinus, Athenagoras, Theophilus, Pantaenus, hi pro philosophica disserendi ratione, cui assueti erant, doctrinas christianas terminis, rem accurate exprimentibus, definire, exponere, adductisque rationibus comprobare et stabilire coeperunt. Placuit illis *eclectica* ratio, quae nulli philosophorum sectae addicta, ex omnibus deligebat ea, quae rationi convenire videbantur, Platoni tamen potiores partes tribuebat. Ea methodo in schola Alexandrina usi sunt Athenagoras, Pantaenus, Clemens Alexandrinus, Origenes.

Recentiores quidam scriptores iniuste asseruerunt, nonnulla Fidei dogmata a Patribus huius et sequentis saeculi secundum ideas platonicas immutata, aut varias doctrinas e philosophia platonica in Religionem christianam illatas, sicque hanc ipsam corruptam fuisse [1]. Patres enim nulla dogmata a Platone mutuati sunt, neque illa huius ideis accommodarunt; contra ipsius Platonis eiusque discipulorum aberrationes et contradictiones confutarunt; et philosophia eclectica usi sunt non ut Fidei criterio sed ut famula ad doctrinae christianae expositionem atque defensionem erga philosophos, quibuscum disputabant [2].

36. *Versio graeca V. Testamenti* — Hoc etiam saeculo libri sacri V. Testamenti versi sunt in linguam graecam. Extabat iam versio graeca LXX Interpretum, diu ante nativitatem D. N. I. C. confecta. Novam hoc saeculo edidit Aquila, Ponticus, qui sub Hadriano imperatore christianorum consuetudine, miraculis et pietate excitatus, ethnicos ritus abiecit et christiana sacra professus est; sed parum sibi constans, postea ad ritus iudaicos deflexit. Tunc litteras hebraicas doctus, libros V. T. ex hebraeo in graecum transtulit; quae versio ab antiquis in aliis laudatur, in aliis vero, praesertim in iis, quae spectant Messiam, reprehenditur [3]. Post Aquilam eidem rei operam dederunt Theodotion et Symmacus. Prior patria Ephesius, primum fuit Tatiani, deinde Marcionis sectator, postremo iudaeus proselytus [4]. Posterior genere Samaritanus, e iudaeo christianus, postea ebionita factus est [5]. Eorum sicut et Aquilae versiones, utpote factae a iudaizantibus et apostatis, nunquam ab Ecclesia publice susceptae aut approbatae fuerunt.

37. *S. Victor Pontifex* (*an.* 192) — Postquam s. Eleutherus annis circiter quindecim Ecclesiae praefuisset, coelesti gloria donatus fuit. Martyr dicitur in Martyrologio Romano, quod aerumnas multas et labores pro Fidei causa pertulerit. Martyris quippe nomen, ut observat Baronius, non fuit proprium iis, qui pro Christo Iesu occidebantur, sed etiam commune fuit iis, qui Fidei causa aliquem cruciatum gravesque labores subierant, quamvis effusione sanguinis martyrium non consummassent [6]. In locum D. Eleutheri subrogatus fuit s. Victor, Afer, qui decem annis Ecclesiam

---

[1]) Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 10; s. Hieron., *Catalog.* — [2]) Loc. cit.

[1]) Mosheim, *Diss. in hist. eccl.*; Brucker, *Hist. critiq. philos.*

[2]) Petav., *Dogmata theol.* t. II, l. 1; Baltus, *Défenses des SS. Pères accusés de platonisme*; Bergier, *Diction. de théol.* art. *Platonisme*.

[3]) S. Iren., l. II, c. 24; s. Epiphan., L. *de mensur.* n. 25; s. Hieron., Praefat. *in Iob*, et *Epist.* 33.

[4]) S. Hieron., Praefat. *in Daniel.*

[5]) Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 17; s. Epiphan., ibid.

[6]) Ad an. 194, et *Annot.* in *Martyrol. Rom.*

gubernavit. Hic Theodotum et Artemonem, duces Pauli Samosateni, propter haereticam doctrinam Ecclesiae communione eiecit; Sabellium quoque et Noëtum, qui de divinitate in tribus personis subsistente contractionem et commixtionem personarum divulgabant. Excommunicavit etiam Valentinum, qui praeter caeteras ineptias, asserebat Christum coeleste corpus habuisse. Cum Asianis de die celebrandi Pascha certavit, ut mox videbimus.

38. *Haeresis adversus divinitatem Christi* — Theodotus a s. Victore damnatus, erat patria Byzantinus et arte coriarius, litteris tamen imbutus; indigne ferens opprobria, quod Christum in persecutione negasset, prius Byzantii, postea Romae sibi facta, asseruit, Christum fuisse merum hominem, modo tamen supernaturali conceptum, et virum sanctum ac sapientem, ipsisque prophetis praestantiorem [1]. Ex eius asseclis, qui a magistri sui nomine Theodotiani appellati sunt et iam saeculo V extincti erant, praecipuus fuit alius Theodotus, cognomine trapezita seu argentarius, qui Melchisedechem virtutem quamdam divinam, ipso Christo superiorem, commentus, auctor extitit Melchisedechianorum [2]. Artemon alias Artemas easdem ac Theodotus coriarius blasphemias tradidit, nomenque et originem dedit Artemonitis, caeterum paucis et mox ab aliis sectariis absorptis [3].

Porro hi divinitatis Iesu Christi detractores non solum ab Ecclesia reiecti, sed etiam, teste Eusebio, perdocte confutati fuerunt a quodam anonymo huius temporis scriptore, qui sacratissimum dogma defendit tum e Scripturis tum e traditione, quam in ipsis fidelium hymnis et Patrum, Iustini, Melitonis, Miltiadis, Irenaei etc., scriptis ostendit [4].

39. *Lis de Paschate* — Altera controversia, quae non ad Fidem, sed ad disciplinam spectabat, pontificatum gerente s. Victore, anno 196 agitata est, de legitima scilicet die celebrandi Pascha. Haec quaestio, iam Anicetum papam inter et Polycarpum Smyrnensem pacificis animis mota, ut vidimus [5], sub Victore acrius agitata est. Ecclesiae Asiaticae hac in re diversum ritum seu traditionem secutae, Pascha semper celebrabant luna XIV mensis primi, Nisan seu martii, qua die praescriptum erat Iudaeis, ut agnum paschalem immolarent; eaque luna, in quamcumque diem hebdomadae incideret, ieiunium antipaschale solvebant. Eumdem ritum sectabantur plerique Montanistae, et qui schismatico Blasto adhaerebant.

S. Victor haud ultra tolerandum censens, catholicorum quemquam more Iudaeorum aut schismaticorum Pascha celebrare, curavit, ut una eademque disciplina hac in re in omnibus ecclesiis obtineret. Synodum ipse Romae celebravit, aliasque in provinciis indici iussit, ut eo magis de communi ecclesiarum disciplina et sincera traditione constaret. Tum in Romano, tum in Palaestino, Pontico, Osroeno, Gallicano, aliisque conciliis decretum est, Pascha non alia die quam dominica, lunam XIV mensis primi proxime sequente, esse celebrandum, neque ante ieiunia solvenda. His factis, voluit Victor, ut Asiani se ad communem Ecclesiae catholicae disciplinam conformarent.

Verum Polycrates, Ephesiorum episcopus, aliique Asiae minoris praesules propriae disciplinae pertinaciter inhaeserunt, et Victoris decreto obtemperare detrectaverunt, rati, se receptam in ecclesiis suis ex s. Ioannis traditione, ut contendebant, disciplinam tuto sequi posse. Id aegre ferens Pontifex, consilium iniit obstinatos ab Ecclesiae communione segregandi. Verumtamen suasu et hortatu s. Irenaei Lugdunensis, ne ob hanc ritus diversitatem ecclesias integras a communione abscinderet, animum mutavit et intra minas se continuit. Nonnulli censent, excommunicationis sententiam reipsa in Asianos latam fuisse, sed s. Pontificem Irenaei consilio mox pacem iis reddidisse. Lis brevi post sopita est ob instauratam sub Severo persecutionem. Anno 325 generale concilium Nicaenum cunctis ecclesiis Romanum morem praescripsit [1].

---

1) Tertullian., *De Praescript.* n. 53 et 58; s. Epiphan. *Haeres.* 54; Theodoret., *Haer. fabul.* l. II, c. 5.
2) Tertullian., ibid. c. ult.; Euseb. ibid.: s. Epiphan. *Haeres.* 55; Theodoret., ibid. c. 6.
3) Theodoret., ibid. c. 4.
4) *Hist. eccl.* l. V, c. 28. — 5) Pag. 42.

---

1) Firmilian., *Epist. ad s. Cyprian.* 75. edit. Pamel.; Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 23-24; Socrat. *Hist. eccl.* l. V, c. 22; s. Hieron. in *Catal.*; s. Epiphan., *Haer.* 70, etc. Laboriosae potius coniecturae quam argumenta sunt, quibus M. Molkenbuhr in *Dissertationibus suis criticis* historiam huius controversiae inficiari conatur.

S. Victorem reipsa Asianos excommunicasse, existimant P. De Marca, *Concordia sacerd. et imper.* l. III, c. 9; Pagi, *Critica in Baron.* ad an. 196; Schelstrate, *Antiquit. eccl. illustr.* part. II, diss. I, c. 3; alii. Pontificem intra minas se continuisse, probabilius defendunt Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. II, diss. 5; H. Valesius, Annot. in Euseb. *Hist. eccl.* l. V, c. 24; A. Sandini, *Disput. hist.* V; alii.

Ex ipsa huius controversiae historia patet, quae

40. *Ecclesiae status sub Severo imperatore* — Imperator Commodus, ob saevitiam omnibus invisus, anno 192 quum propinatum sibi venenum evomeret, a Narcisco palaestrita suffocatus est. Illo extincto imperator salutatus fuit Helvius Pertinax, annis natus amplius sexaginta: sed a militibus, disciplinam severiorem aegre ferentibus, intra octogesimum octavum diem e medio sublatus est. Tum Didius Iulianus pecuniae pollicitatione imperium a praetorianis accepit; at cum promissum pretium solvere non posset, post menses duos ab iisdem destitutus est. Eodem tempore militari suffragio imperatores salutati sunt in Pannonia Septimius Severus, in Britannia Claudius Albinus, in Syria Pescennius Niger. Praevaluit Severus, Romae a senatu populoque consalutatus. Is Didium Iulianum occidi iussit; reliquos competitores bello vicit et oppressit, Pescennium Nigrum anno 194, Claudium Albinum anno 197, imperavitque usque ad annum 211.

Severus hisce adversus competitores bellis distractus, memor quoque fidei christianorum, quorum nulli aut Albini aut Nigri partibus favere inventi sunt[1], forsan metuens eorundem christianorum, si vexarentur, a fide, quam ei servarant, defectionem (iam enim, ut Tertullianus in *Apologetico* scribit, urbes, insulas, castella, municipia, castra, tribus, decurias, palatium, senatum, forum implebant), sub imperii sui initia Ecclesiae pacem non turbavit; contra non semel furenti in christianos paganae plebi restitit. « Vnde satis bono loco, inquit Nicephorus, res nostrae fuere, in diesque professio augmenta sua cepit... Idque in maximis potissimum ubique urbibus, nimirum Alexandriae, Antiochiae, Æliae et per Palaestinam omnem, Ephesi, Caesareae, et Occidentem versus Thessalonicae, Athenis, Corinthi, in Galliis, et Romae; universae enim multitudines et domus totae ad Fidem accedebant, quidvis facere et pati paratae, quam ut quicquam contra Religionem agerent aut novarent[2] ». Sed post paucos annos persecutio gravis contra Ecclesiam excitata est, ut mox dicemus.

41. *Clemens Alexandrinus et alii scriptores* — Clarebat tunc temporis tum vitae sanctimonia, tum eruditione Clemens cognomento Alexandrinus; qui e philosopho stoico christianus et presbyter, primum Pantaeni discipulus, deinde in Alexandrina schola successor, plura in Ecclesiae bonum scripta edidit. Varia ex iis temporum iniuria perierunt; sed extant *Exhortatio ad gentes*, quas perstrictis earum sacris, ad christiana amplectenda hortatur; *Paedagogi* libri tres de vita moribusque christiani hominis informandis; *Stromatum* libri octo, multiplici eruditione referti, in quibus christianos in Religione sua confirmare et ethnicos ad eamdem suscipiendam allicere sibi proposuit; *Oratio de salute divitis*, qua rectum divitiarum usum docet. Alia quae sub eius nomine extant, ad supposititiorum classem ablegantur[1].

Eiusdem aetatis sunt scriptores qui sequuntur: Heraclitus, qui Commentarios edidit in epistolas Paulinas. Candidus, disceptator acutissimus, qui Tractatus composuit *in Hexameron*. Appion, qui in eodem argumento versatus est. Sextus, qui librum edidit *de Resurrectione*. Arabianus, qui *de Dogmate* scripsit. Maximus, qui quaestionem *de Origine mali*, apud philosophos et primos haeresiarchas famosam, insigni volumine exagitavit[2]. Eorum vero opera ad nos non pervenerunt.

42. *Persecutio V (an. 197)* — Tranquillitas, qua christiani sub Severi imperatoris initia potiti sunt, non perduravit. Quum enim imperator devictis competitoribus, in Orientem adversus Parthos et Arabes esset profectus, in Occidente provinciarum praesides et exolescentis deorum cultus ministri, opportunum tempus vexandi christianos nacti, eos calumniis, opprobriis, suppliciis opprimere in variis locis coeperunt. Foecundissima christianae Fidei propagatio et deserta in dies magis deorum templa eorum invidiam atque furorem in illius sectatores acrius accendebant, adeo ut quae primo alibi, brevi post in Africa et in omni imperio grassata sit persecutio.

In Africa dirissime in christianos saeviit Saturninus proconsul, sub quo praeter alios martyrium passi sunt duodecim Scillitani,

---

ratio habenda sit Boehmeri, *Ius eccl.* diss. 9; Mosheimii, *De rebus Christianorum ante Constantin.*; Iustini Febronii, *Liber singularis*, t. II, p. 611, Victorem papam in hac re accusantium inconsiderati, temerarii et imprudentis consilii. Contra I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, part. I, c. 20, aliique ostendunt, sanctum Pontificem secundum causae gravitatem fecisse quod muneris sui partes poscebant.

[1]) Tertullian. L. *ad Scapul.* c. 2.
[2]) *Hist. eccl.* l. V, c. 2.

[1]) Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 13-14; s. Hieron. in *Catal.* Opera Clem. Alex. edita sunt Oxonii 1715, et Venet. 1758, in-fol.
[2]) Euseb. *Hist. eccl.* l. V, c. 27; s. Hieron. in *Catal.*

Speratus, Narzalis, Cythinus, Veturius, Felix, Acyllinus, Letantius, Ianuaria, Generosa, Vestina, Donata et Secunda; qui post heroicam Christi confessionem in carcerem missi, in lignum confixi, dein gladio decollati sunt [1].

Anno 202 persecutio per omnes ubique provincias grassari coepit. Severus enim rebus in Oriente compositis, Romam reversus est et Parthicum triumphum celebravit. Quum autem Christiani ab impuris et impiis spectaculis ac ludis, quae in eiusmodi festivitatibus exhibebantur, se subducerent, novi facinoris apud imperatorem ab hostibus incusati sunt, quasi domi Albini interitum lugerent, Severo purpuram et civibus laetitiam inviderent. Ac, licet absurda et temeraria fama, totus erga christianos immutatus imperator edicta promulgavit, quibus eorum sacra ceu nova et romanis legibus adversa prohibuit, et sub gravissimis poenis cavit, ne quis ad ea transiret [2].

« Cum Severus persecutionem adversus ecclesias excitasset, inquit Eusebius, per omnes quidem ubique locorum ecclesias ab athletis pro pietate certantibus illustria sunt confecta martyria. Praecipue tamen Alexandriae increbuerunt, cum ex universa Ægypto ac Thebaide lectissimi pugiles eo tamquam in amplissimum Dei stadium deducerentur, et cuiusque modi tormenta mortesque invicto animo perpessi immortales a Deo coronas acciperent [3] ». Tam atrox erat persecutio, ut Iudas, huius temporis scriptor, qui praeter Commentarios in LXX Danielis hebdomades, edidit Chronologiam usque ad Severi decennalia, Antichristi adventum imminere crederet [4]. Exilia, carceres, cruces, ungulae, bestiae, equulei, rotae, aliaque carnificinarum instrumenta ad exscindendos christiani nominis confessores congesta sunt. Huius persecutionis acerbitatem veluti sub oculos ponit Tertullianus [5], atque inter alia Christianorum etiam violata sepulcra conqueritur, et christianos *sarmentitios* et *semaxios* per convicium vocatos dicit, *quod ad stipitem dimidii axis revicti sarmentorum ambitu exurerentur*. Eadem fere habet Minucius Felix in Dialogo, cui nomen *Octavius* sub idem tempus Romae edito, in quo etiam Christianorum puerorum puellarumque non in unius dexterae, sed in totius corporis exustione invictam constantiam, et sine ullo ciulatu patientiam fucatae ethnicorum fortitudini eleganter opponit.

Severo annum imperii decimum (202) agente, inquit Eusebius, tanta immanitate ac furore in christianos saeviebatur, *ut innumerabiles martyrio coronarentur* [1]. Idem hoc ipso tempore scripsit Clemens Alexandrinus. « Nobis, inquit, sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur et capite damnantur [2] ». In Galliis tanta, ait Gregorius Turonensis, multitudo christianorum ob confessionem Dominici nominis iugulata est, ut per plateas flumina currerent de sanguine christiano, quorum nomina ac numerum colligere impossibile erat [3].

Alexandriae praeter alios passi sunt Leonides, pater Origenis, Plutarchus cum sociis, et Potamiaena virgo, quae postquam multa certamina pro virginitate strenue toleravit, cum Marcella matre sua flammis tradita fuit [4]. Carthagine in Africa in sexu fragili singularis fortitudinis exempla dederunt Perpetua ac Felicitas, feris obiectae; quibuscum itidem passi sunt Revocatus, Saturninus et Secundolus [5]. Lugduni in Gallia cum s. Irenaeo episcopo christiani 19,000, ut in vetusto ecclesiae s. Irenaei Lugdunensis epitaphio legitur, martyrio coronati sunt [6]. Valentiae Felix presbyter, Fortunatus et Achilleus diaconi, qui a s. Irenaeo ad hanc urbem missi, maximam illius partem ad Fidem Christi converterant, primum in carcerem coniecti sunt, deinde verberibus caesi, confractis cruribus circa rotarum vertiginem stricti, fumum in equulei suspensione perpessi et ad extremum gladio percussi sunt [7].

Tam manifesta sunt veterum testimonia de persecutione christianorum sub Severo, ut Dodwellus ipse eam negare non fuerit ausus;

---

1) Apud Baron., ad an. 202; Ruinart, *Act. Mart.* p. 75; Bolland., *Acta SS.* t. IV iul. p. 204.
2) Severi edictum extat apud Spartian., *Vita Severi*, c. 17.
3) *Hist. eccl.* l. VI, c. 1. — 4) Ibid. c. 7.
5) Tertullian., *Apol.*; Clem. Alex., *Strom.* l. II; Euseb., ibid. c. 1-3; Oros., l. VII, c. 17; Sulpic. Sever., *Hist. sacr.* l. II, c. 45. Cf Ruinart, Praef. ad *Act. Mart.*

1) L. c. c. 21.
2) Ibid. — 3) *Hist. Franc.* l. I, c. 29.
4) Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 1-5.
5) Ruinart, loc. cit.; Tillemont, *Mémoires*, t. III, p. 139; Butler, *Vies de SS.*, 7 mars.
6) *Millena dena novemque.* Cf Tillemont, tom. cit.; R. P. de Colonia, *Hist. lit. de la ville de Lyon*, sect. 3. — 7) Tillemont, ibid. p. 97 et 628.

sed ut martyrum numerum minueret, illam intra biennii angustias coarctavit, addiditque, non tantam fuisse martyrum multitudinem, quantam innuit Eusebius [1]. At confutatur petulantissimus scriptor non solius Eusebii, sed etiam Clementis Alexandrini, Tertulliani, Gregorii Turonensis, P. Orosii, Sulpicii Severi, aliorumque testimoniis [2].

43. *Tertullianus* — In his angustiis de christianorum causa bene meruit Tertullianus, anno circiter 160 patre proconsularium copiarum centurione Carthagine in Africa natus, ex ethnico christianus et presbyter, vir acris et vehementis ingenii, omnisque litterarum generis peritus. In primis christianorum causam fortiter defendit in *Apologetico* libro ad provinciarum praesides; depingit in eo graphice iniquam condemnandi christianos formam; ostendit, eos ab affictis irreligionis, rebellionis, incestus criminibus esse alienissimos; deinde perstrictis ethnicis institutis, docte disserit de christianorum doctrina et sancta disciplina. Eidem argumento institit in libris duobus contra gentes; in priori christianos iterum vindicat a pravis calumniis, quae contra eos vulgabantur; in posteriori ethnicum deorum cultum refutat.

Eodem tempore, quo Religionem eiusque sectatores defendebat contra gentiles, eam propugnavit adversus alios hostes. In libro contra Iudaeos Christum esse verum Messiam, et V. Foederis instituta per eum abrogata demonstravit. Alios scripsit libros contra Valentinianos, Marcionem, Hermogenem; contra Praxeam, de cuius haeresi infra dicemus. Adversus haereses omnes edidit eximium opus *De Praescriptionibus*, in quo primum monet, mirandum non esse, quod emergant haereses, quippe quae fuerint praedictae; neque quibuscumque earum auctoribus offendendum esse, quum non ex personis Fides, sed ex Fide personae probentur. Dein ostendit quid sint haereses et quibus e causis passim nascantur. In reliquis adversus haereses earumque auctores demonstrat, eos immerito provocare Scripturarum disputationem; prius videndum esse, cui Scripturarum, quae variae circumferuntur, possessio et interpretatio competant; has esse in iis ecclesiis, quas Apostoli instituerunt, et quae ab iis veram Fidem, veramque eam tradendi disciplinam acceperunt; cum his apostolicis ecclesiis solos christianos legitima episcoporum successione communicare; apud hos ergo esse verarum Scripturarum possessionem et interpretationem, omniumque traditionum veritatem, non autem apud haereticos, qui novi sunt et cum apostolicis ecclesiis non communicant.

Plures etiam libros morales ad docendos fideles composuit, puta, *de Oratione, Baptismo, Poenitentia, Martyrio, Patientia, Virginibus, Spectaculis, Idololatria.*

Verum Tertullianus, quum usque ad mediam aetatem presbyter Ecclesiae permansisset, inquit s. Hieronymus [1], magnamque nominis famam esset consecutus, anno circiter 207 ab avita et catholica Fide ad Montanistarum haeresim deflexit. Vir severi ingenii et animi austerioris, avidius audivit famosum inter Montanistas Proclum [2], cuius commercio adversus Ecclesiae disciplinam praeoccupatus, ex asperioris vitae cultu de ipsa Ecclesia ac dogmatum veritate iudicium tulit. Hac severioris disciplinae specie excitatus, et a Romanae ecclesiae clero despici sibi visus, ad Montanistarum sectam transiit [3]; et qui antea tanta cum laude ac eruditione catholica dogmata defenderat, exhinc profanas Montani, Priscillae, Maximillae novitates propugnavit, ut libri eius de *Pudicitia, Monogamia, Ieiuniis, Exhortatione castitatis, Fuga, Corona militis*, testantur.

Quis autem fuerit Tertulliani exitus, parum constat. Scribit s. Augustinus, eum ut a catholicis ita etiam postea a Montanistis defecisse, novamque collegisse sectam, cuius asseclae Tertullianistae dicti sunt. Qui autem ex his tempore D. Augustini supererant, opera eius ad catholicam unitatem transierunt [4].

44. *Origenis initia* — Iam etiam inclarescebat Origenes, inter scriptores graecos ingenio ac eruditione nemini secundus, qui patre Leonide anno 285 Alexandriae natus, post patris martyrium aliquandiu humaniores litteras tradidit. Annis natus octodecim a Demetrio, episcopo Alexandrino, in locum Cle-

1) Dodwell, *Diss. Cyprian.* XI.
2) Cf Ruinart, Praef. ad *Act. Mart.*

1) *Catalog.* — 2) Hunc Proclum in disceptatione, Romae habita a Caio, viro in primis pio et diserto, palam convictum, damnavit s. Zephyrinus papa. Euseb., *Hist. eccl.* l. V, c. 28, l. VI, c. 14 et 20.
3) De causis eius lapsus agit Baronius, ad an. 201.
4) S. Augustin. *Haeres.* 86. Opera Tertulliani edita sunt studio Rigalt. Paris. 1634 et 1641, atque Venet. 1701 in-fol., item studio I. Pamel. Ant., Parisiis et alibi.

mentis ss. Litterarum scholae praefectus est. Brevi tantam nominis famam consecutus est, ut undique ad eum audiendum plurimi convenirent; quibus haud sufficiens, Heraclam discipulum magisterii socium elegit, ipse maiores disciplinas tradidit. Multi etiam ethnici, in philosophicis disciplinis praestantissimi, eum audierunt, eiusque ope ad christianam Fidem perducti, usque adeo inclaruerunt, ut quidam illustribus martyriis eamdem confirmarint [1]. Caetera eius gesta infra indicabimus.

Minutius Felix — Romae celebris erat Minutius Felix, fori causidicus et orator insignis, qui eleganti stylo egregiam composuit christianae Religionis apologiam in specie dialogi, in quo cum Caecilio ethnico disputat Octavius christianus [2].

D. Hippolytus — Eiusdem aetatis fuit D. Hippolytus, Clementis Alexandrini discipulus, deinde episcopus Portuensis. Praeter commentarios in varios Scripturae libros, scripsit alia diversi argumenti opera, quorum omnium alia perierunt, alia, inter quae *canon* seu *cyclus paschalis*, oratio *de Antichristo*, demonstratio *contra Iudaeos*, tractatus *adversus Noëtum* etc., conservata sunt [3]. Martyr obiit iuxta quosdam sub imperatore Alexandro, secundum alios sub Decio [4].

45. *Ecclesiae status sub Caracalla* (*an.* 211) — Post duram sub Severo imperatore persecutionem, divina providentia tranquilliora tempora Ecclesiae destinavit sub Caracalla, qui anno 211 una cum fratre suo Geta patri Severo in imperio successit. Caracalla consortis impatiens, Getam fratrem interemit, mentemque ferocem convertit in omnes, qui vel levissime Getam coluissent aut solum nomen eius post mortem scripsissent vel pronunciassent: omnes morte mulctari mandavit; e caesarianis militibus, qui cum Geta fuerant, viginti millia, viros ac mulieres, pluresque nobiles ac ignobiles, vel levissime suspectos, interimi iussit [5].

« Sane dum tantam saevitiam a truculento principe in Romanos ob solum Getae nomen congestam considero, inquit Baronius, et in mentem revoco quae ipsi pauco ante tempore in christianos ob solum Christi nomen perpetrarunt, plane omnia haec ulciscente Numine illos passos esse dixerim [1] ».

Quod magis mirandum est, hoc hominis monstrum grassanti in christianos persecutioni modum posuit, omnesque exules, cuiuscumque rei incusati ac quomodocumque essent damnati, restituit. Quamvis in remotioribus provinciis aliquandiu perdurarit persecutio, uti e Tertulliani libro ad Scapulam, Africae proconsularis praesidem, constat, tamen, ubi imperatoris voluntas innotuit, sopita est. Hinc evangelica praedicatio, post longam tempestatem libertate donata, tanto abundantiores protulit fructus, quanto terrarum orbis martyrum sanguine esset fecundior. Innocentia, constantia ac patientia plus quam humana eorum, qui in persecutionis incendio sanguinem pro Christo fuderant, christianam Religionem quaquaversum praedicabant. Alii, qui persecutionis causa in longius dissitas terrae plagas transierant, earum incolis, qua valebant, arcana coelestia verbis communicabant, exemplis commendabant; quo factum est, ut in dies maior fieret ad Ecclesiam gentium accessio.

46. *S. Zephyrinus Pontifex* — Summum Ecclesiae pontificatum tunc temporis gerebat s. Zephyrinus, Romanus, qui anno 201 s. Victori successit. Hic Pontifex in communionem recepit Natalium, qui postquam persecutionis tempore Christum confessus fuisset, a novatoribus deceptus ad Theodoti sectatores deflexerat, sed a clementissimo Deo saepius correptus, haeresim eiuravit et coram Zephyrino papa exomologesim fecit [2].

Perperam huic Pontifici Montanismi ignominiam inurere quidam tentarunt, quod Tertullianus scribat, episcopum Romanum (alii Zephyrinum, alii Victorem, alii Eleutherum a Tertulliano notari putant) Montani, Priscillae et Maximillae prophetias agnovisse, iamque pacem *Asiae et Phrygiae ecclesiae* (Montanistis) *inferre paratum*, a Praxea fuisse coactum, ut *litteras pacis revocaret et a proposito recipiendorum charismatum concessaret* [3]. Mirum non est, ita loqui Tertullianum montanistam, semper enim novatoribus solemne fuit, ut errores suos Romanorum

---

1) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 2-5 et 18.
2) Minutii Felicis Dialogus, inscriptus *Octavius*, editus est cura Rigalt. 1643, et alib. ab aliis.
3) Opera s. Hippolyti quae supersunt, et aliorum fragmenta edidit Fabricius, 1716, 2 vol. in-fol., Galland. *Biblioth.* t. II.
4) Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 20; s. Hieron., *Catal.*; Bolland., *Acta SS.* 22 aug.
5) Dio et Spart., *Caracal.*; Herodian., l. IV.

1) Baron., ad an. 214.
2) Euseb. *Hist. eccl.* l. V, c. 28.
3) Tertull., L. *adv. Praxeam*, c. 1.

Pontificum auctoritate obtegere conarentur, quo facilius simplicioribus fucum facerent. Id generis calumniam etiam Artemonis sectatores Victori papae importasse, scribit Eusebius [1]. Contra notum est, Zephyrinum papam damnasse Proclum, famosum montanistam; Natalium post haeresim ad poenitentiam recepisse; et, teste ipso Tertulliano, mandasse, ut etiam moechi ad poenitentiam reciperentur [2]; haec autem a montanistica doctrina sunt alienissima. Demum si pacificas litteras, ut scribit Tertullianus, Montanistis Zephyrinus concessisset, id agere potuisset deceptus sanctioris vitae specie, quam illi prae se ferebant, ac proinde non *circa fidem*, sed *circa personam* errasset, ut docet Bellarminus [3].

Idem Pontifex constituit ut Ordinis sacramentum publice in Ecclesia administraretur, utque Episcopo sacrificium facienti *sacerdotes omnes adstarent* [4]. Comiter excepit Origenem, qui sub eius pontificatu Romam venit, ut omnium ecclesiarum Matrem coram videret [5]. Obiit autem anno Heliogabali imperatoris I, post Christum natum 219 [6]; eique suffectus fuit Callistus, Romanus.

47. *S. Narcissus et Alexander* — Ecclesiam Hierosolymitanam annis multis sanctitate vitae et miraculis ornavit s. Narcissus. Is falso crimine ab adversariis accusatus, in eremum clam secessit; postea, calumniatoribus divina ultione correptis, quasi redivivus Hierosolymas rediit, et a fratribus rogatus est, ut Ecclesiae administrationem rursum susciperet. Cum senio confectus oneri ferendo vix par esset, Alexander ignotae sedis episcopus, qui Hierosolymam visendi Terram sanctam causa se contulerat, divino monitu ei coadiutor datus est [7].

48. *Ecclesiae status sub Heliogabalo et Alexandro imperatore* — Caracalla imperator, ob feralem saevitiam omnibus invisus, anno principatus sui sexto (217) mandato Macrini, praetorio praefecti, necatus est. Tunc a militibus imperator salutatus est idem Macrinus, qui post adversum praelium pace cum Parthis composita, se totum voluptati dedit, militum animos offendit, et anno imperii sui altero ab iisdem occisus est. Eo sublato, imperium obtinuit Bassianus, dictus Heliogabalus, princeps moribus foedis, qui ob infamem vitam omnibus invisus, anno 222 interemptus et in Tiberim proiectus fuit. Tum imperare coepit M. A. Alexander, princeps bonus, domi militiaeque clarus.

Tranquillitatem a Caracalla christianis redditam neque Heliogabalus neque Alexander turbavit. Posterior non tantum illos toleravit, sed erga eosdem consiliis Mamaeae matris, vel christianae vel certe christianis deditae, amico animo fuit. Hinc sub hoc principe magis firmata est pax Ecclesiae, maiorque christianis libertas conveniendi ad celebranda divina mysteria contigit. Tunc, quod antea ob ethnicorum invidiam et persecutiones haud licuerat, christiani aedes sacras seu ecclesias palam extruxerunt. Inter alios Callistus papa Romae trans Tiberim ecclesiam in honorem partus Deiparae Virginis Mariae aedificandam curavit [1]. Iam ab Apostolorum temporibus, ut diximus, christiani ecclesias seu aedes divinorum mysteriorum celebrationi destinatas habebant, sed privatas et ab aliis aedificiis non distinctas, ut invidos hostes laterent. Eos saepius persecutionis causa in cryptis conventus suos ac sacra celebrasse, testatissimum est [2].

49. *Coemeteria christiana* — Idem Pontifex, ut habet *Liber Pontificalis*, tunc temporis in via Appia instauravit ampliavitque celebre coemeterium, quod Callisti nomen accepit, cuiusque saepe fit mentio in Actis Sanctorum, quorum corpora in illud illata sunt [3]. Christiani enim omni tempore mortuorum corpora, aliquando resuscitanda, religioso more sepelierunt; in quo differebant a paganis, qui defunctorum corpora cremare, dein eorum cineres et ossa humare solebant [4]. Christianos semper ad id pium opus usos fuisse coemeteriis seu locis distinctis a Iudaeorum, haereticorum et ethnicorum sepulturis, ex ipsa religionis diversitate, e studio, quo communionem cum iis vitabant, et ex invidia odioque, quibus isti christianos prosequebantur, manifestum est. Haec christianorum coemeteria uti eorum aedes sacras durantibus

---

1) *Hist. eccl.* l. V, c. 28.
2) L. *de Pudicit.* c. 1.
3) Cf Bellarm., *Controvers.* l. IV, *de R. Pontif.* c. 8.
4) *Liber Pontificalis.*
5) Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 14.
6) Ibid. c. 21. — 7) Ibid. c. 9-10.

1) *Liber Pontificalis.* — 2) Petrus Cluniacen., L. *contra Petrobusianos*; card. Bona, *Rer. liturg.* l. I; card. Orsi, *Storia eccl.* l. VI, § 23; Mamachi, *Origin. et antiquit. chr.* t. III, et *De' costumi de' primitivi Cristiani*, l. I, c. 4.
3) P. Aring., *Roma subterranea*, l. 3, c. II.
4) Tertullian., L. *de resurrectione*, c. 2; Minut. Felix, *Octavius*, c. XI.

persecutionis saeculis fuisse occulta, per se patet. Illos Romae ad hunc usum elegisse cryptas arenarias, quae *catatumbae* seu *catacumbae* dictae sunt, certissime constat tum e veterum testimoniis tum ex inscriptionibus, figuris, emblematis, vasis, aliisque monumentis, in iisdem cryptis repertis. Constat insuper, sepulcra sanctorum martyrum fuisse semper certis signis ab aliorum sepulcris distincta, ad conservandam et colendam eorum memoriam et offerenda illic sacrificia. Eiusmodi signa quinque numerat Benedictus XIV, nempe inscriptionem, instrumenta martyrii, monogramma nominis Christi, palmam, et vasculum sanguinis. Quorum signorum ope Ecclesia veras sanctorum martyrum reliquias a falsis et dubiis dignovit [1].

50. *Martyrium Ss. Callisti et Vrbani Pontificum.* — Quamvis Alexander imperator in christianos benignus extiterit, sub ipsius tamen quemadmodum sub eius decessoris Heliogabali imperio nonnulli martyrio affecti leguntur. Inter alios s. Callistus Pp. pontificatum 5 annorum martyrio consummavit [2]. — Hic, ut refert *Liber Pontificalis*, Ecclesiam in honorem partus Deiparae Virginis aedificandam curavit, quae Ecclesia s. Mariae trans Tiberim esse ibidem legitur; simulque eum fecisse *Coemeterium via Appia, ubi multi sacerdotes et martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernam diem Coemeterium Callisti;* cuius Coemeterii mentio saepe fit in *Actis* Sanctorum, qui in ipsum illati sunt [3]. S. Vrbanus, qui post Callistum ab an. 224 usque ad 231 summum pontificatum gessit, etiam capitis abscissione martyrii cursum absolvit [4]. Hunc Pontificem s. Caeciliam, eiusque sponsum Valerianum, Tiburtium fratrem, ac Maximum imperatoris cubiculo praefectum, Fidei praeceptis instituisse, et ad obeundum pro Christo martyrium hortatum fuisse, annales ecclesiastici testantur [1]. In *Libro Pontificali* legitur, eum fecisse *ministeria omnia argentea.* * Vrbano successit Pontianus, Romanus.

51. *Iulius Africanus* — Floruit sub his Pontificibus Iulius Africanus, qui plura ingenii sui monumenta reliquit; praecipua sunt: Chronologiae libri 5 a mundi exordio usque ad an. 221; epistola ad Aristidem de apparenti discrepantia inter ss. Matthaeum et Lucam in genealogia Christi, et altera epistola ad Origenem de Susannae historia apud Danielem, quam commentitiam esse suspicabatur; sed errorem eius mox erudita epistola correxit Origenes [3].

52. *Origenes interpretatur Scripturas* — Origenes tunc temporis labore improbo interpretandis ss. Scripturis adlaborabat. Ad hunc finem non tantum hebraeos codices, sed etiam versiones graecas scrutabatur. Tanta erat ingenii eius foecunditas, ut septem et amplius notarii seu amanuenses ei per vices assisterent, qui quae ipse dictabat, scribebant. Praeter vastissimos commentarios in utriusque Scripturae libros, edidit Bibliorum Tetrapla et Hexapla; illa erant per singulas paginas distincta quatuor columnis, quarum 1ª versionem Aquilae, 2ª Symmachi, 3ª LXX Interpretum, 4ª Theodotionis exhibebat; Hexapla

---

1) Bened. XIV, *De servorum Dei beatificatione et canonizatione,* l. IV, p. II; P. Aringh. *Roma subterranea.* 1651, 2 vol. in-fol.; M. A. Boldetti, *Osservazioni sopra i cimiteri*, Rom. 1720, in-fol.; Mamachi, loc. cit.; Fabretti, *Inscript. antiquar. explicatio*, Rom. 1699 in-fol.; Mabillon, *Museum ital.* t. I.*

2) Cf Butler, *Vies de SS.* 14 oct.; Sandini, *Vitae RR. PP., Callistus.* In *Pontificali* ei tribuitur decretum de ieiunio quatuor temporum; in quam rem plura disputant Natal. Alex. *Diss. IV in saec. II*; Baron. ad an. 57.

3) Paulus Aringhus, *Romae subterraneae* l. III, c. 11, § 1, ait: « Callistus Pontifex non quidem, ut nonnulli perperam arbitrantur, coemeterium hoc extruxit, sed potius instauravit »; et § 20 addit, centum septuaginta quatuor millium Martyrum, et sex et quadraginta Pontificum exuviis nobilitatum.

4) *Martyrol. Rom.* ad 26 maii.

* Iuvat hic recolere Decretum S. R. C. 10 dec. 1863, a SSmo approb. sanciens: Phialas vitraeas, aut figulinas sanguine tinctas, quae ad loculos sepultorum in ss. Coemeteriis vel intus vel extra ipsos reperiuntur, censeri debere Martyrii signum.

1) Butler, ibid. 22 oct.; Sandin. ibid., *Vrbanus.*

*) Adnotat Bona, *Rer. Liturgic.* l. I, c. 25, § 2, non hinc inferendum, ut quidam perperam faciunt, tunc primum ex argento cusos calices fuisse. Nam *Liber Pontificalis* refert, quid ille fecerit, quid vero ab aliis ante ipsum factum sit, et quibus vasis usi sint, non dicit. Concilium Triburiense, an. 895 celebratum, can. 18 *De Consecrat.* distinct. I, c. *Vasa* 44, apud Lab. t. IX, et Harduinum, t. VI, haec habet: *Vasa, in quibus sacrosancta conficiuntur Mysteria, Calices sunt, et Patenae. De quibus* Bonifacius *martyr et Episcopus interrogatus*, si liceret in vasculis ligneis Sacramenta conficere, *respondit:* Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc e contra lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. *Zephyrinus decimus sextus Romanus Episcopus* patenis vitreis Missas celebrari *constituit. Tum deinde* Vrbanus *decimus octavus Papa* omnia ministeria sacrata fecit argentea. *In hoc enim, sicut et in reliquis cultibus, magis et magis per incrementa temporum decus succrevit Ecclesiarum* ». De vasis sacris aliisque ad Missae sacrificium celebrandum necessariis multa loquitur Benedictus XIV, *De Sacrificio Missae*, sect. 1, n. 23.

3) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, 31; s. Hieron. *Catal.* Ex operibus Iulii Africani praeter epistolam de historia Susannae, tantum supersunt fragmenta, hinc inde ab Eusebio et aliis collecta.

volumina distributa erant in sex columnas, quarum 1ª textum hebraeum litteris hebraicis, 2ª eumdem textum litteris graecis exaratum continebat, 3ª versionem Aquilae, 4ª Symmachi, 5ª LXX Interpretum, 6ª versionem Theodotionis exhibebat; quibus cum alias duas V. T. versiones graecas addiderit, Hexapla quandoque Octapla dicta sunt[1]. Vastissimum opus, 50 voluminibus contentum, post annos 20 absolvit; in bibliotheca Pamphili Alexandriae repositum, in urbis huius per Saracenos devastatione periisse fertur[2].

Ordinatur Presbyter — Tanta erat Origenis fama, ut Mamaea augusta, Alexandri imperatoris mater, quum occasione belli Persici Antiochiae ageret, illum conventum voluerit, ut de religione eum disputantem audiret[3]. Post haec ad Ecclesias Achaiae legatione functus, in Palaestina a Theoctisto episcopo Caesareae, approbante Alexandro Hierosolymitano, ex ecclesiasticae epistolae, quam ei dederat Demetrius Alexandrinus, testimonio presbyter ordinatus est[4].

Damnatur in synodo — Id tam graviter tulit Demetrius, episcopus Alexandrinus, ut non tantum occultam Origenis castrationem[5] divulgarit, sed an. 230 coacta episcoporum ac presbyterorum synodo, eum, quod ab alieno episcopo fuisset ordinatus, quodque errores plures in libris suis docuisset, Alexandria pepulerit[6]. Tum Alexandrinae scholae regimen demandatum est Heraclae. Origenes vero secessit in Palaestinam, ubi ab episcopis honorifice exceptus est, iisque consentientibus Caesareae eodem docendi officio, quo antea Alexandriae, functus est[1]. Id aegre ferens Demetrius Alexandrinus, alteram episcoporum ex Ægypto synodum collegit, in qua multum de Origene conquestus est, cumque annuente synodo sacerdotii honore privavit[2]. In eamdem sententiam consensisse Romanum Pontificem, aliosque antistites, exceptis Palaestinae, Arabiae, Achaiae et Phoenices episcopis, scribit s. Hieronymus[3].

Origenes, ut famae suae consuleret, ad familiares Alexandrinos litteras scripsit, in quibus sui apologiam adversus Demetrii sententiam fecit; errorem, cuius accusabatur, de daemonum salute improbavit; librosque suos ab haereticis depravari questus est[4].

Brevi post obiit Demetrius postquam ecclesiam Alexandrinam administrasset annis 43. Successit ei Heraclas, quem in schola Alexandrina excepit Dionysius. Origenes vero Caesareae in docendis litteris philosophicis et theologicis perseveravit; multique etiam e remotioribus provinciis discipuli ad eum confluebant, inter quos celebrantur Theodorus, alias Gregorius Thaumaturgus, eiusque frater Athenadorus, quibus cum philosophia christianae Religionis dogmata communicavit[5].

53. *Persecutio sub Maximino* (*an.* 235)— Alexander imperator, celebrato Parthico triumpho, adversus Germanos, Gallias depopulantes, profectus est; sed quum prope Moguntiam venisset, quorumdam militum conspiratione una cum Mamaea matre sua interemptus est an. 235. Eo sublato, a militibus imperator salutatus fuit Maximinus, obscuro loco in Thracia natus, ex opilione miles, ac demum tyronum praefectus. Hic genere et indole barbarus, in romanos cives, qui nihil tristius umquam aut asperius quam Alexandri necem acceperant, tam saevus extitit, ut, teste Iulio Capitolinio, eum alii Cyclopem, alii Busiridem, alii Scironem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem vel Gygem vocarent[6]. Quum autem sub imperio Alexandri, christianis minime infensi, Religio longe lateque propagata fuisset, et in ipsa imperatoris familia plerique essent christiani[7]; Maximinus ex invidia in Alexandri familiam, christianos graviter odit,

1) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 16; s. Epiph. L. *de pond. et mensur.* n. 19; s. Hieron. in *c. II Epist. ad Tit.*

2) In colligendis operis fragmentis magnam diligentiam posuit B. de Montfaucon, et quae supersunt, edita ac notis illustrata sunt Paris. 1713, 2 vol. in-fol.

3) Euseb. ibid. c. 21.

4) Ibid. c. 23.

5) Hoc audax facinus Origenes adhuc iuvenis in seipsum admiserat, male intelligens verba Christi apud Matth. XIX de eunuchis, qui seipsos castraverunt, volensque famam tutari a maledicentia, quum scholae Alexandrinae praefectus, et viris et mulieribus praecepta Fidei traderet; sed id facinus postea in Commentariis in s. Matthaeum improbavit.

6) S. Hieron. *Catal.*; Phot. *Cod.* 118; Baluz. *Supplem. Concil.* p. 15. — Origenes paulo ante inter alios libros ediderat *Periarchon*, seu libros 4 de principiis in materia Religionis; et in his, philosophiae placitis abreptus, non semel aberravit.

1) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 26-27.

2) S. Hieron. *Apol.* II *adv. Ruffin.*; Ruffin. *Invect.* II. — 3) Ibid.

4) S. Hieron. et Ruffin., loc. cit.

5) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 26-27.

6) Iul. Capitol. *Maximin.*

7) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 28.

et quum esset saevus ac ferox, acerbam persecutionem in eos excitavit, quam toto imperii eius triennio perdurasse, ex Eusebio ac Ruffino constat [1]. Ratus autem, se christianam Religionem, per omne imperium diffusam, gladio convellere non posse, idque ipsi Reipublicae detrimento futurum, solos praesules seu ecclesiarum capita neci dari iussit, ut sic paucorum excidio tota Ecclesia corrueret, quemadmodum convulsis fundamentis universum collabitur aedificium [2].

54. *Ss. Pontianus, Anterus, aliique martyres* — Ab ipso Ecclesiae capite persecutio initium sumpsit. S. Pontianus Pp. ad necem usque fustibus caesus est anno pontificatus sui IV (235). S. Anterus, eius successor, vix mense in summo pontificatu expleto, martyr occubuit [3]. Brevi post persecutio ab antistitum nece coepta, in clericorum, caeterorumque christianorum caedem evasit; uti in Cappadocia sub Sereniano praeside contigisse, constat e Firmiliani Caesareae episcopi epistola ad s. Cyprianum [4]. Inter alios plures, quorum nomina et acta ad nos non pervenerunt, Nicomediae post carceris duritiem variaque tormenta gladio martyrium consummavit s. Barbara virgo [5].

Huius persecutionis causa Origenes eximium librum scripsit de martyrio, quo christianos ad patientiam ac constantiam in Fide hortatus est [6].

Post acerbam hanc tempestatem providus Deus rursum seneniorem nubem Ecclesiae reddidit. Afri iugum saevi Maximini excusserunt, et utrumque Gordianum, patrem et filium, imperatores salutarunt. Maximinus tunc bellum inferebat Sarmatis. Senatus etiam tyrannici imperii pertaesus, Afrorum exemplo a Maximino defecit, et ambos Gordianos augustos renunciavit. His post annum extinctis, imperatores salutati sunt Pupienus, Balbinus et Gordianus iuvenis. Maximinus furore percitus, Romam versus copias duxit; sed in Aquileiae obsidione a militibus interemptus est an. 238. Paulo post Pupieno et Balbino a militibus trucidatis, solus imperavit Gordianus, princeps bona indole, qui Misithei soceri consiliis usus, annis sex rempublicam sapienter administravit.

Maximino extincto Ecclesia sub Gordiani principatu pacem obtinuit, nullaque deinceps persecutione usque ad Decii imperium perturbata est.

55. *Martyrologia* — De s. Antero Pp. qui sub Maximino imperatore martyr occubuit, dicitur, quod acta martyrum, quae a notariis excipi et scriptis fideliter mandari iusserat s. Clemens, ab iisdem diligenter exquisivit in Ecclesiae tabularium reponi, ne interirent aut ab ethnicis corrumperentur. Ab omni retro antiquitate christiani magno pretio habuerunt acta martyrum, eaque in conventibus suis legere solebant. Haec acta diligenter conquirebant litterisque mandabant, uti ex ecclesiarum Smyrnensis, Lugdunensis et Viennensis epistolis patet [1]. Saepe ea per custodes archivorum pecunia acquirebant. Nonnunquam cum periculo vitae inter gentiles iudiciis et condemnationibus martyrum adstabant, ut horum gesta colligerent. Singulas ecclesias habuisse singula calendaria, quibus martyres suos celebrabant, testatur Sozomenus [2]. Etiam s. Cyprianus, Carthaginensis episcopus, clero suo speciatim commendasse legitur, ut litteris consignarent dies, quibus martyres passi essent, ad celebrandas eorum commemorationes [3]. Omnium tamen martyrum acta vel etiam nomina conscribere haud possibile fuit, quum saepe multi sine iudicii ordine, indicta causa et tumultuantis vulgi clamoribus gratificandi studio turmatim morti addicti fuerint [4]. Ista autem calendaria partim temporum iniuria perierunt, partim ab ethnicis destructa fuerunt, prout illis exprobravit Arnobius [5]; multa flammis consumpta sunt in persecutione Decii, qui, ut omnes norunt, non tantum christianos cruente vexavit, sed etiam eorum scripturas et codices comburi iussit.

---

1) Id innuit Euseb., loc. cit., diserte affirmat Ruffinus, *Hist. eccl.* l. VI, c. 19.

Perperam contendere Dodwellum, hanc persecutionem vix unico anno durasse, probat A. Pagi, *Critica* ad an. 235 et 238. Cf Ruinart, Praef. ad *Act. Mart.* p. 11; Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, p. I, c. 24.

2) Euseb., ibid. c. 28.

3) *Martyrol. Roman.* 19 nov. et 3 ian.

4) *Epist.* 75 inter *Cyprian.*

5) *Martyrol. Roman.* 4 dec.

6) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 28.

1) Vid. supra p. 44 et 45.

2) *Hist. eccl.* l. V, c. 3.

3) *Epist.* 34 et 37. Cf Baron. *Annal.* ad an. 238, et Annot. ad *Martyrol. Rom.* c. 1; Bolland. *Acta SS.* t. I apr. p. 26.

4) Euseb. *Op.* cit. l. IV, c. 8; Greg. Turon. *Hist. Franc.* l. I, c. 29.

5) L. IV *Adv. Gentes.*

Multi quidem eruditi viri labentibus temporibus e calendariorum veterum fragmentis aliisque monumentis, quae supererant, conficiendis martyrologiis operam dederunt; at multo numerosiores imo innumeros fuisse martyres, evincitur tum ex eo, quod omnium nomina non fuerint conscripta et antiqua calendaria perierint, tum e veterum scriptorum etiam ethnicorum testimoniis, quae occasione persecutionum attulimus et deinceps adferemus quum de reliquis persecutionibus agemus [1].

Haec observare placuit adversus H. Dodwellum, qui ingenti martyrum multitudini opposuit paucitatem eorum, quorum nomina in martyrologiis commemorantur.

56. *S. Fabianus Pontifex* — Summum pontificatum post s. Anterum an. 236 suscepit s. Fabianus, indicio columbae, ut fertur, super caput eius advolantis, electus [2]. De eo dicitur quod decessoris sui sollicitudini in colligendis sanctorum martyrum actis insistens, septem urbis notariis, qui ex avito instituto ea colligebant, praefecerit 7 subdiaconos, ut ita historiae martyrum magis foret consultum. Idem Pontifex urbis regiones, quae secundum civilem Augusti divisionem 14, secundum ecclesiasticam 7 erant, distribuit 7 diaconis, qui curam pauperum in iis haberent, et diaconi *regionarii* appellati sunt.[*] Privatum Lambesitanum reiecit et synodi Lambesitanae sententiam contra eum confirmavit. Is in Africa errores, nescio quos, docuerat, et in episcoporum synodo sub Donato, primate Carthaginensi, damnatus, Romam recurrerat, ut communionis litteras a Fabiano Pp. impetraret [1]. Ita scilicet iam ab eo tempore Romani Pontificis primatus erat conspicuus, ut ipsi novatores eum factis suis profiterentur.

57. *Anti-trinitarii* — E diversitate haeresum, quas iam recensuimus, patet satis, quam longe a veritate aberrent, qui spretis Ecclesiae doctrina et traditione pro suo ingenio Scripturas interpretari volunt. Nova huius rei exempla hoc saeculo praebuerunt haeretici Anti-trinitarii, sic dicti, quod ss. Trinitatis mysterium oppugnarint.

Praxeas et Noëtus — Iis iam adnumerari possunt supra memorati Theodoti et Artemon [2], qui asserentes, I. Christum esse merum hominem, consequenter secundum divinitatis personam negabant. Alii expressius distinctionem trium divinarum personarum impugnarunt. Ex his fuere Praxeas et Noëtus, docentes, Patrem, Filium et Spiritum S. non esse tres personas distinctas, sed tria nomina, uni eidemque Deo pro diversis eius existendi et operandi modis propria; adeo ut idem ille unus Deus vocaretur Pater quod omnia operetur, Filius, quod humanam in I. Christo naturam, quam Dei Filium nominabant, sibi associasset, Spiritus S., quod pietatis sensa in animis hominum excitaret. Quum proinde idem unus Deus secundum illos esset natus, passus et mortuus, dicti sunt Patripassiani, alias Monarchiani. Praxeas ex Asia minori oriundus et Fidei confessione antea clarus, exeunte saeculo II prius Romae, deinde in Africa proconsulari errorem suum disseminavit. Eum erudito libro confutavit Tertullianus. Noëtus secundum s. Epiphanium Ephesius, secundum Theodoretum Smyrnensis, priori huius saeculi dimidio in Asia minori errores suos sparsit, et in iisdem, quamvis saepe monitus, pertinax, Ecclesia eiectus fuit [3].

Beryllus — Aliter de Patre, Filio et Spiritu S. statuerunt Beryllus et Sabellius. Ambo in eo convenerunt, quod personalitatem Filio et Spiritui S. abiudicantes, I. Christum verum Deum fuisse negarent. Beryllus Bostrae in Arabia Petraea episcopus, munere laudabiliter gesto et scriptis etiam editis clarus, contendit, Filium ante incarnationem in propriae personae differentia non extitisse, sed solum in intellectu et consilio divino; ne-

---

1) Cf Ruinart, Praefat. ad *Acta SS. Martyr.*; Sandin. *Disput. hist.* IX; Pagi, *Critica* ad an. 64.
2) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 29.
*) Primus Ordo Romanus, apud Mabillonium t. II *Musaei Italici*, haec refert: *Primo omnium observandum est, septem esse regiones Ecclesiastici Ordinis Vrbis Romae; et unaquaeque regio singulos habet Diaconos regionarios.* Hi principio septem tantummodo erant pro numero septem regionum Ecclesiasticarum. Postea a tempore Honorii II fuerunt duodeviginti, tandem viginti. Ex his alii *Regionarii* dicebantur numero duodecim, alii *Palatini* numero sex, praefecti *Regionariis*. Hinc Cencius in Ordine Romano, apud eundem Mabillonium, decem et octo esse in Vrbe Diaconatus seu Diaconias scribit. In Diaconiis erant nosocomia, et pauperum diversoria, ubi viduae aliique egentes alebantur ecclesiastica stipe. Cuilibet diversorio adiuncta erat Ecclesia. Temporum progressu in collegia clericorum mutatae sunt huiusmodi Diaconiae, et redditus adeo imminuti, ut nihil opis ferant pauperibus, in quorum gratiam fuerunt primitus institutae. Nunc appellantur tituli Diaconorum Cardinalium. Haec ex ipso Mabillonio, *Comment.* in *Ordinem Romanum*, c. 3.

1) Labbe, *Concilia*, t. I, p. 650. — 2) Vid. p. 50.
3) S. Epiphan., *Haeres.* 57; Theodoret., *Haer. fabul.* l. III, c. 3; Baluz. *Supplem. Concil.* p. 18.

que propriam ex se habuisse divinitatem, sed tantum Patris divinitatem in eo extitisse. Quum vero Beryllus ex illis paucis esset, qui potius ex errore intellectus quam ex animi perversitate a veritatis tramite abducuntur, Origenes ad episcoporum synodum contra illum coactam vocatus, eumdem de falsitate sententiae convicit, et ad Ecclesiae doctrinam reduxit. Hinc nulla secta a Beryllo condita fuit [1].

Sabellius—Sabellius, qui paullo post dimidium huius saeculi in Africana Pentapoleos provincia vixit, et a quo ss. Trinitatis oppugnatores denominantur Sabelliani, contendit, eumdem esse Patrem et Filium et Spiritum S., ut ad eamdem hypostasim tres appellationes conveniant; ac quemadmodum in uno homine corpus et anima et spiritus inest, ita et corporis instar Patrem, animae Filium et humani spiritus instar Spiritum S. haberi in divinitate. Haec Sabellii doctrina in viciniis Africae et Ægypti haud paucos asseclas nacta est. Ei se potissimum opposuit s. Dionysius, episcopus Alexandrinus, qui postquam novatores ad deserendum errorem per legatos frustra admonuisset, ad diversos scripsit epistolas, in quibus Sabellianorum doctrinam confutavit [2].

A Sabellii placitis non multum abfuit Paulus Samosatenus, de quo infra dicemus. Cum autem ii omnes in eo convenirent, ut sublata personarum trinitate, personae unitatem assererent, dicti sunt Anti-trinitarii seu Vnitarii.

58. *Origenes*— Origenes qui supra Beryllum ab errore ad veritatem catholicam reduxit, an. 248 ad aliam in Arabia episcoporum synodum evocatus fuit contra nonnullos, qui animarum immortalitatem oppugnabant, asserentes, illas una cum corporibus extingui ac corrumpi, rursus autem resurrectionis tempore cum iisdem corporibus ad vitam redituras. Origenes tanta vi de praesenti quaestione disceptavit, ut qui errorem sectati fuerant, mutata sententia eidem renuntiarint [3].

Caesaream redux, alium hostem debellandum suscepit, nempe Celsum philosophum, qui sub Hadriani principatu Religionem christianam multis sophismatis impugnaverat [4].

[1]) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 20 et 33; Tillemont, *Mèmoires*, t. III.

[2]) Epiphan. *Haeres.* 62 ; Euseb., ibid. l. VII, c. 6 et 26; Theodoret., ibid. l. II, c. 9.

[3]) Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 37; Labbe *Concil.* t. I, p. 560.

[4]) Vid. p. 38.

Scripsit Origenes adversus eum libros octo, qui praestantissimam Religionis christianae apologiam continent, et in quibus divina I. Christi missio, miracula, resurrectio, vaticinia, mirabilis Evangelii propagatio, sacra christianorum disciplina, aliaque a Celso impugnata, magna eruditione, eleganti dictione et singulari argumenti ordine defenduntur et ab illius conviciis vindicantur.

Vixit porro Origenes usque ad annum circiter 254. Nemo certe tot scripta in lucem edidit quot ille [1]; sed nemo etiam tantis in Ecclesia disceptationibus occasionem praebuit, aliis alia de eius doctrina opinantibus. In operibus eius praesertim in *Periarchon* seu libris quatuor de principiis plures reperiri errores, compertum est. Ingenio suo plus aequo indulsit, et ecclesiasticas traditiones veterumque doctrinas propriis commentis et philosophiae placitis non raro postposuit. Ei tamen favent constans insectandi haereses studium, servata semper cum catholicis Palaestinae et Arabiae episcopis communio, litterae quae corruptionem librorum suorum contestantur, et immunitas a pertinacia in defendendis erroribus contra Ecclesiae decreta.

59. *Ecclesiae status sub Philippo* (*an.* 244) — Postquam Gordianus annis 6 imperasset, et Persas, qui Antiochia, aliisque urbibus potiti, in ipsa Italia timebantur, extra romani imperii fines remeare compulisset, militari seditione, a Philippo Arabe, praetorii praefecto, concitata, occisus est. Hoc immani facinore parricida Philippus imperium accepit, gessitque usque ad an. 249. Hunc principem fuisse christianum, et crimen poenitentia expiasse, nonnulli crediderunt, uti scribit Eusebius: « Hunc utpote christianum, *fama est*, in postrema Paschae vigilia precationum in ecclesia (Antiochena) participem simul cum reliquo populo fieri voluisse; sed episcopum (s. Babylam), qui tunc ecclesiae praeerat, non prius illi aditum permisisse, quam confessionem scelerum fecisset, iisque, qui humanitus lapsi fuerant, et in poenitentium ordine stabant, sese adiunxisset... Et imperator quidem libenter obtemperasse *dicitur* [2] ». Eadem fere legun-

[1]) Solum supersunt libri 8 *contra Celsum*, Hortatio *ad martyrium*, Tractatus *de oratione*, Epistola *ad Iulium Africanum* de historia Susannae, *Periarchon*, fragmenta *Hexaplorum* et *Commentariorum*; quae omnia ediderunt PP. Benedictini Paris. 1733-59, 4 vol. in-fol.

[2]) Euseb. *Hist. eccl.* l. XI, c. 34.

tur apud s. Chrysostomum [1], s. Hieronymum [2], ac Orosium [3]. Vnde Baronius [4], Natalis Alexander [5], Huetius [6] concludunt, Philippum imperatorem christianam Fidem, sed occulte, addit Huetius, tenuisse. Contra A. Pagi [7], F. Pagi [8], Sandini [9] et alii famam de qua Eusebius loquitur, ex benignitate huius principis erga christianos potius quam ex ipsius Fidei professione dicunt esse repetendam; contenduntque, Constantinum Magnum primum ex imperatoribus romanis Christo nomen dedisse, tum quod idem Eusebius in *Vita* Constantini hunc primum imperatorem christianum expresse dicat, tum quod in reliqua vita Philippi plura ethnicae superstitionis vestigia occurrant. Certum est, Philippum imperatorem erga christianos fuisse optime affectum, eoque imperante, christianae Religionis professionem plurimum auctam esse. « In omnem partem, scribit s. Gregorius Nyssenus, pervadebat divina praedicatio; altaria, templa, et quae in eis fuerant simulacra evertebantur; humana vita ab idolorum inquinamentis expurgabatur; cruor ex altaribus et sordes caesorum animalium abluebantur; in omni loco erigebantur in nomine Christi ecclesiae et oratoria, mysterium christianorum augebatur, et per totum orbem terrae multiplicabatur Ecclesia [10] ».

Attamen postremo Philippi imperatoris anno Alexandriae in Ægypto gravissima contra christianos exarsit persecutio, cuius auctor fuit quidam hariolus, incolis persuadens, se extirpatis christianis summam deorum gratiam merituros fore. Incolae igitur contra christianos surgentes, eorum domos depraedabantur, et quos comprehendere poterant, interficiebant. Inter hos martyres fuit s. Apollonia virgo. Post aliquot menses bellum civile Alexandrinos inter se ipsos collidens, christianis tranquillitatem reddidit [11].

60. *S. Dionysius Parisiorum, et socii* — Hoc tempore in Gallia de Fidei christianae propagatione optime meruerunt sancti praesules, qui sequuntur: Dionysius Parisiorum, Paulus Narbonae, Martialis Lemovicorum, Saturninus Tolosanorum, Gratianus Turonum, Trophimus Arelatis et Stremonius Arvernorum episcopi. Isti anno circiter 245 a s. Fabiano Pp. in Galliam missi, se in diversas provincias diviserunt, Fidem praedicarunt, ecclesias iam institutas auxerunt, novasque instituerunt [1].

61. *S. Cyprianus* — In Africa ecclesiam Carthaginensem illustrabat s. Cyprianus; qui ibidem ethnicis parentibus natus, primo senator et rhetorices magister, deinde opera Caecilii presbyteri ad Religionem christianam conversus, post paucos annos ecclesiae Carthaginensis presbyter et an. 248 episcopus, religionis ardore, disciplinae ecclesiasticae studio, pluribusque scriptis apologetico-polemico-moralibus claruit. Inter scripta eius apologetico-polemica numerantur liber de Idolorum vanitate, libri 3 testimoniorum *contra Iudaeos*, liber de unitate Ecclesiae; inter moralia referuntur libri de Oratione, de Mortalitate, de Bono patientiae, de zelo et livore, de Opere et eleemosynis, de Habitu virginum, de Lapsis. Accedunt multae epistolae, quae varia continent ad doctrinam Fidei et morum, ad historiam et disciplinam ecclesiasticam spectantia [2].

S. Gregorius Thaumaturgus — Cum D. Cypriano floruerunt ss. Gregorius Neocaesariensis et Dionysius Alexandrinus. Gregorius antea vocatus Theodorus, ab Origene in Palaestina institutus, postea Neocaesareae episcopus eloquentia, eruditione, vitae sanctitate, religionis studio, miraculis, a quibus dictus est Thaumaturgus, praestituit. Omnes incolas urbis, in qua solum erant 17 christiani cum episcopatum eius suscepit, praeter 17, ab idolorum cultu ad Fidem Christi convertit [3]. E scriptis eius supersunt panegyris Origenis, quam ei ex schola eius discedens dixit, expositio Fidei in ss. Trinitatem, quam eum in visione coelesti didicisse, testatur s. Gregorius Nyssenus [4], epistola canonica de poenitentia subeunda ab iis christianis, qui occasione invasionis Gothorum rapinas aliave crimina commiserant [5].

---

1) Orat. *de s. Babyla.*
2) *Catal., Origenes.* — 3) L. VII, c. 13.
4) Ad an. 247.
5) *Hist. eccl.* saec. III, c. ult.
6) *Origenian.* l. I, c. 3.
7) *Critica* ad an. 244.
8) *Vitae RR. Pontif., Fabianus.*
9) *Disput. Hist.* VI.
10) *Vita s. Greg. Thaumat.*
11) Dionys. Alex., apud Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 41.

---

1) Gregor. Turon. *Hist. Franc.* l. I, c. 28; Longueval, *Hist. de l' Egl. Gall.* t. I, l. I.
2) Pontius Diac. *Vita s. Cypriani.* Opera eius post alios ediderunt Baluz. et Maran, Paris. 1726 et Venet. 1758 in-fol.
3) D. Gregor. Nyss. *Vita s. Gregorii Thaumat.*
4) Ibid.
5) Extant apud Galland. *Biblioth.* t. III. Opera

S. Dionysius Alexandrinus —Dionysius Alexandrinus, ex ethnico christianus. Origenis discipulus, post Heraclam scholae Alexandrinae praefectus, et an. 248 ecclesiae Alexandrinae episcopus, vitae sanctitate, eruditione et religionis studio insignis fuit [1]. Is Nepotem, episcopum Arsionitarum, qui in libro *Refutatio Allegoristarum* Chiliasmum seu Millenariorum errorem instaurarat, duobus libris *De promissionibus*, confutavit, et eos, qui Nepotis auctoritate errorem susceperant, ab eo reduxit [2]. Confutavit etiam doctrinam Sabellii, ut diximus [3], qua occasione ipse apud Dionysium Pp. accusatus fuit, ut infra videbimus. E pluribus eius scriptis praeter fragmenta superest tantum epistola canonica ad Basilidem, episcopum Pentapolitanum in Africa [4].

62. *Status moralis christianorum* — Dolendum sane est, christianos multos, etiam ecclesiastici ordinis, in diuturna tranquillitate, qua usi sunt, a sancta vitae disciplina defecisse. De iis amare questus est s. Cyprianus in libro *De lapsis*. « Studebant, inquit, augendo patrimonio singuli, et obliti, quid credentes aut sub Apostolis ante fecissent aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis cupiditatibus incubabant. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata... Iungere cum infidelibus vinculum matrimonii... Praepositos superbo tumore contemnere... Odiis pertinacibus invicem dissidere: episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportet caeteris et exemplo, divina procuratione contempta, procuratores rerum saecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quaestuosae nundinas aucupari, esurientibus in Ecclesia fratribus non subvenire... ». Quapropter idem sanctus praesul saevam Decii persecutionem depravatae in multis christianis disciplinae coelestem censuram merito dixit.

63. *Ecclesiae status sub Decio* (*an.* 249)— Anno post Christum natum 249 Philippum in romano imperio excepit Decius, qui adversus rebelles in Pannonia legiones missus, ab iis imperator salutatus est, et Philippo patre et filio a militibus iugulatis, purpuram induit, imperavitque usque ad annum 251. Decius saevissimam persecutionem contra christianos excitavit, quae passim septima dicitur, duravitque usque ad eius interitum. Partim odio contra praedecessorem suum, in christianos ab eo protectos translato, partim sollicitudine de religione publica, per christianam diminuta, motus, ab ipso imperii sui initio crudelia edicta contra christianos ad provinciarum praesides dedit, a praecedentium persecutorum edictis in eo distincta, quod ipsis magistratibus in eorum executione segnioribus graves poenas intentarent, et christianos non cito enecari, sed lentis et diuturnis cruciatibus plecti iuberent. Inde proprius huius persecutionis character fuit, quod, ut scribit s. Cyprianus, *essent tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis, quae lente ad coronam dimittebant, quae tamdiu torquebant quamdiu deiiciebant, nisi aliquis divina dignatione subtractus intra tormenta deficeret, adeptus gloriam sine termino supplicii* [1].

Tunc ethnicorum furor, sub praecedentibus imperatoribus diu repressus, veluti ruptis aggeribus in christianos prosiliit tanto impetu, ut s. Dionysio Alexandrino adimplenda videretur terribilis sententia, qua Christus praedixit, electos etiam, si fieri posset, fore seducendos [2]. Magistratus, posthabitis reliquis negotiis, toti in eo erant, ut christianos conquirerent et ad negandam Fidem omni tormentorum genere compellerent. Enses, ignis, ferreae sellae ignitae, aliaque terribilia instrumenta palam exposita, terrorem et perturbationem generalem iniiciebant [3].

64. *Martyres* — Ex his, quae veteres de persecutione Deciana scripserunt, sat colligere est, quantus esse debuerit numerus christianorum, qui in ea martyrium subierunt. Praeter alios Romae passi sunt Fabianus Pp., Abdon et Sennen; Ravennae, Tuscia et Maura; Catanae, Agatha virgo; Aretii, Pergentinus et Laurentius; in Tuscia, Se-

———

eius omnia genuina et spuria edidit G. Vossius, Mogunt. 1604, in-4°; Paris. 1622, in-fol.

1) Butler, *Vies de SS.*, 17 nov.

2) Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 24.

3) Vid. p. 60.

4) Edidit quae supersunt Gallandus, *Biblioth. PP.* t. III, et copiosius Simon de Magistris, Romae 1796 in-fol.

1) S. Cyprian. *De lapsis*.

2) Apud Euseb., *Hist. eccl.* l. VI, c. 41.

3) S. Cyprian. ibid.; Euseb. ibid.; D. Gregor. Nyss. *Vita s. Gregor. Thaumat.*; s. Hieron. *Vita D. Pauli*; Lactant. *De mort. persecut.* c. 4; Oros. l. VII, c. 21; Sulpic. Sever. *Hist.* l. II, c. 32.

cundianus, Marcellianus et Verianus; in Gallia, Saturninus episcopus Tolosanus; Lampsaci, Petrus, Andreas, Paulus et Dionysia; Lambesae, Marianus et Iacobus; Alexandriae, Iulianus, Chronicon, Dioscorus et Amonarium virgo; Hierosolymis, Alexander episcopus; Nicomediae, Lucianus et Marcianus; Nicaeae, Tryphon et Respicius; Antiochiae, Babylas episcopus [1].

65. *Lapsi* — Verumtamen quod hactenus non fuerat visum, magnus christianorum numerus durante hac persecutione a Fide defecit. Id quidem effectum est partim persecutionis acerbitate, partim tepore religionis et amore rerum terrenarum, quibus multi christiani affecti erant. Huiusmodi degeneres christiani maxime Alexandriae in Ægypto et Carthagine in Africa visi sunt, ubi turmatim defecerunt, alii quidem antequam comprehenderentur, alii in carceribus, alii coram tribunali, alii in tormentis. Sed non omnes eodem gradu lapsi sunt. Alii diis sacrificarunt, alii in eorum honorem thus concremarunt, alii a magistratibus pecunia impetrarunt libellos, in quibus scriptum erat, eos diis sacrificando voluntati imperatoris satisfecisse, quamvis reipsa non sacrificassent. Primi dicti sunt *sacrificati*, secundi *thurificati*, tertii *libellatici* [2].

Divina ultio in lapsos — Confestim divina ultio in lapsos manifesta apparuit, ut paucorum praesenti correptione corrigerentur caeteri: quidam qui sponte Capitolium ascenderat et Christum negarat, mox obmutuit; alia ab immundo spiritu correpta cecidit, ventrisque doloribus et viscerum cruciatu defecit; parvula filia, cui a nutrice ad magistratum delatae, panis de immolatione traditus fuerat, quum postea de sacramento calicis accepisset, mox singultavit et evomuit, quia in corpore et ore pollutis Eucharistiam servare non poterat; quaedam provectae iam aetatis, cum post lapsum ad ss. Eucharistiam accessisset, delicto suo oppressa, palpitans et tremens concidit; alia cum arcam, in qua Sanctum Domini fuerat, aperire tentaret, igne inde erumpente deterrita fuit [3].

66. *Disciplina poenitentiae* — Ecclesia discessionem multorum, qui in persecutione Decii a Fide defecerant, graviter doluit. Dolorem eius auxit temeritas quorumdam lapsorum, instanter et sine mora reconciliationem poscentium. Haec enim in Ecclesia catholica disciplina obtinebat, ut qui in graviora crimina, v. g. idololatriam, homicidium, moechiam lapsi erant, non prius Ecclesiae communionem consequerentur, quam dolorem de delictis et mutatam in melius vitam per poenitentiam publicam, idest, suspiria, lacrymas, aliaque rigida pietatis exercitia significassent [1]. S. Gregorius Neocaesariensis seu Thaumaturgus memorat quatuor gradus, publice poenitentibus transeundos, nempe *Flentium*, qui ad fores ecclesiae in squalore et luctu ingredientium preces implorabant; *Audientium*, qui ecclesiae narthecem ingressi s. Scripturae lectionem et episcopi sermonem audiebant, sed ante preces communes dimittebantur; *Substratorum*, qui intra ecclesiae ambitum usque ad ambonem prostrati, Scripturarum lectioni, concioni et fidelium precibus assistebant; *Consistentium* qui simul cum fidelibus propius ad altare consistebant, oblationibus et sacrificio intererant, sed nondum ad oblationes aut ss. Eucharistiam admittebantur [2]. Poenitentes a tertio gradu ad quartum transeuntes per manuum impositionem et preces primam seu minorem reconciliationem accipiebant, quacum coniuncta erat communio ecclesiastica, oblationibus et ss. Eucharistia exceptis. Persoluto autem quarto gradu seu statione, impertiebatur reconciliatio, maior seu absolutio sollemnis cum iure offerendi et ss. Eucharistiam sumendi. Monet s. Cyprianus [3], ne ullus lapsorum in communionem Ecclesiae recipiatur aut absolvatur, nisi prius peccatorum suorum exomologesim seu confessionem fecerit. Haec confessio a quibusdam fiebat publice, vel pro dati scandali reparatione vel aliis ex causis, quas laudant Patres Tridentini, quamvis nulla divina aut ecclesiastica lege confessionis publicae necessitas esset imposita. Absolutio sacramentalis secundum aliquos in tertii secundum alios in quarti gradus fine impertiebatur. Porro poenitentiae publicae uti aliorum negotiorum ecclesiasticorum moderamen primitus ab episcoporum discretione pendebat; coram ipsis maiores peccatores in commu-

---

[1]) *Martyrol. Roman.*

[2]) S. Cyprian. *De lapsis*; s. Dionys. Alex. apud Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 41-42; Cf P. Maran, *Vita s. Cypr.* n. 6, praemissa editioni *Oper.* s. Cypr.; Tillemont, *Mèmoires*, t. IV, § 14; Natal. Alex. *Diss.* II *in saec.* III.

[3]) S. Cyprian., ibid.

[1]) Tertull., *De poenitentia*, c. IX; s. Cyprian., loc. cit. ad finem.

[2]) S. Gregor. *Epist. canonica*, c. XI.

[3]) *De lapsis*, et in *Epistolis* passim.

nionem Ecclesiae recipi cupientes, se sistebant, ut poenitentiae genus et tempus audirent. Deinde episcopi etiam presbyteros, imo, urgente casu, diaconos sibi adiutores adsciverunt. Postea constituerunt presbyteros poenitentiarios, qui poenitentium confessionem exciperent, et poenarum genus tempusque definirent [1].

67. *S. Cyprianus defendit disciplinam poenitentiae*—Contra hanc disciplinam Carthagine nonnulli, qui persecutionis tempore a Fide defecerant, quo citius se a lapsus ignominia lavarent, absque poenitentia reconciliationem instanter poscebant; a martyribus et confessoribus communionis libellos extorquebant, quibus obtentis, reconciliationem ut sibi debitam sine mora postulabant [2]; quos sic, nulla praevia poenitentia purgatos aut probatos, quidam Carthaginensis ecclesiae presbyteri in Ecclesiae communionem recipiebant, pro ipsis offerebant, et eos ad ss. Eucharistiam admittebant. S. Cyprianus, qui persecutionis tempore ad salvandam vitam flagitantibus fidelibus secesserat, his abusibus, qua potuit, restitit; cumque ad ecclesiam suam necdum reverti posset, ad confessores et ad clerum suum litteras misit, in quibus memoratos abusus graviter perstrinxit, monuitque, ut lapsorum causa differretur, donec, reddita Ecclesiae pace, concilium celebrari posset, in quo de iis tractaretur, et cuique pro delicti gravitate conveniens poenitentia imponeretur; ita tamen, ut iis, qui infirmitatis periculo laborarent et a martyribus libellos accepissent, occurreretur, et facta apud presbyterum, vel, eo deficiente et exitu urgente, apud diaconum delicti exomologesi, manus iis ad communionem et pacem imponeretur [3].

68. *Schisma Felicissimi*—Hanc regulam, a s. Cypriano ad tempus praescriptam, omnes generatim Africae episcopi, clerusque Romanus, quem, vacante Sede, is de toto negotio consuluerat, probarunt [1]. Restitit protervus Felicissimus, qui cum paucis contendit, omnes promiscue lapsos, sine mora, venia et communione esse donandos. Ei lapsi multi, quidam etiam confessores et quinque Carthaginensis ecclesiae presbyteri adhaeserunt. Ex his presbyteris fuit Novatus, a quo Felicissimus, spretis ecclesiasticis legibus, diaconus constitutus, s. Cypriani communionem abiecit, et schisma Carthagine excitavit. Cyprianus, iis auditis, schismatico Felicissimo eiusque fautoribus excommunicationem inflixit [2].

69. *Synodi in causa lapsorum* — S. Cyprianus Carthaginem redux, an. 251 synodum 42 episcoporum celebravit, in qua Felicissimus schismaticus eique adhaerentes 5 presbyteri excommunicationis sententia perculsi sunt; et lapsorum causa discussa, statutum, ut iis, facto inter sacrificatos, thurificatos, et libellaticos discrimine, condigna poenitentia imponeretur explenda priusquam in communionem ecclesiasticam reciperentur, nisi obstaret vitae periculum. Haec ipsa decreta Cornelius Pp., ad quem una cum epistola synodica missa fuerunt, in Romana 66 episcoporum synodo approbavit. Praeterea in hac Romana synodo constitutum est, ut sacerdotes lapsi post peractam poenitentiam ad laicam tantum communionem reciperentur et a sacerdotali functione abstinerent [3].

Ad eumdem finem s. Cyprianus librum scripsit de lapsis, in quo intempestivam eorum reconciliationem redarguit, eosque hortatur ad sinceram poenitentiam et humilem delicti confessionem. An. 252 idem praesul, divinis monitis seu signis instaurandae persecutionis sub Gallo imperatore praescius, omnesque ad certamen confortare desiderans, alteram 66 episcoporum synodum Carthagine habuit. In hac statutum fuit, ut iis, qui a die lapsus Dominum cum fletu deprecati fuerant, propter instantem necessitatem reliquum poenitentiae condonaretur, et pacis gratia atque

---

1) Cf Martene, *De antiquit. eccl. rit.* l. I, t. I; Tournel., *Praelect. theol.*, *de poenitentia*; Natalis Alex. *Hist. eccl.* saec. III, diss. 69; Devoti, *Institut. Canon.* t. I, sect. 4; alios.

2) Erat ea martyrum, seu eorum qui pro Christo patiebantur, praerogativa, ut lapsos ad privatam orationum suarum communionem admitterent; iisque, si expedire iudicarent, supplices libellos darent ad episcopos, ut eos etiam ad publicam orationum communionem reciperent, partemque poenarum, quae adhuc persolvenda foret, ipsis condonarent. Tertul., *L. ad martyres* et *L. de pudicitia*, c. 22; s. Cyprianus, *Epist.* 13-14, 18-20, 23, 29, etc. Cf Natal. Alexand. *Hist. eccl.* saec. III, diss. 3.

3) S. Cyprian. *Epist.* 16 et 30. Verba s. Cypriani de facienda exomologesi apud diaconum, absente presbytero, non de Sacramentali, sed Caeremoniali, qua poenitens a canonicis poenitentiae publicae legibus absolvebatur et cum Ecclesia conciliabatur, intelligenda esse; diaconisque facultatem impertiendae absolutionis sacramentalis nusquam esse concessam, praeter alios fuse ostendunt Natal. Alex., *Diss.* 4 *in saec. III*; Benedict. XIV, *De synod. dioeces.* l. 7, c. VII; card. Basch. *Diss.* I.

1) S. Cyprian. *Epist.* 31.

2) *Epist.* 41-43.

3) Labbe, *Concil.* t. I, p. 713-14.

protectio corporis ac sanguinis Domini concederentur. De quibus rursus congregati praesules synodicam epistolam ad Cornelium Pp. dederunt, eius approbationem exquirentes [1].

70. *S. Cornelius Pontifex* (*an.* 251) — Romae persecutio adeo saevierat, ut post martyrium s. Fabiani, quod contigit X calendas mart. an. 250, Apostolica Sedes amplius 16 mensibus vacarit. Quum primum Decius ab urbe adversus Gothos dimicaturus discessisset, comitia ad eligendum pontificem coacta sunt, electusque fuit Cornelius, Romanus. « Factus est Cornelius episcopus, inquit s. Cyprianus, de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis quae tunc adfuit, suffragio, et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio [2] ».

71. *Norma ss. electionum* — Ex his s. Cypriani verbis expressum satis haberi, observat Baronius, quae olim esset eligendi R. Pontificis ratio [3]. Nimirum praemittebantur preces ad Deum, plebis christianae seu eorum, qui illius vices repraesentabant, desiderium et testimonium audiebatur, Romani cleri vota et assensus postulabantur; quibus auditis et expensis episcopi, Romae vicini et alii qui in Vrbe erant, in comitiis suffragia ferebant.

Eadem fere erat eligendorum episcoporum ratio. Conveniebant nimirum episcopi provinciae, in qua sita erat ecclesia vidua, postulabantur plebis christianae testimonia, cleri vota et assensus; quae episcopi iudicio suo vel confirmabant, et electus a metropolita consecrabatur, vel improbabant, et electio repetebatur. « Apud nos, inquit idem s. Cyprianus, et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus eligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit... ut de universae fraternitatis suffragio et de episcoporum iudicio episcopus ei deferretur [4] ». Idem scribit Caelestinus Pp. I ad episcopos provinciae Viennensis et Narbonensis. « Nullus, ait, invitis detur episcopus. Cleri, plebis et ordinis consensus atque desiderium requiratur [5] ». Haec populi et cleri ecclesiae vacantis testimonia atque desideria requirebantur, ut arcerentur indigni, dignoscerentur facilius optimi quique vulgo probati, maiorique cum profectu electi fungerentur suo ministerio. Postea autem disciplina hac in re iustis ex causis fuit mutata [1].

72. *Novatiani schisma et haeresis* — Vidimus, quanta prudentia causa lapsorum in persecutione Deciana fuerit definita. Verumtamen nonnullorum contra lapsos severitas, ab Ecclesia merito reprobata, causam dedit novae sectae, cuius primus dux fuit Novatianus, e philosopho ethnico christianus et Rom. ecclesiae presbyter, vir doctus quidem et eloquens, sed perfidus, ambitiosus et turbulentus. Is aegerrime tulit, s. Cornelium ad summum pontificatum esse electum. Praeterea excitatus a Novato presbytero Carthaginensi, schismatis Felicissimi contra s. Cyprianum praecipuo motore, qui Romam confugerat, contra s. Cornelium insurrexit, quod lapsos ad poenitentiam et reconciliationem admitteret. Ei non pauci e laicis, clericis et confessoribus adhaeserunt, Ecclesiae denegantes potestatem lapsos ad reconciliationem et veniam admittendi, et contendentes, hos ad poenitentiam internam et ad postulandam a solo Deo delicti sui veniam esse dimittendos. Quapropter Cornelius Pp. an. 251 copiosum concilium Romae habuit, in quo confirmatum est, lapsos ad poenitentiam, hacque peracta ad reconciliationem cum Ecclesia et veniam esse admittendos; Novatianus vero eiusque asseclae, contrarium asserentes, excommunicati sunt. Id ipsum in synodis in Italia, Africa et aliis locis definitum fuit. Novatianus eiusque sectatores gravissimas calumnias contra Cornelium sparserunt; tres obscuros Italiae episcopos Romam accersitos, qua vi qua fraude compulerunt ad ordinandum Novatianum episcopum seu pontificem Romanum; litterasque encyclicas ad ecclesias dederunt, ut ab iisdem antipapa Novatianus agnosceretur. Sed Cornelius Pp. ecclesias de iis, quae in Romana aliisque synodis decreta fuerant, certiores reddidit.

Efficacissimam Cornelio Pp. opem tulerunt ss. Dionysius Alexandrinus et Cyprianus Carthaginensis, qui pluribus litteris ecclesias hortati sunt, ut schismaticorum communionem vitarent, et unitatis vinculum non rumperent. In eumdem finem s. Cyprianus scripsit eximium librum de unitate Ecclesiae.

---

1) Labbe, *Concil.* t. I, p. 715. — 2) *Epist.* 52.
3) Ad an. 254.
4) *Epist.* 67, alias 68. — 5) *Epist.* 2.

1) Cf *Caeremoniale electionis R. Pontificis*; Mabillon, *Commentar. in Ordinem Rom.*; I. L. Selvag. *Antiquit. christ.* l. I, c. 22; L. Thomassin., *Vetus et nov. Ecclesiae disciplina.*

in quo unitatem tum corporis tum capitis Ecclesiae praeclare demonstrat. Fabius vero, episcopus Antiochenus, Novatiani fraudibus circumventus, eidem favebat, sed acceptis ss. Dionysii et Cypriani litteris, ad rem melius examinandam episcoporum synodum indixit. Quum is priusquam episcopi convenissent, obiisset, Demetrius eius successor an. 252 synodum habuit, in qua Novatianus damnatus est.

Initio quidem Novatiani solis lapsis in persecutione spem reconciliationis ecclesiasticae ademerunt; postea vero Ecclesiae denegarunt potestatem reconciliandi quosvis graviores peccatores, unde etiam poenitentiae disciplinam et coniunctam cum ea reconciliationem abrogarunt, haeresimque cum schismate coniunxerunt. Cum autem per severiorem hanc disciplinam maioris honestatis et singularis sanctimoniae speciem prae se ferrent, eorum numerus ita auctus et propagatus est, ut Romae, in Gallia, Hispania, Africa, Ægypto et in Asia eorumdem coetus deprehendantur usque ad V et alibi usque ad VII saeculum [1].

73. *Ecclesiae status sub Gallo* — Post interitum Decii imperatoris, qui cum aciem contra Gothos duceret, in paludem demersus est an. 251, imperio potitus est Gallus. Hic quidem edictum de persequendis christianis non promulgavit, verumtamen persecutionem contra eos excitavit; quod orta pestifera lue an. 252 praeceperit, ut ad placandam iram deorum ubique sacrificia offerrentur ab omnibus participanda. Cum autem christiani propter religionem suam ea participare non possent, variis modis a gentilibus afflicti, plures etiam necati sunt, idque eo magis, quod ethnici publicas calamitates christianis, quasi deorum vindictam provocarent, adscribere solerent. Brevis tamen fuit haec persecutio, cum Gallus an. 253 in seditione, ab Æmiliano exercitus duce contra eum excitata, a propriis militibus interfectus fuerit [2].

74. *Martyrium Ss. Cornelii et Lucii* — In hac persecutione nonnulli, qui in Deciana lapsi erant, praeclara christianae constantiae exempla dederunt. Passi sunt in eadem persecutione duo Pontifices, Cornelius et Lucius. Ille ad Centumcellas relegatus, ibidem ore eius plumbatis* contuso, XVIII cal. octobr. an. 252 vitae sanctitate et martyrii gloria clarus obiit. Ex eius epistolis adhuc duae supersunt, ad Fabium Antiochenum datae, e quibus inter alia discimus, eius tempore clerum Romanum fuisse compositum ex 46 presbyteris, 7 diaconis, 7 subdiaconis, 42 acolythis, 52 exorcistis, lectoribus et ostiariis [1]. S. Lucius, Romanus, vix in locum s. Cornelii ordinatus erat, quum una cum pluribus aliis, quod diis sacrificare nollent, in exilium eiectus fuit. Paulo post in urbem redux, cruciatibus confectus vita excessit IV non. martii an. 253. Eius studium adversus Novatianos litteris commendavit s. Cyprianus; et in Libro Pontificali ab eodem decretum legitur, ut duo presbyteri tresque diaconi episcopum comitarentur ceu testes vitae eius contra calumniatores.

75. *S. Stephanus Pontifex* (*an.* 253) — Post obitum s. Lucii ad summum Ecclesiae pontificatum evectus fuit s. Stephanus, Romanus, qui eo functus est usque ad an. 257. Eius erga christianos Syriae et Arabiae caritatem et beneficentiam commendavit s. Dionysius Alexandrinus [2]. Refert *Liber Pontificalis* Stephanum decrevisse ut sacerdotes et Levitae vestibus sacris uterentur tantum in Ecclesia. Sub eiusdem pontificatu acriter agitata fuit controversia de valore baptismi ab haereticis collati, ut mox videbimus.

76. *Pestis* — Porro per omnes imperii provincias, in quas, ut observat Orosius [3], ad profligandas Dei ecclesias edicta Decii perlata fuerant, pestis immanis grassabatur. Eluxit tunc mirum in modum caritas christianorum, qui omnibus laborantibus, fratribus et ethnicis, succurrebant, et paratissima mente officia caritatis, misericordiae et pietatis praestabant. Ad haec Cyprianus Carthaginenses tum verbo tum exemplo hortabatur, eaque de causa librum scripsit de mortalitate, quo debiles ac timidos ad tolerantiam, humanaeque vitae contemptum amore ac desiderio coelesti excitaret [4]. In Ponto eadem

---

1) *Epistolae ss. Cornelii et Cypriani*; Euseb. *Hist. Eccl.* l. VI, c. 43-44; Labbe, *Concil.* t. I, p. 715; Pagi, *Critica*, ad an. 258; Orsi, *Dissertatio historica, qua ostenditur, catholicam Ecclesiam tribus prioribus saeculis capitalium criminum reis, pacem et absolutionem neutiquam denegasse.*

2) S. Cyprian. *Epist.* 58 et 60; Euseb. *Hist. Eccl.* l. VII, c. 1.

*) *Erat id genus tormentorum quasi flagellum ex funiculis, in quarum summitatibus glandes erant impactae.* Baron. *in Martyrolog. Rom.* die 6 iunii; Gallonius *de Martyrum cruciatibus.*

1) Extant inter *Cyprianas* 46 et 48.

2) Apud Euseb., ibid. c. 5.

3) *Hist.* l. VII, c. 21.

4) Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 22; Pontius, *Vita s. Cypriani.*

lues compluribus ethnicis conversionis ad Fidem occasio fuit, videntes enim D. Gregorii Thaumaturgi precibus pestem a domibus et familiis dispelli, virtutem Fidei per opera cognoverunt, abiectisque impiis sacrificiis, ad Religionem christianam transierunt [1].

Ad dirissimam pestem accesserunt barbarorum incursiones: Persae Orientem, Gothi Europam populabantur. Quum autem inter captivos, quos ii e Numidia abduxerant, plures essent christiani, episcopi Numidiae ad eos redimendos pro subsidio scripserunt ad ecclesiam Carthaginensem. Hac de causa s. Cyprianus librum de eleemosyna et bonis operibus scripsit, collectasque pecunias ad episcopos Numidiae misit [2].

77. *Synodus Carthaginensis*—S. Cyprianus tum ad rectam Fidem et catholicam unitatem fovendam, cum ad disciplinam informandam, novam synodum Carthagine indixit. In ea Therapius episcopus, quod Victori presbytero, in persecutione lapso, praepropere pacem reddidisset, reprehensus fuit. Geminius Victor, quod moriens Faustinum presbyterum contra canones liberorum suorum tutorem instituisset, sacrificiis et oblationibus fidelium exclusus est; et sententia Fidi episcopi, qui infantium baptismum secundum legem circumcisionis usque ad diem octavam differendum esse opinabatur, reiecta est, quod nulli hominum nato misericordia Dei ac gratia deneganda sit [3].

78. *Causae Marciani, Basilidis et Martialis* — Tanta erat per omnem ubique Ecclesiam s. Cypriani fama, ut multi antistites in gravioribus negotiis consilium eius expeterent, uti in causis Marciani Arelatensis, Basilidis Legionensis et Martialis Asturicensis conspicimus. Marcianus, episcopus Arelatensis, ad Novatianorum partes dilapsus, lapsis quantumvis poenitentibus communionem ac pacem negabat etiam in mortis periculo. Basilides Legionensis et Martialis Asturicensis in Hispania episcopi, tempore persecutionis libellaticorum crimen admiserant. Hae causae, utpote maiores, secundum avitum morem ad Apostolicam Sedem perlatae sunt. Stephanus Pp., hortante s. Cypriano, qui de causa Marciani Arelatensis a Faustino Lugdunensi fuerat interpellatus, Marcianum deposuit, aliumque in locum eius subrogavit [4]. Basilides et Martialis a provinciae episcopis ad laicam communionem redacti fuerant, Sabino et Felice in locum eorum ordinatis. Sed Basilides se Romam contulit, et supplicem libellum, mendaciis multis repletum, Stephano Pp. obtulit, ut per eum sedi et pristino honori restitueretur. Id quum resciverint episcopi Hispani, Romam legarunt Sabinum ac Felicem, iisque, ut potiori auctoritate causam apud Apostolicam Sedem propugnarent, suaserunt, ut prius s. Cyprianum ea de re audirent. Illi Carthaginem profecti sunt, Cyprianum audierunt, eiusque testimonio muniti, Romam adnavigarunt, ut libellaticorum episcoporum mendacia coram refellerent [1].

79. *Lis de haereticorum baptismo* — Alia gravisque sub pontificatu s. Stephani controversia agitata fuit, an scilicet ii, qui in coetibus ab Ecclesia catholica seiunctis baptizati, ad hanc reverterentur, essent iterum baptizandi, nec ne. Generalis fuerat Ecclesiae praxis, ut eiusmodi homines non iterum baptizarentur, sed tantum manus impositione ad poenitentiam et reconciliationem admitterentur. Anno vero 217 Africani in synodo Carthaginensi sub Agrippino contra communem Ecclesiae regulam statuerant, ut baptizati ab haereticis, si ad Ecclesiam reverterentur, rursum baptizarentur. Idem paulo post constitutum fuit in Iconiensi Phrygiae et Synadensi Asiae synodis. Anno autem 255 s. Cyprianus, episcopus Carthaginensis et Africae primas, ab episcopis Numidiae consultus, quomodo revertentes a Novatianorum secta essent suscipiendi, secundum receptum in Africa morem respondit, illos sicut alios extra Ecclesiam baptizatos, esse vero et unico Ecclesiae catholicae baptismo tingendos. Idem constitutum est in synodo 30 episcoporum, quam s. Cyprianus ea de causa Carthagine indixit. Cum tamen varii in Africa, Numidia et Mauritania episcopi secundum priscam consuetudinem redeuntes ab haeresi sola manus impositione reciperent, s. Cyprianus, ne catholica unitas ex hac diversitate scinderetur, libros scripsit *de bono patientiae, zelo et livore*, aliamque 71 episcoporum synodum coëgit. Haec cum prioris decretum confirmasset, Cyprianus illud ad s. Stephanum Pp. direxit.

Verum Stephanus novitati Africanorum fortiter restitit; rescripsitque, secundum receptam a Patribus regulam circa revertentem

[1]) S. Gregor. Nyss. *Vita s. Gregor. Thaumat.*
[2]) S. Cyprian. *Epist.* 60.
[3]) Apud Labbe, *Concil.* t. I, p. 741.
[4]) S. Cyprian. *Epist.* 68. Cf Baron. ad an. 258.

[1]) S. Cyprian. *Epist.* 67; Baron. ad an. 258.

*

ab haeresi, nihil esse innovandum praeter manus impositionem ad poenitentiam: « Si quis a quacumque haeresi venerit ad nos, nihil innovetur, nisi, quod traditum est, ut manus illi imponatur ad poenitentiam ».

Africani tamen errorem suum necdum deposuerunt. Nova 87 episcoporum synodus, Carthagine habita, in eamdem ac priores sententiam descendit. Eamdem acriter defendit Firmilianus, episcopus Caesareae in Cappadocia. Stephanus Africanis, morem suum defendentibus, excommunicationem comminatus est. Animorum contentio utrinque crevit, donec excitata a Valeriano imperatore persecutione, sopita fuit. Postea in concilio, quod s. Augustinus plenarium appellat, seu Arelatensi seu Nicaeno I, controversia secundum s. Stephani rescriptum et communem Ecclesiae regulam definita est [1].

Quidam critici totam huius controversiae historiam inficiati sunt, eamque ut Donatistarum figmentum habuerunt [2]. Historica eius veritas seu authentia adstruitur non tantum s. Cypriani et Firmiliani epistolis, quas illi perperam dicunt a Donatistis confictas, sed etiam s. Dionysii Alexandrini, Eusebii, s. Basilii, s. Augustini, s. Hieronymi, Vincentii Lyrinensis testimoniis [3]. Adhuc sub iudice lis est. Iis autem non assentimur, qui censent, Africanos et Asiaticos, baptizantes ab haereticis baptizatos, a Stephano Pp. fuisse excommunicatos; nam si s. Cypriani, s. Augustini et aliorum de hac re scripta perpendantur, intelligitur, communionem non fuisse ruptam, et Pontificem intra minas se continuisse [4]. Longius a vero aberrant Basnagius, Launoius, Dupin, qui dicunt, Stephanum Pp. adprobasse quemcumque haereticorum baptismum, etiam despecto Ecclesiae ritu collatum [5]. Constat enim ex omnibus huius controversiae monumentis, eam non fuisse agitatam de baptismi ritu seu materia aut forma, sed de sola baptizantis fide, num scilicet baptismus, unicus in Ecclesia, extra eam valide conferri posset. Denique ex hac ipsa controversia perperam quis concluderet, s. Cyprianum et cum eo sentientes neque primatum R. Pontificis neque eius infallibilitatem in dirimendis Fidei controversiis agnovisse. Nam praeterquamquod s. Cyprianus in aliis scriptis R. Pontificis primatum non semel professus sit, ex omnibus huius controversiae adiunctis, ipsorumque Cypriani et Firmiliani epistolis patet, eos existimasse, hanc quaestionem non ad fidem sed ad disciplinam pertinere, et esse ex earum genere, in quibus pro recepto in regionibus peculiaribus more episcopis, salvo pacis vinculo, agere liceret [2]. Concludit s. Augustinus, D. Cyprianum, si quid in huius disceptationis aestu humanitus admiserit, illud martyrii falce emendasse [3].

80. *Persecutio VIII sub Valeriano* (an. 257) — Post Galli interitum (253) imperator proclamatus fuit Æmilianus; quo etiam brevi post a militibus occiso, imperium accepit Valerianus. Hic principatus sui initio non tantum christianis tranquillitatem concessit, sed etiam iis favit, multosque eorum inter aulicos suos habuit. Verum an. 257 Macrinus militum dux, qui Imperatorem totum sibi conciliarat, ethnicae superstitionis maxime studiosus et christianorum inimicus infensissimus, eum in hos ita excitavit, ut ille varias contra eosdem leges promulgarit. Primo quidem christianorum conventus prohibuit, eorumque episcopos et doctores in exilium pelli iussit. Deinde mandavit, ut omnes episcopi, presbyteri et diaconi sine mora interficerentur; senatores, equites, aliique viri egregii, qui christiani essent, dignitatibus bonisque privarentur, et si in christiana Religione perseverarent, occiderentur; matronae seu mulieres nobiles bonis privatae in exilium pellerentur; *caesareani*, seu qui quacumque ratione ad familiam imperatoris pertinerent, ad *caesareanas passiones* seu durissimam servitutem redigerentur. Hinc persecutio in christianos in-

---

[1]) S. Cyprian. *Epist.* 70-76 ; s. Augustin. *De baptismo*; Vincent. Lyrin. *Commonitor.* c. 6 ; Labbe, *Concil.* t. I, p. 740 seq.

[2]) R. Missorius in libro edito Venet. 1733 ; M. Molkenbuhr, *Dissertation. critic.* VII et XIV ; N. Alberus, *Dissert. in hist. eccl.* t. I ;—V. Tizzani in opere cui titulus : *La celebre contesa fra s. Stefano e s. Cipriano*, Romae edito 1862.

[3]) I. G. Walch., *Dissertatio* edita Ienae 1738 ; I. H. Sbaralea in libro edito Bonon. 1741 ; P. L. Berti, *Discipl. theol.* l. XXXI, c. 13 ; I. B. Palma, *Prael. hist. eccl.* t. I, p. I, c. 28.

[4]) Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. III, diss. XII, a. 1 ; H. Vales., Annot. ad *Euseb. Hist. eccl.* l. VII, c. 5 ; I. B. Palma, ibid.

[5]) Basnag. ad an. 256 ; Launoi. l. VII Epist. 15; Dupin, *Biblioth.* t. I, p. 151 et 176.

[1]) Cf Coustant, *Dissertatio de vera Stephani sententia*, in *Epist. RR. Pontif.* t. I, p. 227; Schelstrate, *Antiquit. eccl. illustrat.* p. II, diss. I, c. 5; Natal. Alex., l. c. diss. XIV ; Sandini, *Dissert. hist.* VIII ; I. B. Palma, loc. cit.

[2]) Natal. Alex., ibid. diss. XII, a. 4 ; Roncaglia, *Animadv. in Natal. Alex.* ; I. B. Palma, ibid.

[3]) *Epist.* 95 *ad Vincent. Rogatianum.*

staurata est. Et quamvis plebeii legibus imperatoris non tangerentur, nihilominus in multis provinciis odium magistratuum contra christianum nomen experti sunt. Alii in exilium relegati, alii in carceres coniecti, alii ad metalla damnati, alii suppliciis affecti fuerunt [1].

Inter multos alios qui in hac persecutione martyrium subierunt, numerantur hi qui sequuntur: Romae, Stephanus Pp. IV° nonas aug. an. 257 (*alii*, 260), eius successor Xystus II VIII idus aug. an. 258[2] (*alii*, 261), Laurentius diaconus Xysti II, Eusebius presbyter, Marcellus diaconus, Quartus, Felicissimus, Agapitus, Rufina et Secunda sorores; in Galliis, Dionysius episcopus Parisiensis et Florentinus Viennensis; in Hispania, Fructuosus episcopus Tarraconensis cum Augurio et Eulogio diaconis; in Africa, Cyprianus episcopus Carthaginensis, Theognes episcopus Hipponensis, alii 150 secundum alios 300 in vivam calcem demersi, unde nomen *massae candidae* acceperunt; in Mauritania, Donatilla, Maxima et Secunda virgines; in Numidia, Agapius et Secundinus episcopi, Iacobus diaconus cum sociis; Caesareae in Palaestina, Priscus, Malchus et Alexander; Tarsi in Cilicia, Athanasius episcopus et Anthusa nobilis femina; Antiochiae in Syria, Nicephorus; alii alibi [3].

Brevis tamen fuit persecutio. Nam an. 260 Valerianus in bello a Persis captus, post tres annos abiectissimae servitutis detracta cute miserrime periit.

81. *Ecclesiae status sub Gallieno* (*an.* 260) — Gallienus, Valeriani filius et successor, dirissima patris sorte multisque imperii periculis perterritus, persecutioni finem imposuit; christianis tranquillitatem restituit, etiam ecclesias et coemeteria iis erepta reddi praecepit [1]. Quamvis sub eo nonnulli martyrium passi legantur, quod provinciarum praesides voluntatem imperatoris non inviolate observarent.

Tunc ecclesiarum praesules nil prius habuerunt, quam ut dispersos christianos recolligerent, internum ecclesiarum statum instaurarent, malisque illatis mederentur. S. Dionysius in locum s. Xyxti II ad summum pontificatum evectus, paroecias in urbe Roma iterum divisit, limitibus distinxit, singulisque coemeteria adsignavit [2].

Interim praeter exitiosam pestem, maris effusiones et terrae motus, quibus urbes integrae absorptae vel eversae sunt, praeter tyrannos, qui in diversis provinciis rebelliones, bella, caedesque excitarunt, barbari imperium diripuerunt. Germani in Galliam, Hispaniam et Italiam, Parthi in Mesopotamiam et Syriam, Gothi in Thraciam, Graeciam et Daciam irruerunt. Hae porro incursiones barbarorum christianae Religionis propagationi eatenus profuerunt, quatenus plures christiani etiam sacerdotes in terras barbarorum abducti, his Christum eiusque Fidem manifestarunt, quorum pium vitae genus barbari admirari primum, deinde sermonem audire, sensimque sacra amplecti coeperunt [3].

82. *Synodus Romana* (*an.* 263) Anno 263 s. Dionysius Pp. Romae synodum coëgit in causa s. Dionysii Alexandrini. Hic sanctus praesul scripto confutavit errores Sabellii, ut diximus [4]; cum vero usus esset quibusdam dicendi modis, qui orationis nexu avulsi, tollere viderentur divinitatem seu consubstantialitatem Filii cum Patre, a nonnullis apud Dionysium Pp. accusatus est. Quapropter Pontifex synodi Romanae sententiam de trium divinarum personarum distinctione in una divina substantia seu essentia ad patriarcham Alexandrinum misit, eumque monuit, ut doctrinam suam distincte declararet. Paruit hic, et orthodoxam doctrinae suae expositionem in 4 libros distributam, Dionysio Pp. nuncupavit, eique in omnibus satisfecit [5].

83. *Paulus Samosatenus* – Eamdem fere ac Sabellius haeresim hoc tempore docuit

---

1) *Acta s. Cypriani*, apud Ruinart; *Epist. s. Cypriani* 77 *ad Mart.* et 82 *ad Successum*; Pontius, *Vita s. Cypriani*; Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 10-12; Sulpic. Sever. *Hist. sacra*, l. II; Orosius, *Hist.* l. VII.

2) Hic Pontifex corpora apostolorum Petri et Pauli ad catacumbas transtulisse dicitur, ut ibi saeviente persecutione stationes tutius haberentur. Pearson, *Annal. Cyprian.* ad an. 258; Sandini, *Vitae RR. Pontif.*—Ducangius, in *Glossario mediae et infimae Latinitatis*, t. VI, ait, quod statio apud veteres erat coetus sive conventus fidelium in Ecclesia, maxime is, qui Dominico fiebat die, uti patet ex Tertulliano, *De corona militis*. Ita autem vocantur eiusmodi conventus, metaphora sumpta a militibus, qui dum praesidium certo loco collocant, stationem facere dicuntur.

3) *Martyrologium Romanum*.

1) Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 13.

2) *Liber Pontif.*; Baron., ad an. 270.

3) Sozomen. *Hist. eccl.* l. II, c. 6; Philostorg l. II; Nicephor. l. VIII.

4) P. 60 et 62.

5) S. Athanas. *De sententia Dionys. Alexandr.*; Euseb. *Hist. eccl.* l. VII; Labbe, *Concil.* t. I, p. 830.

Paulus, ab urbe patria dictus Samosatenus, Demetrii in episcopatu Antiocheno successor, vir astutus, laudum et honorum cupidus, fastu et arrogantia elatus. Docuit is, non esse nisi unam personam divinam, quae in ss. Scripturis Pater vocetur; Verbum seu Filium non esse personam, sed Dei sapientiam seu rationem, quae ita Deo insit, sicut ratio inest homini; I. Christum fuisse merum hominem, qui tum solum existere coepisset, quum a Maria conceptus fuit; ei in conceptione coniunctam fuisse Dei rationem, qua homines salutis viam docuisset, miracula patrasset et Filius Dei seu etiam Deus improprio sensu dici meruisset. Vbi haec audierunt praesules Syri an. 264 Antiochiae synodum habuerunt, in qua errores supra dictos execrati sunt; de Paulo vero, cum mentem suam ambiguis locutionibus occultaret et se catholice sentire simularet, iudicium non tulerunt. Paulus in sententiis suis pravisque moribus pertinax extitit. Quapropter an. 269 in altera 70 episcoporum synodo Antiochena haereseos convictus, depositus et excommunicatus fuit, atque in locum eius ordinatus Domnus [1].

Fertur in hac synodo vocem ὁμοούσιος seu *consubstantialis* a Patribus fuisse reiectam, quod Paulus Samosatenus eam male explicaret, suaque explicatione ad alios decipiendos abuteretur. Sed illud gravibus de causis negant nonnulli viri eruditi [2].

Paulus vero quamvis in synodo depositus, fultus praesidio reginae Zenobiae, quae tunc temporis Syria potiebatur, neque domo episcopali excessit neque functionibus episcopalibus abstinuit. At paulo post Aurelianus imperator, devicta Zenobia, et a christianis interpellatus, locum adiudicavit illi, quocum episcopi Itali et in primis Romanus communicarent. Tunc Paulus Domno cedere coactus fuit [3]. Eius autem sectatoribus, dictis Samosatenianis et Paulianistis, praeter memoratos errores crimini vertitur, quod corrupta baptismi forma, non baptizarent in nomine Patris et Filii et Spiritus S. Ideo concilium Nicaenum I, can. 9, Paulianistas ad Ecclesiam venientes, rursus baptizandos esse constituit [4].

1) Dionys. Alexand., *Epist. ad Paul. Samosat.* in *Biblioth. PP.* t. XI, p. 273; Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 27, seq.; s. Epiphan. *Haeres.* 45; Labbe, *Concil.* t. I, p. 843, 893.
2) P. Maran, *Divinitas D. N. I. C. manifestata in Scripturis et traditione*, l. IV, c. 29; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. I, p. I, c. 30.
3) Euseb. *Hist. eccl.* l. VII, c. 30.
4) S. Augustin., *De haeres.* c. 44.

84. *Porphyrius, Philostratus, Hierocles*— Hoc ipso tempore etiam a nonnullis philosophis ethnicis Religio christiana impugnata fuit. Ex his erat Porphyrius, Tyri in Phoenicia natus, ab Origene ad christiana sacra perductus, deinde eadem deseruit, Romamque profectus, Plotino in addiscenda philosophia magistro usus est. Scripsit adversus christianos libros 15, qui postea christianorum imperatorum legibus proscripti perierunt, praeter aliquot fragmenta ab Eusebio, s. Hieronymo, aliisque conservata. Ex iis patet, auctorem in primis eo tetendisse, ut s. Scripturae auctoritatem convelleret. Quocirca ostendere conatus est, multas in ea contineri contradictiones, librumque Danielis solum Antiochi Epiphanis tempore fuisse conscriptum. Praeterea scripsit vitam Pythagorae eo consilio, ut ostenderet, inter philosophos etiam extitisse mirabilium patratores, qualia de Christo et Apostolis praedicabant christiani. At quae de Pythagora refert Porphyrius, non tantum carent internis miraculorum characteribus, sed multa sunt absurda, omnia vero testibus idoneis destituta. Eodem consilio non diu ante eum Philostratus, Atheniensis, scripsit vitam Apollonii Tyanaei, qui altero primi saeculi dimidio vixit, et a Philostrato exhibetur tanquam vir, qui vitae suae ratione hominum admirationem captavisset et natura plus quam humana praeditus fuisset. Contra scriptores coaevi vel penitus de Apollonio silent vel de eodem velut impostore loquuntur. Post aliquot annos sub Diocletiano imperatore Hierocles, prius Bithyniae deinde Alexandriae praefectus, infensissimus hostis christianorum, quos horrendis tormentis subiecit, in duobus libris virulentis contra christianos scriptis Apollonium Tyanaeum Christo aequiparavit, imo praetulit, asserens; Apostolos et Evangelistas, qui Christi gesta conscripserunt, fuisse homines rudes et deceptores; Apollonii vero historiam a viris, philosophiae et veritatis amore claris, esse litteris mandatam; aliaque plura impudenter effutiit.

Porphyrii calumnias falsasque ratiocinationes scripto confutavit s. Methodius, hac ipsa aetate episcopus Tyri auctorque plurium librorum, sed qui magna ex parte deperditi sunt. Hieroclis mendacia atque blasphemias peculiari libro confutavit Eusebius, episcopus Caesareensis.

1) S. Hieron. *Catal.*; Phot. *Biblioth.* cod. 224 et 237. Quae e scriptis s. Methodii supersunt, collegit ediditque F. Combefis, Paris 1644. in-fol.

85. *Ecclesiae status exterior* — Gallienus patris sui Valeriani an. 260 in imperio successor, christianis tranquillitatem reddidit, ut diximus. Quum vero reprimendis barbarorum invasionibus et internis seditionibus impar esset, an. 268 interfectus fuit, et successorem habuit Claudium II. Hic virtute praeditus, Germanos subegit, Gothos ingenti strage ad Martionopolim concidit, christianis nihil adversi decrevit, imperavitque usque ad an. 270. Tunc imperium adeptus est Aurelianus, gessitque usque ad an. 275. Is etiam Gothos vicit; Marcomannos, Vandalos et Sarmatas debellavit; Zenobiam Palmyrenorum reginam in Oriente superavit, imperiumque ad pristinos fines perduxit. Anno vero sui regiminis IV edictum de persequendis christianis promulgavit, at non multo post Mnestei liberti fraude interfectus est. « Processu temporis aliter de nobis sentiens, inquit Eusebius, quorumdam consiliis coepit impelli, ut persecutionem adversus nostros commoveret. Iamque ea de re multus ubique rumor spargebatur. Sed eum paratum iam et compositis contra nos edictis, ut ita dixerim, subscribentem, ulta est divina iustitia, quasi constricto gladio conatum eius reprimens, simulque omnibus apertissime ostendens, nihil unquam huiusmodi principibus adversus Christi ecclesias licere, nisi propugnatrix Dei dextera arcano quodam ac coelesti iudicio ad castigationem et emendationem nostram, quibus ipsi visum est temporibus, id fieri permiserit [1] ». Haec persecutio non tantum intentata, ut contendit Dodwellus, sed variis in provinciis exercita fuit [2].

Post septem mensium interregnum ab interitu Aureliani imperator creatus est Tacitus, qui post septem menses moriens, imperium reliquit fratri suo Floriano; at electo a militibus Probo, Florianus secundo imperii sui mense sibi mortem intulit. Probus an. 282 a seditiosis militibus occisus, successorem habuit M. Aurelium Carum, qui proximo anno extinctus, imperium reliquit duobus filiis suis, Carino et Numeriano, quibus uno post alterum interfectis, an. 284 imperium adeptus est Diocletianus.

Porro ab imperio Gallieni usque ad initia Diocletiani, si brevem sub Aureliano persecutionem excipias, Ecclesia tranquillitatem nacta est, multumque aucta.

86. *S. Felix Pontifex* (*an.* 269) — Praeter alios sub Aureliano imperatore martyrium passi leguntur, Ancyrae in Asia, Philomenus; Iconii in Isauria, Conon eiusque filius; in Pamphilia, Heliodorus cum aliis; Caesareae in Cappadocia, Mamans; Augustoduni, Reverianus episcopus, Paulus presbyter cum aliis decem; Romae, Felix Pp. I [1]. Hic pontifex an. 269 successit s. Dionysio. Scripsit adversus Sabellii et Pauli Samosateni haereses doctam epistolam ad Maximum, successorem Dionysii patriarchae Alexandrini, in qua catholicam doctrinam de una in tribus personis substantia seu natura, et de unione utriusque naturae divinae et humanae in Christo exposuit [2]. — Eidem ritum faciendi sacrificia supra sepulcra aut memorias [*] martyrum acceptum refert Liber Pontificalis. [**] — Martyr decessit III calendas iunii an. 275.

S. Eutychianus Pontifex — Post eum Ecclesiam usque ad an. 283 gubernavit s. Eutychianus, Lunensis Hetruscus. De eo in *Libro Pontificali* legitur, constituisse ut fruges, fabae et uvae *super Altaria* benedicerentur, non quod id ante non fieret, sed quod nondum id esset sanctione decretum. In eodem *Libro Pontificali*, et *Martyrologio Romano* VI idus decembris refertur, quod plus quam 300 martyres tumularit, mandaritque, ut deinceps martyrum corpora sepelirentur cum

---

1) Euseb. *Hist. Eccl.* l. VII, c. 30; Lactant., *De mort. persecut.*; s. Hieron. *Chronicon*; Oros. *Hist.* l. VII, c. 23.

2) Cf Pagi, *Crit.* ad an. 272.

1) Cf *Martyrol. Rom.*; Ruinart, Praef. ad *Acta Martyr.*

2) Extat illius fragmentum in *Actis* concilii Ephesini et in *Apologetico* s. Cyrilli, apud Labbe *Concil.* t. III, p. 512, 851, et apud Coustant, *Epistol. RR. Pontif.* t. I.

*) « Sepulcra vel ob inscriptiones et signa martyrii, vel ob ossa martyrum ibidem posita vocantur *Memoriae Martyrum* ». Ita Schelstratus, tom. I *Antiquitat. illustrat.*

**) De Felice I summo Pontifice sic scribit Anastasius: « Hic constituit supra sepulcra aut memorias martyrum Missas celebrari »; « quia fortassis, subdit Cardinalis Bona (*Rer. Liturgicar.* c. 19, § 5), de hoc legem edidit, ne aliter fieri posset ». Idem sentit etiam Tillemontius. Baronius quoque hac de re disserens, ad an. 275, n. 2, in eandem venit sententiam: *Eiusmodi institutionem longe ante Felicis Papae tempora Ecclesia sibi vindicat...... Felicis ergo decretum stabilivisse videtur, quod absque scripto canone, traditione tantum simpliciter servaretur.* Quare ad an. 57, n. 105, inquit: *Cum Altaria essent sepulcra martyrum, ubicumque esset martyr conditus, illic Altare erigi consuevit.*

colobio aut dalmatica purpurea*, quae forent martyrii eorum indicia, ut explicat Bianchini, cum antea christiani sacra martyrum corpora sepelire consuevissent cum linteis eorum sanguine respersis [1].

87. *Manes, eiusque secta*— Per haec ipsa tempora famosissimam et late diuque propagatam sectam condidit Manes seu Manichaeus, Persa. Is doctrinam Zoroastris cum doctrina christianorum maxime Gnosticorum conferens, ex utraque religionis systema confecit. Propter novam religionem magorum regumque Persarum odium expertus et ad necem quaesitus, confugit in Mesopotamiam. Hic cum s. Archelao, Cascarorum episcopo, congressus, impietatis convictus tantoque pudore suffusus est, ut metuens in lucem amplius prodire, Persidem repetierit. Tandem iussu regis captus et pelle vivus exutus, feris obiectus est. Eius secta non tantum in Perside sed etiam in Romano imperio propagata, pluribus saeculis in christiani nominis probrum percrebuit.

Manetis doctrina theoretica ad haec capita reducitur: Duo ab aeterno extiterunt principia, unum natura sua bonum, quod dicitur Deus, regni lucis dominus, lux purissima, non sensibus sed ratione tantum percipienda, per totum suum regnum diffusa; alterum natura sua malum et e prava materia constans, quod vocatur hyle vel satanas, regni tenebrarum dominus, aliosque depravandi cupidus. Vrumque principium naturas sibi similes produxit, et per regnum suum distribuit. Incolae utriusque regni, invidia excitati, sibi bellum intulerunt, cuius occasione daemones multas lucis animatae particulas seu animas bonas et rationales e regno lucis rapuerunt; quas princeps daemonum in unum collectas, uxori suae communicavit per concubitum, e quo natus est Adamus, omnium hominum futurorum animas in se continens. Qui cum per copiam lucis in se contentae, rationis dictaminibus obsequeretur, Satanas ei filiam suam Evam, e lucis particulis fere nihil iam habentem, addidit eo consilio, ut eum ad concubitum alliceret, quo facto ob pravae materiae propagationem lucis ablatae restitutio retardata est. Deus, ut luci a materia prava liberandae medium praeberet, per spiritum vivum, ducem exercitus, quem daemonibus opposuerat, mundum construi curavit, adeo ut sol et luna e materia bona, reliqua astra et aër e materia minus infecta, globus terraqueus e materia maxime infecta pararentur; in hoc collocarentur homines, qui tribus constant partibus, nimirum corpore e materia prava confecto, anima sentiente, pravis cupiditatibus plena et a diabolo nata, et anima rationali e luce divina oriunda, quae semper bonum vult et non nisi pravis animae sentientis cupiditatibus assentiendo peccat. Per solis calorem particulae lucis e prava materia eliciuntur, sursum elevantur, et in luna et sole purgatae, in patriam suam reducuntur. Daemones a spiritu vivo devicti et astris affixi tempestates et alias calamitates excitant. Reliqui daemones hominibus aut falsas religiones, velut Iudaicam, suggerunt, aut per animam sentientem a pietate abstrahunt. Deus, ut hominibus succurreret, ad eos misit Christum filium suum, quem una cum Spiritu S. post mundum conditum procreaverat. Christus est quaedam luminis coelesti substantia in sole residens. Spiritus S. etiam coelestis substantia sed Filio minor, in bono aëre habitat et in terrestria corpora salubriter influit. Christus in terram descendit, umbram corporis assumpsit, ad speciem tantum cruci affixus est, ut homines ad verum Deum adduceret, doceretque, qua ratione ad regnum lucis pervenire possent. Manes est paracletus, a Christo promissus et immediate ab eo missus ad homines, ut eis doctrinae thesaurum, neque a Christo neque ab Apostolis totum traditum, communicaret. Post mortem animae *electorum* seu perfectorum per lunam et solem transeunt, et penitus purgatae in regnum lucis recipiuntur; animae *auditorum* seu catechumenorum in alia sive hominum sive animalium corpora tamdiu migrant, donec reddantur perfectae; reliquorum animae in igne malo, attamen purgativo, aliquandiu crucientur, deinde in alia corpora detruduntur, et si ne tunc quidem doctrinae Manetis conformiter vixerint, in eodem igne asservantur usque ad mundi finem. Mundus igne peribit, quando omnia elementa, e regno lucis ablata, eidem fuerint restituta. Nulla futura est carnis re-

*) Colobia et dalmaticae erant tunicae talares. Hoc autem distabant dalmaticae a tunicis et colobiis, quod dalmaticis amplae erant manicae, tunicis strictae, colobiis vel nullae, vel breviores. De voce *Dalmatica* iuvat heic animadvertere, quod est antiquissima et a Dalmatia orta, ubi primum eiusmodi vestis adhibita. Pontius in *Vita s. Cypriani* sub finem ait: « Et cum se dalmati a expoliasset et Diaconibus tradidisset, in linea stetit ». V. *Opp.* s. Cypriani, edit. Felli.

[1]) Bianchini, Annotat. in *Anastas. Biblioth.* t. II, p. II, p. 244.

surrectio. Daemones in pristinum statum suum revertentur, et ne novam in regnum lucis irruptionem facere possent, animae, quas ne ignis quidem emendavit, in illius regni limitibus custodes constituentur.

Quantum ad practicam Manichaeorum doctrinam spectat, ea speciatim corpus tanquam e materia prava formatum dure tractandum mandabat. Praescribebat crebro ieiunandum; abstinendum ab omnibus blasphemiis, inter quas referebant cunctos sermones, doctrinae suae contrarios; vitandam prolis procreationem; nulla animalia esse occidenda. Haec omnibus etiam auditoribus erant interdicta. Electis praeterea abstinendum erat a vino et ab omni cibo e regno animali, ab omni concubitu et matrimonio, a manuum labore, magistratus muneribus, bonorum possessione, aliisque. At quomodo ea observarint, colligitur e vitiis, quorum arguuntur.

Manes ad exemplum Christi 12 magistros sibi familiares elegerat. Ita deinceps eius secta habebat unum supremum ducem, qui Christum repraesentaret, 12 magistros velut apostolos, et ad similitudinem 72 discipulorum Christi totidem episcopos, quibus presbyteri et diaconi suberant. Eos omnes e numero electorum esse oportebat. Publicus Dei cultus inter eos simplex erat, consistens in precibus, canticis et praelectionibus sacris. Sacrificiis, altaribus, imaginibus, templis carebant, conventus sacros in aedibus communibus celebrantes. Diem solis, parasceven in memoriam Christi, ad speciem mortui, diemque anniversariam mortis Manetis celebrabant. Ss. Eucharistiam seu coenam soli electi, sed sine usu vini, sumebant. Alii erant electorum ritus secreti, variorum iudicio infames [1].

88. *S. Caius Pontifex* (*an.* 283) — Post s. Eutychianum, qui VI idus dec. an. 283 obiit, in Petri cathedram evectus est Caius, Dalmata Salonitanus, qui in eadem sanctissime sedit usque ad an. 296, et tristia aeque ac difficilia tempora propter persecutionem tunc excitatam expertus est. — Ab eo confirmatum dicitur vetus Ecclesiae institutum, ut Clerici per septem Ordinum gradus pedetentim initiarentur *.

89. *Ecclesiae status sub Diocletiano* — Anno 284 Caro et Numeriano extinctis, imperium adeptus est Diocletianus, obscuro loco Dalmatiae oriundus, sed rei bellicae laude clarus. A primo eius imperii anno initium ducit aera Diocletiana, quae et aera martyrum dicitur et etiamnum Coptis usitata est. Quum autem in Oriente et in Occidente imperium periclitaretur, Diocletianus an. 286 Maximianum Herculium imperii collegam creavit. Praeterea an. 292 Maximianum Galerium et Constantium Chlorum, in filios adoptatos, creavit caesares, et imperium ita distribuit, ut Constantio Galliam et Britanniam, Herculio Hispaniam, Italiam et Africam, Galerio Illyricum et Thraciam committeret; sibi vero praeter supremam potestatem reservaret Asiam, Romanis subiectam, et Ægyptum, sede sua Nicomediae in Bithynia constituta.

Ecclesia iam annis pluribus a persecutione libera, ita aucta erat, ut spatiosiora templa in singulis urbibus aedificarentur, in ipsa imperatorum aula christiani multi essent, qui sacra sua libere profitebantur, episcopis specialis honor deferretur, christiani ad publica munera, ad ipsas provinciarum praefecturas, promoverentur. Hic felix Ecclesiae status primis imperii Diocletiani annis perduravit, qui

---

[1]) *Acta disputationis s. Archelai Cascarorum ep. cum Manete* apud Zacagni, *Monumenta vet. Eccl.* t. I; s. August. *LL. contra Faust. Fortunat.* etc.; s. Epiphan. *Haeres.* 66; Theodoret. *Haer. fab.* l. I, c. 26; Tillemont, *Mémoires*, t. IV; Berti, *Dissert.* III *in saec.* III; L. Alticotti S. I. *Diss. hist. crit. de antiq. et nov. Manichaeis*, Rom. 1763, in-4°.

*) Septem Ordinum numerus est in Epistola Cornelii Pontificis *ad Fabium Antiochensis Ecclesiae Praesulem*, apud Eusebium l. VI *Hist Eccl.* c. 43, in qua dicit, fuisse in Romana Ecclesia Presbyteros 46, Diaconos 7, totidem Subdiaconos, Acolythos 42, Exorcistas et Lectores cum Ostiariis 52. Vid. Bona, *Rer. Liturgicar.* lib. I, c. 25, § 16, 17, et Mabillon. Comment. in *Ordinem Romanum* c. 3. Horum Ordinum muneribus functum esse eundem Cornelium Pontificem, indicat s. Cyprianus, *Epist.* 52, ubi de ipso ait: « Non iste ad Episcopatum subito pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Dominum saepe promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit ». Ex numero Presbyterorum sex et quadraginta, quos Romae fuisse dicit Cornelius Pontifex in memorata epistola, totidem fuisse Basilicas colligit Valesius, in adnotat. ad eundem locum, affirmans singulos Presbyteros singulis praefuisse Basilicis. Equidem s. Optatus (*De Schismate Donatistarum* lib. II, c. 4), testatur sub Diocletiano Romae quadraginta et amplius extitisse ecclesias. *Non enim*, inquit, *grex*, *aut populus appellandi fuerant pauci* Donatistae, *qui, inter quadraginta, et quod excurrit, basilicas locum, ubi colligerent, non habebant.*

etiam christianos, muneribus publicis fungentes, ab officio peragendi ritus ethnicos eximebat, christianos multos in aula sua habebat, et inter eos Dorotheum et Gorgonium eximia dignitate honoravit [1]. Postea vero atrox eorum persecutor factus est, ut videbimus.

Quamquam Diocletianus christianis faveret, ipseque Herculius augustus, avaritia, libidine et ferocia infamis, contra illos nullam persecutionem imperaret, tamen particularibus vexationibus et caedibus etiam hoc ipso tempore christiani liberi non erant, sive quod provinciarum magistratus antiquis legibus contra eos latis insisterent, sive quod eorumdem religio cum publicae religionis officiis saepe collideretur. Vnde in variis provinciis ante indictam a principibus persecutionem multi martyres passim leguntur.

Celeberrimum est martyrium legionis Thebaeae. Quum enim Herculius an. 286 copias in Galliam adversus hostes duceret, et superatis Alpibus ad partes Valesiae prope lacum Lemannum consisteret, pro prospero belli successu sacrificia offerri et omnes copias ad aras deorum iurare iussit. Thebaea legio, quae tota christiana erat, ne impiorum rituum societate se contaminaret, principis mandatis restitit. Herculius id indigne ferens, Thebaeos milites in castra ad sacrificia revocavit. Illi autem cum duce suo Mauritio responderunt, se ad pugnandum pro imperatore adversus hostes esse paratissimos, sed religione impediri, quo minus sacrificiis interessent. Herculius ira percitus, bis decimum quemque ex ea legione militem interfici iussit, et cum eorum, qui occisi erant, exemplo constantiores cerneret reliquos, totam legionem immisso contra eam exercitu trucidari praecepit [2].

Sat colligere est, sub tali principe provinciarum praesides, christianis infensos, secure hos vexasse. Novimus, quanto furore in Galliis Rictiovarus praeses in christianos saevierit, ubi praeter alios martyrium perpessi sunt, Ambiani, Firminus episcopus, Victorinus, Fuscianus et Gentianus; Augustae Veromanduorum, Quintinus; Suessione, Crispinus et Crispinianus; Agenni, Caprasius; in territorio Agathensi, Tiberius, Modestus et Florentia; Arelatae, Genesius; Ebreduni, Vincentius, Orosius, Victor; Bellovaci, Iustus; in agro Rhemensi, Rufus, Valerius et Macra virgo; Tornaci, Piaton Tornacensium apostolus [1].

Paulo post ipse Diocletianus erga christianos immutatus est. Quum securitas, quam christiani annis variis experiebantur, multis occasio esset deficiendi a sincera pietate et sancta vitae disciplina, ut scribit Eusebius, divina ultio levi brachio, ut solet, sensim in eos animadvertere coepit, ut castigati ad veram pietatem et sanctiorem disciplinam reverterentur [2]. Cum enim haruspices Diocletiano, pecudum exta consulenti, affirmarent, nulla consuetorum indicia exhiberi propter adstantes profanos, scilicet christianos, princeps superstitiosus excandescens, omnes in palatio degentes sacrificare et renuentes flagris caedi iussit. Praeterea militum ducibus mandavit, ut omnes milites ad sacrificia cogerent et recusantes ex exercitu turpiter pellerent. Cernere tunc erat complures, qui christiani nominis confessionem mundanae gloriae praeferebant [3]. Nonnulli militum duces non tantum pepulerunt milites sacrificia recusantes, sed plures etiam interfecerunt.

Haud quietiorem fuisse christianorum militum conditionem in exercitibus Herculii et Galerii, satis colligitur e saeva et christianis infensa utriusque indole. Contra in Gallia et Britannia Constantius Chlorus caesar christianis patrocinatus est. Quinimo, convocatis quondam palatinis christianis, praecepit: ut ii, qui diis sacrificarent, in palatio degere et consuetis honoribus frui possent; qui vero id renuissent, ab eius aditu et familiaritate exclusi, discederent. Quidam ex illis, principis iram metuentes, se ad sacrificandum paratos exhibuerunt; alii vero responderunt, Deo magis quam hominibus esse obediendum. Constantius hos propter devotam Numini con-

1) Euseb. *Hist. Eccl.* l. VIII, c. 1.

2) Acta martyrii ss. Mauritii et soc. ab Eucherio Lugdunensi episcopo conscripta, extant apud Th. Ruinart, *Acta SS. martyr.* p. 237. Historiam huius martyrii e Protestantibus impugnarunt Dubourdieu, *Diss. hist. critica,* Amstelodam. 1705; Hottinger; aliique. Eorum conatus magna eruditione confutarunt, pluribusque argumentis historicam veritatem huius martyrii vindicarunt Bollandistae, *Acta SS.* ad diem 22 sept.; Ios. de l' Isle abbas, *Défense de la verité du martyre de la légion Thébéenne*, 1737, in-8°; De Rivaz, *Eclaircissements sur le martyre de la légion Thébéenne*, 1799, in-8°; A. Zaccaria, *Dissert.* X, t. II, Rom. 1780.

1) *Martyrol. Roman.*; Ruinart, *Acta SS. martyr.*; Longueval, *Hist. de l' Église gall.* t. I, l. 1.

2) *Hist. eccl.* l. VIII, c. 1.

3) Ibid. c. 4, et in *Chron.*; Lactant., *De mort. persecut.* c. 9-10.

scientiam magnopere laudavit, et regni protectores constituit; illorum vero timiditatem condemnavit, eosque ceu Dei proditores et principis obsequio indignos, abiecit [1].

90. *S. Marcellinus Pontifex* (*an.* 296) — Priusquam generalis persecutio contra christianos esset indicta, s. Caius Pp. X calendas maias an. 296 aeternam gloriam consecutus est. In eius locum subrogatus fuit s. Marcellinus, Romanus, martyrium adeptus VI calendas maias an. 304. Eius martyrium, quod nonnulli in dubium revocant, comprobant vetusta *Martyrologia* et Romanae ecclesiae traditio. Dicitur tamen de hoc Pontifice, quod saeviente persecutione Diocletiani mortis metu adactus, idolis thura incenderit, et in Sinuessano 300 episcoporum concilio, ea de causa coacto, lapsum suum confessus poenitentiam egerit. At Pontificis huius lapsum et Sinuessanum concilium esse commentitia, a Donatistis conficta, consentiunt iam eruditi, 1° quia eorum nullus veterum scriptorum meminit, et primus ea obiecit Petilianus donatista, cuius temeritatem explosit s. Augustinus [2]; 2° quia incredibile videtur, 300 episcopos tempore persecutionis convenire potuisse haud procul ab urbe Roma; 3° quia concilii istius acta stilo tam barbaro rebusque tam inusitatis contexta sunt, ut cuivis legenti suspecta videantur; 4° quia Theodoretus de Marcellino dicit, quod tempore persecutionis inclaruerit [3].

91. *Persecutio X* (*an.* 303) — Persecutio iam in milites christianos aliosque coepta, ut vidimus, post paucos annos generalis facta est. Quum excitatam, inquit Eusebius, Dei iram placare negligeremus, eamque novis delictis quotidie excitaremus, cum pastores nostri mutuis inter se contentionibus decertarent, tunc secundum Ieremiae effatum, *obscuravit Dominus in ira sua filiam Sion et deiecit de coelo gloriam Israël* [4].

Primarius persecutionis auctor fuit Galerius caesar, vir *omnibus qui fuerunt, malis peior*, inquit Lactantius [5]. Ferocia et barbarie nulli secundus, initio a persequendis christianis se tenuerat non propria humanitate sed Diocletiani auctoritate. Postea vero tum proprio in christianos odio tum a matre, femina superstitiosissima, instigatus, Diocletiano imperatori, qui eum, devictis Persis elatum et auctoritate apud milites pollentem, iam pertimescebat, tamdiu institit, donec an. 303 edictum contra christianos ab eo impetraret. Eo edicto praecipiebatur, ut christiani omnibus dignitatibus et honoribus privarentur, quique essent liberti rursus in servitutem redigerentur, ecclesiae diruerentur, libri sacri comburerentur. Confestim in Diocletiani et Galerii provinciis ecclesiae destructae, altaria eversa, libri sacri, ecclesiastica scripta et martyrum acta concremata, multi christiani, qui libros sacros magistratibus comburendos tradere sibi religioni ducebant, tormentis et nece affecti sunt. Qui vero poenarum metu fracti, libros sacros aliasve ecclesiarum res magistratibus prodebant, nominati sunt *traditores*, ut supra diximus, et a fratribus ceu Religionis desertores habiti, quales haud pauci fuerunt etiam inter clericos praesertim in Numidia.

Cum paulo post palatium caesareum Nicomediae flammis fuisset dirutum, Galerius, quo auctore id factum fuisse haud vana est suspicio, cum sanguinolento suo in christianos odio memoratum edictum non sufficeret, hos ipsos apud Diocletianum incendii et conspirationis in vitam imperatoris accusavit, effecitque, ut is omnes urbis christianos sine conditionis atque aetatis discrimine catervatim iugulari, comburi et aquis mergi iuberet. Eodem tempore seditionis in Armenia minori et Syria exortae christiani per summam calumniam accusati sunt; quapropter episcopi, presbyteri, caeterique clerici, utpote duces eorum, ubique in carceres coniecti sunt, et brevi post mandatum, ut qui ex iis sacrificare renuerent, exquisitis tormentis afficerentur. Tandem an. 304 hoc ipsum mandatum ad omnes indiscriminatim christianos extensum fuit.

Sic enata est persecutio, omnium quotquot hactenus fuerunt, crudelissima, sive eius diuturnitatem et extensionem sive suppliciorum atrocitatem et martyrum numerum spectes. Non tantum in Asia, Ægypto, Illyrico et Thracia, quibus imperabant Diocletianus et Galerius, persecutio in christianos exarsit; sed cum isti principes fera sua edicta cum Herculio, cui Italia, Hispania et Africa, et cum Constantio Chloro, cui Gallia et Britan-

---

1) Euseb. *Vita Constantini*, l. I, c. 16.
2) *De baptismo adv. Petilianum*, c. 16.
3) *Hist. eccl.* l. I, c. 3. Cf Bolland., *Acta SS.* t. 8 maii, p. 42; Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. III, diss. 20; Pagi, *Critica* ad an. 302 et 304; De Noris, *Hist. Donatist.* p. I, c. 7; Sandini, *Vitae Romanorum Pontificum*; *Marcellinus*.
4) *Hist. eccl.* l. VIII, c. 1.
5) *De mort. persecut.* c. 9.

nia subiectae erant, communicassent, confestim Herculius ea in omni suo imperio executioni mandari iussit. Constantius vero, melius erga christianos affectus, eorum quidem ecclesias dirui passus est, ne maiorum suorum praeceptis dissentire videretur, sed verum Dei templum, quod est in hominibus, ait Lactantius, idest christianae Fidei confessionem non divexavit. « Vexabatur universa terra, inquit idem Lactantius, et praeter Gallias ab Oriente usque ad Occidentem tres acerbissimae bestiae saeviebant ». Eo cruentior fuit haec persecutio, quod magistratibus esset mandatum, ut non solum consuetis tormentis christianos ad sacrificandum cogerent, sed etiam nova suppliciorum genera adhiberent. Igitur alii e christianis capite truncati sunt, adeo ut, Eusebio teste, gladii hebetarentur; alii gregatim circumdato igne combusti aut ligatis ad collum lapidibus in aquas coniecti; alii ungulis ferreis usque ad ossa et viscera dilaniati, et non tantum in lateribus et dorso sed etiam in ventre et genis lacerati; alii candentibus laminis aut facibus admotis ustulati; aliorum vulnera immisso aceto et sale exacerbata; alii in craticulis prunis suppositis assati; alii recenter vulnerati in testarum acutarum fragminibus volutati; aliorum capitibus in terram conversis pedibusque sursum elevatis lentus ignis supponitur; aliorum unguibus aculei aut acutissimae arundines infixae; aliorum crura distantium arborum ramis vi sibi invicem admotis et deinde in naturalem situm dimissis alligata, unde misere discerpebantur. Nec eo gradu talia tormenta adhibebantur, ut confessores brevi extinguerentur, sed ut multi vivi iis emergere et ad novos cruciatus reservari possent; nam non tam mors christianorum, quam eorum a Religione defectio a persecutoribus intendebatur [1].

92. *Martyres* — Quamvis non solum diuturna, sed et admodum saeva fuerit haec persecutio, tamen pauci fuerunt christiani, qui fidem Christo datam violarint. Confessorum vero et martyrum ingens fuit numerus. Eusebius, testis oculatus, scribit: « Dici non potest, quot et quantos Christi martyres in omnibus locis atque urbibus passim cernere licuerit[2] ». In Martyrologio Romano legitur, tantam fuisse persecutionem, ut intra unum mensem 17,000 christianorum martyrio coronarentur[1]. Ex his aliisque veterum de hac persecutione testimoniis patet, quid sit sentiendum de H. Dodwello, qui *Dissert Cyprian.* XI dicit, illam neque valde crudelem fuisse, neque magnum christianorum numerum sustulisse [2]. Ex innumeris martyribus celebriores et frequentius nominati sunt: Antiochiae in Syria, Romanus diaconus et Barylas puer septennis; Ancyrae in Galatia, Theodotus; Tarsi, Iulitta cum trimulo filio Cytico; Caesareae in Palaestina, Procopius lector; in Ægypto, Phileas episcopus Thonitanus, Philoromus senator, Theodora virgo nobilis et Dydimus; Abyssinae in Africa, Dativus senator, Saturninus presbyter, et 47 alii; Adrianopoli, Philippus episcopus Heracleensis, Severus presbyter et Hermes diaconus; Thessalonicae, Demetrius; Sirmii, Irenaeus episcopus; Syracusis in Sicilia, Lucia virgo; Romae, Genesius, Sebastianus miles, Pancratius iuvenis, Agnes virgo, Anastasia matrona; Bononiae, Agricola eiusque servus; Mediolani, Nazarius, Celsus, Gervasius, et Protasius; Aquileiae, Chrysogonus, Cantius, Cantianus et Cantianilla eorum soror; in Hispania, Valerius episcopus Caesaraugustanus, Vincentius diaconus, Encratia virgo, Iustus, Pastor, Leocadia virgo; in Lusitania, Eulalia virgo nobilis; Augustae Vindelicorum, Afra [3].

93. *Mutatio politica imperii* — Anno 305 ecclesiis in Occidente tranquillitas rediit per mutationes politicas, quae in imperio acciderunt. Etenim Galerius, quatuor principum violentissimus, simul et dominandi cupidissimus, effecit, ut Diocletianus et Herculius se imperio abdicarent, hicque in Campaniam, ille in Dalmatiam se ad vitam privatam conferret. Quo facto Galerius et Constantius Chlorus augusti proclamati sunt. Cum Constantius sponte sua Gallia, Britannia et Hispania esset contentus, Galerius duos creavit caesares, nimirum Severum, cui Italiam et Africam, et Maximinum, cui Orientem commisit; Illyricum vero, Thraciam et Asiam minorem sibi reservavit. Tunc non tantum in Gallia, Britannia et Hispania sub Constantio ecclesiae pace potitae sunt, sed etiam in Italia et Africa sub Severo caesare persecutio

[1]) Euseb. *Hist. eccl.* l. VIII; item *De Martyribus Palestinae* et in *Chron.*; Lactant. *De mort. secutor.*; Oros. *Hist.* l. VII, Sulpic. Sever. *Hist. sacr.* l. II. c. 32; Theodor. *Hist. eccl.* l. V. — [2]) Ibid. c. 4.

[1]) VI kal. maii.
[2]) Cf Ruinart, Praefat. ad *Acta martyr.*; Tillemont, *Mémoires*, t. IV; Mamachi, *Origin. et antiquit. christ.* t. I, l. 2, c. 8; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, p. II, c. 2.
[3]) *Martyrol. Roman.*

remisit. In Illyrico, Thracia et Asia minori Galerius augustus persecutionem in christianos continuavit. In Oriente sub Maximino caesare, qui Galerio ferocia et superstitionis ethnicae studio minime cedebat, persecutio efferbuit, dataeque sunt ad provinciarum rectores litterae, quibus christiani sine discrimine ad sacrificia ethnica adigi iubebantur. Hinc saevissima omnis generis tormenta contra eos continuata sunt. « Viri ignem ac ferrum, inquit Eusebius, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones, et effossiones oculorum, totius denique corporis mutilationes; ad haec famem, metalla, vincula perpessi... Mulieres, doctrina verae Fidei non minus quam viri roboratae, aliae eadem, quae viri, certamina subierunt et aequalia virtutis adeptae sunt praemia ; aliae cum raperentur ad stuprum, vitam potius quam pudorem corporis sui prodere sustinuerunt [1] ». Admiranda fuit christianorum in his omnibus fortitudo, vel potius admirandus Deus, qui hanc fortitudinem suis largitus est.

Anno 306 Constantio Chloro Eboraci defuncto, Constantinus, eius ex Helena filius, suprema patris voluntate et militum suffragio augustus salutatus est. Is subditis suis christianis eamdem, quam pater, religionis libertatem concessit. Eodem anno Maxentius, filius Herculii quondam augusti, Romae imperator renunciatus est, qui Severo devicto atque occiso, et Galerio, qui cum exercitu urbi appropinquabat, Italia eiecto, Italiam et Africam sibi subiecit. Maxentius rationibus politicis motus, primis imperii sui annis tranquillitatem, qua christiani in Italia et Africa iam fruebantur, non turbavit; postea vero ita immutatus est, ut Eusebius eum Maximino in omnibus simillimum appellarit [2], et Lucifer Calaritanus eum cum Nerone coniungere non dubitarit [3].

Verum crudeles Religionis christianae persecutores vindicem Dei manum experti sunt. Nam Herculius, qui in Galliam confugerat, suamque filiam Faustam Constantino in coniugem dederat, conspirationis in vitam generi sui convictus, an. 310 se ipsum laqueo occidit. Diocletianus ignobili morte extinctus est an. 313. Galerius foedo et doloroso morbo percussus est, ita ut totum eius corpus in putredinem dissolveretur et omnes intolerabili foetore a se propulsaret. Tunc recordatus malorum, quae christianis intulerat, edictum in eorum favorem promulgavit, et brevi post (an. 311) mortem sibi conscivit. Successorem suum denominaverat Licinium exercitus ducem, qui post eum in Illyrico et Thracia imperavit; Asiam vero cedere coactus est Maximino, qui se in Oriente augustum dixit. Posterior persecutionem contra christianos continuavit usque ad annum 313.

94. *Synodus Cirtensis et Eliberitana* — Interea anno 305, remissa iam sub Severo caesare in Africa persecutione, 12 episcopi synodum celebrarunt apud Cirtam, Numidiae civitatem, ut in locum defuncti huius civitatis episcopi alium ordinarent. In hac synodo etiam actum est de traditoribus, qui suppliciorum metu sacros libros aliasve ecclesiarum res magistratibus tradiderant. Postquam Secundus, episcopus Tigisanus, omnes fere qui aderant, episcopos istius criminis convicisset, ipse etiam eiusdem accusatus est a Purpurio, episcopo Lametensi. Vnde omnibus satius visum est, causae iudicium relinquere soli Deo [1].

Circa idem tempus 19 episcopi, inter quos eminebat Osius Cordubensis, convenerunt Eliberim seu Illiberim in Boëtica Hispaniae provincia. Condiderunt 81 canones, in quibus multa sanciuntur de poenitentia eorum, qui in gravia crimina lapsi essent; de continentia clericorum, a quorum etiam contubernio mulieres extraneae praeter sororem aut virginem Deo dicatam arcentur; de usu Sanctorum imaginum seu picturarum in ecclesiis; de aliis ad disciplinam et cultum divinum spectantibus [2]. Quum autem ex his canonibus nonnulli graviorum criminum reis communionem etiam in exitu vitae denegandam dicant, sicque Novatianis favere videantur, et can. 36 picturas in ecclesiis prohibeat; nonnullis suspecta est synodi huius auctoritas. Verum alii observant, per communionem, quae in istis canonibus etiam in exitu vitae quibusdam negatur, non sacramentalem absolutionem aut reconciliationem cum Ecclesia, sed ss. Eucharistiae viaticum esse intelligendum ; saltem illam non negari in sensu Novatianorum, sed ut fideles durioris disciplinae freno ab istis criminibus arcerentur; canone autem 36 vel solas prohiberi picturas Dei, ne quis Deum

[1]) *Hist. eccl.* l. VIII, c. 14.
[2]) Ibid. — [3]) L. I *pro s. Athanasio.*

[1]) Labbe, *Concil.* t. I, p. 936.
[2]) Ibid. p. 967.

corporalem suspicaretur aut eas adoraret; vel prohiberi picturas in parietibus ecclesiarum, ne fugientibus propter persecutiones christianis, eae ethnicorum ludibrio expositae relinquerentur [1].

95. *Cultus ss. Imaginum et Reliquiarum* — Quamvis tribus prioribus Ecclesiae saeculis rarior fuerit Sanctorum imaginum usus, ne christiani eas instar ethnicorum ut idola colere viderentur, et ne Iudaei, a simulacris et imaginibus abhorrentes, a suscipienda christiana Fide removerentur; tamen et tunc temporis apud christianos fuisse certum Sanctorum imaginum usum, constat e Tertulliano, qui meminit imaginis Christi sub habitu pastoris depingi solitae [2], ex Eusebio, qui testatur, se Caesareae Philippi seu Peneade vidisse statuam aeneam Christo erectam [3], e vasculis testaceis et vitreis, saxis sepulcralibus et tabellis lapideis, Christi, B. V. Mariae et Apostolorum effigiem exhibentibus, quae Romae in catacumbis et cryptis et alibi inventa sunt [4]. Quo propius ad tempora ecclesiasticae pacis accedimus, eo frequentiorem reperimus Sanctorum imaginum usum, huncque saec. IV et deinceps fuisse frequentissimum, e Patrum aequalium testimoniis novimus. Ex eorumdem Patrum testimonio docemur, christianos maxime post persecutionum tempora Sanctorum imagines cultu debito seu *relativo* fuisse veneratos [5].

Potiori ratione christiani omni tempore Sanctorum reliquias venerati sunt. Legimus in Actibus Apostolorum, fideles Ephesios sudaria atque semicinctia s. Pauli religiose adhibuisse ad sanandos aegrotos et ad pellendos daemones [6]. Testatur Eusebius, fideles Hierosolymitanos magna semper reverentia prosecutos fuisse cathedram s. Iacobi, apostoli et episcopi Hierosolymitani [7]. Vidimus supra, quanto honore Smyrnenses christiani habuerint ossa s. Polycarpi, episcopi et martyris [8]. Pontius in *Vita* s. Cypriani, episcopi Carthaginensis, refert, christianos expansis linteis eius sanguinem excepisse. Inde etiam persecutionum tempore ethnicorum studium sacras martyrum exuvias huc illuc dispergendi et perdendi, ne a christianis exciperentur. A Constantini M. temporibus Sanctorum reliquias maiori seu sollemniori honore habitas, ex aliis in alia loca translatas, in ecclesiis publicae venerationi expositas, et Vigilantium aliosque qui eas pie et utiliter a christianis coli negabant, ab Ecclesia pro haereticis habitos fuisse, monumenta ecclesiastica testantur [1].

96. *Continentia Clericorum* — Idem supra memoratum concilium Eliberitanum, can. 33, episcopis, presbyteris, diaconis, aliisque clericis in ministerio positis, continentiam ab uxoribus, ante Ordines ductis, praecipit sub poena depositionis. Quamvis enim Christus aut Apostoli nulla lege continentiam clericis imperarint, quum tamen eius possibilitatem, excellentiam et meritum verbo et exemplo docuerint, ab ipsis Ecclesiae initiis consuetudo mosque obtinuerunt, ut clerici in sacris Ordinibus constituti (episcopi, presbyteri et diaconi) caelibem aut continentem vitam colerent; adeo ut non solum post susceptos Ordines sacros uxores non ducerent, sed etiam ab usu earum, quas antea duxerant, abstinerent. De hac disciplina tanquam usu recepta diserte loquuntur Origenes [2], Eusebius [3], s. Epiphanius, qui eamdem ex apostolica institutione repetit [4], s. Hieronymus [5], aliique Patres. Narrant equidem Socrates [6] et Sozomenus [7], Patres in concilio Nicaeno I, quod an. 325 celebratum est, consilio Paphnutii episcopi a sancienda lege, ut clerici maiores se continerent ab uxoribus, ante sacram Ordinationem ductis, abstinuisse, satisque iudicasse, ut qui in clerum fuissent adscripti, secundum veterem Ecclesiae traditionem deinceps uxores non ducerent. At Baronius, Valesius, Bellarminus, Sandini, aliique Socratis et Sozomeni narrationem gravibus de causis sublestae fidei habent [8].

---

1) Natal. Alexand. *Hist. eccl.* saec. III, diss. 21.
2) *De pudicit.* c. 7, 10.
3) *Hist. eccl.* l. VII, c. 18.
4) Aringhi, *Roma subterranea*, l. IV, c. 37, 43, 47; Mamachi, *Origin. et antiquit. christ.* t. I, p. 322.
5) Cf Bellarmin., *Controvers.* t. I, p. II, c. 8 seq.; Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. VIII, diss. 6.
6) *Act.* XIX. — 7) *Hist. eccl.* l. VII, c. 19.
8) Vid. p. 44.

1) Cf Bellarmin. loc. cit. c. 3; Selvag. *Antiquit. christ.* l. II, p. II, c. 10.
2) *Homil.* 23 *in L. Numer.*
3) *Demonstrat. evangel.* l. I, c. 9.
4) *Exposit. fidei*, n. 21; *Haeres.* 49, 59.
5) *L. contra Vigilant.* et *Epist.* 48 *ad Pammach.* — 6) *Hist. eccl.* l. I, c. 11.
7) *Hist. eccl.* l. I, c. 23.
8) Baron. ad an. 58 et 325; Vales., Annot. in *Socrat.* et *Sozomen.*; Bellarmin., *Controvers. de Concil.* l. I, c. 18, et *de Clericis*, l. I, c. 20; Sandin. *Disput. hist.* XIII. — De continentia Clericorum appositum opus composuit Franciscus Antonius Zaccaria, inscriptum: *Storia Polemica del Celi-*

Iam saec. IV et deinceps prisca disciplina de maiorum clericorum continentia tum RR. Pontificum tum Conciliorum legibus sancita fuit [1]. Quantum ad clericos diaconis inferiores spectat, quum olim subdiaconatus inter maiores ordines non numeraretur, varia primum fuit ecclesiarum disciplina. Supra dictum concilium Eliberitanum omnes clericos in ministerio positos continentiae lege obstrinxit. Subdiaconos etiam eadem lege astrictos esse, scribit s. Epiphanius [2]. S. Hieronymus solos episcopos, presbyteros et diaconos memorat [3]. S. Leo M., qui ab an. 440 usque ad 461 summum pontificatum gessit, ad Anastasium Thessalonicensem scribit, ne subdiaconis quidem concedi uxorem ducere aut antea ducta uti. Anno 538, synodus Aurelianensis III, can. 2, sub poena depositionis prohibuit, ne ullus clericus incipiendo a subdiaconis uxorem duceret aut ante ductae se misceret. « Quod si fecerit, inquit synodus, laica communione contentus, iuxta priorum canonum statuta ab officio deponatur ». Quum haec disciplina in Sicilia non observaretur, Pelagius Pp. II, creatus an. 578, mandavit, ut subdiaconi Siculi secundum morem R. Ecclesiae se ab uxoribus antea ductis continerent. Quod decretum s. Gregorius M., eius successor, temperavit quidem in gratiam eorum subdiaconorum, qui iam ante illud uxores duxerant et ordinati fuerant, sed ea lege, ut ad altiores Ordines non ascenderent, et deinceps episcopi nullum ordinarent subdiaconum, nisi qui caelibem vitam agere vellet [4]. Eamdem legem urget idem Pontifex in epistola sua ad Leonem Catanensem et in altera ad Bonifacium Rhegiensem episcopum [5]. Ex quo tempore lex de continentia subdiaconorum a Romana ad caeteras ecclesias transmissa est, et labentibus temporibus eorum ordo sacris adnumeratus est. Graeci vero sub exitum saec. VII veterem disciplinam hac in re relaxare coeperunt. Anno 692 in concilio Trullano seu Quinisexto, quamvis can. 6 ratam firmamque habuerint legem, qua clerici maiores prohibeantur nuptias inire, tamen can. 13 subdiaconis, diaconis et presbyteris, non item episcopis, permiserunt usum uxorum, quas ante Ordines susceptos duxerant, modo ad peragenda ss. mysteria accessuri abstinerent. Hunc canonem RR. Pontifices, non obstantibus imperatorum Graecorum pollicitationibus et minis, nunquam probarunt; postea tamen tolerandum censuerunt, ut causam schismatis, ad quod Graecorum animi propensiores erant, praeciderent [1].

Quisquis autem perpenderit status clericalis naturam, sanctitatem, officia, gravissimas difficultates et incommoda, quae in statu coniugali obeundis rite muniis sacerdotalibus obsisterent, facile deprehendit, continentiae legem convenientissime et iustissime ab Ecclesia Ordinibus sacris esse annexam [2].

97. *Anachoretae*—Vitae continentiam cum austeritate et singulari perfectionis christianae studio coniungebant ascetae et anachoretae. De ascetis utriusque sexus supra diximus [3]. Anachoretae dicti sunt, qui e simili ascetico studio vitam solitariam in locis desertis seu eremis agebant. Hanc vitae solitariae rationem alii elegerunt, ut ab hominum societate remoti, et a rerum temporalium curis liberi, pietatis aliarumque virtutum exercitiis melius vacarent. Aliis eligendae eiusmodi vitae occasionem dederunt persecutiones, ad quas declinandas loca deserta petierunt et in his vitam asceticam instituerunt. Inter primos anachoretas notissimi sunt D. Paulus et D. Antonius, quorum priorem s. Hieronymus anachoreticae vitae auctorem, posteriorem vero illustratorem nominat [4]. D. Paulus in inferiori Thebaide natus, an. 250 sub persecutione Deciana in eremum secessit, et reliquum vitae tempus usque ad an. 342 in continuis pietatis, austeritatis, aliarumque virtutum exercitiis exegit, spelunca pro habitaculo, palmae fructibus pro cibo, eius foliis pro vestitu et fontis aqua pro potu utens [5]. D. Antonius an. 251 in superiori Ægypto illustri genere natus, his Christi verbis: *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus*, permotus, amplum patrimonium pauperibus distribuit, in eremum secessit, ibique vitae sanctitate et religionis ardore in-

bato sacro, in quo ipse apostolicam huius disciplinae originem docte eruditeque tuetur.

[1]) Siricius Pp. *Epist.* I *ad Himer. Thessalon.*; Innocent. I *Epist. ad Victricium et Exsuper. Tolosan.*; Leo M. *Epist. ad Rustic. Narbon.*; Concilium Eliberitanum, Carthaginense II an. 390, Taurinense an. 397, Carthaginense V an. 398, Toletanum an. 400, alia. — [2]) Loc. cit. — [3]) Loc. cit.

[4]) L. I *Epist.* 44. — [5]) L. III *Epist.* 34 et 5.

[1]) Benedict. XIV *Constit.* 56, n. 26; *Bullar.* t. I.

[2]) Cf F. A. Zaccaria, *Storia polemica del celibato sacro.* cit. Napoli 1852; item, *Nuova giustificazione del celibato sacro*, Foligno 1785.

[3]) P. 25. — [4]) *Epist.* 22 *ad Eustoch.*

[5]) Vitam D. Pauli scripsit s. Hieronymus.

credibilem nominis celebritatem et auctoritatem consecutus, anno 356 supremum diem obiit [1]. Eorum exemplis et consiliis innumeri alii anachoreticae vitae disciplinam in locis desertis professi sunt, qui ut praecepta evangelica magis observarent, hominum commercia vitabant, rerum divinarum meditationi frequentius vacabant, a rebus sensui iucundis abstinebant, difficilibus se subiiciebant, ad maiorem perfectionem enitebantur, et consilia etiam evangelica observabant.

98. *Ss. Marcellus, et Eusebius Pontifices*— Post s. Marcellini martyrium, quod contigit VI calendas maias anno 304 ad summum pontificatum evectus est s. Marcellus, Romanus. Hunc nonnulli cum Eusebio propter nominis similitudinem confundunt cum Marcellino. At utrumque fuisse pontificem et alterum ab altero distinctum, tum e D. Augustino [2] et D. Optato Milevitano [3], tum e tabulis ecclesiasticis constat [4]. Sedit s. Marcellus usque ad an. 309 quo obiit inedia et loci situ confectus in domo Lucinae, quam ipse in ecclesiam, Maxentius in stabulum converterat [5].—Marcelli constantiam in servanda poenitentiae disciplina celebrat Damasus, ob eamque addit a Maxentio pulsum in exilium. De eodem legimus in *Libro Pontificali*, 25 titulos seu Paroecias Romae instituisse ad Baptismi et Poenitentiae administrationem, atque ad sepulturas Martyrum eorumque omnium, qui ex ethnicis nomen Christo dedissent *.

Tunc summum sacerdotium delatum est s. Eusebio natione Graeco, qui eo functus est usque ad an. 311.—Is Stephani I decretum confirmans, haereticos in Vrbe Roma inventos sola manuum impositione reconciliavit, uti narrat *Liber Pontificalis*.—Eo autem maxime laudatur quod *integre servaret foedera pacis*, hoc est legem a Cornelio et Lucio decessoribus suis latam, qua poenitentiam subire Lapsi iubebantur, ut Ecclesiasticae communioni et paci restituerentur [2].—Successorem habuit s. Melchiadem sive Miltiadem, genere Afrum. Huic Constantinus M. Imperator Lateranas Aedes concessit, et sub eius pontificatu Deus christianis sufficienter probatis, firmiorem quam hactenus experti erant, pacem paravit per conversionem ipsius Constantini M. a qua novam epocham inchoamus.

---

[1]) Vitam D. Antonii scripsit s. Athanasius.
[2]) *Epist.* 53, alias 165. — [3]) L. II, § 3.
[4]) Baron. ad an. 296.
[5]) Baron. et Pagi, ad an. 309.

*) Mabillonius, *Comment. in Ordinem Romanum*, cap. 3, inquit: *Non omnes forte tituli erant paroeciales Ecclesiae; sed quidam instituti fuerunt, ut sepulturis Martyrum honor haberetur. Vnde in Concilio Chalcedonensi martyria, id est basilicae martyrum, inter titulos recensentur.* Advertit Thomassinus, *De veteri et nova Ecclesiae disciplina*, part. I, lib. 2, cap. 21, § 11: *Id observandum in compendiosissimis illis veterum Pontificum Vitis,* quae sunt in memorato Libro Pontificali, *Presbyteros ordinari perpaucos, Episcopos vero nonnunquam plures. Cuius rei ratio in promptu est. Soli enim Vrbi presbyteros Romani Pontifices, Episcopos vero Provinciis compluribus ordinabant.*

[1]) Epigramma de hoc Pontifice apud Petrum Coustant t. I, *Epist. RR. PP.*, et apud Baron. ad an. 357, n. 87.

[2]) S. Cyprianus extrema *Epist.* 67, et apud eundem Coustant.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA TERTIA

A CONVERSIONE CONSTANTINI M. VSQVE AD EXCIDIVM IMPERII OCCIDENTALIS, AN. 476.

PROOEMIVM

Postquam Religio christiana Iudaeorum invidiam et ethnicorum furorem vicisset, cunctisque tempestatibus fortior extitisset, divina providentia meliora tempora Ecclesiae destinavit; eam non modo a cruentis persecutionibus, quas praecedenti epocha perpessa est, liberavit, sed etiam gloriose exaltavit. Constantinum elegit, qui christiana sacra amplexus, Ecclesiam in libertatem vindicavit, eique, hostibus eius vexillo crucis debellatis, pacem et splendorem conciliavit. Ex hoc tempore Ecclesia profligatis hostibus, quasi super colles elevata totoque orbe conspicua atque resplendens, omnes populos ad se evocabat, qui certatim accurrerunt, ut vias Domini discerent et ambularent in semitis eius. Tunc deorum fana in veri Numinis templa conversa et crucis tropaeo decorata sunt. Tunc crux illa, antea Iudaeis scandalum et gentibus stultitia, in frontibus regum visa est, purpuras et ardentes diadematum gemmas condecoravit. Orbis se domitum agnovit non ferro sed ligno. Fides christiana non solum et intra et extra imperium latissime propagata fuit, sed etiam maiorem exterius Ecclesiae status splendorem accepit, et Religionis decor magis evolutus est.

Verumtamen durante hac ipsa epocha Ecclesia multiplicis generis certamina sustinuit. Eius exterminium machinatus est Iulianus imperator apostata. Eidem praeter reges Persarum persecutiones intulerunt barbari, qui Romani imperii provincias invaserunt. Interiori eius tranquillitati obstiterunt nova schismata et haereses, antiquis eo periculosiora, quo subtilioribus verbis essent proposita, formisque fallacioribus ornata. Nulla fuit deterior haeresis quam Ariana, cuius propugnatores, quamvis post Nicaenum concilium de sola voce *consubstantialis* disceptare viderentur, revera tamen ipsum Religionis christianae fundamentum, divinitatem scilicet Filii, evertebant.. Nulla latius serpit quam illa, maioraque detrimenta, praesertim imperantibus Constantio et Valente, Ecclesiae intulit. At in his omnibus rursum divina providentia circa Ecclesiam admiranda est. Haec enim instar arcis inexpugnabilis semper firma, una et eadem stetit. Ipsi eius hostes pedetentim ad eam transierunt. Schismatici et haeretici in diversas factiones abierunt, quae ubi temporalium principum patrocinio orbatae sunt, corruerunt.

1. *Constantini conversio* (*an.* 312) — Romanum imperium hoc tempore, ut vidimus, inter Constantinum, Maxentium, Maximinum et Licinium erat divisum [1]. Maxentius, qui in Italia et Africa imperabat, exactionibus, crudelitatibus et libidinibus suis subditorum odium incurrit, adeo ut Romani iam Constantinum, ut tyrannum exturbaret, clam evocaverint. At Maxentius ipse militum suorum viribus nimium confisus, Constantino bellum indixit, quasi patris sui Herculii necem ulturus. Constantinus, ut procacem Maxentium reprimeret et Romanos ab eius tyrannide vindicaret, exercitum in Italiam duxit; primas adversarii copias ad Veronam fudit; victorque propius ad urbem Romam properavit. Verum propter praepotentes Maxentii copias se altiori auxilio indigere sentiens, simulque perpendens tristem exitum principum, qui iis, qui vulgo dii credebantur, confisi fuerant, animum convertit ad illum unicum Deum quo culto patri suo omnia prospere evenerant, rogans, ut se ei manifestaret, eumque signo aliquo de auxilio certiorem redderet. Eo deprecante cum sol ad occasum vergeret, signum crucis in coelo apparuit, cui erat inscriptum: *Hac vince*. Obstupuit imperator, obstupuerunt milites ostenti huius spectatores. Sequenti nocte Christus ipse cum simili signo dormienti imperatori

[1]) Vid. p. 76-77.

apparuit, eumque monuit, ut crucis signum, quod in firmamento viderat, in scutis notaret, formatoque ad illius imaginem militari vexillo illo tanquam salutari praesidio in bello uteretur. Altera die Constantinus vexillum confici iussit, constans ex hasta oblonga per stipitem transversum, e quo pannus purpureus auro intextus dependebat, crucis figuram referens, et in summitate ornatum monogrammate, idest duobus nominis Christi initialibus litteris graeci characteris sibi invicem insertis. Idem monogramma Constantinus suae galeae, suorumque militum clypeis applicari iussit. His factis, versus finem an. 312 exercitus pari fronte concurrerunt, praelioque ad pontem Milvium commisso, Maxentius devictus et in Tiberim, quem traiicere conabatur, lapsus periit. Constantinus urbem ingressus, ab omnibus tum e civium tum e senatorum et equestrium ordine faustis acclamationibus exceptus est, suoque imperio Italiam et Africam adiunxit.

Constantinus felicem belli exitum acceptum referens illi, cuius auxilio vicerat, sublimem hastam ad imaginem vexilli crucis, quo in praelio usus fuerat, in celeberrimo urbis loco collocavit. Sacerdotes accersivit, a quibus christianae Religionis mysteriis et praeceptis erudiretur, et deinceps eamdem sincero atque constanti animo professus est [1].

Quidam petulantes critici relationem de visione, quae Constantino obtigit, fabulis adnumerant [2]. Alii istud phaenomenon ad causas naturales referunt [3]. At Constantinus ipse rei veritatem iureiurando confirmavit Eusebio, ut hic testatur, et insuper ad testimonium totius exercitus, qui idem signum viderat, provocavit. Nulla invenitur causa, propter quam imperator totam rem confinxisset; qui enim dicunt, eum militibus suis hac ratione animos addere voluisse, non perpendunt, plerosque eorum fuisse ethnicos. Eusebii relationem confirmant Lactantius, Socrates, Sozomenus, aliique scriptores. Ex ipsis ethnicis scriptoribus Nazarius testatur, Constantino coeleste phaenomenon apparuisse [4].

[1]) Euseb. *Vita Constantini*, l. I, c. 28-29; Lactant. *De mort. persecutor.* c. 44; Socrat. *Hist. eccl.*, l. I, c. 2; Sozomen. l. I, c. 3; Philostorg. l. I, c. 6; Nicephor. l. VII, c. 29.

[2]) I. Oisel, *Thesaurus numismat.* p. 463; I. Toll, Annotat. ad Lactant. *de Mort. persecut.* p. 267; I. Clericus, *Biblioth.* t. III, p. 351.

[3]) I. A. Fabric., *Biblioth. graec.* t. VI, l. 5, c. 3; I. A. Schmid, *De luna in cruce visa.*

[4]) *Panegyr.*

Istam visionem non fuisse phaenomenon aliquod naturale, ex omnibus illius adiunctis manifestum est [1]. Nonnulli dixerunt, Constantinum non sincero animo, sed e rationibus politicis Religionem christianam esse professum [2]. Verum sinceram Constantini conversionem extra omnem dubitationem ponunt modus, quo conversus est; tota eius agendi deinceps ratio, nulla simulatae religionis vestigia prodens; consilia legesque ad propagandam Religionem christianam et abroganda deorum sacrificia et cultum. Praeterea si Constantinus e ratione politica ad firmandum et amplificandum imperium suum aliquam religionem profiteri intendisset, ethnicam potius eligere debuisset, utpote cui maxima pars et in imperio et in senatu et in exercitu adhuc adhaerebat. Actiones vero improbandae, quas post suam conversionem admisit, eius sinceritati in profitendo Christianismo ita non obstant, quemadmodum nec aliorum christianorum naevi eorum fidem in dubium vocant [3].

2. *Ecclesiae libertas* — Divina providentia mox post conversionem Constantini in caeteris etiam imperii partibus libertatem Ecclesiae procuravit. Etenim Constantinus una cum Licinio, cui sororem suam Constantiam uxorem dedit, an. 312 Romae et anno sequenti Mediolani edictum promulgavit, quo christianae Religionis professio ubique libera reddebatur, omnibus cuiusvis ordinis aut conditionis potestas eam suscipiendi fiebat, coemeteria, ecclesiae et bona, christianis durante persecutione erepta, iis restituebantur. Legis huius exemplum una cum nuncio partae de Maxentio victoriae transmiserunt principes ad Maximinum, Orientis imperatorem, qui christianos dirissime persequebatur. Hic vero provincias Licinii armata manu invasit, votumque de delendo per orbem christiano nomine, si victor existeret, emisit. At quamvis militum numero Licinium duplo superaret, apud Adrianopolim ad internecionem victus, confugit in Asiam minorem; et brevi post foedissimo morbo e sumpto veneno correptus, per quatuor dies vehementissimis do-

[1]) I. Gretser. *De cruce*, l. II, c. 36; P. F. Chifflet, *De conversione Constantini M.*; Duvoisin, *Dissertation hist. sur la vision de Constantin*; I. C. Wolf, *Dissertatio de visione crucis Constantino M. oblatae.*

[2]) G. Arnold, *Hist. eccl.* t. I, l. IV, c. 2.

[3]) I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, p. II, c. 5.

loribus excruciatus, an. 313 extinctus est. Eius imperium Licinius victor suo adiunxit.

Tunc extinctis persecutoribus aurora serena Ecclesiae illuxit per totum imperium. Laetam christianorum spem paulo post turbavit Licinius. Hic iam ditionis amplitudine Constantinum superans, elato animo ei bellum suscitavit; sed petulantiae suae poenas luit. Apud Cibalem ad Savum a Constantino ingenti praelio victus, pacem petiit, impetravitque relictis Constantino omnibus provinciis Europaeis. Crevit exinde eius in Constantinum invidia. Et quum hic christianis faveret, Licinius multifariis modis eos vexare et exagitare coepit; episcopos ne sibi invicem communicarent aut concilia celebrarent, prohibuit; feminas in easdem cum viris ecclesias ad divina officia convenire vetuit; milites et praetorum ministros, qui diis sacrificare nolebant, exauctoravit et muneribus privavit; omnes christianos palatio suo expulit; servos suos, qui christiani erant, aut exilio mulctavit aut bonis spoliavit. Quod imperatoris in christianos odium, quum innotuisset, provinciarum rectoribus, qui christianis infensi erant, animum addidit, ut iam iterum tormentis et suppliciis in eos animadverterent. Id praecipue factum est in Ponto et Armenia minori, ubi ecclesiae aliae destructae, aliae clausae, plures episcopi occisi, quos inter Blasius Sebastenus, et 40 milites sub praefecto Agricolao in stagnum gelu concretum coniecti sunt.

Talis agendi ratio erga christianos, in quibus Constantinus ipse despici videbatur, aliaque a Licinio contra pacis supra initae conditiones attentata, an. 323 inter utrumque rursus bellum excitarunt. Constantinus crucis vexillo in omni certamine usus, Licinium tribus magnis praeliis vicit, eum Nicomediae inclusum ad deditionem compulit, et purpura exutum Thessalonicam ad vitam privatam relegavit. Tandem anno sequenti novas insidias molientem, capite plecti iussit [1].

Tunc solo imperante Constantino, Ecclesia per totum imperium Romanum accepit principatum. Is quippe ad promovendam Religionem christianam et supprimendam ethnicam varia decrevit. Neminem tamen ethnicorum ad Christianismum compellendum aut propter ethnicismum aliqua iniuria afficiendum esse, expresse statuit. Auguria et sacrificia ethnica prohibuit; deorum statuas deiici et destrui iussit praeter eas, quae insignioris artificii essent specimina; templa partim claudi partim in veri Dei ecclesias converti mandavit; provinciarum praesides et praetorii praefectos plerumque constituit christianos, vel si ethnici essent, iis sacrificare nullo modo licebat; iis qui relicto ethnicismo Fidem christianam suscipiebant, favores et praerogativas largitus est; pauperibus aes donavit; oppidis aut urbibus quae integra convertebantur, ius civitatis romanae vel etiam immunitatem a tributis concessit. Vnde factum est, ut per totum imperium quam plurimi e deorum cultoribus, non tantum singuli, sed etiam integrae urbes simul, ad christiana sacra transirent. Praeterea ecclesias, earumque ministros seu clericos variis praerogativis et immunitatibus ornavit; patrimonia ecclesiastica auxit; cunctis subditis e bonis quod vellent, ecclesiis legandi potestatem fecit; aliaque ad augendam Religionis christianae maiestatêm constituit [1].

3. *Donatistarum schisma* — Partis ubique pace et tranquillitate, bonorum omnium hostis alias in Ecclesia tempestates excitavit, scilicet schismata et haereses. In Africa tetro schismati ansam dedit electio Caeciliani archidiaconi ad episcopatum Carthaginensem. Huic electioni, quamvis unanimiter factae, adversati sunt duo presbyteri, Botrus et Caelestius, quod ipsi episcopatum cupiissent. Iis se mox adiunxerunt quidam alii presbyteri, a Caeciliano ad reddenda vasa sacra, sibi persecutionis tempore depositi loco credita, adacti. Iisdem se iunxit femina quaedam Lucilla, nobilitate et divitiis praepotens, Caeciliano infensa, quod ossa cuiusdam hominis, de cuius martyrio non constabat, ante sacram synaxim osculari solita, ab eo fuisset reprehensa. Illi igitur an. 311 Caecilianum accusarunt, quod durante persecutione cum esset diaconus, confessoribus in carcere cibum denegasset, quodque et ipse *traditor* et ab episcopo *traditore* ordinatus fuisset. Secundus, episcopus Tigisanus, et aliquot alii, qui supra fuerunt in synodo Cirtensi [2], e Numidia a factiosis Carthaginem vocati, reprobata electione Caeciliani, in eius locum ordinarunt Maiorinum lectorem, Lucillae domesticum. Inde dissensio et initium schismatis in ecclesia Carthaginensi, et paulo post in omni Africa proconsulari, in Numi-

[1]) Euseb. *Hist. eccl.* l. IX-X; et *Vita Constantin.* l. I; Lactant. *De mort. persecutor.* c. 48-49; Socrat. l. I, c. 3; Sozomen. l. I, c. 7; Theodoret. l. I, c. 6.

[1]) Euseb. *Vita Constantin.* l. II-III; Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 9; Sozomen. l. I, c. 9, l. V, c. 5; Theodoret. l. I, c. 15; *Codex Theodos.* l. X, XI, XVI.

[2]) Vid. p. 77.

*

dia et Mauritania, aliis cum Caeciliano, aliis cum Maiorino communicantibus. Maiorino an. 313 mortuo, successit Donatus, a quo sicut ab altero Donato, episcopo Casarum nigrarum, schismatici appellati sunt Donatistae.

Schismatici rati, sibi maxime profuturum imperatoris patrocinium, ad eum libellum miserunt, quo adversus Caecilianum iudicium postulabant. Constantinus « non ausus de causa episcopi iudicare, inquit s. Augustinus, eam discutiendam atque finiendam episcopis delegavit[1] ». Quapropter Melchiades Pp. an. 313 Romae concilium indixit, cui praeter episcopos Italos e Galliis interfuerunt Maternus Agrippinensis, Rheticius Augustodunensis et Marinus Arelatensis. Aderant ex utraque parte, Caeciliani et adversariorum eius, episcopi deni. Postquam per triduum causa fuisset discussa, Caecilianus a concilio innoxius declaratus est; Donatus episcopus Casarum nigrarum, totius mali instigator, damnatus; episcopis, qui factioni assenserant, in pristino honore manere concessum ea lege, ut cum Caeciliano communicarent. Verum schismatici sententiam Romani concilii contemnentes, apud imperatorem questi sunt, quod in eo a paucis tantum episcopis nec plene fuerant auditi. Constantinus eorum pervicaciam aegre tulit. Attamen ut multorum interventu causa finem acciperet et perduellibus os penitus obstrueretur, an. 314 copiosius concilium ex omni Occidente indixit Arelate in Gallia. Silvestrum Pp., qui paulo antea s. Melchiadi successerat, concilii huius celebrationi assensisse, vel ex eo patet, quod eidem per legatos suos praesederit.

Interfuerunt concilio Arelaten. circiter 200 episcopi. Praesederunt vice Pontificis Claudius et Vitus presbyteri, Eugenius atque Cyrianus diaconi. Donatistae in eo Caecilianum eorumdem ac in Romano concilio criminum accusarunt; at cum nullus accusandi modus, nullaque probatio convenirent, iterum sententia dicta est pro Caeciliano, illi vero damnati [2]. Tunc multi ad communionem Caeciliani transierunt. Alii a concilii sententia ad imperatorem appellare ausi sunt. Constantinus primo iratus, deinde de priori sua indignatione remittens, eos an. 316 Mediolani audivit; sed conciliorum sententias secutus, Caecilianum innoxium declaravit, adversarios ceu improbos calumniatores abiecit.

Quum tot iudiciis damnati schismatici nondum acquiescerent, verum catholicos opprimerent, ipsumque imperatorem reprehenderent, Constantinus eorum pervicaciae poenas opponendas ratus, iis ecclesias eripi et eorum primarios in exilium migrare iussit. At nec his schismaticorum audacia fracta est, contra saepenumero vi armisque imperatoris legibus restiterunt. Constantinus indignabundus, eos tanquam homines qui ad frugem corrigi non possent, an. 321, revocatis legibus suis, soli divinae vindictae reliquit. Vnde factum est, ut Donatistae, adhibitis etiam contra catholicos violentiis, latissime se per Africam propagarint. Extra Africam vero omnes ecclesiae cum Caeciliano communicabant. Hinc illi asseruerunt, veram Ecclesiae ubique *traditorum* communione defecisse, et apud se tantum perdurasse, et proinde ab alienis baptizatos, confirmatos aut ordinatos si clerici essent, rursus baptizabant, confirmabant et ordinabant. Sic Donatistae cum schismate haeresim coniunxerunt [1]. Vlteriora eorum fata postea referemus.

4. *Ss. Melchiades et Silvester, Pontifices*— S. Melchiades Pp. an. 311 in locum s. Eusebii suffectus, Ecclesiam gubernavit duobus annis totidemque mensibus: obiit IV idus dec. an. 313.-Referente *Libro Pontificali* hic Pontifex constituit, *ut oblationes consecratae per Ecclesias ex consecratu Episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum* *. Similiter decrevisse, ut duo saltem candelabra essent in Altari, dum Missae sacrificium celebratur, quidam auctores sunt: sed unde hoc hause-

[1]) *Epist.* 162.

[2]) Contra eos, qui dicunt, patres Arelatenses suo facto probasse, R. Pontificis sententiam esse reformabilem et ab ea ad concilium generale appellari posse, videsis card. Orsi, *De irreformabili iudicio R. Pontificis in definiendis Fidei controversiis*, t. II, l. 3, c. 10; I. B. Palma, *Praelect. hist. eccl.* t. I, p. II, c. 7.

[1]) D. Optat. Milevitan., *LL. contra Parmen.*; s. Augustin., *Brevicul. collat.* et alia contra Donatist.; Noris, *Historia Donatistarum*; H. Valesius, *Dissert. de schismate Donatist.*

*) Huic decreto similia sunt illa Siricii et Innocentii I. Siricius enim, ut est in *Libro Pontificali*, ap. Labbeum t. II *Concil.*, *constituit, ut nullus presbyter missas celebraret per omnem hebdomadam, nisi consecratum Episcopi loci designati susciperet declaratum, quod nominatur fermentum.* Innocentius I autem, in Epistola *ad Decentium* c. 5, apud eundem Labbeum: *De fermento,* inquit, *quod die Dominica per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti, cum omnes Ecclesiae nostrae intra Civitatem sint constitutae. Quarum presbyteri, quia die ipsa propter plebem sibi creditam nobiscum convenire non possunt, idcirco fermentum a nobis confectum per Acolythos accipiunt, ut*

rint, minime compertum est. Iam inde ab Apostolicis temporibus candelabra fuisse adhibita in actu sacrificii Missae, eruitur ex *Actorum Apostolicorum* c. XX, ubi narratur quod dum Troade D. Paulus sacrificium offerret, lampades erant accensae. — Post Eusebii obitum, pridie calend. februarias an. 314, summus pontificatus delatus fuit s. Silvestro, Romano, qui eo functus est usque ad annum 335. — Varia in *Libro Pontificali* memorantur Silvestri decreta: Chrisma a solo Episcopo conficiendum; baptizati verticem summum chrismate ungendum a presbytero *propter occasionem transitus mortis;* sacrificium non in serico, neque in panno tincto, sed tantum in lineo faciendum *. Dalmaticas a Diaconis adhibendas in Ecclesia, laevamque eorum tegendam palla linostima, quae ex sententia Cardinalis Bona [1] asseri potest esse

:e a nostra communione, maxime illa die, non iudicent separatos. Quod per paroecias fieri debere non puto, quia nec longe portanda sunt Sacramenta, nec nos per coemeteria diversa constitutis Presbyteris destinamus, et Presbyteri eorum conficiendorum ius habent atque licentiam.* At de sensu atque intelligentia horum trium decretorum Melchiadis, Siricii atque Innocentii summa est inter Scriptores dissensio. Sunt, quibus videatur *Fermenti* voce designari Eucharistiam, ut Claudio Espencaeo, *De adoratione Eucharistiae*, l. II, c. 4; Sirmondo, in *Disquisit. De azymo* c. 5; Ioan. Card. Bonae *Rer. Liturgic.* l. I, c. 23, § 16, ubi tamen *Fermentum* sumit pro fermentato, dissentiens a Sirmondo, qui scribit, *Eucharistiam* Fermentum *ex eo dictam, non quod ex pane esset fermentato, sed quod ipsa quocumque ex pane fieret, Ecclesiis, ad quas mittebatur, Fermenti vicem praestaret, eisque unionis inter se vinculum esset, sicut Fermentum Massae, cui commiscetur.* Sirmondo prorsus accedit Christianus Lupus in Dissert. *De S. Leonis IX Actis* c. 9; Thomassinus, *De veteri et nova Ecclesiae disciplina* part. I, l. II, c. 21, § 6, 9, seqq. Accedit et Mabillonius in Dissert. *De Azymo* c. 10, sed vult alia de causa Eucharistiam appellatam *Fermenti* vocabulo, nimirum *ut nomine obscuro profanis celaretur tantum mysterium.* Cuius sententiae est etiam Schelstratus, *De disciplina Arcani* c. 7, art. 5. Non pauci arbitrantur, *Fermentum* illud esse *Eulogias*, seu panem benedictum. In his est Anselmus Episcopus Havelbergensis, l. III *Dialog.* c. 15. Consentiunt Baron. ad an. 313, n. 49, Nicolaus Card. Cusanus, Binius, Theophilus Raynaudus, Franciscus Macedo, Antonius Dadinus Altaserra, et Ioannes Cabasutius. Horum scriptorum testimonia recitat Ioannes Ciampinus, *De perpetuo azymorum usu in Ecclesia Latina*, c. 4. Eandem sententiam secutus est etiam Petrus Coustant, t. I *Epist. RR. PP.* in *Melchiade* § 5, n. 28. Cf Sandini *Op.* saepius cit., in *Melchiade*.

*) Velum hoc lineum in *Ordine Romano*, et s. Gregorii M. *Sacramentario*, *Palla corporalis* appellatur, vulgo autem *Corporale*, sive quod repraesentat memoriam Sindonis, qua corpus Christi involutum fuit, sive quod ipsum Christi corpus ei superponitur in Missae sacrificio.

[1]) *Rer. liturg.* l. II, c. 24, § 6.

stola diaconalis, quae in humero sinistro ab ipsis defertur ad differentiam sacerdotalis a collo ante pectus pendentis *. S. Silvester primus omnium Romanorum Pontificum pingitur Tiara coronatus **.

5. *Canones synodorum Arelatensis, Ancyranae et Neocaesareensis* — Porro episcopi in commemorata synodo Arelatensi post definitam Caeciliani Carthaginensis et Donatistarum causam, contulerunt etiam de disciplina ecclesiastica, ediderunt que 22 canones. Praecipui sunt hi qui sequuntur: 1° mandatur, ut Pascha eodem tempore et die ubique celebretur; 2° et 21°, ut clerici permaneant in ecclesiis, pro quibus ordinati sunt; 8°, ut baptismus ab haereticis cum debita forma et materia collatus, non repetatur; 10°, ut matrimonium ne adulterii quidem causa solvatur; 13°, ut *traditores*, de quibus ex actis publicis constat, ab ordine cleri amoveantur; 20°, ut episcopus a tribus saltem episcopis consecretur. Praeterea episcopi congregati, priusquam synodum absolverent, honorificam epistolam scripserunt ad Silvestrum Pp. qua Concilii canonumque confirmationem penes eum esse professi, postulabant, ut quae in synodo fuerant decreta rata haberet, totique Ecclesiae proponeret servanda [1].

In aliis etiam provinciis praesules ecclesiarum, pace et tranquillitate bene usi, nihil prius habuerunt, quam ut ecclesias persecu-

*) Dicitur autem huiusmodi palla seu stola *linostima,* vel potius *linostema*, quia lino et lana contexta, in stamine linum, in trama lanam habet. Atque hic non incongruum ducimus animadvertere, quod stolae fit mentio sub nomine Orarii in can. 22 et 23 concilii Laodiceni habiti tempore eiusdem Silvestri, a quo concilio prohibitum fuit Subdiaconis et Lectoribus, ne Orariis utantur. Ex quo iure infertur, ante mille et quingentos annos usum stolae in Ecclesia invaluisse.

**) Papebrochius in *Conatu* ad s. Silvestrum, n. 5, inquit: *Omissis fabulis dici posse videtur, quod constituta per Constantinum Ecclesiastica pace,* Silvester *vel propria electione, vel ipsius mandato Pileum sumserit, Romano more Symbolum libertatis; cumque aureo phrygio, seu diademate ornatum inferne, qua caput tangit, ad significandum Regale Sacerdotium sacerdotum omnium Principi collatum a Christo: cui* Bonifacius VIII *alteram coronam imposuit, exprimi eo volens utriusque Regni corporalis ac spiritualis praerogativam Pontifici competentem. Triplicis denique coronamenti Tiaram assumsisse legitur* Vrbanus V *numeri mystici forsitan causa.* Vid. Io. Albertum Fabricium, *Bibliothecae Graecae* vol. VI; citatum Papebrochium in *Conatu* ad Stephanum III, n. 2; Nat. Alex. Dissert. XV in *Hist. eccl.* saec. IV; Thomassin. *De veteri et nova Ecclesiae Disciplina* l. I, part. I, c. 5, § 14.

[1]) Labbe, *Concil.* t. I, p. 1421.

tionibus dissipatas colligerent, malis illatis mederentur, collapsamque disciplinam instaurarent. Pastoralis huius sollicitudinis monumenta sunt canones synodorum Ancyranae et Neocaesareensis. Ancyram Galatiae metropolim an. 314 convenerunt 18 episcopi, qui praeside Vitali Antiocheno condiderunt 24 canones. Canon 1^s et 2^s presbyteros et diaconos, qui idolis sacrificaverint, si poenitentiam egerint, ad honoris quidem gradum sed non ad functiones sacras admittunt; 3^s et sequentes usque ad 9^m lapsis poenitentiae publicae modum et tempus definiunt ; 10^s iis, qui postquam protestati essent, quod uxorem ducere intenderent, ab episcopo ad diaconatum essent assumpti, si postea uxorem duxerint, in ministerio manere concedit; alios vero si id fecerint, a diaconatu deponit; 12^s chorepiscopis presbyterorum et diaconorum ordinationes prohibet; 17^s dignitate et officio privat episcopos, qui e sedibus suis pulsi, alienas invaserint [1]. Paulo post iidem fere episcopi convenerunt Neocaesaream Cappadociae, ubi 14 canones ediderunt: horum 1^s depositionis poena plectit presbyteros, qui uxores duxerint ; 2^s animadvertit in mulierem, quae duobus fratribus nupserit, et in virum, qui duas sorores sibi iunxerit ; 8^s in clerum admitti vetat eum, cuius uxor adulterii convicta est; 11^s prohibet, ne quis ante 30 annum presbyter ordinetur [2].

Chorepiscopi, de quibus can. 12 synodi Ancyranae fit mentio, dicebantur episcoporum vicarii rure constituti. Quoniam enim his temporibus episcopi ipsi fere omnes functiones sacras peragerent, nec vero omnibus totius dioecesis negotiis praesertim maioris momenti administrandis sufficerent, negotiorum partem commiserunt vicariis rure constitutis, suprema potestate, et inspectione sibi reservatis. Isti vicarii inde dicti sunt chorepiscopi; quamvis plerumque charactere episcopali non essent insigniti, nonnunquam tamen inter eos fuerunt veri nominis episcopi, sive quod proprius episcopus alium, e sede sua pulsum, in suum chorepiscopum assumeret, sive quod presbyterum, cui partem dioeceseos erat commissurus, episcopatus ordine insigniret. Cum progressu temporis chorepiscopi sibi plura arrogarent quam quae ab episcopis essent concessa, neque synodorum decretis compesci possent, eorum munus in utraque ecclesia orientali et occidentali abrogatum fuit [1].

Praesules ecclesiarum praeter chorepiscopos alium tum e presbyteris tum e diaconis adiutorem assumebant. Qui e presbyteris erat, archipresbyter dicebatur, et episcopo suppetias ferebat generatim in omnibus functionibus, quas presbyteri vi ordinis sui peragere valent. Hoc archipresbyteri munus in historia huius ipsius saeculi iam occurrit, eratque dignitate primum post episcopalem. Antiquius est officium archidiaconi, qui, sicut archipresbyter in functionibus spiritualibus, in negotiis ecclesiastico-oeconomicis, liturgicis et disciplinaribus episcopum adiuvabat. Archidiaconorum auctoritas progressu temporis ita accrevit, ut supra presbyteros, rebus mere spiritualibus occupatos, extollerentur. Quapropter archidiaconatum, qui ab initio proprius erat diaconorum, etiam petiverunt acceperuntque presbyteri [2].

6. *Meletianorum schisma* — Eodem tempore, quo Donatistae in Africa, Meletiani in Ægypto ecclesias schismate perturbarunt diviseruntque. Huius schismatis auctor fuit Meletius, episcopus Lycopolitanus in Thebaide, qui propter negatum Christum in persecutione Galeriana et alia crimina in synodo Alexandrina a Petro patriarcha depositus et excommunicatus est. Spreta synodi sententia, episcopales functiones exercere perrexit; ipsa iura patriarchica, quae a priscis temporibus in Ægypto, Lybia et Pentapoli episcopi Alexandrini propria erant, usurpavit; presbyteros et episcopos instituit, atque tetrum schisma, cuius asseclae dicti sunt Meletiani, creavit. De his schismaticis actum fuit an. 325 in concilio Nicaeno I. In eo iura patriarchica secundum antiquum morem patriarchae Alexandrino confirmata sunt, et de Meletio eiusque sectariis constitutum, ut is solo episcopi nomine retento, sine ulla episcopali functione maneret Lycopoli, et qui ab eo sacris Ordinibus fuissent initiati, sub potestate forent patriarchae Alexandrini [3].

7. *Arianae haeresis initia* — Haeresim vero, quae principalem Religionis christianae doctrinam tangebat, eiusque fundamentum de-

1) Labbe, *Concil.* t. I. p. 1455.
2) Ibid. p. 1479.

1) Selvag. *Antiquit. christian.* l. I, p. I, c. 15 ; Thomassin. *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*, t. I, l. II, c. 1-2.
2) Selvag. ibid. c. 1-2 ; Thomassin. ibid. c. 3-6, 17-20.
3) *Epist. PP. Nicaenorum*, apud Theodoret. *Hist. eccl.* l. I, c. 9 ; s. Athanas. *Apologia* II; Labbe, *Concil.* t. I, p. 955.

struebat, Alexandriae in Ægypto protulit Arius. Is adhuc diaconus a Petro patriarcha propter favorem erga schismaticos Meletianos, ad quos pertinuerat, a communione ecclesiastica separatus, sub Achilla Petri successore in communionem receptus et ad presbyteratus gradum admissus fuerat. Ægre ferens, Alexandrum post Achillae obitum ad patriarchatum Alexandrinum, quem ipse affectabat, evectum, eius doctrinam impugnare coepit. Alexander in presbyterorum et clericorum consessu orationem habuerat de ss. Trinitate. Arius eam oppugnans contendit, Verbum seu Filium non esse e Patris substantia genitum, sed libera Patris voluntate e nihilo procreatum; ante omnes res creatas esse productum, non tamen aeternum; non esse veri nominis Deum, sed creaturam caeteris praestantiorem; vocari Filium Dei, quatenus in creatione Dei opifex et divinae omnipotentiae instrumentum, ad specialem divinae gratiae et gloriae participationem seu consortium elevatus fuit. Arius, qui cum externa honestate et suavitate morum eruditionem, facundiam et artem dialecticam haud vulgarem coniungebat, suasque sententias sermone et scriptis, inter quae celebre est *Thalia*, commendabat, non paucos asseclas in clero et in populo nactus est.

Alexander patriarcha, postquam Arium ad saniorem mentem revocare frustra tentasset, an. 320 synodum fere 100 episcoporum ex Ægypto et Lybia Alexandriae indixit, in qua Arius damnatus, depositus et cum omnibus suis asseclis excommunicatus est. Tunc Arius in Palaestinam, deinde in Asiam minorem se contulit, ubi pravis artibus et ambiguis fidei confessionibus sibi varios episcopos conciliavit, inter quos praecipuus eius patronus fuit Eusebius, episcopus Nicomediensis in Bithynia. Vnde factum est, ut hac controversia omnes fere Orientis ecclesiae se implicarent, et non tantum clerici, sed etiam in urbibus et pagis laici diversarum partium, tanto cum aestu de materia controversa disputarent, ut Religio christiana a gentilibus in theatris risui publico exponeretur [1].

Quae cum rescivissent s. Silvester Pp. et Constantinus imperator, de componendis dissidiis contulerunt. Convenit inter eos, ut Osius, episcopus Cordubensis in Hispania, cuius auctoritati in rebus ecclesiasticis tunc temporis multum deferebatur, Alexandriam legaretur. Is an. 324 copiosam episcoporum Ægyptiorum synodum coëgit Alexandriae. Cum vero acta huius synodi exciderint, haud plene constat, quae in ea gesta sint. Scribit s. Athanasius, Colluthum presbyterum Alexandrinum, qui Deum neque malorum naturae neque poenae áuctorem esse contendebat, et Alexandri patriarchae communione abiecta, episcopalia munia usurpare et sacerdotes ordinare audebat, fuisse in ordinem coactum et ordinatos ab eo in statum laicorum repositos [1]. Narrat Socrates, in eadem synodo damnatum esse errorem Sabellii, quem Arii fautores affingebant Alexandro, patriarchae Alexandrino [2].

8. *Concilium Nicaenum I generale I* (*an.* 325) — Quum vero animorum aestus in Oriente minime defervesceret, necesse visum est convocare generale concilium, ut totius Ecclesiae iudicio veritas definiretur. Quapropter auctoritate s. Silvestri Pp. cuius utpote summam in universam Ecclesiam potestatem habentis, erat concilium generale indicere, concilium oecumenicum Nicaeae in Bithynia celebrandum decretum est. Constantinus imperator hac de re tam bene meruit, ut ab antiquis rerum ecclesiasticarum scriptoribus passim dicatur hoc concilium convocasse; is enim urbem Nicaeam concilio celebrando commodam concessit, episcopos litteris honorificis ad illud invitavit, iis annonam aliaque subsidia subministravit, concilium sua praesentia illustravit, protexit, eiusque decreta auctoritate sua roboravit, ut promptius executioni mandarentur et rebelles in officio continerentur. Hac ipsa etiam ratione alii deinceps imperatores christiani concilia convocasse et confirmasse leguntur.

Habitum est concilium an. 325. Interfuerunt ei 318 episcopi, plurimique presbyteri et diaconi, qui quidem iure suffragii non gaudebant, sed consilio et doctrina sua episcopis in pertractandis controversiis opem ferebant. Praesedit Silvester Pp. per legatos suos, nempe Osium episcopum Cordubensem, Vitum et Vincentium R. E. presbyteros. Tres causae tractatae sunt, nimirum haeresis Ariana, schisma Meletianum et controversia de die celebrandi Pascha. In primis lecta sunt

[1]) S. Athanas. *Orat.* 2 *contra Arian.*; s. Epiphan. *Haeres.* 69; Theodoret. *Haer. fabul.* l. I, et *Hist. eccl.* l. I, c. 3-4; Sozomen. *Hist. eccl.* l. I, c. 14.

[1]) *Apolog.* II; s. Augustin. *De haeres.* c. 63; Philastr., loc. cit. c. 31.
[2]) *Hist. eccl.* l. III, c. 5.

Arii dogmata, ad quae cohorruere episcopi, eaque obstrictis etiam auribus exsecrati sunt. Lectae etiam sunt litterae Eusebii episcopi Nicomediensis, et propter blasphemias, quas continebant, dilaceratae. Arius et eius patroni invitati, ut sententias suas earumque rationes in medium adducerent, primum haesitarunt, deinde ad altercationes et fallaces fidei formulas progressi sunt. Prae aliis s. Athanasius diaconus, qui Alexandrum patriarcham Alexandrinum ad concilium comitatus erat, Arianas sententias doctissime confutavit. Deinde Arius cum sua haeresi damnatus est et sequens Fidei symbolum conditum : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium creatorem. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre Vnigenitum, hoc est ex substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quae in coelo sunt et in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus, et homo factus est, et passus, et tertia die resurrexit, et ascendit ad coelos, unde venturus est iudicare vivos et mortuos. Et in Spiritum Sanctum. Eos autem, qui dicunt : fuit aliquando tempus quando non erat, et antequam nasceretur, non erat, vel quod de non existentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia esse dicunt aut creatum aut conversioni et mutationi obnoxium, anathematizat sancta catholica et apostolica Ecclesia ». Arii fautores primo huic symbolo subscribere noluerunt, sub praetextu , quod vox ομούσιος , *consubstantialis*, in s. Scriptura non reperiretur, et quamdam emanationem seu partem essentiae divinae indicaret; sed postquam catholici sensum eius exposuissent, tergiversari haud amplius potuerunt, et una cum his subscripserunt, exceptis duobus, nimirum Theona Marmaricae et Secundo Ptolemaidis episcopis. Quibus factis, Constantinus imperator Arium, Theonam et Secundum episcopos in exilium ablegavit, eorumque scripta, praesertim *Thaliam* Arii, in concilio damnatam, ubique flammis tradi imperavit.

Quid vero in causa Meletiani schismatis constitutum fuerit , iam supra diximus [1]. Quantum ad controversiam de celebrando Paschate spectat, decretum est, ut illud ab omnibus ubique ecclesiis uno et eodem die secundum R. Ecclesiae morem celebraretur. Praeter haec Nicaeni Patres condiderunt 20 canones, hierarchiam et disciplinam ecclesiasticam spectantes. Can. 1° mandatur, ut eunuchi, qui seipsos sponte castraverunt, a sanctis Ordinibus et a susceptorum functionibus arceantur ; 2° ut ad Ordines sacros non admittantur neophyti; 3° ut a clericorum contubernio arceantur mulieres; 4° ut episcopi eligantur ab episcopis provinciae vel saltem a tribus de caeterorum consensu; ius autem confirmationis habeat in unaquaque provincia metropolita ; 5° ut excommunicatus ab uno episcopo non recipiatur ab aliis; 6° ut secundum antiquam consuetudinem episcopus Alexandrinus iura patriarchica habeat in Ægypto, Lybia et Pentapoli, sicut Romanus in Occidente et Antiochenus in Oriente [1]; 7° ut quartum honoris gradum habeat episcopus Hierosolymitanus; 8° praescribitur modus recipiendi Novatianos ad Ecclesiam redeuntes; 9° et 10° animadvertitur in clericos certorum criminum reos; 11°, 12°, 13° et 14° agitur de disciplina erga lapsos servanda; 15° et 16° prohibetur, ne episcopi, presbyteri, aliive clerici ab una ecclesia ad aliam transeant; 17° clerici usurarii a sacro ministerio arceantur; 18° diaconorum fastus coerceatur; 19° Paulianistae ad Ecclesiam venientes baptizari iubentur; 20° statuitur, ut diebus dominicis a Paschate usque ad Pentecosten stando oretur.

Alios canones, qui praeter 20 commemoratos a Turriano et Abrahamo Echellensi sub nomine Nicaenorum editi sunt, supposititios esse, probatur ex eo quod eorum nullus veterum meminerit, quodque in iis habeantur nonnulla, quae cum antiqua traditione et ipso concilio Nicaeno pugnant [2].

Post haec Patres synodicam epistolam scripserunt ad ecclesias in Ægypto, Lybia et Pentapoli constitutas, quas certiores reddiderunt de omnibus, quae in concilio fuerant definita et decreta. Etiam Constantinus imperator litteras scripsit ad omnes ubique ecclesias, quas ad observanda Nicaena decreta hortatus est ea maxime ratione, quod quae tot

[1]) Vid. p. 86.

[1]) Cf de hoc canone L. Allat. *Eccl. orient. et occident. consens.* l. I, c. 12; C. Lupum, *Ad can.* 6 *Nicaen.* t. I ; Natal. Alexand. *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 20 ; E. Schelstrat. *Antiquit. Eccl. illustrat.* t. II, diss. 6.

[2]) Cf E. Schelstrat., *Op.* cit. diss. 11 ; Pagi, *Critica in Annal. Baron.* ad an. 325.

episcopi a Spiritu S. directi definierunt, ipsius Dei effata censenda sint. Reipsa concilii Nicaeni decreta ubique etiam ab illis ecclesiis, quae neminem ad illud deputarant, suscepta sunt; illudque semper ab omnibus catholicis tanquam oecumenicum seu universale Ecclesiae concilium habitum est [1].

9. *Arianorum status usque ad mortem Constantini* — Quamvis nunc sollemni et infallibili Ecclesiae iudicio Ariana haeresis esset damnata et Fidei dogma definitum, lis tamen paulo post recruduit. Eusebius Nicomediensis et Theognis Nicaenus episcopi nonnullos arianos ad communionem ecclesiasticam admiserunt, contra vocabulum ὁμούσιος reclamarunt, suasque subscriptiones, quas fraudulénto animo et ex imperatoris metu dederant, revocarunt; quapropter eodem anno 325 a Constantino in Galliam relegati sunt. Verum post annos 3 sedibus suis restituti fuerunt, quia in litteris ad praecipuos episcopos datis, consueta simulatione asseruerant, se subscriptiones suas non alia ex causa revocasse, quam quod Arium errorum, ei a concilio adscriptorum, minime reum et proinde anathemate haud dignum iudicassent; interim se, ne haereseos haberentur suspecti, omnibus concilii decretis plene consentire. Arius ipse quum assereret, se non tenere errores a concilio Nicaeno damnatos, atque ad hoc persuadendum imperatori subdolam fidei professionem tradidisset, ab exilio revocatus est. Ariani prospera hac fortuna mox usi sunt ad sectam suam augendam. Rati, dissimulandum esse quamdiu viveret Constantinus, qui neminem Nicaenae fidei aperte refragari patiebatur, obliquis artibus illam oppugnarunt, contendentes, Arium nusquam docuisse errores, a Nicaeno concilio damnatos, vocem *consubstantialis* non esse necessariam, satisque esse fidem de Filio Dei profiteri verbis s. Scripturae. Subinde omnia tentarunt, ut praecipuos Nicaenae fidei defensores e sedibus episcopalibus deiicerent, easque ipsi invaderent. Primo quidem an. 331 Eusebius Nicomediensis, adiunctis sibi Eusebio Caesareensi, Patrophilo Schytopolis, Aëtio Lyddae, Theodoto Laodicaeae, aliisque Arii patronis, Antiochiae conciliabulum coëgit, in quo D. Eustachium patriarcham Antiochenum ceu Sabellianismi et fornicationis reum deposuerunt, et a Constantino imperatore, cui veritatem criminum persuaserunt, in Thraciam relegandum curarunt. Pari fraude deposuerunt Eutropium Adrianopolitanum, Asclepam Gazensem, aliosque in quorum, sicut in D. Eustathii sedes, intruserunt suae factionis viros.

Nullum vero magis oderant quam Athanasium, qui post mortem Alexandri an. 326 factus patriarcha Alexandrinus, factiosorum prava studia constanter debellabat, et neque iussis neque minis Constantini, quem factiosi multis fraudibus circumvenerant, permoveri poterat ad Arium in ecclesiam Alexandrinam recipiendum. Illi autem sanctum praesulem apud imperatorem accusarunt stupri, necis Arsenii episcopi, extorsi ab Alexandrinis tributi, aliorumque, a quibus is erat alienissimus. Constantinus, qui ab an. 330 Constantinopoli sedem fixerat, assiduis Eusebianorum (ita ab Eusebio Nicomediensi dicti sunt Arii fautores) clamoribus impulsus, an. 335 in causa Athanasii synodum indixit Tyri. In ea Athanasius, quamvis sole clarius se a calumniis adversariorum vindicasset, excommunicatus atque depositus fuit. Iniquam sententiam merito sprevit Athanasius, et in Alexandrina ecclesia permansit. Eusebiani Tyro profecti sunt Hierosolymus ad sollemnem dedicationem basilicae, curis Constantini extructae. Ibi peracta festivitate, novum conciliabulum habuerunt, in quo Arius post fidei professionem, specie quidem catholicam sed revera ambiguam, quae nec errorem excludebat nec Filium Patri consubstantialem aut verum Deum dicebat, in communionem receptus et cum synodica epistola ad ecclesiam Alexandrinam remissus est. At Athanasius eorum simulationes optime noscens, Arium minime recepit. Quapropter illi novis calumniis Athanasium apud imperatorem accusarunt, quod impediret, ne frumentum Alexandria Constantinopolim veheretur. Vnde effectum est, ut Constantinus an. 336 Athanasium Treviros in Galliis relegarit.

Eodem anno Arius miserrime extinctus est. Ab ecclesia Alexandrina, quae in communione cum exule praesule constanter perseveravit, repulsam passus, et ab Eusebianis Constantinopolim vocatus, dum sollemni cum pompa ad ecclesiam, reclamante licet Alexandro episcopo, duceretur, medio in itinere subita naturae necessitate locum secretum pe-

[1]) S. Athanas. *Epist. de decret. Nicaen.*; Euseb. *Vita Constantini*, l. III, c. 6-23; Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 8-9; Sozomen. l. I, c. 17, 19-25; Theodoret. l. I, c. 7-10; Labbe, *Concil.* t. II, p. 1 seq.

tiit, ubi disrupto ventre dilapsisque visceribus animam periuram emisit [1].

Nonnullis Constantini imperatoris fides suspecta visa est, quod cum Eusebio Nicomediensi aliisque Arii patronis communicarit, Athanasium vero et alios Nicaenae fidei defensores in exilium miserit. Verum Eusebius aliique, quamdiu vixit Constantinus, nihil aperte adversus Nicaenam fidem loquebantur, contra se eamdem tenere et catholicos omnino esse contendebant; Arius ipse perfidis professionibus ab haeresi, cuius accusabatur, se alienum simulabat; unde Constantino, cuius animus ad credendum erat levior, facile fucum fecerunt; hic autem Athanasium et alios relegavit, non quod Nicaenam fidem defenderent, sed quod propter alia crimina, quorum veritatem Ariani ei persuaserant, in synodis fuissent depositi et excommunicati. Testatur praeterea Constantinus iunior, patrem suum misisse Athanasium Treviros, quod vita eius inter infensissimos hostes non esset in tuto; unde etiam non indulsit Constantinus, ut in locum exulis Athanasii alter episcopus subrogaretur [2].

10. *S. Helena inventrix Crucis* — Constantinus christianam Religionem amplexus, ad eamdem perduxit matrem suam Helenam. Haec pio desiderio visendi Terram sanctam ardens, an. 326 in Palaestinam peregrinationem instituit. Imperator ei potestatem et litteras ad Macarium episcopum Hierosolymitanum et ad provinciarum rectores dedit de expurgandis locis, quae praecipuis redemptionis humanae mysteriis sanctificata fuerant, et extruendis in iis basilicis. Haec enim sacra loca imperante Hadriano ipsius Veneris et Adonidis statuis templisque fuerant profanata. Confestim sub potentissimis religiosae Helenae auspiciis manus operi admota est. Templo et statua Veneris deiectis, terra ruderibusque exportatis, sacrum Salvatoris sepulcrum detectum est. Prope illud etiam repertae sunt tres cruces, titulus seu inscriptio, quae cruci Salvatoris fuerat affixa, et clavi, quibus corpus eius fuerat perfossum. Dubitationem quae existebat, cui e tribus crucibus Christus fuisset affixus, Deus dissipavit insigni miraculo, dum mulier mortali

[1]) S. Athan. *Apolog. adv. Arian.*, et *L. de synod.*; Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 9, 18, 32; Sozomen. l. II, c. 19, 25-27; Theodoret. l. I, c. 21, 26, 27; Ruffin. l. I, c. 11.

[2]) Vid. Natal. Alexand., *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 24; alios.

morbo affecta, per illius attactum subito sanata est [1]. Helena partem s. Crucis misit ad Constantinum filium suum, reliquam, argentea theca inclusam, tradidit Macario episcopo conservandam in amplissima basilica, quae Constantini iussu ad s. Sepulcrum extructa fuit. Ab hac aetate frequentes fuerunt piae christianorum in Terram sanctam peregrinationes, quarum occasione plures s. Crucis particulae ad alias diversarum regionum ecclesias delatae sunt. Constantinus pretiosissimas reliquias a matre acceptas in urbe Constantinopoli exaltari curavit, et partem earumdem Romam misit; tum huc tum illuc magnus erat christianorum ad venerandam s. Crucem concursus [2].

S. Helena Romam redux, paulo post obiit. Eius memoria in ecclesia Latina XV calend. sept. in Graeca XII calend. iulii celebratur [3].

11. *Constantinopolis Dedicatio* (*an.* 330) — Quum autem senatus Romanus, maxima ex parte adhuc ethnicus, aegre ferret propensum Constantini studium in christianae Religionis propagationem, hic imperii sedem alio transferendi consilium iniit. Selegit in hunc finem Byzantium urbem Thraciae, quam multis splendidisque aedificiis, ecclesiis et amplissima senatorum curia auxit, et an. 330 suo nomine Constantinopolim dedicavit. Eam ex integro reddidit christianam, omnibus religionis ethnicae exercitiis ibidem interdictis, templisque idolorum in christiana conversis. Ex quo tempore Constantinopolis quasi altera Roma effecta est.

12. *Arnobius*—Claruit interea Arnobius cognomine Afer, qui sub Diocletiano imperatore Siccae in Numidia rhetoricam professus, christianam Religionem acriter impugnarat, donec immissis divinitus somniis ad eamdem amplectendam stimularetur. Anno circiter 300 ut ab episcopis in numerum catechumenorum et ad baptismum admitteretur, libros 7 adversus gentes conscripsit, in quibus ethnicam religionem impugnat et christianam defendit [4]. Monet autem s. Hieronymus, in iis quaedam esse cavenda [5]; nec mirum, cum auctor

[1]) S. Cyrill. Hierosol. *Epist. ad Constant.*; s. Ambros. *Orat. de obitu Theodos.*; Ruffin., *Hist. eccl.* l. I, c. 7-8; Sulpic. Sever., *Hist. sacr.* l. II; s. Paulin. *Epist.* 11 *ad Sever.*; Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 17; Sozomen. l. II, c. 1; Theodoret., l. I, c. 18.

[2]) Cf Gretser., *Tractatus de Cruce*; Bolland. *Acta SS.* 18 aug.

[3]) Bolland., loc. cit.

[4]) Rom. 1542, Lugd. Batav. 1651.

[5]) *Epist.* 76 *ad Tranquill.*

adhuc catechumenus et christianae Religionis mysteria necdum plene edoctus esset.

Lactantius — Arnobii auditor fuit Lactantius, a Firmio Italiae urbe, qua oriundus erat, cognominatus Firmianus, Nicomediae in Bithynia aliquandiu rhetorices magister, inde in Gallias a Constantino imperatore evocatus, ut Crispum caesarem, Constantini e Minervina filium, latinas litteras doceret. Obiisse videtur circa an. 330. Vir fuit grandis eruditionis et propter singularem eloquentiam dictus Cicero christianus. Inter scripta eius potiora sunt, *Institutionum divinarum* libri 7, et *De mortibus persecutorum* liber 1. In priori opere religionem et philosophiam ethnicam refutat, christianam vero commendat; in posteriori agit de tristi et misero vitae fine imperatorum, qui christianos persecuti sunt, concluditque, Deum, eis haec mala instar poenae immittendo, testimonium de veritate Religionis christianae dedisse. Felicior tamen fuit in expugnanda ethnica superstitione quam in defendenda christiana Religione. Vnde Gelasius Pp. in Romana synodo an. 495 opera eius, propter errores in iis contentos, in apocryphorum classem reposuit [1].

Iuvencus, Maternus — Lactantio aequales fuerunt Caius Iuvencus et Iulius Maternus. Iuvencus Hispanus, presbyter et insignis poëta, *historiam Iesu Christi secundum quatuor Evangelistas* libris 4 carminum hexametrorum exposuit et Constantino M. nuncupavit [2]. Maternus natione Siculus, et e gentili christianus, circa an. 339 ad Constantium et Constantem, Constantini M. filios, librum scripsit *de errore profanarum religionum* [3].

Eusebius Caesareensis — Floruit eodem tempore Eusebius, natus in Palaestina, an. 314 episcopus Caesareensis, mortuus an. 340. Fuit is aevi sui eruditissimus, sed Arianorum factioni studuit, in eorum conciliabulis contra Athanasium magnas partes habuit, multorumque iudicio eorumdem doctrinae assensit; quod e pluribus loquendi formulis, quae in nonnullis eius scriptis reperiuntur, ostendunt. Plurima ad diversas scientias pertinentia scripsit, quorum varia perierunt. Ex iis quae supersunt praecipua sunt: *Praeparatio evangelica* in 15 libros divisa; *Demonstratio evangelica* in 20 libros distributa, quorum tantum 10 priores supersunt; liber *adversus Hieroclem*; libri 5 *contra Marcellum Ancyranum* et *de ecclesiastica theologia; Commentarii in Psalmos; onomasticon urbium et locorum s. Scripturae;* canones 10 *de consonantia quatuor Evangelistarum; Chronicon a nativitate Abrahae usque ad annum aerae christianae* 326; *Historiae ecclesiasticae* libri 10 *a Christi adventu usque ad an.* 325; *de Vita Constantini M.* libri 4 [1].

13. *Religionis christianae propagatio* — De opera, qua Constantinus imperator usus est ad propagandam per universum imperium christianam Religionem, iam mentionem fecimus. Opem etiam tulit illius propagationi extra imperium.

In partibus inferioris Germaniae Evangelium magno cum successu praedicavit s. Maternus, episcopus Coloniae Agrippinae, qui una cum ss. Eucherio et Valerio ab Apostolica Sede in Galliam et Germaniam destinatus, apud Trevirenses, Agrippinenses, Tungros et vicinos populos ecclesias plures condidit, a quibus magna semper veneratione tanquam apostolus, a quo christianam Fidem acceperunt, honoratus fuit. Illum tanti faciebat Constantinus imperator, ut eum an. 313 ad synodum Romanam sub s. Melchiade et anno sequenti ad Arelatensem contra Donatistas destinarit [2].

Sub saeculi huius initia Armenia universa christianam Fidem suscepit. In ea iam per Apostolos Evangelium praedicatum fuerat; et dudum ante haec tempora christianos multos in ea extitisse, constat ex epistola Dionysii Alexandrini ad Armenios, quorum episcopus tunc temporis erat Meruzanes [3], et e Martyrologiis, in quibus nonnulli Armenii sub Decio et Diocletiano martyrium passi leguntur. Ineunte hoc saeculo rex ipse Tiridas per miraculum in palatio suo patratum, ad Fidem Christi conversus, suo exemplo subditos ad eamdem pertraxit. Praecipuus huius conversionis auctor fuit s. Gregorius, Armeniorum episcopus, quem ii post Iudam Thaddaeum ut apostolum suum colunt, et a propagato apud se Evangelii lumine *Illuminatorem* compellarunt [4].

---

[1]) Opera eius edita sunt Rom. 1650, Paris. 1748 et alibi.

[2]) Extat in *Biblioth. PP.* Lugdun. t. IV; et seorsim edita est Lipsiae 1710.

[3]) Argentorat. 1562, in-8°.

[1]) Singula haec Eusebii opera saepius edita sunt.

[2]) *Acta Sanctor. Belgii selecta*, t. I; Grandidier, *Hist. de l'Église de Strasbourg.*

[3]) Euseb. *Hist. eccl.* l. VI, c. 46.

[4]) Sozomen. *Hist. eccl.* l. II, c. 8; Bolland. *Acta SS.* 30 sept.; Le Quien, *Oriens christianus*, t. I.

In Mesopotamia Religio christiana hoc tempore facta est universalis potissimum opera s. Iacobi, episcopi Nisibiseni, qui tum vitae sanctitate tum miraculorum dono Magni cognomen consecutus est [1].

Similiter in Perside christiana Religio magnas progressiones fecit praesertim in provinciis occidentalibus, ubi plures et copiosi erant christianorum coetus. Ad propagandam ibi Fidem haud parum contulit tum commercium cum conterminis provinciis christianis tum Constantinus imperator, qui icto foedere cum Sapore Persarum rege, in litteris ad eum datis Evangelii praestantiam plurimum laudarat, eiusque protectioni christianos commendaverat [2].

Ad Iberorum gentem, quae in hodierna Georgia sedes suas habebat, Ecclesiae aggregandam divina Providentia circa an. 326 usa est femina christiana apud eos captiva, quae tum vitae sanctimonia tum morbis invocato Iesu nomine curatis gentis attentionem excitavit. Paulo post regina precibus eius a gravi morbo liberata et ab eadem de uno summo Deo et eiusque filio I. Christo edocta, maritum hortabatur, ut reiectis idolis, hunc solum coleret. Rex brevi post e certo periculo post factum colendi Christum votum liberatus, populum convocavit, eique beneficiis, quae sibi et uxori a christianorum Deo obtigerant, expositis, hunc solum reiectis idolis colendum pronunciavit. Confestim ecclesiam extrui et subditos per feminam captivam in christiana Religione institui curavit, deinde missis ad Constantinum imperatorem legatis, episcopos et Fidei praecones impetravit, quorum opera Iberorum ad Christum conversio perfecta est [3].

Eodem circiter tempore ex eventu non minus fortuito, quem Deus ad hominum salutem direxit, enata est conversio Æthiopum in odierna Abyssinia. Meropius quidam, philosophus christianus, Tyro oriundus, cum duobus adolescentibus fratribus in Æthiopiam ad eam accuratius cognoscendam profectus fuerat; in reditu vero a feris incolis occiditur; duo autem adolescentes ad regem Auxumae residentem ducuntur. Rex, cui iuvenes placuerunt, eis munera in aula sua detulit et natu maiorem Frumentium tabulario et secretis praefecit. Rege mortuo, regina, cui regnum, cum filius adhuc puer esset, administrandum erat, Frumentium in regiminis societatem adscivit. Is auctoritate sua effecit, ut christiani, ex imperio romano mercaturae causa illuc venientes, primo in privatis aedibus deinde in peculiaribus ecclesiis Deum christiano more colere possent. Ipse exemplo suo et sermone indigenas quoque ad eorum sacra frequentanda hortabatur. Rege adulto Frumentius cum fratre suo in patriam regressus est. Alexandriam transiens, huius urbis patriarchae D. Athanasio narravit quae Deus per ipsum ibidem ad dilatandam Ecclesiam operatus esset, quaeque adhuc effici possent, si Religionis doctores in Æthiopiam mitterentur. Athanasius neminem Frumentio aptiorem ad hoc esse intelligens, cum an. 326 episcopum consecravit et cum pluribus presbyteris in Æthiopiam remisit. Frumentius magna cum laetitia ab Æthiopibus receptus, tanto cum successu Evangelium praedicavit, ut rex Aizan et subditi passim Fidem susciperent, omnisque regio Ecclesiae Christi aggregaretur. Ipse autem coelestem coronam consecutus est [1].

Conversio Gothorum, qui inter Tanaim et Tibiscum ad littora septentrionalia Ponti Euxini et Danubii latissime erant diffusi, iam inde ab an. 260 repetenda est, quo irruptione in Asiam minorem facta, cum magna praeda etiam captivos secum abduxerant. Erant inter hos clerici, qui vitae severitate ac pietate prodigiosis infirmorum sanationibus et institutione divina multorum Gothorum animos Religioni christianae conciliarunt et ecclesiam fundarunt. Haec iam an. 325 proprium habebat episcopum nomine Theophilum, ut in actorum concilii Nicaeni subscriptione legitur. Circa dimidium huius saeculi christianorum numerus inter Gothos insigniter auctus est opera potissimum Vlphilae; qui inter eos natus et postea eorumdem episcopus ordinatus, non tantum muneris sui partes sollerter explevit, sed etiam inventis propriis litterarum characteribus, ad linguae gothicae sonos accommodatis, utriusque Testamenti Scripturam in hanc linguam transtulit, atque ita legendi gnaros reddidit idoneos, ut se ipsos et

---

[1]) Bolland. ibid. 15 iul. ; Le Quien, ibid.

[2]) Euseb. *Vita Constant.* l. IV, c. 19 ; Sozomen. *Hist. eccl.* l. II, c. 8 et 15; Theodoret. l. I, c. 25; Le Quien, ibid.

[3]) Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 20 ; Sozomen. l. II, c. 7 ; Theodoret. l. I, c. 24 ; Ruffin. l. I, c. 9.

[1]) Socrat. *Hist.* lib. cit. c. 19; Sozomen. ibid. c. 21; Theodoret. ibid. c. 23 : Ruffin. ibid. ; Ludolf, *Historia Æthiopum,* l. III.

audientes in divina salutis doctrina instituerent vel confirmarent [1].

Paulo serius, imperante iam Constantio, Constantini M. filio, illi Arabiae felicis incolae, qui Homeritae dicebantur, iidemque cum Sabaeis existimantur, ad Christum perducti sunt, quem tamen non recte cognoverunt, utpote ab arianis instituti. Etenim Constantius imperator, iam arianis addictus, ad regem Homeritarum legatos cum muneribus misit, qui peterent, ut in sua ditione ecclesias christianas extrui permitteret tum in usum Romanorum, mercaturae causa eo venientium, tum eorum, qui e subditis Fidem christianam essent suscepturi. Rex legatorum petitioni assensit, Fidei praecones ab arianis missos suscepit, baptismum admisit, maximamque subditorum partem ad idem faciendum permovit [2].

14. *Ss. Marcus et Iulius, Pontifices*—S. Silvester Pp., exeunte an. 335, ad coelestem vitam evocatus est. Summum sacerdotium delatum est s. Marco, Romano, Prisci filio, qui post 8 menses, an. 336, aeterna gloria donatus fuit.—Ab eo institutum, *ut Episcopus Ostiensis, qui consecrat Episcopum Vrbis, pallio uteretur* [*], tradit *Liber Pontificalis*. — Huic successit Iulius, Romanus, Rustici filius, qui causam Nicaenae fidei eiusque defensorum adversus arianorum conamina fortiter gessit, ut videbimus. Sedit usque ad an. 352.

15. *Constantini M. obitus* (*an.* 337) — Constantinus M. iam 30 imperii annum agebat, quum infirmari coepit: ad suburbana Nicomediae digressus, ab accitis episcopis regenerationis Sacramentum postulavit, contestatus, sibi semper fuisse in votis ut in flumine Iordane baptizaretur, et ad illud usque tempus a voti executioni fuisse praepeditum. Illic sollemni ritu baptizatus, dispertitoque tribus filiis imperio, e vivis excessit an. 337; relatis de hostibus imperii victoriis et egregiis in Ecclesiam meritis vere Magnus. Constantinum in fine vitae in suburbio Nicomediae fuisse baptizatum, Eusebius Caesareens. aliique veteres testantur [3]. Acta vero s. Silvestri, in quibus Constantinus ab hoc Pontifice baptizatus, et a lepra mundatus legitur, a plerisque criticis habentur apocrypha [1]. Idem esto iudicium de donatione Constantiniana qua Imperator Silvestro Pp. Romae totius Italiae et Occidentis dominium contulisset [2].

Post eius obitum tres filii imperium paternum ita partiti sunt, ut Constantinus Galliam, Britanniam et Hispaniam, Constans Italiam, Africam et Illyricum, Constantius Asiam et Ægyptum haberet. Patris pietatem imitati nihil intermiserunt quod ad augendam rem christianam conducere existimabant. Episcopos catholicos sub patre iniquis arianorum artibus relegatos, nominatim s. Athanasium, ecclesiis viduatis restituerunt. Constantinus, qui an. 340 in bello contra fratrem suum Constantem occubuit, et Constans, qui usque ad an. 350 imperavit, in catholica Fide constanter perseverarunt. Constantius vero ad arianos deflexit, iis impense favit, catholicos, praesertim post fratris sui Constantis mortem, graviter persecutus est.

16. *Instituta monastica*— Quantum porro hac aetate plurimorum christianorum fuerit studium assequendi moralem perfectionem, satis ostendunt instituta monastica ab huius saeculi initiis et deinceps longe lateque propagata. De ascetarum et anachoretarum vita iam diximus [3]. Hac aetate D. Antonius anachoretas, in eremo huc illuc sparsos, consociare coepit, an. 305 e vetusta arce, in qua multis annis solus vixerat, egressus ad instituendam et regendam multitudinem eorum, qui eum imitari cupiebant. Hi, cum alius ab alio non ita longe remotus in quadam consociatione sub communi Antonii inspectione viverent, *monachi*, idest solitarie et a consortio caeterorum hominum remote viventes, dicebantur, et Antonium vocabant abbatem, quia eos sicut pater filios regebat. Similis monachorum consociatio mox etiam in Palaestinam introducta est per s. Hilarionem; qui ab An-

---

[1]) Socr. *Hist. eccl.* l. IV, c. 32; Sozom. l. II, c. 6; Theod. l. IV, c. 37; Philost. *Hist. eccl.* l. II, c. 5.

[2]) Philostorg. *Hist.* cit. l. III, c. 4 seq.

[*]) Hac de re verba faciens Baronius ad an. 336, § 63, inquit: *Primo hic mentio in rebus gestis Romanorum Pontificum habetur de Pallio, summi honoris et potestatis plenitudinis indice.*

[3]) Euseb. *Vita Constantini M.* l. IV, c. 61-62; Socrat. *Hist. eccl.* l. I, c. 39; Sozomen. l. II, c. 34; Theodoret. l. I, c. 32; s. Hieron. *Chron.*; s. Ambros. *Orat. funebr. Theodos. M.*

[1]) Natal. Alexand. *Hist. eccl.* diss. 23 *in saec.* IV; Sandini, *Disputat. hist.* XII; Papebroch., *Acta SS.* t. V maii; Lambec. *Biblioth. Caesar.* t. V. — De auctoritate *Actorum s. Silvestri*, et de Baptismo imperatori Constantino Romae vel Nicomediae collato edisseruerunt Ephem. Neapol. *La Scienza e la Fede*, vol. XLIV, p. 259, et 263, ac vol. LXXVIII p. 201 seq. Ibi videre est, quae hinc inde afferuntur rationum momenta pro utraque sententia.

[2]) I. A. Fabric. *Biblioth. graec.* l. V, c. 3, t. VI; Labbe, *Concil.* t. I, p. 1534; I. L. Berti, *Dissert. hist. eccl.* t. III, diss. 1, c. 14.—[3]) Vid. p. 25 et 79.

tonio institutus, in desertis Gazam inter et Ægyptum vitam solitariam et asceticam valde rigorosam vivens, brevi tempore non pauciores imitatores invenit quam Antonius; quibus et ipse instructorem et rectorem se praebuit. Primi hi monachi per ascesim in ipsis exercitiis, in oratione, lectione, meditatione, manuum labore, ieiunio, victu, vestitu et habitaculo vili, obedientia, rerum abdicatione, vigiliis, aliisque austeritatibus communem quidem vitam sed non secundum determinatam regulam vivebant. Vitae coenobiticae, sic dictae a regula seu uniformi ratione, auctor est s. Pachomius, qui e Thebaide oriundus et ex ethnico milite christianus, atque D. Antonii discipulus, in Tabennensi Thebaidis deserto habitaculum maius extruxit, in quo multos suscepit, qui sub eius regimine et regula praescripta uniformem vitam ducebant. Hi simul in coenobio postea claustro, illi in separatis casis seu cellis per circuitum dispersis, quarum complexus in Palaestina *laura* audiebat, degebant. Vtraque vitae ratio mox late propagata est. Eam in montes Nitrienses et adiacens desertum Sceticum in Ægypto introduxit auxitque s. Ammon. In Armenia, Paphlagonia et Ponto idem praestitit Eustathius, episcopus Sebastenus in Armenia minori. In occidente vita monastica an. 340 primitus innotuit per s. Athanasium, qui Romam cum aliquot monachis profugus primum monasticae vitae exemplum praebuit, quae brevi non solum Romae, sed et in aliis Italiae regionibus propagari visa est. Illam postea in Italia plurimum promoverunt ss. Eusebius Vercellensis, Ambrosius Mediolanensis, Hieronymus; in Gallia, s. Martinus Turonensis; in Africa, s. Augustinus Hipponensis; in Oriente, ss. Basilius, Gregorius Nazianzenus, Ephrem Syrus, Ioannes Chrysostomus.

Quum monastica disciplina tota ad adipiscendam perfectionem moralem et ad sectanda consilia, in Evangelio a Christo tantopere laudata, duceret, atque ab Athanasio, aliisque viris, sanctitate et eruditione clarissimis, magnopere commendaretur ac exerceretur, monachorum coetus non tantum deinceps per christianas Orientis et Occidentis terras propagati, sed etiam numerosissimi fuerunt, adeo ut ss. Hilarion, Pachomius et Martinus morientes, plura monachorum millia reliquerint.

Diversi hi monachi non a suis institutoribus, sed vel a locis, in quibus degebant, vel a peculiari vitae ratione nomina ferebant, v. g. Tabennensium, Nitriensium, Sarabaytarum, Stylitarum etc. Prima monasteria in locis ab hominum societate, ab urbibus, oppidis et pagis remotis, erant erecta. Postea etiam vel iuxta urbes, vel in ipsis urbibus extructa sunt. Primus monachorum finis erat singularis vitae moralis perfectio et suae ipsorum animae salus. Erant generatim laici, et sicut caeteri laici ecclesiam parochialem, ut sacris ibidem interessent, frequentabant, et locum suum extra presbyterium habebant. Sed progressu temporis obtinuit, ut in monasteriis, ab ecclesia parochiali longius dissitis, unus alterve eorum presbyter ordinaretur, qui in ipsis monasteriis sacra celebraret; quod sensim etiam in monasteriis oppidanis saltem amplioribus obtinuit. Aliquando episcopi quosdam inter monachos seligebant, quos ordinibus sacris initiatos, in ecclesiasticum ministerium adsciscebant. Ipsi episcopi aliquando e monachis seligebantur; et monasteria propter bene institutam pietate et doctrina educationem, veluti seminaria ministrorum ecclesiasticorum haberi coeperunt. Nonnulli episcopi in ipso suo munere vitam monasticae similem vivebant, eam inter clericos suos introducebant, suaque domicilia quodammodo in monasteria convertebant. Nonnunquam presbyteri aut alii clerici, muneribus suis depositis, statum monasticum amplectebantur. His omnibus factum est, ut status monasticus clericatu augeretur et sensim monachi generatim ordinibus clericalibus initiarentur.

Virorum monasteriis aequalia sunt monasteria virginum seu sanctimonialium. Iam a primis Ecclesiae temporibus plures fuisse virgines et viduas, quae maioris perfectionis studio castimoniae, pietatis et poenitentiae exercitiis vacabant, seque totas Christo virgini devovebant, Patrum scripta testantur. Illae primitus in suis parentumve aedibus degebant; coram episcopo castitatem profitebantur; ex eius manu specialem habitum recipiebant, et clericorum more ecclesiarum matriculis inscribebantur, unde *ecclesiasticae* et *canonicae*, sicuti ab exercitiis *ascetriae*, dicebantur [1]. Nonnullae ex eis iam ad monachorum exemplum societatem ad vitam asceticam communem coiverunt. Harum exempla aliae secutae sunt; earumque numerus brevi ita auctus est, ut exeunte saeculo IV in Oriente et Occidente plura essent sanctimonialium millia.

---

1) Cf p. 25.

Earum vivendi ratio erat consimilis disciplinae monachorum [1].

17. *Donatistarum fata* — Postquam Constantinus M. pervicaces Donatistas divinae vindictae reliquisset [2], ii se latissime per Africam propagarunt et mala gravissima catholicis intulerunt. Erat inter eos genus hominum summopere fanaticorum, qui origine rustici, desertis laboribus suis, rure circum tuguria aut cellas reliquorum rusticorum catervatim vagabantur, ideoque *Circumcelliones* dicebantur. Hi catholicorum praesertim clericorum domos diripiebant ; iis verbera, vulnera et necem infligebant, et insano quodam atque inaudito martyrii desiderio excitati, aut ipsi sibi violentas manus inferebant aut alios, violentias eis inferendo vel minitando, ad se enecandos adigebant. Constans, Constantini M. filius, cui post patris obitum Africa obtigerat, a Grato episcopo Carthaginensi contra Donatistarum violentias interpellatus clarissimos viros Paulum et Macarium in Africam misit, qui pecunia et beneficiis dissidentes ad pacem et concordiam cum catholicis allicerent. Verum Donatistarum duces, praesertim Donatus pseudo-episcopus Carthaginensis, omnia concordiae consilia reiecerunt, turbas excitarunt, armatosque circumcelliones legatis caesareis opponere ausi sunt. Iam factum est, ut circumcelliones ab exercitu caesareo fugati, magnaque strage affecti, rebellium duces capite plexi, Donatistarum episcopi relegati, eorum ecclesiae catholicis traditae, omniaque religionis exercitia iis adempta fuerint. Hoc in statu Donatistarum res permanserunt sub Constante et Constantio usque ad imperium Iuliani apostatae, qui an. 361 posteriori successit [3].

Interea Gratus episcopus Carthaginensis an. 348 synodum episcoporum coëgit, in qua ad restituendam disciplinam ecclesiasticam editi sunt 14 canones [4].

18. *Arianismis tatus post Constantinum M.* — Perpendimus supra Arianismi statum usque ad mortem Constantini M. [5]. Mox sectarii omnia tentarunt, ut Constantium imperatorem Orientis in partes suas pertraherent. Primo quidem aulicis eius, deinde ei ipsi persuaserunt, non esse nisi vocabulum ὁμοούσιος a Scriptura sancta alienum, propter quod christiani adeo dissentirent. Conciliato sibi imperatore, catholicis praevalere et praecipuas sedes episcopales viris suae factionis comparare nisi sunt. In primis D. Paulum episcopum Cpnum apud imperatorem accusarunt, quod praeter eius et Theodori metropolitae Heracleensis consensum fuisset ordinatus, et propter pravam vitam episcopatus honore esset indignus. Quibus factis anno 339 Paulum deposuerunt, inque eius locum intruserunt Eusebium Nicomediensem, arianorum caput, a quo etiam Eusebiani dicebantur. Nullum vero magis oderant quam s. Athanasium patriarcham Alexandrinum, invictissimum Nicaenae fidei propugnatorem. Rati, hanc fidem, stante illa columna, vix obrui posse, iterum Athanasio varia crimina, quibus Constantio invisus redderetur, affinxerunt, nimirum quod reditus eius ad ecclesiam Alexandrinam magni moeroris graviumque turbarum in urbe causa fuisset, quod reditus et frumenta, a Constantino M. clericis et viduis destinata, in proprios usus converterit, quodque a synodo (conciliabulo Tyriensi) depositus, sine novo episcoporum iudicio ad sedem suam rediisset. Accusationum capita ad ipsum Iulium Romanum pontificem per legatos detulerunt, postulantes, ut Athanasii causam in synodo iudicaret. Episcopo vero Ægypti et Lybiae, eodem an. 339 magno numero Alexandriae congregati, Athanasium ab affictis ei criminibus alienum declararunt, litterasque innocentiae eius testes ad Iulium Pp. miserunt. Pontifex auditis utriusque partis legatis, an. 340 Romae synodum indixit, ad quam ambas partes evocavit. Paruit Athanasius, Romamque ad dicendam causam suam profectus est. Eusebiani vero, desperantes, se Romae finem suum consecuturos, variis quaesitis praetextibus ad synodum, quam ipsi postularant, venire detrectarunt.

Anno 341 episcopi circiter 90 Constantii imperatoris iussu convenerunt Antiochiam ad sollemnem dedicationem augustissimi templi, a Constantino M. coepti et Constantii curis absoluti. Peracta dedicatione synodum ibidem celebrarunt. Ex his episcopis 36, secundum alios 40, erant ariani ; qui cum se Arii sectatores palam negarent, et sinceros fidei et morum vindices se profiterentur, mirum non est, episcopos catholicos cum iis in sacris encaeniorum sollemnitatibus communicasse

1) Cfs. Athanas. *Vita D. Antonii*; s. Hieronym. *Vita D. Hilarionis*; Cassian. *De coenobior. institutis*; Pallad. *Historia Lausiaca*; Theodoret. *Historia religiosa*; Martene, *De antiquis monachorum ritibus*; Holsten. *Codex regularum monasticarum*; Helyot, *Histoire des Ordres religieux*.

2) Vid. p. 84.

3) Card. Noris, *Historia Donatistarum*; H. Valesius, *Dissertat. de schismate Donatist.*

4) Labbe, *Concil.* t. II, p. 714. — 5) Vid. p. 88.

atque in synodum coiisse. Extant sub huius synodi nomine 25 canones, in quibus multa, disciplinae ecclesiasticae utilissima, statuuntur, quosque Chalcedonensis concilii patres [1], Zacharias Pp. [2] et Leo IV [3] commendarunt. Verum eruditi critici existimant, eos canones non in hac sed in alia synodo Antiochena, anno circiter 332 habita, fuisse conditos; atque praesentem synodum non catholicorum concilium, sed arianorum conciliabulum, tum propter depositum in ea Athanasium, tum propter editas Fidei formulas, appellant[4]. Clarissimus Pagi rem conciliare conatur asserendo, synodum Antiochenam fuisse bene inceptam, sed male absolutam; in eius primordiis canones illos summa consensione esse conditos, deinde alia a solis arianis tentata [5]. Enimvero 90 episcopis, qui Antiochiae convenerant, tantum 36 episcoporum suffragiis, Gregorium Cappadocem in locum D. Athanasii fuisse intrusum, scribit Iulius Pp. in sua ad episcopos orientales epistola [6]. Reipsa in hac synodo Eusebiani, imperatoris auxilio freti, Athanasii causam in medium protulerunt; eum iterum deposuerunt, et in eiusdem locum ordinarunt Gregorium Cappadocem. Deinde paucorum mensium spatio quatuor Fidei formulas, aliam ex alia, ediderunt. Quae formulae, quamvis haeresim arianam non exprimerent, eam tamen non excludebant; Filium quidem e Patre genitum, ante omnia saecula exixtentem, Deum de Deo, Verbum, dicebant, sed vocem ὁμοούσιος, seu *consubstantialis*, reticebant; unde quamvis catholico sensu explicari possent, aliud tamen significabant secundum mentem suorum auctorum. Porro haec ipsa arianorum in condendis et mutandis Fidei formulis mobilitas eos erroris et perfidiae arguit.

Quum iam 18 mensibus Athanasius accusatorum suorum Romam adventum expectasset, Iulius Pp. anno 342 synodum Romae cum 50 episcopis habuit. In ea Athanasii, atque Marcelli Ancyrani, Asclepae Gazensis et Lucii Hadrianopolitani, qui etiam contra arianorum sententias ad Apostolicam Sedem confugerant, causae discussae sunt; omnesque praedicti praesules in communione Ecclesiae, suisque sedibus, quibus ab arianis eiecti fuerant, synodi sententia retenti sunt. Quo facto Pontifex ad 7 primarios arianae factionis episcopos, eorumque fautores epistolam scripsit, in qua eos increpuit, quod Nicaenam fidem clanculum innovarent, quod vocati ad Romanam synodum venire noluerint, quod contra ius Athanasium aliosque primarum sedium antistites deposuerint, quorum, etiam si rei deprehensi fuissent, causae secundum ecclesiasticum canonem et morem eis notum ad Apostolicam Sedem erant deferendae [1].

Ariani spretis R. Pontificis monitis atque sententiis, in male coeptis perrexerunt. Eusebio Nicomediensi, qui pulso Paulo sedem Cp. invaserat, anno 342 ad divinum iudicium evocato, Cp. populus Paulum repetiit. Ariani vero in Eusebii locum ordinarunt Macedonium, virum e sua factione, quem Constantius, resistente populo, per milites in ecclesiam introduci iussit; unde tantus exortus est tumultus, ut ultra 3,000 hominum fuerint trucidata. Idem imperator Gregorium Cappadocem, supra in locum D. Athanasii electum, Alexandrinis et caeteris Ægyptiis inter multas violentias caedesque obtrusit; et vix credi potest, quanta immanitate Gregorius in clericos, virgines, aliosque, secum communicare nolentes, saevierit. Interea s. Athanasius Romae exulabat [2].

Tunc Episcopi ariani, imperatoris patrocinio audaciores, omnia tentarunt, ut orthodoxos praesules perducerent ad supprimendam vocem ὁμούσιος (*consubstantialis*), et ad supprimendam cum ea fidem Nicaenam. In hunc finem an. 344 rursum convenerunt Antiochiam, aliamque fidei formulam, caeteris prolixiorem, ediderunt. Deinde Eudoxium, Martyrium et Macedonium in Occidentem legarunt, qui episcopos occidentales ad eamdem formulam probandam adducerent. Verum in hac formula Arianae haereseos venenum, quamvis sub verbis aequivocis latens, facile detegebatur. Dicebatur quidem in ea Filius similis Patri, at vox substantia et essentia reticebatur. Quapropter episcopi occidentales, anno 345 Mediolani congregati, istam formulam reiecerunt [3].

19. *Christianismi status in Perside* — In Perside ampla Evangelii propagatio sacerdo-

---

1) Act. IV. — 2) *Epist. ad Pipin.*
3) *Synod. Roman.*
4) Tillemont, Annot. 26 ad *Hist. Arian.*; FF. Ballerini, Append. ad *Opera s. Leonis M.* t. III.
5) *Critica* ad an. 341.
6) Ss. Athanas. et Hilar. *LL. de Synodis*; Labbe, *Concil.* t. II, p. 494.

1) Labbe, loc. cit.
2) Socrat. *Hist. eccl.* t. II; Sozomen., l. III.
3) Labbe, ibid. p. 607-614.

tum ethnicorum, qui *magi* vocabantur, et Iudaeorum, nativorum christiani nominis inimicorum, invidiam excitavit. Isti, exorto Persas inter et Romanos bello, christianos apud Saporem regem falso accusarunt, quod Romanis, sibi religione iunctis, faverent, et in regni detrimentum cum eis clam communicarent. Rex iratus, anno 343 omnes subditos christianos primo gravissimis tributis oppressit, ut facultatum suarum penuria et exactorum saevitia obtriti, Religionem desererent. Quum hac ratione nil proficeret, christianorum clericos inquiri et gladio occidi, ecclesias funditus everti, earumque vasa et instrumenta ad fisci usum converti iussit. Secundum hoc mandatum Simeon, metropolita Seleuciae et Ctesiphontis, post constantem Fidei confessionem capite plexus est. Cum eo occisi sunt alii 100 episcopi, presbyteri et diversorum ordinum clerici. Anno sequente persecutio extensa fuit ad laicos per generale edictum, quo rex praecipiebat, ut omnes, qui se christianos profiterentur, mortis supplicio afficerentur. Tunc cum magi per singulas urbes et vicos studiose christianos inquirerent, pluresque ex his se ultro manifestarent, ne Religionem dissimulare viderentur, ingens eorum numerus gladio occisus est [1]. Ita, quemadmodum in romano imperio factum vidimus, apud alias etiam gentes Religio christiana inter persecutiones propagata est.

20. *Concilium Sardicense* (*an.* 347) — Quum autem episcopi arianae factioni devoti, turbas et dissensiones augerent, atque s. Athanasium et alios, quamvis sententia Iulii Pp. restitutos et absolutos, in sedes suas recipere detrectarent, inter Iulium Pp. et utrumque imperatorem, Constantem et Constantium, convenit de cogendo Sardicae in Illyrico generali concilio, ut sollemni totius Ecclesiae iudicio turbae atque dissidia componerentur. Concilium ex utroque orbe christiano, orientali et occidentali, convocatum, anno 347 celebratum est. Convenerunt secundum Theodoretum episcopi 250, secundum Socratem 300, secundum Sozomenum 300 ex Occidente et 76 ex Oriente [2]. Praesederunt vice Iulii Pp. Osius episcopus Cordubensis, Archidamus et Philoxenus R. E. presbyteri. Episcopi ex ariana factione numero fere 80, causae suae diffidentes, ab ipso concilii initio tergiversari coeperunt. Deinde facto divortio et relicta clam Sardica, transierunt Philippopolim urbem Thraciae. Verumtamen caeteri episcopi de causis, propter quas convocati fuerant, contulerunt. Athanasium Alexandrinum, Marcellum Ancyranum, Asclepam Gazensem, aliosque ab arianis iniuste depositos, sedibus suis restituerunt. Vrsacium vero Singiduni, Valentem Mursiae, Georgium Laodiceae, Menophantum Ephesi, Basilium Ancyrae, Gregorium Alexandriae, Acacium Caesareae, Narciscum Neroniadis et Theodorum Heracleae, arianae factionis principes deposuerunt.

Posthaec congregati praesules pro instauranda disciplina condiderunt 20, secundum alios 21 canones. Canone 1° et 2° damnantur migrationes episcoporum ab ecclesia minori ad maiorem, avaritiae aut ambitionis causa; 3° 4°, et 7° ius accipiendarum appellationum a quovis episcoporum iudicio confirmatur Romano Pontifici; 5° statuitur, ut episcopus ordinetur a vicinae provinciae episcopis, si episcopus provinciae eum ordinare et populi desiderio satisfacere neglexerit; 6° prohibetur, ne pro vico aut modica civitate ordinetur episcopus; 8° et sequentibus perstringuntur episcopi, frequentius et citra legitimam causam ad imperatoris aulam properantes, uti ariani faciebant; 14° et 15° prohibetur, ne episcopus ultra tres hebdomades a sua ecclesia absit; 17° presbyteris et clericis minoribus, qui se iniuste ab episcopo suo damnatos esse quererentur, datur potestas interpellandi episcopos finitimos; 18° et 19° vetatur, ne alieni clerici sollicitentur aut ordinentur absque proprii eorum episcopi consensu; 20° presbyteris et diaconis in alienis regionibus et ecclesiis morari inhibetur ultra tempus episcopis supra definitum [1].

His factis, patres Sardicenses epistolam scripserunt ad Iulium Pp. qua eum de cunctis concilii actis certiorem reddiderunt. « Hoc enim, inquiunt, optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, idest ad Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis domini referant sacerdotes ». Rogant dein Pontificem, ut episcopis Siciliae, Italiae et aliis, qui concilio non interfuerant, praescribat, ne eorum, qui a concilio fuerant damnati et depositi, communicatorias litteras

---

[1]) Sozomen. *Hist. eccl.* l. II, c. 9-14; s. Hieron. *Chronicon;* P. A. Assemani, Praefat. ad *Acta Mart.;* Bolland. *Acta SS.* 20 febr.

[2]) Socrat. *Hist. eccl.* l. II, c. 20; Sozomen. l. III, c. 12; Theodoret. l. II, c. 7.

[1]) Labbe, *Concil.* t. II, p. 627; C. Lupus, *Decret. et canon. synod.* part. 1.

accipiant. Alteram epistolam scripserunt ad clerum et populum ecclesiae Alexandrinae, ut Gregorii et aliorum arianorum consortium vitantes, in communione cum Athanasio et orthodoxis perseverarent. Tertiam denique eiusdem fere argumenti epistolam scripserunt ad omnes episcopos [1].

Contendit Petrus de Marca, concilium Sardicense convocatione quidem sed non celebratione et exitu fuisse oecumenicum seu generale [2]. Verum illud omni ex parte oecumenicum fuisse, extra controversiam est. E veterum enim testimoniis constat, auctoritate R. Pontificis episcopos ex omni orbe christiano fuisse convocatos et convenisse, qui una cum legatis R. Pontificis decreta condiderunt et generale Ecclesiae concilium constituerunt. Praeterea illius canones ab universa Ecclesia, graeca ac latina, recepti sunt. Nec obstat, episcopos circiter 80 ab eo discessisse. Ii quippe aut ariani aut arianis partibus dediti erant. Insuper una cum Occidentalibus in concilio permanserunt episcopi e Thracia, Palaestina, Arabia, Ægypto et alii, ut probat inscriptio epistolae synodicae ad ecclesiam Alexandrinam. Ideo autem Sardicense concilium inter oecumenica proprio nomine appellatum non est, quod nullam peculiarem haeresim damnarit, quodque cum totum fuerit in Arii fautoribus perstringendis, veluti appendix Nicaeni concilii habitum fuit [3].

Idem Petrus de Marca male interpretatus est canones huius concilii de appellationibus, contendens, 1° his canonibus R. Pontifici tantum fuisse assertum ius concedendi causae revisionem seu retractationem, non vero potestatem iudicii; 2° istos canones introduxisse ius novum; 3° usum appellationum episcopalium tardius invaluisse, in ecclesia Orientali ad tempora conciiii Trullani, in Occidentali ad saec. VIII [4]. Simili fere modo Sardicenses canones exposuerunt L. E. Dupin [5], Quesnel [6], I. Febronius [7]. Verum ius appellationum non per canones conciliorum institutum fuit, sed ex ipsa primatus institutione est RR. Pontificum proprium, estque appendix primatus, D. Petro eiusque successoribus a Christo collati. Ex ipsis canonibus Sardicensibus patet, non tantum ius concedendi causae retractationem, sed iudicandi appellationes R. Pontifici iis confirmari. Facta plurima comprobant, frequentem fuisse appellationum usum in utraque Ecclesia ante concilium Trullanum et saec. VIII [1].

21. *Synodi Philippopolensis et Mediolanensis* — Eusebiani, qui clam discesserant Sardica, convenerunt Philippopolim. Illic rursum Athanasium Alexandrinum, Marcellum Ancyranum, Asclepam Gazensem et Paulum Cpnum proscripserunt; atque Osium Cordubensem et alios praecipuos Athanasii patronos, ipsumque Iulium Pp. excommunicarunt [*]. Haec constant ex epistola, quam e pseudosynodo Philippopolensi, ab ipsis, ut fucum aliis facerent, Sardicensis concilii nomine exornata, scripserunt [2].

Multi vero episcopi, qui Sardicensi concilio interfuerant, eo soluto, cum Apostolicae Sedis legatis profecti sunt Mediolanum, tum ut doctrinam Photini episcopi Sirmiensis excuterent, tum ut cum Constante imperatore agerent pro restituendis episcopis, ab arianis in imperio Constantii eiectis. Illic Photinus propter instauratam Sabellii et Pauli Samosateni haeresim damnatus est. Vrsacius Singiduni et Valens Mursiae episcopi, in concilio Sardicensi a communione suspensi, postquam eorum omnium, quae contra Nicaenum concilium et Athanasium egerant, veniam postulassent, et Ario, eiusque sectariis anathema dixissent, in gratiam recepti sunt. Praeterea missa fuit legatio in Orientem ad Constantium, ut relegatis praesulibus ad ecclesias suas reverti concederet [3].

---

[1]) Labbe, loc. cit. p. 660.
[2]) *De concordia sacerdotii et imperii*, l. VII, c. 3.
[3]) Cf Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 26; Card. Noris, *Hist. Pelagian.* l. I, c. 17; FF. Ballerini, *De antiq. collect. Canon.* p. I, c. 7.
[4]) Lib. cit.
[5]) *De antiq. Eccl. discipl.* diss. II.
[6]) Diss. V, in edit. *Oper.* s. Leonis.
[7]) *De statu Eccl.* c. 6, § 6.

[1]) Cf Natal. Alex., l. c. diss. 28; Ballerini, Annot. in *Diss.* V *Quesnelli*, *Opera* s. Leonis; F. A. Zaccaria, *Anti-Febronius*, l. III, p. 2, c. 3; Marchetti, *Del concilio di Sardica e de' suoi canoni, su la forma de' giudizi ecclesiastici,* Rom. 1783; I. B. Palma, *Praelect. histor. ecclesiast.* t I, p. II, c. 10.
[*]) Hac de re loquens Baronius ad an. 347, n. 65, dicit, quod in hoc conventu *primum furor haereticae pravitatis terminos omnes praesumptae ab aliis temeritatis excessit. Ausa enim est Ariana procacia illud nefas, quod vel attingere quaelibet execranda haeresis hactenus sibi inconcessum putavit, ausa est in Iulium Papam aeque ac alios catholicae communionis Episcopos sententiam excommunicationis inferre.*
[2]) Labbe, loc. cit. p. 698; Baron., ad an. 347.
[3]) S. Athan. *Epist. ad solitar.*; s. Hilar. in *Fragm.*; Theodoret. *Hist. eccl.* l. II, c. 8; Labbe, *Concil.* t. II, p. 721 et 729.

Legati Antiochiae, ubi degebat imperator, multis iniuriis ab arianis affecti sunt. Verumtamen Constantius, fratris sui minas metuens, maxime quod assiduo cum rege Persarum bello esset implicitus, meliora sapere visus est; s. Athanasium, cuius adversarius Gregorius Cappadox obierat, perhonorificis litteris ex occidente evocavit et ad Alexandrinam ecclesiam remisit; omnes clericos, communionis cum Athanasio causa exules, revocavit, vetuitque, ne quis, quod cum Athanasio communicaret, vexaretur. Athanasius inenarrabili cum laetitia ab Alexandrinis exceptus est. Eodem tempore D. Paulus ad ecclesiam Cpnam, Marcellus ad Ancyranam, Asclepas ad Gazensem redierunt [1]. Seb brevi post, extincto Constante imperatore, omnia in peius immutata sunt.

22. *Ecclesiae status sub Constantio* (*an.* 350) — Anno 350 Constans, imperator Occidentis, a Magnentio legionum praefecto occisus est. Tunc idem Magnentius et Vetranio, magister militum, imperium arripuere. At hic armis victus, ad privatum otium redactus est; ille etiam profligatus, sibi mortem conscivit. Constantius autem totam imperii summam in Occidente ac in Oriente solus accepit. Tunc arianis spes crevit, maiorique audacia Nicaenam fidem impugnarunt et orthodoxos praesules insectati sunt, Constantio imperatore iis in omnibus impense favente. Synodi plures coactae sunt, in quibus catholica doctrina de consubstantialitate Verbi prodita, illius defensores damnati fuerunt; orthodoxi praesules, ipseque R. Pontifex Liberius, sedibus suis eiecti; variae et fallaces fidei formulae conscriptae, quibus incauti deciperentur, Nicaena fides abrogaretur, et ariana haeresis stabiliretur.

23. *Arianorum factiones* — In maximo hoc Ecclesiae discrimine opportune accidit, ut inter ipsos arianos orirentur contentiones, et ex his diversae factiones, quae progressu temporis sibi invicem exitium intulerunt. Praecipuae arianorum factiones fuerunt hae tres: Anomaeorum, qui Filium Patri dissimilem, ανομοιον, esse contendebant. Huius factionis antesignanus fuit Aëtius, quem Eunomius, Euzoius, aliique secuti sunt. Semiarianorum, qui Filium Patri in omnibus etiam natura similem, ομοιουσιον, non tamen consubstantialem profitebantur. Inter hos celebres erant Basilius Ancyranus, Georgius Laodicenus, Eusthasius Sebastenus. Acacianorum, qui sic dicti ab Acacio Caesareae in Palaestina episcopo, eorum auctore, Filium Patri simpliciter similem, ομοιον, praedicabant, quo modo effigies est similis prototypo suo [1].

24. *Sirmienses formulae* — E semiarianorum factione erant episcopi, qui a Constantio imperatore ex Oriente Sirmium contra Photinum, qui supra damnatus, novos iudices ab imperatore petierat, evocati, illic anno 351 synodum celebrarunt; Photinum episcopatu Sirmiensi deposuerunt; fideique formulam, quae est Sirmiensis prima, cum 27 anathematismis ediderunt. Hanc formulam D. Hilarius exponit ceu catholicam. Contra s. Athanasius eam perinde ac reliquas ab arianis exaratas, condemnat et reiicit. Quamvis enim ista formula, si in se spectabatur, non esset haeretica, nec aliquid catholicae doctrinae de Verbi divinitate repugnans enuntiaret, tamen arianam haeresim non excludebat, et vox *consubstantialis*, quae catholicae professionis tessera erat, in ea desiderabatur [2].

Anno vero 357 altera fidei formula edita est apud Sirmium, quae est Sirmiensis secunda. Haec erat plane ariana; nam voces *consubstantialis* et *similis substantia* in ea proscribebantur, tanquam a Scriptura S. alienae; Pater Filio et honore et dignitate et deitate maior, Filiusque Patri, cum omnibus quae illi Pater subiecit, subiectus dicebatur [3]. Vnde haec formula in ipsis arianorum castris dissidiorum seminarium fuit. Eudoxius, qui, defuncto Leontio, Antiochenam sedem invasit, an. 358 collecto Arianorum rigidorum conciliabulo, eam confirmavit, omnesque illi refragantes Antiochena ecclesia pepulit [4]. Contra Basilius Ancyranus aliique Semiariani, eodem anno convenientes Ancyram, illam proscripserunt, Filiumque Patri substantia similem dixerunt [5].

Vt inter utramque partem transigeretur, pauci episcopi, qui erant in comitatu imperatoris, an. 359 Sirmii quasi mediam formulam ediderunt, quae est Sirmiensis tertia. Haec vocabulo *substantia*, quod in Scripturis non esset positum et populo scandalum

---

1) S. Athan. in *Apolog.* et *Epist. ad solitar.*; Socrat. l. II, c. 22-24.

1) Natal.-Alex. *Hist. Eccl.* saec. IV, c. 3, a. 3.
2) Ss. Athan. et Hilar. *LL. de Synod.*; Socrat. l. II, c. 29-30.
3) Ss. Athan. et Hilar., Socrat., ibid.; Sozomen., l. IV, c. 6.
4) Sozomen. ibid. c. 12.
5) S. Hilar., *L. de Synod.*

✱

pareret, interdicebat, Filiumque Patri per omnia similem praedicabat. « Vocabulum porro substantiae, inquit, quia simplicius a Patribus positum est, et a populis ignoratur, et scandalum affert, eo quod in Scripturis non contineatur, placuit ut de medio tolleretur, et nullam posthac de Dei substantia mentionem esse faciendam, eo quod ss. Scripturae nusquam meminere substantiae Patris et Filii. Filium autem Patri per omnia similem dicimus, quemadmodum ss. Literae dicunt et docent [1] ».

Tanta porro arianorum in immutandis fidei formulis levitas ipsa per se eorum causae iniustitiam et doctrinae falsitatem prodit, confirmatque communem novatorum ab Ecclesia dissidentium morem, ut legitima, quam sequebantur, auctoritate relicta, inter se scindantur et in novos errores impingant.

25. *Persecutio ariana* — Quamvis autem in condendis doctrinae formulis discordes essent ariani, omnes tamen Nicaenam fidem eiusque defensores oderant. Hinc eorum omnium coniuratio in orthodoxos praesules, praesertim in eos, qui prae aliis Nicaeni concilii definitionem defendebant et illorum perfidiam manifestam reddebant. In primis arianum furorem expertus est D. Paulus Cp. quem Constantius imperator, subrogato in eius locum Macedonio, in exilium eiecit, in quo sanctus praesul ab arianis strangulatus, martyr pro Fidei defensione occubuit [2]. Tunc supra omnem modum desaevierunt in Athanasium Alexandrinum. Novis adversus sanctum patriarcham prolatis calumniis, eum apud Constantium accusarunt, quod imperatori apud Constantem fratrem esset oblocutus, deinde Magnentio imperii hosti favisset. Constantius ab iis excitatus, episcopos tum in Occidente tum in Oriente ad condemnandum Athanasium et abiiciendam fidem de consubstantialitate Verbi compellere coepit quovis modo, vi, fraude, exilio, ut videbimus.

26. *Liberius Pontifex* (*an.* 352) — Summum Ecclesiae pontificatum tunc gerebat Liberius, qui an. 352 defuncto s. Iulio suffectus est [3]. Is ab initio pontificatus sui ab arianis ad condemnandum Athanasium tentatus, eorum consiliis restitit. Ad cognoscendam vero illius et adversariorum eius causam concilium indixit, quod an. 353 Arelate, ubi tunc agebat Constantius, habitum est. Sed tanta in hoc conventu fuit imperatoris et arianorum episcoporum fraus, tantaque vis, ut Vincentius Capuanus, Liberii legatus, minis perterritus, cum aliis Athanasii damnationi subscripserit: et s. Paulinus Trevirensis, qui Athanasii innocentiam fortiter propugnarat, in Phrygiam relegatus fuerit [1]. Idem fuit exitus concilii Mediolanensis, quod, postulante Liberio Pp., de eadem causa anno 355 habitum est. In eo pariter nulla fuit episcopis libertas, tantaque Constantii tyrannis, ut in causa Athanasii voluntatem suam pro canone habendam esse, episcopis reponeret, et qui pravis eius in Athanasium consiliis subscribere nolebant, mox in exilium pellerentur; inter quos fuerunt Lucifer Calaritanus, Pancratius R. E. presbyter, Hilarius diaconus, Eusebius Vercellensis, Liberii legati, atque Dionysius Mediolanensis [2].

Liberius Pp., infausto utriusque concilii exitu audito, multum ingemuit; exules confessores encyclicis litteris consolatus et de constantia gratulatus est, seque eorum precibus commendavit. « Vt supervenientes impetus, inquit, qui de die in diem, cum annuntiantur, graviora vulnera infligunt, tolerabiliter ferre possimus, ut inviolata fide, salvo statu Ecclesiae catholicae, praemia nobis Dominus dignetur afferre [3] ».

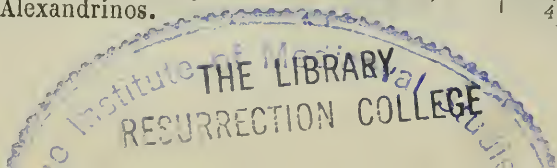
27. *Liberii exilium* — Reipsa Constantius imperator, ab arianis incitatus, turbas in Ecclesia magis magisque auxit; per omnes provincias mandata dedit, quibus episcopi contra Athanasium subscribere et cum arianis communicare vel exilii poenas subire cogebantur. At generosi Fidei athletae nec caesaris minas verebantur, neque ob strictos enses veritatem prodiderunt, quidvis potius pati, quam suo deesse officio parati [4].

In primis singularis constantiae specimina dedit Liberius Pp. Eum Constantius primo per Eusebium eunuchum muneribus minisque ad condemnandum Athanasium et ad communicandum cum arianis flectere tentavit; deinde Mediolanum ad se pertrahi iussit. Sed Liberius coram imperatore eadem, qua Ro-

---

1) S. Athan., ibid.
2) Idem, *Epist. ad solitar.*
3) Baron. et Pagi, ad an. 352. Extant etiamnum duae epistolae s. Iulii Pp., una ad Orientales, altera ad Alexandrinos.

1) Liber. *Epist. ad Constant.*; s. Athan. *Apolog.* I; s. Hilar. in *Fragment.*
2) S. Athan., *Epist. ad solitar.*; Socrat., *Hist. eccl.* l. II, c. 36; Sozomen., l. IV, c. 9; Theodoret., l. II, c. 15.
3) Liber. *Epist.* IV.
4) S. Athan. *Apolog.* II, et *Epist. ad solitar.*

mae coram Eusebio, dicendi libertate usus, ad Constantium dixit: « Desine persequi christianos... Ad omnia potius sustinenda parati sumus, quam nos christiani eo deveniamus, ut ariani appellemur ». Imperatori exilium minitanti, respondit: « Leges ecclesiasticas observare pluris faciendum censeo, quam Romae domicilium habere[1] ». Tunc Constantius pontificem, quem nullis modis flectere poterat, Beraeam Thraciae relegavit an. 355.

28. *S. Ilarius, Osius, s. Athanasius* — Inter alios quoque exilii poenas pro Fidei defensione subierunt D. Hilarius episcopus Pictaviensis, egregius Nicaenae fidei propugnator et arianae perfidiae debellator; Rhodanus episcopus Tolosanus, et Osius Cordubensis. Osium toto orbe christiano celebrem, Constantius omni modo ad condemnandum Athanasium et communicandum cum arianis tentavit; cumque nihil proficeret, exilii vice Sirmii captivum detineri iussit. At Osius, summis huc usque meritis pro Fidei defensione clarus, annis, terrore et exilii malis fractus est, et formulae Sirmiensi secundae, quae plane ariana erat, subscripsit[2]. Eum tamen ante obitum facti sui poenituisse et arianam haeresim damnasse, sat indicat D. Athanasius[3].

Athanasius an. 356, iubente imperatore, a militari cohorte in ecclesia impetitus, sed a fidelibus eorum manibus ereptus, ad monachos in Ægypti eremis confugit, inter quos usque ad Constantii mortem delituit. Ibi duas sui apologias edidit, quarum una *ad Constantium*, altera *De fuga* inscripta est. Post eius discessum Georgius Cappadox, vir arianus et flagitiosus, Alexandrinis patriarcha datus est, qui tyranni magis quam episcopi munus gessit. Eo agente episcopi orthodoxi per totam Ægyptum depositi, et in eorum loca ariani intrusi sunt. Cum horum communionem vitarent catholici, multi utriusque sexus, presbyteri et diaconi vexati, cruciati, necati sunt[4].

29. *Felix II Pontifex* (*an.* 355) — Liberio Pp. a Constantio in exilium eiecto, suffectus est Felix II, qui usque ad illius ab exilio reditum pontificatum gessit. De Felicis huius pontificatu admodum diversa sunt eruditorum iudicia. Tillemont[1], Natalis Alexander[2], C. Lupus, card. Orsi, I. B. Palma[3], aliique censent, Felicem inter legitimos Pontifices haberi non posse: 1° quia unum est Ecclesiae caput, unus Christi vicarius, et Liberius nusquam se pontificatu abdicasse legitur; 2° quia s. Athanasius[4], Ruffinus[5], Socrates[6] referunt, Felicem ab arianis fuisse ordinatum; 3° quia D. Optatus Milevitanus[7] et s. Augustinus[8], RR. Pontificum seriem recensentes, nullam huius Felicis mentionem faciunt; 4° Quia Romanos assiduis clamoribus Liberii reditum postulasse, eum redeuntem summa cum laetitia excepisse, et Felicem urbe eiecisse, legitur apud Socratem[9], Sozomenum[10], Faustinum et Marcellinum[11]. Contra Baronius[12], Bellarminus[13], Schelstrate[14], Sollerius Bollandianus[15], et alii, Felicem legitimis Pontificibus adnumerandum esse arbitrantur: 1° quod Felix de consensu Liberii electus videatur, cum in *Libro Pontificali* legatur: « Congregatos sacerdotes et cum consilio eorum Liberium (seu consilio Liberii, vel procurante Liberio, ut legit Baronius), ordinasse in eius locum Felicem »; 2° quod Theodoretus laudet Felicis fidem, solam eius cum arianis communionem culpet, narretque simpliciter: « Successum esse Liberio a fideli quodam illius diacono nomine Felice[16] »; 3° quod Felicis orthodoxiae quoque faveant Socrates[17] et Sozomenus[18]; 4° quod Felicis memoria recolatur in *Sacramentario* s. Gregorii, in *Martyrologiis* Vsuardi, Adonis, Bedae, et Romano, in quo IV calend. august. legitur: « Romae via Aurelia s. Felicis Pp.

---

1) S. Athanas. *Epist. ad solitar.* Extat dialogus Liberii cum Constantio apud Theodoret., *Hist. eccl.* l. II, c. 16; Labbe, *Concil.* t. II, p. 775.
2) S. Hilar. *De synod.*; Socrat. l. II, c. 31; Sozomen. l. IV, c. 6.
3) *Epist. ad solitar.* Cf Natal. Alex., *Diss.* 32 *in saec. IV*, a. 2.
4) D. Athanas. *Epist. ad solit.* Theodoret. *Hist. eccl.* l. II, c. 14; Baron. ad an. 356.

---

1) *Annot.* 60 *in Hist. arian.* t. VI.
2) Dissert. cit. a. 3.
3) *Praelect. hist eccl.* t. I, p. II, c. 14.
4) *Epist. ad solitar.*
5) *Hist. eccl.* l. X, c. 22.
6) *Hist. eccl.* l. II, c. 37.
7) II *contra L. Parmenian.*
8) *Epist.* 53, *Oper.* t. II, edit. Antv.
9) *Hist. eccl.* l. II, c. 37.
10) *Hist. eccl.* l. IV, c. 11.
11) *Libell. precum ad imperat.*, apud Sirmond. t. I, p. 137, edit. Venet.
12) Ad an. 357.
13) *De R. Pontif.* l. IV, c. 9.
14) *Antiquit. illustr.* t. I, diss. II, c. 9.
15) *Acta SS.* t. VII iul. ad diem 29.
16) *Hist. eccl.* l. II, c. 16.
17) Loc. cit.
18) Loc. cit.

et Mart., qui a Constantio imperatore ariano ob catholicae fidei defensionem, e sede sua deiectus, Cerae in Tuscia occulte gladio necatus, gloriose occubuit »; 5° quod anno 1582 Gregorio XIII pontifice repertus fuerit hic titulus, humato Felici adhibitus: « Hic iacet corpus s. Felicis Pp. et Martyris, qui Constantium haereticum damnavit ». Alii eum non ut pontificem sed ut Liberii vicarium sedisse, existimant. Nos autem cum eruditissimo P. Lazzari [1] et M. I. Maceda [2] iudicamus, rem esse dubiam, neque aliquid certi de ea pronunciari posse.

30. *Liberii reditus* (*an.* 358)—Elapso ab exilio Liberii Pp. biennio, Constantius imperator Romam venit. Eum sollemni cum ornatu et cultu adierunt praestantissimae mulieres romanae, senatorum et nobiliorum virorum coniuges, viris id praestare metuentibus, suppliciterque ab eo petierunt, ut urbis, pastore orbatae et luporum insidiis expositae, misereretur [3]. Populus etiam crebris acclamationibus eum pro Liberio interpellare non destitit, ut sibi restitueretur [4]; factaque seditione, Felicem ecclesia expulit [5]. His flexus Constantius, *licet invitus*, inquit Socrates, Liberio Pp. redeundi in urbem potestatem fecit. Imperator conatus Felicem Liberio in pontificatu collegam adiungere, populi clamoribus ab hoc consilio desistere coactus est. Liberius an. 358 ad urbem redux, summa cum laetitia a Romanis exceptus est; Felix vero recedens, ad aliam urbem se contulit [6].

Hic porro Liberii sub Constantio in urbem reditus antiquae de Pontificis huius lapsu querelae occasionem dedit. Blondellus [7], Basnagius [8], de Potter [9], aliique Apostolicae Sedis inimici, dicunt, Liberium fuisse a Constantio restitutum, quod exilii taedio fractus, subscripserit formulae Sirmiensi II, quae arianam haeresim manifeste tradebat. Bossuet, seu auctor *Defensionis Declarationis Gallicanae* [10], card. De la Luzerne [1], aliique RR. Pontificum infallibilitati adversantes, Liberii lapsum extollunt, contenduntque, illum I^ae^ Sirmiensi formulae subscripsisse et in haeresim arianam incidisse. D. Coustant [2], Natalis Alexander [3], pluresque alii, Liberium quidem ab ariana haeresi vindicant, sed ex eis quae apud ss. Athanasium [4], Hilarium [5], atque Hieronymum [6], de Liberii lapsu et subscriptione leguntur, Pontificem hunc reprehendunt, quod Athanasii damnationi et I^ae^ Sirmiensi formulae subscripserit, et communionem cum Eusebianis inierit. R. D. Corgneus [7], card. Orsi [8], P. Ballerinus [9], I. Stiltingius [10], F. A. Zaccaria [11], hunc Pontificem ab Athanasii damnatione, a communione cum Eusebianis, et ab omni Sirmiensibus formulis subscriptione vindicant; contenduntque pluribus, Liberii lapsum esse merum arianorum commentum, a catholicis quibusdam creditum, ab aliis in dubium vocatum, ab aliis reiectum. Horum eruditorum virorum argumenta, quae hic adferre non possumus, sed in indicatis infra locis videri possunt, tam gravia sunt, ut si non certam, longe saltem probabilem reddant Liberii innocentiam. Id exploratum est, hunc Pontificem in arianam haeresim non incidisse [12].

31. *Concilium Ariminense et Seleucianum* (*an.* 359)—Cum autem orthodoxae Fidei defensores arianorum in condendis et immutandis fidei formulis inconstantia bene uterentur ad explodendam eorum haeresim atque perfidiam; cumque diversae arianorum factiones dissensionibus domesticis mutuisque excommunicationibus inter se dimicarent, et totum imperium dissidiis ac disceptationibus catholicos inter et arianos, horumque diversas sectas arderet; Constantius imperator ad componenda dissidia et stabiliendam ubique doctrinam Semiarianorum, an. 359 episcopos occidentales Ariminum in Æmilia, orientales Seleuciam in Isauria convenire iussit.

---

1) *Diss. de duobus catalogis RR. Pontific.*
2) *L. Hosius vere Hosius.*
3) Theodoret. *Hist. eccl.* l. II, c. 17.
4) Sozomen. l. IV, c. 11.
5) Socrat. l. II, c. 37; Sulpic. Sever. *Hist. sacr.* l. II, p. 412, edit. Batav.
6) Cf Socrat., Sozomen., et Theodoret., loc. cit.
7) *De primatu Papae.*
8) *De eversa Ecclesiae unitate, visibilitate et auctoritate.*
9) *L'esprit de l'Église,* t. I, c. 10.
10) Part. II, l. 14, c. 35.

---

1) *Sur la Déclaration de l'assemblée du Clergé de France.*
2) In notis ad *Opera s. Hilar.*
3) *Diss.* 32 *in saec. IV.*
4) *Epist. ad solitar.* — 5) *Fragment.*
6) In *Chron.*, et in *Cat.*
7) *Diss. crit. et hist. sur le pape Libère.*
8) *Storia eccl.* t. VI, l. XIV, n. 72.
9) *L. de primatu RR. Pontif.* c. 15, § 8.
10) *Comment. hist.* in *Actis SS.* t. VI sept. ad diem. 23.
11) *Diss. de commentitio Liberii lapsu.*
12) Cf Natal. Alex., Coustant, loc. cit.; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. I, p. II, c. 11, 12.

Convenerunt Ariminum episcopi 400, inter quos, Sulpicii Severi computatione, erant 80 ariani[1]. In primis ariani postularunt, ut abrogatis cunctis fidei formulis ante editis, retineretur formula Sirmiensis III, ab imperatore Constantio approbata, in qua Filius Patri per omnia similis dicebatur. Verum cum in hac formula voces *substantia* et *consubstantialis* essent suppressae, episcopi catholici illam recipere noluerunt; sed Nicaenum fidei Symbolum confirmarunt, et arianam haeresim, eiusque sectatores iterum damnarunt. Illis absolutis, ad imperatorem legatos miserunt, qui ei res in concilio gestas renunciarent, et sibi redeundi ad ecclesias suas potestatem ab eodem peterent.

Verum legatorum ad Constantium adventum praevenerunt Vrsacius, Valens et alii ariani, quorum consilio imperator legatos abiecit, et episcopos catholicos Arimini detineri iussit. Interea ariani tum vi tum fraude catholicorum antistitum constantiam tentarunt, ut mutata sententia, vocis *substantiae* praetermissioni assentirent. Quocirca contestati sunt, se non esse arianos, contra ab horum blasphemiis abhorrere; Fidem in tuto esse positam absque *substantiae* vocabulo; satis esse illam profiteri Scripturae S. verbis; vocem istam ecclesiarum pacem turbare et unitatem scindere. His aliisque fraudibus circumventi catholici antistites, nihilque mali suspicati, oblatae sibi a Valente, Vrsacio, aliisque eiusdem ingenii viris, formulae subscripserunt. Haec formula, spectatis solis verbis et iuxta obvium sensum, haeresim non continebat, sed orthodoxa et catholica apparebat; Filium Dei ante omnia saecula et ante omne principium natum ex Deo, Deum ex Deo, similem genitori suo Patri secundum Scripturas dicebat[2]. Nequaquam igitur Ariminenses episcopi, huic formulae subscribentes, in arianam haeresim lapsi sunt. Equidem vocum *substantia* et *consubstantialis* praetermissioni assenserunt ob rationes supra ab Vrsacio et Valente propositas, sed non in sensu arianorum. Hinc paulo post mirati, quod ab arianis, qui suppressione vocum istarum ad evertendam Nicaenam fidem et propugnandam haeresim utebantur, tanquam Nicaenae fidei adversarii traducerentur, detectis arianorum fraudibus, quod incauti fecerant, correxerunt, Nicaenam fidem maiori quam unquam animo propugnarunt, et ab arianis erroribus abhorruerunt[1].

[1]) *Hist. sacr.* l. II, p. 421, edit. Batav.

[2]) S. Athanas. *L. de synod.*; s. Hilar. *Fragment.*; s. Hieron. *Dialog. adv. Lucifer.*; Socrat. l. II, c. 37; Sozomen. l. IV, c. 17; Theodoret. l. II, c. 18-21; Sulpic. Sever. *Hist. sacr.* l. II.

Liberius Pp. cognitis iis omnibus, quae Arimini gesta fuerant, cuncta conciliabuli illius acta rescidit et irrita declaravit; mandavitque episcopis, qui Ariminensi formulae subscripserant, ut illam condemnarent, Nicaenae fidei subscriberent, et omnem cum arianis communionem abiicerent[2].

Eodem tempore, quo ista agebantur Arimini, Seleuciam Constantii iussu convenerant Orientales episcopi 160. Sed illic inter diversas arianorum factiones tam acerrime disceptatum est, ut Leonas comes, concilio praefectus, illud dissolvere coactus sit.

Tunc dissensiones inter ipsos arianos auctae sunt. Semiariani Acacium Caesareensem, Eudoxium Antiochenum, Georgium Alexandrinum, aliosque vocabulo *similis substantia* adversarios deposuerunt et excommunicarunt. Acacius vero aliique convenientes Constantinopolim, Macedonium Cp., Basilium Ancyranum, aliosque Semiarianos deposuerunt, et, proscriptis vocibus *substantia* et *sub istentia*, Ariminensem formulam confirmarunt. Eudoxius, deturbato Macedonio, invasit sedem Cpnam; Antiochenam accepit Meletius, qua brevi post ob catholicae Fidei professionem eiecto, eam invasit Euzoius arianus[3].

32. *Mors Constantii* (*an.* 361) — Constantius imperator, qui pravis arianorum consiliis obsecutus, Ecclesiam tristem in statum coniecerat, anno imperii sui 36, cum Iulianum, ab exercitu in Galliis augustum salutatum, bello aggredi cogitaret, prope Tarsum febri extinctus est.

33. *Macedonii et Apollinaris haereses* — Magnam arianae sectae cladem intulit mors Constantii. In Occidente, opera praesertim Liberii Pp. et s. Hilarii Pictaviensis, ad ecclesiam suam reducis, catholica veritas clarior eluxit, et detrimenta, quae Arimini illata videbantur, correcta ac reparata sunt. In Orien-

[1]) Cf Natal. Alex. *Diss.* 33 *in saec. IV*; R. D. Corgneus, *Dissertatio crit. et theol. de concilio Ariminensi*; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.*, t. I, p. II, c. 13.

[2]) Siric. Pp. *Epist. ad Himer. Tarracon.*; Damas. Pp. *Epist. ad episcop. Illyr.*; Baron. ad an. 359.

[3]) Ss. Athanas. et Hilar. loc. cit.; Socrat. l. II, c. 39-44; Sozomen. l. IV, c. 23-24; Theodoret. l. II, c. 27 et 31; Sulpic. Sever. l. II.

te quoque s. Athanasius, aliique orthodoxi praesules maiori ardore restituendae catholicae Fidei institerunt. Sed nova certamina, novaque pericula Ecclesiam manebant.

In primis Macedonius, Semiarianorum princeps, qui in sedem Cpnam an. 350, eiecto D. Paulo, militari manu et non sine multorum catholicorum caede fuerat intrusus, postea Constantii imperatoris iussu et ipse eiectus, ex invidia in catholicos et arianos divinitatem Spiritus S. impugnavit. Iisdem, ac ariani contra divinitatem Verbi, argumentis usus, asserebat, Spiritum S. non esse Patri et Filio coaeternum aut aequalem, neque eiusdem cum Patre et Filio honoris participem, sed utriusque ministrum. Errorem suum pluribus, praesertim semiarianis, persuasit. Non tamen eaedem fuerunt omnium Macedonianorum de Spiritu S. sententiae; alii illum non personam sed ipsam Patris et Filii deitatem; alii vim seu virtutem divinam; alii creaturam altioris ordinis dicebant [1].

Eodem tempore in errorem absurdum contra catholicam doctrinam de humanitate Divini Verbi impegit Apollinaris, e lectore ecclesiae Laodicenae episcopus; qui politiori litteratura excultus, sed nimium Platonicis placitis deditus, a vero deflexit. Primo docuit, Christum sumpsisse quidem ex Maria corpus humanum, sed sine anima; deinde priorem sententiam emolliens, asseruit, Christum assumpsisse etiam humanam animam, sed mente carentem, Divinumque Verbum ei mentis et intellectus loco fuisse [2]. Vtriusque, Macedonii et Apollinaris, errores in conciliis damnati, et ab Athanasio, Basilio, Epiphanio, aliisque Patribus confutati sunt [3].

34. *Persecutio Iuliana*—Constantio extincto, imperium accepit Iulianus cognomine apostata, quod eiurata christiana Fide, ad ethnicorum rituum professionem palam desciverit. Is tum odio in familiam Constantinianam, tum impiis philosophorum ethnicorum, Maximi, Iamblici et Libanii, consiliis incitatus, totus in eo fuit ut christianam Religionem, latissime per imperium propagatam, exscinderet, et collapsos ethnicos ritus restitueret. Hinc patet, quo loco habendae sint magnificae illae laudes, quibus hic imperator ab adversariis christianae Religionis passim cohonestatur.

Iulianus probe sciens, cruentis priorum saeculorum persecutionibus rem christianam potius auctam quam excisam esse, alias persequendi christianos vias iniit; lenta et occulta magis quam aperta excidia iis struxit. In primis deorum templa aperiri et sacrificia restitui iussit; eos, qui ethnicos ritus assumebant, iuribus et privilegiis auxit; christianos, quos per contemptum Galilaeos vocabat, officiis publicis, foro et iudicio exclusit; eis litterarum studia interdixit, ut paulatim Ecclesia viris eruditis et facundis destitueretur; leges a Constantino M. in gratiam clericorum, viduarum et virginum latas, rescidit; episcopos, catholicos et arianos, sub Constantio exules, ad ecclesias revocavit, ut eorum inter se discordiis et contentionibus Ecclesiae excidium acceleraretur; aliosque sexcentos persequendi christianos modos, dicteria, irrisiones, calumnias adhibuit [1].

Eadem de causa in Africa Donatistas restituit et plena libertate donavit. Illi violentias gravissimas in catholicos exercuerunt; basilicas armata vi occuparunt, et, quod animus dicere refugit, ss. Eucharistiam, a catholicis consecratam, canibus obiecerunt; chrisma per fenestras proiecerunt; altaria et calices fregerunt; aliaque plura in ecclesiae Africanae detrimentum perpetrarunt [2].

Ex eodem in christianum nomen odio impius Iulianus Iudaeis, infensissimis illius hostibus, gratiam praestitit. Vtque ipsum Christum Dominum mendacem traduceret, et inania esse ostenderet illius de templo Hierosolymitano vaticinia, Iudaeos ad novam templi aedificationem evocavit et sumptibus iuvit. Sed divinitus factum est, ut impii imperatoris conatus frangerentur; erumpente quippe e fundamentis igne, terrae motu, ignitis globis, aliisque miris signis deiecta sunt omnia, quae ad novi templi aedificationem erant comparata. Iudaei ab incepto opere deterriti, sedes suas repetierunt, plures eorum hoc prodigioso eventu veritatem christianae Religionis cognoverunt, eamque susceperunt [3].

---

1) S. Epiphan. *Haeres.* 73-74; Socrat. loc. cit. c. 45; Sozomen. loc. cit. c. 27; Theodoret. *Haer. Fabul.* l. V, c. 7.

2) S. Athan. *De incarnat.*; s. Epiphan. *Haer.* 77.

3) Cf Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. IV, c. 3.

---

1) Socrat. l. III, c. 11 seq.; Sozomen. l. V, c. 3; Theodoret. l. III, c. 1; Ammian. Marcell., scriptor ethnicus, *Hist.* l. XX, c. 5.

2) S. Augustin. *Epist.* 68; s. Optat. Milevit. l. II.

3) S. Ioan. Chrysost. *Orat.* II *adv. Iudaeos*, *Oper.* t. I; s. Gregor. Naz. *Orat.* IV *contra Iulian.*; s. Ambros. *Epist.* II *ad Theodos.*; Ammian. Marcell. l. XXIII, c. 1; Socrat. l. III, c. 20; So-

Edidit idem imperator adversus Religionem christianam libros 3, dicteriis, obtrectationibus, mendaciis, et sosphismatis plenos, quos s. Cyrillus Alexandrinus libris 10 solide confutavit.

Quamvis ipse Iulianus christianos non afficeret suppliciis, cum tamen eorum hostibus et persecutoribus veniam indulgeret, impune in illos saeviebatur; multique, durante hac persecutione, martyrium passi leguntur; inter alios Æmilianus Dorostori in Mysia; Macedonius, Theodulus et Tatianus Meri in Phrygia; Basilius presbyter Ancyrae; Artemius, Iuventinus et Maximus Antiochiae; Eusebius, Nestabus, Zeno et Nestor Gazae in Palaestina; Dorotheus presbyter Tyri; Eupsychius Caesareae in Cappadocia; Romae Gordianus, Ioannes et Paulus fratres, Bibiana virgo, et alii [1].

At intra breve tempus Iulianus, supremo Numine impietatis eius poenas exigente, in bellico cum Persis conflictu telo confossus, inter blasphemiae voces periit an. 363.

35. *Synodus Alexandrina* (*an.* 362)—Interea quum orthodoxi episcopi aeque acariani sub Iuliano imperatore ad ecclesias suas rediissent, illi nihil magis curarunt, quam ut illatis ariana persecutione sub Constantio malis mederentur, et eos, quos arianorum vis aut fallaciae ad tempus seduxerant, ad meliorem sententiam revocarent. Prae caeteris s. Athanasius, Alexandriam redux, episcoporum 20 synodum coëgit, in qua primo constitutum est, ut episcopi, qui sive Arimini sive alibi aut vi aut ignorantia vel simplicitate arianis consensissent, si eos facti poeniteret et Nicaenam fidem profiterentur, in pristinae dignitatis gradu conservarentur; secundo controversia, inter catholicos exorta de una aut tribus in Trinitate hypostatibus, explicata et composita est, cum alii hypostatis vocabulo essentiam, alii personam intelligerent; tertio contra emergentes Macedonii et Apollinaris haereses fides de ss. Trinitatis mysterio et Divini Verbi incarnatione exposita fuit [2].

zomen. l. V, c. 22; Theodoret. l. III, c. 20. Non obstantibus his veterum testimoniis, Basnagius, *Hist. Iudaeor.* l. VI, veritatem huius facti oppugnare ausus est; quem refellit G. Warburton, cuius hac de re dissertatio an. 1754 gallice edita est a Marzea presbytero. Cf I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. I, p. II, c. 3.

[1]) Cf *Martyrol. Rom.*

[2]) Apud Labbe, *Concil.* t. II, p. 808; Baluz. *Concil.* Suppl. p. 74.

36. *Schisma Luciferianum* — Synodi huius decretum de recipiendis episcopis, ab arianorum et semiarianorum partibus sincero animo reversis, Liberius Pp. confirmavit in epistola ad episcopos Italiae, probavitque universim Ecclesia. Nonnullis vero, nempe Luciferianis, excitandi schismatis occasio fuit. Hi schismatici nomen acceperunt a Lucifero Calaritano in Sardinia episcopo, qui una cum Eusebio Vercellensi a Liberio Pp. an. 355 ad Mediolanense concilium legatus, cum eodem Eusebio a Constantio imperatore in Orientem relegatus est, et Fidem catholicam atque causam D. Athanasii adversus arianos et imperatorem Constantium magna cum libertate defendit [1]. Mortuo Constantio Lucifer et Eusebius exilio liberati, Orientis ecclesiis arianorum perfidia et tyrannide perturbatis, praesentissimum subsidium attulerunt, vel ex auctoritate Apostolicae Sedis, cuius erant legati, vel ex lege caritatis. Anno 362 Eusebio ad Alexandrinam synodum pergente, Lucifer divertit Antiochiam, quam arianos inter et Meletianos atque Eustathianos divisam invenit. Etenim an. 361, cum famosus Eudoxius a sede Antiochena ad Cpnam transiisset, Meletius antea episcopus Sebastae, ad Antiochenum patriarchatum evectus est. At quum id de assensu ipsorum arianorum, qui Meletium doctrinae suae participem putabant, factum esset, multi catholici, dicti Eustathiani, Meletii communionem vitabant. Brevi post Meletius fidei catholicae causa a Constantio in exilium eiectus fuit, sedemque Antiochenam invasit Euzoius arianus. Interim divisio inter Eustathianos et Meletianos, quamvis in fide concordes, perduravit. Lucifer Calaritanus ad reconciliandos catholicos opportunum iudicans, ut novus iis daretur episcopus, ordinavit Paulinum. Verum id potius auxit dissidium, Eustathianis cum Paulino, Meletianis cum Meletio ab exilio reduce communicantibus. Quum autem Eusebius Vercellensis, Antiochiam veniens, Luciferi factum haud probaret, hic Eusebium aversatus est. Praeconceptam animi acerbitatem Alexandrinae synodi decreta de recipiendis in pristinos gradus episcopis, qui arianis consensissent, ita auxerunt, ut neque cum episcopis istis, neque cum iis, qui eos reciperent, communicandum esse ratus, periculoso schismati locum et nomen dederit. An ante obitum suum schismati renunciarit, incertum est.

[1]) Opera eius edidit I. Tillius, Paris. 1668; et FF. Coleti, Venet. 1778, in-fol.

Nonnulli viri eruditi asserunt, Luciferum non solum in communione catholica obiisse, sed numquam se ab ea separasse, quamvis duriore ingenio Alexandrinae synodi decreta improbarit et revertentes ab ariana communione clericos ad pristinos honores recipere recusarit; unde factum esset, ut quidam eius discipuli post magistri mortem, nomine et auctoritate eius abusi, schisma et brevi post haeresim confecerint, contendentes, baptizatos et ordinatos ab haereticis, esse iterum baptizandos et ordinandos [1].

Luciferianos egregie confutavit s. Hieronymus in Dialogo contra eos scripto.

37. *Ecclesiae status sub Ioviano* (*an.* 363) — Iuliano extincto mox ab exercitu in Perside imperator salutatus est Iovianus. Is cum respondisset, se utpote christianum imperare non posse ethnicis, milites una voce clamaverunt, se quoque esse christianos. Erat Iovianus animi pietate et christianae Religionis studio insignis. Quum composita cum Persis pace in Orientem adveniret, diversae arianorum factiones eius benevolentiam captare conatae sunt. Is vero, ne in Fide circumveniretur, ut Constantio obtigerat, litteras dedit ad magnum Athanasium, rectam catholicae Fidei expositionem postulans. Quapropter s. Athanasius coacta Alexandriae episcoporum synodo, epistolam, orthodoxam Fidem et Nicaenum symbolum continentem, ad imperatorem dedit.

Eodem tempore macedoniani seu semiariani, qui, quamvis vocem *consubstantialis* necdum admitterent, tamen Filium Patri similem secundum substantiam profitebantur, Ioviano libellum obtulerunt, quo postulabant, ut ii qui Filium Patri dissimilem dicerent, ex ecclesiis pellerentur, ipsi autem eas acciperent. Imperator illos reiecit cum hoc responso : « Ego contentionem odio prosequor; eos qui concordiae dediti sunt, complector amore venerorque ».

Acacius Caesareensis et qui cum eo sentiebant, metuentes, ne, quod ipsi antea catholicis fecerant, ecclesiis suis eiicerentur, a Meletio patriarcha Antiocheno, quem ab imperatore, tum in urbe ista agente, summo in pretio haberi noverant, synodum postularunt. In ea Acacius et alii 25 episcopi eius sequaces una cum Meletio synodi praeside voce *consubstantialis* et Nicaena fide admissis, unionem cum catholicis inierunt. Vnde manifestum est, quantopere sectarii ad nutum et sententiam eorum, qui rerum potiebantur, semper se flectere soliti sint [1].

Praeterea Iovianus illata a Iuliano Religioni christianae mala resarcivit; leges in illius favorem latas et ab eo abrogatas, restituit; illos qui Fidei causa in exilium fuerant eiecti, revocavit: pacem Ecclesiae reddidit. Id vero dolendum, quod hic imperator, cum Antiochia transiret Constantinopolim, praematura morte sublatus fuerit an. 364.

38. *Synodi Gangrensis et Laodicena* — Ad haec circiter tempora referuntur a variis synodi Gangrensis in Paphlagonia et Laodicena in Phrygia, utriusque tamen annus incertus est. Prior coacta fuit adversus Eustathium quemdam, seu Eutactum, ut contendit Baronius [2]. Is nuptiarum honestatem, bonorum temporalium possessionem, recepta in Ecclesia ieiunia, conventus et oblationes, quae ad sanctorum martyrum memorias celebrabantur, aliaque impugnabat. Conditi sunt in hac synodo canones 20 quibus avita et recta doctrina confirmata, et novitates ei oppositae, damnatae sunt [3].

In Laodicena synodo sanciti sunt canones 60, quibus plura utiliter statuta fuere de modo recipiendi redeuntes ab haeretica pravitate, de sacris Ordinationibus, de Christianorum coniugiis, de clericorum moribus, de divinis officiis, aliisque [4]. Canon ultimus continet ss. Librorum indicem, quo e V. T. ii tantum numerantur, qui in Hebraeorum canone esse putabantur, e N. T. iidem recensentur, quos Tridentinum concilium numerat, excepto libro Apocalypseos; ratio est, quod de istis libris, in hoc indice praetermissis, in quibusdam ecclesiis adhuc extaret aliqua dubitatio, quae postea ubi melius hac in re de Ecclesiae traditione constitit, sublata fuit.

39. *Ecclesiae status sub Valentiniano et Valente* (*an.* 364) — Extincto Ioviano impe-

---

[1]) Pro Lucifero scripserunt Papebrochius, *Acta SS.* t. IV mai. ad diem 20; Thomassinus, *Diss.* V *de Concil. Arimin.* n. 25; Machinus, *Defensio sanctit. B. Luciferi;* aliique. Contra vero pugnarunt Baronius, *Annal.* ad an. 362; Natal. Alexander, *Hist. eccl.* saec. IV, c. 3, a 13; Tillemont, *Mémoires*, t. VIII, n. 4, p. 764, edit. Ven. 1732, alii.

[1]) S. Athanas., *L. de Fide ad Iovian.;* Socrat. l. III, c. 24-25; Sozomen. l. VI, c. 4-5.

[2]) Ad an. 319.

[3]) Labbe, *Concil.* t. II, p. 414.

[4]) Ibid. t. I, p. 1495. Hanc synodum ante Nicaenam fuisse celebratam, falso asserunt Baronius et Binius.

rium rursus divisum fuit. Valentinianus in Occidente, Valens frater eius in Oriente imperavit ; hic Constantinopoli, ille Mediolani imperii sedem posuit. Ambo imperatores et religione et moribus erant dissimiles. Valentinianus catholicae Fidei professione claruit; pacifica tamen aliorum cultuum exercitia toleravit. Ab episcopis interpellatus, num sibi ad dirimendas Fidei controversias convenire liceret, rectissime respondit: « Mihi quidem in laicorum ordine constituto, fas non est huiusmodi negotia curiosius scrutari. Sacerdotes vero, quibus id curae est, seorsum ubicumque voluerint, conveniant [1] ». Quapropter in Occidente, catholicae Fidei defensione ab omnibus vexationibus liberata, arianismus pene extinctus est. Contra in Oriente Valens, a coniuge sua ariana et ab Eudoxio episcopo Cp. circumventus, ab initio favit arianis et quidem anomaeis, qui Filium Patri dissimilem dicebant; et contradicentes, maxime catholicos, graviter persecutus est, ut infra videbimus.

40. *Semiariani nicaenam fidem recipiunt* —Vidimus supra, Acacium cum aliis vocem *consubstantialis* et Nicaenam fidem admisisse, atque ad unionem cum catholicis transiisse. Eorum exemplum sub principatu Valentis secuti sunt Semiariani. Quum enim imperator eos ad communicandum cum anomaeis compelleret, eorumque ecclesias his traderet [2], illi sic vexati, per singulas civitates legatos inter se miserunt, significantes, satius esse ad Liberium PP. et ad Valentinianum Occidentis imperatorem confugere, eorumque fidem et communionem amplecti, quam cum Valente et Eudoxio communicare. Quapropter Eustathium Sebastenum, Silvanum Tarsensem et Theophilum Castabalorum episcopos, in Occidentem legarunt, ut cum Romana Ecclesia communionem inirent et doctrinae, *consubstantialis*, assentirent.

Liberius Pp. lectis eorum litteris, eosdem, postquam sacrosanctae fidei in Nicaeno concilio definitae, subscripsissent, in communionem recepit, litterisque *communicatoriis* ad episcopos Orientales munivit [3]. Illi Roma digressi, in Sicilia coram congregatis episcopis similiter Nicaenam fidem professi sunt, et ab iis etiam communionis litteras acceperunt. In Orientem reduces, episcoporum, qui iam sub principatu Ioviani supra cum Meletio Antiocheno Filium Patri consubstantialem erant professi, synodo Tyanae congregatae litteras Liberii Pp. et episcoporum Siculorum exhibuerunt. Praesules Tyanenses magno gaudio affecti, rem omnibus Orientis ecclesiis significarunt, easque ad eamdem cum R. Ecclesia unionem ineundam hortati sunt. At Valens imperator, Eudoxius Cp., aliique rigidi ariani omnibus viribus restituerunt, graviusque catholicos vexarunt [1].

[1]) Sozomen. l. VI, c. 7.—[2]) Sozomen. ibid.—[3]) Socrat. *Hist.* l. IV, c. 12; Sozom. ibid. c. 10-11.

41. *Obitus Liberii et ss. Hilarii et Eusebii* —Interea an. 366 obiit Liberius Pp. quum sedisset annos 14 et amplius. Eum beatae memoriae virum, admirabilem, beatissimum laudarunt Basilius, Epiphanius, Ambrosius, Siricius et Theodoretus [2]. Eum Beda aliique martyrologiis suis inscripserunt. Vnde patet, hunc Pontificem, si aliquando, ut multi contendunt, humanitus lapsus sit, errorem correxisse.—Liberio Pontifice conditum traditur in colle Exquilino B. Mariae templum, aestivae nivis miraculo insigne *.

Anno sequenti quoque vita excessit s. Hilarius Pictavorum episcopus, et anno 370 s. Eusebius Vercellensis, qui ambo fidem Nicaenam adversus arianos acerrime defenderunt. Inter opera s. Hilarii celebrantur Commentarii in Psalmos et s. Matthaeum, libri 12 *de Trinitate*, liber de *Synodis*, libri ad Constantium imperatorem et contra Auxentium Mediolanensem [3]. S. Eusebius Vercellensis scripsit epistolas ad Constantium augustum et alios, deditque versionem latinam Commentariorum, quos Eusebius Caesareensis scripserat in Psalmos, Matthaeum et Marcum [4]. De eodem sancto praesule commemorat D. Ambrosius, quod ex Oriente primus in Occidentem invexerit sanctum vivendi genus, quod clerici cum episcopo ducebant, in eadem ecclesia clericali vitae monasticam formam iungentes [5].

[1]) Socrat. loc. cit.; Sozomen. loc. cit. c. 12.

[2]) Basil. *Epist.* 74; Epiph. *Haer.* 75; Ambros. l. III *de Virg.*; Siric. *Epist. ad Himer.*; Theodoret. *Hist. eccl.* l. II, c. 17.

*) Vtrum haec, an Transtyberina a Callisto I aedificata ecclesia, prima Romae B. V. Mariae dicata fuerit, disquirit Florentinius in *Martyrolog. Hieronym.* Exercitat. 12, atque in fine antiquiorem Liberiana Basilica Transtyberinam agnoscit.

[3]) Opera eius ediderunt P. Coustant, Paris. 1693 in-fol., et Scip. Maffei, Veron. 1730, 2 vol. in-fol. *

[4]) Cf Butler, *Vies de SS.* 15 dec.

[5]) S. Ambros. *Epist.* 82; Cf Thomassin, *Disciplin. eccl.* p. I, l. III; Devoti, *Instit. can.* t. I, p. 204, edit. Gand.

*) Pius PP. IX titulum Doctoris, quo iam pridem apud nonnullas Galliarum ecclesias gaudebat, III° idus maii 1851 s. Hilario confirmavit. Vid. in *Append.*

42. *Damasus Pontifex* (an. 366) — Post obitum Liberii legitimis suffragiis pontifex electus est et ordinatus Damasus, Hispanus, vir omni virtutis genere ornatus, ut ait Theodoretus [1].

Schisma Vrsicini — Electionem eius funesto schismate turbavit Vrsicinus, R. ecclesiae diaconus, qui a quadam cleri et populi factione electus et in basilica Sicini ordinatus, turbas gravissimas in urbe excitavit; sed rebus ad Valentinianum imperatorem delatis, Vrsicinus cum praecipuis suis fautoribus urbe exulare iussus est [2].

Damasus non tantum abrogando schismati, sed tollendis quoque, quae adhuc in Occidente extabant, arianismi reliquiis adlaboravit. Anno 368 Romae plurium episcoporum synodum celebravit, in qua Valens et Vrsacius quondam in Illyrico episcopi, paucorum qui in Occidente supererant, arianorum coryphaei, damnati sunt, et uti tales universo christiano orbi denuntiati [3]. An. 370, acceptis ab Athanasio Alexandrino litteris contra Auxentium, qui mentem arianam sub catholici nominis larva occultans, sedem Mediolanensem occupabat, plures in errorem pertrahebat, ipsi Valentiniano imperatori imponebat, et episcopis Illyricis Ariminensem fidem suadere tentarat; alteram 93 episcoporum ex Italia et Gallia synodum Romae celebravit, in qua Auxentius Mediolanensis damnatus, Ariminensis concilii acta irrita declarata, Nicaena fides confirmata, et Pater et Filius et Spiritus S. unius deitatis, virtutis et substantiae definiti sunt [4]. Acceptis quoque litteris ab episcopis Orientalibus de Apollinari Laodiceno, eiusque disciplulo Timotheo, et eorum erroribus, an. 373 tertiam Romae synodum coëgit, in qua Apollinaris et Timotheus depositi sunt eorumque haeresis damnata. Extat hac de re epistola s. Damasi ad episcopos Orientales, quorum erga Apostolicam Sedem, ad quam secundum avitum morem recurrerant, observantiam laudavit [5].

Praefuit s. Damasus Ecclesiae annis 18 obiitque an. 384. Eius in componendis versibus ingenium et opuscula laudat s. Hieronymus [1]. — Alternum cantum a divo Ambrosio exemplo orientalium in Occidentali Ecclesia institutum, Damasus decreto confirmavit. *

43. *Valens catholicos persequitur* — In Oriente Valens catholicos graviter persecutus est secundum iusiurandum, quod an. 367, cum ante bellum baptismatis lavacrum susciperet, coram Eudoxio Cp. fecerat. Hic enim in ipso baptismo imperatorem iuramento obstrinxerat, ut in ariana doctrina perseveraret et contra sentientes omnibus locis expelleret. Valens, ea, quae sub iurisiurandi fide promiserat, executioni mandavit. Eodem anno provinciarum rectoribus specialiter praecepit, ut episcopos, qui Constantii temporibus depositi, regnante Iuliano sedes suas recuperarant, ecclesiis expellerent; omnibus ex aequo praesidibus eorumque officialibus et decurionibus poenas minasque intentavit, nisi imperata fecissent. Huius iussionis effectum mox expertus est s. Athanasius; sed cum populus Alexandrinus ad seditionem usque pastoris sui, qui clam se subduxerat, restitutionem peteret, rescripsit imperator, ut Athanasius ad ecclesiam suam secure rediret. An. 370 sublato e vivis Eudoxio, quum annis 11 Cpnam sedem occupasset, ariani ad sedem ordinarunt Demophilum; catholici vero sibi delegerunt et ordinandum curarunt Evagrium. Ariani ad seditionem commoti, fautores Evagrii acerbe persequi coeperunt. Valens electionem Demophili ratam habuit; Evagrium vero atque Eustathium, qui eum ordinaverat, in exilium eiecit. Quare ariani audaciores facti, catholicos multo acerbius vexarunt, omnia malorum genera eis inferentes. Catholici sic oppressi, 80 viros ecclesiastici ordinis cum libello supplici legarunt Nicomediam ad Valentem imperatorem. Hic vero non tantum sprevit iustas catholicorum expostulationes, sed crudeli barbarie eorum legatos in mare clam demergendos tradidit Modesto praefecto. In cunctis quidem civitatibus, per quas stipatus arianis episcopis transibat, catholicos episcopos eiecit; eorum ecclesias arianis tradidit; eos, qui cum his communicare nolebant, dire vexavit. Quum an. 372 venisset Antiochiam, Meletium patriarcham exilio damnavit; Paulino, vitae eius sanctimoniam veritus, pepercit; eos autem, qui cum intruso

---

1) *Hist. eccl.* l. II, c. 17.
2) Socrat. l. IV, c. 29; Sozomen. l. IV, c. 23; Ruffin. l. II, c. 10.
3) S. Athan. *Epist. ad Afr.*; Pagi, ad an. 369; Labbe, *Concil.* t. I, p. 886.
4) Apud Labbe, ibid. p. 888.
5) Ibid. p. 896, et apud Theodoret. *Hist. eccl.* l. V. c. 10.

1) *Catal.* Opera et res gestas s. Damasi edidit A. Morenda, Romae 1754. Hunc Pontificem non esse auctorem *Chronici* seu *Libri Pontificalis*, modo convenit inter peritos.
*) Bona, *De Divina Psalmodia*, c. 16, § 10.

Euzoio communicare recusabant, tanto furore insectatus est, ut alii pecuniis mulctati, alii in Orontem fluvium coniecti, alii suppliciis affecti sint.

Pari persecutioni catholici in aliis imperii orientalis provinciis subiecti erant. In Ægypto post obitum s. Athanasii (373) tristem in modum Ecclesia divexata fuit. Petrus II, qui cleri et populi votis D. Athanasio in patriarchatu Alexandrino fuerat suffectus, Valentis iussu eiectus est, inque eius locum militari manu intrusus Lucius. Huius communionem cum clerus et populus vitarent, per omnem Ægyptum in catholicos flagris, caedibus, exilio et omni iniuriarum genere saevitum est. Pseudo-patriarcha ratus, sibi admodum profuturum, si monachos in partes suas pertraheret, militarem expeditionem ad pios deserti incolas misit. Primo quidem verbis suavibus, deinde comminationibus eorum fides tentata fuit; et cum nullo modo eorum constantia flecteretur, vis fuit adhibita, alii flagris caesi, alii lapidati, alii gladio occisi, alii in exilium amandati sunt [1].

Idem imperator, qui usque ad ann. 378 summa rerum potitus est, etiam Gothos ad arianam haeresim perduxit, ut infra videbimus.

Tristissimus itaque fuit sub Valente Orientalis ecclesiae status. « Hic laborat, inquit s. Basilius, et defatigata est frequenti adversariorum insultu Ecclesia.... Patrum dogmata contemnuntur; apostolicae traditiones nullo numero habentur; recentiorum hominum inventa in ecclesiis dominantur; homines artificiose disputant, non theologos agunt... Pastores abiguntur; lupi graves introducuntur, qui Christi gregem discerpunt; domus oratoriae deseruntur ab ecclesiastico coetu; solitudines refertae sunt plorantibus; seniores ingemiscunt, dum vetera praesentibus comparant [2].

44. *S. Athanasii obitus* — Magnus arianae haereseos debellator, s. Athanasius, post laboriosum 46 annorum episcopatum, post multiplicia pericula et egregia pro defensione Fidei certamina, anno, ut iam diximus, 373, ad meliorem vitam transiit [3]. Plura atque egregia scripta reliquit, quibus catholicam Fidem exposuit, defenditque, et Arianos, Macedonianos, Apollinaristas, eorumque haereses debellavit [1].

45. *Ss. Basilius, Gregorii Nazianzenus et Nyssenus* — S. Athanasii vestigiis institerunt ss. Basilius, Gregorius Nazianzenus et Gregorius Nyssenus; qui veritatis vindices destinati ab omnipotente Deo, qui se Ecclesiae semper adfuturum spopondit, adversus Valentis et arianorum conatus, contra haereticorum studia et persecutiones bona certamina pro Fide certarunt.

Basilius illustri genere Caesareae in Cappadocia natus, litterarum studiis absolutis, vitam monasticam in Pontica regione professus est. Valente catholicos persequente, Basilius, ex eremo evocatus, laboranti Ecclesiae suppetias tulit. An. 370 Caesareae in Cappadocia episcopus creatus, doctrinae et sanctitatis laude, Fidei et disciplinae zelo claruit; tantaque animi constantia pravis arianorum machinationibus et violentiis restitit, ut eam nullo modo flectere potuerit Valens imperator [2].

Gregorius patria Nazianzenus, individuus s. Basilii primo Athenis in studiis, deinde in vita solitaria socius, cum eo ex eremo ad defensionem Ecclesiae convolavit. An. 372 Sasimorum episcopus ordinatus, sed a patre sene, Nazianzenae ecclesiae episcopo, in partes laboris adscitus, relictis Sasimis, patrem in ecclesiastico regimine adiuvit [3].

Gregorius Nyssenus, frater s. Basilii, an. 372 Nyssae in Cappadocia episcopus ordinatus est. Is pariter apostolica constantia Fidem catholicam defendit, tantoque animo arianorum studiis restitit, ut a Valente imperatore in exilium eiectus fuerit [4].

46. *S. Moyses episcopus Saracenorum* — Apud Saracenos seu Arabes illos, qui Palaestina usque ad Euphratem habitabant, circa haec tempora christianae Fidei professio magna incrementa cepit opera D. Moysis episcopi. Iam christiana Religio huic populo innotuerat colloquiis monachorum et anachore-

---

1) Socrat. *Hist. eccl.* l. IV, c. 13-24; Sozomen. l. VI, c. 12-20; Theodoret. l. IV, c. 13-22; *Martyrol. Roman.* V sept. — 2) *Epist.* 61.

3) Cf G. Hermant, *Vie de s. Athanase*, 2 vol. in-4°.

1) Opera D. Athanasii curis B. Montfaucon edita sunt Parisiis 1698, 3 vol. in-fol. Vtrum Symbolum, quod sub nomine s. Athanasii extat, ei adscribendum sit, disputant eruditi; affirmant Baron. ad an. 340; Bellarmin., L. *de Scriptor. eccl.*; Petav. *Animadv. in s. Epiph.* Haer. 72; negant Natalis Alex., saec. IV, c. 6; Oudin. *Supplem. de Script. eccl.*; Murator. *Anecdot.* t. II, p. 219.

2) Cf G. Hermant, *Vie de s. Basyle*, in-4°.

3) Idem, *Vie de s. Grégoire de Nazianze*, in-4°.

4) Cf Tillemont, *Memoires*, t. IX; Bolland., *Acta SS.* 9 mart.

tarum, qui finitima deserta incolebant, et vitae suae sanctitate atque prodigiis venerationem et amorem erga Religionem christianam Saracenis instillarant. Sub Valente imperatore Mavia Saracenorum regina pacem cum Romanis composuit, et pro populi sui conversione postulavit impetravitque episcopum D. Moysem, unum ex iisdem eremicolis, qui totam pene gentem ad Christi Domini Fidem convertit [1].

47. *Religionis status apud Gothos*—Apud Gothos christiana Religio ingentia incrementa ceperat opera praesertim Vlphilae episcopi [2], quum post huius saeculi dimidium Athanaricus, eorum rex, offensus multitudine eorum, qui cultum idolorum deserebant, persecutionem contra christianos excitavit. Praeter alia supplicia, quae illi heroica fortitudine sustinebant, tectis eorum, qui idolum curru circumvectum adorare detrectabant, flammas subiici iussit, quibus plures consumpti sunt. Eodem mortis genere perierunt alii, qui, ut ignis supplicium evaderent, confugerant in ecclesiam, nam et haec iussu regis succensa est. E Gothorum martyribus prae caeteris illustre nomen consecuti sunt Nicetas et Sabas. Cum tamen ipsi ethnici inter Gothos idololatriae non adeo essent studiosi, nec proinde christianis adeo infensi, eiusmodi crudelitates a populo in hos non fuerunt diu continuatae. Athanaricus pluribus adhuc christianis e ditione sua eiectis, a persecutione abstinuit.

Verum paulo post Gothi e sua regione ab Hunnis eiecti, ad imperatorem Valentem legatos miserunt, ut sibi agri Thraciae ad incolendum darentur. Assensit imperator ea lege, ut Gothi arianam doctrinam et communionem susciperent, quod proh dolor! Vlphilas eorum episcopus effecit. Hac via progressu temporis eadem doctrina transmissa fuit ad Vandalos et Suevos [3].

48. *Ecclesiae status sub Gratiano et Theodosio* (*an.* 378) — Tanta Valentis perfidia haud inulta mansit. Iidem Gothi paulo post romani iugi propter ducum duritiem pertaesi, seditionem excitarunt, et romanas copias Thracia eiecerant. Valens inito cum iis apud Adrianopolim certamine, sagitta confossus et in tugurio, in quod confugerat, combustus est an. 378. Ex quo tempore felicius sidus Ecclesiae illuxit.

Iam ab an. 375 post obitum Valentiniani in Occidente imperabat Gratianus, filius eius, cum iuniori Valentiniano fratre suo. Gratianus princeps erat catholicae Religionis studio, morumque gravitate et castimonia clarus. Idolorum cultum depressit; nullam tamen ethnicis ad suscipiendam Religionem christianam vim intulit. Lites de negotiis sacris ab episcopo aut provinciae synodo dirimendas esse edixit. Alias plures leges in Ecclesiae favorem tulit. Post interitum Valentis patrui sui, etiam imperio orientali potitus, confestim omnibus, qui ab illo Religionis causa fuerant relegati, reditum concessit. Cunctis libertatem religionis indulsit, exceptis Manichaeis, Photinianis et Eunomaeis seu Anomaeis. Horum ecclesias tradi iussit iis, qui cum Damaso Pp. communicarent. An. 379 Theodosium, nobilem Hispanum, in imperii consortium pro Oriente selegit. Theodosius pariter catholicae Fidei addictissimus, quum barbaris partim eiectis partim subactis, venisset Thessalonicam, et ab Ascholio didicisset, ecclesias in Illirico et usque ad Macedoniam in fide seu dogmate ss. Trinitatis consentire, reliquas vero provincias versus Orientem, praecipue civitatem Constantinopolim, variis sectis esse distractas, an. 380 Thessalonicae legem dedit *Cunctos populos*, Gratiani, Valentiniani et Theodosii nomine inscriptam. Mandabatur hac lege, ut per totum imperium ea obtineret Religio, quam Apostolorum princeps Petrus ab initio tradiderat Romanis, quamque Damasus pontifex Romanus et Petrus patriarcha Alexandrinus servabant; ut eorum dumtaxat Ecclesia nominaretur catholica, qui Divinam Trinitatem aequali honore colerent; qui vero aliter sentirent, haeretici dicerentur, infames essent, scirentque se poenis afficiendos. Eodem anno, cum venisset Constantinopolim, Demophilum, obstinatum arianae sectae episcopum, eiusque sequaces eiecit, et eorum ecclesias tradidit catholicis [1].

Interea Petrus Alexandrinus, Meletius Antiochenus, Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Nyssenus, aliique pro Fide exules episcopi, ad sedes suas reversi sunt, et colligendis ecclesiis, arianorum tyrannide dispersis, malisque sive Fidei sive disciplinae illa-

---

1) Cf Bolland. *Acta SS.* 7 febr.
2) Vid. p. 62.
3) Socrat. *Hist. eccl.* l. IV, c. 33; Sozomen. l. VI, c. 37; Theodoret. l. IV, c. 37; s. Hieron. *Chron.* ad an. 370; Oros. *Hist.* l. VII, c. 7.

1) Socrat. *Hist. Eccl.* l. V, c. 2; Sozomen. l. VII, c. 1-5; Theodoret. l. V, c. 2.

tis reparandis indefessam operam navarunt.

Tunc etiam compositum fuit dissidium ecclesiae Antiochenae ea conditione, ut Meletius et Paulinus Antiochiae ecclesias simul administrarent, et alterutro mortuo, qui suprestes esset, solus eas regeret [1]. Sed conditionem post mortem Meletii non fuisse servatam, postea videbimus.

Nulli ecclesiae maiora mala intulerant ariani quam Constantinopolitanae. Ad illius ruinas reparandas multorum episcoporum precibus evocatus fuit s. Gregorius Nazianzenus; qui Constantinopolim profectus, sermonibus et exemplis collapsam prope Fidem et pietatem restituit, invicto animo catholicam veritatem adversus arianos, macedonianos et apollinaristas propugnavit, sacras Litteras docuit, et inter alios auditorem habuit s. Hieronymum [2].

49. *Synodi Romana et Aquileiensis* — In Occidente post Valentiniani senioris obitum, Vrsicinus antipapa, eiusque sectatores novos tumultus excitarunt. Is rursus Romanam sedem invadere molitus est; eius consortes, et in schismate ordinati episcopi, licet catholicorum episcoporum sententia damnati et exauctorati, ecclesias, quas invaserant, impudenter retinebant. Quapropter episcopi multi, anno 378 Romae sub s. Damaso adunati, Gratianum et Valentinianum imperatores epistola interpellarunt, ut schismaticorum audaciam reprimerent, et praeciperent ut omnes, a Damaso Pp. et catholicis episcopis damnati, eorum iudicio acquiescerent, et quicumque a sacerdotali iudicio vocatus, adesse contumaciter renueret, a praefectis praetorio Italiae vel vicario urbis Romae ad R. Pontificis tribunal se sistere cogeretur; aut si extra Italiam quaestio mota fuisset, ad metropolitani iudicium perduceretur; et si de metropolitani causa ageretur, ad R. Pontificem vel designatos ab eo iudices sine dilatione pergere iuberetur [3].

Synodi votis annuit Gratianus augustus, datoque ad Aquilinum urbis vicarium rescripto, supra dictum iudiciorum ecclesiasticorum ordinem servari iussit [4].

Eosdem imperatores, Gratianum, Valentinianum et Theodosium, adversus Vrsicinum antipapam, qui Mediolani cum arianis coniunctus novas turbas meditabatur, et contra Palladium et Secundianum, episcopos in Illyrico, litteris interpellavit synodus Aquileiensis an. 381, in qua Palladius et Secundianus, qui neque Arium eiusque haeresim damnare, neque Filium Dei verum Deum profiteri volebant, sed modo concilium generale, modo iudices saeculares temere postulabant, sacerdotio depositi sunt [1].

50. *S. Basilii obitus* (*an.* 379) — Interim s. Basilius, episcopus Caesareensis in Cappadocia, qui Valentis tempore Ecclesiam adversus arianos invicta constantia defendit, ad immortalem vitam transiit [2]. Multa reliquit eruditionis suae monumenta, inter quae eminent Homiliae in Hexameron et Psalmos, commentarii in Isaiam, libri 5 adversus Eunomium, liber de Spiritu S., libri 2 de baptismo, liturgia, libri morales et ascetici, pluresque epistolae [3].

51. *Ss. Ephrem, Cyrillus Hierosolymitanus, Zenon Veronensis, et Optatus Milevitanus* — Basilio aequales fuerunt s. Ephrem Syrus, Edessenae ecclesiae diaconus, qui an. 370 obiit [4], et sermones plures, commentarios in Scripturam S., aliaque tum ligata cum soluta oratione scripsit [5]; s. Cyrillus, episcopus Hierosolymitanus, qui ab arianis sede sua ter deiectus, sub Theodosio restitutus, usque ad an. 386 ecclesiam suam sanctissime gubernavit [6], et reliquit catecheses 18, mystagogicas 5, et epistolam ad Constantium imperatorem de signo crucis, quod an. 351 Hierosolymis visum fuerat [7]; s. Zenon, episcopus Veronensis, Fidei praedicator et adversus arianos defensor, qui an. 380 vita excessit [8], pluresque sermones reliquit [9]; s. O-

---

1) Socrat. loc. cit., c. 5; Sozomen. loc. cit. c. 3. Cf p. 105.

2) Socrat. ibid. c. 6; Sozomen. ibid. c. 5; Ruffin. l. II, c. 9.

3) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1001.

4) Ibid. p. 1004. Natalis Alex. *Hist. eccl.* saec. IV, c. 11, ex hoc facto concludit, ad imperatores pertinere leges, Ecclesiae pacem et ecclesiasticorum iudiciorum ordinem spectantes, ferre; de causis clericorum decernere, modo non sint mere ecclesiasticae, sed mixtae; imo earum cognitionem suscipere pro iure suo posse, post episcoporum iudicium, titulo patrocinii. Sed hanc Natalis propositionem animadversionibus correxit C. Roncaglia in editione *Hist. eccl.* Natal. Alex., quam ipse curavit.

1) Labbe, ibid. p. 979; Baron. ad an. 381, n. 81.

2) Cf Hermant, *Vie de s. Basile.*

3) Cura DD. Garnier et Marant, Paris. 1721-1730, 3 tom. in-fol.

4) Bolland. *Acta SS.* 19 iul.

5) Optima operum eius editio est Romana an. 1732, 6 vol. in-fol. — 6) Bolland., ibid. 18 mart.

7) Opera eius edita sunt Paris. 1720 et Venet. 1763. — 8) Bolland, ibid. 12 april.

9) Sermones seu Tractatus Zenonis ediderunt Ballerini, Veron. 1739, in-4°.

ptatus Milevitanus, in Numidia episcopus, acerrimus oppugnator Donatistarum[1], de quorum schismate libros 7 edidit adversus Parmenianum[2].

52. *Ss. Ambrosius, Martinus et Hieronymus* — Hoc ipso tempore praeter alios tum vitae sanctitate cum fidei et verae pietatis zelo maxime celebres erant Ambrosius, Martinus et Hieronymus. S. Ambrosius praefecti praetorio in Galliis filius, primo forensium causarum patronus, deinde Liguriae et Æmiliae praefectus fuit. An. 374 missus Mediolanum ad componendas turbas, de creando episcopo post mortem Auxentii ortas, ipse quantumvis invitus, Mediolanensis archiepiscopus electus est. Hac dignitate insignitus, nihil neglexit eorum, quae ad rectam muneris administrationem et ad salutem catholicae Ecclesiae pertinebant. Sanae doctrinae cultor eximius, durae et poenitentis vitae studiosus, litterarum sanctiorum amantissimus, pauperum miseriis sublevandis intentus extitit. Arianos aliosque huius aetatis haereticos imperterrite oppugnavit; arianis studiis Iustinae augustae, matris Valentiniani, constantia vere sacerdotali restitit, nullisque artibus flecti potuit, ut, quod illa mandabat, arianis basilicam concederet. Symmachi Romae praefecti, qui post Gratiani mortem ethnicos ritus instaurare tentabat, conatus compressit[3].

S. Martinus primo militiam, dein monasticam vitam professus, anno 374 vel 375 circiter ad episcopatum ecclesiae Turonensis evectus est. Factus episcopus, nihil de vitae disciplina remisit. Christianae Religionis professionem in omni late regione propagavit, stabilivitque, et quae adhuc extabant idololatriae reliquias, aras et templa sustulit. Fidem catholicam adversus sectarios propugnavit. Veram pietatem tum exemplo cum sermone docuit; et quemadmodum s. Ambrosius penes Mediolanenses, ipse apud Turones et Pictavos monasticum institutum, conditis coenobiis, promovit[4].

S. Hieronymus Stridone in Dalmatia natus, latine, graece et hebraice doctus, varia ingressus itinera, deinde in Syriae solitudine annis 4 vitam anachoreticam duxit. A Paulino Antiocheno presbyter ordinatus, Romam venit, ubi s. Damaso a secretis fuit. Huius Pontificis mandato veterem ss. Librorum versionem latinam, dictam *Italam*, correxit et secundum textum graecum in integrum restituit. Post s. Damasi obitum an. 384, plurium etiam e clero, quorum vitia acerbe perstringebat, invidiam expertus, in Orientem regressus est, ubi perlustratis sacris Palaestinae locis et Ægypti monasteriis, reliquam vitam in secessu Bethlehemitico usque ad ann. 420 inter continua pietatis, poenitentiae et litterarum exercitia peregit[1].

53. *Concilium Cp. I, generale II* (*an.* 381) — Theodosius imperator Orientis, ecclesiarum paci consultum cupiens, anno 381 episcopos imperii sui Constantinopolim ad concilium evocavit, ut detrimenta Religioni sub Constantio, Iuliano et Valente imperatoribus illata, resarcirentur, catholicae Fidei veritas contra Arianos, Macedonianos et Apollinaristas assereretur, et ecclesiae Cp., quam contra vota catholicorum, Gregorium Nazianzenum poscentium, invaserat Maximus cynicus, episcopus daretur. Convenerunt 150 episcopi catholici et 36 macedoniani seu semiariani, omnes ex Oriente. Hos posteriores etiam ad concilium vocarat imperator, ut hac via inducerentur ad recipiendam Nicaenam fidem, quam sub Liberio Pp. fuerant professi, sed post Valentis imperatoris obitum rursus deseruerant[2]. Quis autem huic concilio, quod per plures menses protractum est, praesederit, certo affirmari nequit. Multi dicunt, primo praesedisse Meletium Antiochenum, post eius obitum Gregorium Nazianzenum, post huius discessum Timotheum Alexandrinum, et tandem Nectarium, qui Gregorio Nazianzeno in Cpna sede suffectus est. In primis deiecto invasore Maximo, Gregorius Nazianzenus summo concilii applausu ad Cp. sedem evectus est. Post dies paucos obiit Meletius Antiochenus. Quare nonnulli episcopi praesertim iuniores alium in eius locum ordinandum proposuerunt. Restitit vero Gregorius Nazianzenus, quod id initac supra Meletium inter et Paulinum compositioni adversaretur et Antiochenae ecclesiae divisionem foveret. Inde turbae graves in concilio excitatae sunt. Prioribus praevalentibus, in locum Meletii ordinatus est Flavianus. Cum huic ordinationi consentire nollet Gregorius, multorum invidiam in se concitavit. Quapropter, ne dissensio scandalum pareret,

---

1) Bolland. *Acta SS.* 4 iun.
2) Paris. 1700, et Antverp. 1702, in-fol.
3) Cf G. Hermant, *Vie de s. Ambroise*, in-4°.
4) Sulpic. Sever. *Vita s. Martini*; N. Gervaise, *Hist. de s. Martin*, Tours 1669, in-4°.

1) I. Martianay, *Vie de s. Jérôme*, in-4°; Bolland., *Acta SS.* t. VIII sept. p. 418.
2) Socrat. l. V, c. 4; Sozomen. l. VII, c. 2.

pacis studio et concilio et episcopatui Cp. nuncium remisit. Cum sic episcopatu Cp. se abdicasset Gregorius, in eius locum ordinatus fuit Nectarius, ex ordine senatorio et adhuc catechumenus. Quantum ad causam Fidei spectat, Macedoniani interpellati, ne Fidem, quam coram Liberio per legatos professi fuerant, subverterent, responderunt, se malle arianam sectari opinionem quam Nicaenae fidei professioni consentire; et Constantinopoli discesserunt [1]. Episcopi vero catholici Arianorum, Macedonianorum et Apollinaristarum erroribus damnatis, Nicaenum symbolum confirmarunt, additis nonnullis verbis, quae catholicam doctrinam praesertim de Spiritu S. explicarent et Macedonianorum aliorumque errores everterent. Editi sunt canones 3; nonnulli numerant 7. Canone 1° confirmatur Nicaena fides, omnisque haeresis specialiter Arianorum, Macedonianorum, Sabellianorum, Photinianorum et Apollinaristarum damnatur; 2° praecipitur, ut sua quaeque ecclesiae servent iura et privilegia sibi per Nicaenos canones asserta, et episcopi suas ita gubernent ecclesias, ut non accedant ad alias. 3° primae honoris partes post R. Pontificem tribuuntur episcopo Cp., eo quod Constantinopolis sit nova Roma; 4° declaratur Maximum Cynicum nec esse, nec fuisse unquam episcopum; 5° confirmatur libellus Occidentalium, quo Antiocheni unam Patris et Filii et Spiritus S. deitatem profitentes, suscipiuntur; 6° haeretici, excommunicati, criminis rei et infames ab accusandis episcopis et clericis arceantur; 7° praescribitur modus haereticos in Ecclesiae gremium recipiendi. His absolutis episcopi per epistolam synodicam ad imperatorem Theodosium retulerunt de eis, quae pro Fide et disciplina decreverant [2]. Imperator ea, ut ab omnibus servarentur, secundum episcoporum preces auctoritate sua munivit, legemque dedit, ut fides Nicaena custodiretur, et in omnibus locis ecclesiae traderentur iis, qui unam deitatem in trium personarum, Patris, Filii et Spiritus S., honore et potestate aequalium, subsistentia confiterentur, et cum Nectario Cp., Timotheo Alexandrino, aliisque quos nominat, episcopis communicarent [3].

Concilium hoc vi convocationis et celebrationis non fuit oecumenicum, seu generale,

¹) Socrat. l. V, c. 8; Sozomen. l. VII, c. 7.
²) Labbe, *Concil.* t. II, p. 911.
³) Sozomen., l. VII, c. 9.

sed Orientis; cum neque episcopi Occidentis ad istud fuerint convocati, neque Damasus Pp. ei praesederit. Verumtamen, RR. Pontificibus et Occidentis episcopis cum Orientalibus in eadem Fidei expositione et haeresum damnatione consentientibus, postea illud concilium ab universa Ecclesia oecumenicis adnumeratum est [1]. Eius vero canonem 3um, quo honoris primatus post R. Pontificem conceditur episcopo Cp., quia novum et avitis confirmatisque Alexandrinae et Antiochenae ecclesiarum iuribus ac privilegiis oppositum, neque Damasus Pp. neque eius successores receperunt. Et quum an. 451 concilium Chalcedonense secundum praedictum canonem episcopo Cp. patriarchica iura in Asiaticam, Ponticam et Thracicam dioeceses asseruisset, non tantum reclamarunt Apostolicae Sedis legati, sed s. Leo Pp. eiusque successores per diuturnum tempus contra ea, quae sive in Cp. sive in Chalcedonensi concilio hac de re fuerant constituta, pugnarunt. Lapsu vero temporis et non amplius contradicentibus RR. Pontificibus, episcopi Cp. secundum honoris locum et patriarchica iura in praedictas dioeceses acceperunt; quod demum an. 1215 in concilio Lateranensi IV, can. V, legitima auctoritate confirmatum est [2].

54. *Concilium Romanum (an.* 382)—Damasus Pp. auditis iis, quae supra in concilio Cp. de ordinatione Flaviani Antiocheni et Nectarii Cp. acta fuerant, litteras ad imperatorem Theodosium scripsit, ut de iis, aliisque ecclesiarum negotiis generale concilium Romae celebraretur. Plures ex omni Occidente episcopi Romam convenerunt. Orientales, Constantinopoli consistentes, legatos miserunt cum litteris ad Damasum Pp. et congregatos Romae episcopos, quibus moram suam in Oriente necessariam excusarunt; ea quae in concilio adversus haereticos pro Fide decreverant, significarunt; rogaruntque Occidentales, ut ordinationes Flaviani et Nectarii, quas dicebant secundum canones factas, comprobarent. Quae autem in Romano concilio gesta sint, non constat, cum acta eius exciderint [3].

55. *Aëriani* — Ariana secta, caesareae potestatis patrocinio privata, tum in Oriente

¹) Cf Lupus, *Diss. de Synodo*, c. 1, t. I; Tillemont, *Mémoires*, t. IX, p. 211; FF. Ballerini, Append. ad *Opera s. Leonis*, t. III.
²) Cf P. M. Le Quien, *Oriens christianus*, t. I.
³) Theodoret. *Hist. eccl.* l. V, c. 8-9; Labbe, *Concil.* t. II, p. 960 et 1008.

cum in Occidente collapsa est, et penes solos Gothos latibulum obtinuit. Sed Arianis alii sectarii successerunt. In primis Aërius presbyter semiarianus, aegre ferens, Eustathium amicum suum in episcopatu Sebasteno Armeniae minoris sibi fuisse praelatum, ab eo secessit, et magnum plebis numerum ab Ecclesia abstraxit, sectamque instituit, cuius errores praecipui, ab haeresiarchis saec. XVI instaurati, fuere sequentes: Nullam esse episcopos inter et presbyteros distinctionem: Orationes et bona opera vivorum defunctis non prodesse: Spernenda esse ieiunia in Ecclesia instituta. Cum Aëriani nusquam tolerarentur, et in campis, sylvis ac speluncis morari cogerentur, non diu videntur durasse. Eorum errores confutarunt s. Epiphanius et s. Augustinus [1].

Messaliani — Peior fuit Messalianorum secta, in Syria orta. Illi orationem solam ad salutem assequendam satis esse contendebant; ea pravum daemonem, quocum quisque nascebatur et ad malum impellebatur, fugari, Spiritum S. recipi, hominemque ad corporalem ipsius ss. Trinitatis visionem elevari dicebant. Aliis quibusvis operibus bonis, immo ipsis sacramentis neglectis, soli orationi vacabant, qua absoluta, tempus otio et somno terebant; unde magna morum corruptela secuta est [2]. Cum autem errores suos sollicite celarent negarentque, eorum mysteria non sine arte et industria Flavianus, episcopus Antiochenus, ab Adelphio sectae duce, didicit. Tunc Syria eiecti, digressi sunt in Pamphyliam. An. 383 ab Amphilochio, episcopo Iconiensi, in synodo Sydensi damnati, concesserunt in Armeniam, ubi eos compescuit Letoius episcopus Melitinensis.

Priscillianistae — In Hispania veterum Gnosticorum, manichaeorum, aliorumque haereses, iam pene exoletas, instaurarunt Priscillianistae, sic vocati a Priscilliano, nobilitate, externa humilitatis et devotionis specie, et facundia conspicuo. Is a quodam Marco Ægyptio erroribus infectus, eos multis utriusque sexus, omnisque ordinis, etiam duobus episcopis, Instantio et Salviano, persuasit. Priscillianistae corporum creationem non Deo sed daemoni e materia prava tribuebant. Realem distinctionem trium divinarum personarum, veram Christi incarnationem, matrimonii honestatem, corporumque resurrectionem negabant. Vetus figmentum de emanationibus divinis seu aeonibus renovarunt. Animas in peccati poenam corporibus inclusas, easque, uti et corpora hominum, fatalibus stellis obnoxias esse asserebant. Scripturas apocryphas obtendebant, quibus commenta sua confirmare studebant. Ad sectae suae arcana occultanda mendacium et periurium licita esse, dicebant. Accusantur praeterea vitae turpis [1].

Quum iam in dies sectarii numero augerentur, post plura cum iis colloquia et disceptationes an. 380 Caesaraugustae synodus indicta est. In ea, accusatoribus Idacio et Ithacio episcopis, Priscillianus, Instantius, Salvianus, aliique Ecclesiae communione exclusi, et prava eorum dogmata canonibus 8 damnata sunt [2]. Illi vero contumaciores et audaciores, Priscillianum in oppido Abulensi episcopum crearunt, maioresque turbas in Hispania excitarunt. Gratianus imperator ab Idacio et Ithacio interpellatus, rescriptum dedit, quo Priscillianistae ecclesiis et urbibus pellebantur; sed illud brevi post tempore consilio Macedonii officiorum magistri, cuius ope Priscillianistae sibi aditum ad imperatorem fecerant, rescidit [3]. An. 383 post Gratiani interitum Ithacius, acerrimus Priscillianistarum insectator, adversus eos libellum obtulit Maximo, qui imperium usurparat. Hic praecipuos e sectariis ad synodum, an. 385 Burdigalae convocatam, adduci iussit. Instantius in synodo erroris convictus, sede sua depositus est. Priscillianus vero synodi sententiam declinans, ad imperatorem provocavit [4]. Eum cum sociis Treviros ad imperatorem adductum, secuti sunt Idacius et Ithacius accusatores. Demum Maximus Priscillianum, duplici iudicio ab Evodio, praetorio praefecto, auditum et non diffitentem, obscoenis se studuisse doctrinis, eiusque socios capite plecti iussit [5]. Hac tamen in re s. Martinum Turonensem et saniorem episcoporum partem agendi rationem Idacii et Ithacii improbasse, scribit Sulpicius Severus, quod haereticorum causam apud impera-

[1]) S. Epiphan. *Haer.* 75; s. Augustin. *Haer.* 53.
[2]) S. Epiphan. *Haer.* 80; s. Augustin. *Haer.* 57; Theodoret. *Haeret. fab.* l. IV, c. 11; Baron. ad an. 383, n. 39; Labbe, *Concil.* t. II, p. 1015.

[1]) Sulpic. Sever. *Hist. sacr.* l. II; s. Leo M. *Epist. ad Turibium;* s. August. *De Haer.* c. 70.
[2]) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1009; Mansi, t. III, p. 633.
[3]) Sulpic. Sever. ibid.
[4]) Labbe, ibid. p. 1033.
[5]) Sulpic. Sever. loc. cit., et *Dialog.* l. III, c. 11-13; Baron. ad an. 385.

torem ad necem usque praeter Ecclesiae morem et christianae caritatis leges fuissent persecuti.

Caeterum sublato Priscilliano, secta extincta non est. Adhuc in Toletana an. 400 et Bracarensi an. 560 synodis damnata fuit. Sed ab hoc tempore collapsa, inter hostiles Saracenorum seu Maurorum incursiones plane pessum ivit.

56. *Siricius Pontifex* — Post s. Damasum an. 384 Ecclesiae regimen demandatum fuit Siricio, Romano, qui usque ad ann. 398 sedit. Extant huius Pontificis 4 epistolae decretales. Prima celeberrima et disciplinae ecclesiasticae instauratrix est ad Himerium Tarraconensem episcopum, in qua vetat Pontifex, ne ariani rebaptizentur; ne baptismus, excepto necessitatis casu, extra Pascha et Pentecosten celebretur; ne desponsata uni nubat alteri; sacerdotum et diaconorum continentiam ab Apostolicis temporibus observatam lege sancit; 3m Nicaeni concilii canonem de arcendis feminis a clericorum domibus renovat; monachos, quos morum gravitas, et fidei ac vitae institutio sancta commendat, ad clericorum officia admitti optat*; interstitia inter Ordines sacros, quique ad hos admittendi non sint, explicat. Secunda est ad episcopos Africanos, in qua eadem fere decreta inculcat Pontifex, prohibetque insuper, ne episcopi, inconsulto primate, aut ab uno tantum episcopo consecrentur, ne episcopi alienae dioeceseos clericum ordinent, aut ab aliis episcopis abiectum admittant. Tertia est ad episcopos universos, in qua vetat, ne ignari et neophyti ad Ordines sacros, neque indigni ad episcopatum promoveantur. Quarta est ad Anysium Thessalonicensem et episcopos Illyrici contra Bonosum haeresiarcham, de quo infra dicemus.

De eodem Pontifice in *Pontificali Libro* legitur, quod Manichaeos damnarit, urbe pepulerit, et redeuntes ab eorum partibus ad Ecclesiam perpetuae poenitentiae in monasteriis subiecerit, tantum in exitu vitae ad participationem ss. Eucharistiae admittendos [1].

57. Ss. *Gregorii Nazianzeni et Philastrii obitus* — Pontificatum gerente Siricio, ad immortalem vitam evocati sunt ss. Philastrius episcopus Brixiensis in Italia et Gregorius Nazianzenus. Hic, abdicato episcopatu Cp., Nazianzi privatam vitam egit, et anno 389 obiit [1]. Inter eius opera, quae insigni eruditionis et eloquentiae laude celebrantur, celebriora sunt Orationes de dogmate, et contra Arianos, Macedonianos, Apollinaristas, aliosque haereticos, Epistolae plurimae et Carmina varii argumenti [2]. Philastrius, qui etiam catholicae Fidei adversus haereticos praesertim arianos, a quibus multa passus est, strenuus defensor extitit, obiit an. 386, reliquitque librum de haeresibus [3].

58. *Ss. Gregorius Nyssenus et Amphilochius, et alii* — Cum iis floruerunt in Oriente s. Gregorius episcopus Nyssenus [4], s. Amphilochius episcopus Iconiensis [5], ambo Macarii monachi celeberrimi [6], et Didymus Alexandrinus; in Occidente s. Pacianus episcopus Barcinonensis [7], et Marius Victorinus.

Gregorius Nyssenus plura scripta reliquit, e quibus eminent Hexameron, liber *de opificio* hominis, libri contra Eunomium et Apollinaristas, oratio de deitate Filii et Spiritus S., Homiliae plures, Epistolae, et libri morales [8]. Multa quoque scripsit Amphilochius, sed pleraque exciderunt [9]. Macarii senioris eruditionem satis produnt, quae sub nomine eius extant, homiliae 50 et plura opuscula ascetica [10]. Macarius iunior reliquit regulam monasticam in capitula 30 divisam, sermonem de exitu animae iustorum et peccatorum, et epistolam ad monachos [11]. E plu-

*) Monachi sacro Presbyteratus Ordine initiari coepti sunt quarto Ecclesiae saeculo. Primus omnium s. Athanasius Clero Alexandrino sacerdotes ex monachis dedit. Eius vestigiis in partibus Occidentis primus institit s. Eusebius Vercellensis Episcopus, teste D. Ambrosio, *Epist.* 63, § 66. Siricius monachis etiam ad Episcopatum aditum patefecit.

1) « Hinc duo consequuntur, inquit Schelstrate, *ntiquit. illustr.* p. I, p. 463, et monasteria ante Sirícium in Occidente extitisse, et gravioribus delictis poenitentiam perpetuam impositam fuisse, cum hoc tamen moderamine, quod in ultimo constitutis Viaticum concederetur ».

1) G. Hermant, *Vie de s. Grégoire de Naz.*, in-4°.

2) Paris. 1609, et 1630, 2 vol. in-fol.; et 1778-1839.

3) Bolland. *Acta SS.* 18 iul. Liber s. Philastrii editus est Hamburgi 1721, Brixiae 1738.

4) Bolland., *Acta SS.* 9 mart.

5) Butler, *Vies de SS.* 23 nov.

6) Bolland. ibid. 2 et 16 ian.

7) Ibid. 9 mart.

8) Paris. 1615-1618, 2 vol. in-fol., et 1638, 3 vol. in-fol.

9) Varia sub s. Amphilochii nomine collegit Combef. Paris. 1644, in-fol.

10) Edita a P. Possin in *Thesaur. Ascet.*, et a I. G. Prit. Lips. 1699, in-8°.

11) Galland., *Bibl. PP.* t. VII.

ribus scriptis Didymi Alexandrini tantum supersunt liber de Spiritu S., enarrationes breves in epistolas canonicas, liber contra Manichaeos sed non integer[1]. Paciani adhuc extant epistolae tres ad Sympronianum contra Novatianos, exhortatio ad poenitentiam et liber de Baptismo ad catechumenos[2]. Marius Victorinus praeter alia scripsit libros 4 de ss. Trinitate contra arianos[3].

59. *Helvidius* — Catholicas vero traditiones, avitamque doctrinam oppugnarunt Helvidius, Bonosus, Iovinianus et Vigilantius. Helvidius Auxentii, quondam Mediolanensis episcopi ariani, discipulus, vir rudis atque obscurus, edito Romae libello perpetuam Deiparae Mariae virginitatem impugnavit, effutiens, eam postquam Christum Dominum virtute Spiritus S. conceptum virgo peperisset, alios e Iosepho coniuge liberos genuisse[4]. Eum eiusque blasphemias peculiari libro anno 383 confutavit s. Hieronymus, tum Romae praesens[5].

Bonosus — Bonosus, episcopus Sardicensis in Illyrico, cum Ebionitis et Photino divinitatem Christi, et cum Helvidio perpetuam Deiparae virginitatem oppugnavit. De eo actum est in synodo Capuana an. 389, eiusque causae cognitio a synodo demandata fuit Anysio Thessalonicensi, caeterisque Illyrici episcopis[6]. Anysius, Apostolicae Sedis in Illyrico vicarius, aliique episcopi Illyrici Siricii Pp. sententiam de hac re sciscitati sunt; et acceptis ab eo litteris, in quibus Siricius errorem Bonosi perstrinxit, et episcopos, ut causam eius cognoscerent, monuit[7], Bonosum haereticum damnarunt[8].

Iovinianus — Iovinianus monachus Mediolanensis, anno 382 monasterio egressus, ad vitam tam mollem descivit, ut eum *christianorum epicureum* vocet s. Hieronymus. Is B. Mariam virginitatem suam in partu Messiae deperdidisse, asseruit. Contendit praeterea, nuptias et virginitatem esse eiusdem meriti; abstinentiam non magis prodesse quam cibi sumptionem cum gratiarum actione; hominem baptizatum non posse in peccatum labi; omnium, qui baptismum servaverint, parem fore in coelo remunerationem seu gloriam[1]. Quum hos errores Iovinianus Romae spargeret, Siricius Pp an. 390 synodum coëgit, in qua illum eiusque sectatores damnavit, litterasque ea de re dedit Mediolanum, quo haeresiarcha migraverat. S. Ambrosius Mediolanensis, acceptis Pontificis litteris, synodum convocavit, in qua pariter Iovinianus eiusque sectatores damnati sunt[2].

Ioviniani errores scriptis confutarunt s. Hieronymus[3], s. Ambrosius[4], et s. Augustinus[5]. Iovinianistas etiam legibus insectati sunt imperatores Theodosius[6], et Honorius, qui Iovinianum in insulam Boam relegavit[7].

Vigilantius — Post annos aliquot Ioviniani errores instauravit Vigilantius, Barcinonensis ecclesiae in Catalaunia presbyter, quem per iocum D. Hieronymus Dormitantium appellat. Is an. 404 edito libro impugnavit sacrarum reliquiarum cultum, Ssrum invocationem, vitam caelibem, institutum monasticum. Contra eum singularem librum scripsit s. Hieronymus[8].

60. *Status Ecclesiae Antiochenae* — In Oriente divisio in ecclesia Antiochena, a Meletii temporibus coepta, post eius obitum, ob ordinationem Flaviani contra pacta inter Meletium et Paulinum composita factam, revixit[9]. Alii communicabant cum Paulino episcopo, alii cum Flaviano Meletii successore; omnes tamen in doctrina Fidei erant concordes. An. 388 Paulinus paulo antequam moreretur, Evagrium sibi successorem ordinavit. Episcopi orientales passim communicabant cum Flaviano, quemadmodum cum Meletio fecerant, Pontifex vero et occidentales cum Evagrio, sicuti cum eius decessore Paulino. Catholica tamen communio inter eos rupta non erat, neque altera pars se ab altera absciderat. Cum vero ex eiusmodi divisione mala graviora et schismata sequi potuissent, de ea actum est an. 389 in synodo Capuana, quae causae illius cognitionem delegavit Theophilo, patriarchae Alexandrino, tum quod dignioris in Oriente sedis esset episcopus, tum

1) Edit. Colon., Helmstad. et in *Bibl. PP.*
2) Galland. loc. cit.
3) Ibid. t. VIII.
4) S. Hieron., *L. adv. Helvidium*; s. August., *Haer.* 84. — 5) Ibid.
6) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1039.
7) Ibid. p. 1033.
8) Innocent. PP. *Epist.* 22.

1) S. Hieron. LL. *adv. Iovinian.*; s. Augustin., *De haeres.*
2) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1040.
3) Libri II *adv. Iovinian.*
4) *Epist.* 26 *ad Eccl. Vercell.*
5) LL. *De bono coniugali et de s. Virginitate.*
6) *Cod. Theodos.* l. I *de Monach.*
7) Ibid. l. LIII *de Haeres.*
8) L. *contra Vigilant.*, et *Epist. ad Riparium.*
9) Vid. p. 111.

quod neutri parti addictus, una cum Ægypti episcopis dissidia facilius componere posset. Siricius Pp. de eadem re interpellavit Theodosium imperatorem. Verumtamen divisio non fuit composita[1]. An. 392, defuncto Evagrio, solus Flavianus permansit episcopus: sed Antiocheni, qui ab Evagrio steterant, privatim conveniebant, et cum illo non communicabant. An. 398 Flavianus ad conciliandam concordiam legatos misit ad Apostolicam Sedem. Anastasius, qui hoc anno Siricio Pp. successerat, Flaviani ordinationem ratam habuit, eique communionis litteras concessit; unde concordia inter episcopos restituta fuit. Demum Alexander, qui an. 413 patriarcha Antiochenus creatus fuit, omnes Eustathianos blanda verborum persuasione ad unam eamdemque cum aliis communionem perduxit[2].

61. *Theodosii M. obitus* — Interea in Occidente Gratiano imperatore an. 383 interfecto, imperium in Gallia, Britannia et Hispania arripuit Maximus. Reliquas imperii occidentalis provincias tenebat Valentinianus II. Hic invasionem et arma Maximi metuens, ad eum legavit s. Ambrosium, archiepisc. Mediolanensem; quo mediatore pax inter Maximum Valentinianum et Theodosium composita est. At postea pacis initae poenituit Maximum; qui totius Occidentis imperium affectans, arma adversus Valentinianum paravit. S. Ambrosius nova legatione ad Maximum functus, re infecta rediit. Sed Theodosius imperator Orientis, a Valentiniano evocatus, an. 388 truculentum Maximum apud Aquileiam debellavit, pacatumque imperium Valentiniano restituit. Anno vero 392 interfecto Valentiniano, imperium usurpavit Eugenius tyrannus. Verum Theodosius cum exercitu in Occidentem profectus, an. 394 Eugenium debellavit, et solus utroque imperio potitus est.

Theodosius quinto post devictum Eugenium mense an. 395 Mediolani decessit, propter res praeclare gestas et sinceram in Deum pietatem cognomen Magni consecutus. Vtique in Thessalonicensium caede, quam ad castigandos seditiosos imperaverat, iustitiae limites transgressus est, sed s. Ambrosii mandato palam poenitentiam egit.

62. *Ecclesiae status sub Arcadio et Honorio (an.* 395) — Mortuo Theodosio M. successerunt duo eius filii, Arcadius in Orientis, Honorius in Occidentis imperio. Cum essent ambo moderandis rebus inepti, regiminis summa penes ministros fuit. Verumtamen a teneris pie instituti, varias leges in Ecclesiae favorem tulerunt, tum ad augendam et defendendam christianae Religionis professionem, cum ad exscindendas ethnicae superstitionis reliquias et compescendam haereticorum petulantiam[1]. Hinc orthodoxae Fidei professio magis aucta est; catholica veritas in omni imperio praevaluit; arianorum vero sectae, quae tanta olim incommoda Ecclesiae intulerant, principum protectione orbatae, et intestinis discordiis divulsae, in dies pessum ibant.

Verum Ecclesiae status plurimum turbatus fuit barbarorum in imperium incursionibus. Theodosius moriens, filios suos et imperium commendarat Stiliconi, probatae fidei viro et utriusque imperii militiae magistro. Rufinus, Arcadii minister, aegre ferens Stiliconem sibi praelatum, et Arcadium, non filiam ipsius, sed Eudoxiam duxisse uxorem, Alaricum Gothorum ducem in imperium evocavit. Hic Macedoniam, Graeciam et Illyricum invasit, omnia, per quae transibat, ferro et igne devastans. Verumtamen Alaricus a Gaina duce bellicoso repressus fuit, et Rufinus a militibus trucidatus perfidiae suae poenas luit. Gainas etiam brevi post in Arcadium perfidus extitit; imperium affectavit, et una cum Tribigildo, militum tribuno in Phrygia, Arcadio imperatori insidias struxit; sed a Fravito duce debellatus et in Thraciam profugus, anno 400 interfectus est. Imperavit Arcadius usque ad an. 408.

In Occidente sub Honorio imperatore, inerti et a re bellica alieno, foedissimus erat imperii status, internis pariter ac externis motibus assiduis perturbatus. Alaricus, a Visigothis rex salutatus, cum exercitu ingenti in Italiam irrupit; sed an. 403 a Stilicone, ei cum romanis copiis occurrente, Pollentiae in Liguria profligatus est. Eodem tempore Vandali, Alani et Suevi, traiecto Rheno, in Gallias ac Belgium irruerunt, urbesque et agros ferro ac igne tristem in modum populati sunt. Eadem deinde commiserunt in Hispania. Stilico apud imperatorem incusatus, quod barbaros in imperium evocasset, Honorii mandato an. 408 interfectus fuit.

Barbarorum invasionibus accesserunt intestinae tyrannorum rebelliones. In Africa tyrannidem exercuit Gildo; qui a Mascezel duce

---

1) Theodoret. l. V, c. 23; Labbe, *Concil.* t. II, p. 1039.

2) Theodoret. ibid. c. 23 et 35.

1 *Cod. Theodos.* l. XXV.

debellatus, rebus desperatis anno 398 sibi mortem adscivit. Postea illic rebellionem excitavit Heraclianus comes, qui instructa potentissima classe, in Italiam contra Honorium transfretavit; sed a Marino comite superatus, an. 413 iugulatus est. In Britannia post Gratianum, rebellavit Constantinus, qui a legionibus Britannicis imperator salutatus, Galliam invasit; initoque cum barbaris pacto, in Britannia, Gallia et Hispania imperium occupavit usque ad an. 411, quo a Constantio Honorii duce debellatus est.

Interea Alaricus Visigothorum rex Romam properabat. An. 409 urbem obsedit, civesque ad redimendam magno auri et argenti pondere pacem coëgit. Honorio, Ravennae commoranti, pacis conditiones obtulit; quas cum reiecisset imperator, is anno sequente Romam expugnavit et militum direptioni dedit, basilicas tamen et eos, qui in illas confugerant, incolumes servari iussit; Placidia autem, Honorii soror, capta est. Alarico, brevi post mortuo, successit Athaulphus, qui relicta Italia, transiit in Galliam, cui clades multas intulit; Placidiam Honorii sororem coniugem duxit, sedemque fixit Narbone. An. 415 a Constantio duce victus, relicta Gallia transiit in Hispanias, ubi eodem anno occisus est. Ei successit Wallia, qui cum Honorio pacem pepigit, Placidiam ei reddidit, quam Honorius Constantio duci coniugem dedit, et bellum intulit Suevis, Vandalis et Alanis, qui Hispaniae provincias occuparant.

Ex his breviter delibatis sat colligere est, admodum turbatum fuisse his temporibus Ecclesiarum statum, malaque innumera iis illata [1].

63. *Ss. Victricius, Nicetas et Ninianus*— Interea sanctorum virorum laboribus ac sudoribus populi nonnulli ad christianam Fidem conversi sunt. Hac de re praeter alios praeclare meruit s. Victricius, episcopus Rothomagensis, qui ad Morinos et Nervios, Gallo-Belgii partem incolentes, profectus, tanto cum successu iis christianam Fidem annuntiavit, ut brevi tempore idolorum arae essent eversae, vero Deo ecclesiae erectae, utriusque sexus monasteria constructa, et christiana Religio per omnem late regionem propagata [2].

S. Nicetas, Romatianae in Dacia episcopus, non tantum inter utriusque Daciae populos Evangelium propagavit, sed etiam penes Gothos, Scythas et Bessos usque ad montes Rhipaeos apostolicas missiones ingenti cum fructu obivit [1].

S. Ninianus, illustri loco in Scotia meridionali oriundus, Romae litteris institutus et episcopus ordinatus, dein in patriam redux, Evangelium inter Pictos seu Scotos meridionales, latissime propagavit, sedemque episcopalem constituit in urbe Casa Candida, hodie Whiterne [2].

Marcomanni etiam, qui in hodierna Bohemia, Moravia et Austria Transdanubiana habitabant, praeeunte regina sua Fritigilde, Fidem Christi susceperunt. Etenim Fritigildes s. Ambrosii fama quaquaversum diffusa, ad suscipiendam Religionem christianam incitata, ad sanctum praesulem legatos misit, ut ab eo doceretur, quae essent credenda. S. Ambrosius ad eam litteras dedit, quae christianae doctrinae summam continebant [3].

64. *S. Ambrosii et Nectarii Cp. obitus* (*an.* 397) — S. Ambrosius vitae sanctitate, eruditione, Fidei catholicae defensione et disciplinae ecclesiasticae instauratione spectatissimus, obiit an. 397 [4]. Scripsit libros multos, de patriarchis V. Testamenti, de mysteriis et sacramentis N. Foederis, de Fide, de Spiritu S., de officiis ministrorum, de virginibus et virginitate, commentarios in Psalmos et in Evangelium s. Lucae; pluresque diversi argumenti epistolas et orationes [5].

Obiit eodem anno Nectarius episcop. Cp. De eo Socrates [6] et Sozomenus [7] narrant, quod munus presbyteri poenitentiarii abrogarit ob grande scandalum, ortum e confessione mulieris, quae poenitentiae publicae exercitiis vacans, cum diacono stuprum commiserat. Perperam hoc facto gloriantur Calvinus, caeterique, qui divinam confessionis sacramentalis institutionem impugnant, iactitantes, ipsam confessionem sacramentalem, quam a Christo Domino institutam, omnibus post baptismum lapsis iure divino necessariam, et ab initio Ecclesiae semper in usu fuisse, de-

---

1) Oros. *Hist.* l. VII; Gregor. Turon. *Hist. Franc.* l. II; Socrat. l. VI; Sozomen. l. VII; Claudian. l. II in *Rufin.*; Iordan. *De rebus Geticis.*

2) S. Paulin. *Epist.* 26; Ghesquiere, *Acta SS. Belgii selecta,* t. I.

1) *S. Nicetae vita et opuscula,* opera P. Braidae Vtin. 1810 in-4°; Bolland., *Acta SS.* 22 iun.

2) Beda, *Hist.* l. III, c. 4; Alford., *Annal. Britan.* ad an. 432.

3) Paulin. *Vita s. Ambrosii,* n. 36.

4) Cf G. Hermant, *Vie de s. Ambroise,* in-4°.

5) Edit. Benedictin., Paris. 1686, 2 vol. in-fol.

6) L. V, c. 19. — 7) L. VII, c. 16.

finivit concilium Tridentinum [1], a Nectario fuisse abrogatam, ac proinde eam non divinae, sed humanae esse institutionis, hominum auctoritate usurpari coeptam, hominumque decreto sublatam. Verum neque Socrates neque Sozomenus dicit, confessionem sacramentalem a Nectario fuisse abrogatam, sed solum sublatum presbyterum poenitentiarium, cuius officium erat, imponere et moderari poenitentiam publicam. Quo officio suppresso Nectarius abrogavit non sacramentalem peccatorum confessionem aut poenitentiam secretam, sed vel sollemnem poenitentiam, cui quorumdam graviorum delictorum rei erant obnoxii, vel publicam confessionem, quae a nonnullis sive in scelerum suorum vindictam vel ad scandali reparationem, sive ex humilitate aut propter aliorum exemplum ad Ecclesiae offensae aedificationem fiebat. Id manifestum reddit utriusque, Socratis et Sozomeni, narratio. Praeterea confessionem et poenitentiam arcanam post aetatem Nectarii sicuti ante in Cpna ac in tota ecclesia Graeca perpetuo obtinuisse, e s. Ioannis Chrysostomi, qui Nectario in sede Cp. successit, Ioannis Ieiunatoris, qui eamdem occupavit, testimoniis, aliisque plurimis monumentis constat [2].

65. *Ss. I. Chrysostomus et Augustinus*— Defuncto Nectario magna cleri, populi et imperatoris Arcadii consensione ad sedem Cp. evectus est s. Ioannes, propter auream eloquentiam dictus Chrysostomus; qui an. 344 Antiochiae natus, primo forensium causarum patronus fuit, deinde in eremo pietatis exercitiis et Scripturarum lectioni vacavit, postea in patriam redux, Antiochiae diaconi et presbyteri officio functus est, et an. 397 Nectario successit [3].

Ecclesiam Hipponensem in Numidia illustrabat s. Augustinus. Is an. 354 Tagastae in Numidia natus, magno ingenio praeditus, litteris doctrinisque variis imbutus, sed iuvenili ardore in vitia abreptus, Manichaeorum errores suscepit. Artis oratoriae peritissimus, Carthagine, Romae, deinde Mediolani, rhetoricam docuit. Hoc munere Mediolani fungens, s. Ambrosii sermonibus incitatus, manichaeos errores abiuravit, et baptizatus in patriam rediit, ubi 3 circiter annorum spatio litterarum studiis et pietatis exercitiis vacavit. An. 391 quamvis reluctans, presbyter ordinatus est a Valerio episcopo Hipponensi; qui paulo post metuens, ne Augustinus alii ecclesiae regendae praeficeretur, eum sibi in episcopatu Hipponensi coadiutorem et post mortem successorem petiit ac impetravit. Augustinus anno 395 episcopus consecratus, commissam sibi ecclesiam annis 36 gubernavit, vitae sanctitate, eruditione, relatisque de haeresi victoriis, toto orbe celeberrimus [1].

66. *Siricii Pp. obitus* (*an.* 398) — Postquam Siricius Pp. annis 13 Ecclesiam sancte gubernasset, an. 398 decessit. * Eius nomen Romano Martyrologio inscribendum censuit Benedictus XIV [2].—Baronio quaedam Siricii sanctitatem obscurare visa sunt, quod periclitanti propter Origenistas Ecclesiae non statim occurrerit, sed potius communicatorias litteras Rufino, acerrimo Origenis defensori, concesserit; quod exemplo decessoris sui Damasi in conscribendis epistolis opera s. Hieronymi usus non sit, neque ei, ut par erat, faverit. Verum haec minime Siricii sanctitati obesse debent, quia dum Pontifex communicatorias litteras dedit Rufino, hic bene audiebat; quia Origenistae tumultuati sunt post

[1]) Sess. XIV *de Poenit.* c. 5.

[2]) Cf H. Vales. Annot. *in Socrat.*; I. Morin. *Comment. hist. de sacramento Poenit.*; F. A. Zaccaria, *Dissert. de poenitent. a Nectario sublata*; Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. XIII-XIV, diss. 14; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. I, p. II, c. 14.

[3]) B. de Montfaucon, *Vita s. Ioan. Chrysost.* in *Operum* eius edit. t. XIII; Stilting., *Acta SS.* t. XLI, p. 401-709.

[1]) Possid. *Vita s. Augustini*; Tillemont, *Mèmoires*, t. XIII; Bolland. *Acta SS.* t. VI augusti.

*) Papebrochius, in *Conatu Chronico Historico* ad Siricium, n. 9, inquit: *Hactenus Romani Pontifices* Episcopos *sese simpliciter scripserant in genuinis, quae quidem inveniuntur epistolis*; *primus* (*quod quidem sciatur*) *Papae nomen sibi tribuit* Siricius *Papa, Orthodoxis per diversas provincias scribens* —Quod quidem iam antea observaverat Petrus Cantelius in sua *Metropolitarum Vrbium Historia* t. I, part. 2, dissert. 1, c. 2. Hic idem auctor in citata Dissert. part. 1, c. 1, scribit, saeculo sexto Ennodium Ticinensem, Cassiodorum, et Liberatum vocare consuevisse Romanum Episcopum *Papam*. Antistites vero aliarum Ecclesiarum Episcopos; postea sensim obtinuisse, ut nono saeculo exeunte, vel decimo ineunte, *Papae* nomen uni Romano Pontifici tribueretur.— De origine et notione nominis *Papa* fuse disputant Bollandiani in *Historia Chronologica Patriarcharum Alexandrinorum* praemissa t. V iunii, et Benedictus XIV, *De Synodo Dioecesana*, l. I, c. 3, § 4.

[2]) Vid. Benedict. XIV, *De Servorum Dei Beatificat. et Beator. Canoniz.* l. IV, part. 2, c. 5, n. 4, et in Epist. praemissa *Martyrologio Romano*, § 51 et seqq., ubi rationem reddit, cur ita censuerit.

Siricii mortem; quia post Damasi obitum s. Hieronymus Romae multorum etiam e clero odium et invidiam subiit, hinc Siricius ad sedandos tumultus illum Romae non retinuit, sed Sanctorum locorum et studiorum ardore inflammatum Hierosolymas regredi permisit [1].

Anastasius Pontifex — Siricio in summo pontificatu successit Anastasius, Romanus, qui annis 4 Ecclesiam gubernavit.—Is, ut est in Libro Pontificali, *constituit ut quotiescumque sancta Evangelia recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi starent* *, *ut videlicet humilitatem, quae a Domino docetur, etiam corpore demonstrarent.*

67. *Origenistarum tumultus* — Pontificatum gerente Anastasio, graves in Ecclesia tumultus excitarunt Origenistae. De Origenis doctrina et orthodoxia tum ante tum post eius mortem disceptatum fuit. Vehementius de iisdem actum est, quum ariani ad haereseos suae defensionem multa e scriptis eius mutuarentur. Erant autem Origenistarum (sic enim dicti sunt Origenis defensores) duae classes. Alii quidem Origenem, eiusque auctoritatem acriter tuebantur, eius in rem christianam merita laudabant, inepte ab eo scripta non probabant, sed benigne interpretabantur, eiusque libros ab haereticis corruptos dicebant. Alii tanta veneratione illum prosequebantur, ut etiam, qui in scriptis eius occurrebant, errores acerrime defenderent.

Origenianas partes acrius propugnabant monachi Nitrienses in Ægypto; qui fatebantur, libris Origenis errores inesse, sed Origenem ab illis immunem, eosque ab haereticis in eius libros insertos esse dicebant; hinc nullomodo ferebant, Origenis libros damnari [1]. Hierosolymis Origenis fautores extiterunt Ioannes urbis huius episcopus, et Rufinus presbyter Aquileiensis, qui ad D. Hieronymi exemplum in Terram sanctam transierat. Cum utroque ea de causa simultatem non levem habuerunt s. Epiphanius et s. Hieronymus [2].

Rufinus an. 397 ex Oriente Romam redux, apologiam Origenis, ab Eusebio Caesareensi graece scriptam, ut opus D. Pamphili latine reddidit. E graeco pariter in latinum vertit *periarchon* Origenis, seu libros de principiis, contestatus, se, intacta Origenis doctrina, expunxisse errores ab haereticis insertos. His artibus Rufinus Romae varios in Origenianas partes pertraxit, litesque in Oriente coeptas, transvexit in Occidentem.

S. Hieronymus his auditis, epistolam scripsit ad Pammachium et Oceanum, in qua Rufinianam *periarchon* interpretationem coarguit. Alteram de eadem re epistolam scripsit ad ipsum Rufinum. Hic vero ira percitus, e vestigio libros 2 *Invectivarum* scripsit in quibus non tantum s. Hieronymi epistolam, sed et alia eius scripta aculeatis censuris perstrinxit. Sed Rufini censuras duabus apologiis dispulit s. Hieronymus.

Dum haec agebantur Hieronymum inter et Rufinum, Theophilus patriarcha Alexandrinus, episcoporum Ægypti et Lybiae synodum an. 399 convocavit. In ea Origenes eiusque sectatores damnati sunt, et ad Anastasium Pp. omnesque catholici orbis episcopos synodica epistola de re gesta scripta est [3]. Idem Theophilus ab imperatore Arcadio edictum impetravit, quo monachi, qui Origenem sectabantur et pertinaciter defendebant, Nitriensibus asceteriis expulsi sunt. Eodem anno s. Epiphanius, episcopus Salaminae in Cypro, episcoporum Cypriorum synodum collegit, quae omnibus Cypri christianis librorum Origenis lectionem prohibuit [4].

Origenistae monachi ex Ægypto pulsi, Constantinopolim ad Ioannem Chrysostomum confugerunt, multumque questi sunt de iniuriis, sibi a Theophilo illatis. Cum se calumniam passos esse dicerent, speciemque pieta-

[1]) Cf Florentin. *Exercit.* XVI *in Martyrol. Hieron.* ad VI calend. decembr.; Noris, *Diss. de sanctit. Siricii, Oper.* t. IV, p. 721; Benedict. XIV, *De beatif. et canoniz.*, l. IV, p. II, c. 5; Pagi *Crit.* ad an. 398.

*) Ritus est antiquissimus in Ecclesia, dum legitur Evangelium omnes assurgere, ut tanquam servi ante Dominum se promtos et paratos ostendant ad exequenda mandata Dei, quae in Evangelio promulgantur. Videsis Cardinal. Bon^a *Rer. Liturgicar.* l. II, c. 7, § 3. Cur autem hoc decretum Anastasius conderet, causam praebuit contentio Romae presbyteros inter et diaconos oborta. Diaconi enim, ut refert Baronius ad an. 402, n. 44, res Ecclesiae administrantes supercilio elati presbyteros spernebant. Hi autem in diaconos insurrexere, atque contendebant ut ex consuetudinis Romanae Ecclesiae praescripto, ipsis sedentibus, illi erecti starent. Sed eo usque progressa est contentio, ut cum stantes Diaconi Evangelium in Ecclesia legerent, Presbyteri minime a sessione consurgerent, quod Anastasius Papa apposito decreto emendandum putavit.

[1]) S. Epiphan. *Haer.* 64.

[2]) S. Epiphan. *Epist. ad Ioan. Hierosol.* inter *Hieron.* 60; s. Hieron. *Epist.* 91 *ad Pammach.*

[3]) S. Hieron. *Epist.* 67, 70 et 71: Socrat. l. VI, c. 10-12; Sozomen. l. VIII, c. 12-14; Labbe *Concil.* t. II, p. 1220.

[4]) Ibid.

tis prae se ferrent, sanctus praesul eos humaniter excepit; quod ei apud s. Epiphanium, et maxime apud Theophilum Alexandrinum invidiam peperit [1].

Quum contentiones effervescerent, et Orientales et Occidentales in diversas partes distraherentur, Anastasius Pp. Origenis errores condemnavit, Rufinum Aquileia Romam ad dicendam causam vocavit. Is venire detrectans, fidei suae apologiam ad Anastasium misit. Pontifex agendi rationem Rufini, factamque ab eo *periarchon* Origenis versionem graviter improbavit, uti legere est in epistola Anastasii ad Ioannem Hierosolymitanum [2].

Origenistis auctoritate Anastasii repressis, animorum aestus deferbuit; et supervenientibus paulo post Pelagianorum, Nestorianorum et Eutychianorum contentionibus, Origenianae lites usque ad saec. VI sopitae sunt [3]

68. *Synodi Carthaginenses* — Sub saec. IV exitum et V initia Carthagine in Africa plures synodi ad instaurandam disciplinam ecclesiasticam celebratae sunt, quarum canones Apostolicae Sedis consensu et auctoritate ita recepti fuerunt, ut partem fecerint veteris collectionis canonum, quae incipit a concilio Carthaginensi III, celebrato an. 397. Huic synodo, praeside Aurelio Carthaginensi, interfuerunt episcopi 44, et postquam in eo lectum et confirmatum fuisset breviarium canonum, quos an. 393 ediderat synodus Hipponensis, conditi sunt canones 50, quorum quadragesimus septimus continet indicem ss. Librorum utriusque Testamenti, eumdem cum eo, quem Innocentius I in epistola ad Exuperium, Gelasius I in concilio Romano, et Tridentinae synodi Patres conscripserunt [4].

Anno sequente, praeside eodem Aurelio, Carthaginem convenerunt episcopi 214, canonesque 104 condiderunt. In his multa decernuntur de sacris ordinationibus, de vita et moribus episcoporum, presbyterorum et clericorum, de disciplina poenitentiali, de catechumenis, neophytis, viduis et sanctimonialibus [5].

Post menses paucos idem Aurelius 73 episcoporum synodum coëgit, quae ratione temporis est Carthaginensis 3ª nomine 5ª. Editi in ea sunt canones 15. Canon 1s vetat, ne persona ecclesiastici ordinis cogatur ad dicendum testimonium; 2s episcopis, presbyteris et diaconis secundum priora statuta continentiam etiam ab uxoribus, quas antea duxerint, sub poena depositionis inculcat; 4s prohibet, ne quis rem Ecclesiae vendat; in casu vero necessitatis prius audiatur Primatis provinciae iudicium; 6s praecipit, ut infantes, de quorum baptismo non constet, baptizentur [1].

In Hispania an. 400 episcopi 19 convenerunt Toletum; et ad restituendam disciplinam ecclesiasticam ediderunt canones 20 de clericorum continentia, aliisque ad disciplinam spectantibus. Praeterea composuerunt fidei regulam contra errores Priscillianistarum; et duo episcopi Priscillianistae, Symphosius et Dictinius, haeresi eiurata, ut in sedibus suis permanerent, obtinuerunt, suspensa tamen communione quousque Romani Pontificis et Mediolanensis episcopi communicatorias litteras exhiberent [2].

69. *Innocentius I Pontifex* (*an.* 402) — Postquam s. Anastasius annis 4 Ecclesiam administrasset, vita excessit [3]. Successit ei Innocentius I, Albanus. Hic pontifex plures scripsit epistolas, quae veteris sanctioris disciplinae veluti promptuaria haberi possunt. In epistola ad Decentium, episcopum Eugubinum, agit de conservandis in Occidente R. Ecclesiae ritibus, — atque inter alia emendavit abusum, qui irrepserat, ut contra Romanae Ecclesiae morem pax alicubi ante confecta mysteria traderetur, cum necessario indicenda sit post consecrationem, ut pacis osculo demonstretur, populum ad omnia, quae in mysteriis aguntur, atque in Ecclesia celebrantur, praebuisse consensum; tum ut populus fidelis immediate ante communionem, qua Christo unitur, mutuae ac fraternae charitatis signum exhibeat. Insuper ieiunium Sabbati probavit iampridem Romae receptum; traditionem, ex qua Ecclesia die Parasceves et Sabbato ante Pascha abstinet a sacrosancto Missae sacrificio ratam fecit*; — atque disci-

---

1) Ll. cc.
2) Labbe, loc. cit. p. 1193; Baron. ad an. 400.
3) Cf Card. Noris, *Diss. hist. de synodo V oecumen.*
4) Labbe, ibid. p. 1180; Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. IV, c. 4, a. 9.
5) Labbe, ibid. p. 1196.

1) Labbe, loc. cit. p. 1215.
2) Ibid. p. 1222. In hac synodo episcopi a Symphosio et Dictinio communicatorias litteras R. Pontificis et Mediolanensis archiepiscopi petunt, non quod par esset Pontificis et episcopi Mediolanensis potestas, sed quod hic eiusmodi litteras, catholicae communionis testes, daret delegatione, Pontifex vero iure ordinario. Cf Baron., ad an. 405.
3) Baron. et Pagi, ad ann. 402.
*) Ugo Menardus in notis ad *Sacramentarium*

plinam arcani hoc saeculo adhuc vigere indicavit. Epistola ad Victricium Rothomagensem docet, causas minores ab episcopis provinciae esse cognoscendas, maiores vero secundum morem ad Apostolicam Sedem deferendas, inculcatque clericorum continentiam et mores sanctos. Epistola ad Exuperium Tolosanum continet indicem Librorum Divinorum, eumdem cum eo, quem ediderunt Patres Tridentini. Epistola ad Felicem Nucerianum docet, qui in clerum non sint admittendi.

70. *S. Ioannis Chrysostomi exilium et mors* — Innocentio I negotium grave fuit cum Theophilo Alexandrino et episcopis orientalibus in causa s. Ioannis Chrysostomi. Hic sanctus praesul ad Cp. sedem evectus, ita munere suo fungebatur, ut Ecclesiae ornamento, bonisque omnibus utilitati et laetitiae esset. Sollicitudo eius non tantum in dioecesi Byzantina se continuit, sed alias etiam regiones, prout Religionis causa requirebat, complexa est. Sanctitatis et sapientiae fama ubique celeber, an. 401 ab episcopis provinciae Ephesinae in Asiam accitus fuit, ut ecclesiarum necessitatibus in ea regione prospiceret. Illic sex episcopos, simoniace electos ab Antonino Ephesino, qui anno praecedente obierat, episcopatu privavit. Hoc a Chrysostomo non ambitione sed extraordinario iure factum fuisse, praeter alios scriptores M. Le Quien ostendit [1]. Sed cum vigilantissimi pastoris partes omnes expleret, in reformationem cleri diligenter incumberet, summaque eloquentiae vi in depravatos mores inveheret, multorum, praesertim Eudoxiae augustae et aulicorum, invidiam in se commovit. Demum res eo devenit, ut Theophilus, Chrysostomo etiam infensus, quod monachos Nitrienses, Ægypto pulsos, excepisset, ab Eudoxia Constantinopolim adversus sanctum praesulem evocaretur. Is an. 403 episcoporum, Chrysostomi inimicorum, conciliabulum coëgit ad Quercum in suburbio prope Chalcedonem, in quo contra Chrysostomum absentem iudicium institutum est. Multis accusationibus falso allatis, Chrysostomus episcopatu Cp. depositus et ab imperatore Arcadio exilii poena mulctatus fuit. Sed excitato a populo ob episcopi sui eiectionem gravi tumultu, Arcadius Chrysostomum revocavit.

Verum post menses circiter 8 persecutio in s. Chrysostomum recruduit. Ab adversariis accusatus, quod in synodo (conciliabulo ad Quercum) depositus, absque novo episcoporum concilio episcopalem sedem conscendisset, iterum damnatus est an. 404, et Arcadii imperatoris iussu Cucusum in Armenia minori relegatus. In eius vero locum intrusus fuit Arsacius.

Chrysostomus sede sua deiectus, Innocentium Pp. contra iniquam sententiam appellavit, missis Romam legatis cum litteris. Theophilus quoque legatos ad Innocentium misit, qui latum in Chrysostomum iudicium defenderent. Pontifex appellationem Chrysostomi suscepit; sententiam in eum latam rescidit, legatosque Constantinopolim misit, qui causam Chrysostomi in legitima synodo cognoscerent. At legati re infecta, multasque iniurias perpessi, Romam reversi sunt.

Arsacio, sub exitum an. 405 defuncto, suffectus fuit Atticus. Plerique tamen Cpni et episcopi orientales neque cum hoc neque cum illo communicabant, contra imperatoris mandatum; unde factum est, ut fideles multi iniurias graves et episcopi varii exilium subierint [2].

S. Gregorii t. III, inquit: *In Parasceve Maioris Hebdomadis non consecratur corpus Christi; sed sacerdos in Missa utitur Praesanctificatis, id est hostiis antea consecratis tum pro se, tum pro omni populo. Quod per totam Quadragesimam observant Graeci, exceptis Dominicis, Sabbatis, et Festo Annuntiationis, in quibus peragunt Corporis et Sanguinis Domini sacrificium ex antiquo more, quem reperire est in can.* 52 Synodi Quinisextae seu Trullanae, apud Labbeum *Concilior.* t. VI, et apud Harduinum t. III. De *Missa Praesanctificatorum*, bene advertit Card. Bona, *Rer. Liturgicar.* l. I, c. 15, § 5, quod aequivoce dicitur Missa, *cum careat consecratione Corporis et Sanguinis Iesu Christi.* Adde quod Missa, quae Sabbato eiusdem hebdomadae celebratur, ad noctem insequentem pertinet. Disputant vero inter se eruditi in assignanda causa, ob quam solemne sacrificium in Parasceve et Sabbato subsequente sit praetermissum. Amalarius et Alcuinus, et quamplurimi rituum Ecclesiasticorum expositores moralem causam afferre solent, nempe quia in hac die Dominus seipsum obtulit, et ipsa oblatio sufficit ad salutem credentium. Innocentius I aliam rationem indicat, scilicet quod isto biduo Apostoli in moerore constituti, ieiunii permanserint, adeo ut ob hanc causam traditio Ecclesiae sit, isto biduo Missae sacrificium non celebrari. Hinc factum est ut primi Christiani Apostolos imitandi studio ab omni cibo itidem hoc biduo abstinuerint, atque ab ipsa Sacrificii oblatione, et fortasse etiam a communione ex praesanctificatis, quam non novimus, an primis temporibus omissa fuerit. Videsis Mabillonium *Comment.* in *Ordinem Romanum*, t. II *Musaei Italici* c. 11.

[1]) *Oriens christianus*, t. I, c. 4.
[2]) Pallad. *Vita s. Chrysostomi*; Socrat. l. VI, c. 18-20; Sozomen., l. VIII, c. 17-28; Theodoret. l. V, c. 34.

S. Chrysostomus Cucusi multa perpessus, translatus est Arabissum, deinde Pityuntem, quo cum pergeret, a militibus multum vexatus et aerumnis confectus an. 407 Comanis occubuit [1]. Quantum doctrinae lumen fuerit s. Ioannes Chrysostomus, quanta ingenii eius perspicuitas, quanta dicendi copia, sat comprobant opera, quae reliquit [2].

Innocentius Pp. qui praesto fuit Chrysostomo vivo, non defuit defuncto. Cum Attico, qui post Arsacium ad Cp. sedem evectus est, et cum orientalibus episcopis, qui nomen Chrysostomi e sacris diptychis expunxerant, communicare recusavit, donec nomen sancti praesulis in illa restituerent, iisque expungerent nomen Arsacii usurpatoris [3].

Inter praeclara episcoporum ad Apostolicam Sedem appellationum exempla celebre est illud s. Io. Chrysostomi. Chrysostomus, qui R. Pontificis auctoritatem requisivit, erat vir magnae sanctitatis et doctrinae, episcopus istius ecclesiae, quae iam tum coeperat superiorem gradum Alexandrina et Antiochena postulare; appellavit a sententia Concilii, in quo omnia patriarchae Alexandrini nutu gesta fuerant; et R. Pontifex sententiam illam rescidit. Tale igitur est appellationis s. Chrysostomi factum, ut splendidum adferat Apostolicae Sedis in universam Ecclesiam, in ipsas etiam patriarchicas sedes potestatis testimonium. Mirum ergo non est, istud exemplum displicuisse P. de Marca [4], Dupin [5], Febronio [6]. At illud ab eorum dicteriis egregie vindicarunt Natalis Alexander [1], C. Lupus [2], F. A. Zaccaria [3], aliique.

71. *S. Epiphanius* — Annis prope 4 ante Io. Chrysostomum ad immortalem gloriam transiit quoque s. Epiphanius, e monacho episcopus Constantiae seu Salaminae in Cypro, qui monasticum institutum, quod ipse colebat, plurimum propagavit, et hebraice, syriace, graece ac latine doctus, inter alia scripsit *Anchoratum* seu expositionem Fidei catholicae contra haereses de ss. Trinitate: *Panarium*, sive opus de haeresibus, in quo non tantum historicum sed etiam disceptatorem egit; librum de *ponderibus et mensuris* quae in ss. Scripturis commemorantur [4].

S. Chromatius et alii scriptores — Florebant autem hoc tempore, s. Chromatius, episcopus Aquileiensis, pietate et litteris clarissimus, qui elegantissima commentaria edidit in s. Matthaeum [5]; s. Gaudentius, episcopus Brixiensis, qui scripsit vitam s. Philastrii et tractatus seu sermones 17 de variis argumentis [6]; Aurelius Prudentius, Caesaraugustanus, poeta christianus, qui vario metrorum genere poëmata multa composuit [7]; s. Paulinus, Burdegalensis, ex eremita presbyter, deinde episcopus Nolanus, cuius extant adhuc epistolae et poemata multa [8]; Sulpicius Severus, Primuliacensis in Aquitania presbyter, ob politum scribendi genus *christianus Sallustius* vocatus, qui edidit Historiae sacrae compendium a mundi exordio usque ad annum post Christum natum 400, vitam s. Martini Turonensis, epistolas 3 et dialogos 3, quorum unus est de virtutibus monachorum orientalium, et duo de virtutibus s. Martini [9].

Rufinus Aquileiensis — Rufinus autem, cuius simultates cum s. Hieronymo supra vidimus, an. 410 obiit. Eum iustissime a

---

1) Cf *Vitam* s. Chrysost. in *Operum* eius edit. cura B. de Montfaucon, et apud Stilting. *Acta SS.* t. XLI, p. 401-709.

2) Opera s. Ioan. Chrysost. edidit B. de Montfaucon, Paris 1718-1738, 13 tom. in-fol. Praecipua sunt homiliae plures in s. Scripturam et de aliis argumentis; libri 6 *de Sacerdotio:* Orationes contra Eunomeos, Manichaeos, aliosque; libri contra Iudaeos et Gentiles; libri *de Providentia Dei, de Virginitate*, aliique; epistolae complures.

3) Diptycha erant tabulae, quibus in singulis ecclesiis vivorum et mortuorum nomina inscribebantur. Erant autem tria genera: 1m particulare erat episcoporum, eorum praesertim, qui ecclesiam illam gubernarant; 2m erat illorum, qui adhuc viventes, dignitate aliqua vel beneficio ecclesiae collato conspicui, aut alio titulo bene meriti erant; 3m erat mortuorum, qui in communione catholica decesserant. Cf Card. Bona, *Rer. liturg.* l. II, c. 8 et 12.

4) *De concord. imp. et sacerd.* c. 9.

5) *De antiq. Eccl. discipl.* diss. II, c. 2.

6) *Lib. singul.* c. V, § 8.

1) *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 28, prop. 3.

2) *Diss. I de appellat.*

3) *Antifebron.* l. II, c. 4.

4) Cf D. Gervaise, *Vie de s. Epiphane*, Paris 1738, in-4°; Tillemont, *Mémoires*, t. IX. Opera s. Epiphanii graece et latine edidit Petavius, Paris. 1622, 2 vol. in-fol.

5) Bolland., *Acta SS.* ad 17 aug. Opera eius edita sunt Vtini, 1816 et 1823.

6) Butler, *Vies de SS.* 25 oct.; Ceillier, ibid. t. X, p. 517. Opera eius extant in *Biblioth. PP.* t. V, et speciatim edita sunt Brixiae, 1736.

7) Tillemont, *Mémoires*, t. X, p. 560. Opera eius edita sunt Hanov. 1613, in-8°, Amstel. 1667, in-12°, Paris. 1687, in-4°.

8) Butler, *Vies des SS.* 22 juin; Tillemont, *Mémoires*, t. XIV. Scripta eius edidit J. Le Brun, Paris. 1685, et Raimondi, Neap. 1759, in-fol.

9) Edit. Veronae 1741-54, 2 tom. in-4°.

s. Hieronymo vapulasse et Anastasii Pp. censuram meruisse, quod Origeni eiusque libris esset addictissimus, et multorum dissidiorum causam excitasset, convenit inter peritos. Disputant vero, an is sit ille Rufinus, a quo Pelagius et Caelestius errorem suum de originali peccato acceperunt. Plures censent, Rufinum postea coram Innocentio I correxisse errorum suspicionem, qua apud Anastasium laborarat [1]. Multa is e graeco in latinum vertit, praeter alia libros 10 *Recognitionum*, quae s. Clementi Pp. tribuuntur, apologiam Origenis, eiusque *periarchon*, opera Fl. Iosephi, Historiam ecclesiasticam Eusebii. Proprio autem ingenio lucubravit libros 2, quibus historiam ecclesiasticam Eusebii continuavit usque ad obitum Theodosii M., libros 2 *Invectivarum* contra s. Hieronymum, expositionem Symboli, commentaria in quosdam s. Scripturae libros, et doctrinae suae apologiam ad Anastasium Pp. [2].

Theodorus Mopsuestenus—Maioribus adhuc, quam Rufinus, contentionibus causam praebuit Theodorus, Mopsuestenus in Cilicia episcopus ab anno circiter 391 usque ad 428, quo mortuus est. Is ingenio haud vulgari praeditus, plures in Scripturam ss. commentarios et polemica opera contra Arianos, Apollinaristas aliosque haereticos scripsit. Sed ingenio suo plus iusto indulgens et antiquiores semitas fastidiens, in absurdissimos errores impegit; pelagianae et nestorianae haeresibus praelusit, et gravissimis in Ecclesia disceptationibus causam dedit; unde merito opera eius in concilio oecumenico V damnata sunt [3].

72. *Collatio Carthaginensis contra Donatistas* (*an.* 411) — In Africa Donatistae, Valentiniani et Gratiani legibus repressi, a vexandis catholicis abstinuerunt usque ad rebellionem Gildonis, qui an. 397 in Africa tyrannidem adeptus, iis concessit, ut catholicos impune vexarent. Brevi tamen post extincto Gildone, Honorius imperator eos a catholicorum caede et vexatione prohibuit. Idem imperator, petentibus catholicis et consentientibus Donatistis, an. 411 disceptationem inter utramque partem de rebus controversiis indixit Carthagine coram Marcellino tribuno. Celeberrimae huius *Collationis* acta posterorum memoriae prodidit s. Augustinus, qui conventus particeps fuit [1]. Convenerunt ad eam episcopi catholici 286, donatistae 159. Post triduanam disceptationem Marcellinus, cunctis ultro citroque auditis et cognitis, pro catholicis sententiam dixit; Donatistas ad unitatem evocavit; eorum conventus prohibuit et ecclesias catholicis addixit. Multi quidem factionem schismaticam deseruerunt; sed maior pars in ea perseveravit et ad imperatorem provocavit. Honorius vero imperator Marcellini sententiam confirmavit. Quum his omnibus schismatici fierent acerbiores in catholicos, Honorius legibus severis, bonorum confiscatione si laici, exilio si clerici essent, contumaces compescuit [2]. Posthaec plures ad Ecclesiae unitatem reversi sunt, alii patriis terris exierunt, alii leges contemnentes in schismate et haeresi perseverarunt. Imo Vandalis Africa potitis et catholicos persequentibus, probabiliter respirarunt. S. Gregorii M. temporibus multos adhuc Donatistas in Africa fuisse, constat ex eius epistolis [3]. Nec nisi cum ipsius Religionis christianae in Africa depressione, saec. VII per Saracenos effecta, pervicax factio extirpata fuisse videtur.

Violenti quidem modi ab imperatoribus contra Donatistas adhibiti sunt. At nemo non novit, eos non solum fuisse haereticos, schismaticos, rebelles in Ecclesiam, sed et turbulentos, factiosos, saevos in catholicos, pacis et boni publici seu societatis perturbatores [4].

73. *Pelagius, eiusque haeresis*—Emersit iisdem temporibus Pelagianorum haeresis, cuius auctor fuit Pelagius, e Britannia oriundus et professione monachus. Is Romae aliquandiu moratus, cum Caelestio discipulo catholicam doctrinam de peccato originali et gratia Christi impugnare coepit. Errorum eius summa haec fuit: Adam et Evam a Deo mortales fuisse creatos, suoque peccato sibi solis et non posteris nocuisse; mortem et concupiscentiam esse conditiones humanae naturae ingenitas; naturam humanam non esse vitiatam, propriisque viribus sine gratiae auxilio sufficere tum ad boni et praemio digni operis principium, tum ad progrediendum et

1) Card. Noris, *Hist. Pelagian.* l. I, c. 3; Mansi, Annot. in *Natal. Alex. saec. IV*, c. 6, a. 33.
2) Edit. Paris. 1580, in-fol., et Veronae 1745.
3) Cf Card. Noris, *Diss. de synodo generali V.* Theodori Mopsuesteni *Commentarios in XII Prophetas* et alia edidit Card. Mai, *Scriptorum veterum nova Collectio*, et *Spicilegium Romanum.*

1) *Brevicul. Collation.*
2) *Cod. Teodos.* l. LII *de Haeret.*
3) L. III *Epist.* 32; l. V *Epist.* 36; l. VI *Epist.* 63.
4) Muratori, *De ingeniorum moderatione*, l. II; Muzzarelli, *Opuscoli*, n. 10, *De Inquisitione.*

perseverandum in eo. Postea quidem Pelagius gratiae necessitatem admittere visus est, sed gratiae nomine naturae vires, Dei legem, Christi doctrinam intelligebat. Quod si quando gratiam interiorem ad facilius operandum bonum admiserit, absolutam tamen eius necessitatem negabat, eamque non gratuito, sed pro hominis meritis dari docebat [1].

Pelagius et Caelestius ante Gothicam urbis Romae direptionem transierunt in Siciliam, inde in Africam. Pelagius ex Africa transiit in Palaestinam. Caelestius vero Carthagine consistens, magistri sui dogmata praedicare coepit. An. 412 in synodo Carthaginensi damnatus, ad Apostolicam Sedem provocavit; sed quum causae suae diffideret, neglecta appellatione, Ephesum confugit [2].

In Palaestina Pelagius doctrinam suam pluribus afflaverat, quum Orosius presbyter Hispanus, a s. Augustino ad D. Hieronymum legatus, illum apud Ioannem, episcopum Hierosolymitanum, pravae doctrinae accusavit. Ioannes an. 415 utrumque, Pelagium et Orosium, ad synodum vocavit; sed cum illi se invicem haereseos incusarent, Ioannes causae cognitionem ad Innocentium Pp. detulit [3].

Brevi post adversus Pelagium libellus delatus est ad Eulogium, episcopum Caesareensem, Palaestinae primatem, qui eodem anno synodum 14 episcoporum indixit Diospoli. In ea Pelagius alia, quorum accusabatur, negavit, alia aequivocis et subdolis verbis interpretatus est; ac proinde ab episcopis, latini sermonis parum gnaris, absolutus fuit [4].

Haec quum ab Orosio presbytero accepisset Aurelius, Carthaginensis in Africa episcopus, an. 416 synodum 68 episcoporum coëgit, in qua Pelagii et Caelestii errores condemnati sunt, et ambo, ut haereticae doctrinae auctores, ad Innocentium I delati [5]. Eodem anno Milevitana 61 episcoporum synodus sub Silvano, Numidiae primate, Pelagii et Caelestii errores damnavit, epistolamque de hac causa ad Innocentium I scripsit. Augustinus quoque de tota re litteras, a pluribus episcopis subscriptas, ad Pontificem dedit [1].

Innocentius I contra Pelagium et Caelestium sententiam tulit, et utrumque, donec resipiscerent, communione Ecclesiae exclusit. Vnde sollemne illud s. Augustini effatum: *Rescripta Roma venerunt, causa finita est, utinam finiatur et error* [2].

Reipsa error finitus non est. Innocentio I paulo post, an. 417, mortuo, Caelestius Romam properavit ad Zosimum, Innocentii successorem; ei modis omnibus persuadere conatus est, se et Pelagium esse catholicos; plurimum de praecipiti Africanorum in se iudicio conquestus et multa ad Fidem catholicam, sed non ad causam praesentem, spectantia professus, addidit, se caeteroquin damnaturum, quae Apostolica Sedes damnaret. Praeterea Zosimo oblatus est libellus Pelagii, sed mendaciis plenus, cum litteris commendatitiis Prayli, episcopi Hierosolymitani. Pontifex his artibus deceptus, Pelagium et Caelestium catholicos esse existimavit; datisque ad Africanos episcopos litteris, eos corripuit, quod Pelagium et Caelestium damnassent ob doctrinam, a qua eos alienos (errore *facti*) putabat; et Africanos monuit, ut Romam mitterent qui Pelagium et Caelestium aliter sentire probarent, quam hi litteris et verbis professi erant; nihil tamen immutavit de iudicio et sententia Innocentii I, decessoris sui [3].

Verum Africanorum opera mox fraudes detectae sunt. Illi enim coacta an. 418 Carthagine synodo, litteras ad Zosimum dederunt, quibus totius rei seriem, omnes Pelagii et Caelestii fraudes, et cuncta quae in eorum causa egerant, Pontifici exposuerunt. Zosimus, Africanorum litteris acceptis, confestim Caelestium ad pleniorem audientiam vocavit; sed is iam Roma fugerat. Quapropter Pontifex Pelagium et Caelestium, omnemque eorum doctrinam, in synodis Africanis et ab Innocentio I proscriptam, damnavit; deditque ea de re ad universos christiani orbis episcopos epistolam, quam Marius Mercator *Tractoriam* seu *Tractatoriam* appellavit [4].

---

[1]) S. Augustin., *L. de natura et gratia*, et alibi; Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. V, c. 3, a. 3; Pluquet, *Diction. des Hérés.*

[2]) S. Augustin., L. I *de peccat. et merit.* c. 1; L. *de gest. Pelag.* c. 11 et 35; Oros. *Apol. adv. Pelag.*; Card. Noris, *Hist. Pelagian.* l. I, c. 3; Labbe, *Concil.* t. II, p. 1510.

[3]) Oros., ibid.: Labbe, ibid. p. 1525.

[4]) S. Augustin. L. I *contra Iulian.* c. 5; Labbe, ibid. p. 1529.

[5]) Labbe, ibid. p. 1533.

[1]) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1537.

[2]) S. Augustin. *Sermon.* 2; Mansi *Concil.* t. III, p. 1071, et t. IV, p. 121.

[3]) S. Augustin., L. II *de peccat. origin.*, et L. *de gratia*; Mar. Mercat. *Commonitorium*, c. 1; Garnier, *Diss.* II *de synod. in causa Pelag.*

[4]) S. Augustin. L. II *ad Bonif.*; Mar. Mercat. *Commonit.* Quam male ii, qui R. Pontificem, dum ex

Tractoriae Zosimi epistolae de haereseos Pelagianae damnatione omnes ubique episcopi subscripserunt, exceptis 18, inter quos praecipuus fuit Iulianus Eclanensis. Hi ad plenarii concilii audientiam pertinaciter provocantes, non tantum ecclesiastico iudicio damnati, sed etiam ab imperatoribus exilii poena mulctati sunt.

An. 424 Caelestius iterum Romam venit, et a Caelestino tunc temporis pontifice novam causae suae, quasi nondum finitae, discussionem petiit. At pontifex—sciens condemnatis non examen iudicii, sed solum poenitentiae remedium esse praestandum—, contumacem novatorem totius Italiae finibus expelli iussit. Tunc is una cum Iuliano Eclanensi aliisque Pelagii asseclis confugit Constantinopolim. Eos quidem excepit Nestorius patriarcha; sed Theodosius imperator II, agente Mario Mercatore, eosdem ad deserendam urbem compulit. In Britannia Pelagianam haeresim disseminavit quidam Agricola; at brevi post ibidem eversa est opera s. Germani, episcopi Antisiodorensis, ab episcopis Galliae, approbante Caelestino Pp. et postulantibus catholicis Britanniae, in hanc insulam legati. Sic ista haeresis, a RR. Pontificibus synodisque damnata, a viris doctis, s. Hieronymo, Orosio, Mario Mercatore, praecipue a s. Augustino confutata, etiam a potestate civili proscripta, tandem concidit [1].

74. *Zosimus et Bonifacius Pontifices* (*an.* 417-423) — Interim s. Innocentius I, annis 15 et mensibus 2 summo pontificatu functus, an. 417 obiit [2]. Eum excepit s. Zosimus, Graecus. Huius gesta in causa Apiarii de appellationibus, infra dicemus. An. 418 vita excessit [3]. De ipso narrat *Liber Pontificalis* quod Paroeciis concessit licentiam benedicendi cereum Paschalem [*].

cathedra de rebus fidei aut morum loquitur, infallibilem esse negabant, in sententiae suae argumentum advocando factum Zosimi in causa Pelagii et Caelestii, e sola facti relatione patet. Cf Card. Orsi, *De irreformabili R. P. in definiendis fidei controversiis iudicio*, t. II, p. 132.

1) Mar. Mercat., Card. Noris, Garnier, loc. cit.

2) *Acta SS.* t. VI iul. p. 548.

3) Baron. et Pagi, ad an. 418.

*) Bene animadvertit Baronius ad an. 418, § 76, perperam nonnullos opinari Cerei Paschalis usum a Zosimo primum inventum fuisse. Ipse enim tantummodo instituit, ut idem Cereus, qui in maioribus Basilicis solum incendi soleret, singulis Paroeciis aeque concederetur. De antiquitate Cerei Paschalis edisserit Martene, *De antiqua Ecclesiae disciplina in divinis celebrandis officiis*, c. 24, et Mabillonius, *De Liturgia Gallicana* l. II. In Missali Gothico-Gallicano occurrit benedictio cerae beati Augustini episcopi, quam adhuc Diaconus edidit et cecinit hoc exordio: *Exultet iam Angelica turba Coelorum* etc. ut modo habetur in usu. Immo s. Augustinus ipse, *De Civitate Dei*, l. XV, c. 22, quosdam versus refert, quos in *laude quadam Cerei scripsit*. Fideles, referente Ennodio, ex cereo benedicto soliti fuerunt particulae decerpere *contra procellas*. Hinc Agnorum Dei cereorum origo. Sunt qui cerei benedictionem Gregorio M. tribuunt, a quo *et musicis tonis ornatam ferunt*. Qui plura cupit, Hieronymum Gigli consulat in *Epist. s. Catharinae Senensis*, part. II, Epist. 87, et Benedictum XIV *De Festis Iesu Christi* etc. part. I, § 391, et *Institut.* 39.

Post eius obitum a maiori cleri parte electus est Bonifacius, Romanus, vir morum integritate et doctrina conspicuus. Perpauci vero, Symmachi urbis praefecti patrocinio nixi, elegerunt Eulalium archidiaconum. Honorius imperator, mendaci Symmachi relatione circumventus, utrumque Ravennam accersiri iussit, donec causa in episcoporum synodo cognosceretur. Sed dum convocabatur synodus, Eulalius, spreto imperatoris mandato, urbem ingressus est; quapropter Honorius, pulso Eulalio, Bonifacium Sedi R. restitui iussit [1].

Bonifacius Ecclesiae regimen adeptus, in eo incubuit, ut extincto schismate, Ecclesiae paci non tantum in praesens sed etiam in futurum prospiceret. Hac de re cum Honorio imperatore agens, edicto sanciendum curavit, ut nullus unquam per ambitum pontifex ordinaretur; et si duo contra fas temere certantes, fuissent ordinati, neuter esset pontifex; sed ille solus in Apostolica Sede permaneret, quem e numero clericorum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis consensus elegerit [2]. Idem Pontifex decessoris sui *Tractoriae* contra Pelagianos inhaesit, et contra inimicos gratiae non tantum apostolicis sed etiam regiis edictis usus est, inquit D. Prosper [3]. Magna quoque constantia defendit Apostolicae Sedis iura in ecclesias Illyrici, quae ab antiquis temporibus Romano patriarchatui obediebant; et Theodosium II, Orientis imperatorem, qui quorumdam episcoporum Illyrici et Attici Cp. consilio circumventus, iura, quae episcopi Thessalonicenses, utpote Sedis Apostolicae vicarii, in ecclesias Illyri-

1) Ibid. Observat hic Pagi, hoc Bonifacium inter et Eulalium dissidio factum esse, ut primum Honorius, deinde Italiae reges, alii aliis temporibus, se sensim RR. Pontificum electioni immiscuerint.

2) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1582.

3) L. *contra Collatorem*.

ci habebant, transtulerat ad episcopum Cp. ad rescindendum edictum suum compulit [1].

75. *Lis de appellationibus* — Celebris est controversia, quae hoc tempore inter Zosimum, Bonifacium et Caelestinum PP. et episcopos Africanos agitata fuit de appellationibus. Ius appellationum esse RR. Pontificum proprium ex divino eorum primatu, illud in concilio Sardicensi non fuisse institutum, sed confirmatum, eiusque rationem explicatam, supra diximus [2]. In Africa vero mos receptus erat, ut presbyteri aliique clerici inferiores ad Apostolicam Sedem non appellarent; non quod R. Pontifex non haberet ius eorum appellationes suscipiendi et iudicandi, sed quod eiusmodi appellationes propter loci distantiam aliasque causas subessent periculo fraudis, et quod disciplinae conservandae congruum duceretur, ut clericorum causae intra regionem definirentur. Ad hanc rem an. 416 synodus Milevitana can. 22 sancierat: « Placuit, ut presbyteri, diaconi vel caeteri clerici inferiores in causis, quas habuerint, si de iudiciis episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos audiant, et inter eos quidquid est, finiant, adhibiti ab eis ex consensu episcoporum suorum. Quod si ab eis provocandum putaverint, non provocent nisi ad Africana concilia vel ad primates provinciarum suarum. Ad Transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam in communionem suscipiatur ». Verumtamen Apiarius, presbyter ecclesiae Siccensis, ab Vrbano episcopo suo excommunicatus et depositus, Zosimum Pp. appellavit, et Romam profectus est. Zosimus appellationem Apiarii suscepit, legatosque in Africam misit, qui cum episcopis finitimis causam eius cognoscerent. Africani episcopi id aegre tulerunt, non quod aliquid R. Pontificis iuribus detractum tellent, sed quod Apiarii appellatio moribus et disciplinae Africanae ecclesiae adversaretur. Apostolici legati in Carthaginensi 217 episcoporum concilio an. 419 interrogati, quae ferrent Apostolicae Sedis mandata, protulerunt Commonitorium Zosimi Pp., cuius 1^m caput erat de appellationibus episcoporum ad R. Pontificem; 2^m de importunis episcoporum ad *comitatum* seu aulam accessibus; 3^m de tractandis presbyterorum et diaconorum causis apud finitimos episcopos, si a suis fuissent perperam excommunicati, 4^m de excommunicando vel etiam Romam evocando Vrbano episcopo, nisi ea quae in causa Apiarii erant corrigenda, corrigeret. Difficultatem moverunt Africani, quod Zosimus in memorato Commonitorio de appellationibus custodiendos mandaret canones Nicaenos; ipsi vero eos in suis Nicaeni concilii exemplaribus non reperirent. Reipsa canones isti non in Nicaeno sed in Sardicensi Concilio editi fuerant. Zosimus eos appellarat Nicaenos, quod ita in codicibus Romanae ecclesiae inscripti legerentur, et concilium Sardicense haberetur veluti Nicaeni appendix. Miserunt igitur Africani Constantinopolim, Alexandriam et Antiochiam legatos, qui in harum ecclesiarum codicibus authenticos canones Nicaenos inquirerent. Interea ut suam erga R. Pontificem observantiam ostenderent, ad Bonifacium I, qui Zosimo successerat, litteras scripserunt, quibus significabant, se Apiarium de omnibus veniam petentem, recepisse in communionem et in pristinum gradum, eique concessisse, ut amotus ab ecclesia Siccensi, ubi vellet, presbyteri munere fungeretur; Vrbanum episcopum quod in se corrigendum erat, sine ulla dubitatione correxisse; se etiam conservaturos canones Nicaenos, sibi a Zosimo missos, donec aliter per authentica exemplaria de iis constiterit [1].

Rebus sic compositis, missisque in Orientem legatis, qui Nicaenos canones inquirerent, contigit, ut idem Apiarius novorum criminum reus, ab ecclesia Tabracena excommunicatus et depositus fuerit. Is rursum Romam confugit; et Caelestino I, qui tunc summum pontificatum gerebat, ita imposuit, ut Pontifex Apiarium innoxium credens, eum in Africam remiserit una cum Faustino episcopo Potentino, qui eumdem restituendum curaret. Verum Aurelius Carthaginensis et alii episcopi, qui Carthaginem convenerunt, Apiarium tot criminum a Tabracenis accusatum reperierunt, ut Faustinus, sicuti ipsi scribunt in epistola sua synodica ad Caelestinum, eum purgare non posset, quamvis pro virili id efficere tentasset. Demum Apiarius scelerum suorum conscientia compulsus, in synodo se reum confessus est criminum, propter quae fuerat condemnatus, et ministerio sacro privatus mansit. Ita rem referunt episcopi in epistola sua ad Caelestinum Pp. quem depre-

---

1) Cf Pagi, *Critica* ad an. 401-422.

2) Vid. p. 97-98.

1) Apud Coustant, *Epist. RR. Pontif.* p. 1012 et 1014; Labbe, *Concil.* t. II, p. 1589; Mansi, t. IV, p. 451.

cantur, ne deinceps venientibus ex Africa aures facilius praeberet, nec in communionem ultra vellet excipere eos, qui ab ipsis fuissent excommunicati, uti etiam in Concilio Nicaeno erat constitutum, ut e clero aut e laico ordine ab episcopo suo excommunicatus ab aliis episcopis non susciperetur. Rogant Pontificem, ut presbyterorum et sequentium clericorum improba refugia, quia propter loci distantiam et testium absentiam fraudibus obnoxia, reiiceret; nec deinceps, quibusque petentibus, executores legatos mitteret, quod nulla concilii definitione Africanae ecclesiae disciplinae de terminandis clericorum causis derogatum esset, cum transmissi ad se canones Nicaeni neque in Alexandrinae neque in Cp. ecclesiae codicibus fuissent reperti. Verumtamen RR. Pontifices deinceps, uti antea, iure primatus sui proprio recipiendi ex Africa appellationes usi sunt.

Existimat Natalis Alexander, Africanos episcopos, errore facti circa canones Sardicenses deceptos, ipsum ius appellationum ad R. Pontificem aliquandiu impugnasse, sed non multo post ab errore liberatos, illud agnovisse et veneratos esse [1]. Baronius cum aliis contendit, Africanos solum improbasse modum prosequendi appellationes, sive nimiam RR. Pontificum facilitatem suscipiendi quasvis appellationes et restituendi appellantes in communionem [2]. Legendi sunt de hac re FF. Ballerini, qui ex ipsis Africanorum synodis et epistolis ostenderunt, illos non negasse in R. Pontifice ius excipiendi appellationes, sed propter fraudum pericula de frequentibus ac promiscuis appellationibus esse conquestos et nonnulla ob eamdem causam decrevisse, quae impediendis eiusmodi appellationibus necessaria putabant [3].

76. *Religionis status in Perside*—In Perside vero gravis adversus christianos persecutio concitata est an. 414. Conciliata inde a morte Iuliani Persas inter et Romanos pace, christianae Religionis professio, non obstante magorum invidia, in Perside plurimum aucta erat. Verum an. 414 Abdias, Susae episcopus, immoderato zelo auctor extitit, ut Pyreion seu templum a Persis igni dicatum, conflagrarit. Quapropter Isdegerdes, Persarum rex, furore percitus, in omnes per totam Persidem christianos persecutionem cruentam indixit, qua durante, praeter Abdiam episcopum alii plurimi christiani suppliciis affecti sunt, eorumque ecclesiae eversae. Ad restituendam pacem multum contulit Maruthas, Tacrithae in Mesopotamia episcopus, qui a Theodosio II ad Isdegerdem legatus, sua pietate, Religionis christianae commendatione et detectis magorum fraudibus, a rege obtinuit, ut christiana sacra libere exerceri et ecclesiae extrui possent. Vnde christiana Religio ampliores illic progressus fecit. An. 420 Isdegerdi in Persarum regno successit Vararanes filius, qui suasu magorum et odio Romanorum, quibuscum bellum gerebat, acerrimam persecutionem in christianos exercuit. At an. 422 a Romanis superatus, pacem componere coactus est. Tunc christiani quietiores dies nacti sunt. Verumtamen eorum status in Perside vicissitudini erat obnoxius, nam quoties Persae et Romani inter se dimicabant, toties christiani, quasi Romanis faverent, multis modis vexabantur [1].

77. *Suppressio ethnicismi* — In imperio romano ethnicismus magis magisque deperibat. Quum post Iulianum nullus imperatorum religionem ethnicam fuisset professus, haec ubique christianae Religionis praedicationi atque virtuti cedebat. Magis ethnicorum numerus decrevit sub imperatoribus Gratiano, Valentiniano II, Theodosio M., eorumque successoribus, Arcadio, Honorio et Theodosio II; ita ut ethnici iam ad pagos potissimum restringerentur, unde paganorum nomen iis tributum. Commemorati principes pluribus legibus deorum sacrificia et ethnicos ritus proscripserunt, templa, sacella et simulacra deiici iusserunt. Quamvis imperatores isti ethnicos ad suscipienda christianorum sacra non cogerent, neque eorum personis aut fortunae bonis sub religionis praetextu iniuriam inferrent, hi tamen principum exemplis excitati et deorum suorum impotentia intellecta, passim ad veri Dei cultum transibant.

Incursiones barbarorum — Sed in imperio occidentali Ecclesia tempestatibus gravibus concussa fuit, in iis nempe provinciis, quas barbari occuparunt. De Visigothorum, Suevorum, Vandalorum et aliorum in Italiam, Galliam et Hispaniam incursionibus supra di-

---

1) *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 28, prop. 3.
2) *Annal.* ad an. 419.
3) *Observat. in Part. I Diss. V Quesnelli, Oper. s. Leon.* t. II. Cf etiam C. Lupus, *Diss. de African. Eccl. appellat.*; E. Schelstrat., *Diss.* I, c. 7, *in Eccl. Afr.*; F. A. Zaccaria, *Antifebron.* t. III, l. 3, c. 4; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. I, p. II, c. 19-20.

1) Socrat., l. VII, c. 18; Theodoret.. l. V, c. 38-39; Pagi, *Critica* ad an. 420.

ximus [1]. An. 415 Wallia Visigothorum rex, inito cum Honorio foedere, adversus Suevos, Vandalos, Alanos in Hispania prospero marte dimicavit, res Romanorum illic restituit, omnem regionem inter Garumnam, Pirenaeos et mare ab Honorio accepit, regnique sui sedem constituit Tolosae an. 419. Eodem tempore Burgundiones Burgundiam et Franci provincias Galliae septentrionales occuparunt. An. 429 Gensericus cum 80,000 Vandalorum exercitu ex Hispania transiit in Africam, quam subegit, regnique Vandalici sedem posuit Carthagine an. 439. Isti autem populi pro ferocia et furore bellico fere ubique locorum, per quae transibant, igne ferroque saevierunt, urbes et pagos destruxerunt, templa et monasteria incenderunt, clericos et laicos multos interfecerunt, malaque ingentia ecclesiis praesertim in Norico, Vindelicia, Rhaetia, Germania romana etc. intulerunt. De Vandalica persecutione in christianos Africae infra dicemus.

Interea Arcadio imperatori Orientis an. 408 defuncto successit Theodosius II filius, regnavitque usque ad an. 450; princeps vere christianus, plures leges Ecclesiae et imperii bono tulit. In Occidente post Honorium an. 423 defunctum, tyrannidem arripuit Ioannes. Sed hic a Theodosii II ducibus profligatus est; et Occidentis imperium accepit Valentinianus III, qui usque ad an. 455 regnavit.

78. *Caelestinus Pontifex (an. 423)* — Postquam s. Bonifacius annis fere 5 Ecclesiam rexisset, ad vitam immortalem evocatus fuit. Ei pacifica electione subrogatus est Caelestinus, Romanus, qui usque ad an. 432 Ecclesiae praefuit. Hic Pontifex decessorum suorum decreta contra Pelagianos inviolabiliter servari mandavit [2]. Nestorium haeresiarcham et Semipelagianos, de quibus infra dicemus, compescuit. Novatianis ecclesias, quas Romae occupabant, ademit, et Rusticolam, eorum episcopum, plebem suam in privatis aedibus colligere iussit [3]. S. Palladium ad Scotos seu Hibernos destinavit episcopum et Evangelii praeconem.

79. *Ss. Hieronymi et Augustini obitus* — Interea s. Hieronymus in Bethlehemitico secessu inter pietatis et studiorum exercitia an. 420 prope nonagenarius obiit. Fuit is non

1) P. 117.
2) S. Prosper, *Contra Collator.* c. 41, et *Chron.* ad an. 429.
3) Socrat. l. VII, c. 11.

tantum vitae sanctitate sed etiam omni eruditionis genere spectatissimus, adeo ut s. Augustinus, Paulinus, Chromatius, aliique eruditi eum in difficilioribus quaestionibus consulerent. In primis mandato s. Damasi Pp., ut diximus, veterem ss. Librorum versionem latinam, dictam Italam, secundum textum graecum correxit. Postea V. Testamentum quoad maximam partem e textu hebraeo latine vertit, Novumque secundum textum graecum emendavit, unde Vulgata nostra descendit. Edidit praeterea diversi generis opera, exegetica, polemica, historica et epistolas; Libros sacros doctissimis commentariis interpretatus est; haereticos et novatores sui temporis, Helvidium, Iovinianum, Vigilantium, Pelagianos, Origenistas, Luciferianos confutavit, ut vidimus [1].

Decem annis post obitum s. Hieronymi (430) ad immortalem vitam transiit s. Augustinus. Hic ethnicos, Manichaeos, Donatistas, Pelagianos debellavit libris, doctrina et argumentorum pondere admirandis. Praeter haec scripta polemica reliquit alia plura diversi argumenti, exegetica, dogmatica, moralia, variasque epistolas, in quibus omnibus singularis ingenii vis et industria elucent [2].

80. *S. Honoratus, Ioannes Cassianus, s. Romanus* — Diximus supra, monasticum institutum in Occidente plurimum fuisse promotum opera ss. Eusebii Vercellensis, Ambrosii Mediolanensis, Hieronymi, Martini Turonensis et Augustini Hipponensis; in Oriente autem studio ss. Basilii, Gregorii Nazianzeni, Ephrem Syri et Ioannis Chrysostomi [3]. Idem institutum his temporibus in Gallia propagarunt s. Honoratus, fundator celebris monasterii Lerinensis [4]; Ioannes Cassianus, qui pro utroque sexu monasteria extruxit in vicinia Massiliae [5], et s. Romanus Sequanus, monasteriorum in monte Iura fundator [6].

Acoemetae — In Oriente novum monachorum genus instituit s. Alexander, scilicet Acoemetarum seu non dormientium, quod per choros divisi die ac noctu laudes Dei psallerent [7].

1) Edita a Martianaeo, Paris 1693, 5 tom. in-fol., et accuratius a D. Vallarsi, Veron. 1734, 11 vol. in-fol.; Venet. 1766, 11 vol. in-4°.
2) Edita a Benedictinis, Paris. 1676-1700, 11 tom. in-fol. — 3) Vid. p. 93-94.
4) Bolland., *Acta SS.* 16 ian.
5) Gregor. Turon., *Hist.* l. X, c. 29; Bolland., *Acta SS.* t. V iul. p. 458.
6) Bolland., ibid. 27 febr.
7) Ibid. 15 ian.

Simeon Stilytes — Aliud vitae genus eodem tempore praebuit s. Simeon Stylites, quem Theodoretus magnum orbis terrarum miraculum vocat. Is e vico Susan in finibus Cilicum oriundus, cum annis multis monasticam vitam fuisset professus, annos 30 in vertice columnae peregit; vitae austeritate, sacris concionibus et miraculis ubique notus, innumeros peccatores ad poenitentiam, haereticos ad Fidem, et infideles ad veri Dei cultum convertit [1].

81. *Semipelagiani* — Interim Pelagiana haeresi RR. Pontificum auctoritate, eruditorum virorum scriptis et imperatorum legibus repressa, disceptationes turbasque excitarunt Semipelagiani. Hi quamvis pleraque Pelagianorum placita improbarent, errores tamen iis valde affines defenderunt. Contendebant enim, ad initium fidei et boni operis gratiam interiorem non esse necessariam, sed sufficere vires liberi arbitrii; finalem perseverantiam in bono non esse singulare Dei donum seu gratiam, sed esse in potestate cuiusvis perseverare, si velit; praedestinationem electorum fieri e praevisis meritis solo arbitrio sine gratiae auxilio comparatis; Deum ita velle omnium hominum salutem, et Christum pro omnibus sic esse mortuum, ut omnes salvari possint, si velint, quam voluntatem non gratiae praevenienti, sed naturae viribus tribuebant [2].

Errorum horum initia haec fuerunt. Nonnulli huius temporis viri, caeterum pii et eruditi, in s. Augustini operibus, in quibus de gratiae necessitate et gratuita praedestinatione absque ullo ad hominis voluntatem respectu contra Pelagianos disputatur, reprehenderunt quasdam assertiones quibus liberum hominis arbitrium everti et fatalem necessitatem induci putabant. Quapropter ad conciliandam gratiam cum libera hominis voluntate, contenderunt, naturam humanam Adami peccato non adeo esse depravatam, ut non possit homo propriis et nativis viribus velle ac petere salutem, proinde hominem posse per se sine gratia habere initium fidei et in eadem acceptam perseverantiam usque in finem. Ex hoc fundamentali errore caeteri profluebant.

In primis doctrinam s. Augustini reprehenderant monachi Adrumetenses in Byzacena Africae provincia. Contra hos sanctus praesul in libro *de gratia et libero arbitrio* non minus hoc quam illam vindicavit; et in libro *de correctione et gratia* ostendit, eam non tantum iustam sed etiam efficacem esse ad animum hominis pro hac disponendum. Praecipue vero Massiliae in Gallia multi e clero et monachis semipelagianam doctrinam propugnabant. Inter eos celebriores erant Ioan. Cassianus, Vincent. Lerinensis, Faustus episc. Rhegiensis. S. Augustinus eorum sententias a Prospero Aquitano doctus, illis opposuit libros 2 *de Praedestinatione SSrum* et *de Dono perseverantiae*. Post eius mortem s. Prosper Aquitanus easdem sententias oppugnavit in libro *de gratia* contra *Collatorem* (Cassianum) et in responsionibus ad obiectiones Vincentianas atque capitula Gallorum [1]. Cum his nihil proficeret Prosper, Romam profectus, an. 431 a Caelestino Pp. litteras impetravit ad episcopos Galliae, quibus Pontifex oppugnatorum doctrinae s. Augustini audaciam et disceptationes coercuit, atque sancti praesulis iam defuncti memoriam vindicavit [2]. Verumtamen lis haud finita est. An. 494 Gelasius Pp. in Romana synodo libros Cassiani et Fausti Rhegiensis reiecit [3]. An. 520 Hormisdas Pp. in epistola *ad Possessorem* declaravit, doctrinam Fausti de gratia et libero arbitrio ab Ecclesia non recipi [4]. Demum an. 529 synodus Arausicana II editis 25 canonibus semipelagianos errores damnavit; quos canones cum Bonifacius Pp. II an. sequente apostolica auctoritate confirmasset, finis impositus est controversiae inter catholicos annis multis agitatae [5].

Cassianus, Vincentius, Faustus — Porro Ioan. Cassianus et qui illi consentiebant, non sunt incusandi haereseos, quum semipelagiani errores nondum essent decretorio Ecclesiae iudicio damnati. Nec omnes, qui in praesenti quaestione a D. Augustino dissentiebant, cunctos Semipelagianorum errores admisere, sed alii aliis gravius aberrarunt.

Ioan. Cassianus monasticam vitam annis multis in Oriente professus, postea in Galliam se contulit et Massiliae consedit. Eruditus pariter ac pius, reliquit libros 12 *de Institutis coenobiorum*, 24 *Collationes Patrum*

---

1) Theodoret., *Hist. Relig.* c. 26; Bolland., *Acta SS.* ad 5 ian.

2) S. Augustin. *Epist.* 225-26; D. Prosper, *Epist. ad Augustin.*, *Carmen de ingratis*, et *L. contra Collator.*

1) Opera D. Prosperi edidit Mangeant, Paris. 1711 in-fol.

2) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1612.

3) Ibid. t. IV, p. 1260. — 4) Ibid. p. 1530.

4) Ibid. p. 1666 et 1687.

et libros 7 *de Incarnatione* contra Nestorium [1]. Vincentius, monachus Lerinensis, edidit doctum Commonitorium adversus profanas haereticorum novitates [2]. Faustus, episcopus Rhegiensis, scripsit libros 2 *de gratia*, unum *De libero arbitrio*, Epistolam ad Lucidum presbyterum, aliaque [3].

82. *Praedestinatiani* — E commemoratis pelagianis et semipelagianis litibus alia Praedestinatianorum haeresis orta est. Hi gratiam eiusque operationem ita extollebant, ut liberum hominis arbitrium supprimerent; hominum salutem et perditionem fatali necessitati subiicerent; adderentque, Deum improbos non tantum ad aeternas poenas sed etiam ad culpam et peccata praedestinasse, ac propterea hominum actiones bonas aeque ac malas non esse liberas, sed inevitabili necessitate ab aeterno divinitus determinatas. Cum hos errores in Gallia praeter alios doceret Lucidus presbyter, eos anno circiter 475 Arelatensis et Lugdunensis synodi proscripserunt, et de mandato utriusque synodi scripto confutavit Faustus Rhegiensis [4].

C. Iansenius [5], G. Mauguin [6], I. Basnage [7] et nonnulli alii contenderunt, haeresim praedestinatianam esse commentum. At eos confutarunt praeter alios card. Noris [8], Sismondus [9], Natalis Alexander [10].

83. *Nestorii haeresis*—In Oriente impiam haeresim, quae catholicam de Divini Verbi incarnationis mysterio doctrinam evertebat funditus, induxit Nestorius. Is Germanicia Syriae oriundus, e monacho presbyter Antiochenus, et an. 428 episcopus Cp. creatus est. Brevi post pravam doctrinam, quam a Theodoro Mopsuesteno, magistro suo, acceperat, emovens contendit, ex duplici in Christo natura necessario sequi, duplicem in Christo esse personam; naturam humanam non physice et hypostatice sed moraliter esse divinae unitam; hominem, in utero B. M. V. formatum, esse distinctum a persona Verbi; incarnationem esse quamdam copulationem Divini Verbi cum homine iam integre et perfecte formato in utero B. M. V., et propterea B. M. V. non Deiparam, Θεοτοκον, sed Christiparam, Κριστοτοκον, esse appellandam [1]. Blasphemias has praedicante Nestorio, clerus, monachi et populus Cp. exhorruerunt, et communionem eius vitarunt. Ille vero non tantum Constantinopoli, sed etiam in Ægypto doctrinam suam propagare conatus est. Confestim s. Cyrillus, patriarcha Alexandrinus, catholicae doctrinae adversus Nestorium vindex destinatus, impias eius novitates confutavit in epistola ad monachos Ægypti; Nestorium, data ad eum epistola, ad meliorem mentem revocare conatus est; et pertinacem in prava doctrina ad Caelestinum Pp. detulit.

Caelestinus acceptis Cyrilli litteris, an. 430 Romae synodum coëgit, in qua post maturam rei discussionem impia Nestorii doctrina damnata est, et excommunicatio in eum lata, nisi intra 10 a denuntiatione dies errores suos retractaret et de Christo Domino praedicaret quae Romana, Alexandrina et universalis Ecclesia docebat [2]. Pontifex sententiae executionem demandavit Cyrillo Alexandrino. Litteras quoque scripsit tum ad Nestorium, ut reprobata novitate, ad avitam doctrinam rediret, cum ad clerum populumque Cp., ut in ea perseverarent Fide, quam s. Ioan. Chrysostomus, Atticus et Sisinnius iis praedicarant [3].

Cyrillus Alexandrinus, coacta episcoporum Ægypti synodo, alteram epistolam ad Nestorium scripsit, qua ei Romanae synodi sententiam significavit, addiditque 12 *anathematismos*, quorum comprobatione et subscriptione Nestorius errores suos damnaret [4].

Verum Nestorius omnia sprevit; Cyrillum Alexandrinum haereseos Apollinaristarum accusavit; Ioannem patriarcham Antiochenum, Andream Samosatenum, Theodoretum Cyrensem et alios quosdam episcopos sibi devinxit; ac imperatorem Theodosium in patriarcham Alexandrinum commovit.

84. *Concilium Ephesinum generale III*

---

[1]) Edita sunt Duaci, 1616, 2 tom. in-8°; Atrebat. 1628, in-fol.

[2]) Editum Parisiis, 1669 et 1684, Romae 1731 et alibi saepius. Nonnulli sentiunt, Vincentium semipelagianum esse diversum ab auctore *Commonitorii*. Contra dicunt card. Noris, *Hist. Pelag.* l. II, c. 11; et Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. V, c. 3, a. 7.

[3]) Extant in *Biblioth. max. PP.* Lugdun. t. VIII.

[4]) *Epist. ad Lucid.*, et LL. *de gratia et libero arbitrio.*

[5]) L. VIII *de Haeresi Pelag.* c. 23.

[6]) *Fabula praedestinatian.*

[7]) Annot. ad *Chron. Prosperi*, et Praefat. ad *Faust. Rheg.*

[8]) *Histor. Pelagian.* l. II, c. 15.

[9]) *Histor. praedestin.*

[10]) *Hist. eccl.* saec. V, diss. 5.

---

[1]) S. Prosper, *Chron.*; Socrat., *Hist. eccl.* l. VII, c. 32; I. Garnier, *Diss.* in *Part. II Commonit. Mar. Mercator.*; I. S. Assemani, *Biblioth. orient.* t. III, part. 2.

[2]) Labbe, *Concil.* t. II, p. 1623, 1688.

[3]) Ibid. p. 1621-1623. — [4]) Ibid. p. 1688.

*

(*an.* 431)—Quum autem disceptationes litesque augerentur, Theodosius de Caelestini Pp. assensu, episcopos Ephesum ad generale concilium vocavit. Convenerunt episcopi circiter 200. Pontifex eo legavit Arcadium et Proiectum episcopos, atque Philippum presbyterum, qui una cum Cyrillo Alexandrino, Apostolicae Sedis in praesenti negotio vicario, concilio praesiderent; iisque mandavit, ut in causa Nestorii secundum Romanae synodi sententiam ageretur. Quum iam congregati patres per dies 15 adventum Ioannis patriarchae Antiocheni expectassent; isque, Nestorii personae favens, nunc moras nectendo, nunc inducias rogando atque itineris difficultatem causando, adventum suum consulto retardaret, concilium coeptum est. Inprimis Nestorius ter invitatus ad concilium venire detrectavit, nihilque praeter convicia reddidit. Deinde lecta sunt quae adversus Nestorium fuerant suggesta, ss. Scripturarum Patrumque testimonia de sancto Incarnationis mysterio recitata, Conciliorum praecedentium symbola prolata, s. Cyrilli anathematismi adversus Nestorium confirmati. Deinde secundum Caelestini Pp. sententiam, quam patres Ephesini ut regulam secuti sunt, Nestorius damnatus atque Cp. sede depositus fuit, eius errores proscripti, et definitum, unam esse in Christo personam, nempe divinam, eoque nomine B. V. M. vere dici et esse Deiparam Θεοτοκον. Quae omnia concilium imperatori Theodosio, clero et populo Cp. ipsique Nestorio significavit.

Cum iam dies 5, ex quo causa Nestorii fuerat iudicata, essent elapsi, Ephesum venit cum 30 episcopis Ioannes Antiochenus. Hic aegre ferens, Nestorium, cui studebat, esse damnatum, suamque praesentiam haud diutius expectatam, ad concilium venire noluit; sed cum suis 30 episcopis et aliis 13 Nestorio addictis conciliabulum habuit, in quo s. Cyrillum Alexandrinum et Memnonem Ephesinum deposuit, et universo concilio contumeliam intulit.

Nihilo tamen secius concilium legitimum 2m sessionem celebravit. In ea legati Pontificis, Arcadius, Proiectus et Philippus, qui 1ae sessioni sub Cyrillo praeside non interfuerant, petierunt ut sibi exhiberentur ea, quae in causa Nestorii fuerant decreta, ut examinarent utrum secundum Caelestini Pp. sententiam causa esset iudicata. In 3a sessione legati damnationi et depositioni Nestorii, aliisque adstipulati sunt. In sessione 4a et 5a Ioan. Antiochenus eiusque complices episcopi, ter ad concilium vocati et venire spernentes, Ecclesiae communione privati sunt, et irrita declarata quae in eorum conciliabulo contra Cyrillum et Memnonem fuerant statuta. In 6a sess. Fidei definitio, a symbolo Nicaeno incipiens, lecta est et Concilii actis inserta. In 7a et ultima sess. discussae et decisae sunt quaedam controversiae privatae, conditique canones 6 contra Nestorium, Pelagianos et Messalianos.

Verum cum haec agerentur, Theodosius imperator, Ioannis Antiocheni et Candidiani comitis, qui imperatoris vices in concilio gerebat, fraudibus circumventus, patribus Ephesinis ita iratus est, ut Cyrillum Alexandrinum atque Memnonem Ephesinum custodiae tradi iusserit. Sed brevi post detectis fraudibus, conciliabuli gesta reprobavit, Ephesini concilii acta suscepit, et Nestorium in monasterium Antiochenum relegavit, in cuius locum ad Cp. sedem evectus fuit Maximianus [1].

Concilii Ephesini decreta a Caelestino Pp. fuisse confirmata, sat constat ex eius ad patres Ephesinos, Theodosium imperatorem, clerum populumque Cp. litteris [2]; fuitque hoc concilium in utraque Ecclesia, graeca et latina, conciliis oecumenicis semper adnumeratum.

Cyrillum Alexandrinum inter et Ioannem Antiochenum, urgente Theodosio, an. 433 pax composita est. Ioannes synodum coëgit, in qua concordiam cum Alexandrino patriarcha iniit, nestorianae haeresi anathema dixit, et Nestorii depositioni ac Maximiani ordinationi assensit. Huic concordiae subscripserunt plerique episcopi Orientis. Alii illam reiecerunt, partim quod Cyrilli fidem adhuc su-

---

1) Socrat. l. VII, c. 34; Evagr. l. I, c. 2-3; Liberat. *Breviar.* c. 5-6; Labbe, *Concil.* t. III, p. 1; Mansi, *Concil.* t. III, p. 1439.

2) Labbe et Mansi, ibid.; Baluz. *Concil.* Supplem. p. 383.—Natalis Alex. (*Diss.* IV *in saec. XV et XVI*), Auctor *Defens. Declarat. Cleri Gall.* (part. 3, l. 3), Card. Luzerne (*Sur la déclaration du clergé de France*), ex iis, quae concilium Ephesinum in causa Nestorii egit post Coelestini Pp. et Romanae synodi iudicium, inferre conantur, RR. Pontifices esse inferiores concilio generali, eorumque iudicia in dirimendis Fidei negotiis non esse irrefragabilia et irreformabilia. Verum ex ipsis Concilii actis et tota huius rei historia oppositum confirmatur, uti fuse ostenderunt Card. Orsi, L. *de irreformabili R. P. iudicio;* A. Muzzarelli, *De auctorit. R. P.* t. II, c. 7; I. B. Palma, *Prael. Hist. eccl.* t. I, p. 2. c. 22.

spectam haberent, partim quod Nestorium orthodoxum, ideoque iniuste damnatum, arbitrarentur. Brevi tamen post imperatoris legibus perterriti, paucis exceptis, cum Cyrillo Alexandrino et Ioanne Antiocheno consenserunt.

Quum Nestorius has divisiones foveret, iussu imperatoris relegatus est in Ægyptum, ubi an. 440, exesa vermibus lingua, corporisque putredine extinctus est, ut scribunt Evagrius [1] et Theodorus Lector [2]. Cum eo tamen secta extincta non est, ut infra videbimus.

85. *Xystus III Pontifex* (*an.* 432) — S. Caelestino, quum annis 8 et mensibus 5 sedisset, defuncto, suffectus est s. Xystus III, Romanus, qui usque ad an. 440 pontificatum gessit. Illum adhuc presbyterum, Zosimo pontifice, omnium primum coram frequentissimo populo anathema dixisse Pelagianis, scribit s. Augustinus [3]. Pontifex factus, Iulianum, inter Pelagianos famosum, qui fallacem correctionis spem prae se ferens, in communionem Ecclesiae et sedem Eclanensem, quibus privatus erat, irrepere tentabat, compescuit atque reiecit [4]. Concilii Ephesini acta confirmavit, et ad ipsum Nestorium ac episcopos Orientis adversus eius haeresim sententias dedit [5].

86. *Persecutio Vandalorum* — In Africa catholici dirissimam persecutionem subierunt post invasionem Vandalorum. Hi enim Genserico duce, an. 429, ex Hispania in Africam transierunt, eamque post cruentissimam civium caedem, urbium et agrorum vastationem subegerunt. Religione ariani catholicis infensissimos se exhibuerunt, eorum basilicas occuparunt, bona ecclesiarum compilarunt, et praecipue in ecclesiasticos et honoratiores viros multis modis saevierunt. An. 439 occupata Carthagine, tanto furore in catholicos debacchati sunt, ut de eorum Religione in Africa conclamatum videretur. Possidius episcopus Calamensis, rerumque testis oculatus, de persecutionis saevitia loquens scribit: « Vandalorum gentem omni saevientem crudelitate et atrocitate, caedibus, aliisque innumerabilibus et infandis malis depopulatam esse; nulli sexui, nulli parcentem aetati, nec ipsis Dei sacerdotibus et ministris, nec ipsis ecclesiarum ornamentis vel aedificiis: ecclesias sacerdotibus et ministris destitutas, virginesque sacras et quosque continentes ubique dissipatos; et in his alios defecisse tormentis, alios gladio peremptos esse, alios in captivitate, perdita animi et corporis integritate et fidei, malo more et duro hostibus deservire: hymnos et laudes de ecclesiis deperiisse, et aedificia ecclesiarum quamplurimis in locis igne concremata esse [1] ». Addit Victor Vitensis, tantam fuisse Vandalorum impietatem, ut catholicorum ecclesias ingressi, quo tempore sacramenta populo administrabantur, Corpus et Sanguinem Christi pavimentis spargerent, pedibus calcarent [2].

Grandem itaque tempestatem, magnaque pericula ecclesia Africana hisce temporibus subiit. Id tamen bonum ex hac persecutione secutum est, quod multi sacerdotes Fidei causa in exilium eiecti et navibus impositi, in alias regiones dissitas pervenerint, ibique christianam Religionem propagarint [3].

87. *Synodi Rhegiensis, Arausicana et Vasensis* — Post Vandalorum invasionem Africani episcopi consuetas synodos, in quibus tot sacrae leges pro disciplina et ecclesiastico regimine conditae sunt, intermittere coacti sunt. In Galliis an. 439 episcopi 13, praeside s. Hilario Arelatensi, convenerunt Rhegium in provincia Narbonensi pro causa Armentarii, qui contra canones episcopus Ebredunensis fuerat ordinatus. Editi sunt in hac synodo canones 8, quorum 1s duos episcopos, qui Armentarium ordinarant, conciliis ordinariis interesse vetat; 2s ordinationem Armentarii irritam declarat; 6s et 7s prohibent, ne quis clericorum ad ecclesiam modo vacantem accedat praeter episcopum vicinum, qui defuncti antistitis exequias curet, bonorum ecclesiae indicem conficiat, deinde ad ecclesiam suam revertatur, donec ad novi episcopi electionem metropolitani litteris evocetur [4].

Anno 441 idem Hilarius synodum celebravit Arausicae, in qua editi sunt canones 30. In his inter alia statuitur, ne diaconissae deinceps ordinarentur [5]. In synodo Vasensi, quae anno sequente coacta fuit, conditi sunt canones 10 [6].

88. *S. Leo I Pontifex* (*an.* 440) — Summum

1) *Hist. eccl.* l. I, c. 7.
2) *Hist. eccl.* l. II, c. 38. — 3) *Epist.* 194.
4) S. Prosper, *Chron.* ad an. 439.
5) Gennad., L. *de Scriptor. Eccl.* c. 51, et apud Labbe, *Concil.* t. III, p. 1260.

1) *Vita s. Augustini*, c. 28; Baron., ad an. 437; Ruinart, *Hist. persecut. Vandal.* l. I.
2) *De persecut. Vandal.* l. I.
3) *Martyrol. Rom.* 1 sept.
4) Labbe, *Concil.* t. III, p. 1284.
5) Labbe, ibid. p. 1446. — 6) Ibid. p. 1456.

Ecclesiae pontificatum tum gerebat s. Leo I, qui anno 440 defuncto Xysto III successit, annisque 20 Ecclesiam sanctissime rexit. Is sacerdotalis consecrationis ritum in Mauritanis ecclesiis restituit [1]. Rusticum, episcopum Narbonensem, se episcopatu abdicare cogitantem, ad perseverandum in suscepto labore hortatus est, et ad varias eius consultationes de maiorum clericorum continentia et poenitentia, de votis et professione castitatis, de publica poenitentia, aliisque respondit [2]. Manichaeorum, qui magno numero ex Africa Romam confugerant, haeresim tanta industria debellavit, ut plures eam eiurarint [3]. Pelagianam haeresim, in provincia Venetica repullulantem, exscidit [4]. Priscillianistarum audaciam in Hispania repressit [5]. An. 445 synodum Romae celebravit in causa s. Hilarii, episcopi Arelatensis, qui iuribus metropoliticis in Viennensi et Narbonensi provinciis, quondam a Zosimo Pp. Arelatensi episcopo concessis, sed postea revocatis, usus, Celidonium episcopum deposuerat, et in locum Proiecti, episcopi aegrotantis, alium ordinarat. Cum Celidonius manifesta testium depositione sese purgasset, et Hilarius, causa coram synodo pendente, clam Roma discessisset, Pontifex Celidonium absolvit, Proiectum in sede sua permanere iussit, et Hilarium ob usurpata iura increpuit [6]. S. Hilarius se tanta cum humilitate Romanae synodi sententiae submisit, et quidquid hac in re humanitus admiserat, ita correxit, ut s. Leo postea in litteris suis ad episcopos provinciae Arelatensis eum nominarit sanctae memoriae virum [7]. — Vetuit s. Leo christianos peccata sua palam confiteri [*]; decrevitque, sicuti legitur in Libro Pontificali, *ut intra actionem Sacrificii diceretur* « sanctum Sacrificium, immacolatam hostiam [*] ».

89. *S. Cyrilli Alexandrini obitus (an. 444)* — S. Leone pontificatum gerente, an. 444 ad immortalem vitam transiit s. Cyrillus, patriarcha Alexandrinus, vir sanctus simul et eruditus, catholicae Fidei defensor egregius, et haeresum, praecipue nestorianae, debellator acerrimus. Plura reliquit opera homiletica, exegetica, dogmatica et polemica, inter quae praecipua sunt, Commentarii in s. Scripturam, Homiliae, tractatus de ss. Trinitate contra Arianos, tractatus de Incarnatione et anathematismi contra Nestorium, atque libri 10 adversus Iulianum apostatam [1].

S. Isidorus et alii — Cum s. Cyrillo floruerunt s. Isidorus Pelusiota, monachus, cuius supersunt libri 5 Epistolarum [2]; s. Petrus, eloquentiae praestantia dictus Chrysologus, episcopus Ravennatensis, qui scripsit Sermones 176 et Epistolam ad haeresiarcham Eutychetem, qua hunc ad meliorem mentem revocare conatus est [3]; s. Eucherius, e monacho Lerinensi episcopus Lugdunensis, qui praeter libros de mundi contemptu et eremi laude, quaedam scripta exegetica reliquit [4]; s. Hilarius, episcopus Arelatensis, qui praeter vitam s. Honorati scripsit homilias varias, expositionem symboli, epistolas et carmina [5]; s. Maximus, episcopus Taurinensis, plures elegantes homilias composuit [6]; Paulus Oro-

---

[1]) *Epist.* 1. — [2]) *Epist.* 2.
[3]) S. Prosper, *Chron.* — [4]) *Epist.* 6 et 7.
[5]) *Epist.* 15. — [6]) Labbe, *Concil.* t. III, p. 1463.
[7]) *Epist.* 96. — P. Quesnellus in iis, quae praemisit editioni *Operum* s. Leonis, in causa Celidonii Hilario omnia laudi, Leoni vero vituperio vertit. Contra quem videsis FF. Ballerini in editione *Operum* s. Leonis; Mansi in *Animadversion. ad Natal. Alex. saec. V*, c. 5, a. 8.

*) En verba s. Leonis excerpta ex Epistola 136, alias 80, c. 2: « Illam etiam contra Apostolicam regulam praesumptionem, quam nuper agnovi a quibusdam illicita usurpatione committi, modis omnibus constituo submoveri, ne videlicet de singulorum peccatorum genere, libello scripta professio publicetur: *cum reatus conscientiarum sufficiat solis sacerdotibus indicare confessione secreta* ». Ex quo patet falsum profari eos, qui asserunt primis quatuor Ecclesiae saeculis consuevisse fideles confessione publica manifestari peccata mortalia etiam occulta; siquidem s. Leo huiusmodi confessionem non abrogasset, ut *praesumptionem* Apostolicae regulae contrariam, si primis rei Christianae saeculis in usu fuisset.

*) Recte advertit Card. Bona, *Rer. Liturg.* l. II, c. 13, § 3, non totam orationem sed tantum postrema illa verba s. Leonem Canoni addidisse. Nam Auctor *Quaestionum utriusque Testamenti*, qui fuit s. Leone antiquior, ipsius orationis mentionem fecit. Quod si rescivisset Pamelius anceps haud fuisset *Liturgicorum* tom. I, in definiendo utrum ea sola verba, an integram orationem Leo canoni addiderit.

[1]) Bolland., *Acta SS.* 28 ian.; Tillemont, *Mémoires*, t. XIV. Opera s. Cyrilli graece et latine edidit I. Aubert, Paris. 1638, 6 tom. in-fol.
[2]) Bolland., *Acta SS.* 4 febr.; Tillemont, *Mémoires*, t XV. Epistolae eius prodierunt graece et latine Paris. 1638.
[3]) Butler, *Vies de SS.* 4 déc.; Ceillier, *Biblioth.* t. XIV, p. 11. Opera s. Petri Chrysol. edita sunt Venet. 1750, et August. Vind. 1758, in fol.
[4]) Butler, ibid. 16 nov.; Tillemont, ibid. Extant opera eius in *Bibl. Max. PP.* Lugdun. t. VI.
[5]) Bolland., *Acta SS.* 5 mai. Opera eius edita sunt Romae 1731, in-8°.
[6]) Bolland., ibid. 25 iun. Opera eius edita sunt Rom. 1781, in-fol.

sius, presbyter Tarraconensis, praeter libros de Priscillianistarum et Origenistarum erroribus et de libero arbitrio contra Pelagianos, edidit Historiarum libros 7 a mundo condito usque ad annum post Christum natum 416 [1]; Marius Mercator, qui contra Caelestium et Iulianum pelagianos, ac contra Nestorium scripto certavit [2]; Socrates, patria Cp., dictus Scholasticus, scripsit Historiae ecclesiasticae libros 7 ab an. 306 usque ad 439; Hermias Sozomenus, Gazensis, Historiam ecclesiasticam adornavit ab an. 323 usque ad 439; Theodoretus, episcopus Cyrensis, qui aliquandiu Nestorio patrocinatus, deinde ei anathema dixit, praeter plura scripta exegetica et polemica reliquit Historiam ecclesiasticam ab an. 324 usque ad 428, Historiam religiosam, et haereticarum Fabularum libros 5 [3]; Philostorgius, patria Cappadox et religione arianus, contexuit Historiae ecclesiasticae libros 12 ab origine arianae haereseos usque ad ann. 425 [4].

90. *Nestorianorum status* — Interea Nestorii fautores ecclesiasticam unitatem in Oriente graviter turbabant. Concordiae inter Ioannem Antiochenum et Cyrillum Alexandrinum initae [5], praeter alios restitit Theodoretus Cyrensis, qui ab initio scripserat contra 12 *anathematismos* s. Cyrilli. Eutherius Tyanensis et Helladius Tarsensis appellarunt Xystum III. At Pontifex eorum appellationem reiecit, et Ioanni atque Cyrillo de concordia gratulatus est. An. 434 Theodosius mandavit, ut Theodoretus et caeteri ad communionem cum Ioanne Antiocheno redirent vel sedes suas desererent. Tum Theodoretus et plerique alii concordiae inter Antiochenum et Alexandrinum patriarchas initae atque decretis Ephesini concilii assenserunt. Meletius Mopsuestenus, Alexander Hierapolis et alii pauci contumaces e sedibus suis pulsi sunt. An. 435 Theodosius legem dedit, qua edixit, ut Nestorii libri undequaque conquisiti ultricibus flammis devoverentur, Nestoriani nusquam convenirent, et non Christiani sed Simoniani vocarentur. Tunc Nestoriani libros Theodori, Mopsuesteni quondam episcopi et Nestorii magistri, qui huius erroribus praeluserat, in varias linguas versos quaquaversum divulgarunt. His propagandae haereseos artibus restiterunt Theodorus Ancyranus, Acacius Melitinensis et Rabulas Edessenus; qui etiam ad episcopos Armeniae scripserunt, ne Theodori Mopsuesteni libros reciperent. Proclus, qui an. 434 Maximiano in sede Cp. successerat, ab Armeniis de doctrina Theodori interrogatus, ad eos dedit epistolam, *tomum* inscriptam, in qua pravas Nestorianorum artes refellit, rectamque de mysteriis ss. Trinitatis et Incarnationis doctrinam exposuit.

Nestoriani in imperio romano repressi, transierunt in Persidem. Eorum dux et antesignanus fuit Barsumas, quem Nisibis episcopum ordinarunt. Inter christianos Persidis haeresim suam propagarunt eo successu, ut versus finem huius saeculi ipsum archiepiscopatum Seleuciensem possiderent. Profuit iis Persarum in Graecos odium, qui christianos Persas sibi magis devinctos fore putabant, si a Graecis etiam religione dissentirent. Sequentibus saeculis pestifera haeresis e Perside in Indiam orientalem, Arabiam meridionalem et in provincias a Persis vel Mahometanis imperio graeco ereptas, in ipsas Sinas delata est [1].

91. *Eutyches eiusque haeresis* — Vix condemnata erat haeresis nestoriana, quum nova exorta est, nempe eutychiana, quam protulit Eutyches, celeberrimi in urbe Constantinopoli monasterii archimandrita. Is, cum nestorianos errores nimio ardore oppugnaret, et nonnulla s. Cyrilli verba male intelligeret, ex unitate personae in Christo conclusit, unam tantum in eo esse naturam post incarnationem. Interrogatus enim in synodo Cp. respondit: « Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante unitionem; post unitionem vero unam naturam confiteor ». Vnde consequebatur, vel unam Christi naturam e duabus compositam vel humanam post unionem a divina absorptam fuisse [2].

Eutyches a Flaviano episcopo Cp. an. 448 in synodo 32 episcoporum propter pertinaciam in errore sacerdotii munere et monasterii praefectura privatus [3], provocavit ad R. Pontificem. At s. Leo, acceptis Flaviani litteris, non solum non detulit Eutychetis appellatio-

---

1) Lugd. Batav. 1738, et in *Bibl. Max. PP.* Lugdun. t. VI.

2) Opera eius edidit R. P. Garnier, Paris. 1673, in-fol., et Galland., *Bibl. PP.* t. VIII.

3) Paris. 1642, 4 vol. in-fol., quibus 1684 additum 5 vol.

4) Socratis, Sozomeni, Theodoreti et Philostorgii Historias graece et latine edidit H. Valesius.

5) Vid. p. 132.

---

1) Liberat. *Breviar.* c. 10; Baronius et Pagi, ad an. 433-35; Tillemont, *Mémoires*, t. XIV; Assemani *Biblioth. orient.* t. III, part. 2.

2) S. Leo, *Serm.* 27; s. Prosper, *Chron.*

3) Labbe, *Concil.* t. III, p. 1467.

ni, sed ad evertendam nascentem haeresim, celeberrimam ad Flavianum dedit epistolam, seu *tomum* *, in qua catholicam doctrinam de incarnatione Christi Domini exposuit, et cui postea in generali concilio Chalcedonensi unanimi omnium voce acclamatum est: *Petrus per Leonem locutus est.*

Eutyches videns, rem sibi Romae male cessisse, opera Chrysaphii, potentissimi in Theodosii aula eunuchi, imperatorem fraudibus circumvenit. Hic an. 449 Ephesi synodum indixit, quae est famosum conciliabulum Ephesinum, vulgo *Latrocinium* vocatum, cum illic cuncta fraudibus et vi peracta sint. Convenerunt episcopi 130. Spretis legatorum Pontificis iuribus, praesedit perditissimus Dioscorus, episcopus Alexandrinus. Eutyches oblata fidei confessione, falsitatis et ambiguitatis plena, in pristinum statum restitutus est. Flavianus Cp. et Eusebius Dorylcensis, aliique episcopi damnati sunt. Legati Pontificis et quotquot conciliabuli actis subscribere recusabant, pessime accepti sunt, adeo ut fuga salutem quaerere fuerint coacti; et Flavianus, quod R. Pontificem appellasset, ita pugnis et calcibus fuit caesus, ut triduo post vita excesserit [2]. S. Leo Pp. his auditis, eodem anno Romae synodum coëgit, in qua Ephesini conciliabuli gesta rescidit, Dioscorum damnavit, et Flaviani memoriam in honorem restituit. Deinde apud Theodosium et Valentinianum III augustos egit, ut generale concilium celebraretur, in quo tanta mala sollemniter reformarentur. At restitit Theodosius imperator [3].

Brevi post, an. 450, obiit Theodosius [4]; eoque sine haerede defuncto, imperii summa rediit ad Pulcheriam Theodosii sororem, quae Marcianum coniugem et imperii consortem assumpsit.

92. *Concilium Chalcedonense generale IV* (*an.* 451) — Tunc s. Leo, quod frustra a Theodosio postularat, consecutus est. Concilium generale indictum fuit Nicaenae, sed inde mox translatum est Chalcedonem. Convenerunt episcopi ex universo orbe christiano circiter 600. Praesederunt s. Leonis legati, Paschasius et Lucentius episcopi, Bonifacius et Basilius presbyteri; fuitque absolutum 16 sessionibus. In primis secundum s. Leonis ad Flavianum epistolam, quam Patres ut irreformabilem doctrinae regulam secuti sunt, eutychiana haeresis damnata est, et definitum, quod Christus unus et idem sit in duabus naturis *inconfuse, immutabiliter, indivise et inseparabiliter.* Eutyches et Dioscorus cum toto *latrocinio* Ephesino damnati sunt, et episcopi ab eutychianis partibus redeuntes, in pristinos gradus recepti. Post haec quaedam causae particulares compositae fuerunt. Sess. XV, absentibus legatis Pontificis, editi sunt canones 28, secundum codices graecos 30. Primus antiquos canones confirmat; 2^s simoniacas ordinationes damnat; 3^s prohibet clericis negotiorum saecularium procurationem; 4^s monachos subiicit episcopo loci; 6^s vetat, ne quis ordinetur, quin alicuius Ecclesiae ministerio deputetur; 9^s, ne clerici inter se litigantes, ad saecularia iudicia convolent; 13^s, ne clerici peregrini absque proprii episcopi litteris ad ministerium admittantur; 26^s, ne monachus aut virgo Deo consecrata, transeat ad nuptias; 27^s excommunicat raptores; 28^s confirmat episcopo Cp. primas honoris partes post R. Pontificem, eique ius patriarchicum seu ordinationes metropolitarum tribuit in Pontica, Asiatica et Thracica dioecesibus. Sess. XVI et ultima legati Pontificis contra praedictum canonem 28^m reclamarunt constantia flecti nescia [1]. His absolutis, quae in concilio acta fuerant, significata fuerunt s. Leoni Papae. Pontifex ea, quae pro Fidei definitione contra eutychianam haeresim et pseudosynodum Ephesinam secundum legatorum instructiones decreta fuerant, confirmavit; sed quae canone 28° constituta erant, tanquam nova et concilii Nicaeni decretis et Alexandrinae ac Antiochenae ecclesiarum privilegiis contraria, reiecit [2].

---

*) Hoc nomine ipse S. Leo donavit memoratam ad Flavianum epistolam. Eutychiani Leonem de hoc verbo irriserunt, sed s. Ephrem Patriarcha eos refellit. Cf *Bibliothecam Photii*, cod. 229.

2) S. Leo, *Epist.* 93; Liberat., *Breviar.* c. 12; Nicephor., *Hist. eccl.* l. XIV, c. 47; Evagr. l. II, c. 2; Labbe, loc. cit. p. 1472.

3) S. Leo, *Epist.* 24-30; Labbe, ibid. p. 1475.

4) Theodosius II varias leges in favorem Ecclesiae tulit, rem litterariam fovit, RR. principum leges per clarissimos iurisconsultos in unum corpus, quod *Codex Theodosianus* dictum est, collegit, aliaque plura bene gessit; sed sub exitum vitae in Eutychetis partes propensior fuit.

1) Labbe, *Concil.* t. IV.

2) S. Leo, *Epist.* 54, 55, 61, 62; Labbe, ibid.; Cf p. 112-113. Concilium Chalcedonense, dum epistolam s. Leonis veluti de ore s. Petri prolatam celebravit et ut Fidei regulam secutum est, egregium dedit testimonium de infallibilitate RR. Pontificum in dirimendis Fidei morumque controversiis. Attamen Febronius, L. *de statu Eccl.* c. 6, et defensores *Declarationis cleri Gallicani* ex hoc ipso concilio adversus eamdem RR. Pontificum infallibilitatem ar-

Imperator Marcianus quoque legem edidit, qua concilii decreta ab omnibus servari mandavit. Verumtamen haeresis extincta non est. Illius sectatores, qui ab auctore Eutychiani dicti sunt, quamvis paulo post inter se divisi, turbas gravissimas in Oriente excitarunt, et quaquaversum, praesertim Zenone et Anastasio imperantibus, prava dogmata propagare conati sunt, ut infra videbimus.

93. *Anglo-Saxones in Britannia*—Dum sic in Oriente dissensiones, turbasque excitabant haeretici Nestoriani et Eutychiani, in Occidente ecclesiarum pax et prosperitas perturbabantur barbarorum incursionibus, bellis ac direptionibus. Angli et Saxones invaserunt insulas Britannicas, et eiectis post plura certamina incolis, sedes illic fixerunt. Quum isti populi essent indole feroces et religione ethnici, cuncta ferro et igne vastarunt; Britannos praesertim episcopos et sacerdotes immaniter caederunt, totamque pene Religionem christianam illic deleverunt. Britanni e caedibus superstites, partim confugerunt in Galliam et consederunt intra fines Armoricae, quae inde Britannia minor dicta est, partim intra Walliae montes se receperunt, ubi suam contra Anglo-Saxones libertatem defenderunt.

Attila in Gallia et Italia—An. 451 Attila, Hunnorum rex, cognomento *Flagellum Dei*, cum exercitu irruit in Gallias, earumque urbes nobilissimas, Metas, Treviros, Tongros, Rhemos, vastavit. Verumtamen ab Aëtio Romanorum duce in campis Catalaunicis profligatus, iterum Rhenum traiicere coactus est. Anno sequente, viribus resumptis, Alpes perrupit, Aquileiam, Ticinum, Mediolanum vastavit, omnique Italiae terrorem iniecit. S. Leo Pp., illi ad confluentes Mincii et Padi occurrens, ita atrocem animum permulsit, tantumque auctoritate patuit, divinaque valuit eloquentia, ut ex Italia obedienter imperata faciens, exercitum trans Danubium reduxerit [1].

94. *Synodi Arelatensis et Andegavensis* (*an.* 452-453)—Quum his barbarorum incursionibus ecclesiasticae rei et disciplinae clades non modicae essent illatae, episcopi, ut iis mederentur, quam primum licuit, synodos coëgerunt. Extant in hanc rem canones 56 synodi Arelatensis II, an. 452 celebratae, qui potissimum extracti sunt e concilio Nicaeno et Arelatensi; et canones 12 Andegavensis, quam an. 453 celebravit Leo Bituricensis [1].

95. *Gensericus Romam depraedatur* (*an.* 455)—Vix Hunni Italia erant egressi, quum in eam irruerunt Vandali. Anno enim 455 interempto Valentiniano III, imperium Occidentis arripuit Petronius Maximus. Gensericus Vandalorum rex, ab Eudoxia, Valentiniani vidua, adversus Maximum ex Africa evocatus, in Italiam exercitum traiecit; victor Romam usque progressus, urbem cepit ac depraedatus est; attamen s. Leonis oratione lenitus, a caede et incendio abstinuit. Maximus a suis interfectus est eodem anno, et Gensericus in Africam remeavit [2].

96. *Conversio Hibernorum per s. Patricium*—Romanorum imperio in Occidente ad finem properante, populi novi regno Christi idest Ecclesiae adgregabantur. In Hibernia Evangelii praedicatio celeres progressus fecit. Insulam istam occupabant Scoti, homines admodum feri. Iam a longiori tempore aliqua christianae Religionis semina e vicina Britannia et Gallia inter eos sparsa fuerant. Anno vero 431 Caelestinus Pp. ad eos episcopum et Evangelii praeconem ablegavit s. Palladium, antea Romanae ecclesiae diaconum. Hic primo in Hibernia, deinde Scotis qui ex ea in Britanniam septentrionalem, hodiernam Scotiam, transierant, Evangelium praedicavit [3]. Brevi post in Hiberniam venit s. Patricius. Hic in Britannia septentrionali haud procul a Glascua natus an. 377, adhuc iuvenis a piratis in Hiberniam abductus est. Post plures annos e captivitate liberatus, in Galliam et Italiam venit. Progressu temporis presbyter et tandem a Caelestino Pp., qui eum convertendis Hibernis prae caeteris aptum iudicabat, episcopus pro iisdem ordinatus est. Patricius demandatum sibi munus ardenti religionis zelo et pia in Deum fiducia aggressus est, et exhortatione indefessa, labore improbo et prodigiis tandem gentis ferociam, magnatum resistentiam et sacrificulorum malignitatem devicit, et universam pene

gumenta deprompserunt. Contra quos videsis F. A. Zaccar., *Antifebron.* part. II, l. 4, c. 3; P. Ballerin., *De vi et ratione primatus*, c. 15, § 13; Card. Orsi, *De irreformabili R. P. iudicio*, l. I; Muzzarelli, *De auctoritate R. P.* t. II, c. 8; Palma, *Prael. Hist. eccl.* t. I, p. II, c. 24.

1) Prosp. *Chron.*; Gregor. Turon., *Hist. Franc.* l. II, c. 6 et 9; Iordan. *De rebus Geticis*, c. 34-42.

1) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1010 et 1020.

2) Prosper, *Chron.*; Evagr., *Hist. eccl.* l. II, c. 7; Procop., *De bello Vandal.* l. I.

3) Vsser. *Antiquit. eccl. Britann.*; Tillemont, *Mémoires*, t. XVI; Bolland. *Acta SS.* 6 iul.

insulam ad christianam Religionem perduxit. Quam ut firmaret, episcopatus erexit, inter quos Armacanum primarium ipse gessit, presbyteros aliosque clericos ordinavit, monasteria virorum et feminarum fundavit. Postquam annis circiter 30 inter continuos labores et itinera apostolica, inter maximas molestias et vitae pericula, pietatem plantasset, moresque correxisset, laborum suorum praemia aeterna consecutus est, Hibernorum apostolus iure meritoque appellatus[1].

S. Severinus apostolus Noricorum — In antiquo Norico, quod hodiernam Austriam et Bavariam complectebatur s. Severinus tanto cum fructu Christum Dominum praedicavit, ut Noricorum apostolus vulgo cognominatus sit. Iamdudum ante haec tempora Evangelium illic fuerat praedicatum et ecclesiae institutae; sed Hunnorum, Herulorum, Turcelingorum et aliorum barbarorum invasionibus grandes tempestates subierant. Severinus a Deo excitatus, ad barbaros Norici incolas profectus est, iis poenitentiam et christianam doctrinam praedicavit, totusque incubuit, ut efferatos incolarum mores emolliret, eorumque mentes verbo et exemplo ad coelestia appetenda erigeret. Splendor sanctitatis, qua praefulgebat, rerumque gestarum celebritas tantam illi fiduciam ac venerationem conciliarunt, ut ipsi Herulorum et Rugiorum reges eum impense colerent[2].

97. *S. Leonis M. obitus* (*an.* 461) — Quum s. Leo 20 annis summum pontificatum gessisset, ad coelestem patriam migravit, vitae sanctitate, eloquentia, Fidei defensione, aliisque rebus gestis vere Magnus. Reliquit plures epistolas, disciplinam et historiam ecclesiasticam huius aevi praeclare illustrantes, inter quas celeberrima est illa ad Flavianum Cp., homilias seu sermones multos[3].

S. Hilarus Pontifex — In locum s. Leonis subrogatus est s. Hilarus, sardus, R. E. diaconus, qui sedit usque ad an. 467. Hic memor quanti Pontificis esset successor, vestigiis eius inhaesit. Concilia Nicaenum, Ephesinum et Chalcedonense ac s. Leonis ad Flavianum Cp. epistolam seu *tomum* auctoritate sua confirmavit, et in Nestorium ac Eutychetem, eorumque sectatores anathema renovavit[4].

1) Ysser. et Tillemont, loc. cit.; Bolland. *Acta SS.* 17 mart.
2) Bolland. ibid. 8 ian.
3) Edid. FF. Ballerin., Venet. 1753, 3 vol. in-fol.
4) Baron. ad an. 461.

Contra Anthemii, imperatoris Occidentis, studium, qui Macedonianos secum Romam adduxerat, eisque conveniendi potestatem in urbe postulabat, invictus stetit, et a proposito eum deterruit[1]. An. 465 Romae 48 episcoporum synodum celebravit, in qua editi sunt canones 5. Primus canones Nicaenos et Apostolicae Sedis decreta servari mandat; 2s et 3s a suscipiendis Ordinibus sacris arcent bigamos, viduarum maritos, illitteratos, mutilos et poenitentes; 5s cavet, ne quis episcopus sibi successorem designet[2].

98. *Claudianus Mamertus, aliique scriptores* — Inter scriptores ecclesiasticos hoc tempore floruerunt, Claudianus Mamertus, Viennensis ecclesiae presbyter, qui varii generis litteris, sacris et profanis, excultus, scripsit libros 3 de statu seu natura animae, carmenque contra vanos poetas[3]; Victorius Aquitanus, qui rebus mathematicis perquam exercitatus, canonem paschalem usque ad an. 532 composuit[4]; Salvianus presbyter Massiliensis, qui divinis humanisque litteris eruditus, scripsit libros 8 de Dei providentia et gubernatione, 4 contra avaritiam, et aliquot epistolas[5]; Gelasius Cyzicenus, Caesareae in Palaestina episcopus, qui edidit historiam Actorum Concilii Nicaeni[6].

99. *S. Simplicius Pontifex* (*an.* 467) — S. Hilarum post pontificatus annos fere 6 defunctum, excepit s. Simplicius, Tiburtinus, qui usque ad an. 483 Ecclesiam cum magna sanctitatis et prudentiae laude gubernavit. Eum sub pontificatus initia tentavit Leo, imperator Orientis, ut Cp. episcopo patriarchica iura in Pontica, Asiatica et Thracica dioecesibus confirmaret, sed Simplicius decessorum suorum, s. Leonis et s. Hilarii, exem-

1) Gelas. I *Epist.* 13.
2) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1060. — Fuit olim in more positum, ut Episcopi sibi successorem designarent. Eo iure recte ac sapienter usi sunt complures Antistites, *cum*, ut prodit Baronius ad an. 426, n. 13, *quos sanctissimos scirent, eos ad Episcopale munus deligerent*. Id, cum secus fieri coepisset, interdixit Nicaena Ia synodus. Non incongruum est memorare quod D. Augustinus de seipso accidisse narrat, Epist. 213, alias 110, § 4: *Adhuc in corpore posito beatae memoriae Patre et Episcopo meo sene Valerio, Episcopus ordinatus sum, et sedi cum illo, quod Concilio Nicaeno prohibitum esse nesciebam, nec ipse sciebat.*
3) Libri de statu animae editi sunt Antw. 1617, et t. VI *Bibl. maxim. PP.*
4) Edit. ab Æg. Bucherio, Antw. 1633.
5) Galland. *Biblioth. PP.* t. X.
6) Harduin. *Concil.* t. I.

plo insistens, imperatoris consiliis restitit [1]. Pari constantia Eutychianorum, praesertim Petri Moggi et Petri Fullonis, audaciae et pravis artibus restitit, ut videbimus. Gaudentium episcopum Aufiniensem, propter illicitas ab eo factas Ordinationes potestate ordinandi privavit, et solum quartam partem redituum Ecclesiae et oblationum ei concessit, mandans, ut partes duae ecclesiasticis fabricis et peregrinorum atque pauperum sustentationi prodessent, tertia autem clericis secundum singulorum merita divideretur [2].

Id ipsum, quantnm ad bonorum seu redituum ecclesiasticorum partitionem pertinet, decreverunt Gelasius I, Gregorius M., aliique Pontifices atque concilia. Initio cura bonorum ac redituum ecclesiasticorum erat apud episcopos, qui eam oeconomo vel archidiacono committebant. Ex iis episcopi et clerici alebantur, egentibus et ecclesiarum impensis seu fabricis succurrebatur. Postea vero ecclesiastica bona in quatuor partes divisa fuerunt, et una episcopo, altera clericis ecclesiae addictis, tertia fabricae ecclesiae, quarta pauperibus attributa [3]. —Ordinis sacramentum mense decembri conferri solitum, mense februario administravit [4].

100. *Eutychianorum turbae* — Postquam eutychiana haeresis in concilio Chalcedonensi sollemniter esset damnata, illius sectatores omni via hoc concilium et defensores eius oppugnarunt, gravesque turbas in Oriente excitarunt. An. 452 in Palaestina Theodosius, nomine potius quam vita monachus, multos monachos concitavit contra Chalcedonense concilium, perinde ac si in eo Fides fuisset prodita. Hi excitata plebe Hierosolymam armis occuparunt, atque in locum Iuvenalis ipsum Theodosium Hierosolymorum episcopum ordinarunt. Aliis etiam Palaestinae episcopis, partim occisis partim fugatis, Eutychianos subrogarunt. In omnes, qui Chalcedonensi concilio et Leoni Pp. anathema dicere nolebant, immaniter saevierunt. An. 453 turbis militari manu finis impositus est. Iuvenalis sedi suae restitutus, non multo post in synodo fidem Chalcedonensis concilii explicavit, multosque rebelles monachos ad unionem cum Ecclesia reduxit.

Verum in Ægypto, quae principalis eorum sedes erat, Eutychiani longe diuturniores turbas excitarunt. Dioscorus Alexandrinus, non secus ac Eutyches, ab imperatore in exilium eiectus fuerat, in quo ambo obierunt. Eorum asseclae contra Proterium patriarcham Alexandrinum excitarunt seditionem caedibus plenam. Marcianus imperator seditiosos armis repressit. Nihilominus plures episcopi et monachi cum Proterio communicare nolebant. Factionis capita erant Timotheus Ælurus presbyter et Petrus Mongus diaconus. An. 457 defuncto Marciano imperatore, Timotheus Ælurus, multis monachis et plebeiis stipatus, ecclesiam Alexandrinam invasit, atque ab episcopis factionis suae patriarcha ordinatus fuit; Proterius vero intra baptisterium occisus est. Confestim pseudo-patriarcha conciliabulum coëgit, in quo Chalcedonensi concilio eiusque patronis, nominatim Leoni Pp. et Anatolio Cp. anathema dixit. Leo imperator, Marciani successor, a s. Leone Pp. et episcopis catholicis interpellatus, an. 460 Timotheum relegavit Chersonesum, et ad sedem Alexandrinam eligendum curavit Timotheum Solophaciolum. Ita turbae in Ægypto sopitae sunt usque ad an. 475.

In Syria propagandae haeresi operam navavit Barsumas abbas, qui in conciliabulo Ephesino saevissimus extiterat in Flavianum Cp. episcopum. Magis eam illic propagavit Petrus Gnaphaeus cognomine Fullo. Hic primo Acoemetarum monasterio, deinde ecclesia Chalcedonensi propter eutychianam doctrinam eiectus, venit Antiochiam, ubi favorem Zenonis patritii et copiarum orientalium ducis, consecutus est. Anno 471 excitata contra Martyrium patriarcham Antiochenum seditione, sedem eius invasit, furore magno contra Chalcedonense concilium invectus est, et quo magis eutychianam haeresim propa-

---

[1]) Gelas. I *Epist.* 13.

[2]) *Epist.* 3 *ad Florent.* apud Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1069, et apud Gratianum 12, quaest. 2, cap. *De redditibus Ecclesiae* 28. Cf Launoium, *De cura Ecclesiae pro miseris et pauperibus*, t. II, part. 2.

[3]) Cf Thomassin., *De veteri et nova Eccl. disciplina*, part. III, l. 2, c. 13-14.

[4]) Amalarius, lib. II *de Eccl. Officiis*, c. 1, in *Biblioth. Patr.* t. XIV, ait: «*Primi Apostolici semper in Decembrio mense*, in quo Nativitas D. N. I. C. celebratur, consecrationes ministrabant usque ad Simplicium, qui fuit a beato Petro quadragesimus nonus. Ipse primus sacravit in *Februario.* Ex Pontificibus, qui usque ad exitum saeculi IX Ordinis sacramentum administrarunt, unus Leo II, mense maio, vel ut aliis visum est, iunio, et semel mense septembri Gregorius M. administravit. Alii post Simplicium omnes vel decembri, vel hebdomada Quadragesimae prima, vel *mediana*, quae proxime sequitur Dominicam quartam Quadragesimae: nulli Sabbato ante Pascha ». Cf Mabillonium, *Comment. Ord. Rom.*, c. 16 et 19.

garet, stabiliretque, celebri trisagio, *Sanctus Deus*, *Sanctus fortis*, *Sanctus immortalis*, addi iussit has voces: *qui crucifixus es pro nobis*. Quae formula cum significare videretur, omnes tres personas divinas in crucem actas, eius defensores dicti sunt *Theopaschitae*. Leo imperator contra Petrum Fullonem interpellatus, eum Oasim in Ægypto relegavit; et ad Antiochenam sedem evecto Iuliano, tranquillitas restituta fuit usque ad annum 475 [1].

101. *Occidentalis imperii finis* (*an.* 476) —In Occidente barbarorum invasionibus romanum imperium corruit. Post Valentiniani III interitum (455) imperatores dicti sunt Maximus, Avitus, Maioranus, Severus, Anthemius, Anicius, Olibrius, Flavius Glycerius, Iulius Nepos, et an. 475 Romulus Augustulus. Qui omnes potius reges Italiae fuerunt quam imperatores; nam Vandali Africam, Visigothi et Suevi Hispaniam, Anglo-Saxones Britanniam, Burgundiones et Franci Gallias occuparunt. Anno 476 Odoacer, Herulorum et Turcelingorum princeps, in Italiam irrupit, romanas copias superavit, Romulum Augustulum, imperio privatum, in Campaniam relegavit, et Italiam annis 17 regio nomine gubernavit. Sic in Romulo Augustulo imperium romanum extinctum est.

[1]) Evagr. *Hist. eccl.* l. II-III; Liberat. *Breviar.* c. 4, 15-16; Assemani, *Biblioth. orient.*, t. II.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA QVARTA

A FINE IMPERII OCCIDENTALIS VSQVE AD PSEVDOPROPHETAM MAHOMET, AN. 622.

PROOEMIVM

Postquam religio christiana per universum imperium romanum iam esset propagata, factum est, ut populi barbari e septentrione in occidentalis imperii provincias irruerint, eas occuparint, et deleto Romanorum imperio, nova in iisdem regna instituerint. His barbarorum invasionibus bellisque inde secutis clades magnae ecclesiis illatae sunt, ut in praecedenti epocha notavimus. In praesenti vero epocha videbimus, quantum bonum inde elicuerit divina Providentia. Etenim iidem illi populi barbari, antea aut ethnici aut semichristiani seu ariani, inculti, feroces, Christo nomina dederunt, superstitionem et errores abiecerunt, veritatem amplexati sunt, et Religionis christianae efficacia incultam saevamque vivendi licentiam cum urbana humaniorique vita commutarunt. Vnde effectum est, ut veteri imperio eiusque institutis abrogatis, sensim successerint civitates christianae, quarum forma seu constitutio in ipsa Religione, quam reges et subditi profitebantur, erat fundata. Hae novae civitates, quae media aetate in Occidente obtinuerunt, cum societate religiosa seu Ecclesia ita erant coniunctae, ut qui huic praeerant RR. Pontifices, illis pariter praesiderent, supremo arbitrio discordias principes inter et subditos componerent, horum obedientiam illorumque dominationem moderarentur.

Attamen quemadmodum Religio christiana olim in sua per romanum imperium propagatione obstacula multigena experta est, ita etiam in convertendis novis imperii incolis discrimina varia subiit; sed ut olim ita etiam nunc divina sua efficacia hostes convertit in

subditos. In primis Franci sub principe suo Clodoveo abiectis ritibus ethnicis, se ad veri Dei cultum converterunt et superba colla Religionis christianae iugo submiserunt. Eorum exemplum secuti sunt Angli et Saxones in Britannia. In Gallia itidem Burgundiones sub Sigismundo rege, et in Hispania Suevi sub Theodomiro ac Visigothi sub Reccaredo eiurata haeresi ariana, catholicam doctrinam amplexi sunt.

Praeterea apud Erulos, Abasgos et Mauros Africanos christianae Fidei professio aucta est; in Italia vero et Africa sub Gothis et Vandalis persecutionem subiit; in imperio orientali graviter perturbata fuit Eutychianorum haereticorum tumultibus.

1. *Persecutio Vandalorum in Africa* — Vidimus supra persecutionem, quam Vandali sub Genserico in Africa contra catholicos excitarint [1]. Hunnericus, Genserici filius et anno 477 in regno successor, multo acerbius catholicos vexavit. Eo regnante complures suppliciis affecti sunt, episcoporum et clericorum fere 5,000 in exilium eiecta, ecclesiae vel clausae vel ab arianis occupatae, eorumque bona publicata. Duravit persecutio usque ad an. 484, quo Guntabundus, Hunnerici successor, pacem ecclesiis reddidit [2].

Quum autem in ea persecutione plures essent lapsi, vel ab haereticis baptizati vel rebaptizati, et sedata tempestate veniam postularent, episcopi Africani Felicem Pp. III interrogarunt, quid foret de iis statuendum. Pontifex an. 487 ea de re 38 episcoporum synodum habuit, editasque sex regulas de recipiendis lapsis ad Africanos dedit[3].

2. *Eutychianorum turbae* — In Oriente dissensiones turbasque instaurarunt Eutychiani. Anno enim 474 mortuo Leone, imperium occupavit Zeno, quem anno sequente deiecit Basiliscus. Tunc Petrus Fullo rursus Antiochenam ecclesiam invasit, et Chalcedonense concilium eiusque defensores anathematis et iniuriis insectatus est. Eodem tempore ecclesiam Alexandrinam etiam invasit Timotheus Ælurus. Illis in omnibus favit Basiliscus, mandavitque episcopis, ut Chalcedonense concilium et epistolam s. Leonis Pp. damnarent. Verum Zeno resumptis viribus suis, an. 477 Basiliscum deiecit et imperium recuperavit. Is a s. Simplicio Pp. interpellatus, Petrum Fullonem Antiochia et Timotheum Ælurum Alexandria pepulit. At paulo post Acacii episcopi Cp. perfidia factum est, ut Petrus Fullo sedem Antiochenam recuperarit; in Alexandrinam vero Eutychiani post Timothei Æluri mortem intruserint Petrum Mongum seu Moggum, pulso Talaia, quem catholici post obitum Solophacioli ordinarant.

Cum discordiae litesque in dies augerentur, Zeno imperator, dictante vel suadente Acacio Cp., ad conciliandam inter partes concordiam, anno 482 promulgavit *Henoticon* seu *edictum unitivum*, cui omnes episcopi subscriberent. Ei subscripserunt Acacius Cp., Petrus Fullo, Petrus Mongus, aliique Eutychianorum proceres. Restiterunt vero catholici, quod istud edictum, quamvis haeresim non exprimeret, eam tamen foveret, cum per illud Eutychiani sine errorum suorum eiuratione in communionem Ecclesiae admitterentur, et alto silentio premerentur in eo concilium Chalcedonense eiusque fidei definitio, epistola s. Leonis Pp. ad Flavianum Cp., vocesque *in duabus naturis*, quae erant singularis tessera catholicae fidei adversus haeresim eutychianam. Multi etiam Eutychiani imperatoris edicto subscribere renuerunt, quod Chalcedonense concilium in eo non expresse damnaretur; qui ideo se a duce suo Petro Mongo, Alexandrinae sedis usurpatore, disiungentes, Acephalorum (sine capite) nomen sortiti sunt. Hinc factum est, ut lites non compositae, sed magis auctae sint [1].

3. *Felix III Pontifex* (*an.* 483)—An. 483 post obitum s. Simplicii Pp. in Petri cathedram evectus fuit Felix III, Romanus, seditque annis fere 9. Is regulas sapientes de recipiendis lapsis dedit ad Africanos, ut supra diximus. Famosum Zenonis *Henoticon* reiecit, et litteras ad imperatorem et Acacium Cp. dedit, quibus eos ad agendam fortiter Fidei causam excitavit. Deinde Vitalem Troentinum et Misenum Cumanum episcopos Constantinopolim legavit, ut quae ab Acacio, Petro Mongo, aliisque sive contra Fidem sive contra canones acta fuissent, corrigerent. Verum legati a Zenone et Acacio lacessiti, metuque fracti, missionem suam turpiter transgressi sunt, cum Acacio et Petro Mongo communicarunt atque huic sedem Alexandrinam confirmarunt. Quum haec rescivisset Felix Pp. an. 484 Romae 77 episcoporum synodum habuit, in qua ambo legati, defectio-

[1]) Vid. p. 133 seq.
[2]) Victor Vitensis, *De persecut. Vandal.*; Procopius, *De bello Vandal.* l. I, c. 8.
[3]) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1149.

[1]) Evagr. *Hist. eccl.* l. III; Liberat. *Breviar.* c. 16-25.

nis convicti, communione et episcopatu privati sunt; Acacius quoque et Petrus Mongus communione Ecclesiae et sacerdotio amoti[1].

4. *Acacianum schisma* — Ubi ea, quae in Romana synodo acta erant, accepit Acacius episcopus Cp., ambages deposuit, nomen R. Pontificis e sacris diptychis expunxit, imperatoris patrocinio fretus, catholicos praesules insectatus est, et in eorum locum intrusit sectarios; unde schismatis Acaciani origo, quod usque ad an. 519 duravit. Cum enim episcopi Cp. nomen Acacii, an. 488 in excommunicatione mortui, e sacris diptychis radere detrectarent, RR. Pontifices cum iis communicare nolebant. Demum Hormisdae Pp. opera, imperante Iustino seniori, concordia redintegrata fuit, nomenque Acacii e diptychis deletum[2].

Eodem an. 488, quo Acacius Cp., etiam morte sublatus est Petrus Fullo, Antiochenae sedis invasor, et biennio post Petrus Mongus, pseudo-patriarcha Alexandrinus. Post Acacium sedem Cp. mensibus paucis tenuit Fravitas. Eum excepit Euphemius, qui nomen Felicis Pp. III in diptychis restituit, sed non delevit ex iis nomen Acacii. An. 495 propter Chalcedonensis concilii defensionem ab Anastasio imperatore in exilium pulsus, successorem habuit Macedonium, qui deinde propter eamdem causam ab eodem imperatore exilio damnatus fuit. Antiochenam sedem post Petri Fullonis mortem occupavit 10 annis Palladius, illi in omnibus simillimus. Alexandriae in locum Petri Mongi subrogatus est Athanasius, eiusdem cum eo ingenii.

In imperio vero Zenonem, an. 491 miserrime extinctum, excepit Anastasius; qui decessore suo peior, gravissimas turbas in ecclesia Orientali excitavit; praesules orthodoxos et defensores Chalcedonensis concilii tantopere insectatus est, ut eum inter praecipuos Ecclesiae hostes et persecutores numerarit Nicolaus Pp. I[3].

5. *Gelasius I Pontifex* (*an.* 492) — Felice III anno pontificatus sui IX, aerae christianae 492, defuncto, Ecclesiae regimen suscepit s. Gelasius I, Afer. Hic Euphemio Cp., aliisque episcopis orientalibus, qui nomen Acacii e diptychis radere nolebant, communionis litteras negavit. Ad imperatorem Anastasium elegantissimam epistolam dedit, in qua praeclare disseruit de utraque potestate, pontificia et regia, imperatorem cum reverentia ei debita, sed simul cum apostolica libertate, ad Ecclesiae obsequium, et ad reddendam ecclesiis pacem excitavit. Sed Anastasius Pontificis monita sprevit[1].

Idem Pontifex Manichaeos in urbe detectos, expulit, pelagianam haeresim, in Dalmatia et Piceno reviviscentem, damnavit et scriptis confutavit, ad restituendam collapsam disciplinam ad episcopos Lucaniae, Brutiae et Siciliae insignem decretalem epistolam scripsit[2]. An. 494 Romae 70 episcoporum synodum celebravit, ediditque celebre decretum, in quo utriusque Testamenti libri canonici definiti, et veterum Patrum libri, ab Ecclesia recepti quique inoffenso pede percurri poterant ab apocryphis et caute legendis discreti sunt[3]. — Codicem de Missarum solemniis edidit [*]. Eundem fuisse auctorem *Praefationum* et *Collectarum*, quibus utimur in sacrosancto Missae sacrificio, quidam tradunt ex testimonio Libri Pontificalis [**]. — His aliisque praeclare gestis s. Gelasius vita excessit an. 496[4].

6. *Scriptores ecclesiastici* — Hac aetate floruerunt scriptores, qui sequuntur: Victor, episcopus Vitensis in provincia Byzacena, vitae sanctitate et Fidei confessione clarus, scripsit historiam persecutionis Vandalicae[5]; Gennadius, ecclesiae Massiliensis presbyter, eruditione haud vulgari praeditus, sed mul-

---

1) Labbe, loc. cit. p. 1123.

2) Liberat. *Op.* et loc. cit.; Lequien, *Oriens christ.* t. I.

3) *Epist. ad Michaël. imp.* Cf Evagr. *Hist. eccl.* l. III, c. 30.

---

1) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1157 et 1181.

2) *Epist.* 5-10, apud Labbe, *Concil.* t. IV.

3) Labbe, ibid. p. 1260. Cf de hoc Gelasii decreto Sandin., *Vitae RR. Pontif.* annotat. 3 *in Gelas.*; Pagi *Critica*, ad an. 493.

*) Id eruimus ex Io. Diacono, qui in *Vita* s. Gregorii M. l. II, c. 17, id de ipso testatur: « Gelasianum codicem de Missarum solemniis, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero supradiiciens pro exponendis Evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit ». Cf Thomasii Praefat. ad *Codices Sacramentorum.*

**) Card. Bona, *Rer. Liturgic.* lib. II, c. 10, concedit, quod plures *Praefationes* ediderit s. Gelasius; ostendit tamen in ipsis Ecclesiae primordiis iam usum *Praefationum* extitisse, earumque institutionem vel Apostolis, vel Apostolicis viris tribuendam.

4) Supersunt s. Gelasii epistolae plures; liber contra Pelagianos; tractatus contra Lupercalia; liber de vinculo anathematis; *Sacramentarium*; liber de duabus in Christo naturis, hunc tamen quidam Gelasio Pp. abiudicant. Videsis Ceillier, t. XV, p. 288.

5) Edidit Chifflet, Divione 1661, et T. Ruinart, Paris. 1694, in-8°.

torum iudicio erroribus Semipelagianorum infectus, composuit catalogum virorum illustrium seu scriptorum ecclesiasticorum ab eo tempore, quo desiit s. Hieronymus, usque ad an. 495, et librum de Fide seu dogmatis ecclesiasticis [1]; Arnobius, dictus Iunior, natione Gallus, edidit Commentarios in Psalmos [2]; Æneas Gazaeus, e disertissimo scholae platonicae philosopho christianus, composuit insignem dialogum, qui inscribitur *Theophrastus*, de animarum immortalitate et resurrectione corporum [3].

7. *Theodoricus rex Italiae* — An. 476, ut diximus, Odoacer, deleto in Italia romano imperio, illic regnum Turcelingicum instituit [4]. Post annos 13 Theodoricus rex Ostrogothorum, relicta Pannonia, irruit in Italiam, Odoacrem regem tribus praeliis superavit, an. 493 Italiam sceptro suo subiecit, regnique sui fines usque ad Danubium et Sirmium extendit. Quamvis religione arianus, a persequendis catholicis abstinuit.

8. *Clodoveus rex Francorum* — In Gallia regni Francorum limites quaquaversum a Rheno usque trans Ligerim protulit Clodoveus. Is an. 493 uxorem duxerat Clotildem, regia Burgundionum prosapia natam, sed fide catholicam. A coniuge sua saepius incitatus ad abiiciendos ethnicos ritus et ad amplectendam Christi fidem, tandem an. 496 insigni victoria contra Alemannos apud Tolbiacum potitus, secundum votum, quod antea fecerat, Religionem christianam suscepit, et a s. Remigio, episcopo Rhemensi, baptizatus est. Eius exemplum plura Francorum millia secuta sunt.

Clodoveus non tantum in suscepta Religione constanter perseveravit, sed caeteras quoque Francorum stirpes in hodierna Flandria, Artesia et Germania ab idolorum cultu ad Fidem christianam perducere conatus est. S. Remigio aliisque episcopis et sacerdotibus hac in re opem tulit; eorum consilio multa constituit Ecclesiae utilia, antiquos episcopatus restituit, novosque erexit, monasteria fundavit, ecclesiis ampliorem dotem contulit, leges ab episcopis ad tollendos abusus et emendandos mores latas, regia auctoritate sancivit [5].

1) Ceillier, *Bibliothèque*, t. XV, p. 473.
2) Colon. 1595, et in *Biblioth. max. PP.* t. VIII.
3) Lipsiae 1658, et in *Biblioth. max. PP.* ibid.
4) Vid. p. 140.
5) Gregor. Turon., *Hist. Francor.* l. II, c. 29-30; Flodoard. *Hist.* l. I, c. 13-14; Fredegar., *Epitome hist* c. 21-22.

9. *Anastasius II Pontifex* (*an.* 496) — S. Gelasio Pp. an. 496 defuncto, suffectus fuit Anastasius II, Romanus. Is Clodoveo Francorum regi ob susceptam Christi fidem et baptismum litteris gratulatus est [1]. Ad conciliandam concordiam inter Romanam et Orientales ecclesias legatos misit ad Anastasium imperatorem Orientis cum epistola, in qua enixe postulabat, ut nomen Acacii e diptychis deleretur, iubebatque, rata haberi sacramenta Baptismi et Ordinis ab eodem Acacio collata [2]. At legati re infecta Romam regressi sunt. Obiit hic Pontifex an. 498. Narratur de eo in *Libro Pontificali*, quod clerici et presbyteri se ab eius communione separarint, quia cum Photino, ecclesiae Thessalonicensis diacono et Acacii fautore, communicasset, et ipsum Acacium occulte revocare studuisset, ideoque divino nutu percussus fuisset. Verum haec a schismaticis Laurentianis esse conficta, observant Baronius et alii [3].

10. *Symmachus Pontifex* (*an.* 498) — Post Anastasii II obitum ad summum pontificatum electus fuit Symmachus, patria Sardus et Romanae ecclesiae diaconus. At Festus, senator romanus, qui anno praecedenti pro Theodorico rege legatione ad Anastasium imperatorem functus, huic promiserat, se effecturum, ut Zenonis Henoticon a Pontifice confirmaretur, diffidens, se id a Symmacho impetraturum, nonnullos e clero et populo pecunia corrupit et eligendum curavit Laurentium archipresbyterum. Hinc, aliis in alia studia distractis, schisma, tumultus, rixae et caedes in urbe. Maxima tamen cleri et populi pars Simmacho adhaesit. Res Ravennam ad Theodoricum, Italiae regem, delata fuit, quod Odoacer rex Italiae an. 483, ut infra dicemus, constituisset, ut Pontificis electio non fieret sine regis Italiae consensu. Theodoricus autem pro Symmacho, quia prius et a pluribus electo, sententiam dixit [4].

Laurentio amoto, Symmachus an. 499 Romae 72 episcoporum synodum coëgit, in qua ad praecludendam schismati et contentionibus viam, severe prohibitum est cuiusvis ordinis clericis, vivente adhuc Pontifice, suffragium alicui promittere aut de futuri Pontificis electione in privatis conventibus deliberare;

1) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1282.
2) Ibid. p. 1278.
3) Baron. ad an. 497; Sandini, *Vitae RR. Pontif.* annot. 4 *ad Anastas. II.*
4) Baronius et Pagi, ad an. 498.

secundo decretum est, ut post Pontificis obitum ille ordinaretur, qui totius ecclesiastici ordinis suffragiis, aut, si haec divisa fuerint, plurimorum sententia fuerit electus [1].

Synodus Romana (*an.* 501)—Verum Laurentianum schisma, vix compressum, recruduit. Nonnulli e clero et senatu, Symmacho offensi, Laurentium, qui, ne Ecclesiam ultra turbaret, Nuceriae episcopus constitutus fuerat, clam Romam revocarunt; Symmachum Pp. apud Theodoricum regem falsorum criminum accusarunt, et temeritate hucusque non visa visitatorem, qui de iis cognosceret, postularunt. Petrus episcopus Altinensis, Romam legatus, ad Laurentianos digressus est, remque magis turbavit. Quare ad componendas turbas, Theodoricus, petente Symmacho Pp., Romae episcoporum synodum indixit anno 501. Sed episcopi, scientes Pontificem suo iudicio non subiacere, synodum incipere noluerunt, priusquam certi essent, illam auctore Symmacho fuisse indictam, eumque auctoritatem de causa sua cognoscendi ad synodum detulisse. Sic de consensu Pontificis congregati, Symmachum ab affictis criminibus innocentem declararunt; clericis autem, qui ad schismaticas partes desciverant, postquam Pontifici satisfecissent, honorem pristinum cum venia reddiderunt [2]. Laurentius vero in exilium amandatus est.

Sedato tumultu, Symmachus anno sequente 80 episcoporum synodum Romae celebravit, in qua Odoacris, Herulorum antea in Italia regis, constitutiones de Pontificis electione et de bonis ecclesiasticis abrogatae sunt. Etenim Odoacer rex an. 483, Apostolica Sede per mortem Simplicii vacante, duas constitutiones per Basilium praetorio praefectum tulerat; unam, ne Pontifex Romanus eligeretur sine regis Italiae consensu, alteram, ne bona Ecclesiae alienaret. Vtramque constitutionem irritam dixit synodus; priorem quod cum sacris canonibus pugnaret, posteriorem quod a principe laico sine ulla Pontificis subscriptione esset profecta. Deinde constitutum est, ne Pontifex aut ullus titulorum urbis Romae presbyter rustica ecclesiarum praedia sub perpetua alienatione aut commutatione ad cuiuslibet iura transferret vel in usufructuario iure alicui daret, nisi clericis, captivis atque peregrinis; in aliis per provincias ecclesiis harum rectores morem receptum secundum conscientiae dictamen servarent [1].

Idem Pontifex in epistola ad Caesarium Arelatensem praecepit, ut ecclesiarum possessiones nullo titulo alienarentur; concessit tamen, ut clericis de Ecclesia bene meritis dari possint donec vixerint [2]. Vnde Baronius aliique beneficiorum ecclesiasticorum originem deducunt [3].

11. *Status ecclesiae Orientalis*—In Oriente ecclesias plurimum vexabat Anastasius imperator. Excommunicatus a Symmacho Pp., petulantissimum libellum contra Pontificem vulgavit. At Symmachus data ad imperatorem epistola, seipsum et auctoritatem pontificiam egregie vindicavit [4]. Imperator magis Ecclesiam oppressit; orthodoxos praesules sedibus suis eiecit, et in easdem Chalcedonensis concilii hostes intrusit. Tunc, anno 512, Antiochenam sedem accepit impius Severus, Acephalorum dux, qui ipso ordinationis suae die Chalcedonense concilium e suggestu condemnavit, et orientales episcopos ad id ipsum praestandum vi et fraude compulit; praesules sibi obsistentes deposuit, et praesertim in monachos Syriae immanissimus extitit, quorum an. 517 conducta Iudaeorum et sceleratorum manu circiter 350 trucidavit [5].

Anastasius imperator in peiora abreptus, sacro *Trisagio* addi iussit Theopaschitarum clausulam: *qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis*. Hac re adeo offensi sunt Constantinopolitani, ut seditione concitata, imperatoris imagines statuasque deiecerint, et in variis provinciis populi Vitaliano duce ab Anastasio defecerint. Hic ad declinanda imminentia sibi pericula, palam iuravit, se Chalcedonensis concilii fidem servaturum et exules episcopos revocaturum. An. 515 litteras pro concilianda ecclesiarum orientalium cum Romana concordia ad Hormisdam, Symmachi in summo pontificatu successorem, scripsit.

Hormisdas, acceptis imperatoris litteris, Ennodium Ticinensem et Fortunatum Tudertinum episcopos, Venantium presbyterum, Vitalem diaconum et Hilarium notarium, Constantinopolim legavit ad redintegrandam ecclesiarum pacem. Mandavit iis, ut imperatorem et episcopos orientales in communionem

---

[1]) Baron. et Pagi, ad an. 499; et Labbe, loc. cit. p. 1312.

[2]) Ennod., *Apolog. pro Symmacho*; Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1322.

[1]) Labbe, loc. cit. p. 1334.

[2]) Ibid. p. 1295. — [3]) Ad an. 502.

[4]) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1296.

[5]) Evagr., *Hist. eccl.* l. III, c. 43-44; Theodor. Lect., l. II; *Martyrol. Rom.* 31 iul.

Sedis Apostolicae non reciperent, nisi prius fidem Chalcedonensis concilii et epistolas s. Leonis contra haereticos eorumque sectatores suscepissent, et in Acacium Cp. et Petrum Antiochenum anathema dixissent; ut episcoporum exulum causae ad Sedem Apostolicam deferrentur, et orthodoxi antistites ante omnia ab exilio revocarentur. Ad imperatorem scripsit, se concilii celebrationi pro ecclesiarum concordia assentire, ea tamen conditione, ut Chalcedonense concilium non retractetur aut in dubium revocetur, damnenturque cum Eutychete nomina Dioscori, Timothei Æluri et sociorum. Heracleae in Thracia synodus indicta est, ad quam episcopi circiter 200 convenerunt. Verum perfidus imperator moras traxit; amotisque periculis, cuncta, quae antea promiserat, sprevit, et ad mortem usque (518) catholicae fidei et Chalcedonensis concilii se hostem professus est [1].

12. *Ecclesiae status in Africa*—In Africa pax, quam an. 484 Guntabundus, Vandalorum rex, catholicis reddidit [2], an. 496 rursus perturbata fuit. Trasamundus enim, Guntabundi successor, totus incubuit in abolendam fidem catholicam; promissis, honoribus, aliisque artibus catholicos ad arianas partes pertrahere tentavit; vetuit etiam, ne pro vacantibus catholicorum ecclesiis novi antistites ordinarentur. Quum autem iniquam hanc legem episcopi catholici non servarent, rex s. Fulgentium Ruspensem et alios 60 episcopos e Byzacena provincia, et brevi post alios 170 e reliqua Africa relegavit in Sardiniam. An. 523 Trasamundo successit Hildericus, princeps mitissimi animi, qui exules episcopos e Sardinia revocavit, in sedes restituit, et catholicis pacem reddidit [3].

13. *Religionis status in Gallia*—In Gallia ad Clodovei regis exemplum Franci passim abiecto idolorum cultu, christiana sacra suscipiebant. Etiam in arianis Burgundionum et Visigothorum terris catholici sacra sua libere profitebantur, et episcopi synodos celebrabant. An. 506 antistites 35 convenerunt Agatham, et praeside Caesario Arelatensi ad componendam disciplinam ecclesiasticam ediderunt 47 canones. In his ex Siricii et Innocentii I RR. PP. decretis presbyteris et diaconis continentia inculcatur; vetaturque ne

1) Evagr. loc. cit.; Theophan. *Chronographia*; Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1421-26.
2) Vid. p. 141.
3) Paul. diacon. *Hist. Miscell.*; Gregor. Turon. *Hist.* l. II, c. 3.

quis ante annum 25 diaconus, et ante 30 presbyter vel episcopus ordinetur [1]. An. 511 episcopi 32 convenerunt Aurelianum, et praeside Cypriano Burdegalensi condiderunt 31 canones, in quibus ecclesiarum asylo consulitur, bonorum ecclesiasticorum usus seu dispensatio componitur, rogationes, litaniae ac triduanum ieiunium ante Dominicae Ascensionis festum praescribuntur [2].

Conversio Burgundionum — An. 500 petentibus episcopis catholicis in aula Gundebaldi, regis Burgundionum, inter antistites catholicos et arianos publica disputatio habita est de doctrina controversa. In ea s. Avitus, episcopus Viennensis, tam praeclaris testimoniis catholicum dogma asseruit et arianorum obiectiones refellit, ut hi devicti et confusi non haberent quid responderent. Gundebaldus rex hac disputatione valde commotus est, non tamen conversus; sed multi Burgundiones, haeresi reiecta, Nicaenam fidem susceperunt [3]. Ipsius Gundebaldi filius Sigismundus palam haeresim abiuravit atque catholicam fidem professus est; et ubi patri in regno successit, subditorum multitudinem ad eamdem Fidem allexit. Burgundiones in suscepta Fide eo constantius permanserunt quod an. 534 venerint sub potestatem regum Francorum, qui Religionis catholicae erant studiosi [4].

14. *Hormisdas Pontifex* (*an.* 514)—Postquam s. Symmachus annis 15 summum pontificatum gessisset, an. 514 ad coelestem vitam transiit [5]. Successit ei Hormisdas diaconus, patria Campanus, qui sedit annis 9.

Hic Pontifex, ut diximus supra, plurimum laboravit ad conciliandam ecclesiarum concordiam; sed obstitit Anastasii imperatoris perfidia. Laetiora accepit ab episcopis Epiri, Dardaniae et Illyrici, qui omni cum haereticis et schismaticis communione abiecta, ad Pontificem scripserunt, ut quae vitanda, quaeque servanda essent, docerentur. Hormisdas eorum religionem et erga Apostolicam Sedem observantiam laudavit, Fideique libellum, cui subscriberent, ad eos misit. Extant etiamnum episcoporum veteris Epiri litterae ad

1) Labbe, loc. cit., p. 1381.
2) Ibid. p. 1403.
3) Extat haec Collatio apud L. D' Achery, *Spicilegium*, t. III; et Labbe, loc. cit. p. 1318.
4) Gregor. Turon., *Hist.* l. III, c. 5; Sigebert., *Chron.*; Longueval, *Hist. de l' Égl. Gall.* l. V.
5) Baron., *Annal.* ad an. 514; Butler, *Vies des SS.* 19 juil.

Hormisdam Pp. huiusque ad illos responsiones [1]. Alias litteras accepit Hormisdas Pp. a 200 et amplius archimandritis et monachis Syriae subscriptas. Scribebant ii, se multa pro fide catholica passos ab Eutychianis; quumque ab imperatore non essent auditi, R. Pontificem tanquam patrem communem interpellare. Litterarum inscriptio haec erat: « Sanctissimo et Beatissimo universae orbis terrae patriarchae Hormisdae, continenti Sedem principis Apostolorum Petri, deprecatio et supplicatio minimorum archimandritarum et caeterorum monachorum secundae Syriae provinciae ». Respondens Pontifex eos solatus est, hortatusque, ut in fide catholica perseverarent [2].

Idem Pontifex ad redintegrandam et conservandam disciplinam ecclesiasticam in Hispania, Salustio episcopo Hispalensi pro Boëtica et Lusitania et Ioanni Tarraconensi pro reliquis provinciis, vices suas gerendas commisit, serbatis metropolitarum privilegiis. In epistola ad universos Hispaniae episcopos data, mandat, ut sacerdotes non e laicis sed e clericis diuturna conversatione probatis assumantur; ut Ordinationes sacrae non vendantur aut emantur; utque bis vel saltem semel in anno synodi provinciales cogantur [3].

15. *Ecclesiae orientalis status sub Iustino* — Demum in Oriente eutychianae in catholicos persecutioni finem constituit mors Anastasii imperatoris, an. 518 e vivis sublati. Ei successit Iustinus, genere Thrax, quo imperante, catholica fides de hostibus triumphavit. Etenim Ioannes episcopus Cp. confestim post Anastasii interitum, postulante populo, concilium Chalcedonense ex ambone praedicavit, Severo Antiocheno anathema dixit, et s. Leonis Pp., Euphemii et Macedonii episcoporum Cp. nomina sacris diptychis restituit. Deinde Constantinopoli 40 episcoporum synodum coëgit, in qua pariter s. Leonis, Euphemii et Macedonii nomina, ac 4 concilia oecumenica, Nicaenum, Cpnum, Ephesinum et Chalcedonense, sacris diptychis inserta sunt, Severo Antiocheno anathema dictum, et depositi ab haereticis episcopi, sedibus suis restituti. Eadem confirmata sunt in synodo Hierosolymitana sub Ioanne Hierosolymorum antistite, et in Tyriensi sub Epiphanio urbis huius episcopo. Plures alii episcopi litteris contestati sunt, se Chalcedonense concilium suscipere. Iustinus imperator non solum exules pro Fide episcopos ad ecclesias suas revocavit, sed etiam Chalcedonense concilium ubique sacris diptychis inscribi mandavit [1].

Tunc etiam Acacianum schisma, quo iam ab annis 35 communio ecclesiarum Orientis cum Romana rupta erat, extinctum est. Hormisdas ad id Germanum et Ioannem episcopos, Blandum presbyterum, Felicem et Dioscorum diaconos, Constantinopolim legavit, eisque Fidei libellum, cui episcopi subscriberent, dedit. In eo haereses et haeretici eorumque sectatores condemnabantur, Acacio anathema dicebatur, eius et Zenonis ac Anastasii imperatorum, atque ipsorum Euphemii et Macedonii episcoporum Cp. nomina, quod nomen Acacii in diptychis conservassent, ex iis radebantur. Ioannes Cp. et quotquot in urbe regia erant episcopi, Fidei libello subscripserunt, magnisque gaudiis an. 520 concordia celebrata fuit. Hormisdas Pp. imperatori et episcopo Cp. gratulatorias litteras dedit, eosque hortatus est, ut parem conciliandae in Antiochena, Alexandrina, aliisque ecclesiis concordiae operam darent. Ioanni Cp., brevi post defuncto, successit Epiphanius; ad sedem Antiochenam in locum impii Severi, qui confugit in Ægyptum, evectus fuit Paulus presbyter Cp., et pax ubique redintegrata est [2].

16. *Lis de uno e Trinitate passo* — Composita orientalium ecclesiarum cum Romana concordia, lis nova inter ipsos catholicos orta est de hac propositione: *Vnus e Trinitate passus est in carne.* Hanc propositionem acriter defendebant monachi in Scythia Europaea; eamque ad sensum catholicum a nestoriana haeresi accurate distinguendum ab omnibus adhibendam esse contendebant. An. 520 Constantinopolim ad Pontificis legatos properarunt, iisque libellum obtulerunt, in quo se catholicam doctrinam de Incarnationis mysterio profiteri affirmabant; quatuor concilia oecumenica et epistolam s. Leonis recipiebant; haereticos, praesertim Nestorium et Eutychetem, eorumque errores damnabant, suamque propositionem de uno e Trinitate in carne passo approbandam proponebant [3]. Le-

[1]) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1438-44.
[2]) Ibid. p. 1461. — [3]) Ibid. p. 1465-68.

[1]) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1586-1588, et t. V, p. 162-194.
[2]) Ibid. p. 1496, 1541 et 1572; Baron. et Pagi, ad ann. 519-520.
[3]) Monachos Scythas reipsa fuisse eutychiana haeresi infectos, existimavit Baronius, ad an. 519,

gati ad cognoscendam eiusmodi causam minime missi, et metuentes, ne ea novas lites et dissensiones crearet, Scytharum propositionem probare noluerunt, sed responderunt: *Extra synodos quatuor, extra epistolas Pp. Leonis nec dicimus nec admittimus; quidquid non continetur in praedictis synodis aut quod non est scriptum a Leone, non suscipimus.*

Hanc repulsam aegre ferentes Scythae, legatos miserunt Romam ad Pontificem. Hormisdas causae eorum cognitionem distulit usque ad legatorum suorum ex Oriente reditum. Verum illi iamdiu Romae morati, et Legatorum Pontificis, quos sibi Constantinopoli adversos experti fuerant, adventum metuentes, clam Roma digressi sunt. Hac agendi ratione offensus Hormisdas Pp., monachos Scythas ceu superbos, veterum auctoritatum contemptores, novarumque quaestionum studiosos coarguit; eorum propositionem probare noluit, tum quia nova erat, tum ne ob quamdam cum haeresi Petri Fullonis affinitatem a quibusdam in malam partem verteretur.

Verum post aliquot annos quum monachi Cp. dicti Acoemetae seu insomnes, istam propositionem impugnantes, proderent sensum nestorianum, contenderentque, Christum non posse dici unum e Trinitate, neque B. V. M. vocari posse Deiparam; Ioannes Pp. II, anno 533, ab imperatore Iustiniano interpellatus, memoratam supra propositionem approbavit, et monachos Acoemetas aliter sentientes damnavit.

Falsum vero est id, quod contendit Forbesius[1], nempe Hormisdae et Ioannis II *cathedralia responsa*, ut vocat, in causa monachorum Scytharum inter se pugnare. Hormisdas enim eorum propositionem non damnavit, sed approbare noluit, ne Eutychiani ea abuterentur, litesque augerentur. Postea vero mutatis temporum adiunctis, Ioannes II illam propositionem secundum sensum catholicum approbavit, ne Nestoriani silentium Sedis Apostolicae male interpretarentur[2].

17. *S. Ennodius, Boethius, s. Fulgentius* — Floruerunt interea scriptores sequentes: S. Ennodius, Arelatensis, ecclesiae Ticinensis primo diaconus, deinde ab an. 490 episcopus, sanctitate et eruditione clarus; qui causam Symmachi Pp. contra fautores schismatis Laurentiani fortiter defendit; sub Hormisda Pp. legatione functus est ad Anastasium imperatorem ad componendam ecclesiarum orientalium cum Romana concordiam; obiitque an. 521[1]. Praeter varia poëmata et epigrammata reliquit apologeticum librum pro Symmacho Pp., et epistolar. libros 9[2]. Boethius, illustri genere natus, pietatis ac eruditionis amantissimus, sub Theodorico Italiae rege primum consul, deinde magister palatii fuit; an. 524 ab adversariis coniurationis cum Iustino imperatore adversus Gothos accusatus, Theodorici iussu in carcerem coniectus et capite plexus est. Plura metro et soluta oratione scripsit, e quibus palmam sibi vindicant libri 5 de Consolatione philosophiae, liber de duabus naturis et una persona in Christo, et liber de Trinitate[3]. S. Fulgentius episcopus Ruspensis, inter scriptores Africanos hac aetate celeberrimus, Arianorum, Pelagianorum et Semipelagianorum debellator; qui praeter libros, quibus adversus eorum errores catholicam veritatem defendit, reliquit epistolas plures, dogmaticas, morales et de aliis argumentis[4].

18. *Alamundari et Tzathi conversio* — Anno circiter 513 Alamundarus princeps Saracenorum, qui regni persici finibus continebantur, postquam Arabiam et Palaestinam depopulatus, christianos multos, praesertim monachos, suppliciis affecisset[5], christianam fidem amplexus est, reiectisque eutychianis, a catholicis baptismum suscepit[6].

Anno 522 Tzathus rex Lazorum, qui in Colchide trans Phasim habitabant, supremo Persarum dominio subditi, venit Constantinopolim, et imperatori Iustino votum suum suscipiendi baptismum et accipiendi e manu eius potius quam regis Persarum coronam regiam significavit. Iustinus Tzathum baptizatum coronavit regem Lazorum. Sine dubio regis exemplo multi subditorum baptismum susceperunt[7].

---

n. 99. Sed eos ab hac vindicarunt Card. Noris, *Apolog. monachor. Scyth.*, et *Hist. Pelag.* l. II, c. 18; Natalis Alex. *Hist. eccl.* saec. IV, diss. 2.

[1]) *Instruct. hist. theol.* l. III, c. 16.

[2]) Baron. ad an. 533; Card. Noris, *Apol. monach. Scyth.*, et *Hist. Pelag.* l. II, c. 20.

[1]) Bolland. *Acta SS.* t. IV iul. p. 271.

[2]) *Biblioth. PP.* Lugd. t. XII.

[3]) Gervaise, *Vie de Boéce avec l' analyse de ses ouvrages.*

[4]) Bolland. *Acta SS.* 1 ian. Opera eius ediderunt Sirmond., Paris. 1623, et Mangeant, ibid. 1684, in-4.°

[5]) Eorum generalem commemorationem facit *Martyrologium Rom.* 19 febr.

[6]) Theodor. Lector, l. II; Baronius et Pagi ad an. 505 et 513.

[7]) Theophan. *Chronographia*; Baronius et Pagi, ad an. 522.

*

Homeritarum persecutio — Apud Homeritas, qui habitabant in Arabia felici, multi erant christiani; praevalebant vero Iudaei. Anno 522 Dunaam, Homeritarum rex, religione iudaeus, saevam persecutionem contra christianos excitavit. In urbe Nagran seu Negra 340 christiani, inter quos fuit s. Areta urbis praefectus, interfecti sunt. Verum Elesbaan, Æthiopum Auxumitarum rex christianus collecto exercitu in Homeritidem traiecit, Dunaam devictum occidit, omnem regionem subegit; eique Abraamium christianum regem praefecit. Quum haec omnia significasset patriarchae Alexandrino et imperatori Iustino patriarcha s. Gregentium episcopum Homeritarum ordinavit. Hic tum in urbibus tum in pagis Homeritidis multos baptizavit, ecclesias consecravit, presbyteros atque diaconos constituit. Elesbaan in Æthiopiam regressus, monasticam vitam professus est, eique in regno successit Hellesthaeus filius, egregius pariter Religionis christianae cultor, qui patris exemplo Iudaeos rursum in Homeritide rebelles compescuit [1].

19. *Ioannes I Pontifex* (*an.* 523) — Postquam s. Hormisdas annis 9 Ecclesiam gubernasset, ad immortalem vitam transiit. Successit ei s. Ioannes, Hetruscus. Huic Pontifici Theodoricus, rex Italiae, legationem ad Iustinum imperatorem Constantinopolim imposuit; iubens petere haec tria, scilicet 1° ut ariani catholicam communionem amplexi, ad sectam redire possent, 2° iisque ecclesiae ablatae in partibus Orientis restituerentur, et 3° religiosa libertas redderetur. Quae si non concederet Iustinus, Theodoricus eadem, quae is contra arianos in Oriente decreverat, se in Italia contra catholicos effecturum minatus est. Ioannes perhonorifice a Iustino imperatore exceptus est. Quid vero cum imperatore egerit in causa Arianorum, haud certo constat; quidam scribunt, Iustinum, postulante Pontifice, ne catholici Itali in discrimen vocarentur, arianis ecclesias reddidisse; alii congruentius tradunt, Pontificem nihil pro arianis egisse [*]. Id certum est, Ioannem Constantinopoli reducem, a Theodorico fuisse coniectum in carcerem, in quo aerumnis confectus an. 526 beato fine quievit [1].

20. *Ecclesiae status in Africa, Hispania et Gallia* — In Africa et Hispania, quamvis earum reges essent ariani, res catholicorum in bono satis statu erant. An. 525 Bonifacius episcopus Carthaginensis, ex omnibus provinciis synodum coëgit. In ea, praemissa Nicaenae fidei professione, prisca conciliorum statuta de ecclesiastica politia confirmata sunt; secundum quae proconsularis provincia, cuius metropolis erat Carthago, primum locum obtinebat, Numidia secundum, Byzacena tertium et Mauritania quartum [2]. In Hispania anno 524 episcopi 6 convenerunt Ilerdam, canonesque ediderunt 16 [3]. Eodem anno episcopi synodum celebrarunt Valentiae, in qua 6 canones conditi sunt [4].

In Gallia Clodoveus rex, postquam regni sui fines a Somma ad Sequanam protendisset, an. 511 occubuit. Post eius mortem quatuor filii paternum regnum inter se partiti sunt: Theodoricus fuit rex Austrasiae seu Metensis, Clodomerus rex Aurelianensis, Childebertus rex Neustriae seu Parisiensis, Clotarius rex Suessionum. Haec regni divisio multarum deinceps dissensionum et bellorum civilium, quibus Gallia diu quassata est, origo fuit. Istae principum dissensiones rei ecclesiasticae prosperitati in Galliis plurimum obstiterunt. Clodomerus, Childebertus et Clotarius, Francorum reges, bellum indixerunt Sigismundo Burgundionum regi. Sigismundus acie victus, Aureliani in carcerem coniectus est, et an. 524 Clodomeri iussu in puteum demersus periit. Sigismundus post obitum miraculis claruit et Ssrum numero adscriptus est. Culpam autem, quam in nece Segorici filii, a noverca perduellionis accusati, admisit, poenitens expiavit [5]. Clodomerus brevi post sceleris sui poenas luit; nam in praelio contra Burgundiones sub Godomaro, Sigismundi fratre, interfectus est. Eius ditionem inter se partiti sunt Childebertus rex Parisiensis et Clotarius rex Suessionensis; qui pariter, fugato Godomaro, regnum Burgundicum inter se diviserunt an. 534.

21. *Felix IV Pontifex* (*an.* 526) — Post obitum s. Ioannis Pp. (526), Theodoricus rex

---

1) Baronius et Pagi, ad an. 522-23.

*) Dum Constantinopoli degeret Ioannes Romano ritu est usus, atque in ipsis sacris Iustinum, a quo susceptus miro honore fuerat, magna coeremonia insignibus Augustalibus, novo atque in posterum memorando exemplo, decoravit. Nam antea ab episcopis imperii insignia acceperant Imperatores aliqui.

1) Baronius et Pagi, ad an. 526; Bolland. *Acta SS.* t. VI maii.

2) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1628.

3) Ibid. p. 1610. — 4) Ibid. p. 1617.

5) Gregor. Turon., *Hist.* l. III, c. 5-6; Bolland., *Acta SS.* 1 maii.

Italiae, qui quamdiu Boethii et Cassiodori consiliis usus fuerat, sapienter regnarat, deinde violentus extitit, sibi usurpare ausus est ius designandi R. Pontificem designavitque Felicem, patria Samnitem. Huic usurpationi, quamvis Felix esset vir spectatissimus, clerus, senatusque romanus restiterunt. Post plures vero dies schismatis vitandi causa in Felicem consenserunt, eaque lege res fuit composita, ut deinceps more pristino clerus R. Pontificem eligeret, quem rex suo assensu confirmaret, certa pecuniae summa pro confirmatione impetrata [1]. Felix Pp. huius nominis IV, Ecclesiam rexit usque ad an. 530. A s. Caesario episcopo Arelatensi, adversus semipelagianos interpellatus, nonnulla capitula, e s. Augustini sententiis excerpta, ad Arelatensem praesulem misit; aedificandis et ordinandis martyrum basilicis operam dedit*; simplicitate, animi demissione et eximia in pauperes munificentia claruit [2].

22. *Iustinianus imperator Orientis* — In Oriente Iustinum imperatorem, an. 527 morbo et senio confectum, excepit Iustinianus. Hic equidem multum in Ecclesiae et imperii bonum contulit; sed quum, instigante Theodora augusta, femina imperiosissima et eutychianis partibus dedita, potestatis suae limites nonnunquam transilierit, et ecclesiasticis quaestionibus se immiscuerit, a recta via non semel deflexit, ut videbimus.

23. *Theodorus, Epiphanius, Cassiodorus, Dionysius Exiguus* — Floruerunt interim scriptores sequentes: Theodorus, Cp. ecclesiae lector, qui historias ecclesiasticas Socratis, Sozomeni et Theodoreti in compendium redegit, librisque 2 Socratem prosecutus est usque ad initia Iustini imperatoris. Epiphanius Italus, qui historias ecclesiasticas Socratis, Sozomeni et Theodoreti e graeco transtulit in latinum. Cassiodorus, post amplissima munia sub Theodorico, aliisque Italiae regibus et Ecclesiae et reipublicae bono gesta, monasticae vitae sectator, historias ecclesiasticas, ab Epiphanio latine redditas, in unum corpus redegit; praeterea scripsit Chronicon a mundi exordio usque ad an. Christi 519, historiae Gothorum libros 12, commentarios in quosdam s. Scripturae libros, et alia [1]. Dionysius cognomento Exiguus, natione Scytha et professione monachus, qui auctor est aerae christianae, cycli paschalis 97 annorum, et collectionis Canonum atque Decretalium RR. Pontificum a Siricio usque ad Anastasium II.

24. *S. Benedictus monachorum Occidentis patriarcha* — His ipsis temporibus celeberrimus erat s. Benedictus, qui instituto monastico, iam quaquaversum per Occidentem propagato, novam et plane egregiam formam indidit. Is anno 480 Nursiae in Vmbria nobili Aniciorum familia natus, litterisque Romae institutus, clam secessit Sublacum, ubi in spelunca vitam asceticam et eremiticam triennio ignotus duxit. Sanctitatis eius fama increbrescente, multi spreto mundi commercio, ei se instituendos et regendos commiserunt. Quapropter in viciniis 12 monasteria seu magnas cellas extruxit, in quarum singulis 12 monachos cum praeposito collocavit, suprema inspectione et directione sibi reservatis. Verumtamen an. 528 quorumdam invidiam et persecutionem expertus, illam regionem reliquit et cum paucis monachis se contulit Cassinum in territorio Neapolitano, ubi in monte extruxit monasterium, quod progressu temporis celeberrimum evasit.

Eodem tempore Benedictus regulam suam absolvisse videtur. Haec, quamvis sat severa, erat Europa eorum indoli, indigentiis et temperiei accommodata. Sine distinctione conditionis postulantes, etiam parvulos e parentum oblatione, admittebat. Adulti, qui suscipi desiderabant, per annum probabantur; quo elapso, si in proposito perseverabant, in oratorio coram tota congregatione stabilitatem in suscepto vitae genere, quocum continentia et paupertas alioquin coniuncta erant, morum emendationem et obedientiam promittebant. Secundum eamdem regulam monachi maximam diei partem manuum labori, aliquot

---

[1]) Baron. et Pagi, ad an. 526, § 24 et § 8. Haec eligendi Pontificis ratio tamdiu obtinuit, quamdiu stetit Gothorum regnum in Italia. Post Gothos ius confirmandi electionem Pontificis sibi arrogarunt Orientis Imperatores.

*) Inter alias iuvat recolere quae ss. Martyribus Cosmae et Damiano dicata est.— Cardinalis Bona, *Rer. Liturgic.* l. II, c. 12, § 3, inquit, *tria fuisse paria Sanctorum eiusdem nominis Cosmae et Damiani. Unum Martyrum in Arabia, alterum Confessorum in Asia, tertium Martyrum, qui Romae mortem subierunt*; omnes fuisse professione medicos et *anargyros* dictos, quod sine praetio aegrotos curarent; Felicem IV Cosmae et Damiano Martyribus Romanis, non Arabibus, aedem aedificasse, eosque in Canone Missae memorari. Idem testatur Florentinius in adnotat. *Martyrolog. Hieronymiano* V° calend. octobris, p. 879.

[2]) Baron. et Pagi, ad an. 530, c. 12, § 3,

[1]) Edidit Garet. Rothomag. 1679, et Venet. 1720, 2 vol. in fol.

horis lectioni sacrae partim publicae partim privatae, et recitationi divini officii, e psalmis, sacris lectionibus et precibus constantis, ad sic dictas horas canonicas nocturnas et diurnas vacabant; ab esu carnium abstinebant; silentium magnopere observabant; nihil proprium habebant, nihilque sine abbatis permissione accipere, neque extra monasterii septa egredi poterant. Inobedientia erga praepositos et peccata in regulam pro diversa eorum gravitate et frequentia puniebantur privata admonitione, publica correctione, exclusione ab oratione aut mensa communi, ieiuniis, verberibus, denique expulsione. Supremum monasterii regimen abbati erat commissum, qui ab omnibus aut a maiori parte erat eligendus, et ab episcopo vel aliis abbatibus ordinabatur. Is accuratae in primis regulae observationi invigilare, et in causis monasterii singulorum quidem consilia exquirere debebat, sed ea, quae sibi meliora videbantur, ipse decernere poterat. Idem sibi in adiutorium constituebat praepositum et decanos, sic appellatos, quod 10 monachis praeessent.

Quum haec regula et Romanis Pontificibus et episcopis probaretur, in multis monasteriis mox fuit acceptata. Vivente adhuc Benedicto, eamdem regulam in Siciliam introduxit Placidus et in Galliam Maurus. Deinde in alias occidentis regiones eam introduxerunt alii; adeo ut sensim pleraque monasteria in occidente per communem s. Benedicti regulam consociarentur [1].

25. *Bonifacius II Pontifex* (*an.* 530) — Felice IV an. 530 defuncto, in Petri cathedram legitime evectus fuit Bonifacius II, Romanus. Quaedam cleri factio in aede Constantiniana pontificem salutavit Dioscorum, sed eo paucis post diebus vita functo, schisma extinctum est. Bonifacius auctoritate apostolica confirmavit decreta synodi Arausicanae II, an. 529 celebratae; quibus secundum capitula, supra a Felice IV ad Caesarium Arelatensem transmissa, errores Semipelagianorum condemnabantur [2]; — et ad assequendam perfectiorem divinae gratiae intelligentiam, prae caeteris s. Augustinum tamquam *magistrum optimum proposuit laudavitque* [*]. - Romae synodum coëgit, in qua, ut Gothorum regum licentiae in RR. Pontificum electione occurreret, sui successorem designavit Vigilium diaconum, clero assentiente et consensum praestitum iureiurando confirmante. At paulo post res ista, canonibus et comitiorum libertati opposita, clero et Bonifacio ita displicuit, ut altera coacta synodo, successionis decretum rescissum et flammis traditum fuerit [1]. An. 531 Bonifacius II 3m synodum Romae celebravit in causa Stephani, episcopi Larissensis et Thessaliae in Illyrico metropolitae. Hunc quorumdam invidia accusatum, Epiphanius episcopus Cp. deposuerat vi privilegiorum, quae concilium Chalcedonense tribuerat episcopo Cp., sed quae RR. Pontifices minime probaverant. Stephanus tum ante tum post Epiphanii sententiam Sedem Apostolicam appellaverat. In hac Romana synodo e pluribus monumentis probatum fuit, ecclesias Illirici a priscis temporibus ad Romanum patriarchatum pertinuisse [2]. Obiit autem Bonifacius II an. 532.

26. *Ioannes II Pontifex* (*an.* 532) — Post eius obitum electus fuit Ioannes II, Romanus, qui sedit usque ad an. 535. Is omnes curas intendit arcendo ab episcoporum et pontificum electionibus simoniae vitio. Istud tantopere invaluerat, ut Pontifex adversus simoniacos auctoritatem Athalarici regis Italiae interpellarit, eo scilicet consilio, ut quos non compescerent sacri canones, terreret regia potestas, et qui nec Dei timore nec ecclesiastica censura corrigerentur, poenis saeculi comprimerentur. Athalaricus data ad Ioannem Pp. et ad patriarchas seu metropolitas epistola, servari iussit senatus consultum sedente Bonifacio II sancitum, ut nemo sive per se sive per alium promissione episcopatum acciperet, promissio si facta fuerit, nullius esset valoris et acceptum restitueretur. Addidit Athalaricus, ut pro executione chartarum officiales regii acciperent 3,000 solidos si de R. Pontificis, et 2,000 si de metropolitarum consecratione fuerit contentio ad aulam delata, pro episcoporum autem consecratione 500 solidi distribuerentur tenui plebi [3]. Hae vero clausulae gravibus malis viam pandebant, quatenus ecclesias gravarent et officialibus perturbandarum sacrarum electionum animum praeberent.

27. *Ecclesiae status in Africa* — In Africa magna facta est rerum mutatio. Quum enim Hildericus rex Vandalorum invidiam subiisset, quod catholicis pacem reddidisset, Gelimer excitata in castris seditione, illum deie-

---

[1]) Cf Dom Mège, *Vie de s. Benoît;* Mabillon, *Annal. Ord. s. Benedicti*, t. I.
[2]) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1687. Cf p. 130;
[*]) Card. Noris, *Hist. Pelag.* t. I, l. 2, c. 23.

[1]) Labbe, loc. cit. p. 1689; Baron. et Pagi, ad an. 531. — [2]) Labbe, ibid. p. 1690.
[3]) Cassiodor. l. IX *Epist.* 15-16; Baron. ad an. 533.

cit, regnumque usurpavit. Contra hunc usurpatorem Iustinianus, imperator Orientis, cum exercitu forti an. 533 destinavit Belisarium, qui Africanorum pluriumque Vandalorum auxilio adiutus, Gelimerem acie vicit, intra 3 menses Vandalicum regnum in Africa evertit, eamque ad imperium revocavit.

Cum Vandalica dominatione arianismus quoque in Africa deperiit. Iustinianus imperator ecclesias earumque bona catholicis restitui iussit; Arianis vero, Donatistis, aliisque sectariis prohibuit, ne ecclesiasticos coetus celebrarent, aut clericos vel episcopos ordinarent [1]. Vnde factum est, ut plurimi etiam episcopi relicta haeresi ad catholicam unionem redirent, fidesque Nicaena ubique reciperetur.

Episcopi Africani ab ariano iugo liberi, nil prius habuerunt, quam ut mala ecclesiis illata repararent et disciplinam restituerent. Hac de causa an. 535 Reparatus episcopus Carthaginensis, synodum 217 episcoporum ex omni Africa coëgit. Quaesitum in ea fuit, an episcopi et sacerdotes ab haeresi revertentes, in pristinos gradus, an ad laicam solum communionem essent admittendi; item an infantes baptizati ab Arianis, in clerum admitti possent. Synodus consultum duxit, de iis interrogare Sedem Apostolicam, legatosque Romam misit. Hos excepit Agapetus Pp., Ioannis II successor, qui respondit, sacerdotes ab ariana secta ad Ecclesiam redeuntes, esse suscipiendos sed non in pristinis officiis et honoribus; baptizatos ab arianis ad nullam dignitatem in clero esse admittendos. In eadem synodo Carthaginensi actum fuit de monasteriorum statu, et confirmatum est id, quod iam in Carthaginensi synodo sub Bonifacio fuerat constitutum, ut nempe episcopus nullum onus monachis imponeret; ii essent sub potestate abbatum; abbates eligerentur a monachis; hique de consilio abbatum ab episcopo acciperent sacram ordinationem [2].

28. *Corrupticolarum, Incorrupticolarum et Agnoëtarum sectae* — In Oriente iam a Iustini imperatoris initiis magisque sub Iustiniano catholici praevaluerunt eutychianis. Iustinianus ab omnibus imperii sui ecclesiis quatuor oecumenica concilia observari, sedesque episcopales solis catholicis concedi iussit. Multi tamen, favente Theodora imperatrice eutychianis partibus dedita, praesertim in Ægypto haeresim eutychianam sectabantur, propriosque episcopos et patriarchas sibi deligebant. Verumtamen eutychiana secta communem omnibus sortem subiit, in varias factiones divisa. Alexandriae in Ægypto famosus Severus, quondam Antiochenae sedis usurpator, et Iulianus, antea episcopus Halicarnasseus, inter se contenderunt, an corpus Christi fuisset corruptibile, idest perinde ac nostrum detrimentis, indigentiis, fami, siti, doloribus obnoxium; an vero in specie tantum fuisset iis affectum. Multi cum Severo corpus Christi corruptibile, alii cum Iuliano incorruptibile dixerunt. Hi Incorrupticolarum, illi Corrupticolarum sectam constituerunt. Praeterea quum Timotheus, eutychianus Alexandriae episcopus, a Themistio diacono interrogatus, an Christus ignorantiae fuisset subiectus, respondisset, nullam in Christo fuisse ignorantiam, Themistius id tam aegre tulit, ut se a communione Timothei separarit, sectamque Agnoëtarum instituerit, qui Christum ignorantiae obnoxium, et inter alia ultimi iudicii diem ignorasse contendebant [1].

An. 532 Iustinianus ad constituendum dissidiis religiosis finem et ad reducendos dissidentes ad Fidei unitatem, Constantinopoli indixit collationem catholicos inter et eutychianos, convocatis ex utraque parte 6 episcopis. In hac collatione doctrina catholica tam manifeste fuit probata, ut plures Eutychiani, clerici et monachi, qui episcopos suos Constantinopolim fuerant comitati, ad catholicam unitatem redierint; ex episcopis vero solus Philoxenus Dulichiensis veritati assensit [2].

29. *Armeniorum status usque ad an.* 535 — In Armenia autem, in qua Evangelium ab apostolicis temporibus praedicatum, et sub initia saeculi IV a s. Gregorio *Illuminatore* longe lateque propagatum fuisse, supra diximus [3], et proceres et populus in christiana fide constanter perseverarunt, non obstantibus multiplicibus vexationibus et persecutionibus regum Persarum, qui Armeniae imperabant. Sopitis persecutionibus alia pericula christianos Armenios manebant. In primis nestorianae haereseos praecones Armenios a vera et catholica doctrina abducere tentarunt, quemadmodum fecerant in Perside. Eorum tentamentis restiterunt episcopi, proceres et populus. Verum circa an. 535 Armenii plerique a catholica veritate ad Eu-

1) *Novell.* 37.
2) Labbe, *Concil.* t. IV, p. 1755, 1785 et 1791.

1) Nicephor. *Hist. eccl.* l. XVII, c. 20, l. XVIII, c. 50; Liberat. *Breviar.* c. 20.
2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1763.
3) Vid. p. 91.

tychianorum seu Monophysitarum errores defecerunt [1].

30. *Conversio Maurorum, Herulorum, Abasgorum et aliorum*—Iisdem vero temporibus nonnulli populi barbari se ad Ecclesiam converterunt. Ex his fuere Mauri in Africa, qui, procurante Iustiniano imperatore, ethnicos ritus reliquerunt et christianos susceperunt [2]. An. 528 Gretes rex Herulorum, qui Istrum transgressi ab Anastasio imperatore oras Danubii incolendas acceperant, venit Constantinopolim, foedus iniit cum Iustiniano, huiusque suasu baptismum suscepit cum tota domo sua. Regis exemplum secuti sunt subditi. Eodem tempore Iustinianus imperator Zanes, gentem ferocem montis Tauri, per duces suos subegit, et ad christianam Religionem suscipiendam perduxit. Gordas etiam rex Hunnorum, qui habitabant in Chersoneso Taurica, Constantinopolim venit, et ibidem baptizatus, cum Iustiniano foedus percussit; sed cum ad suos redux, violentius forsan in cultum deorum inveheret, a rebellibus necatus est. Abasgi quoque, inter Pontum Euxinum et montem Caucasum habitantes, christianam Religionem amplexi sunt; apud quos Iustinianus ecclesiam in honorem B. V. M. aedificandam et sacerdotes constituendos curavit. Praeterea accolae Tanais a Iustiniano episcopum, qui eos doceret, postularunt; quorum precibus imperator lubens annuit [3].

31. *S. Agapetus Pontifex* (*an.* 535) — Ioanni Pp. II, an. 535 defuncto, successit s. Agapetus, Romanus. Hic, ut supra diximus, ad Africanorum dubitationes respondit [4]. Theodati regis Italiae iussu Constantinopolim ad Iustinianum imperatorem profectus est. Quum enim Belisarius, restituta in Africa Graecorum dominatione, exercitum duceret in Italiam contra Gothos, Theodatus caedem immanem minabatur Romanis, nisi Iustinianus copias ex Italia revocaret. Ubi s. Agapetus Constantinopolim venit, ea de re cum imperatore contulit; sed quod postulavit, a Iustiniano non impetravit. Hinc curas ad alia negotia convertit. Anthimum, eutychianae haeresi addictum, qui, defuncto Epiphanio, favente Theodora augusta, e Trapezuntino episcopatu ad Cpnum transierat, sacerdotio et fidelium communione privavit, inque eius locum ordinavit Mennam, virum fidei integritate et sacrarum Scripturarum peritia clarum [1].

Paucis post diebus (an. 536) sanctus Pontifex Constantinopoli mortem oppetiit [2]. Quae autem Agapetus contra Anthimum et Acephalos constituerat, Cpna synodus 55 episcoporum sub Menna Cp. et Agapeti legatis confirmavit, iterumque damnavit Anthimum, Severum, Petrum Apameensem et Zoaram. Iustinianus Pontificis et synodi decreta executioni mandari iussit et haereticos istos relegavit [3].

32. *S. Silverius Pontifex* (*an.* 536) — Post obitum s. Agapeti summum Ecclesiae regimen demandatum est Silverio, Hormisdae quondam Pontificis filio [4].

Ad hunc Pontificem Theodora augusta, eutychianorum partium studiosissima, litteras dedit, ut Anthimum aliosque ab Agapeto depositos, in pristinum honorem restitueret et Chalcedonensis concilii decreta contra Eutychianos abrogaret. Cum haec denegaret Silverius, Theodorae indignationem incurrit. Haec Vigilio, R. E. diacono et Pontificis apud imperatorem legato, pontificatum pollicita est, si Pontifex factus, ea ageret quae a Silverio impetrare non potuerat. Vigilius iniquis Theodorae consiliis assensit. Aderat occasio opportuna, quum Belisarius dux, pulsis Gothis, urbem Romam magnamque Italiae partem occuparet. Vigilius cum Theodorae litteris ad Belisarium venit, quibus hic Silverium pontificatu deponere et Vigilium in eius locum subrogare iubebatur. Belisarius, ut specioso praetextu Silverium amoveret, eum accusavit proditionis, quasi de tradenda urbe Gothis egisset; hacque calumnia pontificatu spoliatum relegavit Pataram in Lycia, et in eius locum intrusit Vigilium. Silverius e Patara in insulam Palmariam deportatus, ibi an. 539 secundum alios inedia, secundum alios gladio martyr occubuit [5].

33. *Vigilius Pontifex*—Post mortem s. Silverii clerus romanus, schismatis vitandi causa et Belisarii potentia permotus, Vigilii electioni

---

1) Assemani, *Biblioth. orient.* t. I; Pagi, *Critica*, ad an. 535.
2) Procop. *Orat.* III *de aedif. Iustin.*
3) Idem, *De bello goth.*; Theophan. *Chronograph.*; Evagr. *Hist. eccl.* l. IV, c. 20-23.
4) Vid. p. 151.

---

1) Liberat. *Breviar.* c. 21; Labbe, *Concil.* t. V, p. 47.
2) Bolland., *Acta SS.* t. VI sept. p. 163.
3) Labbe, tom. cit. p. 1 et 263.
4) E legitimo matrimonio, antequam Hormisdas sacris Ordinibus esset initiatus, natus. Cf Baron., ad an. 536. Lege eumdem ibidem contra id, quod Anastasius scripsit de simoniaca Silverii electione.
5) Bolland., *Acta SS.* 20 iun.

assensit, qui sic ex usurpatore factus est legitimus Pontifex. Tunc Vigilius, operante in eo Spiritus S. gratia, in alium virum immutatus est. Theodorae et aliorum consilia in deiiciendo Silverio inania reddidit ; cuncta quae antea contra concilium Chalcedonense Theodorae promiserat aut scripserat, solemni Fidei professione revocavit, delevitque; quatuor concilia oecumenica, s. Leonis et aliorum decessorum suorum epistolas se recipere et secundum eas credere, affirmavit ; anathema in Eutychianos et Acephalos renovavit, pravisque Theodorae studiis fortiter restitit. « Fuit ista, inquit Baronius, plane mutatio dexterae Excelsi et insigne miraculum, quo perspicuum factum est, Dei providentia R. Ecclesiam sollicitius gubernari, ut in quovis periculo constituta, sit penitus liberanda [1] ». Quae autem Vigilius Pp. egerit in causa Trium Capitulorum infra videbimus.

34. *Origenistarum lites* — Sub haec tempora (an. 542) lites Origenianae, sub saec. IV exitum auctoritate Anastasii Pp. repressae [2], in Oriente iterum efferbuerunt. In Palaestina nonnulli monachi utriusque Laurae, praesertim Nonnus et Leontius, non tantum Origenem sed etiam certos eius errores, speciatim de praeexistentia animarum, acriter defendebant, et per omnem Palaestinam contentiones turbasque excitabant. Iustinianus imperator, a sanioris partis monachis, a Pelagio Sedis Apostolicae apocrisiario et a Menna Cp. interpellatus, edictum tulit, quo Origenes pluresque errores, e libris eius excerpti, condemnabantur. Imperatoris edicto subscripsit Mennas Cp. et quotquot in urbe erant episcopi, Zoilus patriarcha Alexandrinus, Ephrem Antiochenus et Petrus Hierosolymitanus; idemque probavit Vigilius Pp. [3].

35. *Lis de Tribus Capitulis* — Origenistae res suas desperatas videntes, novam litem de Tribus Capitulis excitarunt. Nimirum Theodorus, Caesareensis in Cappadocia episcopus, Origenistarum et Acephalorum fautor, studio vindicandi Origenem et deprimendi defensores Chalcedonensis concilii, Iustiniano imperatori suasit, pacem Eutychianos inter et catholicos facile componi posse, modo condemnarentur haec tria: 1° Theodorus olim episcopus Mopsuestenus eiusque libri, in quibus nestorianae haeresi praeluserat; 2° epistola Ibae Edesseni ad Marim Persam, in qua Theodorus Mopsuestenus laudabatur, Cyrillus vero Alexandrinus perstringebatur; 3° scripta Theodoreti Cyrensis contra *anathematismos* Cyrilli Alexandrini. Tribus his capitulis condemnandis operam navabat vafer Theodorus Caesareensis, ut ita ipsum concilium Chalcedonense proscriptum videretur, in quo Ibas Edessenus et Theodoretus Cyrensis fuerant recepti et in sedes suas restituti, postquam Nestorio eiusque haeresi anathema dixissent atque concilii Ephesini decreta et Fidei definitionem suscepissent; quamvis Chalcedonenses patres neque Ibae epistolam neque Theodoreti scripta probassent. A veritate prorsus alienum est, quod Liberatus diaconus (Trium Capitulorum defensor, ideoque caute de iis legendus) scribit, Chalcedonense concilium Ibae epistolam et laudes de Theodoro Mopsuesteno probasse. Concilium de solis personis pronunciavit, scripta non discussit, neque approbavit aut condemnavit [1].

Imperator Theodori consiliis annuens, anno 546 edictum tulit, in quo Tria Capitula proscribebantur. Patriarchae orientales, sive volentes sive inviti, imperatoris edicto subscripserunt. Stephanus vero, post Pelagium, Pontificis apud imperatorem apocrisiarius, palam isti edicto restitit. Restitit quoque Vigilius Pp. et occidentales episcopi passim. Equidem Tria Capitula iure damnari poterant; nam Theodorus Mopsuestenus in scriptis suis errores impios tradiderat, quos nunquam correxit, in scriptis Theodoreti s. Cyrillus quasi haereticus perstringebatur, Nestorius vero magnopere laudabatur ac veluti orthodoxus commendabatur, pariter in epistola Ibae s. Cyrillus haereseos Apollinaristarum accusabatur, eiusque doctrina ut haeretica traducebatur; verum timebant Occidentales, ne condemnatione istorum Capitulorum auctoritas Chalcedonensis concilii detrimentum pateretur [2]. Iustinianus his perturbatus, ac plane sentiens, se absque Apostolicae Sedis auctoritate nihil quicquam in hoc negotio effecturum, Constantinopoli concilium indixit, ad quod in primis Vigilium Pp. et patriarchas vocavit, specie quidem reducendi Acephalos ad Ecclesiae unitatem, re vera, ut Trium Capitulorum condemnationem consequeretur.

Vigilius quamvis invitus, se Constantinopolim contulit, ubi honorifice exceptus est. Interpellatus a Theodora augusta de Acepha-

---

1) Ad an. 540. — 2) Vid. p. 120 seq.
3) Liberat., *Breviar.* c. 23; Labbe, *Conc.* t. V.

1) Cf Card. Noris, *Diss. de synodo V.* Petav., *Theol. Dogm.* t. IV, l. I.
2) Facund. Herm. l. IV, c. 4; Labbe, loc. cit.

lorum restitutione et a Iustiniano imperatore de condemnatione Trium Capitulorum, neutri paruit; sed Acephalos rursum damnavit, et Mennam Cp., quod plures episcopos ad subscribendum Iustiniani edicto contra Tria Capitula compulisset, mensibus 5 communione sua privavit. Theodora e vivis sublata, magis magisque Vigilium pressit imperator, ut ab eo *Trium Capitulorum* damnationem extorqueret, mirisque eum modis vexavit*. Quare an. 548 Vigilius consensit, ut causa de Tribus Capitulis in synodo 70 episcoporum, qui Constantinopolim convenerant, cognosceretur.

Quum vero ex episcopis alii alia sentirent, singulorum sententias ad se deferri voluit Pontifex; ratusque, famosa Capitula damnari posse absque Chalcedonensis concilii detrimento, decretum, vulgo *Iudicatum*, ad Mennam Cp. dedit, in quo Tria Capitula damnabat *salva in omnibus reverentia synodi Chalcedonensis* [1]. Credidit, se ita utrique parti satisfecisse, Graecis, quod damnasset *Tria Capitula*, Latinis, quod id fecisset salvo Chalcedonensi Concilio. Sed contra quam crediderat, evenit.

Nam Vigilii *Iudicatum* in Occidente gravibus turbis occasionem dedit, quia verebantur multi, Chalcedonensis concilii auctoritatem reapse esse depressam. Episcopi Illyrici illud recipere noluerunt. Facundus, episcopus Hermianensis in Africa, Pontificis communionem palam abiecit, eum proditionis accusavit, librosque 12 pro defensione Trium Capitulorum scripsit. Quin imo episcopi Africani eo audaciae devenerunt, ut in Vigilium ipsum anathema protulerint. Rusticus quoque et Sebastianus, R. E. diaconi, se a Vigilii communione separarunt, scriptisque quaquaversum litteris, Chalcedonense concilium a Vigilio proditum querebantur.

Vigilius ad componenda dissidia et ad amovendum Occidentalium metum et dubitationem, cum imperatore egit de convocando Constantinopoli generali concilio. Interim *Iudicatum* suum a Menna recepit, et sub anathematis poena omnem disceptationem de Tribus Capitulis, quoad concilium haberetur, prohibuit [2].

Plures episcopi Graeci Constantinopolim convenerunt, pauci vero Latini. Cum autem praecipue in gratiam Occidentalium Pontifex concilium indixisset, illud cum solis Graecis inchoare noluit. Iustinianus morae impatiens et a Theodoro Caesareensi excitatus, anno 551 alterum contra Tria Capitula edictum promulgavit. Vigilius id aegre ferens, episcopis excommunicationem comminatus est, si imperatoris edicto assentirent; quapropter tantam imperatoris indignationem in se convertit, ut clam Chalcedonem in basilicam s. Euphemiae confugere fuerit coactus. Iustinianus Pontificis constantia victus, edictum suum sustulit, et integram causae cognitionem futuro concilio reliquit. Vigilius Constantinopolim regressus, concilii generalis celebrationi assensit ea lege, ut tot ei interessent episcopi Latini quot Graeci [1].

36. *Concilium Cp. II, generale V (an. 553)* — Iustinianus, licet pauci adessent episcopi Latini, III° nonas maii 553 concilium inchoari voluit. Interfuerunt episcopi 165, praeseditque Eutychius Cp., Mennae successor. Vigilius enim ob non adimpletam de aequali Latinorum et Graecorum episcoporum numero conditionem concilio interesse recusavit. Habitae sunt in hoc concilio sessiones octo: 1ª et 2ª honorifica legatio ad Pontificem missa fuit, ut praesentia sua concilium honorare dignaretur. 3ª Fides ab Apostolis tradita et a quatuor conciliis definita, confirmata est, et haeretici ab iisdem conciliis damnati, novo anathemate percussi sunt; 4ª, 5ª et 6ª discussa sunt Tria Capitula, et probatum, mortuos quoque anathemate plecti posse; 7ª et 8ª lectis iis, quae Vigilius ipse contra Tria Capitula scripserat et egerat, concilium definitivam sententiam contra Tria Capitula tulit, et 14 anathematismos in ultima sessione edidit, in quibus Theodorus Mopsuestenus eiusque scripta, Theodoreti libri contra Cyrillum et Ibae epistola ad Marim, Arius, Eunomius, Macedonius, Apollinaris, Nestorius, Eutyches, Origenes damnati sunt et anathematizati [2].

Interea Pontifex ad imperatorem dederat scriptum, *Constitutum* appellatum, in quo querebatur, conditionem concilii celebrationi appositam, non fuisse adimpletam; quae in Theodori Mopsuesteni scriptis, in Ibae epistola et Theodoreti libris Evangelii, Apostolorum, conciliorum et Apostolicae Sedis doctrinis essent contraria, damnabat; Theodori

*) Id eruitur ex Epistola Clericorum Italiae ad Legatos Francorum proficiscentes Constantinopolim, apud Labbe *Concil.* t. V, p. 407.

1) Mansi *Concil.* t. IX, p. 194; Baron. et Pagi, ad an. 547; Card. Noris, loc. cit.

2) Labbe, *Concil.* t. V, p. 408.

1) Labbe, loc. cit. p. 339-586

2) Ibid.

tamen, quia diu mortui et in vita sua non condemnati, nomini parcendum, nihilque in causa Theodoreti et Ibae innovandum decernebat, quia Theodoretus et Ibas in magno concilio Chalcedonensi restituti, novae inquisitioni non erant subiiciendi [1]. Hoc Constitutum imperator ad concilium non detulit, utrum ex industria, ne Trium Capitulorum damnatio impediretur, an vero quia illud post concilium accepit, res dubia est.

Quamvis autem Vigilius concilio interesse recusarit, cum tamen Tria Capitula merito et absque Chalcedonensis concilii iniuria in eo essent damnata, eodem anno concilium hoc confirmavit [2]. Illud quoque confirmarunt Pelagius, Gregorius M., aliique Pontifices, et tanquam oecumenicum ab universa Ecclesia receptum est [3].

37. *Schisma Istriense* — Episcopi plures in Occidente concilium V recipere metuerunt, ne quam iniuriam Chalcedonensi inferrent. Quum tamen illud non impugnarent procaciter, neque cum R. Pontifice aliisque concilium V suscipientibus, communionem rumperent, sed unitatis vinculum servarent; quumque insuper in concilio V non de Fidei sed de personarum causa actum esset; RR. Pontifices cum illis episcopis quadam indulgentia usi sunt, donec errorem facti, in quo versabantur, agnoscerent. Reipsa postea rem melius edocti, concilium V sicut reliqua concilia oecumenica susceperunt. Verum Venetiarum et Istriae episcopi in contumaci Trium Capitulorum defensione perseverarunt. Eos frustra monuit Pelagius I, Vigilii successor. Illi non tantum non receperunt, sed reiecerunt concilium V, ab Ecclesia schisma fecerunt, et an. 557, auctore Paulino Aquileiensi, synodum coëgerunt, in qua definierunt, Tria Capitula damnari non posse citra Chalcedonensis concilii iniuriam. Idem definierunt in altera synodo, an. 579 sub Ælia Gradensi habita. Pelagius Pp. II ad Æliam Gradensem et episcopos Istriae graves simul et eruditas litteras dedit, quibus eis ostendit, quam grave malum esset schisma, et quam iuste Tria Capitula sine Chalcedonensis concilii iniuria in synodo V fuissent damnata. Ii vero in schismate pertinaces fuerunt. Sedulam quoque operam extinguendo schismati navavit s. Gregorius M. Neque irriti fuerunt Pontificis conatus; nam eius prudentia Theodelinda, Longobardorum in Italia regina, quam schismatici in partes suas pertrahere conati erant, in communione catholica retenta fuit; Prudentius et Petrus episcopi Istriae atque Firminus Tergestinus, schismate abiecto, ad Ecclesiae unitatem redierunt [1].

38. *Pelagius I Pontifex* (*an.* 555) — Vigilius Pp., confirmato concilio V, Constantinopoli Romam rediit, sed in Sicilia calculi morbo correptus decessit an. 555 [2]. Defuncto Vigilio electus est Pelagius I, R. Ecclesiae diaconus et Vigilii apud imperatorem apocrisiarius, eiusque electionem confirmavit Iustinianus imperator.

Etenim Iustinianus recuperata Africa, bellum intulit Gothis in Italia primo per Belisarium deinde per Narsetem ducem, et post varia praelia per annos plures continuata, tandem an. 553 debellato Teia regum Gothorum ultimo, Italiam ad imperium suum reduxit. Ex quo tempore, quemadmodum antea reges Gothi, imperatores Graeci sibi vindicarunt ius confirmandi Pontificis electionem et exigendi pro ea certam pecuniae summam; unde factum est, ut post Pontificum obitum quandoque plures menses sedes pontificia vacaverit, quo tempore, Ecclesiae negotia committi solebant archipresbytero, archidiacono et primicerio notariorum [3].

Pelagius I gravem multorum invidiam subiit, quod iniuriarum, quas Vigilius Constantinopoli expertus erat, auctor diceretur; sed suspicionem pravam dispulit, coram romano populo ex ambone iureiurando contestatus, se nihil quicquam in Vigilii Pp. aut

---

1) Labbe, ibid. p. 338.

2) Anastasius, postque eum plures alii scripserunt, Vigilium primum noluisse confirmare concilium V, ideoque in exilium amandatum a Iustiniano; demum exilii taedio et repetendae urbis studio ad illud probandum fuisse adductum. Sed Card. Noris, *Diss. de synodo V*, c. 8, ostendit, hanc de Vigilii exilio narrationem esse commentitiam.

3) Concilium Cp. II, generale V, esse vere oecumenicum et ab Ecclesia ut tale receptum, Tria Capitula esse iuste et absque Chalcedonensis concilii iniuria damnata, et Vigilium Pp. in ea controversia neque erroris neque turpis inconstantiae accusari posse, inter alios ostenderunt Natalis Alex., *Hist. eccl.* Diss. 3 *in saec. VI*; Card. Noris, *Diss. de Synodo V*; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. 1, c. 4-7.

1) Pelag. I *Epist.* 2-6; Pelag. II *Epist.* 5,6; Gregor. M., l. I *Epist.* 16, l. IV *Epist.* 30, l. XII *Epist.* 33. Cf Baron. et Pagi, ad an. 559 et 586; Card. Noris, *Diss. de synodo V*, c. 9.

2) Baron. et Pagi, ad an. 556.

3) Anast. in *Vita Agathonis*; Mabillon, *Commentar. in Ord. Rom.* c. 17.

Chalcedonensis concilii detrimentum molitum fuisse. Litteras dedit ad universum populum Dei, in quibus inter alia professus est, se inviolabiliter tenere et venerari quatuor concilia oecumenica, canones Apostolicae Sedis et epistolas decessorum suorum praesertim B. Leonis. In epistola ad Childebertum regem Francorum, post fidei suae professionem, anathema dixit iis, qui de Fide aliter sentirent quam in epistolis s. Leonis et in concilio Chalcedonensi fuerat definitum. Concilium oecumenicum V et Trium Capitulorum condemnationem confirmavit; tantaque prudentia simul et constantia usus est, ut episcopi Itali, Africani et Illyrici, paucis exceptis, Trium Capitulorum condemnationi assenserint [1].

39. *Scriptores ecclesiastici*—Floruerunt his temporibus scriptores sequentes: Primasius Adrumetinae ecclesiae in Byzacena provincia episcopus, Trium Capitulorum aliquandiu defensor, postea oppugnator; eius extant commentaria in Epistolas D. Pauli et in Apocalypsin [2]. Vigilius episcopus Tapsensis in Byzacena provincia; plures libros adversus haereticos sub veterum Patrum nominibus scripsit, et a nonnullis auctor creditur symboli, *Quicumque vult salvus esse*, quod sub D. Athanasii nomine extat [3]. Liberatus ecclesiae Carthaginensis diaconus, Trium Capitulorum defensor acerrimus; exaravit Breviarium seu historiam nestorianae et eutychianae haeresum [4]. Victor episcopus Tunonensis in Africa, pertinacissimus Trium Capitulorum propugnator; Chronicon edidit usque ad initia Iustini iunioris [5]. Ferrandus Carthaginensis ecclesiae diaconus, qui pariter Tria Capitula defendit, et praeter vitam s. Fulgentii et aliquot epistolas, reliquit Breviarium canonum, ex Africanis potissimum conciliis excerptorum [6].

40. *Ioannes III Pontifex* (*an.* 560) — Pelagius I post pontificatus annos 4 et menses 10 vita excessit an. 560. In eius locum suffectus est Ioannes III, Romanus, qui sedit usque ad an. 573. Gesta eius pene ignota sunt, praeterquam quod episcoporum Salonii Ebredunensis et Sagittarii Vappincensis, qui in Lugdunensi synodo an. 567 damnati et depositi, ad Apostolicam Sedem provocarant, appellatione suscepta, eos, postquam correctionem promisissent, restituerit [1]. Extat sub eius nomine epistola ad episcopos Germaniae et Galliae, sed eam Baronius omnesque eruditi supposititiam esse fatentur.

[1]) Apud Labbe, *Concil.* t. V, p. 791 seq.; Baron. et Pagi, ad an. 556.
[2]) Lugdun. 1543, et in *Bibl. PP.* Lugd. t. X.
[3]) Divione 1664, in-4°.
[4]) Cura I. Garnier, Paris. 1675, in-8°.
[5]) Edit. ab H. Canisio, Ingolstadii 1600, et I. Scaliger. in *Thesaur. temporum*, Lugd. Batavor. 1606.
[6]) Edidit P. F. Chifflet, Divion. 1649, in-4°.

41. *Suevorum in Hispania conversio* — Sub Ioannis III initia Suevi, qui in Hispaniis Gallaeciam, partemque Lusitaniae incolebant, ad Theodemiri regis exemplum abiecta ariana haeresi, ad quam an. 465 sub Remismundo rege desciverant, ad catholicam veritatem transierunt. Egregiam operam eorum conversioni navavit s. Martinus, gente Pannonius, vitae sanctimonia et eruditione clarus; qui visitatis sacris Palaestinae locis, in Gallaeciam venit, et primum Dumiensis episcopus, deinde Bracarensis archiepiscopus creatus est [2]. Ad firmandam Suevorum conversionem et instaurandam disciplinam an. 561, iuxta plures 563, episcopi, presbyteri, omnisque clerus convenerunt Bracaram; et post sollemnem catholicae fidei contra arianos errores professionem, relectis et confirmatis iis, quae antea in synodis adversus Priscillianistarum haeresim fuerant constituta, ad componendam disciplinam ediderunt 22 canones [3].

42. *Iacobitae* — In imperio graeco Eutychianorum seu Monophysitarum secta deperibat, sed apud Armenios et apud Æthiopes in hodierna Nubia et Abyssinia augebatur. In Syria et Mesopotamia eidem sectae vires addidit Iacobus Baradaeus, Syrus, vir obscuri generis sed astuti ingenii. Is Edessae, quae erat metropolis Mesopotamiae, episcopus a sectariis creatus, dispersos huc illuc monophysitas collegit, multos sacrorum ministros ordinavit, novamque formam et hierarchiam sectae indidit. Eius sequaces dicti sunt Iacobitae, quod nomen deinde omnibus Eutychianis in Oriente commune fuit, sicuti Melchitarum appellatio catholicis, quod imperatoris et Chalcedonensis concilii fidem profiterentur.

43. *Iustiniani mors* — Iustinianus imperator, quem ecclesiasticis quaestionibus de-

[1]) Gregor. Turon., *Hist.* l. V, c. 20; Labbe, *Conc.* t. V, p. 847 et 850.
[2]) Gregor. Turon., *Miracul. s. Martini*, l. I; Baron. et Pagi, ad an. 660; Butler, *Vies des SS.* ad diem 20 mart.
[3]) Labbe, *Concil.* t. V, p. 836.

lectari vidimus, sub vitae exitum in *Incorrupticolarum* errorem prolapsus est: eumque edita lege omnibus ecclesiis obtrudere tentavit. Pravis eius consiliis invicta constantia obstiterunt in primis Eutychius patriarcha Cp. et Anastasius Antiochenus; multisque cohortationibus ad revocandum ab errore imperatorem usi, ostenderunt, eiusmodi doctrinam Scripturarum, Apostolorum, Patrumque testimoniis adversari. Iustinianus his offensus, Eutychium Cp. deposuit et relegavit. Cum eamdem sententiam contra Anastasium Antiochenum et alios dictaret, morte sublatus est. Eum priusquam moreretur, ab errore resipuisse, credit Baronius [1].

Non est tamen praetereundum, Iustinianum plurimum contulisse iuris instaurationi. Opera selectorum 10 iurisperitorum, quibus praeerat Tribonianus, Romanorum principum leges in unum corpus collegit, ac *Codicem Iustinianeum* inscripsit; iudicum, et magistratuum veterum responsa et decreta in libros 50 congessit, quae *Digesta* seu *Pandectae* nominantur; in usum studiosae iuventutis libros 4 *Institutionum* edidit; legesque a se editas in 1 volumen redegit, quas *Novellas* et *Authenticas* nuncupavit.

44. *Iustinus II imperator* (*an.* 565) — Iustiniano vita functo, imperium adeptus est Iustinus II, Vigilantiae Iustiniani sororis filius, qui usque ad an. 578 imperavit. Fuit is fide catholicus, sed moribus foedus. Pacem ecclesiis conciliare conatus est. Exules episcopos revocavit. Ad universos imperii sui christianos edictum dedit, quo fidem suam contra haereses professus, omnes hortatus est, ut ad Fidei et Ecclesiae unitatem convenirent. Imperio moderando ineptus et dementiae per intervalla obnoxius, an. 574 Tiberium imperii collegam adscivit. Bello gravissimo impetitus fuit a Chosröe rege Persarum.

Chosröes iam ante sub Iustiniano annis multis bellum Graecis intulit. Ferox et perfidus etiam induciarum tempore urbes Syriae et Mesopotamiae depraedatus est. An. 540 Antiochiam Orientis metropolim cepit devastavitque, et cives multos abduxit. Post plures pacis tractatus sed mox infractos, an. 561 pax 50 annorum sancita est. Inter pacis conditiones erant hae praecipue: ut Iustinianus annuum tributum penderet Persarum regi, et christiani in Perside religionem suam libere exercere possent. Verum an. 571 pax dissoluta est. Etenim incolae Persarmeniae seu Armeniae maioris, quae quondam Romanorum, nunc dudum Persarum dominio suberat, religione christiani, iugum Persicum excusserunt, quod in exercenda religione graviter vexarentur, et clam legatos miserunt ad Iustinum imperatorem. Iustinus eos in fidem recepit. Chosröes Iustino bellum intulit, Apameam et Daras expugnavit, ingentem civium numerum abduxit, multosque occidit. An. 574 inducias 3 annorum concessit. Interim Tiberius ingentem exercitum collegit, cui anno 578 praefecit Iustinianum. Hic Persas vicit, caesosque romani imperii finibus expulit [1].

45. *Ecclesiae status in Gallia* — In Gallia Theodoricum regem Austrasiae an. 534 excepit Theobertus filius eius, cui an. 548 successit Theobaldus. Post huius mortem, anno 555, regnum Austrasiae accepit Clotarius rex Suessionum, qui, defuncto anno 558 Childeberto rege Neustriae, tota monarchia Francica solus potitus est. Erant omnes isti principes religione catholici, sed non aeque moribus casti. Clotarius vitam ducebat tam luxuriosam, ut a s. Nicetio, episcopo Trevirensi, communione fidelium fuerit exclusus. Haec prava quorumdam regum exempla, eorumque inter se ipsos et contra populos vicinos bella perficiendae in populo morum emendationi et componendae disciplinae ecclesiasticae plurimum obstabant.

Quanta autem fuerit hac in re episcoporum Gallicanorum sollicitudo, testantur synodi, quae per haec tempora in Galliis celebratae sunt, puta Arvernensis an. 535, Aurelianenses an. 538, 541 et 549, Parisiensis an. 553, Arelatensis an. 554, in quibus multa tum de disciplina tum de iuribus Ecclesiae fuerunt sancita [2]. Videre erat tunc temporis in Galliis episcopos multos, vitae sanctitate spectatissimos, inter quos numerandi sunt s. Gallus Arvernensis, s. Nicetius Trevirensis, s. Domitianus Tungrensis apud Traiectum, s. Medardus Noviomensis et Tornacensis, s. Agricola Cabilonensis, s. Firminus Vcetiensis, s. Eleutherius Antisiodorensis, s. Germanus Parisiensis [3].

Clotarius regnavit solus, usque ad an. 561. Tunc rursum monarchia Francica inter quatuor Clotarii filios divisa est. Charibertus fuit

[1]) Evagr. *Hist. eccl.* l. IV, c. 39; Nicephor. l. XVII, c. 39; Baron. ad an. 565.

[1]) Evagr. l. V, c. 1-15.
[2]) Labbe, *Concil.* t. IV-V.
[3]) Gregor. Turon. *Hist.* l. III-VI; Longueval, *Hist. de l' Égl. Gall.* l. V-VI.

rex Parisiorum, Guntramnus Burgundiae, Chilpericus Suessionum et Sigebertus Austrasiae. Charibertus propter publicam lasciviam a s. Germano episcopo Parisiensi excommunicatus, obiit an. 567, eiusque regnum inter se diviserunt tres fratres. Chilpericus legitimam coniugem postposuit concubinis, praesertim Fredegundae. Neque Guntramnus a simili crimine immunis fuit. Castior fuit Sigebertus, qui Brunichildem, filiam Athanagildi regis Visigothorum, ex ariana catholicam, uxorem duxit. Erant inter hos reges dissidia et bella. Postulante Guntramno rege Burgundiae, an. 573 episcopi convenerunt Parisios, ut collatis consiliis dissidia inter fratres principes componere studerent. Verum rem armis coeptam, ecclesiastico iudicio terminare non potuerunt. S. Germanus Parisiensis, an. 575, epistolam scripsit ad Brunichildem, ut Sigebertum regem a bello contra fratrem suum Chilpericum revocaret. Sed Sigebertus consilia pacis sprevit, et bellum contra Chilpericum prosecutus, eodem anno interfectus est. Successit ei in regno Austrasiae Childebertus II, filius quinquennis; sed rerum summa fuit apud Brunichildem matrem. Hanc oderat famosa Fredegunda, quam Chilpericus duxerat uxorem. Odium istud et dissidia aucta sunt, quum Brunichildes Meroveo Chilperici filio, a patre rebelli, nupsisset. S. Praetextatus, episcopus Rothomagensis, a Fredegunda apud Chilpericum accusatus, quasi Merovei rebellioni favisset, in Parisiensi synodo se plene purgavit. Verumtamen exilio mulctatus est. Post mortem Chilperici redux, an. 588, iussu eiusdem Fredegundae, quae iunioris Clotarii nomine regnabat, interfectus fuit. Aliorum plurium criminum causa extitit Fredegunda; eiusque consiliis Chilpericus populum oppressit et multa admisit iniqua. An. 583 Chilperico interfecto, successit Clotarius II filius mensium circiter quatuor, sub cuius nomine regnavit Fredegunda mater. Ex hoc tempore Brunichilde et Fredegunda iuniorum regum vice imperitantibus, dissidia et bella civilia aucta sunt, respublica atque Ecclesiae in tristem statum per omnem Galliam coniectae, ecclesiarum iura despecta, disciplina collapsa, mores in clero et populo depravati [1].

Ad occurrendum his malis episcopi saepius convenerunt, ut concordiam inter principes conciliarent, dissidia componerent, et disciplinam ecclesiasticam instaurarent. Plures synodi celebratae sunt, in quibus ad emendandos abusus et corrigendos mores cleri, monachorum et populi canones varii conditi fuerunt [1].

46. *Longobardi in Italia* — In Italia deleta Gothorum dominatione [2], res publicas pro imperatore Graeco moderabatur Narses dux. Hic vero aemulorum invidiam subiit, et an. 567 a Iustino II ex Italia evocatus fuit. Tunc Longobardi, natura saevi et religione ariani, multorum iudicio a Narsete e Pannonia arcessiti, in Italiam irruerunt. Alboinus eorum dux, an. 569 Mediolanum ingressus, rex Italiae proclamatus est. Deinde celeri victoriarum cursu omnem fere Italiam, Roma, Ravenna et aliquot locis maritimis exceptis, subegit, regnique sedem Ticini collocavit. Sic rursus barbarum et arianum iugum subiit Italia. An. 573 extincto Alboino successit Clephis, qui saevus extitit in Italos praesertim in nobiles et divites; suis etiam invisus post 18 menses necatus fuit. Tunc decem annis res publicas in provinciis moderati sunt 36 duces, sub quorum principatu dura fuit Italorum conditio, urbes depraedatae, agri vastati, ecclesiae incensae, monasteria destructa, sacerdotes occisi sunt. Postea sedatis bellis, rerum ordo quodammodo compositus fuit. An. 584 a ducibus rex creatus est Autharis, qui uxorem duxit Theodelindam, catholicae religionis studio insignem.

Interim Graeci solum conservarunt Romam, Ravennam, Pentapolim, Genuam, Liguriam, in quibus imperatorum Graecorum vices gerebant exarchi, qui Ravennae ius dicebant [3].

47. *Benedictus Pontifex* (*an.* 574) — Defuncto an. 573 Ioanne III, Apostolica Sedes anno fere integro vacavit, Longobardis omnem Italiam perturbantibus. Demum electus est Benedictus, Romanus, a Graecis dictus Bonosus. — Is, teste Paulo Diacono [4], cernens virtutum gradibus Gregorium, qui postea Pelagio II successit, ad alta ascendere, eum a monasterio ablatum Ecclesiastici Ordinis officio sublimavit, Levitamque septimum ad suum adiutorium adscivit. Alia eius gesta ad posteros non pervenere. Ecclesiam gubernavit usque ad an. 578, quo obiit. Eum, de-

---

1) Gregor. Turon. *Hist.* l. IV-IX.

1) Labbe, *Concil.* t. V, p. 956 seq.

2) Vid. p. 155.

3) Paul. Diacon. seu Warnefrid. *Histor. Longobard.* l. 1-2.

4) *Vita* S. Gregorii I, c. 7. Cft. IV. *Opp.* eiusdem s. Gregorii edit. Maurin.

cessorum suorum exemplo, comprobasse concilium oecumenicum V, docet Card. Noris [1].

48. *S. Martinus Dumiensis, aliique scriptores* — Floruerunt interea scriptores sequentes: S. Martinus e Dumiensi episcopus Bracarensis, qui composuit Collectionem canonum, *Formulam* honestae vitae, librumque *de moribus* [2]. Ferreolus episcopus Vcetiensis, cuius extat Regula monastica [3]. Gildas Britannus, Ruyensis cenobii in Armorica abbas, qui libellos duos conscripsit de excidio Britanniae et castigatione cleri [4]. S. Gregorius Arvernus, e monacho episcopus Turonensis, e cuius scriptis supersunt Historiarum libri 10, 2 de Gloria martyrum, 4 de Miraculis s. Martini, 1 de Gloria Confessorum, liberque de vitis Patrum [5]. S. Leander, e monacho episcopus Hispalensis, qui praeter regulam de institutione virginum, alia scripsit de officiis ecclesiasticis et contra arianam haeresim [6]. S. Ioannes Climacus, monachorum montis Sinae abbas, qui edidit *Scalam paradisi*, seu librum de triginta gradibus religiosae perfectionis [7]. Venantius Fortunatus, episcopus Pictavorum, qui inter alia scripsit Poëmatum libros 11, de vita s. Martini libros 4, et expositionem orationis Dominicae ac symboli Apostolorum [8].

49. *Pelagius II Pontifex* (*an.* 578)—Post obitum Benedicti Pp. (578) ad D. Petri cathedram evectus est Pelagius II, Romanus, qui sedit annis 11 et mensibus 2. Eum non postulato imperatoris consensu fuisse ordinatum, quod Longobardis Romam obsidentibus aula adiri non posset, scribunt Anastasius bibliothecarius [9] et Paulus Diaconus [10]. Certe consensum istum, quem post reges Gothos usurparunt imperatores Graeci, pro legitima Pontificis ordinatione requiri, nullus dixerit. —Quapropter Romani Pontifices aliquando etiam sine consensu Imperatoris aut Exarchi sunt inaugurati.

Hic pontifex plurimum laboravit in extinguendo Istriae schismate. Æliae Aquileiensi, inter christianae rei hostes haud tuto agenti, concessit, ut metropoliticam sedem transferret Gradum, sperans, fore ut hoc indulto schismaticorum ducem ad unitatem revocaret, sed Ælias in schismate perseveravit [1]. Siciliae subdiaconis legem continentiae iuxta R. Ecclesiae morem indixit, ut non solum uxores non ducerent, sed etiam iis, quas ante Ordinem duxerant, deinceps non uterentur [2]. Litteras scripsit ad Aunacharium, episcopum Antisiodorensem, ut Francorum reges a foedere cum Longobardis deterreret, eisque suaderet, ut adversus hostes urbi et Italiae succurrerent. Idem mandavit Gregorio diacono, suo apud Tiberium Constantinum, Orientis imperatorem, apocrisiario; sed imperator bello Persico, Francorum reges intestinis discordiis erant distracti. Ioannem patriarcham Cp., cognomento Ieiunatorem, qui nomen seu titulum *oecumenici* seu *universalis patriarchae* usurparat, corripuit, et superbam appellationem relinquere iussit.—Omnium Pontificum primus tempora per *Indictiones* in epistolis notavit. Tanta fuit in pauperes praesertim senes liberalitate, ut eos domo sua in xenodochium conversa exciperet.

50. *Lis de nomine patriarchae oecumenici* — Nonnulli scriptores de controversia, quae sub Pelagio II et praecipue sub Gregorio M. pertractata fuit de *oecumenici patriarchae* appellatione, ita locuti sunt ac si illa orta esset ex male intellecta vocis significatione, et res tanti momenti non esset, ut RR. Pontificum Pelagii et Gregorii agendi ratio significare videtur. Verum rem se aliter habuisse, et Pontifices merito episcoporum Cp. arrogantiae restitisse, ex ipsa huius controversiae historia manifestum est. Nemo nescit, quanta esset Graecorum ambitio in vindicandis episcopo Cp., quasi novae Romae antistiti, iisdem privilegiis, quibus in Occidente gaudebat veteris Romae pontifex. Haec ipsa ambitio saepius simultatum inter eos et Apostolicam Sedem et demum teterrimi schismatis causa extitit. Iam in Cpno et Chalcedonensi conciliis, reclamantibus RR. Pontificibus, episcopo Cp. honoris primatus post R. Pontificem et patriarchica iura fuerant asser-

---

1) Diss. *de synodo V*, c. 9.
2) Cf de Operibus s. Martini Card. Aguirre, *Notit. Concil. Hispan.* p. 92.
3) Apud Holsten. *Cod. regular.*
4) Ap. Gal. *Scriptor. Britan.* t. III, et in *Bibl. PP.* t. V, part. 3, edit. Colon.
5) Cf Butler, *Vies des SS.* 17 nov. Opera eius edidit T. Ruinart, Paris. 1669, in-fol.
6) S. Isidor. Hispal. L. *de Script. eccl.* c. 28; Ceillier, *Biblioth.* t. XVII; Butler, ibid. 27 febr.
7) Butler, ad diem 30 mart. *Scalam* eius graece et latine edidit M. Rader, Paris. 1633, in-fol.
8) Mogunt. 1603; Romae 1786, 2 vol. in-4°; extantque in *Bibl. PP.* Lugd. t. X.
9) In *Vita Pelagii II.*
10) *Hist;. Longobard.* l. III, c. 20.

---

1) Card. Noris, Diss. *de synodo V*, c. 9.
2) S. Gregor. M. l. I *Epist.* 44.

ta. Eadem ratione episcopi Cp. titulum *universalis* seu *oecumenici* sibi usurparunt, quod ea appellatione Pontifex R. in Chalcedonensi concilio fuisset honoratus. Accessit Iustiniani imperatoris rescriptum ad Epiphanium episcopum Cp., quod Epiphanio *universali patriarchae* inscriptum erat[1]. Hoc rescripto ita elatus fuit Epiphanius, ut Ioanni Pp. I, cum iussu Theodorici regis Italiae Constantinopolim venisset, priorem in sedendo locum denegare ausus fuerit. Neque merum honoris titulum episcopi Cp. hoc nomine sibi arrogabant, sed etiam potestatem in omnes Orientis ecclesias, Alexandrina etiam et Antiochena minime exceptis, existimantes, se per orientales provincias ea omnia posse, quae Romanus Pontifex, seu veteris Romae episcopus, faceret in occidentalibus. Id patet e memorato Epiphanii facto, et magis perspicuum est ex agendi ratione Ioannis Ieiunatoris, qui an. 588 in causa Gregorii patriarchae Antiocheni, falsi criminis accusati, Constantinopoli Orientalium synodum indixit, et in convocationis litteris *oecumenici patriarchae* titulum usurpavit. Tantae arrogantiae, qua episcopi Cp. universam ecclesiam orientalem sibi subiicere velle videbantur, RR. Pontifices merito restiterunt.

Pelagius II datis ad episcopos, qui Constantinopolim convenerant litteris, plurimum questus est de synodi praedictae celebratione et usurpata a Ioanne appellatione, synodi acta, excepta Gregorii Antiocheni absolutione, irrita dixit, et Laurentio apocrisiario suo apud imperatorem prohibuit, ne cum Ioanne missarum sollemnia celebraret, priusquam is a novo et temerario nomine abstineret. Cum vero post Pelagii II obitum Ioannes Cp. in proposito usurpandi oecumenici patriarchae nominis perseveraret, s. Gregorius M. Pelagii successor, ad Ioannem Cp. et ad Mauritium imperatorem litteras scripsit, in quibus ostendit, quam absonum esset, usurpare huiusmodi nomen, quod caeterorum patriarcharum dignitate adversabatur, quodque ipsi RR. Pontifices non adhibebant, quamvis primatus sui iure et Chalcedonensis concilii exemplo id facere possent. Mandavit Ioanni, ut ab usurpando hoc nomine abstineret, et Sabiniano apocrisiario suo prohibuit, ne cum Ioanne, donec hic paruerit, in missarum sollemniis communicaret. Verum nihil impetravit Gregorius. Cum Cyriacus, Ioannis in Cp. sede successor, pariter se patriarcham universalem scriberet, eum rursus monuit Gregorius, ut a superba appellatione abstineret; et ut episcoporum Cp. arrogantiam retunderet, omnesque doceret, se hac in re non excitari amore dominatus in caeteros, *Vniversalis Papae* titulum, quem ei Eulogius Alexandrinus in litteris tribuerat, dedignatus est, atque ex animi demissione seipsum *Servum servorum Dei* inscripsit.

Demum quod neque Pelagius neque Gregorius consequi potuerant, Bonifacius III, an. 606, impetravit a Phoca imperatore, qui an. 602 in locum Mauritii suffectus, lege vetuit, ne episcopi Cp. nomine *oecumenici*, quod soli Pontifici Romano iure conveniret, uterentur [1].

51. *Status imperii Orientalis* — Iustino II an. 578 defuncto, Tiberius Constantinus imperium accepit. Hic fuit princeps bellica virtute, liberalitate et religionis studio spectatissimus. Persas, qui sub Hormisda rege bellum instaurarant, per Mauritium ducem duobus praeliis fudit, urbesque, quas occuparant, recepit. Eumdem Mauritium adoptatum caesarem designavit et filiam suam Constantinam ei coniugem tradidit. Obiit an. 582. Mauritius Tiberii successor, bellicae rei peritia et religione claruit; bellum contra Persas feliciter gessit; adversus Avares, tristem in modum plures imperii graeci provincias devastantes, vario marte certavit, donec exercitus impatiens avaritiae, cui imperator erat obnoxius, ab eo defecit. Phocas obscuro genere in Thracia natus, rebellem exercitum Constantinopolim reduxit, imperator salutatus est, Mauritium eiusque filios, coniugem et filias trucidari iussit, pacem ab Avaribus ingenti pecuniae summa emit, et imperio potitus est ab an. 602 usque ad 610.

52. *Leovigildi persecutio in Hispania* — In Hispaniis una cum antiquis incolis Suevi, quorum conversionem supra vidimus [2], catholicam fidem profitebantur. At Visigothi arianam haeresim sectabantur; libera tamen in eorum regno erat Religionis catholicae professio. Leovigildus vero Visigothorum rex, a Gosuintha coniuge excitatus, catholicos graviter persecutus est. Is, ut filiis suis regnum assereret, e procerum consensu Hermenegildum et Reccaredum, quos e priori coniuge sua Theodosia genuerat, regni consortes creavit,

[1]) *Cod.* tit. *de SS. Trinitate.*

[1]) Cf Le Quien, *Oriens christian.* t. I, c. 13; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. I, c. 8.
[2]) P. 156.

priori Hispalim, posteriori Reccopolim regiam designavit, ipse autem sedit Toleti. Hermenegildus non solum duxit uxorem catholicam, Indegundam, Sigeberti Austrasiae regis filiam, sed etiam eius et s. Leandri, episcopi Hispalensis, consiliis haeresim arianam abiuravit et catholicam fidem professus est an. 580. Id Leovigildi regis et praesertim Gosuinthae, quam post obitum Theodosiae uxorem duxerat, furorem excitavit. Leovigildus catholicos in omni regno persecutus est. Alii exilio, alii carcere, alii verberibus, alii suppliciis affecti sunt. Multi aut metu aut promissis regiis victi, a Fide defecerunt. Interim bellum paravit contra filium suum Hermenegildum. Hic arma armis opposuit et in auxilium advocavit Suevos, Graecos, et Francos. Leovigildus ubique victor, an. 584 Hispalim cepit, Hermenegildum contra fidem ei datam carceri mancipavit, et anno sequente, quum eum ad amplectendam arianam haeresim frustra compulisset, securi percuti iussit [1].

Suevi etiam experti sunt persecutionem Leovigildi; qui bello civili, inter eos exorto, usus, illorum provincias occupavit, regno suo adiunxit, et incolas ad arianismum, quem abiurarant, reducere tentavit. Sed brevi post, an. 586, morte sublatus est.

53. *Visigothorum conversio* — Leovigildo in Visigothorum et Suevorum regno successit Reccaredus filius, sub quo ariana haeresis, quae paulo antea Religioni catholicae ruinam minitabatur in Hispania, tota deperivit. Reccaredus enim fratris sui, s. Hermenegildi, exemplum et s. Leandri, Hispalensis episcopi, consilia secutus, a principatus sui initio arianam haeresim eiuravit, catholicam fidem professus est, omnemque Visigothorum gentem exemplo suo et adhortationibus ad eamdem suscipiendam Fidem perduxit [2]. Vnde factum est, ut novi et veteres Hispaniae incolae eiusdem Religionis vinculo uniti, brevi in unam gentem coaluerint. Vt autem sublata haeresi, catholica doctrina in omni regno stabiliretur, et disciplina ecclesiarum componeretur, duplex synodus an. 589 convocata est, una Toleti, altera Narbone. In priori rex ipse et conversi ab ariana haeresi episcopi, clerici et proceres catholicae fidei professionem ediderunt; deinde canones 23 conditi sunt, in quibus praeter alia mandatur, ut episcopi, presbyteri et diaconi, ad Fidem conversi, se ab uxoribus suis contineant. In synodo Narbonensi sanciti sunt canones 15 [1].

54. *S. Gregorius Magnus Pontifex* (*an.* 590)—Pelagio II, an. 590 defuncto, summo omnium gaudio pontifex creatus est s. Gregorius, sanctitate, doctrina, rerumque gestarum amplitudine vere Magnus. Patrem habuit Gordianum senatorii generis, an. 540 Romae natus, a Iustino II urbis praefectus constitutus est; sed hac dignitate deinde dimissa, monasticum institutum in monasterio s. Andreae, quod in aedibus suis extruxerat, professus est *. A Pelagio II R. E. diaconus ordinatus, Constantinopolim apocrisiarii munere ornatus missus est; ubi inter alia hoc preclare fecit, quod Eutychium patriarcham C. a gravi circa carnis resurrectionis dogma errore revocarit; — ipsique Pelagio in scribendis epistolis adiutor fuit, ut fuerat Hieronymus s. Damaso, Prosper s. Leoni [2].—Post Pelagii obitum communi cleri romani suffragio, senatus populique acclamationibus, ut ut invitus, pontifex inauguratus est**. Quan-

1) Bolland. *Acta SS.* 13 april.

2) Gregor. Turon., *Dialog.* l. III, et *Hist.* l. VI, VIII et IX; Isidor. Hispal. *Chron.*

1) Labbe, *Concil.* t. V, p. 997 et 1027.

*) De Monachatu s. Gregorii gravis quaestio est inter eruditos. Mabillonius, in dissert. *De monastica vita Gregorii* et in Praefatione *ad saec. I Benedict.* § 8, illum Familiae suae Benedictinae adiudicat. At Baronius ad an. 581, § 8, Henschenius et Papebrochius in *Commentario* ad vitam s. Gregorii § 3, in *Actis Sanctorum*, t. II, mart., et Basnagius ipse, etsi Baronii adversarius, ad an. 581, § 8, tuentur s. Equitii regulam Gregorium fuisse professum. Thomassinus autem, *De veteri et nova Ecclesiae Disciplina*, part. I, l. III, c. 24, contendit nullius peculiaris Ordinis regulae Gregorium fuisse addictum. Sandinius, in sua Disput. Historica, *De Monastico Instituto s. Gregorii Magni*, asserit eum, antequam Pontifex fieret, monachum fuisse, cuius autem Instituti non definit, sed expositis utriusque sententiae argumentis aliorum iudicio definiendam rem relinquit. De Pontificum Benedictinorum numero non parva est inter Historicos controversia. Quidam namque, qui rectius senserunt, iique potiores, teste Arnoldo Wion in argument. lib. 2 *Ligni vitae*, viginti quatuor aut viginti quinque, vel viginti sex fuisse, recte affirmarunt. Alii scriptores maiores numero eos fuisse senserunt. Angelus de Nuce, Dissert. *De Pontificibus Benedictinis*, ait eos fuisse complures, ostenditque 1° consuevisse olim Pontificem eligi ex Clero Romano usque ad saeculi noni finem, quo Formosus Episcopus Portuensis factus est summus Pontifex; 2° eundem Clerum magna ex parte fuisse Benedictinum. Ex quibus concludit, Pontificem ex Benedictinis eligi saepe consuevisse.

2) *Vita* s. Gregorii l. I, c. 6, § 2, in tom. IV *Opp.* s. Gregorii edit. Maurin.

**) Ioannes Diaconus in *Vita* s. Gregorii l. I,

tus autem in pontificatu fuerit, vix dicere possumus; nihil enim fuit in gravissimo Pontificis munere, quod sanctissime ac sapientissime non impleverit.

In primis decessorum suorum more synodicam epistolam ad patriarchas misit, in qua fidei suae professionem edidit, et inter alia contestatur, se quatuor concilia oecumenica, Nicaenum, Cpnum, Ephesinum et Chalcedonense, perinde ac 4 Evangelii libros suscipere, et V^m concilium, in quo Tria Capitula damnata sunt, pariter venerari. Omnem curam adhibuit, ut schismaticos Trium Capitulorum defensores ad unitatem revocaret. Contra Donatistas, in Africa adhuc cervices erigentes, Numidiae episcopos et exarchum Africae excitavit. A s. Leandro Hispalensi de una trinave in baptismo immersione consultus, Hispanis unam permisit, quod ariani trina ad dividendam ss. Trinitatem essent abusi. Decessoris sui ad Siciliae subdiaconos decretum de continentia ratum habuit cum hoc temperamento, ut qui iam essent matrimonio iuncti, uxores retinere possent, sed sacris Ordinibus non initiarentur, et deinceps nullus ordinaretur subdiaconus, nisi qui vitam coelibem agere vellet. Sardiniae presbyteris, quum episcopi deessent, Sacramenti Confirmationis administrationem indulsit. Missis in Angliam D. Augustino aliisque monachis, Fidem inter Anglos propagandam curavit. Barbaricinorum gentilium in Sardinia conversionem procuravit, missis ad illos Felice episcopo et Cyriaco abbate. Theodelindam Longobardorum reginam in catholica communione retinuit, eiusque ope ipsum regem Agilulphum ad orthodoxam fidem perduxit. Pacem inter Longobardos et Graecos conciliavit. Disciplinae ecclesiasticae summo cum studio invigilavit, eamque non minus intrepide quam modeste etiam contra summos imperantes tuitus est. Sedulo curavit, ut ad episcopatus et beneficia eligerentur digniores. Ad extirpandam simoniam, quae praesertim in Galliis sacras electiones infamabat, litteras gravissimas ad episcopos regesque Francorum dedit. Ioannem Chalcedonensis ecclesiae presbyterum, qui a Ioanne Cp. tanquam haereticus iniuste damnatus, ad Apostolicam Sedem provocarat, a Ioannis sententia absolvit. Pios doctosque monachos impense coluit; disciplinam monasticam in coenobiis observandam curavit; monachos contra adversarios qui eos a sacerdotali officio arcere volebant, defendit, eosque in Romana synodo an. 601 ab oppressionibus quorumdam episcoporum levavit. Mauritium imperatorem ad temperandam legem, qua publicis rationibus obnoxios ad clerum, militesque ad monasticam professionem admitti vetuerat, compulit. Viduarum, pupillorum, omniumque oppressorum et pauperum pater fuit et protector, suisque apocrisiariis et coepiscopis eorum patrocinium, quavis data occasione, commendavit.—Litaniis, supplicationibusque institutis depulit pestilentiam, qua Vrbs vexabatur, ac testis placati Numinis in summa Hadriani mole gladium vagina condens conspectus est Angelus, qui celebre arci nomen ad posteros dedit *. Festum s. Pauli post festum s. Petri voluit celebrari[1].—Officiorum ecclesiasticorum ordinem, cantum, quem ab eo dicimus *Gregorianum*, ritusque in meliorem formam redegit, explicavitque. In Canone Missae apposuit: *diesque nostros in tua pace dispone, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas gregè numerari;* nec non catalogum Martyrum in eodem Canone ampliavit adiectis *Felicitate*, *Perpetua*, *Agatha, Lucia*. Remotis a suo cubiculo saecularibus, clericorum sibi prudentissimos, monachorum vero sanctissimos consiliarios familiaresque delegit. Phocam, qui occiso cum filiis Mauritio, imperium adeptus erat, litteris observantiae plenis hortatus est, ut illud christiane et modeste gereret.

His aliisque, quae praetermittere cogimur, praeclare gestis Gregorius non solum Magni

c. 39, 40, 44, narrat Gregorium, licet totis viribus renitentem, Clerum, Senatum, populumque Romanum unanimiter delegisse Pontificem, eumque conatum persuadere per litteras Mauritium Imperatorem, cuius filium ex sacro lavacro susceperat, ne suam electionem ratam haberet. At contra Imperator suum statim praebuit assensum; quare Gregorius latebras quaesivit. Sed indicio fulgidae columnae super ipsum a coelo pendentis manifestatus, et in Divi Petri templo Pontifex consecratus fuit. Divus Petrus Damianus, Opuscul. 4, ait: *Quod autem B. Gregorio legitur adhibuisse Mauritius Imperator assensum, et perpauci alii Principes aliis promovendis, hoc dictavit perturbatio temporum, et tempestas horrenda bellorum.*

*) Micrologus, *De Ecclesiasticis Observationibus* c. 57, in t. XVIII *Biblioth. Patr.*, inquit: « Maior Litania (quae in Festo die s. Marci celebratur) a B. Gregorio Papa I pro pestilentia ipsius temporis instituta est qui et Ioanni Episcopo Ravennati scribens diem Litaniae tempus cineris et cilicii appellat». Videsis Bona, *De divina Psalmodia*, c. 14, § 4, et Meratum in suis ad Gavantum *addictionibus*, t. I, part. 2.

[1]) Micrologus, *Op. cit.* c. 42.

cognomen, sed teste s. Ildephonso Toletano, Antonii sanctitatem, Cypriani eloquentiam, Augustini sapientiam assecutus est [1]. Pluribus etiam scriptis claruit, inter quae eminent Homiliae in s. Scripturam, *Moralium in Iob* libri 35, *Pastoralis*, *Dialogorum* libri 4, *Epistolarum* libri 12, *Antiphonarium* et *Sacramentarium* [2]. Quin imo hunc Pontificem eximiae pietatis, eruditionis et prudentiae laude claruisse, cordatiores protestantium scriptores fatentur. Nonnulli tamen Apostolicae Sedis obtrectatores tanti Pontificis memoriam per summam iniuriam dilacerarunt; iactarunt ii, Gregorium M. Bibliothecam Palatinam incendisse, praeclara et vetera urbis signa, simulacra aliaque ornamenta destruxisse, mathematicos et humaniorum litterarum studiosos esse persecutum, fuisse imbecillem crudelis Phocae assentatorem [3], et recenter conversis Anglis permisisse, ut diebus festis immolarent Sanctis victimas, quas antea diis suis immolabant [4]. Huiusmodi accusationibus, quae nullis veterum testimoniis nituntur, contra cum iis manifeste pugnant, refellendis non immoramur, cum eas satis superque confutarint infra indicati scriptores [5].

55. *S. Eulogius, s. Anastasius, s. Columbanus, Evagrius* — Summum pontificatum gerente Gregorio M., floruerunt scriptores, qui sequuntur: S. Eulogius patriarcha Alexandrinus, qui adversum Novatianos, Eutychianos, aliosque haereticos plura scripsit; sed opera eius, exceptis quibusdam fragmentis, perierunt [6]. S. Anastasius monachus montis Sinae, qui praeter alia edidit librum inscriptum *Ducem viae*, Anagogicarum contemplationum libros 11 in Hexameron, et Orationem de sacra synaxi [7]. Evagrius Scholasticus, Epiphania Syriae oriundus, qui Ecclesiae historiam ab an. 431 usque ad 594 libris 6 complexus est [1]. S. Columbanus patria Hibernus, qui an. 585 cum aliis 12 monachis transfretavit in Galliam; ubi restituendae pietati, quae illic permagna ex parte erat collapsa, egregiam operam dedit, varia coenobia extruxit, regulamque monasticam composuit [2].

56. *Anglorum conversio*—In Anglia D. Augustinus monachus eiusque socii, a s. Gregorio M. ad Anglorum conversionem missi, laeto cum successu Evangelium praedicabant. Religio christiana a primis Ecclesiae saeculis in Britanniam invecta, in ea floruit usque ad Anglorum et Saxonum invasionem. Hi antiquis incolis eiectis, deorum cultum et paganos ritus in Britanniam, exinde dictam Angliam, intulerunt, et occupatas provincias in septem principatus seu regna diviserunt: Cantii, Sudsaxiae, Estsaxiae, Westsaxiae, Estangliae Merciorum et Northumbriae. D. Augustinus et socii pervenerunt in regnum Cantii, quod tunc temporis obtinebat Ethelbertus. Honorifice a rege excepti, in regni metropoli Doroverna, postea Cantuaria, locisque finitimis Evangelium libere praedicarunt, regem ipsum, multosque proceres et subditos ad christianam fidem converterunt. An. 597 in festo Nativitatis Domini D. Augustinus redux ex Gallia, ubi ex auctoritate R. Pontificis a Virgilio Arelatensi consecratus fuerat Anglorum episcopus, amplius quam 10,000 Anglorum baptizavit. Gregorius M. de felici Evangelii in Anglia propagatione certior factus, novos ex ordine monastico praecones illuc destinavit, inter quos praecipui erant Mellitus, Iustus, Paulinus et Rufinianus. Idem Pontifex litteras gratulatorias scripsit ad Augustinum, ad Ethelbertum regem Cantii et ad Iertham reginam; Augustino pallium dedit cum potestate constituendi 12 episcopos ei subiectos, monuitque, ut episcopum mitteret ad civitatem Eboracum, qui, si haec civitas cum finitimis locis Fidem suscepisset, metropolitani honore perfrueretur et 12 etiam episcopos ordinandi facultatem haberet; hos ac reliquos omnes Britanniae episcopos voluit subiectos esse D. Augustino, cui primatum etiam in antiquos Britannos concessit; praeterea ad propositas a D. Augustino difficultates responsa dedit [3].

---

1) L. *de Scriptor. eccl.* c. 1. Cf Dionys. a s. Marth. *Vie de s. Grégoire*, Rouen 1697.
2) Edidit Dionys. a s. Marth. Paris. 1705, 4 vol. in-fol. et I. Gallicioli, Venet. 1768, 17 tom. in-4°.
3) I. Brucker, *Hist. crit. philosoph.* t. III.
4) Mosheim, *Hist. eccl.* saec. VI, p. I, c. 1.
5) I. H. Gradonici, *S. Gregorius M. P. R. a criminationibus Oudini vindicatus*, Romae 1753, in-8°; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. I, c. 8.
6) Phot. *Biblioth.* cod. 182; Bolland. *Acta SS.* 13 sept.
7) Bolland., *Acta SS.* t. II april. p. 850; Ceillier, t. XVII, p. 430. Opera eius extant in *Bibl. PP.* Lugd. t. IX. Quam immerito haeretici Sacramentarii Anastasium in partes suas pertrahere tentarint, ostendunt Natalis Alex., *Hist. eccl.* saec. VI, c. 13; Arnald. in opere *La perpétuité de la Foi.*

---

1) Edidit graece et latine H. Valesius.
2) Helyot, *Hist. des Ord. relig.* t. V, p. 65; Ceillier, t. XVII, p. 462.
3) L. XI *Epist.* 64, 65, 76.

D. Augustinus sedem suam constituit Dorovernae, quae postea Cantuaria dicta est; secundum Pontificis litteras fana deorum, Idolis destructis, veri Dei cultui consecravit, et ecclesias ethnicis ritibus pollutas christianis sacris restituit. Eodem tempore s. Mellitum misit in regnum Estsaxiae seu Saxonum orientalium; quo praedicante Saberethus rex in Christum Dominum credidit et baptismum suscepit, regisque exemplo excitati subditi passim deorum cultum abiecerunt et christianam fidem amplexi sunt. S. Augustinus Mellitum ordinavit episcopum Londini.

Augustinus ex potestate sibi a Gregorio Pp. facta, adlaboravit quoque corrigendis abusibus, qui apud antiquos Britannos invaluerant. Hi quidem in catholica fide perseverarant, sed in celebratione Paschatis, in administratione baptismi et in quibusdam aliis disciplinae capitibus a romano et communi Ecclesiae more desciverant. Augustinus habito cum eorum episcopis et doctoribus colloquio, eos hortatus est ad suscipiendam communem ecclesiarum disciplinam et ad opem conferendam Anglorum et Saxonum conversioni. Illi vero neutrum praestare voluerunt. Obiit D. Augustinus an. 604, eique in sede Cantuariensi successit s. Laurentius [1].

57. *Sabinianus, Bonifacius III et IV, Deusdedit, Pontifices* (*an.* 604-18) — Eodem anno 604 ad immortalem vitam transiit s. Gregorius M. Post eius obitum ad summum pontificatum evectus est Sabinianus, Volaterranus, Gregorii diaconus et apud Mauritium imperatorem apocrisiarius. Hic cum anno 1 et mensibus 5 sedisset, an. 606 e vita excessit *. Eum obiisse a Gregorii spiritu ob avaritiam in capite percussum, fabula est [2].

Brevior fuit pontificatus Bonifacii III, qui post 11 menses a decessoris sui morte inauguratus, Ecclesiam rexit mensibus 8. Is habita Romae synodo, sub anathematis poena prohibuit, ne R. Pontifice aut quovis episcopo adhuc vitam agente, de electione successoris ageretur, sed tantum post 3m ab obitu eius diem [1]. Ab imperatore Phoca edictum accepit, quo patriarcha Cp. nomen *Episcopi oecumenici*, uni et soli Pontifici Romano proprium, usurpare prohibitus fuit, ut vidimus. Mentiuntur vero Magdeburgenses Centuriatores, dum dicunt, hunc Pontificem importunis precibus et contentionibus compulisse Phocam imperatorem, ut sanciret, R. Ecclesiam omnium ecclesiarum caput, eiusque Pontificem episcopum oecumenicum dici et haberi debere. Ex omni enim traditione constat, R. Ecclesiam in omnes semper obtinuisse primatum [2].

Mortuo Bonifacio III, post 10 menses, summo sacerdotio initiatus est Bonifacius IV, e Valeria Marsorum civitate oriundus, qui sedit usque ad an. 615. Hic, annuente Phoca imperatore, Pantheon, Romae in deorum omnium cultum a M. Agrippa, Augusti genero, aedificatum, ab exoletae idololatriae sordibus expurgavit, et vero Deo in honorem B. V. M. omniumque Christi Martyrum consecravit,—ut ubi quondam non Deorum, sed demonum cultus erat, ibi deinceps omnium fieret memoria Sanctorum[3].—An. 610 Romae synodum celebravit de quibusdam

---

1) Beda, *Hist.* l. 1; Bolland. *Acta SS.* 26 mai.

2) Sabinianum *campanarum* usum invenisse quidam affirmant. Vid. Polydorus Vergilius, *De rerum inventoribus*, l. VI, c. 12; Genebrardus, *Chronicon* ad an. 604; Panvinius, *Epitome Romanorum Pontificum.* Alii vero tenent, *campanas* a s. Paulino, Nolano Episcopo, qui initio saeculi V floruit Nolae, primum inventas ac usurpatas fuisse. Id tamen constat campanas ante saeculum VI in Ecclesia Occidentali fuisse usurpatas. Nam ex Vita s. Columbae Abatis, quae saeculo VI exarata fuit, et a Mabillonio in *Annalibus Benedictinis* in lucem edita, deprehenditur campanas tunc temporis in usu fuisse. Cf Benedictum XIV *Institut.* 20; Card. Bona, *Rer. Liturgic.* l. I, c. 22.

3) Cf. Papebroch. in *Conatu*, apud Bolland., *Acta SS.* t. VII mai. p. 92.

---

1) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1616.

2) Baron., ad an. 606, § 2; Bellarmin., *De R. Pontif.* l. II, c. 17.

3) Anast. in *Vita Bonifacii IV*; Paul. Warnefried, *Hist. Longob.*, l. IV, c. 37.—Ecclesia haec nunc quoque Romae visitur, et dicitur *Basilica s. Mariae ad Martyres*, vulgo *s. Maria Rotunda* ob formam edificii. Baronius, in *Martyrolog. Rom.* cal. novembr. inquit: « Vt omnium simul Martyrum una eademque die celebritas ageretur, ex Bonifacii Papae institutione Romae est sumptum exordium. Postmodum vero, quod Romae tantum peculiariter agebatur, Gregorius Papa IV caeteris Occidentalis Orbis Ecclesiis faciendum praecepit ». Sic celebrari coepit in Ecclesia festum diem omnium Sanctorum. Quod et testatur Honorius Augustodunensis, qui ait: « Festivitatem omnium Sanctorum Gregorius Papa iunior instituit, quam prius Bonifacius Papa in honorem s. Mariae, et omnium Martyrum servandam censuit ». Meratus, in *addictionibus* ad Gavantum, t. II, part. I, affirmat « Commemorationis omnium fidelium defunctorum ritum tribui communiter Odiloni Abbati Cluniacensi, et auctoritate apostolica in totum orbem diffusum esse. M. Polonus aliique docent hunc ritum indictum fuisse multo ante Odilonis aetatem a Bonifacio IV, etsi quidam

rebus ad Ecclesiam in Anglia spectantibus; in qua etiam compescuit eos, qui monachos, licet sacerdotio initiatos, a sacramentorum administratione arcendos contendebant [1].

Anno 615 post obitum s. Bonifacii IV ad summum pontificatum evectus est s. Deusdedit, Romanus, qui sedit usque ad an. 618.

58. *Ecclesiae status in Italia* — In Italia Longobardico regno ab an. 584 usque ad 590 potitus est Autharis. Post eius obitum Theodelinda regina vidua e procerum consensu in coniugem regem elegit Agilulphum, ducem Taurinensem. Is pacem cum Francis composuit et captivos, ab his sub decessore suo ex Italia abductos, redemit. Pacem etiam composuit cum Avaribus, qui e Pannonia in Italiam irruebant. Cum Graecis bellum diu gessit, ex quo status ecclesiasticus ac civicus in Italia magna detrimenta patiebatur. S. Gregorius M. apud Agilulphum regem et apud exarchum Ravennatensem diu egit pro concilianda pace; quae tandem an. 599 composita fuit. Eiusdem Pontificis et Theodelindae reginae opera effectum est, ut Agilulphus rex arianus, benigniori animo erga catholicos fuerit, et tandem eiurata haeresi, catholicam fidem susceperit. Regnavit Agilulphus usque ad an. 616, quo ei defuncto successit Adelwaldus, filius eius. Sub hoc et sub successore eius Ariovaldo, qui ab an. 626 usque ad 638 regnavit, pax inter Longobardos et Graecos servata fuit.

59. *In Galliis* — In Galliis post diuturna inter principes dissidia et bella civilia pacatior aurora illuxit an. 614, quo Clotarius II universo Francorum regno solus potitus est. Is anno 614 aut sequente ad componendum publicum rerum ordinem episcopos et proceres ex omni regno convocavit Parisios. Convenerunt 79 episcopi. Adfuit etiam rex. Episcopi condiderunt 15 canones, in quibus praeter alia constitutum est, ut secundum canonum statuta episcopus a metropolita cum provincialibus, clero et populo civitatis gratis eligeretur; nullus episcopus eligeret sibi successorem; clerici contra episcopos suos non quaererent patrocinia potentiorum; nullus iudex saecularis clericos sine episcopi consensu apprehenderet aut damnaret; lites inter episcopos non a iudice publico, sed a metropolita cognoscerentur; monachi et moniales vagi ab episcopo ad monasteria redire compellerentur et reluctantes excommunicarentur; viduae et puellae, quae reiecto religionis habitu contra votum nuptias inierint, a communione segregarentur usque ad emendationem; idemque servaretur contra incesta coniugia. In eodem conventu Clotarius rex Constitutionem edidit; ut episcoporum canones ubique observarentur [1]. Cumque Clotarius II in omnibus uteretur consiliis s. Arnulphi episcopi Metensis et Pipini senioris maiorisdomus in Austrasia, una cum disciplina ecclesiastica publicus societatis ordo restitutus fuit. Regnavit Clotarius usque ad annum 628.

60. *In Hispania* — In Hispania regnante Reccaredo pacificus ac prosper fuit ecclesiarum et reipublicae status. Plures synodi celebratae sunt: Toletana an 597, Oscensis an. 598, Barcenonensis an. 599, in quibus varii canones de sacrorum ministrorum continentia, de sacris Ordinationibus, aliisque ad disciplinam ecclesiasticam spectantibus editi sunt [2]. Anno 601 Reccaredum regem excepit Liuva filius, patri religione et moribus haud impar. Is intra biennium Witterici proditione periit. Tunc Wittericus parricida regnum occupavit, qui cum arianam sectam restituere moliretur, pravisque moribus et vexationibus in catholicos multorum odium incurrisset, an. 610 interfectus fuit. Post eum rex salutatus est Gundemarus, qui Graecorum copiis profligatis et Vasconum tumultibus compressis, obiit an. 612, et successorem habuit Sisebutum. Hic religionis studio insignis, domi ac militiae clarus regnavit usque ad an. 620. Primo regnantis Gundemari anno episcopi 15 provinciae Carthaginis novae convenerunt Toletum, et archiepiscopo Toletano metropoliticam dignitatem, a quibusdam impugnatam, secundum priscum morem asseruerunt. Eorum decretum Gundemarus regia constitutione confirmavit [3]. Anno 619 s. Isidorus Hispalensis cum nonnullis aliis episcopis, adstante clericorum coetu, in urbe sua synodum celebravit in qua varia pro variis causis constituta fuerunt [4].

Hic s. Isidorus erat inter episcopos Hispanos spectatissimus, s. Leandri frater et in Hispalensi episcopatu successor, vitae sancti-

---

contrarium sentiant. Vide Benedictum XIV, in eo opere quod inscribitur: *Trattato sopra gli atti di alcuni Santi de'quali si fa l'Uffizio in Bologna*, cap. 22.

1) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1618.

1) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1649.

2) Ibid. p. 1603-5.

3) Ibid. p. 1620. — 4) Ibid. p. 1664.

tate et eruditione claruit. Ex scriptis eius praecipue laudantur chronica Gothorum, Vandalorum et Suevorum, chronicon a mundi exordio usque ad annum aerae vulgaris 626, commentaria in s. Scripturam, originum seu etymologiarum libri 20, *de officiis ecclesiasticis* libri 2, et 1 *de scriptoribus ecclesiasticis* [1].

61. *In Anglia* — In Anglia s. Laurentius, D. Augustini in sede Cantuariensi successor, pari ac ille fervore Ecclesiae incremento adlaborabat. Egregiam operam eidem ministerio navabant s. Iustus episcopus Roffensis et s. Mellitus episcopus Londinensis. In regnis Cantii et Estsaxiae sub Ethelberto et Saberetho christianae Religionis professio mire floruit et in dies aucta est; sed post utriusque regis obitum tempestatem grandem subiit. Ethelbertus, qui inter Sanctos colitur, obiit an. 616. Eadbaldus filius eius et in regno Cantii successor, a christiana fide erat alienus et moribus corruptus. Pravis suis exemplis occasionem redeundi ad deorum cultum dedit iis, qui sub Ethelberto aut favore aut timore regio Religionis iugum susceperant. Perturbationis procella aucta est morte Saberethi regis Estsaxiae, qui eodem tempore obiit. Ei successerunt 3 filii, qui palam colentes idola, subditos suos, orientales Saxones, ad idololatriam et vitia revocarunt, et s. Mellitum episcopum Londinensem eiusque socios regno expulerunt. Brevi post hi tres filii Saberethi in bello cum Gevissis perierunt; verumtamen eorum populus ad vitia excitatus, s. Mellitum recipere noluit. Eadbaldus rex Cantii postea idolorum cultui et incesto coniugio renuntiavit, Fidem et baptismum suscepit, rebusque Ecclesiae, quantum potuit, consulere conatus est. S. Laurentius archiepiscopus Cantuariensis obiit an. 619, eumque excepit s. Mellitus antea episcopus Londinensis [2].

1) Edita sunt Mantuae Carpet. (Madrid) 1778, 2 vol. in-fol., et Romae 1797-1803, 7 vol. in-4°.
2) Beda, *Hist.* l. I-II; Lingard, *Hist. d'Anglet.* t. I, c. 2.

62. *In Oriente* — In Oriente Phocas, qui an. 602 imperium arripuit, initio quaedam probitatis specimina praebuit, deinde se tantae crudelitati, ignaviae et libidini dedit, ut senatus et populi odium incurrerit. Heraclius ex Africa evocatus, cum ingenti exercitu Constantinopolim properavit, Phocam deiecit, et omnium consensu an. 610 imperator salutatus est. Interim res imperii valde collapsae erant. Persae provincias plures invaserunt. Heraclius eis saepius pacem obtulit; sed Chosroes eorum rex, victoriis suis elatus, omnem pacis tractatum reiecit, nisi imperator cum suis religionem Persarum susciperet. Persae bellum prosecuti, an. 611 Antiochiam occuparunt; an. 614 Hierosolymas expugnarunt, et magna clericorum, monachorum et civium caede edita, sancto Sepulcro et nobilissimis templis vastatis, Zachariam episcopum et sanctam Crucem, e qua Salvator mundi pependerat, in Persidem abduxerunt; omnem etiam Ægyptum victores pervaserunt; alii in Asiam irruentes usque Chalcedonem venerunt. Iisdem temporibus Avares Thraciam et Macedoniam vastarunt. Heraclius pacem cum Avaribus composuit; deinde Deo bene confisus, exercitum paravit contra superbum Chosroem, regem Persarum. Bellum 6 annis utrinque acriter gestum est. Tandem an. 627 Heraclius pulsis ubique hostibus, in Persidem usque penetravit et Chosroem devicit. Syroes filius Chosrois, patrem sagittis confodi iussit: regnumque adeptus, cum Heraclio pacem composuit, Zachariam episcopum Hierosolymitanum aliosque captivos reddidit, et veneranda Dominicae Crucis ligna restituit, quae Heraclius summa cum veneratione Hierosolymas transtulit [1].

Eodem Heraclio imperium tenente, Mahomet teterrimam sectam propagare coepit, e qua magna rerum subversio ac confusio secuta est.

1) *Chronicon Alexandr.*; Theophan., *Chronograph.*; Baron. et Pagi, ad an. 614-29.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA QVINTA

A PSEVDOPROPHETA MAHOMET VSQVE AD AETATEM CAROLI M. AN. 771.

PROOEMIVM

Quintam hanc epocham inchoamus ab exitiali bello, quod christianae Religioni intulit pseudo-propheta Mahomet, quodque eius successores tam feliciter prosecuti sunt, ut labentibus temporibus mahometicae religionis sectatores ea ipsa loca obtinuerint, in quibus Religio christiana antea maxime floruerat. Non solum Arabia, sed et Perside, Syria, Palaestina, Ægypto, Africa, ipsisque Hispaniis Saraceni hac epocha potiti sunt, maximasque clades Ecclesiae ac reipublicae intulerunt.

Qui autem animum attenderit ad dissensiones, schismata et haereses, quibus in Oriente, faventibus plerumque imperatoribus, Ecclesia fuit vexata atque concussa, facile intelliget, magnam istam rerum mutationem ac subversionem a Mahometanis fuisse effectam permittente Supremo rerum omnium Moderatore, qui *mutat tempora*, *et aetates*, *transfert regna, atque constituit* [1].

Praeterea durante hac epocha Ecclesiae luctandum fuit adversus Monothelitarum, Iconoclastarum, aliorumque obscurioris nominis haereticas sectas. Monothelitis favit Heraclius imperator; magisque faverunt Constans atque Philippicus, orthodoxae fidei defensores acerrime insectando, omniaque moliendo, ut haeresim ubique stabilirent. Iconoclastarum impietatem sectatus est imperator Leo Isaurus, sacrarum imaginum eversor, ac persecutor eorum, qui illarum cultum defendebant. Eius vestigia presserunt Constantinus Copronymus et Leo IV, qui adversus orthodoxos immaniter saevierunt.

Verumtamen divina providentia Ecclesiae opem tulit. Vtraque haeresis, Monothelitarum et Iconoclastarum, a scriptoribus ecclesiasticis fuit confutata et in conciliis, Cp. III ac Nicaeno II, sollemniter damnata. Detrimenta vero quae sub mahometica tyrannide et imperatoribus haereticis catholicae fidei professio subiit, novis populorum conversionibus resarcita fuere.

Durante enim hac epocha christianam Religionem amplexi sunt praeter Anglos et Saxones, qui in insulis Britannicis sedes fixerunt, Croatae, Frisii, Bavari, Suevi, aliique Germaniae populi, apud quos simul cum christianae fidei professione adolevit, floruitque institutum monasticum.

In multis quidem provinciis pietatis et disciplinae vigor, litterarum ac scientiarum amor ac cultura ob adversa temporum adiuncta languerunt ac deperierunt; verumtamen plures in Ecclesia floruisse viros, sanctitate ac eruditione claros, RR. Pontifices et ecclesiarum antistites instaurandae disciplinae ac emendandis moribus sollicite adlaborasse, pluresque synodos ad id fuisse celebratas videbimus.

1. *Mahomet eiusque secta* (*an.* 622)—Mahomet, seu Muhamedes, Mahometicae sectae auctor, Meccae in Arabia patre gentili et matre iudaea natus est an. 570. Tenera adhuc aetate parentibus orbatus, a patruo exercendae mercaturae mancipatus fuit. Vafer ingenio et facundus natura, quamvis litterarum rudis, gratiam iniit apud praedivitem viduam, cuius dein nuptias divitiasque consecutus est. Tempus inter labores et contemplationes, seu potius fanatica somnia dividere, et quotannis in locis montanis Meccae delitescere solebat, donec anno aetatis suae 40 pseudo-propheticam missionem incepit. Hanc ut popularibus suis, rudibus ac ignaris, probaret, comitiali morbo, quo laborabat, usus est in argumentum supernae revelationis, dictitans, se angeli Gabrielis aspectu ac colloquio agitari atque divina arcana doceri.

Quum autem in Arabia alii essent falsorum numinum cultores, alii iudaei, alii christiani

[1]) Daniel. II, 21.

sed magna exparte nestoriani aut eutychiani, Mahomet, ut omnes ad se alliceret, ad procudendum religionis suae systema, vulgo *Islam* dictum, ex omnibus aliqua assumpsit. Adiutorem habuit Sergium, monachum nestorianum, vel arianum ut alii putant, cuius ope doctrinam suam litteris tradidit, unde postea collectus est *Alcoranus*. Complectitur Alcoranus credenda et agenda. Istorum summa haec est : Vnum esse Deum, Deum quidem humanarum rerum curam providam gerere; attamen res omnes et eventus simul ineluctabilis fati legibus subesse. Deum ad restituendam veram religionem diversis temporibus misisse legatos et prophetas, nimirum Noë, Abraham, Mosen, Iesum Christum, et recentius Mahometem. Christum non Dei Filium sed legatum ac prophetam esse, non ipsum sed alium ei similem vel umbram eius fuisse cruci affixum. Homines omnes resurrecturos et Dei iudicium subituros; electos subtilissimum pontem, super vasta inferni loca structum, festinanter traiecturos, et in paradiso omni voluptatum genere fruituros; malos vero et incredulos ex hoc ponte deiiciendos et in inferno ultricibus flammis perpetuo addicendos esse. Quod pertinet ad agenda: Commendatur frequens oratio, vultu ad Meccam converso et praemissa corporis lotione; inculcatur eleemosynarum studium et una saltem in vita Meccam peregrinatio; praecipitur circumcisio; indicitur bellum gerendum contra infideles, idest eos, qui a religione mahometana dissiderent; esus carnis porcinae, suffocati et sanguinis, periurium, sortilegium, usura prohibentur; sed permittuntur divortia, polygamia, rapina, et quidquid armorum vis suadet [1].

Porro Mahometis fama inter populares percrebrescente, magno rudium numero ei adhaerente, ipse apud magistratus Meccae in affectatae tyrannidis suspicionem venit; fugamque capere coactus, secessit Medinam an. 622, qui est annus I[s] Hegyrae seu aerae mahometicae. Eum ingens Saracenorum multitudo secuta est, qui illum ut Dei internuncium, prophetam et principem coluerunt. Manifestato sequacibus suis religionem ac principatum suum qua vi qua armis propagandi consilio, bellum incepit; tamque faustis successibus fortuna audacem iuvit, ut omnes Arabum tribus domuerit, et religionem suam atque principatum huic superstructum, in universa Arabia stabilierit. An. 632 Mahomet Medinae obiit. Cum eo secta extincta non est, contra sub eius acerrimis successoribus se quaquaversum per Syriam, Palaestinam, Ægyptum, Persidem, Africam, aliasque regiones protulit [1].

Perperam christianae Religionis hostes e celeri mahometicae superstitionis propagatione extenuare conati sunt summam gravitatem argumenti, quod ad evincendam christianae Religionis divinitatem a mirabili eius propagatione desumitur. Si enim considerentur Religionis christianae natura, dogmata et praecepta, hominis corrupta natura, moralis mundi status Christi Domini et Apostolorum temporibus, media quibus Apostoli eorumque successores ad propagandum Evangelium usi sunt, persecutiones aliaque propagandae Religionis christianae multiplicia obstacula, luculenter constabit, mirabilem Evangelii propagationem divinae potestati esse adscribendam. Qui vero perpenderit, quantopere mahometica religio humanae naturae cupiditatibus faveat, quantaque fraus et vis ad illam propagandam fuerint adhibita, nihil singulare aut mirum in mahometanae sectae incrementis contineri perspiciet [2].

2. *Honorius I Pontifex* (*an.* 625) — An. 625 obiit Bonifacius V, qui ab obitu s. Deusdedit (618) summum pontificatum gessit annis fere 6. Eum iniuria perstrinxerunt heterodoxi, quod in epistola ad Eduinum, Northumbrorum regem, dixerit, Christum redemisse genus humanum a solo peccato originali; nam praeterquam quod vox *solo* in ipsa epistola non reperitur, verba Pontificis intelligenda sunt de peccato omnibus hominibus communi, uti haec verba Ioannis c. 1: *Ecce qui tollit peccatum mundi* [3]. Bonifacio V suffectus est Honorius I, Campanus, qui sedit usque ad annum 638.

Hic Pontifex Fortunatum episcopum Gradensem, haereticum et reipublicae proditorem deposuit et in eius locum subrogavit Primogenium subdiaconum regionarium. Ad Eduinum regem Northumbriae in Anglia, qui cum gente sua christianam fidem susceperat, gratulatorias litteras dedit, eumque ad perseve-

---

1) Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. VII, c. 2, a. 2; D'Herbelot, *Bibliothèque orientale;* Hoetting., *Hist. orient.* l. II; Doelling., *Geschicht. der chr. Kirch.* t. I, sect. II.

1) *Opp. citt.*
2) Cf Bergier, *Diction. théol.*, art. *Mahométisme;* Maracci, *Prodromus Alcorani.*
3) Vid. Bellarmin. *Controvers.* l. IV, *de R. Pontif.* c. 10.

rantiam hortatus est. De Anglorum orientalium et Saxonum occidentalium conversione etiam sollicitus fuit. Litteras quoque scripsit ad Scotos, ut eos ad celebrandum Pascha secundum Nicaeni concilii decretum reduceret. Alia laude digna fecit. Sed spectatissimo huic Pontifici haud feliciter cessit ratio, qua erga emergentem Monothelitarum haeresim usus est, ut infra videbimus.

3. *Religionis christianae incrementa in Anglia* — In Anglia christianae fidei professio nova incrementa cepit. S. Mellito Cantuariensi archiepiscopo, an. 624 defuncto, successit s. Iustus antea episcopus Roffensis, qui a Bonifacio Pp. V pallio cum potestate ordinandi episcopos accepto, Romanum constituit episcopum Roffensem. Idem an. 625 s. Paulinum ordinavit episcopum Northumbriae. Etenim Eduinus rex Northumbrorum uxorem duxerat piam Edilbergam, Eadbaldi regis Cantii sororem, cuius consiliis et s. Paulini instructionibus persuasus, christianam fidem suscepit, et an. 627 in festo Paschatis una cum regni proceribus et magno populi numero baptizatus est. Honorius Pp. s. Paulinum, cuius opera potissimum effecta fuit Northumbrorum conversio, archiepiscopum Eboracensem creavit et pallium ei concessit.

Eduinus rex non tantum praeclaram opem tulit s. Paulino in propaganda Fide, sed etiam Carpualdo Estangliae, seu Anglorum orientalium regi, christianae Religionis veritatem persuasit. Verum Carpualdus brevi post susceptam Fidem occisus est, eiusque gentis conversio remissa fuit usque ad an. 629, quo regnare coepit Sigbertus. Hic aliquandiu in Gallia exul, ibidem a s. Felice baptizatus fuerat; ad solium Estangliae evectus, Religionem christianam per totum regnum suum propagandam curavit opera eiusdem s. Felicis, quem Honorius Cantuariensis archiepiscopus, s. Iusti successor, in Estangliam episcopum destinaverat.

An. 635 etiam occidentales Saxones christianam fidem susceperunt, praedicante illis verbum Dei s. Birino. Hic ab Honorio Pp. ad infideles Angliae incolas destinatus, venit in regnum Westsaxiae, seu occidentalium Saxonum; Cynigilsum regem magnamque populi partem ad Fidem convertit; sedem episcopalem constituit Dorcinae seu Dorcestriae, et ecclesias multas fundavit.

In regno Northumbriae, an. 633, christiana Religio in maximum discrimen adducta est. Cedwalla enim rex Britonum, nomine sed non vita christianus, cum Penda Merciorum rege pagano contra Eduinum regem Northumbrorum conspiravit. Conserto praelio Eduinus occisus est, in Menologio Flori et Calendariis anglicanis martyris titulo honoratus. Regnum eius inter se diviserunt Osricus et Eanfridus, qui se priscis idololatriae sordibus polluerunt. S. Paulinus archiepiscopus Eboracensis cum Edilberga regina vidua fugit in regnum Cantii, ubi ecclesiam Roffensem, obitu Romani vacantem, administrandam suscepit. An. 634 Osricus et Eanfridus a Cedwalla rege Britonum interfecti sunt; et eodem anno pius Oswaldus Eduini nepos, cum exiguo exercitu sed divinae opi confisus, Cedwallam eiusque copias delevit, et regno Northumbriae potitus est. Hic Britannis, Pictis, Scotis et Anglis imperans, ad propagandam per omnem ditionem suam Religionem christianam s. Aidanum episcopum e Scotia vocavit; qui antea in coenobio Hyensi monasticam disciplinam professus et vitae sanctitate clarus, mirum in modum christianae fidei professionem in regno Oswaldi auxit, sedem episcopalem constituit Lindisfarnae, et rege opem ferente ecclesias plures et monasteria fundavit.

In regno etiam Estangliae Religio christiana tempestatem gravem subiit. Quum enim Sigbertus rex, an. 634, regno commendato fratri suo Egerico, monasticam disciplinam esset professus, saevissimus Penda rex Merciorum, Estangliam invasit; Egericum et Sigbertum occidit, et religioni ingentem cladem intulit. Verumtamen sub Anna Egerici successore mala religioni illata restituta sunt [1].

4. *Croatarum conversio* — Per eadem tempora Croatae, seu Chrobati, incolentes partes Dalmatiae iuxta oram maritimam ad Istriae montana, falsorum numinum cultum abiecerunt, et christianam fidem amplexi sunt. De eorum conversione bene meruit Heraclius imperator, a quo rogatus Pontifex Romanus sacerdotes ad istum populum misit, qui eum doctrina christiana instituerunt et baptizarunt [2].

5. *Christiana religio in Sinis* — In vastissimum etiam Sinarum imperium Religio christiana illata est hoc saeculo. Nonnulli credunt, iamdudum ante haec tempora christianae Religionis notionem in Sinas delatam fuisse e commercio, quod Sinenses, finibus suis usque ad mare Caspium extensis, cum

[1]) Beda, *Hist. eccl. Angl.* l. II-III.
[2]) Pagi *Critica*, ad an. 630.

Persis et Romanis orientalibus iniverant. Sunt qui existimant, D. Thomam apostolum in Sinis praedicasse Evangelium. Hoc vero saeculo Christianismum in Sinis fuisse praedicatum et late propagatum constat e celebri monumento, an. 1625 in Sinis detecto et a civitate, ubi repertum est, appellato Siganfou seu Si-ngan-fu. In hoc monumento, quod erat tabula marmorea, confecto an. 781 aut sequente, praeter summam doctrinae christianae legebatur, an. 636 in Sinas venisse presbyterum nomine Olopuenum e regione ad Occidentem, et e consensu imperatoris Thai-tsoung christianam Religionem praedicasse atque ecclesiam erexisse; confestim alios plures venisse presbyteros, quorum opera nova religio per plures provincias fuerat propagata; Olopuenum ordinatum fuisse pontificem; an. 699 sub imperio Tchoung-soung *bonzios* contra christianos excitasse persecutionem, quam an. 713 inhibuit imperator Hiouan-tsoung, reddita christianis libertate; novisque advenientibus presbyteris, Religionem christianam magnas deinceps fecisse progressiones.

Ex eodem monumento habetur, istos presbyteros fuisse e secta Nestorianorum, qui per Persidem late diffusi erant et ex insula Taprobana, communi Persarum et Sinensium emporio, facile ad hos traiicere poterant. Vnde Christianismus, his temporibus in Sinis propagatus, nestoriano errore erat infectus [1].

6. *Monothelitarum haeresis* — Interea ex eutychiana haeresi prodiit monothelitica, quae non minores quam illa turbas in Ecclesia excitavit. Monothelitae humanam Christi naturam ita Verbo unitam esse dicebant, ut propria operatione et agendi vi careret, omnisque Christi actio procederet a Verbo ut causa principali. Quapropter humana operatione et voluntate exclusis, unam tantum in Christo operationem et voluntatem profitebantur. Hanc doctrinam inprimis adoptarunt Sergius patriarcha Cp. et Theodorus episcopus Pharanitanus in Arabia Petraea. Illam quoque consiliis Sergii adoptavit Cyrus episcopus Phasidis apud Lazios. Quum an. 629 Heraclius imperator, confecto bello persico, Hierapoli colloquium habuisset cum Athanasio Iacobitarum patriarcha, eique Antiochenum patriarchatum promisisset, modo concilium Chalcedonense susciperet et duas in Christo naturas profiteretur; Athanasius ab imperatore petiit, an unam aut duas in Christo operationes et voluntates esse existimaret. Haesit Heraclius, eaque de re interrogavit Sergium Cp. et Cyrum Phasidis episcopum. Hi responderunt, unam in Christo operationem et voluntatem esse agnoscendam. Heraclius in hac re Sergium et Cyrum cum Athanasio consentientes videns, eamdem doctrinam suscepit et Athanasium ad sedem Antiochenam evexit. An. 630 mortuo Georgio, Cyrus e Phaside translatus fuit ad patriarchicam sedem Alexandrinam, sicque tres primariae Orientis sedes episcopales ab haereseos fautoribus occupabantur. An. 633 Cyrus ad monophysitas, quorum magnus numerus Alexandriae erat, reducendos ad concordiam, synodum coëgit. In hac synodo 9 capitula edita sunt, quorum 7° diserte asserebatur, Christum et divina et humana operari una Dei virili seu *theandrica* operatione. Sophronius monachus Palaestinus, vir sanctus et doctus, qui tunc Alexandriae vivebat, Cyrum frustra ab errore revocare conatus est. Nihil etiam idem Sophronius consecutus est a Sergio Cp., qui Alexandrinae synodi capitula approbavit. Brevi post Sophronius in locum Modesti defuncti suffectus episcopus Hierosolymitanus, cum episcopis Palaestinis synodum celebravit, e qua pulcherrimam epistolam ad patriarchas scripsit. In ea duae Christi Domini operationes, divina et humana, diserte demonstrabantur. Sergius Cp. metuens, ne apud R. Pontificem a Sophronio praeveniretur, ad Honorium Pp. litteras dedit officii plenas, in quibus maligna interpretatione controversiam inter Cyrum Alexandrinum et Sophronium Hierosolymitanum exposuit; multum questus est de Sophronio, quasi duas in Christo voluntates humanas sibi contrarias, quales in nobis experimur, esse contenderet; suasitque Pontifici, abstinendum fore tum ab unius tum a duarum voluntatum et operationum vocibus, ne e litibus de his vocibus scandalum et schisma oriretur, unioque monophysitarum praepediretur [1].

7. *Honorii I epistola ad Sergium* — Honorius I consilium Sergii improvide secutus,

[1]) Cf Kircher, *Prodromus Coptus seu Ægyptiacus*, et *China illustrata*, p. 53; I. S. Assemani *Bibliotheca orientalis*, t. II-III; Renaudot, *Rèlations anciennes des Indes et de la Chine*, p. 228-71.

[1]) Petavius, *Dogmat. theolog.* t. V, *de Incarnatione*; Combefis, *Hist. Monothelit.*; *Concil. gen.* VI, act. 6, 8, 13.

ad eum rescripsit, I. Christum, mediatorem Dei et hominum, operatum divina et humana; a recens inductis vocibus unius aut geminae operationis, quod simplicibus scandalum generare possent, esse abstinendum; aut fide orthodoxa atque unitate catholica praedicandum: « Dominum I. Christum, Filium Dei vivi, Deum verissimum, in duabus naturis operatum divinitus atque humanitus ». Quum autem brevi post de eadem re accepisset litteras Sophronii episcopi Hierosolymitani, alteram ad Sergium, Cyrum et Sophronium dedit epistolam, in qua rursus scripsit, a vocibus unius et geminae operationis esse abstinendum propter earum novitatem et scandalum simplicium; sed confiteri oportere, « utrasque naturas in uno Christo unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes atque operatrices, et divinam quidem quae Dei sunt operantem, et humanam quae carnis sunt exequentem non divise neque confuse aut convertibiliter Dei naturam in hominem et humanam in Deum conversam edocentes, sed naturarum differentias integras confitentes ». Deinde concludit: « Auferentes ergo scandalum novellae adinventionis, non nos oportet, unam vel duas operationes definientes praedicare; sed pro una, quam quidam dicunt, operatione, oportet nos unum operatorem Christum Dominum in utrisque naturis veridice confiteri; et pro duabus operationibus, ablato geminae operationis vocabulo, ipsas potius duas naturas, idest, divinitatis et carnis assumptae, in una persona Vnigeniti Dei Patris inconfuse, indivise atque inconvertibiliter nobiscum praedicare propria operantes ».

Quamvis igitur Honorius I propter pericula scandali a vocabulis unius et geminae operationis abstinendum censuerit, ipsum tamen dogma de duabus Christi operationibus diserte explicavit. Quapropter immerito nonnulli fidem eius in dubium vocarunt. Quo autem sensu in priori epistola ad Sergium dixerit, *Vnam voluntatem fatemur Domini Nostri*, ex ipsius epistolae contextu atque ex Ioannis Pp. IV et s. Maximi testimoniis novimus, nimirum de exclusione duarum voluntatum humanarum inter se pugnantium, spiritus et carnis, quales in vitiata nostra natura experimur. Verum quidem est, Honorii nomen in concilio generali VI inter monothelitas numerari; at id factum est, non quod eorum haeresi adhaeserit, sed quod Sergium caeterosque monothelitas non, ut decebat auctoritatem apostolicam, represserit, et conniventia sua haereticorum consilia iuvisse visus sit [1]. Obiit Honorius an. 638.

8. *Ecthesis Heraclii* (*an.* 639) — Apostolica Sede vacante imperator Heraclius auctore Sergio promulgavit famosum edictum, quod *Ecthesis* vocatum est. In eo praemissa doctrina de ss. Trinitate, de Verbi incarnatione, de Christi persona et duabus naturis, prohibebatur, ne quis unam aut duas in Christo operationes doceret, sed unum eumdemque Dominum I. C. divina et humana operari; doctrina vero de duabus Christi voluntatibus veluti nestoriana deterior reiiciebatur. Mox hoc edictum Sergius in synodo Cp. approbavit, et contra clericos illud reiecturos depositionis, contra alios excommunicationis poenam statuit. Eius vestigia secutus est Pyrrhus, qui eodem an. 639 ipsi in sede Cp. successit. Illud similiter laetus excepit Cyrus Alexandrinus. Catholici vero cum RR. Pontificibus illud iure reprobarunt [2].

9. *Severinus, Ioannes IV, Pontifices*—Post Honorii obitum (638) electus fuit Severinus, sed electionem confirmare noluit imperator, nisi is *Ecthesi* subscriberet. Demum post duos fere annos cum legati, ea de causa Constantinopolim missi, respondissent, se de hac re cum Severino acturos, Heraclius electioni eius assensit. Sed tantum abfuit, ut Severinus monotheliticam haeresim probarit, ut contra illam anathemate confixerit [3]. — Quare, sive Heraclii impulsu, ut iniuriam sibi illatam ulcisceretur, sive ministrorum eius nequitia factum est, ut Lateranensis Ecclesiae thesaurus ad eam diem sanctissimus ab Isacio exarcho et Mauritio chartulario diriperetur. Exinde Severinus ab Heraclii ministris vexatus, vix altero pontificatus mense expleto, ex animi aegritudine obiit an. 640.

In eius locum electus et post menses 5 consecratus est Ioannes IV, Dalmata, qui sedit anno 1 et mensibus fere 10. Is nondum Pontifex consecratus, ad epistolam, quam episcopi et presbyteri Scotiae ad Severinum scripserant, respondens, quosdam in Scotia contra legitimum ritum Pascha celebrantes,

---

1) Vid. Petavium, loc. cit.; Garnerium, *Diss.* 2 *ad L. diurn. RR. Pontif.*; I. B. Tamagnin. *Hist. Monothelit.*; Muzzarelli, *De auctoritate RR. Pontif.* t. II; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. I, c. 11.

2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 195.

3) S. Martin. Pp. in Concil. Lateran. apud Labbe, ibid. p. 210; Pagi *Critica*, ad an. 640.

redarguit, et reviviscentem illic pelagianam haeresim diligenter cavendam esse monuit [1]. Inito iam pontificatu, aliam scripsit epistolam ad Isaac episcopum Syracusanum, qua litem clericos inter et monachos componens, decrevit, ut ecclesiae monachis ab episcopo traditae, a monachis seu sacerdotibus ab iis constitutis regerentur [2]. Decessoris sui vestigiis insistens, Romae synodum celebravit, in qua Monothelitarum errorem, eique faventem Heraclii *Ecthesim*, proscripsit [3].

Heraclio an. 641 ex hydropis morbo extincto, successit Constantinus filius, princeps pius et catholicus. Ad ipsum litteras dedit Ioannes Pp., in quibus novum imperatorem hortatus est, ut patris *Ecthesim* aboleret. In iisdem litteris doctrinam Honorii Pp. I, cuius epistolis Monothelitae ad defendendam haeresim suam abutebantur, ab erroris suspicione purgavit [4].

Verum priusquam hae litterae Constantinopolim essent perlatae, ex tinctus erat Constantinus veneno, quod ipsi propinarat Martina noverca, ut Heracleonas filius suus regnaret. Heracleonas post menses 6 senatusconsulto deiectus, cum Martina matre relegatus est. Tunc imperium delatum fuit Constanti, Constantini filio, qui Monothelitarum errorem sectatus est, turbasque graves excitavit, ut infra dicemus.

10. *Theodorus Pontifex* (*an.* 642)—Ioannem Pp. IV anno 642 defunctum, excepit Theodorus, Hierosolymitanus, qui contra Monothelitarum studia causam Fidei fortiter gessit, seditque usque ad an. 649.

11. *Status rerum in Italia* — Tunc temporis Longobardorum in Italia regno potiebatur Rotharis, qui ab an. 638 usque ad 652 regnavit. Is arianum dogma secutus est et episcopos arianos iterum restituit, sicque integrae Longobardorum ad catholicam fidem conversioni, quae exeunte saeculo praecedenti sub Theodelinda feliciter coepta erat, obfuit.

In Gallia — In Galliis Clotarium II an. 628 defunctum, excepit Dagobertus filius, iam rex Austrasiae, regnavitque usque ad an. 638. Hunc magno reipublicae bono consiliis iuverunt s. Cunibertus Coloniensis et s. Arnulphus Metensis episcopi atque Pipinus maiordomus. Postea Dagobertus iustistiae et temperantiae leges, ad quas informatus fuerat, turpiter neglexit. Verumtamen resipuisse, piisque operibus culpam diluisse videtur. Eo regnante Francorum res prospero in statu fuerunt, disciplina ecclesiastica conservata est opera sanctorum antistitum, qui per haec tempora Ecclesiam in Galliis illustrabant, et inter quos commemorandi sunt praedicti Cunibertus et Arnulphus, Sulpicius Bituricensis, Modoaldus Trevirensis, Donatus Vesontientis, aliique.

Celeberrimus erat s. Amandus, illustri loco in Aquitania natus, qui primo monasticum institutum professus, deinde an. 628 episcopus sine certa sede consecratus, in praedicandum infidelibus Evangelium totus incubuit. A barbaris Gandavensis territorii in Flandria incolis multa perpessus est; at in labore constans tum sermone tum miraculis ingentem populi numerum ab idolorum cultu ad veram Fidem convertit, ecclesias plures construxit, duoque monasteria Gandavi excitavit. Post haec profectus in Germania, Sclavis circa Danubium Fidem praedicavit; sed cum hic populus Evangelii gratiam sperneret, Amandus in Galliam rediit, et an. 647 creatus est episcopus Traiectensis. Hanc ecclesiam per triennium rexit; deinde sede abdicata, rursum ad praedicandam infidelibus Fidem se contulit [1].

Quae autem pro conversione Gandavensium feliciter inceperat s. Amandus, pari fervore prosecutus est s. Eligius, an. 640 creatus episcopus Noviomagensis. Is profectus ad incultos et barbaros incolas Antwerpiae, Gandavi, Cortraci et finitimorum locorum, quae tunc temporis ad dioecesim Noviomagensem pertinebant, labore improbo multisque cum periculis Fidem praedicavit, et plurimos ab idolorum cultu ad christianae Religionis professionem convertit [2].

In Hispania — In Hispania an. 620 Sisebutum regem excepit Reccaredus filius, quo

---

1) Nota, electo Pontifici nihil iuris fuisse ad res Ecclesiae gerendas, donec ordinaretur, nisi unus esset ex iis, quibus vacante Sede vel absente Pontifice cura R. Ecclesiae committi solebat. Hi erant archipresbyter, archidiaconus et primicerius Notariosum; inter quos electus locum suum servabat, donec esset consecratus. Vnde etiam Ioannes in praedicta epistola secundo loco subscripsit inter archipresbyterum et primicerium. Cf Pagi *Critica*, ad an. 590; Garner., *Ad lib. diurn. RR. Pontif.* tit. 1; Mabillon. in *Ord. Roman.* c. 17.

2) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1772.

3) Baron. et Pagi, ad an. 640.

4) Labbe, ibid. p. 1750.

1) Bolland., *Acta SS.* 6 febr.

2) Ghesquiere, *Acta SS. Belgii*, t. III, p. 194 seq.

post paucos menses defuncto, electus est Suinthila. Hic Graecos cunctis Hispaniae finibus expulit; at quum contra Gothorum mores et regni iura Ricimerum filium sibi adscivisset collegam, ut familiae suae regni possessionem assereret, an. 631 solio deiectus fuit. Tunc regnum Hispaniae accepit Sisenandus, qui ut imperium sibi magis confirmaret, an. 633 Toleti nationalem synodum, inter Toletanas quartam, indixit. Interfuerunt episcopi 62 et aliorum 7 legati. Editi sunt canones 75, quorum 1s continet fidei professionem de ss. Trinitatis et Incarnationis mysteriis, in qua Spiritus S. a Patre et Filio procedere expresse dicitur; in aliis canonibus annua synodorum celebratio, earumque forma commendantur, unus ordo in ministeriis et officiis sacris praescribitur, sacrarum Scripturarum et canonum peritia sacerdotibus inculcatur, potestas episcoporum in monasteriis explicatur, aliaque plura de disciplina et negotiis ecclesiasticis, de Iudaeis et Ecclesiae libertis decernuntur; canone ultimo pro regum et populi securitate sancitur, ut post regis obitum successor eius communi consilio a cleri et populi proceribus eligatur, omnes regi legitime constituto fidem servent; si quis vero e regibus contra legum reverentiam superba dominatione in flagitiis et facinore crudelissimam potestatem in populum exercuerit, anathematis sententia condemnetur [1].

An. 636 defuncto Sisenando rege, electus fuit Chintila, cuius regni an. I° celebrata est synodus Toletana V. Convenerunt ad eam episcopi 24; adfuit etiam rex cum optimatibus et senioribus palatii sui. Editi sunt canones 9, qui potissimum spectant ad regis eiusque potestatis securitatem et stabilitatem [2]. An. 638 regnante eodem Chintila habita est synodus Toletana VI, ad quam ex universo regno convenerunt episcopi 47 et aliorum 5 legati. Conditi fuerunt canones 19, quibus praecedentium synodorum statuta confirmata sunt; regi gratulatum fuit, quod pertinaces Iudaeos e regno relegarit, et praeter alia e regis et procerum assensu decretum, ut deinceps rex legitimis suffragiis electus, priusquam solium conscenderet, inter reliquas conditiones sacramento promitteret, non passurum se catholicam fidem violari aut aliquem in regno degere qui non sit catholicus [3].

[1]) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1700.
[2]) Ibid. p. 1735. — [3]) Ibid. p. 1740.

In Anglia — In Anglia christianos principes bellis multis impetivit saevissimus et impius Penda rex Merciorum. Eius armis, ut supra diximus[1], occubuerunt pii Eduinus et Oswaldus reges Northumbrorum, atque Sigbertus, Egericus et Anna reges Estangliae. Demum an. 655 crudelis christianae Religionis hostis ab Oswio Northumbriae rege debellatus caesusque est, et cum eo ethnicismus in Anglia corruit, ut infra videbimus.

12. *Mahometanorum progressus* — In Oriente res christianae deplorando erant in statu. Occulto et iusto iudicio Dei, continuis Orientalium dissensionibus, schismatis et haeresibus offensi, factum est, ut omnia Saracenorum seu Mahometanorum armis cederent. Mahomete an. 632 Medinae defuncto, rerum summa potitus est Abubachar ut califa seu prophetae vices gerens. Is schedas seu chartas, pseudo-prophetae doctrinam continentes, in librum, *Alcoranum* dictum, collegit [2]. Obiit an. 634, eumque excepit Omar, qui usque ad an. 644 califatu functus est. Imperante Omaro Saraceni omnem Syriam, Palaestinam, Ægyptum, magnamque partem Persidis occuparunt. Omaro successit Othmanus, qui usque ad an. 656 rerum potitus est. Sub eo Saraceni irruerunt an. 647 in Africam, eamque sibi vectigalem reddiderunt. Anno sequente omnem insulam Cyprum occuparunt, et an. 651 deleto regno persico universam Persidem subegerunt [3]. His Saracenorum victoriis et progressibus mala ingentia provinciis, quas illi occuparunt, illata sunt, et mahometica religio seu Islam longe lateque disseminata. Multi enim e subactis populis mahometicos ritus susceperunt; alii ut persecutiones evitarent aut gratiam consequerentur; alii ut naturae voluptatibus et liberioris vitae cupiditatibus, quibus pseudoprophetae doctrina favebat, indulgerent. Attamen sicuti in aliis sectis contigit, etiam in mahometica non tantum politica sed et religiosa unitas dissidiis gravibus rupta est. Post mortem Mahometis ortae sunt duae factiones maiores Schiitarum et Sonnitarum; hi Alcorano adiungebant legem ex ore Mahometis exceptam et traditione propagatam; illi solius Alcorani litterae inhaerebant. Prae-

[1]) Vid. p. 169.
[2]) Alcorani editionem et refutationem procuravit Lud. Maracci, Patavii 1698, 2 vol. in-fol.
[3]) Ockley, *Conquête de la Syrie, de la Perse et de l'Égypte par les Sarrasins*, Paris 1748; D'Herbelot, *Bibliothèque orient.*, art. *Omar* et *Othman*.

ter has duas factiones maiores, quae non modo opinionibus et institutis, sed etiam capitali odio dissidentes, bellorum gravissimorum inter Mahometanos saepenumero causa fuerunt, plures aliae ortae sunt, quae de variis religionis capitibus inter se graviter certarunt.

13. *Monothelitarum status*—Constans imperator, qui ab an. 641 imperio graeco potitus est, Monothelitis deditus, potius ad stabiliendam haeresim et vexandos catholicos quam ad reprimendos Saracenorum progressus incubuit. Pyrrhus, qui in sede Cp. Sergio successerat, eiusque vestigia sequebatur, an. 641, quod cum Martina in necem Constantini imperatoris conspirasse vulgo diceretur, clam Constantinopoli aufugit in Africam. Hic pravum dogma propagare tentavit, sed obstiterunt ei praesules Africani. Eodem tempore s. Maximus se in Africam contulerat, qui e primo Heraclii imperatoris notario abbas Chrysopolitanus prope Chalcedonem, magna eruditione profana ac sacra et ingenii acumine praeditus, an. 645 coram Gregorio patricio Africae praefecto, adstantibus multis episcopis et nobilibus viris, palam cum Pyrrho disceptavit, et tam luculenter monotheliticam haeresim confutavit, ut Pyrrhus se victum fassus sit, et cum s. Maximo Romam profectus, coram Theodoro Pp. pravum dogma abiurarit. Pontifex eum in communionem recepit. At vaferrimus Pyrrhus Roma relicta, ad pristinum errorem rediit. Quapropter Theodorus eum in Romana synodo deposuit et anathemate damnavit [1].

Quantum autem Africani praesules restiterint monotheliticae haeresi, quam illuc inferre tentarat Pyrrhus, sat liquet e synodis ea de causa in provincia Proconsulari, Byzacena, Numidia et Mauritania coactis, et ex epistolis inde ad Theodorum Pp., ad Paulum Cp. et ad Constantem imperatorem scripsit [2].

Interea Pyrrho profugo, ad patriarchatum Cp. evectus fuit Paulus, antea ecclesiae maioris oeconomus. Hic pariter monothelitica haeresi infectus, initio se catholicum simulavit in litteris ad Theodorum Pp. datis. Pontifex Paulum et episcopos, qui eum ordinarant, litteris hortatus est, monuitque, ut Heraclii *Ecthesim* et quae Pyrrhus contra orthodoxam doctrinam sustinuerat, abiicerent, eamque sectarentur Fidem, quam Apostoli praedicarant et Patres in 5 conciliis confirmarant. At Paulus Pontificis consilia et monita sprevit. Theodorus a Sergio metropolita insulae Cypri, a Stephano episcopo Dorensi atque ab episcopis Africanis contra prava Pauli Cp. studia interpellatus, tum per litteras tum per apocrisiarios suos illum compulit, ut fidei suae professionem Romam mitteret. Paulus scripta ad Pontificem epistola, haeresim, quam diu dissimularat, prodidit, ad exemplum Sergii unam Christi voluntatem diserte asserens, sub specie excludendae in Christo voluntatum contrarietatis. Theodorus, quum Paulum frustra ab errore revocare tentasset, eum deposuit et anathemate perculit. Paulus in furorem actus, Apostolicae Sedis apocrisiarios eorumque amicos persecutus est, alios exilio, alios verberibus aut carceribus affici iussit. Ei in omnibus obsequebatur Constans imperator.

Idem Paulus, ut simplicioribus imponeret et pacis amans videretur, Constanti imperatori suasit, ut abrogata *Ecthesi*, novum edictum de praesenti controversia sanciret. Imperator consilium Pauli secutus an. 648 edidit *Typum*, quo post expositum controversiae et dissensionis statum et abrogatam Heraclii *Ecthesim*, utrique parti sub gravibus poenis de una aut duabus Christi voluntatibus et operationibus silentium praescribebatur [1]. Hoc edictum merito a catholicis reprobatum fuit, quod imperatoris non esset de Fidei dogmatis decernere, quodque per istud edictum veritati vis inferretur et catholicum dogma eadem ac haereticum sorte involveretur.

14. *S. Martinus Pontifex* (*an.* 649) — Interim Theodorus Pp. an. 649, pontificatus sui VII, obiit. In eius locum suffectus est s. Martinus, e Tudertina civitate oriundus,— qui consecratus videtur haud expectato Imperatoris consensu*.—Hic post menses 4 in aede Lateranensi concilium 105 episcoporum habuit, in quo monothelitica haeresis, eiusque praecipui auctores et fautores, Cyrus, Sergius, Paulus, Pyrrhus, una cum *Ecthesi* Heraclii et *Typo* Constantis damnati sunt. Pontifex concilii decreta in utriusque orbis provinciis promulganda curavit, litterisque encyclicis omnes fideles monuit, ut sibi a damnata doctrina caverent [2].

Vbi haec cognovit Constans imperator,

[1]) Theophan. *Chronograph*, Labbe, *Concil.* t. V, p. 1781. — [2]) Labbe, ibid. p. 1835, et t. VI, p. 128, 133 et 137.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 231.
*) Sandini, *Vitae RR. PP.*, s. *Martinus I.*
[2]) Labbe, ibid. p. 6-382.

mandavit Calliopae Ravennatis exarcho, ut Martinum Constantinopolim perduceret. Is cum militari manu Constantinianam aedem ingressus, sanctum Pontificem inde abstraxit, navique impositum in insulam Naxum abduxit, ubi Martinus, continua aegritudine afflictus, anno solido detentus est. Constantinopolim perductus, in vincula coniectus fuit. Dein in ius raptus et laesae maiestatis falso accusatus, omni calamitatis et contumeliae genere affectus est. Denique ope Pauli Cp., quem utut monothelitam Pontificis miserebat, necis periculo ereptus, in Chersonesum Thraciae relegatus fuit, ubi aerumnis confectus an. 655 obiit [1].

15. *S. Eugenius Pontifex* — Clerus romanus ad eligendum alium pontificem in locum exulantis Martini a Calliopa compulsus, metuens ne ipsis invitis daretur monothelitae summum Ecclesiae regimen, quod, absente vel defuncto Pontifice, archipresbyter, archidiaconus et primicerius gerebant, delegavit Eugenio, inscio primum, sed mox consentiente Martino [2]. Dignus fuit qui s. Martini locum occuparet, s. Eugenius I, ab incunabulis romano clero adscriptus *; sed anno secundo post D. Martini obitum nondum expleto, vita excessit, mercedem aeternam pro egregiis virtutibus, quas coluerat, a Domino consecuturus [3].

16. *S. Maximus* — Multa quoque pro catholicae fidei defensione perpessus est s. Maximus abbas. Eius disceptationem cum Pyrrho supra retulimus. Quum invicta constantia monothelitas oppugnaret, imperatoris iussu Constantinopolim perductus, primo in carcerem coniectus fuit; dein in iudicium raptus perduellionis ac proditionis accusatus est; sed afficta crimina egregie diluit. Constantis *Typo* subscribere nolens, relegatus fuit Bizyam Thraciae, ubi celebrem de dogmate catholico contra monothelitas disceptationem habuit cum Theodosio, Caesareae in Bithynia episcopo. Iterum Constantinopolim reductus, et in vera doctrina semper constans, post plurima opprobria, lingua et dextera praecisis, in Chersonesum relegatus est, ubi an. 662 spiritum Deo reddidit [1].

Plura scripta reliquit s. Maximus; praecipua sunt commentaria mystico-allegorica in s. Scripturam, Tractatus polemici contra monothelitas, et ascetica [2].

17. *Ecclesiae status in Gallia* — In Occidente pacatior erat Ecclesiarum status. Reges a fovendis controversiis religiosis abstinebant, orthodoxam doctrinam sectabantur, et una cum praesulibus ecclesiarum adlaborabant informandis secundum sacrosanctam Evangelii disciplinam regni legibus et populi moribus.

An. 638 Dagoberto I defuncto, successit in Neustriae et Burgundiae regnis Clodoveus II, filius eius. In Austrasia regnavit Sigibertus, frater Clodovei. Vtriusque principis pietas et munificentia in sublevandis egenis et extruendis monasteriis commendantur. An. 650 episcopi 38 e regno Clodovei convenerunt Cabilonem, et ad corrigenda ea, quae aut negligentia aut ignorantia contra sacros canones irrepserant, ediderunt 20 canones [3]. An. 656 post obitum Sigiberti etiam regnum Austrasiae accepit Clodoveus; sed et hic eodem anno obiit. Tunc universum regnum Francicum obtigit Clotario III, filio quinquenni Clodovei, in cuius minori aetate regni administratio fuit apud Bathildem matrem, pietate, prudentia, charitate aliisque virtutibus insignem. An. 660 Austrasiis petentibus regem, qui soli Austrasiae imperaret, Bathildes iis dedit Childericum II, alterum suum filium et fratrem Clotarii. Sub Childerico maioratumdomus accepit Wulfoaldus. In regno Clotarii eadem dignitate potitus est Ebroinus, propter crudelitatem suam et perfidiam notissimus. Anno 665 Bathildes rerum publicarum regimine abdicato, secessit in monasterium Kalense, in quo an. 680 obiit vitae sanctitate et mira-

1) Cf Butler, *Vies des SS.* 12 nov.

2) Quod s. Martinus in initio Eugenii electionem ignorarit, patet ex eius Epistola XV. Sed ubi audivit quae Clerus romanus de necessitate egerat, Eugenii electioni assensit, ut constat ex eius Epistola XVII. Hinc nonnulli colligunt, Eugenium, etiam vivente Martino, ut pontificem Ecclesiae praefuisse; alii existimant, Eugenium, s. Martino vivente, vicaria tantum potestate Ecclesiam rexisse, et post mortem s. Martini, novo cleri consensu accedente, pontificem factum esse. Cf Baron. ad an. 652 et 654; Sandini, *Vitae RR. Pontif.*, *s. Eugen.*

*) Edmundus Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus* l. I, c. 8, art. 3, n. 2, inquit: « Minores Ordines infantibus ipsis conferri potuisse, testantur Siricii Papae epistola I et Zosimi item Papae epistola I. Revera autem collatos fuisse constat ex *Libro Pontificali*, in quo Eugenius Papa I clericus a cunabulis legitur ».

3) Baron. et Pagi, ad an. 655.

1) Bolland., *Acta SS.* 13 aug.; Combefis, *Operum s. Maximi* t. I.

2) Edidit F. Combefis, Paris 1675, 2 vol. in-fol.

3) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 387.

culorum gloria illustris. Ex quo tempore s. Bathildes saeculo nuncium remisit, Ebroinus maiordomus tyrannidem liberius exercuit, omniaque sacra et civica perturbavit, ut infra dicemus.

Porro sub praedictis principibus in Galliis sanctitate vitae floruerunt s. Landericus episcopus Parisiensis, cui Marculfus monachus nuncupavit duos libros formularum antiquarum; s. Faro episcopus Meldensis; s. Nivardus episcopus Rhemensis; s. Remaclus monasteriorum Malmundarum ac Stabularum fundator, et D. Amandi in episcopatu Traiectensi successor; s. Gertrudes B. Pipini ducis filia et coenobii Nivellensis abbatissa; s. Trudo Hasbaniae apostolus, aliique [1].

18. *Synodi Toletanae VII-X* — In Hispania an. 640 post mortem Chintilae regnum accepit Tulga, eius filius, quo post annum regiminis vel defuncto vel, ut alii dicunt, deposito, regnum capessivit Chindasuintus. Hic ad reprimendam procerum potentiam et ambitionem severitate usus est. Eadem de causa an. 646 episcopos ex universo regno convocavit Toletum, de his, quae ad religionem et rempublicam pertinebant, maturo consilio deliberaturos. In hac synodo, quae est Toletana VII, editi sunt 6 canones, quibus subscripserunt 28 episcopi et 11 aliorum legati. 1° Canone conspirantes in regis aut patriae perniciem perpetuo anathemate damnantur; 2° praecipitur, ut sacerdote, dum Sacrum celebrat, infirmitate correpto, alter coeptum sacrificium compleat; 5° monachi vagi, ignavi aut pravis moribus corriguntur [2]. An. 652 defuncto Chindasuinto successit Recesuintus filius, iam ante a patre consors regni factus, regnavitque usque ad an. 672. Hic princeps an. 653 convocavit synodum Toletanam VIII cui interfuerunt 52 episcopi, 10 abbates, rex et plures proceres. Etenim hae Toletanae synodi erant veluti regni comitia, in quibus non tantum de Religione, sed etiam de republica omnium communi consensu deliberabatur. Postquam rex oblato scripto fidem esset professus, patres etiam fidei professionem ediderunt. Deinde sanciti sunt 11 canones, in quibus praeter alia statutum, ut rex non conspiratione paucorum aut seditioso plebis tumultu, sed ab episcopis et proceribus eligeretur in urbe regia vel ubi decessor obiit; ut electus iuraret, se catholicam fidem a Iudaeorum et haereticorum iniuria esse defensurum, novaque vectigalia aut exactiones subditis non impositurum; ut simonia a sacris Ordinationibus arceretur, huiusque criminis rei deponerentur; ut incontinentes clerici, a subdiaconis et supra, poenis canonicis subderentur; ut sacris Ordinibus non initiarentur nisi quos morum innocentia et scientia commendabant [1]. An. 655 habita est synodus Toletana IX. Interfuerunt 16 episcopi, qui ediderunt 17 canones. Pertinent hi potissimum ad bonorum ecclesiasticorum administrationem et clericorum continentiam [2]. Sequente anno 20 episcopi convenerunt Toletum et sancierunt 7 canones, quorum 2° clerici aut monachi, qui sacramentum pro salute regis aut patriae praestitum violarint, honore suo exuuntur, concessa regi potestate canonicam hanc poenam moderandi; 5° viduae et virgines, quae votum suum violaverint, excommunicatione et ardua poenitentia plectuntur; 6° statutum est, ut infantes a parentibus religiosae vitae per tonsuram aut vestem monasticam devoti, manerent obedientiae iugo addicti; sed parentes tantum haberent potestatem devovendi filios suos religiosae vitae usque ad decimum aetatis annum [3].

Tunc temporis in Hispania sanctitatis laude floruerunt Eugenius episcopus Toletanus; Braulius Caesaraugustanus; Fructuosus ex abbate Complutensi episcopus Dumiensis, dein Bracarensis, qui monasticum institutum plurimum promovit, geminamque regulam pro monachis composuit; Ildephonsus s. Eugenii in sede Toletana successor, qui praeter alia scripsit Tractatum de illibata s. Mariae virginitate et appendicem seu continuationem libri s. Isidori Hispalensis *de Scriptoribus ecclesiasticis* seu viris illustribus; Irene virgo Lusitana, quae ab insano amatore Britaldo, cuius nuptias contempserat, interfecta, virginitatis gloriam martyrii palma cumulavit.

19. *Religionis progressus in Anglia* — In Anglia Religio christiana, quae iam in Cantii, Northumbriae, Estangliae et Westsaxiae regnis dominabatur, nova incrementa cepit. An. 652 Penda iunior, rex Middelanglorum, ad suscipiendam christianam Religionem excitatus ab Oswio rege Northumbriae, a Finano episcopo Lindisfarnensi baptizatus est, et pro subditorum suorum conversione

[1]) Cf Longueval, *Histoire de l'Egl. Gall.* t. IV, l. 10.

[2]) Labbe, *Concil.* t. V, p. 1836.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 394.

[2]) Ibid. p. 451. — [3]) Ibid. p. 459.

sacerdotes arcessivit. His praedicantibus passim proceres et plebeii deorum cultum abiecerunt, baptismum postularunt et christianam fidem professi sunt. Anno 655 Oswius rex Northumbriae, debellato Penda seniore, saevissimo Merciorum rege, eiusque regno potitus, in primis curavit, ut Mercii ad Religionem christianam converterentur. Optime de eorum conversione meruit Diuma, primus illorum episcopus. Eiusdem Oswii hortatu Sigebertus rex Saxonum orientalium, quorum metropolis erat Londinum, deorum cultum abiecit, subditos ad christianam fidem revocavit opera s. Ceddae, quem Finanus Lindisfarnensis consecravit episcopum Londinensem. Iam sub praecedentis saeculi exitum Saxones orientales sub Saberetho rege Fidem susceperant, ut vidimus, sed sub impiis eius filiis ad vitia et idololatriam relapsi, s. Mellitum episcopum Londinensem eiecerant [1]. Sic christianae Religionis professio ubique in novis Angliae regnis obtinuit. Supererat adhuc Sudsaxiae seu Saxonum australium conversio, quam anno 681 operatus est s. Wilfridus [2].

20. *Langobardorum conversio* — In Italia post obitum Rotharis (652) Langobardorum regno potitus est Rodoaldus filius, quo post aliquot menses interfecto, regnum delatum fuit Ariberto, qui usque ad an. 662 regnavit. Hic princeps fuit catholicus et pius, eoque regnante, Langobardorum ad fidem catholicam conversio, ad exitum saeculi praecedentis sub Theodelinda coepta, sed sub Rothari ariano remissa, rapidos progressus fecit. Ariberto mortuo, regnarunt simul duo filii eius, Bertharidis Mediolani et Gundebertus Ticini. Brevi post Grimoaldus dux Beneventanus, usus bello civili inter reges fratres exorto, Gundeberto occiso et Bertharidi in exilium pulso, regnum occupavit, tenuitque usque ad an. 671. Sub Grimoaldo, primum ariano deinde catholico, Langobardorum conversio completa fuit, et ariana haeresis ubique intercidit [3].

21. *S. Vitalianus Pontifex* (*an.* 657) — Summum pontificatum tunc gerebat s. Vitalianus, Signiae in Campania natus, qui an. 657 s. Eugenio suffectus, sedit usque ad an. 672. Hic Pontifex Constantinopolim ad Constantem imperatorem et Constantinum filium imperii collegam legatos cum litteris misit, quibus electionem suam significavit, et Constantem a fovenda Monothelitarum secta revocare conatus est. Imperator, ut se catholicum et cum R. Ecclesia communione coniunctum fingeret, per eosdem legatos dono misit D. Petro librum Evangeliorum auro gemmisque ornatum; sed Monothelitarum partes minime reliquit. Idem Pontifex singularem sollicitudinem extendit ad ecclesias Angliae, ut infra videbimus. Ioannem episcopum Lappensem in insula Creta, contra sententiam Pauli metropolitae Cretensis, qui eum in provinciali synodo deposuerat, ad Apostolicam Sedem appellantem suscepit; cumque reperisset, Ioannem non fuisse legitime depositum, eum sedi suae restituit, et Paulum metropolitam Cretensem increpuit, quod canones in causa Ioannis violasset, eique se Romam conferendi potestatem negasset [1].

22. *Paulicianorum secta* — In Oriente dissensiones religiosae magis et magis augebantur novisque Mahometanorum, Nestorianorum, Eutychianorum et Monothelitarum doctrinis avita atque catholica dogmata obscurabantur. Praeterea Paulus quidam Samosatenus an. circiter 653 in Armenia exsuscitavit haeresim Manichaeorum, et Paulicianorum sectae fundamenta iecit. Pauliciani cum antiquis Gnosticis et Manichaeis duo rerum principia admittebant; corpus humanum a principio malo, animam vero a bono procreatam docebant; vetus Testamentum reiiciebant; realem Christi incarnationem et passionem inficiabantur; redarguuntur etiam reiecti matrimonii ac promiscuae libidinis etc. Magni inter Paulicianos nominis fuit Constantinus Armenius, qui, imperante Constantino Pogonato, sectae novam formam novumque robur indidit. Imperatores graeci mediis etiam violentis usi sunt ad conterendos sectae progressus. Illi vero in terras Saracenorum seu Arabum confugientes, modo soli, modo Arabibus iuncti bella diuturna Graecis intulerunt praesertim saec. IX [2].

23. *Monothelitarum status* — Quamvis in imperio graeco lites monothelitas inter et catholicos essent sopitae, serpebat tamen haeresis in tenebris, eique iugiter favebant et addicti erant imperator Constans et patriarchae Cp. Anno 654, Paulo mortuo, patriar-

1) Vid. p. 164. — 2) Beda, *Hist.* l. III.
3) Paul. diacon. seu Warnefrid, *De gest. Langobard.* l. IV.

1) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 444-48.
2) Photius, *Contra Manichaeos* l. I; Petrus Siculus, *De ortu, progressu et occasu Manichaeorum;* Cedrenus, *Compend. Hist.*

chatum Cp. rursum accepit Pyrrhus condemnatione et relapsu suo celebris, qui sequente anno morte sublatus est. Tunc patriarcha creatus est Petrus, eadem haeresi infectus. Is, ut se cum R. Ecclesia communione coniunctum fingeret, ad Eugenium Pp. I epistolam synodicam sed admodum obscuram et ambagibus involutam dedit, quam Pontifex cum clero Romano merito reiecit.

Ex his ipsis artibus, quibus imperator et patriarchae se catholicos esse et cum R. Ecclesia communicare finxerunt, et ex invidia, in quam Constans propter persecutionem in s. Martinum, s. Maximum, aliosque catholicae doctrinae defensores, apud cives Cp. incurrit, patet, haeresim parum inter populum fuisse propagatam.

Constans imperator Saracenorum bellis lacessitus, et Constantinopolitanis tum ob haeresim tum ob necem fratris sui Theodosii, quem ex invidia diaconum prius ordinari iusserat, deinde interfecit, invisus, mutandi sedem consilium iniit. Fratris imagine, quae sibi perpetuo obversabatur, perterritus, anno 662 relicta Constantinopoli Syracusas Siciliae petiit; at sceleris conscientia ubique eum cruciabat. Anno sequente Romam venit. Vitalianus Pp., ut imperatorem Ecclesiae benevolum redderet, eum perhonorifice excepit. Constans vero munificum et rapacem simul se exhibuit, multa basilicis obtulit, sed etiam multa Vrbis ornamenta rapuit. Post dies 12 Siciliam repetiit, et Syracusis sedem constituit. Hic idem fuit ac Constantinopoli. Cum Langobardis adversa fortuna certavit; populos Siciliae, Sardiniae, aliosque tam dure vexavit, ut omnibus exosus an. 668 Syracusis in balneo necatus fuerit. Post eius mortem Ecclesiae et catholicis omnibus spes pacis et concordiae refulsit. Etenim Constantinus Pogonatus, Constantis filius et successor, se haereticis infensum et erga R. Ecclesiam benevolum praestitit.

24. *Ecclesiae status in Anglia* — In Anglia christianae Religionis professio nova semper incrementa novumque splendorem capiebat. Scoti seu Hiberni, Britones, Anglo-Saxones passim, exceptis Saxonibus australibus, eamdem fidem catholicam sectabantur. Disceptabatur inter eos de ritu celebrandi Paschatis. Scoti cum Britonibus romanum et communem ecclesiarum morem sequebantur in hoc, quod Pascha celebrarent die Dominica; dissentiebant vero in eo, quod, dum luna XIV incidebat in Dominicam diem, hac ipsa die Pascha celebrarent, non vero Dominica proxima. Haec diversitas apud ipsos recens conversos Anglos, praesertim apud Northumbros obtinuit, quod varii sacerdotes Scoti ad illos adventassent. Quum autem disceptatio magis magisque augeretur, an. 664 synodus seu collatio de ea re habita est in monasterio, quod *Streaneshalch* seu *sinus Phari* dictum est. Colmanus episcopus Northumbrorum, genere Scotus, permulta dixit pro ritu Scotorum. At s. Wilfridus abbas, qui a teneris in Lindisfarnensi monasterio pietate et litteris institutus, dein in ipsa urbe Roma ritus ecclesiasticos perfectius didicerat, romanam et communem ecclesiarum disciplinam tam praeclare propugnavit, ut omnes ei assenserint, excepto Colmano, qui sedem suam relinquere et in Scotiam redire maluit[1].

Posthaec Oswius Northumbriae et Ecbertus Cantii reges, de episcoporum consilio Vighardum presbyterum cum donis et litteris Romam ad Vitalianum Pp. miserunt; rogaruntque Pontificem, ut pro utiliori ecclesiae Anglicanae regimine Vighardum archiepiscopum Cantuariensem et totius Angliae primatem instituere dignaretur.

Vitalianus redditis ad Oswium litteris, ei pietatem et felicem Anglicanae ecclesiae statum gratulatus est. Cumque Vighardus Romae morbo correptus obiisset, Pontifex an. 668 ecclesiae Cantuariensis archiepiscopum et totius Angliae primatem constituit Theodorum, monachum graecum, moribus integrum, ac divinis et humanis litteris tum latine tum graece institutum.

In locum autem Colmani Northumbrorum episcopus creatus fuit Tuda; quo eodem anno (664) defuncto, electus fuit s. Wilfridus. Sed cum hic in Galliam profectus, ut sacram Ordinationem perciperet, prolixiorem illic moram traheret, Oswius rex s. Ceaddam presbyterum, Northumbrorum episcopum ordinandum curavit. Wilfridus vero in Angliam redux, ecclesiae administrationem Ceaddae ultro reliquit, et in pristinum suum monasterium secessit usque ad annum 669, quo, s. Ceadda ad Lichtfildensem ecclesiam apud Mercios translato, in Eboracensem sedem evectus fuit[2].

Theodorus Cantuariensis archiepiscopus et totius Angliae primas a s. Vitaliano consti-

---

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 491; Mabillon. Praef. ad *Acta Benedict.*

[2]) Beda, *Hist.* l. III; Labbe, *Concil.* t. VI, p. 449.

tutus, ordinandae disciplinae rebusque ecclesiae Anglicanae componendis adlaboravit. Anno 673 totius Angliae synodum celebravit Herudfordiae, in qua 10 capitula sancita sunt: 1° mandatum est, ut Pascha ubique celebraretur semper dominica die post lunam XIV mensis primi; 2° cautum est, ne ullus episcopus alterius parochiam invaderet; 3° ne episcopus inferret gravamina monasteriis; 5° ne clerici vagarentur extra dioecesim sine episcopi licentia; 6° ne episcopi vel clerici peregrini exercerent sacerdotale officium absque consensu episcopi loci; 10° ne quis coniugem dimitteret nisi fornicationis causa, ea lege tamen, ut alteram non duceret, sed continens permaneret vel cum uxore sua reconciliaretur [1].

25. *Ecclesiae status in Hispania et Gallia* — In Hispania an. 675 episcopi 17, 2 vicarii et abbates 6 convenerunt Toletum; et praemissa fidei professione, pro ordinanda disciplina condiderunt canones 16. His inter alia mandatur, ut singulae ecclesiae, etiam monasteria in officiis publicis, ordinem ac ritum metropolitanae ecclesiae sequantur; prohibetur, ne sacerdotes ferant sententiam capitalem aut membrorum mutilationes faciant; ne moribundis, si eos poeniteat, reconciliatio differatur [2]. Eodem anno episcopi 8 convenerunt Bracaram in Lusitania et capitula 10 condiderunt, quibus post fidei professionem quosdam abusus ad synodum delatos, correxerunt, puta, ne ss. Eucharistia vino madida populo porrigeretur, ne lac aut uvae non expressae in sacrificio offerrentur, sed panis tantum et calix vino et aqua mixtus [3].

Regnabat tunc temporis in Hispania Wamba, princeps genere et bellicae rei laude insignis, qui adversus perduelles Vascon feliciter pugnavit, Saracenorum classem, Hispanis metum afferentem, destruxit, et optimas leges ad instaurandam disciplinam militarem tulit.

In Gallia rerum publicarum prosperitas deperibat. Etenim post Dagoberti I obitum (638) plerisque regibus in puerili aetate ad solium evectis, maioresdomus sub specie administrationis palatii regnum ipsum administrarunt, et nudo regio nomine pueris principibus relicto, summam rerum et potestatem regalem occuparunt. Sic sub Clotario III Ebroinus maiordomus in Neustriae et Burgundiae regnis omnia pro arbitrio gessit, res sacras et civiles perturbavit, ecclesiarum et magnatum bona occupavit, plures episcopos, sacerdotes et proceres exilio aut morte affici iussit, dignitates ecclesiasticas vendidit. Idem ipse, Clotario an. 670 defuncto, iuniorem Theodoricum III, Clotarii fratrem, regem creavit; at Neustriae et Burgundiae proceres, armis collectis et implorato auxilio Wulfoaldi maiorisdomus in Austrasia sub rege Childerico II, Ebroinum et Theodoricum deiectos tonsosque in monasterium detruserunt, et Childericum II totius Franciae regem salutarunt.

Childericus II rempublicam prudenter gubernavit quamdiu consiliis s. Leodegarii Augustodunensis usus est; sed ubi aulicorum consilio depravatus, sanctum episcopum relegavit, omnium odium subiit, et an. 673 a coniuratis occisus est.

Tunc Neustriae et Burgundiae regnum recepit Theodoricus III. Regnum Austrasiae obtinuit Dagobertus II. Ebroinus quoque monasterio egressus est, et recuperato maioratudomus, saevam tyrannidem exercuit, proceres ac episcopos in exilium misit, alios occidit, ecclesiarum thesauros diripuit, monasteria vastavit ac monachos et moniales pepulit, iamque, interfecto an. 679 Dagoberto II, toti Franciae tyrannidem illaturus videbatur, sed anno 681 et ipse necatus fuit.

Ebroini tyrannidem praeter alios experti sunt s. Leodegarius Augustodunensis, qui praecisa lingua in monasterium coniectus, dein neci traditus fuit [1], et s. Lambertus Traiectensis, qui annis 7 in coenobio Stabulai exulavit, intruso in eius locum Pharamundo [2].

26. *Adeodatus, Donus, Agatho, Pontifices* — An. 672 s. Vitaliano Pp. ad aeternam vitam evocato, summum sacerdotium demandatum fuit Adeodato, patria Romano et professione monacho, cuius affabilitatem et beneficentiam erga peregrinos commendat Anastasius. Obiit an. 676.

Eum excepit Donus, etiam Romanus. Sub hoc Pontifice Reparatus archiepiscopus Ravennatensis, denuo erga Apostolicam Sedem professus est obedientiam, quam Maurus, proximus eius decessor, exarchorum potentia

---

1) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 537.
2) Ibid. p. 539. — 3) Ibid. p. 561.

1) Cf Butler, *Vies des SS.* 2 oct.; Ghesquiere, *Acta SS. Belgii selecta*, t. IV, p. 40-107.
2) Cf Bolland. *Acta SS.* t. V sept. p. 518; Butler ibid. 17 sept.

fretus, excusserat. Brevis fuit pontificatus Doni, post annum unum cum dimidio defuncti.

In eius locum suffectus est s. Agatho, natione siculus et professione monachus, qui sedit usque ad an. 682.

27. *S. Wilfridus vexatur* (*an.* 678)—Sub huius pontificatus initia Romam advenit s. Wilfridus, episcopus Eboracensis. Etenim s. Ediltrudes, quam Ecfridus, ab an. 670 rex Northumbriae, uxorem duxerat, servata in coniugio virginitate et post multas preces accepto regis consensu, in monasterio sanctimonialium velamen e manu s. Wilfridi suscepit. Paulo post Ecfridus in sanctum Praesulem iratus et consiliis Ilmimburgae, quam post secessum s. Ediltrudis duxerat, excitatus, illum sede Eboracensi deiicere constituit. Qua de causa Theodoro, archiepiscopo Cantuariensi et Angliae primati, persuasit, ut dioecesim Eboracensem scinderet, novosque in ea episcopatus institueret. Restitit huic innovationi s. Wilfridus. Nihilominus Theodorus Cantuariensis, speciosis regis rationibus captus, in locum Wilfridi ordinavit Bosam Hagulstaldi pro Deiorum, Eadhedum pro Lindisfarnorum et Eatam Eboraci pro Berniciorum provincia. Interim Wilfridus Apostolicam Sedem appellavit, Romamque profectus est.

Ex Anglia solvens venit in Frisiam, ubi a rege Algiso bene exceptus, hiemem exegit. Frisiis adhuc ethnicis tanto cum successu Evangelium praedicavit, ut plerosque viros principes et magnum vulgi numerum baptizarit. Quum pervenisset Romam, s. Agatho Pp. an. 679 synodum 50 episcoporum et presbyterorum coëgit, in qua s. Wilfridi causa discussa, is in sedem suam restitutus, et alia nonnulla pro recta ecclesiarum in Anglia administratione constituta sunt[1]. Verumtamen s. Wilfridus in Angliam redux, sedem suam non recepit, quippe quod adversarii eius regi persuaserant, Romanae synodi iudicium fuisse pecunia extortum. Quapropter sanctus praesul divertit ad Saxones australes, adhuc paganis ritibus implicatos; ab eorum rege Edilvachio, qui paulo ante baptismum susceperat, optime exceptus, Evangelium libere annuntiavit, signisque sermonem confirmans, australium Saxonum gentem ad christianam Religionem convertit.

Sic Religio christiana hoc saeculo in tota Angliae heptarchia suscepta fuit floruitque.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 579.

Interim Ecfridus Northumbriae rex obiit, eique successit Alcfridus, sub quo an. 686 s. Wilfridus Eboracensi ecclesiae redditus fuit. Ipse Theodorus Cantuariensis litteras pro Wilfridi restitutione ad regem dederat, et eorum, quae in sanctum praesulem antea egerat, veniam deprecatus est [1].

28. *Constantinus Pogonatus imperator Orientis* — In Oriente, interfecto an. 668 Constante, imperium obtinuit Constantinus filius, cognomine Pogonatus. Hic religione moribusque a patre diversus, nihil antiquius habebat, quam ut sublatis dissidiis, a monothelitis excitatis, pacem Ecclesiae redderet; sed Saracenorum et Bulgarorum bellis praepeditus, differre coactus est quod maxime habebat in votis. Tandem Saraceni tum Graecorum tum Maronitarum, qui montem Libanum incolebant, armis lacessiti, pacem cum imperatore pepigerunt. Duriori lege ad componendum bellum coactus fuit Constantinus cum Bulgaris, qui torrentis instar ex Sarmatiae finibus in Thraciam irruebant, urbes et oppida diruentes; iis enim praeter annuum tributum concessit Mysiam in Asia, postea Bulgariam dictam.

29. *Concilium Cp. III, generale VI* (*an.* 680) — His rebus compositis, Constantinus imperator ad reddendam Ecclesiae pacem animum adiecit. Hinc litteras ad R. Pontificem scripsit de indicendo in causa monothelitarum generali concilio. S. Agatho Pp. imperatoris votis annuit. Prius tamen Occidentalium episcoporum sententias in hoc negotio expetiit; ipse Romae synodum 125 episcoporum coëgit; aliae eius iussu Mediolani, in Gallia et Anglia celebratae sunt; in quibus omnibus catholica doctrina contra monotheliticos errores confirmata fuit [2].

Tunc Pontifex Theodorum et Georgium presbyteros ac Ioannem diaconum ad generale concilium, Constantinopoli celebrandum, legatos misit, iis commendans, ut Apostolicae Sedis traditiones sincere sectarentur. Dedit iisdem ad Constantinum imperatorem et ad concilium litteras, in quibus erroris novitate explosa, sanam ac catholicam doctrinam explicabat. Simillimas litteras synodus Romana dedit legatis [3].

Numerus episcoporum, qui concilio huic interfuerunt, incertus est, alii 299, alii 170

[1]) Beda, *Hist.* l. IV; Eddi Stephani *Vita s. Wilfridi*, apud Mabillon, saec. IV *Benedictin.*
[2]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 576 et 584.
[3]) Ibid. p. 630 seq.

aut 150 numerant. Absolutum fuit actionibus seu sessionibus 18, praesidentibus legatis Pontificis. In 5 prioribus actionibus perlecta sunt acta conciliorum generalium, Ephesini, Chalcedonensis et II[i] Cpni. Lectae etiam sunt litterae Agathonis Pp. et concilii Romani, quibus catholicum dogma de gemina in Christo voluntate et operatione explicabatur. Actione VI Macarius patriarcha Antiochenus, Monothelitarum pervicacissimus, nonnulla protulit Patrum testimonia, quibus unam in Christo voluntatem probari iactabat; sed ea vitiata esse et corrupta, Apostolicae Sedis legati, omnisque coetus demonstrarunt. Actione VII allatae sunt genuinae Patrum sententiae, quae duas in Christo voluntates ac operationes diserte probabant. In reliquis sessionibus monothelitarum haeresis, eorumque scripta, Heraclii Ecthesis et Typus Constantis, haereseos auctores atque fautores, Theodorus Pharanitanus, Cyrus Alexandrinus, Sergius, Paulus et Petrus quondam patriarchae Cp., Macarius Antiochenus, Stephanus eius discipulus, aliique damnati sunt[1], et secundum Agathonis Pp. et Romanae synodi litteras definitum, esse « duas naturales voluntates in eo (Christo) et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse secundum ss. Patrum doctrinam adaeque praedicandas; et duas naturales voluntates non contrarias, absit, iuxta quod impii asseruerunt haeretici, sed sequentem eius humanam voluntatem, et non resistentem vel reluctantem, sed potius et subiectam divinae eius atque omnipotenti voluntati ». Ita Orientales episcopi cum Occidentalibus in eamdem Fidei definitionem consenserunt.

His absolutis Patres synodicam relationem ad Agathonem miserunt, quam pro obtinenda Concilii confirmatione his verbis concludunt: « Tibi, ut primae Sedis antistiti universalis Ecclesiae, quid agendum sit relinquimus... Orthodoxae fidei splendidam lucem vobiscum clare praedicavimus; quam ut iterum per honorabilia vestra rescripta confirmetis, Vestram oramus paternam Sanctitatem ». Concilium confirmare non potuit s. Agatho, morte praeventus; sed Leo II, eius successor, illud confirmavit et aliis quinque oecumenicis conciliis adnumerandum esse sancivit*. Imperator quoque, rogantibus episcopis, edictum dedit, ut concilii decreta ubique servarentur, et nemo iis contradicere auderet[1].

30. *S. Leo II Pontifex* (*an.* 682)—Defuncto an. 682 s. Agathone Pp., sedes vacavit 7 mensibus, post quos electus fuit Leo II, siculus, vir sanctitate vitae, eloquentia ac Divinarum Scripturarum peritia clarus, sibi parcus, et de aliorum sublevanda inopia sollicitus.

31. *Synodi Toletanae XII, XIII et XIV* — In Hispania rex Wamba artibus Ervigii solio deiectus, reliquum vitae in monasterio traduxit. Ervigius regnum consecutus, anno 681 episcopos et proceres ex omni ditione Toletum convocavit. Illic praeter alia Ervigii electio confirmata est; iis qui in extremis tonsuram et religionis habitum acceperint, eumdem postea abiicere et ad saeculum redire prohibitum, et archiepiscopo Toletano ius concessum ordinandi ubique episcopos, quos rex nominarit[2].

Eiusdem regis evocatione, an. 683, Toletum convenerunt episcopi 38, episcoporum vicarii 26, pluresque abbates et proceres. In hac synodo vectigalia regia diminuta et fisco debita condonata sunt; reginis viduis secundae nuptiae prohibitae; quique clericos alienos et monachos fugitivos exceperint excommunicationi vel annuae poenitentiae subditi[3].

Absoluta hac synodo ad regem et episcopos perlatae sunt litterae Leonis II cum Actis concilii VI. Ideo anno sequente altera coacta fuit synodus, in qua concilii VI decreta recepta sunt[4].

Praesedit his tribus synodis Iulianus archiepiscopus Toletanus, vir vitae sanctitate et eruditione celebris, qui plura scripsit opera. Inter alia *Prognosticon futuri saeculi*,

1) Qua autem de causa Honorius I in Actis huius Concilii damnatus legitur, diximus supra p. 170-71. Baronius ad vindicandam Honorii memoriam probare tentavit, acta Concilii VI ad nos sincera non pervenisse, sed Theodori Cp. artibus fuisse interpolata; at haec Baronii sententia viris eruditis minime probatur. Cf Combefis, *Hist. Monothel.* Diss. apol. pro Actis synodi VI; C. Lupum *Diss. de VI synodo* ad act. XVIII; Natal. Alex., *Diss. II in saec. VII;* Pagi, *Crit. ad Annal. Baronii;* alios.

*) Idem Leo II Pontifex Concilium VI de Graeco in Latinum transtulit, uti narrant Sigebertus et Tritemius, quod Fabricius in dubium revocare voluit in sua *Bibliotheca Ecclesiastica.*

1) Labbe, *Concil.* t. VI. Ea vero, quae Natalis Alexander, Diss. IV *in saec. XV-XVI*, n. 25, et Bossuet, *Defens. declarat.* part. II. l. 12, c. 24, e concilii VI Actis opposuerunt R. Pontificis infallibilitati et supra concilium generale auctoritati, refutarunt doct. Roncaglia, *Animadv. in Natal. Alex. saec. VII*, diss. I, et Muzzarelli, *De auctorit. R. P.* t. II, p. 202-218.

2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1221.

3) Ibid. p. 1255. — 4) Ibid. p. 1279.

libros 3 *de demonstratione sextae aetatis* contra Iudaeos, commentarios in prophetam Nahum, libros 2 pugnantium in specie utriusque Testamenti locorum, et res gestas regis Wambae [1].

32. *Benedictus II, Ioannes V, Conon, Sergius I, RR. PP.* — S. Leoni II post 10 pontificatus menses defuncto, subrogatus fuit s. Benedictus II, Romanus. Hunc Pontificem tanti fecit Constantinus imperator, ut ei tanquam parenti filios suos Iustinianum et Heraclium commendarit, et, quemadmodum iam s. Agathoni condonarat pecuniam a Pontificibus modo electis pro electionis confirmatione solvi solitam, s. Benedicti gratia concesserit, ut Pontificis electi consecratio sine mora perageretur, nec expectaretur imperatoris assensus [2], — quod locum habuit in electione Ioannis.

Brevis fuit s. Benedicti pontificatus, qui post menses 10 ad meliorem vitam transiit [3]. Eius successor Ioannes V sedit anno 1 et diebus 9. Fuit is natione Syrus, patria Antiochenus, et ab Agathone ad synodum Oecumenicam VI Legati munere missus fuerat. Commendantur eius pietas, eruditio et in rebus gerendis prudentia.

Post obitum Ioannis V vacavit Apostolica Sedes mensibus fere 3 ob contentionem de successore ortam. Clerus enim suffragabatur Petro archipresbytero, populus vero Theodoro presbytero. Demum pacis studio a clero electus fuit Conon, genere Thrax, vir aetate, moribus et eruditione spectatissimus, cuius electioni post dies paucos etiam altera pars assensit [4]. Is mensibus tantum 11 Ecclesiae regimen gessit; et post eius obitum rursus in populo lis orta est, aliis summum sacerdotium Theodoro presbytero, aliis Paschali archidiacono deferendum petentibus. Vt autem schismati obviam iretur, cleri et procerum consensione electus fuit Sergius I, genere Antiochenus, sed Panormi in Sicilia natus [1]. — Is instituit ut tempore confractionis Dominici corporis *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*, a clero et populo caneretur *.

33. *Pipinus Heristallus* — In Gallia, exstincto an. 681 Ebroino tyranno, res publicas meliorem in statum restituit Pipinus Heristallus. Neustriae atque Burgundiae rex tunc temporis erat Theodoricus III. Austrasii a morte Dagoberti II (679) rege carebant; eorum dux vel rex, si titulum demas, fuit Pipinus, qui an. 687 de Theodorico III seu potius de Berthari Neustriae et Burgundiae maioredomus relata insigni victoria, in universa ditione Francica maioratudomus potitus est. Theodorico an. 691 defuncto successit Clodoveus III filius. Hunc anno 695 excepit Childebertus III, eius frater, qui regnavit usque ad an. 711. Omnes isti principes solo regis titulo gaudebant, nam summa

---

1) Extant in *Bibl. PP.* Lugdun., t. XII.

2) Anast. in *Vit. s. Benedicti II*, et *Ioannis V*. Quum tamen postea Cononis electio missa fuerit ad exarchum Theodorum, observat Petrus de Marca, *De Concord.* l. VIII, c. 9, vel Iustinianum II decretum patris neglexisse, vel electionem semper confirmandam fuisse ab exarchis.*

3) Butler, *Vies des SS.* 27 juin.

4) Baron. et Pagi, ad an. 686. — De Cononis electione haec commemorat Anastasius: eum nempe a sacerdotibus et Clero unanimiter apud Lateranum electum fuisse; mox omnes iudices una cum primatibus exercitus, ad eius salutationem venientes, in eius laudes acclamasse. Exercitum vero Cleri et populi unanimitate perspecta electioni factae consensisse, atque eius decreto cum iisdem subscripsisse: deinde una cum Clero et populo missos suos ad exarchum direxisse. Ex quo infert Mabillonius, *Comment. in Ord. Rom.* cap. 18, t. 2 *Musaei Italici*, quod electio primo fiebat per Clerum, deinde salutatio et acclamatio per Iudices et Primates; sequebatur consensus exercitus: omnium denique subscriptio in Decreto, quod ad exarchum mittebatur. Quaenam fuerit novo Pontifici facta salutatio elucet ex Valentini electione in Palatio Lateranensi impleta. Electus condignis gloriae laudibus et honoris amplitudine ad Lateranense Patriarchium deductus fuit, et in Pontificali throno eius pedes omnis Romanorum Senatus osculatus est; quod etiam in Leone IV servatum iuxta morem antiquum. — 1) Baron. ad an. 687.

*) Ast Baronius, ad an. 686. § 3, scribit: « Tunc enim tantum coepta vel innovata ea est consuetudo, ut non crearetur Pontifex absque exarchi consensu, dum scilicet per militares copias ipse faceret, ut non alius, quam qui sibi cordi esset, Romanus Pontifex crearetur ».

*) Walfridus Strabo, *de Rebus Eccl.* c. 22, in *Biblioth. Patr.* t. XV inquit: « Agnus Dei in confractione Corporis Domini a Clero et populo decantari Sergius constituit, ut dum praeparatur ad dispensandum Corpus Dominicum rogent accepturi, quatenus ille, qui pro eis oblatus est innocens, faciat eos salubriter pignora salutis aeternae percipere ». Bona, *Rer. Liturgic.* l. II, c. 16, § 5, advertit: «Sergius quidem instituit ter dici *Miserere nobis*, sed multis postea ingruentibus Ecclesiae adversitatibus, ut ait Innocentius, l. VI, *De Mysteriis Missae* c. 6, sive ad tollendum schisma, ut alii scribunt, statutum fuit, ut in tertio diceretur *Dona nobis pacem*; qui ritus ubique receptus est, excepta Basilica Lateranensi, in qua adhuc servatur antiqua forma dicendi ter *Miserere nobis*. In antiquis Missalibus ante annum millesimum scriptis haec oratio tertio reperitur cum clausula: *Miserere nobis*; ex quo apparet praedictam mutationem post eum annum contigisse ».

rerum administratio erat apud Pipinum, qui eas usque ad annum 714 moderatus est. Hic interiorem regni statum, Ebroini tyrannide perturbatum, restituit, episcopos ab eo expulsos ecclesiis reddidit, intrusosque eiecit, contra Germanos bellum fortiter gessit.

S. Lambertus et alii Sancti — Tunc praeter alios ad sedem suam rediit s. Lambertus Traiectensis, qui primo laxatam exilio suo disciplinam ecclesiasticam reformavit; dein ad Taxandros seu Campiniae incolas, Brabantos eisque finitimos populos digressus, eos continua praedicatione et admirabili patientia ad fidem Christi convertit. Anno autem 709 diu optatum martyrium Legiae seu Leodii passus est, a Dodone eiusque consortibus hasta transfixus, quod Pipinum ad abiiciendam Alpaidem, Dodonis sororem, et ad recipiendam Plectrudem, legitimam coniugem, compelleret [1].

Cum s. Lamberto vitae sanctitate floruerunt s. Ansbertus e monacho Fontanellensi archiepiscopus Rothomagensis, s. Amatus episcopus Senonensis, aliique.

34. *Synodi in Hispania et Anglia* — In Hispania defuncto an. 687 Ervigio, regnavit Egica usque ad an. 701. Eo imperante celebratae sunt synodi, quae sequuntur: Toletana XV an. 688, in qua explanatione quarumdam vocum, quibus Hispani episcopi in litteris ad Benedictum II, hunc Pontificem offenderant, Sergio I satisfecerunt [2]; Caesaraugustana III an. 691, in qua conditi sunt canones 5, praecipientes inter alia, ut ecclesiae consecrarentur diebus dominicis, et ut episcopi tempus celebrandi Paschatis a suo metropolitano inquirerent [3]; Toletana XVI an. 693, in qua praemissa Fidei professione, disciplina instaurata fuit canonibus 10 [4]; Toletana XVII an. 694, in qua 8 canones editi sunt [5].

Ex harum synodorum, presertim Toletanae XVI, actis colligere est, quantopere sincera pietas et disciplina moralis in populo atque in magna parte procerum et cleri praesertim secundi ordinis deferbuissent.

In Anglia sanctitatis fama claruerunt episcopi, qui sequuntur: S. Theodorus Cantuariensis, qui reliquit *Poenitentiale* seu summam canonum graeco-latinorum de poenitentia [6]; s. Cutbertus Lindisfarnensis; s. Wilfridus Eboracensis; s. Edda Wintoniensis; s. Erconvaldus Londinensis. Inter reges etiam fuerunt nonnulli, sincera pietate conspicui, qui episcopis opem tulerunt ad promovendum Religionis splendorem. An. 692 Ina rex occidentalium Saxonus ex episcoporum, senatorum et sapientum regni sui consilio varias leges reipublicae et Religioni utiles sancivit [1]. An. 694 Berthwaldus archiepiscopus Cantuariensis, cum Tobia episcopo Roffensi, pluribusque presbyteris, diaconis, abbatibus et abbatissis convenit Becanceldum. Assederunt etiam Withredus rex Cantii, duces et satrapae. In hoc conventu Withredus rex edictum sancivit pro ecclesiastica immunitate, in quo inter alia statuit, ut nemo umquam usurpare auderet res, ecclesiae aut monasterio a regibus in perpetuum traditas; ut episcopus, abbas aut abbatissa non eligerentur absque consensu archiepiscopi; et ecclesiae liberae essent ab omni saeculari servitute, debito ac pensione regalium tributorum [2].

Similis conventus coactus fuit an. 697 Bergamstedae, in quo praeside eodem Berthwaldo, adstantibus Gybmundo episcopo Roffensi, aliisque ecclesiastici ac civilis ordinis viris, plura statuta sunt pro ecclesiarum libertate, regisque salute [3].

35. *Iustinianus II imperator Graecus* — In Oriente defuncto an. 685 Constantino imperatori successit Iustinianus II filius, cognomine Rhinotmetus. Hic princeps imprudentissimus omnia, quae a patre de pace ac reliqua reipublicae ordinatione constituta fuerant, subvertit, totumque imperium in maximum discrimen adduxit. Pacem cum Saracenis composuit, romanae reipublicae valde probrosam ac perniciosam, qua Maronitarum 12,000 e monte Libano detraxit, sicque aeneum murum, quo retinebantur Saraceni, destruxit. Concordiam cum Bulgaris a patre initam disrupit, primo certamine eos superavit, sed dein gravem ab eisdem cladem passus est.

36. *Synodus Cp. Trullana seu Quinisexta* (*an.* 692) — Iustinianus eadem levitate ecclesiasticam ac publicam rem perturbavit. Eo quippe auctore, an. 692, Constantinopoli episcopi Graeci synodum celebrarunt, quae turbis gravibus causam praebuit. Dicta est synodus *Trullana* a loco palatii Trullo, in quo habita fuit, item *Quinisexta*, quod Graeci

1) Bolland., *Acta SS.* t. V sept. p. 518.
2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1291.
3) Ibid. p. 1312. — 4) Ibid. p. 1327.
5) Ibid. p. 1361.
6) Observant plures eruditi, s. Theodori *Poenitentiale*, sicuti modo extat, esse interpolatum.

1) Labbe, loc. cit. p. 1324.
2) Ibid. p. 1356.
3) Ibid. p. 1376.

Per eam supplere contenderint concilia V et VI, in quibus nulli disciplinae canones editi fuerant. Incertus est numerus episcoporum, qui huic synodo interfuerunt, quum alibi 240, alibi 217 et alibi 211 legantur. Editi sunt 102 canones, inter quos plures reperiuntur laude digni et ad morum reformationem perutiles; sed habentur etiam nonnulli, qui ecclesiasticam disciplinam perturbant, catholicam doctrinam offendunt et Apostolicae Sedis sacra iura laedunt. Tales sunt canones qui sequuntur: 2[s], quo 85 canones, dicti Apostolorum, decernuntur observandi; 13[s], quo subdiaconis, diaconis et presbyteris permittitur usus uxorum, quas ante Ordines sacros duxerint, contra avitam ipsius ecclesiae Graecae disciplinam [1]; 16[s], quo primis 7 diaconis, de quibus in *Actis* Apostolorum fit sermo, sola mensarum administratio tribuitur; 36[s], quo patriarchae Cp. confirmantur aequalia privilegia cum veteris Romae antistite; 55[s], quo celebre in Romana ecclesia ieiunium sabbati interdicitur; 67[s], quo severe praecipitur abstinentia a sanguine et suffocato veluti ex Divinae Scripturae mandato obligans; 82[s], quo prohibetur, ne Christus Salvator pingatur in imagine agni [2].

His canonibus subscripserunt primo loco Iustinianus imperator, post eum 4 patriarchae orientales, deinde alii episcopi. Teste Anastasio bibliothecario etiam legati Sedis Apostolicae interfuerunt huic synodo et decepti subscripserunt [3]; verum eorum subscriptiones inter caeteras minime reperiuntur; solus Basilius Gortynensis subscripsisse legitur tamquam locum tenens totius synodi s. Ecclesiae Romanae. De eo itaque vel de apocrisiariis Sedis Apostolicae apud imperatorem intelligendum est, quod scripsit Anastasius. Inde tamen nihil quidquam roboris accepit ista synodus, quum neque Basilius, etsi Apostolicae sedis vicarius, neque ipsi apocrisiarii ullo mandato aut delegatione a Sergio Pp. fuerint instructi, ut synodo adessent [4].

Perperam Graeci suae Trullanae synodo auctoritatem oecumenicam attribuere tentarunt; hanc enim ea neque a RR. Pontificibus neque ab Ecclesia umquam accepit. Contra, quum Iustinianus synodi canones ad Sergium Pp. transmisisset ab eo confirmandos,

1) Cf supra p. 78.
2) Labbe, loc. cit. p. 1124. — 3) *Vita Sergii I.*
4) Baronius, ad. an. 692; Binius apud Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1124 et 1316; Petrus de Marca, *Concord. sacerd. et imper.* l. V, c. 18.

Pontifex invicta constantia restitit, canones istos abiecit, et mori potius quam eos confirmare elegit [1]. Postea Constantinus Pp. et Hadrianus I eos solos e Trullanis canonibus probarunt seu tolerarunt, qui ecclesiasticis regulis non adversabantur [2].

Imperator ira percitus in Sergium Pp. quod Trullanae synodi decreta confirmare nollet, Zachariam protospatarium Romam misit, ut Pontificem Constantinopolim perduceret. Sed militia Ravennatis et ducatus Pentapolitani pro defensione Pontificis arma sumpsit, Romam accurrit, et Zachariam cum contumelia urbe pepulit [3].

37. *Exilium Iustiniani* (*an.* 695) — Iustinianus ipse, qui Pontificem Roma abducere tentarat, imperio pulsus est. Etenim Slavorum auxilio fretus, pacem, quam cum Saracenis pepigerat, disrupit; sed acie instructa, Slavi in hostium partes transierunt, et Iustiniani copiae turpiter fugatae sunt. Ex quo tempore Saraceni Armeniam occuparunt, finesque imperii impune vastarunt. Imperator vero avaritia sua et crudelitate omnium invidiam subiit, adeo ut concitata a Leontio seditione, captus nasoque mutilatus in Chersonesum relegatus fuerit. Eo amoto imperium arripuit Leontius, qui adversus Saracenos, omnem Africam subiugantes, ingentem classem instruxit; sed Graecorum copiae a Saracenis reiectae, a Leontio defecerunt, et Absimarum Tiberium imperatorem salutarunt. Leontius autem, etiam naso mutilatus, custodiae traditus fuit.

38. *Saraceni Africam occupant* — An. 698 Saraceni Carthaginem omnemque Africam usque ad Oceanum atlanticum occuparunt. A quo tempore Religio christiana in Africa, in qua olim tantopere floruerat, deperire coepit. Cum ea etiam ibi deperierunt litterarum, scientiarum, bonarumque artium studia et cultura. Ista autem Religionis detrimenta resarcivit divina providentia novorum populorum ad eam accessionibus in Germania.

39. *Fidei propagatio in Helvetia* — Hoc et sequenti saeculo Religio christiana in Germania progressus fecit ingentes opera piorum missionariorum, qui dilatandi in terris regnum Christi et promovendi salutem animarum studio labores improbos et adversa quae-

1) Anast. in *Vita Sergii I.*
2) C. Lupus, *Diss. de synodo Trull.*, t. III; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. I, c. 14.
3) Anast., ibid.

que subire erant parati. Ex his fuerunt s. Columbanus eiusque discipuli Gallus et Eustasius. Columbanus Luxoviensis in Gallia monasterii fundator [1], an. 609 a Theodorico Burgundiae rege eiusque avia Brunichilde e monasterio suo pulsus, venit in Helvetiam et annis 3 Fidem praedicavit infidelibus apud lacum Tigurinum (Zurich) et Brigantium (Bregentz), multosque convertit. S. Gallus D. Columbani discipulus et socius, post magistri sui in Italiam discessum, celebris monasterii, quod ab eius nomine appellatum est, fundamenta posuit ad lacum Acronium in dioecesi Constantiensi, magnoque cum fervore incolis feris sed iam aliqua ex parte christianis Evangelium praedicavit. Mortuo Gaudentio episcopo Constantiensi, oblatum sibi episcopatum ex humilitate recusavit, et ad eum promotus fuit Ioannes eius discipulus. Obiit sanctus abbas an. 646 [2]. S. Eustasius D. Columbani in regimine Luxoviensis monasterii successor, in Bavariam usque ad praedicandum Evangelium excurrit, plurimosque ad Fidem convertit [3].

In Bavaria — Quod s. Eustasius in Bavaria coeperat, ampliori cum fructu prosecutus est s. Emmeranus episcopus e Francogallia, quem ad convertendos Avares in Pannonia per Bavariam circa dimidium huius saeculi transeuntem; Theodo dux retinuit, ut recentem Bavariae ecclesiam ampliaret firmaretque. Hoc quum per annos circiter 3 praestitisset s. Emmeranus, iter Romam ingressus an. 652 saevissima pro Christo Domino morte sublatus est [4].

Emmerani vestigia pressit s. Rupertus episcopus Wormatiensis, qui an. 696 a Theodone duce II in Bavariam arcessitus, relicta sede tanto cum fructu evangelicam missionem apud Bavaros obivit, ut ipsum ducem, proceres et alios multos baptizarit; ex antiquae Iuvaviae ruderibus ecclesia cum monasterio excitata, urbis et episcopatus Salisburgensis fundamenta iecit; gressus suos, nil periculi veritus, usque Laureacum protulit, et in Styriam penetrans multos ab idolorum cultu ad christianam fidem perduxit [5].

In Franconia — In Franconia seu Francia orientali Fidem praedicavit s. Kilianus, natione Hibernus et professione monachus; qui propagandi Evangelii studio flagrans, cum Kolomanno presbytero et Totmanno diacono ex Hibernia venit in regionem Herbipolensem seu Wiceburgensem, ubi regnabat Gosbertus dux, qui una cum subdito sibi populo idola colebat. Kilianus Romam profectus est, ubi a Conone Pp. praedicandi potestate cum dignitate episcopali instructus, Herbipolim rediit, ipsum ducem Gosbertum et subditos magna ex parte ad veri Dei cultum convertit. Anno vero 689, quum ducem de solvendo coniugio, cum Geilina fratris sui vidua inito, monuisset, huius feminae insidiis, duce absente, s. Kilianus cum sociis suis clam necatus est [1].

In Frisia — Illorum in propagando Evangelio studium aemulatus est s. Willibrordus Frisiorum apostolus; qui patria Northumber et professione monachus ac presbyter, anno 690, cum 11 monachis sociis ex Hibernia transiit in Frisiam, ut quae antea s. Wilfridus pro Frisiorum conversione inceperat [2], perficeret. Frisii tunc universam Bataviam incolebant. Pipinus Heristallus, Francorum dux et maiordomus, qui paulo ante Ratbodo Frisiorum duci partem Frisiae citeriorem, positam inter Rhenum et Mosam, armis eripuerat, s. Willibrordum et socios eius optime excepit, et in subiecta sibi Frisia Evangelium praedicaturos in suam fidem recepit. Brevi tempore maximus ethnicorum numerus Ecclesiae Christi adscriptus est. Pro his s. Suitbertus, unus e 12 illis Fidei praeconibus, episcopus ordinatus fuit; qui tamen propagandi ulterius Fidem desiderio incensus, se contulit ad Boructuarios, Coloniam inter et Hassiam consedentes, multosque eorum convertit. Quum autem non multo post Boructuarii e sedibus suis a Saxonibus fuissent eiecti, s. Suitbertus se recepit in monasterium, quod in quadam Rheni insula condidit, ibique an. 713 beato fine quievit [3].

Interea Willibrordus cum reliquis sociis conversionem Frisiorum impigre et feliciter continuavit. Romam profectus an. 696 a Sergio Pp. archiepiscopus Frisiorum consecratus et pallio insignitus fuit. In Frisiam redux, sedem suam fixit Vltraiecti, unde per 50 praedicationis suae annos fere omnes Frisiae incolas, Francis subiectos, ad fidem christianam perduxit [4].

---

1) Vid. supra p. 163.
2) Walfrid. Strabo, *Vita s. Galli;* Mabillon. *Acta Benedict.* t. II, p. 230.
3) Bolland., *Acta SS.* 29 martii.
4) Ibid. t. VI sept. p. 454.
5) Ibid. 27 martii.

---

1) Ibid. 8 iul. — 2) Vid. p. 180.
3) Bolland. *Acta SS.* 1 martii.
4) Alcuin. *Vita s. Willibrordi*; Mabillon, *Acta.*

Ratbodus vero eiusque subditi, in quorum terras etiam transiit s. Willibrordus, praedicationi eius aures clauserunt. Similiter Vngendus rex Danorum, ad quos pariter se contulit sanctus praeco, veritatem evangelicam respuit. At s. Vlfrannus episcopus Senonensis in Gallia, qui s. Willibrordi fama excitatus sedi suae renunciavit et in ditionem Ratbodi ducis Evangelium praedicaturus abiit, meliorem successum habuit, nam Ratbodi filium aliosque multos convertit et baptizavit [1].

40. *Finis schismatis Istriensis* (*an.* 698)— Interea Sergii Pp. industria atque prudentia Istriense schisma extinctum est, et ecclesia Aquileiensis, quae Trium Capitulorum et concilii V causa ab annis fere 150 a Romana aliisque ecclesiis se dissociarat, ad pristinam cum iisdem communionem rediit [2].

41. *Scoti ritus romanos recipiunt* — Circa idem tempus Hiberni et Picti seu Scoti ritus romanos receperunt. Illi quippe in celebrando Paschate, in aedificandis ecclesiis et in tonsura clericali morem ritumque sectabantur a Romanae aliarumque ecclesiarum ritu diversum, quem, licet saepius moniti, dimittere detrectarunt donec, praedicantibus potissimum Adamnono et Geolfrido abbatibus, romanos ritus susceperunt [3].

42. *Ioannes VI Pontifex* (*an.* 701)—Sergio I post pontificatus annos 13 et menses fere 9 vita functo, suffectus fuit Ioannes VI, Graecus, qui sedit 3 annis et 2 mensibus.

Vbi autem Tiberius Absimarus, imperator graecus, Ioannis electionem cognovit, Theophylactum exarchum Romam misit, ut Pontifici negotium facesseret; quam vero ob causam, scriptores non tradiderunt. Verum exercitus Italiae, qui in simili causa sub Iustiniano defenderat Sergium I, pariter defendit Ioannem VI, ita ut necesse fuerit, Pontificis iussu milites excludi, ne quod facinus in exarchum committerent. Ita pravis ipsorum imperatorum studiis et machinationibus contigit, ut eorum et exarchorum auctoritas viresque in Italia magis magisque deperirent, RR. vero Pontificum auctoritas augeretur, ita ut milites mallent pro salute Pontificum in discrimen adduci, quam eos indefensos Graecorum manibus relinquere. At his favoribus Pontifices se non extulerunt, sed saepius milites perterruerunt, ne quid in imperatores aut exarchos molirentur [1].

Idem Pontifex apostolicam caritatem explicuit in redimendis captivis, quos Gisulphus dux Beneventanus, in Campaniam incursans, abduxerat. Idem s. Wilfridum, iterum Eboracensi sede eiectum, restituit.

43. *S. Wilfridus rursus vexatur*—S. Wilfridus an. 686 in Eboracensem sedem restitutus, post annos 5 rursum ea privatus est. Alcfridus, Northumbriae rex, ab adversariis sancti Praesulis excitatus, constituerat, ut monasterium Ripense possessionibus et territoriis suis privaretur, et in episcopalem sedem transmutaretur, utque ea, quae supra tempore dissidii inter Ecfridum regem et Wilfridum a Theodoro Cantuariensi fuerant decreta, executioni mandarentur [2]. Quum his assentire nollet Wilfridus, an. 691 iterum e sede sua pulsus, secessit ad Ethelredum regem Merciorum, a quo honorifice exceptus fuit. Anno 702 Alcfridus rex Berthwaldum archiepiscopum Cantuariensem aliosque episcopos convocavit Nesterfieldam. Rogatus etiam ad synodum fuit Wilfridus, eique promissum est, causam eius secundum canones dirimendam fore. At secus factum est. Praesulis adversarii ei multa obiecerunt, quae is egregie confutavit. Cumque sententia contra eum postularetur, is Sedem Apostolicam appellavit, et conventus solutus est. Vbi s. Wilfridus eiusque adversariorum legati Romam venerunt, Ioannes Pp. VI synodum coëgit, in qua utraque parte audita, sententiam secundum Wilfridum dixit, eum ab omnibus, quorum incusabatur, absolvit, Eboracensi sedi restituit, litterisque commendatitiis ad Alcfridum Northumbrorum et Ethelredum Merciorum reges munivit. Apostolicae Sedis sententia an. 705 in synodo Niddana fuit executioni mandata et concordia firmata. Obiit s. Wilfridus an. 709 [3].

44. *Ioannes VII, Sisinnius, Constantinus Pontifices* — Ioanne VI an. 705 defuncto, ad Ecclesiae pontificatum evectus est Ioannes VII, Graecus, qui Petri cathedram occupavit 2 annis et 7 mensibus.

Ad hunc Pontificem Iustinianus imperator, post 10 exilii annos ope Tribelli Bulgarorum regis, in solium restitutus, duos metropolita-

---

Benedict. sect. III, part. I; et *Annales Benedict.* t. I, l. 18.

1) Ghesquier. *Acta SS. Belgii*, t. VI, p. 485-556.

2) Noris, *Diss. de synodo V*, c. 9; Pagi, *Critica* ad an. 698. Cf p. 155.

3) Beda, *Hist.* l. V; Baron. ad an. 699.

1) Anastas. *Vita Ioan. VI*; Baron. ad an. 701.

2) Cf p. 180.

3) *Vita s. Wilfridi*, apud Mabillon, saec. IV *Benedict.* p. I; Pagi, *Critica* ad an. 692, 702 et 705.

nos legavit postulatum, ut coacta synodo canones Trullanos recognosceret, et iis, quos Ecclesiae doctrinae aut disciplinae adversos reperisset, reiectis, caeteros auctoritate sua confirmaret. At Ioannes VII rem infectam reliquit, canonesque istos neque approbatos neque improbatos per eosdem legatos ad imperatorem remisit. Qua in re Ioannes VII ab Anastasio bibliothecario infirmi seu timidi animi arguitur, quod canones istos non improbarit aut saltem illegitimos a legitimis non dispunxerit [1].

Sub eodem Pontifice Aripertus, rex Langobardorum, Alpes Cottias Romanae ecclesiae restituit. Continebantur iis 5 urbes, Aquae, Derdona, Bobium, Genua et Savona. Hae urbes quondam ad Romanae ecclesiae ius pertinuerant, sed multo tempore a Langobardis fuerant ablatae [2]. Huiusmodi possessiones, quae Ecclesiae patrimonia dicta sunt, Apostolica Sedes non in sola Italia, sed etiam in Asia ipsa habuit [3].

Defuncto Ioanne VII vacavit Sedes Apostolica 3 mensibus, quibus exactis electus est Sisinnius, Syrus. Huic post 20 dies dira arthritide sublato, suffectus fuit Constantinus pariter Syrus.

«Incredibiles perspicias fuisse Graecorum artes, inquit Baronius, quibus (imperatores) nisi sunt sibi subiicere (si licuisset) Romanam ecclesiam... Agentes nimirum, ut in collegium S. R. E. cardinalium allegerentur Orientales, qui etiam, opera exarchorum annitente, crearentur Romani Pontifices. Hinc videas post Benedictum, Ioannem V Syrum, Cononem Thracem, Sergium Syrum, Ioannem VI et Ioannem VII Graecos, Sisinnium et Constantinum Syros.... Sed quid accidit? Vtique tanquam miraculum a Deo, ut in collegium iidem cooptati S. R. E. Cardinalium, et creati Pontifices Apostolicae Sedis, spiritum haereditarint apostolicum, steterintque adversus omnes conatus imperatorum et orientalium episcoporum [4] ».

Iustinianus imperator, audita Constantini electione, eum rogavit ut Constantinopolim se conferret actum de negotiis ecclesiasticis. Pontifex licet de exitu itineris anxius, tamen Deo bene confisus, Constantinopolim profectus est. Illic a Tiberio Iustiniani filio, a Cyro patriarcha, a senatu populoque honorifice exceptus est. Iustinianus, qui Nicomediae agebat, pari veneratione eum excepit, et Constantino obviam procedens, capite diadema gestiens, pedes eius osculatus est. Pontifex rebus cum imperatore compositis, Romam reversus est [1]. Quid autem inter utrumque actum sit, haud certo scitur. Baronius cum Christiano Lupo aliisque existimat, actum fuisse de canonibus synodi Trullanae seu Quinisextae, et Constantinum probasse eos canones, qui rectae Fidei et disciplinae non adversabantur [2].

45. *Interitus Iustiniani* (*an.* 711)—Brevi post Iustinianus II gladio rebellium periit. Graeci enim, maxime milites, Iustiniani saevitiae pertaesi, iugum eius excusserunt, et Philippicum Bardanem imperatorem salutarunt, qui Constantinopoli sine pugna potitus, Iustinianum eiusque filium occidit.

Philippicus—Philippicus male parta dignitate pessime usus est, monothelitas haereticos, concilio generali VI attritos, restituit, imaginem concilii VI in vestibulo palatii positam deiecit, coacto Constantinopoli pseudoconcilio, concilium oecumenicum VI abrogavit, Sergii Cp. aliorumque monothelitarum nomina sacris diptychis inscribi iussit, Cyrum patriarcham Cp. deiecit, omnesque praesules, qui pseudoconcilio Cp. subscribere et concilium generale VI damnare recusabant, insectatus est. Haereticum animum minime celavit Constantinum Pp. in litteris, quas Romam misit; sed Pontifex imperatoris litteras ac haereticam fidei professionem cum execratione reiecit [3].

Anastasius—Philippicus haud diu catholicam fidem persecutus est. An. 713 viri patricii, tyrannidis eius pertaesi, eum dum sub meridiem somno indulgeret, apprehensum, erutis oculis in vincula coniecerunt. Altera die imperator salutatus est Arthemius Anastasius princeps ingenio et religionis studio commendandus, qui catholicis pacem reddidit, concilium VI restituit, et quae inique a Philippico gesta fuerant, abolevit.

46. *Maronitae* — Scripserunt nonnulli, sub saeculi huius initia ad monotheliticam haeresim deflexisse incolas montis Libani et Antilibani, corruptos a quodam Ioanne Maro-

1) C. Lupus, *Diss. de synodo Trull.*; Baron. ad an. 705.
2) Paul. Diacon. *Gesta Langob.* l. VI, c. 28.
3) Muratori, *Antiquit. Ital.* diss. 69; Thomassin. *Disciplin. eccl.* p. III, l. I, c. 27.
4) Baron. ad an. 705.

1) Anast. in *Vita Gregorii II.*
2) Baron., ad an. 710; Chr. Lup. *Dis. de synodo Trullana.*
3) Baronius et Pagi, ad an. 712.

ne, a quo istos incolas cum monothelitica haeresi *Maronitarum* nomen accepisse. At hos scriptores testimoniis Eutychii Alexandrini qui saeculo X et Guilielmi Tyri qui XII vixit, fuisse deceptos, ostenderunt Faustus Nairo [1], Mich. Le Quien [2], I. S. Assemani [3]. Maronitarum sane gens nomen suum accepit a s. Marone monacho, qui sub exitum saeculi IV et initia V floruit. Ex eo primo istud nomen susceperunt monachi celebris coenobii prope flumen Orontem inter Apameam et Emessam, ab ipso s. Marone aut eius discipulis fundati. Dein eodem Maronitarum nomine designati sunt quicumque in monte Libano et Antilibano cum monachis praedictis catholicam fidem profitebantur, et Nestorianorum, Iacobitarum aliorumque haereticorum sectas vitabant. Quum Saracenis Syriam invadentibus, christiani e diversis urbibus in territorium montis Libani confugerent, Maronitarum gens ad multa millia aucta est, et selectis sibi fortissimis ducibus non solum Saracenos e monte Libano eiecerunt, sed etiam ad componendam cum imperatore Constantino Pogonato pacem an. 678 adegerunt. Primus eorum patriarcha fuit Ioannes Maro e monasterio s. Maronis, ex auctoritate Honorii Pp. I ad eam dignitatem evectus, qui Iacobitas seu Eutychianos scriptis et concionibus confutavit, multosque ad Fidei unitatem reduxit. Maronitae tam addicti erant catholicae doctrinae, ut haereticos in territorio suo degere non sinerent. Eos autem a monothelitica secta semper abhorruisse, confirmatur e vetustissimis eorum calendariis, in quibus concilii generalis VI et sanctorum virorum, qui monothelitis vehementius restiterunt, Sophronii Hierosolymitani, Andreae Canonographi, Maximi, Martini, memoria celebratur, nullus vero monothelitarum patronus recensetur [4].

47. *Mauri occupant Hispaniam (an. 712)* —In Hispaniam grandis rerum mutatio facta est. A pluribus iam annis sinceram pietatem et disciplinam moralem in populo et clero Hispaniae languisse, supra notavimus [5]. Malum auctum est regnante Vitiza. Hic an. 701 regnum adeptus, initio iustus et bonus, postea depravatus, omnibus luxuriae et impietatis vitiis se dedit, concubinas multas loco legitimae uxoris habuit, idemque licere populo, proceribus et ministris sacris lege constituit; R. Pontificis auctoritatem et leges per omne regnum sub mortis poena abrogavit; Iudaeos in Hispaniam revocavit, iisque amplissima privilegia concessit; episcopos vel alios, qui turpitudinem et impietatem eius improbabant, insectatus est. Hinc ecclesiarum officia et sacramenta despecta sunt, ecclesiasticae ac divinae leges contemptae, et ingens morum depravatio secuta est. Haec perduravit sub Roderico, qui an. 710 Hispaniae regnum capessivit. At paulo post irruentibus in Hispaniam Mauris, Hispani divinam vindictam experti sunt. Etenim Iulianus comes Ceutae, praefectus, Roderico regi infensus, Musam, qui Saracenorum nomine Africam gubernabat, in Hispaniam vocavit. Is an. 711 plura Maurorum millia in Hispaniam misit. Eorum invasioni resistere tentavit Rodericus, sed exercitus suus fugatus, et ipse cum innumeris aliis interfectus est. Mauri arces ac munitissimas urbes ceperunt, ferro et igne agros, oppida, civesque vastarunt atque deleverunt, et destructo Gothico regno principem dominationis suae sedem collocarunt Cordubae in provincia Boëtica. Cum illis etiam mahometica religio per omnem Hispaniam, excepta Asturia, propagata est [1].

Multi Hispani in Asturiam se receperunt, Pelagium regio sanguine ortum, sibi regem crearunt, tantaque virtute Maurorum impetus repulerunt, ut non tantum Asturiam conservarint, sed etiam temporis decursu regni sui limites, novis de Mauris relatis victoriis, protulerint. Isti fideliter in christiana Religione perseverarunt. Neque in aliis Hispaniae partibus, Mahometico iugo subditis, Religio christiana, licet saepius vexata ac oppressa, deperiit. Cumque hi christiani cum Mauris degerent promiscue confusi, dicti sunt Mozarabes seu mixti Arabes, unde etiam liturgia, apud eos usitata, Mozarabica appellata fuit [2].

48. *S. Hubertus, Adhelmus et Beda*—Praeter alios vitae sanctimonia claros, hoc tempore floruit s. Hubertus, genere Aquitanus, D. Lamberti discipulus et in Traiectensi episcopatu successor, qui magistri sui vestigia premens, barbarae Arduennae genti ardenti studio Fidem praedicavit, eamque ad Christi iugum convertit. Deinde profectus ad Taxandros et Brabantos, s. Lamberti opera iam conversos, eos in suscepta Fide tum sacris

1) *Diss. de origine ac religione Maronitarum.*
2) *Diss. de eccl. Maronit.*, *Oriens christ.* t. III.
3) *Biblioth. oriental.* t. II, p. 293.
4) Scriptores cit., et Pagi ad an. 635 et 676.
5) Vid. p. 183.

1) Baronius et Pagi, ad an. 701, 710-13.
2) Roderic., *Rer. Hispan.* l. III; Le Brun, *Liturg.* t. III.

concionibus tum miraculis corroboravit. Decessoris sui corpus Mosaetraiecto Leodium transtulit, quo pariter sedem episcopalem, quae vastatis Tungris fuerat Traiecti, transtulisse traditur [1]. In Anglia celebres erant Adhelmus, Malmesburiensis coenobii abbas, qui praeter libros *de virginitatis laudibus, de octo vitiis*, *de Paschate* contra errorem Britonum, scripsit plures epistolas et varia aenigmata [2]; et venerabilis Beda presbyter, cuius ingenium, vastamque in rebus theologicis, geographicis, chronologicis, mathematicis, philologicis, historicis etc. eruditionem sat commendant opera quae reliquit [3].

49. *S. Gregorius II Pontifex* (*an.* 715)—Postquam Constantinus Pp. 7 annis Ecclesiam rexisset, vita excessit an. 715. Eum excepit Gregorius II, Romanus, Marcelli filius, Diaconus, S. R. E. Bibliothecarius, sanctitate, doctrina, constantia et propagandae Fidei studio spectatissimus, qui sedit usque ad ann. 731.— Pontificatus initio consilium cepit de moenibus Vrbis restaurandis; sed impedimento operi fuere Langobardi, qui Cumanum oppidum occuparunt. Totam enim curam in eius recuperationem intendit, illudque Ducis ac populi Neapolitani auxilio recepit. Contra Langobardos sibi infestos opem imploravit Caroli Martelli Praefecti domus regiae Francorum. Interim Luitprandus Langobardorum Rex, icto foedere cum Eutichio exarcho, iunctis copiis decrevit Romam capere et ipsum de medio tollere. Vtrique cum exercitu ad Vrbem properanti obviam factus, ita Langobardorum sua auctoritate flexit, ut ad pedes eius provolutus, arma et coronam auream, crucemque argenteam D. Petro consecraret. Inde factum est, ut Luitprandi rogatu Gregorius etiam cum exarcho pacem haberet. Ad res sacras quod attinet, praecepit, ut tempore Quadragesimae qualibet feria quinta ieiunium, hoc est Statio et Sacrificium fieret *.

50. *Religionis christianae progressus in Germania*— Hic Pontifex in primis sollicitus de componendo ecclesiarum statu in Bavaria, in qua Evangelii praedicatio ingentes faciebat progressus, an. 716 illuc destinavit Martinianum episcopum, Georgium presbyterum et Dorotheum subdiaconum. Iis capitulare dedit, in quo certas regulas praescripsit de probandis ac ordinandis ecclesiarum ministris, de creandis episcopatibus, de administrandis et dividendis in quatuor partes fidelium oblationibus et ecclesiarum redditibus, deque aliis [1].

S. Corbinianus—S. Rupertus episcopus Salisburgensis, qui praeclarissime de Fidei propagatione in Bavaria meruit [2], obiit an. 718. Post eum ad extirpandas illic idololatriae reliquias et firmandam fidem in Christum Dominum plurimum contulit s. Corbinianus, Francus, primo monachus, deinde ab ipso Gregorio Pp. II episcopus regionarius ordinatus, pallioque et potestate praedicandi per universum mundum decoratus. Qui Roma revertens per Bavariam, postulante Grimoaldo provinciae huius duce, in ea permansit, credentes in Fide confirmavit, multos convertit, ecclesias et monasteria erexit, sedemque episcopalem constituit Frisingae, ubi an. 730 sancto fine quievit [3].

S. Bonifacius—Prae caeteris Germaniae apostolus vocari meruit s. Bonifacius, antea appellatus Winfridus, an. 680 in Anglia nobili genere natus, monachus et presbyter. Is postquam vitae sanctitate et scientiis theologicis maximam nominis famam in patria sibi comparasset, ad convertendos Germanos animum adiecit. Pro more aliorum e gente sua Fidei praeconum an. 718 Romam profectus est, summi Pontificis benedictionem et approbationem petiturus. Gregorius II eum benigne excepit atque evangelicam missionem ad Germaniae populos ei credidit. Winfridus seu Bonifacius Roma digressus, primo Bavariam ac Thuringiam praedicando peragravit; dein profectus in Frisiam, una cum s. Wil-

1) Foullon, *Hist. Leod.* p. 124; Paquot, *Mémoires* t. V, p. 355; *Gallia christiana*, t. III, p. 828.

2) Bolland. *Acta SS.* ad 25 mai. Opera eius edita sunt Londini, 1663.

3) Bolland., *Acta SS.* t. VI mai. p. 718; Ceillier, t. XVIII, p. 1. Opera eius edita sunt Coloniae 1688, 8 tom. 4, vol. in-fol.

*) In Quadragesima caruit officio Missae feria quinta usque ad Gregorium II, de quo ait *Liber Pontificalis:* « Hic Quadragesimali tempore, ut in quinta feria ieiunium, atque Missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit ». Mabillonius, *Comment. in Ord. Rom.* c. 5, illam Anastasii vocem *ieiunii* sumit pro *statione*, ita ut Gregorius II stationes assignaverit etiam feriis quintis Quadragesimae. Micrologus, *de Ecclesiasticis Observationbus*, c. 50, haec habet: « Gregorius iunior statuit quintam feriam infra Quadragesimam esse solemnem officiis undequaque collectis, et maxima ex aestivalibus Dominicis; unde et Antiphonae ex Dominicalibus Evangeliis quintis feriis adhuc adscriptae reperiuntur, ut ex Evangelio, *Homo quidam erat dives*. Et, *Ibat Iesus* ».

1) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1452.

2) Vid. p. 185.

3) Mabillon, *Acta Benedict.* t. III, p. 500; Bolland., *Acta SS.* t. III sept. p. 281.

librordo, archiepiscopo Vltraiectensi, erudiendis ad Fidem Frisiis triennium consumpsit. Posthaec transiit in Hassiam, ubi ingentem numerum ad veri Dei cultum convertit, alios qui iam crediderant, a superstitiosis ritibus, ad quos dilapsi fuerant, reduxit. An. 723 iterum Romam tetendit. Gregorius II, qui viri merita noverat, eum, indito Bonifacii nomine, episcopum consecravit et sollemne sacramentum ab eo exegit de conservanda et praedicanda Fidei integritate, Ecclesiae unitate et perpetua Apostolicae Sedi obedientia. Bonifacius accepto a Pontifice selectorum canonum codice, munitusque commendatitiis litteris ad Carolum Martellum, Francorum ducem, ad episcopos, clericos et laicos, in Germaniam regressus est. Primo invisit Hassiam, deinde Thuringiam, ac in utraque regione idololatriae reliquias destruxit, christianae fidei professionem ac splendorem promovit, veram pietatem restituit, abusus correxit, ecclesias erexit, ac monasteria, quae essent virtutum asyli et sacrorum ministrorum seminaria, instituit [1]. Alia eius gesta suo loco referemus.

51. *Synodus Romana (an. 721)*—Ex iis quae supra diximus, videre licet. quanta fuerit s. Gregorii Pp. sollicitudo de Germanorum conversione. Alias tamen ministerii sui partes minime neglexit Pontifex. In primis an. 721 Romae synodum celebravit ad proscribendam turpem licentiam, qua christianorum coniugia dehonestabantur. In hac synodo edita sunt capitula 17, in quibus anathemate feriuntur qui presbyteri vel diaconi viduam, monialem, commatrem spiritualem, fratris relictam, neptem, novercam, nurum, consobrinam, vel aliquam ex cognatis suis aut affinem, uxorem duxerint, item qui viduam aut virginem rapuerint, et qui ariolos, aruspices aut incantatores consuluerint [2]. A s. Bonifacio Germaniae apostolo de variis capitibus consultus, an. 726 per epistolam, *Desiderabilem*, quam Gratianus falso tribuit Gregorio III, ad singula respondit [3].

52. *Leo Isaurus imperator graecus*—Cum in imperio graeco milites ab Anastasio rebellassent an. 716 et imperatorem salutassent Theodosium exactorem vectigalium, Anastasius monasticum habitum suscepit. Theodosius, uti Anastasius, catholicae fidei erat addictus, sed uno tantum anno imperavit. Quum enim audisset, Leonem, dictum Isaurum, ab exercitu fuisse imperatorem salutatum, sponte cessit imperio et monasticum institutum amplexus est. Exinde usque ad an. 741 imperavit Leo III, humili loco in Isauria natus. Assiduis his contra imperatores coniurationibus factum est, ut imperii et reipublicae status in deterius prolaberetur, litterarum studia interciderent, et Saraceni seu Arabes audacius provincias imperii invaderent. Hi quidem ingenti cum classe ad Constantinopolim usque venerunt, et an. 717 urbem regiam obsederunt; sed classe eorum igne et tempestatibus attrita, Leo imperator hostes ingenti cum clade fugavit. Hoc graviter ferens Omarus seu Ymarus califa, vindictam sumpsit in christianos Syriae; eos ad deserendam Fidem adegit, apostatis gratias concessit, in resistentes saeviit, pluresque martyrio affecit[1].

Leo Isaurus imperium a mahometica tyrannide conservavit; verum ubi ad exemplum plurium e suis decessoribus Religionis negotiis se immiscuit, haeresim iconoclasticam suscepit, gravesque turbas excitavit.

53. *Iconoclastarum initia* — Christianos a primis Ecclesiae saeculis sacris imaginibus usos, easque convenienti cultu veneratos fuisse, supra vidimus [2]. Hic ss. imaginum cultus uti earum usus initio parcus, deinde frequentior et explicitior fuit. Leo Isaurus imperator, cum Iudaeis et Mahometanis potius quam cum christianis de ss. Imaginum cultu sentiens, illum quasi idololatricum abrogare statuit. An. 726 edictum promulgavit, quo ss. Imagines, in ecclesiis locisque publicis fidelium venerationi expositas, ubique deiici et deleri iussit. Edictum istud tantum in urbe Constantinopoli tumultum excitavit, ut imperator sibi metuens, sacrilegum consilium dissimularit, quasi solos abusus in colendis imaginibus impedire intenderet. Interim bellum contra ipsas imagines prosequebatur.

Leonis impietati qua potuit constantia, obstitit s. Germanus, patriarcha Cp., omniaque tentavit, ut eum a male coeptis revocaret; ei Ecclesiae usum et traditionem de ss. Imaginum cultu obiecit, et in memoriam revocavit sollemnia promissa, quae, dum imperator inauguratus esset, emiserat de non convellendis Ecclesiae ritibus. At nil profecit sanctus patriarcha [3]. Idem Praesul ad diversos episco-

---

[1]) Bolland., *Act. SS.* 5 iun.; Butler, *Vies des SS.* 5 juin.
[2]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1455.
[3]) Ibid. p. 1448.

[1]) Theophan. *Cronograph.*; Pagi, *Critica* ad an. 716-18.
[2]) Pag. 78. — [3]) Theophan., ibid.

pos, praecipue ad Ioannem Synadensem et Thomam Claudiopolensem, litteras scripsit, in quibus ss. Imaginum cultum docte defendit [1].

Gregorius Pp. II, a s. Germano de omni re certior factus, ad imperatorem epistolam dedit, ut a convellendis Ecclesiae dogmatibus abstineret [2]. Aliam epistolam dedit ad s. Germanum Cp. in qua ei de constantia in defendenda Ecclesiae doctrina gratulatus, doctrinam catholicam de ss. Imaginum cultu fuse docteque tradidit ac vindicavit [3].

Quam sincera et vivida esset christianorum fides de religioso sacrarum Imaginum cultu, vel e solis turbis, quas imperatoris edictum ubique excitavit, conspicitur. Incolae Graeciae et insularum Cycladum tam irritati fuerunt, ut seditione excitata novum imperatorem proclamarint; sed Leonis armis succubuerunt. Ex hoc tempore impii Leonis sectariorumque eius malitia oppido crevit, inquit Theophanes, adeo ut susceptum adversus pietatem bellum latius promoverint [4]. Itali quoque Graecis subiecti, imperatoris nequitia ad apertam seditionem concitati, consilium eligendi novum imperatorem inierunt; sed restitit huic consilio Gregorius Pp., mitiori via se principem correcturum confidens. Nihilominus impius imperator s. Pontificem, quod eius decreta reprobaret, interficere aut comprehendere per exarchos aliosque ministros saepius tentavit; at Romani, Longobardi et Itali passim Pontificem ab illorum dolis et insultibus defendendum susceperunt [5].

Anno 730 imperator persecutionem contra sacras imagines earumque defensores auxit. Arcessitum s. Germanum patriarcham, quem nulla via ad subscribendum impiis decretis perducere poterat, ad abdicandum se munere suo coëgit, et in eius locum intrusit Anastasium syncellum, imaginum hostem. Imaginem Redemptoris vetusta religione celebrem, quae super magnam palatii caesarei portam collocata erat, destrui iussit; qua occasione grandis tumultus in urbe regia excitatus est, in quo multi, inter quos etiam nonnullae mulieres, occisi aut vulnerati, alii flagris caesi, alii bonis privati, alii relegati sunt. Et quod maiorem excitat horrorem, saevus imperator 12 imperialis collegii professores cum oecumenico magistro, qui eis praesidebat, viros pietate et eruditione conspicuos, quum in haeresim suam pertrahere eos non posset, immisso in collegium igne, vivos comburi iussit [1].

54. *Leo imperator excommunicatus* — Gregorius Pp. II acceptis iis, quae ad evertendum imaginum cultum a Leone imperatore fuerant perpetrata, epistolam ad eum dedit, in qua rursum sacr. Imaginum cultum vindicavit, imperatorem propter bellum iis illatum redarguit, et audaciam eius in sacra dogmata perstrinxit dicens: «Scio, imperator, sanctae Ecclesiae dogmata non imperatorum esse, sed Pontificum, quae tuto debent dogmatizari. Idcirco ecclesiis praepositi sunt Pontifices a reipublicae negotiis abstinentes; et imperatores ergo similiter ab ecclesiasticis abstineant, et quae sibi commissa sunt, capessant». Posthaec imperatorem adhortatus est, ut ab oppugnandis Fide eiusque defensoribus abstineret et Ecclesiae pacem redderet [2].

Paulo post alteram eiusdem fere argumenti epistolam ad imperatorem scripsit, in qua inter alia haec Leoni significavit: «Persequeris nos et tyrannice vexas militari carnalique manu. Nos inermes ac nudi, qui terrenos et carnales exercitus non habemus, invocamus principem exercitus omnis creaturae sedentem in coelis, Christum, qui est super omnes exercitus supernarum virtutum, ut immittat tibi daemonem, sicut ait Apostolus: *Tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit* [3] ».

Ex his verbis et ex epistola Hadriani I ad Carolum M. [4], ex Libello synodico [5] et ex Zonara [6], indubium videtur, Leonem imperatorem in Romana synodo a Gregorio II fuisse Ecclesiae communione exclusum, et ss. Imaginum cultum, damnata haeresi, in eadem synodo confirmatum. At non aeque certum est, eumdem Pontificem Italos ab obedientia impii Leonis et pendendis ei vectigalibus absolvisse. Affirmat id Theophanes abbas, qui hoc ipso saeculo floruit [7]. Idem post eum affirmant e Graecis Cedrenus [8], Zonaras [9], Michaël Glycas [10]; e Latinis Sigebertus

[1]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 290-298.
[2]) Theophan. ibid.
[3]) Labbe, ibid. p. 282-290.
[4]) *Chronograph.*
[5]) Anastas. *Vitae RR. Pontif.*, *Gregorius II;* Zonar. *Annal.* l. XV.

[1]) Theophan. ibid.; Zonar. ibid.; Cedren. *Compend. hist.*
[2]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 7.
[3]) Ibid. p. 23.
[4]) Ibid. t. VI, p. 1460. — [5]) Ibid. p. 1461.
[6]) *Annal.* l. XV. — [7]) *Chronograph.* p. 272.
[8]) *Compend. Hist.* p. 360. — [9]) *Annal.* l. XV.
[10]) *Annal.*

Gemblacensis [1], Otho Frisingensis [2], Platina [3], aliique ; quorum testimoniis e recentioribus adhaerent Baronius [4], Bellarminus [5], Sigonius [6], Sfondratus [7], Sandini [8]. Oppositum defendunt A. Pagi [9], Natalis Alexander [10], et alii; maxime quod nil hac de re dicant Anastasius et Paulus diaconus, et Gregorius II Italos impedierit, ne Leonis imperium excuterent. Id certum est, ex hoc tempore Graecorum auctoritatem propter iniquas imperatorum in Ecclesiam et Pontifices machinationes in Italia magis magisque deperiisse, Romanos, Pentapolitanos atque Ravennatenses potius RR. Pontificum quam exarchorum ducumque graecorum auctoritati paruisse, Pontifices negotiis publicis consuluisse, hostes ope christianorum principum propulsasse, foedera sancivisse, et iam re, quamvis necdum nomine, principatum temporalem gessisse [11].

55. *Gregorius III Pontifex* (*an.* 731) — S. Gregorio II an. 731 ad aeternam vitam vocato, summus pontificatus delatus est Gregorio III, Syro, vitae sanctitate et catholicae doctrinae studio decessore suo haud impari: qui a defensione ss. Imaginum Pontificatum ordiens, tum litteris tum legationibus Leonem imperatorem ab haeresi et impietate revocare studuit. An. 732 synodum 93 episcoporum Romae coëgit, in qua antiquae PP. traditiones de cultu ss. Imaginum confirmatae sunt et anathemate percussi, qui ss. Imagines profanarint aut destruxerint [2].—Nec satis habuit scriptis atque decretis haeresim oppugnare, factis etiam delere conatus est. Imagines enim Salvatoris et Apostolorum in altera parte Basilicae s. Petri, Deiparae vero et ss. Virginum in altera collocavit. Eodem in templo aediculam construxit, in qua sacras reliquias undique conquisitas condidit ad cultum [1].

At Leo imperator his omnibus nihilo melior effectus, sed maiori ira percitus, Pontificios legatos pessime habuit ; antiquissima Rom. Ecclesiae patrimonia in Sicilia et Calabria in publicum aerarium conferri iussit *; dioeceses Illyricianas a patriarchatu Romano tyrannice distraxit et patriarchae Cp. tribuit; ingentem classem adversus Romanos ac Italos paravit , quae iusto Dei iudicio in mari Adriatico naufragium fecit; et usque ad mortem suam (741) ss. Imaginum cultores et defensores persecutus est pluresque martyrio affecit [2].

56. *S. Ioannes Damascenus* — In tantis Ecclesiae periculis divina providentia egregium catholicae fidei defensorem excitavit, scilicet, s. Ioannem a patria urbe Damascenum cognominatum. Is nobilibus ac christianis parentibus in Syria natus, pietate simul ac graecis disciplinis institutus, aliquandiu Saracenorum califae minister et Damasci praefectus fuit. Deinde omnibus nuntium remittens, monasticum institutum in Laura s. Sabae professus et presbyteratu initiatus est. Vbi Iconoclastarum haeresis orta est, eam omni rationum, et argumentorum vi in sermonibus et scriptis oppugnavit; unde ab haereticis imperatoribus, Leone et Constantino, saepius in exilium relegatus et in vincula con-

---

1) *Chron.* ad an. 731.
2) *Chron.* l. V, c. 18.
3) *Vitae Pontif., Gregor. II.*
4) *Annal.* ad an. 726 et 730.—Qui etiam ait, Gregorium sic dignum posteris reliquisse exemplum, ne in Ecclesia Christi regnare sinerentur haeretici principes, si saepe moniti in errore persistere obstinato animo invenirentur.
5) *De R. Pontif.* l. V, c. 8; et *De potest. R. Pontif. in rebus tempor.* c. 4.
6) *Hist. Ital.* ad an. 726.
7) *Gall. vindicat.* diss. 2, § 2.
8) Diss. XVII.
9) *Critica* ad an. 730.
10) *Diss. I in saec. VIII.*
11) Cf L. Thomassin., *Discipl. eccl.* t. III, l. I, c. 29; Sandini, *Vitae Pontif., Paschalis I*, annot. 3; Card. Orsi, *Dell' origine del dominio ecc. de' RR. Pont.*; Baronius, ad an. 726, § 34, inquit: « Scias, *Basilium*, Ducum illorum, qui ab Imperatoribus Romam mitti solerent ad curandam Vrbem, et ad eam spectantes civitates, fuisse novissimum, desiisseque penitus duces Vrbis, curamque omnium in omnibus recidisse in summum Pontificem ».
12) Anast. in *Vitis RR. PP.;* Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1485.

1) Bona, *Rer. Liturgic.* l. II, c. 11, § 2.
*) Theophan. in *Chronographia:* « *Patrimonia vero*, inquit, *quae dicuntur Sanctorum et Coryphaeorum Apostolorum qui in veteri Roma coluntur, tria nimirum cum medio auri talenta, eorum Ecclesiis ab antiquo assignata et pensa , in publicum aerarium conferri iussit* ». Haec tria cum dimidio auri talenta, ad nostram rationem conficiunt summam triginta quinque millium aureorum in annos singulos, ut observat Nicolaus Alemannus *de Lateran. Pariet.* c. 15. Petrus de Marca, *De Concordia Sacerdotii et Imperii* l. III, c. 11, § 4, subiungit: « *Sciunt omnes, patrimonia illa Calabriae et Siciliae latifundia fuisse, quae per Defensores eo missos summi Pontifices curabant, ut patet ex variis epistolis Gregorii Magni, vel, ut loquitur Nicolaus, disponendo per familiares suos regere studebant* ».
2) Anast. *Op. cit.;* Theophan. in *Chron.;* Cedren., *Compendium Hist.*

iectus est. Monothelitarum etiam et caeterarum fere omnium haereticarum sectarum errores confutavit, pluraque scripta reliquit, e quibus compertum est, eum fuisse ingenio acutissimo ac copiosa eruditione praeditum, in disserendo perquam subtilem et in defendenda Fide maxime strenuum [1].

57. *Ecclesiae status in Gallia* — In Galliis defuncto an. 714 Pipino Heristallo, res ecclesiasticae et civicae in grande discrimen perductae sunt. Bella civilia inter ipsos Francos, Austrasios et Neustrasios, exorta sunt. Alemanni, Bavari, Frisii et Saxones adversus Francos arma verterunt. Saraceni seu Mauri ingenti numero ex Hispania in Gallias irruerunt, et omni Occidenti terrorem iniecerunt. At omnia vicit bellicosus Carolus Martellus, Pipini Heristalli ex Alpaide filius, qui an. 715 ab Austrasiis maiordomus, seu dux constitutus, Neustrasios duobus praeliis (717 et 719) superavit, et ex hoc tempore usque ad annum 741 totius Franciae maiordomus seu potius supremus imperans extitit; nam Theodoricus IV, qui ab anno 720 usque ad 737 Francorum regno praefuit, solo regis titulo potitus est. Carolus Martellus pari virtute et felicitate contra Alemannos, Bavaros, Frisios et Saxones bella gessit. Maxima vero bellicosi sui animi argumenta praebuit in repellendis Mauris seu Saracenis.

Anno 721 Saraceni duce Zama ex Hispania in Narbonensem provinciam irruerunt et capta Narbona cives gladio peremerunt. Deinde Tolosam obsederunt, sed illic ab Eudone Aquitaniae duce profligati sunt. An. 725 rursum in Galliam irruerunt duce Ambiza; Carcassonam, Nemausum aliasque civitates ceperunt; at iterum ab Eudone victi sunt. Post annos paucos Abdel Rhaman seu Abderam exercitum Saracenorum copiosissimum in Galliam duxit. Hac vice Saraceni ubique Eudonem et Aquitanos vicerunt, urbes plurimas ceperunt atque devastarunt, ecclesias et monasteria incenderunt, aliaque horrenda perpetrarunt. Carolus Martellus coactis undique copiis, adversus Abderam progressus est. An. 732 acerrimum praelium commissum est ad Pictavos, in quo Abderam ipse cum plurimis Saracenorum millibus periit. Carolus reliquis in fugam actis, omnes urbes, quas illi in Galliis occuparant, recepit. Alias adhuc irruptiones in Galliam tentarunt Saraceni; sed ab eodem Carolo reiecti fuerunt.

His tum internis tum externis belli factum est, ut disciplina ecclesiastica in Gallia et Germania Francis subdita deperiret, moresque corrumperentur. Nullae synodi cogebantur; episcopi multi, ex quo tempore comitatibus et principatibus aucti regum feudatarii evaserunt, bellicis expeditionibus magis quam ecclesiarum regimini erant intenti; dignitates ecclesiasticae ab indignis occupabantur; episcopatus et abbatiae seu eorum oblationes, decimae et alii redditus laicis conferebantur; in clero vitae integritas, in monasteriis pietatis fervor desiderabantur [1].

58. *S. Bonifacius archiepiscopus* — Interea s. Bonifacius in Germania, praesertim in Hassia et Thuringia, extirpandis paganismi reliquiis, convertendis infidelibus, corrigendis fidelium moribus et restituendae cleri disciplinae praeclaram operam navabat. Anno 732 Gregorius Pp. III ut Bonifacii merita remuneraretur, eum archiepiscopi dignitate, pallio et potestate instituendi episcopos, ubi necesse foret, auxit, et ad propositas ab eodem quaestiones respondit [2]. Bonifacius duabus ecclesiis cum totidem monasteriis Amoenoburgi et Fritzlariae in Hassia extructis, an. 734 profectus est in Bavariam, ubi perversos religionis ministros ac errorum doctores deiecit et disciplinam restituit. Anno 738 iterum Romam profectus est, ut cum Pontifice de componendis ecclesiarum in Germania rebus et reformanda disciplina conferret. Gregorius III eum optime excepit; et redeunti in Germaniam dedit munera varia, sacras reliquias, tresque epistolas, unam ad episcopos, presbyteros et abbates provinciarum Germaniae, alteram ad optimates et populum, tertiam ad episcopos in Bavaria, et Alemannia constitutos; quos omnes Pontifex hortatur, ut Bonifacio Apostolicae Sedis vices gerenti, obsequium et opem praestent [3].

Bonifacius anno 739 in Bavariam redux, eam, consentiente Odilone duce, in 4 dioeceses, nempe Salisburgensem, Frisingen-

[1]) Cf Bolland., *Acta SS.* 6 mai. Opera eius edita sunt Paris. 1712, 2 vol. in-fol., et Venet. 1748. Praecipua sunt Orationes 3 pro sacris Imaginibus; libri *de haeresibus* et *de duabus in Christo naturis*; libri 4 *de orthodoxa fide*, in quibus omnium primus rem theologicam scholastica methodo in unum corpus digessit.

[1]) S. Bonifacius, *Epist. ad Zachar. PP.* apud Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1494; Hincmarus, Epist. IV; Pagi, *Critica* ad an. 719; Longueval, *Hist. de l'Eglise Gall.* t. IV, l. XI, edit. in-4°.

[2]) Labbe, l. c. p. 1468.

[3]) Ibid. p. 1469-72.

sem, Ratisbonensem et Passaviensem divisit. Anno 740 aut sequente 3 alios episcopatus erexit, nimirum Wirceburgensem seu Herbipolensem in Franconia, Buraburgensem in Hassia et Erfordiensem in Thuringia, quos discipulis suis et laborum sociis contulit, 1m Burchardo, 2m Wittae seu Albuino, 3m Adelario [1].

Eodem fervore, quo s. Bonifacius in Germania seu Francia orientali propagandae Fidei et instaurandae disciplinae adlaboravit, eum brevi post in Francia occidentali seu Gallia reformandis moribus intentum videbimus.

59. *Regum Anglorum pietas* — In Anglia et episcoporum et regum, quorum plures virtutibus vere christianis claruerunt, opera et exemplis sincera pietas melius conservata est. Tanta erat Anglo-Saxonum erga Romanam ecclesiam religio, ut multi ex omni conditione et sexu, magnates, duces et reges, pias peregrinationes in urbem Romam instituerent. Praeter alios Coënredus, rex Merciorum, quum annis 5 sapientissime regnasset, an. 709 solio abdicato Romam profectus est, ubi tonsura et monastico habitu susceptis, reliquum vitae ad limina Apostolorum in precibus, ieiuniis aliisque piis operibus exegit. Cum eo Romam tetendit Offa, filius Sigheri regis orientalium Saxonum, qui pariter tonsuram et habitum monasticum illic suscepit [2]. Ina rex occidentalium Saxonum tanta fuit erga Apostolicam Sedem pietate, ut regnum suum R. Pontifici vectigale reddiderit, imposito singulis domibus denario, B. Petro idest Apostolicae Sedi pendendo [3]. Deinde an. 726 deposito sceptro, ad Beatorum Apostolorum limina profectus est [4]. Quod idem et alii principes praestiterunt.

60. *Ecclesiae status in Italia* — In Italia Langobardicum regnum moderatus est Luitprandus ab anno 712 usque ad annum 744. Is non tantum catholicam fidem sectatus est, sed omnes paganismi reliquias sustulit, et interiorem regni tranquillitatem restituit. Verum augendae dominationis suae cupidus, an. 740 Ravennatensem exarchatum et ducatum Romanum armata manu invasit, Ecclesiae patrimonia depraedatus est, urbemque Romam obsedit, specie quidem compescendi duces Trasamundum Spoletanum et Godeschalcum Beneventanum, qui eius usurpationibus opem ferre nolentes, ad Pontificem confugerant, re vera ad subiiciendam sceptro suo omnem Italiam.

In his angustiis Gregorius Pp. III Francorum auxilium imploravit Legatos et litteras misit ad Carolum Martellum Francorum ducem, eumque deprecatus est, ut Ecclesiae et populo Romano opem ferret. « Hortamur tuam bonitatem, inquit, coram Domino et eius terribili iudicio, christianissime fili, ut propter Deum et animae tuae salutem subvenias Ecclesiae s. Petri et eius peculiari populo... Coniuro te per Deum vivum et verum et per ipsas sacratissimas claves confessionis B. Petri, quas vobis ad regnum direximus, ut non praeponas amicitiam regum Langobardorum amori principis Apostolorum ». Addunt Fredegarii continuator et *Annalium* Metensium auctor, Pontificem, quo magis Carolum Martellum ad defensionem Ecclesiae et urbis excitaret, e Romanorum consensu ei patriciatum romanum obtulisse [2].

Carolus Martellus, Langobardis contra Saracenorum incursiones confoederatus, a dirigendis adversus Luitprandum armis abstinuit, sed legatione rem inter Pontificem et regem componere conatus est; verum brevi

---

[1]) Gregor. III *Epist.* VII *ad Bonif.*, apud Labbe, l. c. p. 1479; Bonif., *Epist. ad Zachar.*, ibid. p. 1494; Willibald., *Vita s. Bonifacii.*

[2]) Beda, *Hist.* l. V, c. 20 et 23.

[3]) Polydor. Virgil., *Hist. Ang.* l. IV; Arnulph. Cestrensis, l. V, c. 24.

[4]) Beda, ibid. c. 7.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1472-74. In hac Epistola, quae est etiam apud Baronium ad an. 740, § 20, Gregorius Carolum Martellum appellat *Christianissimum.* Quem titulum ut *haereditarium* Regum Francorum agnoscit Pius II, *Epist.* 385 *ad Carolum VII*, licet eum in Epistolae inscriptione *illustrem* dicat veteri more. Itaque fallitur Mariana, l. XXVI, c. 12, et Raynaldus, scribens ad an. 1496, §. 25: « *Christianissimi* nomen Ludovico XI cum Pragmaticam sanctionem convulsisset, a Pio II inditum ». Mabillonius, *De re diplomatica* l. II, c. 3, n. 5, et l. V, tab. 22; Papebrochius in *Conatu* ad hunc Pontificem; Panvinius *adnotat.* ad Platinam inquit: « Gregorius III, Orientalibus destitutus auxiliis, primus ad Francorum opes longe lateque patentes confugit ».

[2]) *Chron.* Fredegar. *Contin.* n. 110; *Annal. Metens.* an. 741; Pagi, *Critica* ad an. 740. Patriciatus romanus, quo reges Francorum a RR. Pontificibus investiti sunt, illis non conferebat dominium aut veram potestatem in urbem Romam aut alias ditionis Pontificiae civitates; sed solum erat honorarius, quatenus per id speciali modo R. Ecclesiae et urbis defensores atque protectores constituerentur, et peculiari prae caeteris principibus dignitate gauderent. Octav. Gentil., *De Patriciorum genere*, l. 5; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. II, c. 7.

post ipse et Pontifex decesserunt. Simultas composita fuit sub Zacharia Gregorii III successore [1].

61. *S. Zacharias Pontifex* (*an.* 741)— Obiit s. Gregorius III IV cal. decembris anno 741, quum 10 annos et 8 menses summo pontificatu functus esset. Successit ei Zacharias natione graecus, qui pridie cal. decembris eiusdem anni Pontifex inauguratus est, et usque ad an. 752 Petri cathedram occupavit *. Fuit is vitae sanctitate et doctrina clarus.

Mox cum Luitprando Langobardorum rege de restituenda pace egit ; suaque prudentia et eloquentia animum eius ita flexit, ut rex 4 civitates, quas in Romano ducatu occuparat, nempe Ameriam, Hortam, Polimartium et Bleram R. Pontifici reddiderit, Sabinense aliaque R. Ecclesiae patrimonia restituerit et cum ducatu Romano pacem in annos 20 confirmaverit [2]. Brevi post Luitprandus arma paravit ad occupandum exarchatum Ravennatensem. Eutychius exarchus, Ioannes archiepiscopus, civesque Ravennae, Pentapolis et Æmiliae communibus precibus Zachariae Pp. auxilium implorarunt, ut afflictis rebus suppetias ferret. Pontifex rursus Luitprandum convenit, eumque precibus et rationibus ab occupando exarchatu deterruit [3]. Illustriorem adhuc victoriam retulit de Rachisio, qui an. 744 Langobardorum rex electus, pacem vicennalem, a Luitprando cum Romanis sancitam, infregit, Pentapolim praedabundus invasit et Perusiam obsidione cinxit. Eum adiit Zacharias Pp., et non tantum ad solvendam obsidionem et reddendas urbes, quas occuparat, perduxit, sed sacris adhortationibus tantum rerum terrenarum fastidium inspiravit, ut Rachisius anno 749 regno abdicato, cum uxore Thesia et filia Ratrude monasticum s. Benedicti institutum professus sit, ille in Casinensi monasterio, hae in virginum coenobio, quod non procul a Casino sumptibus suis extruxerunt [4].—Idem Pontifex indulsit, ut Casinense monasterium cum omnibus cellis sibi pertinentibus, ubicumque terrarum constructis, ab omnium Episcoporum ditione esset liberum, ita ut nullius iuri subiaceret, nisi solius Romani Pontificis *. —

Sanctus Pontifex de restituenda disciplina ecclesiastica sollicitus, an. 743 Romae synodum celebravit, cui interfuerunt 40 episcopi, 22 presbyteri et 6 diaconi. Edita in ea sunt 15 capitula, in quibus praeter alia instauratur canon Nicaenus de arcendis mulieribus subintroductis a clericorum contuberniis; episcopis, presbyteris et diaconis interdicitur habitus saecularis; graviter inhibetur, ne quis coniugem ducat presbyteram, diaconam, monacham, commatrem spiritualem, consobrinam, neptem, novercam, fratris viduam aut aliam e sua cognatione [1].

Alias huius Pontificis gesta suis locis indicabimus.

62. *Carolomannus et Pipinus duces Francorum* — In Galliis Carolo Martello an. 741 defuncto, duo eius filii, Carolomannus et Pipinus, Francorum res moderati sunt; hic in Neustria seu Francia occidua, ille in Austrasia seu Francia orientali. Ambo principes de republica Francorum bene meruerunt, opemque praeclaram contulerunt restituendae disciplinae ecclesiasticae, quae in Francorum regno erat collapsa.

63. *Synodi Germanica, Leptin., et Suession.*—In primis Carolomannus maiordomus Austrasiae, ad reformandam disciplinam ecclesiasticam arcessivit s. Bonifacium, archiepiscopum et Apostolicae Sedis in Germania vicarium. Bonifacius ante omnia de ea re consuluit s. Zachariam Pp., simulque certiorem reddidit de statu Religionis in Germania et de collapsa disciplina ecclesiastica in Francia [2]. Pontifex ad Bonifacium rescribens, ei de Religionis christianae in Germania incrementis gratulatus est, institutos ab eo episcopatus confirmavit, illius et Carolomanni consilium de cogenda synodo probavit, et ad propositas a Bonifacio quaestiones respondit [3]. An. 742 in incerto Germaniae loco synodus episcoporum, presbyterorum et optimatum celebrata fuit. Praesedit s. Bonifacius. Conditi sunt 16 canones, quibus paeter alia decretum fuit, ut

[1]) Sandini, *Vitae RR. Pontificum, Gregorius III.*

*) Brevissimum hoc interregnum ostendit, nec petitam, nec expectatam ab exarcho Ravennate confirmationem Pontificiae electionis, et Romanam Ecclesiam demum vindicatam in libertatem. Cuius rei indicio sunt electiones quoque eorum, qui Pontifices fuerunt post Zachariam.

[2]) Anast. *Vitae Pontif.*, *Zacharias.*

[3]) Ibid. —[4]) Ibid.

*) Leo Ostiensis, *Chronicon Casinense*, l. I, extremo c. 4, et 8; ac l. II, c. 96. Victor II Friderico Abbati Casinensi usum sandaliorum, ceterorumque insignium, iuxta quod sanctus Papa Leo dudum concesserat Abbati Richerio, eadem auctoritate concessit.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1546.

[2]) Labbe, ibid. p. 1491.

[3]) Labbe, ibid. p. 1497.

annis singulis synodus congregaretur; res ecclesiis ablatae restituerentur; incontinentes clerici gradu suo deponerentur; clerici arma non tractarent; episcopi et presbyteri extranei ad sacrum ministerium non admitterentur ante synodicam episcopi approbationem; clerici, monachi et moniales in carnis peccatum lapsi, ad poenitentiam cogerentur; regula s. Benedicti in monasteriis observaretur [1]. Anno sequente alia, praeside s. Bonifacio, episcoporum, presbyterorum et procerum synodus coacta est apud Leptinas. In hac praedictae synodi decreta renovata sunt [2].

Quemadmodum Carolomannus in Austrasia, ita Pipinus in Francia occidua seu Gallia restituendae disciplinae ecclesiasticae operam contulit. An. 744 Suessione 23 episcoporum synodum coëgit, cui praesedit idem s. Bonifacius, a Zacharia Pp. per omnem Galliam Apostolicae Sedis vicarius constitutus. In hac synodo decreta superioris synodi Germanicae 10 canonibus renovata et confirmata sunt. Pipinus ex episcoporum et procerum assensu legitimos episcopos per civitates ordinari iussit, et 2 archiepiscopos, Abelem Rhemensem et Ardobertum Senonensem super eos constituit, qui de negotiis ecclesiasticis ius dicerent. In eadem synodo damnatus fuit Adalbertus haereticus [3].

64. *Adalbertus et Clemens haeretici*—Hic Adalbertus, natione Gallus, se speciali virtute a Deo praeditum iactitans, magnum plebeiorum numerum sibi adscivit, qui eum ceu apostolum venerabantur. Ab indoctis episcopis, quos pecunia corruperat, episcopus ordinatus, plebem a communione legitimorum pastorum abstraxit, suosque sequaces in oratoriis ruri colligebat; eos, qui peccata sua confiteri cupiebant, non audita confessione, quod sibi omnia nota esse diceret, absolutos et securos dimittebat; epistolam a Iesu Christo scriptam et ab archangelo Michaële sibi communicatam, circumferebat; aliaque falsa sectariis suis obtrudebat [4].

Alter impostor, nempe Clemens, natione Scotus, eodem tempore in Francia turbas excitavit, plebemque christianam seduxit. Is Ecclesiae canones, Patrumque scripta reiiciens, docebat, matrimonium cum vidua fratris defuncti esse licitum; Christum suo ad inferos descensu omnes, veri Dei et idolorum cultores, ex inferni carcere liberasse, etc. [1].

S. Bonifacius utrumque impostorem damnavit in altera synodo Germanica, an. 745 habita. In eadem synodo depositus fuit Gervilio, episcopus Moguntinus, quod contra canones venationi vacaret, et in bello saxonico hominem occidisset. Tunc sedes Moguntina a Francorum principibus e consensu R. Pontificis s. Bonifacio, qui hactenus sedem fixam non habebat, collata et ad dignitatem metropoliticam evecta fuit [2].

65. *Synodus Romana* — Zacharias Pp. litteris s. Bonifacii de Adalberto et Clemente haereticis certior factus, utrumque damnavit in synodo, an. 745 Romae habita [3]. Interrogatus etiam a s. Bonifacio de baptismo collato cum hac forma: *Baptizo te in nomine Patria et Filia et Spiritu Sancta*, respondit, valere baptismum, si id non ex animo haeretico sed ex ignorantia linguae latinae evenerit [4]. Respondit postea ad alia dubia ab eodem Bonifacio proposita; et inter alia de Virgilio presbytero, accusato a Bonifacio, quod discordias excitaret, pravamque doctrinam traderet de alio mundo, rescripsit, ut si Virgilius in synodo fuerit convictus docere, esse sub terra alium mundum, alios homines, alium solem et lunam, sacerdotio privatus ab Ecclesia pelleretur [5].

Anno 747 Pipinus, totius Franciae maiordomus, cum hoc anno Carolomannus saeculo renunciasset, ut monasticam vitam profiteretur, ex episcoporum et procerum consilio Apostolicam Sedem consuluit de variis capitulis, praecipue circa disciplinam Ordinis sacerdotalis, circa poenitentiam homicidis imponendam et circa illicitas coniunctiones. Responsio Pontificis constat 27 articulis, qui generatim ex antiquis canonibus desumpti sunt [6].

66. *Christianorum status in Hispania*—In Hispania Religio christiana tempestates

1) Labbe, loc. cit. p. 1533.
2) Ibid. p. 1537.
3) Ibid. p. 1552.
4) S. Bonif. *Epist.* 135 *ad Zachar. Pp.*

1) S. Bonif. loc. cit.
2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1555 et 1527.
3) Ibid. p. 1556. —4) Ibid. p. 1505.
5) D' Alembert, *Diction. encyclopéd.*, art. *Antipodes*, et alii nonnulli iniuria arguerunt Bonifacium et Zachariam, quasi sententiam de existentia antipodum dixissent haereticam. Quaerebatur enim de existentia alterius mundi seu hominum qui alio sole et luna illustrarentur, et proinde ab Adamo originem non haberent. Cf E. de Vitry, *Dissertation sur les antipodes*, in *Mémoires de Trévoux*, janv. 1708.
6) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1506.

graves subiit invasione Maurorum seu Arabum [1]. Christiani, qui confugerant in Asturiam, non tantum in vera Religione perseverarunt, sed suam libertatem sub rege Pelagio adversus Maurorum impetus egregie defenderunt. An. 737 Pelagium defunctum in regno Asturiae excepit Fafila; cui post biennium mortuo successit Alphonsus cognomento *Catholicus*, qui regnavit usque ad an. 757. Hic plures victorias de Arabibus, bello francico attritis, retulit, multas civitates ab eorum iugo liberavit, regni sui limites protulit, et mala ecclesiis a Mauris illata reparanda curavit.

In reliquis Hispaniae partibus, in quibus dominabantur Mauri, durior erat christianorum conditio. Equidem Religionem suam profiteri poterant; episcopos, ecclesias et monasteria habebant; sed eorum libertas erat limitibus certis circumscripta, quam praeterea tributis gravibus redimere cogebantur [2].

67. *Synodus Cloveshoviensis* — In Anglia etiam his temporibus tepuerat pietatis spiritus, qui antea ecclesias huius regionis illustrarat. Questus est ea de re s. Bonifacius in epistola ad Cuthbertum, archiepiscopum Cantuariensem, praesertim de episcopis sobrietatis leges turpiter calcantibus, de laicis monasteriorum regimen et bona usurpantibus, de oppressione monachorum, qui ad opera publica compellebantur [3]. Cuthbertus consilia s. Bonifacii secutus, cum Ethelbaldo rege de cogenda ex omni Anglia synodo egit. Haec synodus celebrata fuit Cloveshoviae an. 747. Interfuerunt praeter Cuthbertum Cantuariensem, episcopi 11, rex Ethelbaldus regnique proceres. In primis lectae sunt Zachariae Pp. litterae de reformatione morum, recitata etiam sunt Patrum decreta ad eamdem rem spectantia, deinde editi sunt canones 30, in quibus episcoporum, presbyterorum ac monachorum officia explicantur; episcopis commendatur, ut non saecularibus negotiis, sed pastorali ministerio incumbant, ut quotannis dioeceses suas lustrent, omnesque pie vivere doceant; mandatur, ut in ecclesiis cathedralibus et monasteriis scholae erigantur, in quibus iuniores clerici ac monachi instituantur; dierum festivorum ac ieiunii quatuor temporum observantia ordinatur inculcaturque [4].

68. *Pipinus rex Francorum* (*an.* 752) — In Galliis post Theodorici II mortem (737) interregnum fuit annorum circiter 6 palatii praefectis, Carolo Martello, eiusque filiis Carolomanno et Pipino rempublicam moderantibus. An. 743 rex creatus est Childericus III, Merovingorum stirpis ultimus. An. 747 post Carolomanni in monasterium discessum, Pipinus, ob parvam staturam dictus *Brevis*, solus in omni Francorum ditione maiordomus fuit. Quum autem Childericus III princeps esset omnino stupidus, regnique impos, et iam abhinc annis multis summa rerum esset penes maioresdomus, adeo ut Childerico III eiusque decessoribus non nisi vacuum regis nomen inesset, Francorum proceres consilium inierunt transferendi regni ad Pipinum. Res Romam ad Pontificem delata est per legatos, s. Burchardum episcopum et Fulradum abbatem, qui Francorum nomine Pontificem interrogarunt, num abdicato ineptissimo principe Childerico, regem salutare liceret Pipinum, apud quem erat summa rerum administratio. Zacharias Pp. omnibus perpensis, optimeque sciens, quantum detrimentum et respublica et Religio ob Childerici eiusque decessorum inertiam subiissent, illorum precibus annuit. Hinc legatis in Gallias reducibus, Pipinus Francorum suffragiis et Zachariae Pp. auctoritate Francorum rex salutatus et a s. Bonifacio unctus est, fuitque Carolingorum stirpis rex primus. Childericus vero tonso capite in monasterium missus est [1].

Pipinus se Francorum regno dignum praebuit. Interiorem regni statum composuit, pacemque firmavit, Mauros seu Saracenos omnibus Galliae finibus eiecit, toti Franciae longe lateque, Austrasiae, Neustriae, Septimaniae, Provinciae, Burgundiae, Bavariae, Aquitaniae, Vasconiae imperavit, episcopis ad corrigendos abusus et componendam disciplinam ecclesiasticam auxilium praestitit, uti e synodis, quae sequuntur, patet.

69. *Synodi Gallicae* — Anno 753 episcopi multi convenerunt Vermerias in dioecesi Suessionensi, canonesque ediderunt 21, in quibus pro diverso consanguineitatis gradu impedimenta impedientia et dirimentia matri-

1) Vid. p. 188. — 2) Sandoval, *Hist.* p. 87.
3) Labbe, loc. cit. p. 1565.
4) Ibid.

1) Eginhardus, *Annal.* ad an. 749-50, et Annalistae antiqui passim. Cf Sfondrat., *Gallia vindicata*, diss. II, et Sandini, Diss. XVII *de translatione regni Franc.*—Bellarminus, *de Rom. Pontifice*, l. II, c. 17, ait: « Quod Zacharias iuste ac legitime deposuerit Childericum regem, et creari iusserit Pipinum, affirmant omnes quotquot hanc historiam scribunt tam Graeci, quam Latini, exceptis Magdeburgensibus et Calvino ».

monium explicarunt [1]. Eadem fere acta sunt ann. 756 in synodo Compendiensi eiusdem dioecesis, cuius extant canones 18 [2]. An. 755 ex universa Gallia episcopi convocati sunt in palatium Verum, ut quae temporum iniuria de canonicis institutis collapsa erant, restituerent. Editi sunt in hac synodo canones 25, in quibus episcopis commendantur obedientia erga metropolitas ac sollicitudo de recta clericorum et regularium vita, in dioecesi; decernitur, ut bis in anno synodus cogatur; prohibetur, ne abbatissa duobus monasteriis praesit, neque extra monasterium vagetur sine episcopi licentia; mandatur, ut nuptiae publice celebrentur; ne defuncto episcopo, ecclesia ultra menses 3 sine pastore relinquatur; praecipitur demum, ut ecclesiarum immunitates observentur [3].

70. *Ss. Virgilius, Rumoldus, et Chrodegangus* — Celebres hac aetate erant, s. Virgilius patria Hibernus, qui sub maioratu domus Pipini in Gallias venit, deinde ob praeclara merita episcopus Salisburgensis constitutus, non solum in propria dioecesi veram pietatem stabilivit, sed etiam apud Carinthios et Styrios, tum per se tum per missos praedicatores, christianam fidem propagavit [4]; s. Rumoldus pariter Hibernus, qui Mechliniae in Brabantia, vicinisque in locis tanto cum successu Evangelium praedicavit, ut merito Mechliniensium apostolus dicatur [5]; s. Chrodegangus episcopus Metensis, qui in monasterio s. Trudonis pietate et litteris eruditus, aliquandiu in aula Caroli Martelli ac Pipini primis dignitatibus functus est, et an. 742 ad episcopatum Metensem evectus, informandae disciplinae studio claruit, monasterium Gorzinense, quod plurium Ssrum seminarium fuit, fundavit, Canonicorum Regularium institutum, cuius prima fundamenta in Occidente saec. IV posuisse perhibetur s. Eusebius Vercellensis, insigniter promovit, illudque inter clericos suos ad monasticae vitae normam propius accommodavit, composita in hunc finem regula in 34 capita divisa. Vi huius regulae clerici ecclesiae Metensis in spatioso domicilio cohabitabant, fratrum nomine se mutuo salutabant, eodem triclinio et dormitorio, separatis mansionibus, utebantur, horas canonicas una persolvebant, statis temporibus in unum conveniebant, cui congregationi a sacra lectione capitis e ss. Scripturis vel Patribus, quae in ea fiebat, Capituli nomen inditum est [1].

Haec s Chrodegangi regula maximo clericalis ordinis emolumento quaquaversum propagata est; nam Metensium exemplo incitati episcopi Galliae, Germaniae, Angliae etc. similia Canonicorum collegia instituerunt.

71. *Stephanus II Pontifex* — S. Zacharia Pp. an. 752 ad coelestem gloriam vocato, electus est Stephanus presbyter, qui cum tertio post die nondum consecratus obierit, in Pontificum catalogo non recensetur. Tunc ad summum pontificatum evectus fuit Stephanus II, Romanus, R. Ecclesiae diaconus, qui sedit usque ad an. 757.

72. *Donatio Pipini (an.* 755) — Sub Stephani II pontificatu Romana Ecclesia plenum ac prorsus independens dominium Romae et exarchatus consecuta est; et Pontifex, divino iure universae Ecclesiae princeps et caput, civilis principatus iura firma rataque habuit, quo tutius atque liberius supremi sacerdotii muneribus fungeretur. Iam supra vidimus, quomodo imperatorum graecorum, praesertim Leonis Isauri, contra orthodoxae fidei defensores et adversus RR. Pontifices persecutionibus et iniquis conatibus factum sit, ut eorum auctoritas in Italia deperiret. Vidimus, quomodo Romani et Ravennatenses contra Langobardorum invasiones implorarint auxilium RR. Pontificum, Gregorii III et Zachariae, quorum opera ducatus Romanus et exarchatus Ravennatensis a dominatione Langobardica conservati sunt. Verum Aistulphus, qui fratri suo Rachisio an. 749 in Langobardorum regno successit, pacem a decessoribus suis cum Zacharia initam infregit, Ravennatensem exarchatum et Pentapolim occupavit, armaque parabat ad invadendum ducatum Romanum, Romanos sicuti Pentapolitanos et Ravennatenses imperio suo subditurus. Stephanus Pp. II eum ad componendam pacem frustra hortatus est. Frustra etiam litteras scripsit ad Constantinum Copronymum, qui patri suo Leoni in imperio graeco et in iconoclastica impietate successerat, ut provincias Italicas ab occupatione Langobardorum defenderet.*

1) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1656.
2) Ibid. p. 1691. — 3) Ibid. p. 1664.
4) Mabillon, *Acta Bened.* t. IV, p. 320; Butler, *Vies des SS.* 27 nov.
5) Bolland., *Acta SS.* t. I iul.

1) Extat regula s. Chrodegangi apud Labbe, *Concil.* t. VI; Cf Bolland., *Acta SS.* 6 mart.
*) « Dilucidum est hic plane scribit Thomassinus, penes Papam fuisse summam administrationem Romae et exarchatus, ipsum, pacis foedera sanxisse,

Imperator ss. Imaginibus earumque defensoribus, quam Langobardis bellum indicere maluit. Quapropter Pontifex Francorum opem imploravit datis ad Pipinum regem litteris. Brevi post (753), ut refert Liber Pontificalis, *Christo praevio* *, ipse in Galliam iter suscepit, ut cum Pipino eadem de re ageret**. Pipinus honorifice Pontificem excepit, seque in conventu Carisiaci habito ad Iseram prope Noviodunum in monasterio Britaniaco, ad defendendam B. Petri et Romani populi causam contra Langobardorum arma iureiurando obstrinxit. Stephanus vicissim Pipinum eiusque filios, Carolum et Carolomannum, reges inunxit, ut Pipinum eiusque successores, collata iis patriciatus romani dignitate, R. Ecclesiae et urbis defensores instituit [1]. Praeterea ad diversa disciplinae ecclesiasticae capita, de matrimonio, baptismo et clero sibi proposita, respondit [2].

Anno 754 Pipinus, cum Aistulphum per legatos frustra interpellasset, ut quaecumque in exarchatu atque Pentapoli occupasset, redderet, cum exercitu in Italiam movit, Aistulphi copias profligavit, eumque Ticini obsedit. Tunc Aistulphus pacem petiit accepitque ea lege, ut Ravennatensem exarchatum et Pentapolim, quorum administratio iam ante ad RR. Pontifices devoluta erat, restitueret R. Ecclesiae, cui has provincias cum summo in easdem iure Pipinus donavit. Quibus peractis, Pipinus Pontificem eum honorifico comitatu multisque muneribus Romam remisit; ipse vero in Galliam rediit [1].

Verum Pipino Italià egresso, Aistulphus iuratam fidem fregit, nihil restituit, agrum romanum vastavit, Vrbemque obsedit. Pipinus Pontificis litteris et legationibus revocatus, rursus exercitum in Italiam duxit. Aistulphus Ticini arcta obsidione pressus, se Pipino dedidit, iuravitque se fideliter executurum pactum anno praecedente (755) initum. Pipinus novo sollemnique tractatu Ravennatensem exarchatum et Pentapolim, quibus 22 civitates inter Comacium et Senogaliam continebantur, R. Ecclesiae in perpetuum donavit [2]. Aistulphus eodem anno ante executionem iurati pacti obiit. Tunc Desiderius dux Foroiuliensis, Pontificis et Francorum interventu Langobardicum regnum consecutus est, postquam spopondisset, se pactum Aistulphum inter et Pipinum initum, fideliter executioni mandaturum [3]. Ex quo tempore Romani, Pentapolitani et Ravennatenses, a Graecorum et

---

bellis obviasse, urbes defendisse ac recuperasse, hostes propulsasse, auctoritate apud Imperatores ac Reges circumiacentes plurimum valuisse. Ita iam re necdum nomine Principatus penes illum erat, moderante his omnibus Numinis providentia inter tantas bellorum tempestates »; *De Vet. et Nova Ecclesiae Disciplina*. t. III, l. I, c. 29, § 6.

*) Baronius, ad an. 753, § 9, inquit: « Quod audistis ab Anastasio dictum, *praevio Christo*, profectum Stephanum Papam, allusisse eum putamus ad ritum illum Romanae Ecclesiae, quo soleret peregrinantes Romanos Pontifices praecedere sacratissima Eucharistia ».

**) « Antequam in Gallias pergeret Pontifex, legatis Imperatoris et Regis Pipini cinctus ad regem Langobardorum Papiam profectus est, ab eoque repetiit Ravennatium civitatem, et exarchatum, et reliqua Reipublicae loca, quae ipse vel eius praedecessores Langobardorum reges invaserant. Petiit ut Dominicas, quas abstulerat, redderet oves, et propria propriis restitueret, ut ait Anastasius *in Stephano II* p. 202, n. 239 et 240 t. I. Has urbes repetabat Pontifex et provincias, ut ad Romanum iam Pontificem pertinentes, qui patrem illis se et Patronum spiritalem, temporalemque exhibebat iamdiu, qui eas iamdiu regebat et tuebatur, qui earum saluti thesauros suos toties impenderat, vitam impendere toties praesto fuerat, qui Langobardorum tyrannicae dominationi toties ipsas subduxerat, qui unus gubernacula tractaverat, ex quo Imperatores his se Italiae curis penitus exuissent »; Thomassinus, loc. cit. § 7.

1) Anast. *Vitae Pontif.*, *Stephanus II;* et *Annales Metenses.*

2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1650.

1) Anast. loc. cit.

2) Anast., ibid.; Paul. Warnefr., *De gestis Langobard.*

—Ab hoc tempore plenam in rebus civilibus administrationem Pontifices tam Romae, quam in exarchatu Ravennatensi exercuerunt. Hinc quando Stephanus II in suis literis de Aistulpho Langobardorum rege, et de vexatione Vrbis Romanae sermonem habet, nusquam meminit Imperatoris, Romanosque populum suum appellat, ut videre est in eius *Epistolis* 3, 4 et 6 ad Pipinum regem. Eodem modo loquitur Paulus Stephani successor, et Hadrianus I, ille in Epistolis 2 et 7 *ad Pipinum*, hic Epistola 4 *ad Carolum Magnum*, scripta an. 775. Frustra vero et sine causa laborat Caietanus Cennius Praefat. in tom. IV Anastasii Bibliothecarii, § 21 et 22, ut ostendat contra Pagium, amplificatum a Pipino, non institutum Romanae Ecclesiae Principatum. Est enim Pagius in eadem sententia ad an. 755, § 6, quem locum Cennius ipse memorat. Ibi enim ait, ab hoc tempore plenam *non novam et insolitam*, in rebus civilibus administrationem Pontifices tam Romae, quam in exarchatu Ravennatensi exercuisse. Antea igitur aliquam exercebant. Pagius itaque facit Pipinum amplificatorem non institutorem Civilis Principatus Pontificum; praesertim cum restitutiones ante donationem Pipinianam Ecclesiae factas, quas tantopere adversus Pagium Cennius urget, Pagius ipse agnoscat et narret ad an. 740, § 2, ad an. 741, § 10, et ad an. 755, §. 5.

3) Anast. et Warnefrid. loc. cit.

Langobardorum iugo liberi, RR. Pontificum regimini paruerunt [1].

73. *S. Paulus I Pontifex (an. 757)*—Anno 757 obiit Stephanus Pp. II. In eius locum subrogatus fuit Paulus I, illius frater, qui sedit usque ad an. 767.

Is inito pontificatu, epistolam dedit ad Pipinum Francorum regem, qua ei suam electionem significavit, petiitque, ut in defendenda Ecclesia perseveraret [*]. Pipinus Pontifici gratulatorias litteras reddidit, spopònditque, se nunquam R. Ecclesiae patrocinio defuturum, ut brevi post patuit.

Etenim Desiderius, immemor se Pontifici regnum debere, provinciam Pentapoleos armata manu invasit, Spoletanum et Beneventanum duces deiecit, pactumque iniit cum Graecis. Pipinus rex Francorum Pontificis litteris interpellatus, an. 760 fratrem suum Remigium, archiepiscopum Rothomagensem, et Autcharium ducem ad Desiderium legavit, ut eum ad implenda pacta compellerent. Desiderius his perterritus, urbes et patrimonia ex parte restituit, alteramque partem se intra breve tempus redditurum spopondit [2].

Idem Pontifex tum legationibus tum litteris Constantinum Copronymum, Graecorum imperatorem, ab Iconoclastarum impietate et persecutione in catholicos revocare conatus est, sed frustra. Quum autem multi monachi, ut persecutionem declinarent, e Graecia in Italiam confugerent, Paulus I eos Romae paterno affectu collegit, monasterium pro iis extruxit dotavitque, in quo idem institutum ac in Oriente profiterentur, proprioque ritu sacris operarentur [3].—Multa Sanctorum corpora e coemeteriis, quae Langobardorum incursionibus exposita multas fecerant ruinas, transtulit in Vrbem, et in locis decentioribus collocavit. In his etiam corpus s. Petronillae filiae B. Petri [**].—

74. *Ecclesiae orientalis status sub Constantino Copronymo*—In Oriente Leone Isauro, ss. Imaginum earumque defensorem persecutore, an. 741 extincto, imperium consecutus est Constantinus filius, cognomine Copronymus. Hic non minor ac pater ss. Imaginum hostis, praeterea crudelis et impudicus, multorum odium subiit. Hi adhaeserunt Artabasdo Constantini affini, qui Constantinopoli a plerisque imperator proclamatus fuit. An. 744 Constantinus competitorem suum deiecit, eique oculos erui iussit. Deinde dissidiis bellisque internis inter Saracenos seu Arabes exortis usus, contra illos in Syria prospere dimicavit, pluresque civitates recuperavit. Firmato sic solio suo, omnem operam impendit exturbandis sacris imaginibus et picturis. Ne vero rem ex arbitrio agere videretur, an. 754 Constantinopoli concilium, seu potius conciliabulum, 338 episcoporum sibi addictorum congregavit. Nullus adfuit patriarcha; nam Cpnus obierat, Romanus, Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus et subiecti eis episcopi, conciliabulo minime interfuerunt, ideo praesedit Theodosius metropolita Ephesinus. Congregati episcopi non secundum Ecclesiae traditionem, sed secundum mentem imperatoris agentes, definierunt, omnes cuiuscumque materiae aut coloris imagines esse abiiciendas; eos qui in posterum imaginem confecerint, in ecclesia aut domo privata posuerint, coluerint aut occultarint, si clerici essent, esse deponendos, si monachi vel laici, excommunicandos, et insuper poenis ab imperatore statutis afficiendos [1]. Imperator mox conciliabuli decretum per omnes provincias promulgari et executioni mandari iussit et horrendam persecutionem contra ss. Imaginum cultores ab anno potissimum 762 excitavit; imagines ubique deiectae et ecclesiae profanatae sunt; earum cultores in carceres coniecti, multi gladio aliisque suppliciis necati, praesertim monachi, qui causam Fidei egregie propugnabant, dum episcoporum plerique ingenio imperatoris se accommodarunt [2]. Constantini perfidiam fregit Stephanus Pontifex, qui huiusmodi conciliabulum damnavit, ipsumque Imperatorem ab scelere revocare studuit. Verum iste in haeresi perstitit, et adversus catholicos persecutionem continuavit usque ad an. 775, quo extinctus est. Ex quo sat colligere est, quis fuerit catholicorum status in imperio graeco. Ab illa immunes fuerunt christiani in Syria,

---

1) Cf Card. Orsi, *Dell'origine del dominio temporale de' RR. Pontef.*; De Maistre, *Du Pape*, l. II, c. 1, 6 etc. Dupanloup, *La souveraineté du Pape*; Pavy, *Esquisse d'un Traité sur la souveraineté temporelle du Pape*; Brunengo, *Le Origini della Sovranità temporale de' Papi*; De la Tour, *Del Potere temporale de' Papi*.

*) Epistola illa apud Labbe, *Concil.* t. VI, prima dicitur, in *Codice* autem *Carolino* est tertia decima.

2) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1676-79.

3) Anast. *Vitae Pontif.*, *Paulus I.*

**) Vid. Sandini, *Historia Apostolica*, ubi de Apostolis in universum adnot. 18.

1) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 395, 434-62.

2) Theophan., *Cronograph.*; Cedren. *Compend. histor.*

Palaestina et Ægypto, ubi dominabantur Mahumetani seu Arabes.

75. *Epistola synodica Patriarcharum orientalium*—Quae autem esset ecclesiarum Syriae, Palaestinae et Ægypti traditio ac doctrina de ss. Reliquiarum et Imaginum cultu, manifeste novimus ex epistola synodica, quam hoc tempore Theodorus Hierosolymitanus, Cosmas Alexandrinus et Theodorus Antiochenus patriarchae, subscribentibus pluribus metropolitanis, Romam ad Paulum I pontificem miserunt. In ea post fidei professionem de mysteriis ss. Trinitatis et Incarnationis ac de 6 prioribus conciliis oecumenicis, de ss. Imaginibus ita scribebant: « Apostolicas autem Ecclesiae traditiones, per quas honorare et colere Sanctos et salutare docemur, suscipimus et amplectimur, venerantes eos ut famulos et amicos atque filios Dei. Honor enim, qui a conservis idem sentientibus invicem exhibetur, indicium est benevolentiae erga Dominum . . . Salvator noster Christus fontes salutares Ssrum reliquias nobis reliquit, multis modis beneficia in debiles fundentes . . . Vt inquit magnus Athanasius, Martyrum ossa morbos fugant, infirmis medicantur, caecis visum impertiunt, lepras emundant, tentationes et moerores solvunt: atque id per Christum, qui in ipsis habitat. Cum his sacras imagines reveremur... Adoramus quidem Christi imaginem, quemadmodum persona eius visa est, non tamen a Deitate separata, sed ei unita ab ipsa prima conceptione... Veneramur etiam et adoramus imagines sanctae Dei Genitricis et ss. Apostolorum, etiam et Martyrum, Ssrumque et Beatorum imagines colimus, non materiae vel coloribus cultum deferentes, sed per haec ad principalem adducti, honorem illi debitum impendimus, cum sciamus, iuxta Basilii sententiam, quod imaginis honor ad principalem transeat [1] ».

76. *Christianorum status sub Arabibus*— Porro in Syria, Palaestina, Ægypto, aliisque terris, mahumetico iugo subiectis, christianis suam Religionem exercere quidem licebat, sed sub dura servitute. Diversus fuit eorum status sub diversis califis, e quibus nonnulli christianos cruento modo insectati sunt [1]. Praeterea, rupta iam a praecedente saeculo inter Mahumetanos seu Arabes religiosa ac politica unitate, continua fuit inter eos de califatu concertatio, califae plerique aut deiecti aut necati sunt; factiones ortae sunt sibi invicem infensissimae, quae sibi bella exitialia intulerunt. Quum talis esset per hoc aevum Arabum status, concludere licet inquietam tristemque fuisse christianorum sub eorum dominatu conditionem.

77. *Synodus Gentiliaca* — Iconoclastae graeci relationibus inter Constantinum imperatorem et Pipinum regem Francorum uti tentarunt ad inferendam suam impietatem in ecclesias Galliae. Praeterea Romanos accusabant, quod Spiritum S. a Patre et Filio procedere dicerent. Pipinus metuens, ne ecclesiastica pax in regno suo his disceptationibus turbaretur, an. 767 episcopos et optimates convocavit in villa Gentiliaco prope Parisios; simulque Paulum Pp. I certiorem reddidit de convocata synodo eiusque causa. Rescripsit Pontifex, se confidere, fore ut nihil a synodo ageretur, nisi quod ad s. Ecclesiae et orthodoxae fidei exaltationem conduceret. Actum fuit in hac synodo de sacris imaginibus et de processione Spiritus S.; sed quis fuerit illius exitus, non referunt scriptores [2]. Attamen observat Natalis Alexander, e fide ecclesiarum Galliae, aliis horum temporum monumentis probata, et ex iis, quae ab episcopis Galliae in aliis postea synodis acta sunt, inferri satis posse, Iconoclastarum haeresim fuisse damnatam, fidemque de processione Spiritus S. a Patre et Filio confirmatam.

78. *Stephanus III Pontifex* (*an.* 768) — An. 767 ad meliorem vitam evocatus est s. Paulus Pp. I. Eo adhuc animam agente, Constantinus laicus potentia Totonis, ducis Nepesini, fratris sui, pontificatum invasit, Georgio episcopo Praenestino ad se ordinandum vi coacto [*]. Vt usurpatam sedem conservaret, Pipini regis Francorum gratiam captare conatus est, datis ad eum litteris, quibus se, quamvis invitum, ad summum regimen Ecclesiae evectum mentiebatur. Brevi post alter antipapa, nempe Philippus monachus, a Waldiperti presbyteri factione pontifex proclamatus est. At accitis in urbem Langobardis, decimotertio ab obitu Pauli I mense

[1]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 175. Nota: Graeci per vocem *adoramus* vel *adoratio* non semper cultum absolutum seu *latriae,* sed etiam relativum, seu *duliae,* intelligunt, uti ex Actis concilii Nicaeni II, et ex huius epistolae contextu satis patet.

[1]) Theophan., *Cronograph.*

[2]) Labbe, *Concil.* t. VI, p. 1703.

[*]) Sandini, *Vitae RR. Pontificum*; videsis t. II, adnotat. *ad s. Gregorii Epist.* 46.

uterque antipapa deiectus fuit, omniumque suffragio secundum sacrorum canonum praescripta electus et ordinatus est Sthephanus III, siculus [1].

Is ubi primum Ecclesiae gubernacula suscepit, episcopos ex Italia Romam ad synodum convocavit; litteras quoque scripsit ad Pipinum, Francorum regem eiusque filios, Carolum et Carolomannum, rogans, ut aliquot episcopos, ss. Scripturis et canonibus eruditos, Romam ad synodum mitterent. Obierat Pipinus priusquam hae litterae in Galliam adlatae essent, sed eius filii et successores, Carolus et Carolomannus, episcopos 12 Romam miserunt. Cum his et episcopis Italis Stephanus III an. 769 in basilica Salvatoris synodum celebravit, in qua Constantinus antipapa Ecclesia eiectus et ad perpetuam poenitentiam condemnatus fuit; de iis, qui ab eo ordinati fuerant, statutum est, ut suscepto ordine non fungerentur, nisi post pontificiae reconciliationis beneficium; sub anathematis poena vetitum est, ne quis ad pontificatus honorem promoveretur nisi ex ordine Cardinalium presbyterorum aut diaconorum; neque ullus e militari aliove ordine se pontificiae electioni immisceret, sed ea a sacerdotibus, Clero et proceribus Ecclesiae perageretur. Post haec, recitata Orientalium episcoporum synodica epistola, ss. Imaginum cultus confirmatus est. « Si, inquit synodus, ad Ssrum consortium venire optamus, profecto haec omnia in honore Ssrum, sive reliquias non solum corporum sed et vestimentorum, sive basilicas nominibus eorum memoratas, sed etiam imagines et vultus illorum, in quolibet loco depictas, celeberrimo honore venerari debemus . . . Crucem pro crucifixo in ea Christo adoramus et amplectimur fideliter. Si quis sacras imagines Domini N. I. Christi, et eius Genitricis atque omnium Ssrum, secundum ss. PPrum statuta venerari noluerint, anathema sit [2] ».

Idem Pontifex minaces litteras dedit ad Ravennatenses contra Michaëlem scrinarium, qui post Sergii episcopi obitum potentia Mauritii ducis Ariminensis et assensu Desiderii regis Langobardorum invaserat ecclesiam Ravennatensem, Leone archidiacono, qui ad eam legitime electus fuerat, in custodiam coniecto. Ravennatenses litteris Pontificis permoti, Leonem restituerunt et intrusum Michaëlem Romam duxerunt [1].

Adversus eumdem Desiderium, regem Langobardorum, Stephanus III imploravit opem Caroli et Carolomanni, hosque nomine s. Petri obtestatus est, ut Apostolicam Sedem contra Langobardos tuerentur, illosque ad reddendas, quas iniuste occupabant, R. Ecclesiae civitates compellerent.

Scribit Anastasius, eumdem Pontificem constituisse, ut omni die dominica missarum sollemnia super altare s. Petri celebrarentur, et *Gloria in excelsis Deo* diceretur *, a septem episcopis cardinalibus hebdomadariis, qui in ecclesia Salvatoris serviebant [2]. Episcopi cardinales dicebantur, qui, proximos urbi episcopatus habentes et R. Ecclesiae cardini innixi, Pontifici celebranti assistebant; qui sic numerantur a Ioanne diacono: Ostiensis, s. Ruffinae, Portuensis, Albanensis, Tusculanensis, Sabinensis et Praenestensis.

79. *Obitus Pipini regis*—Pipinus rex Francorum obiit an. 768. Morti proximus e procerum et episcoporum consensu regnum inter duos suos filios ita divisit, ut Carolus Austrasiam et partem Aquitaniae, Carolomannus reliquas provincias acciperet. Quum Carolomannus an. 771 obiisset, regni eius proceres et episcopi sibi elegerunt Carolum, iam Austrasiae regem, qui sic universa Francorum ditione solus potitus est. Ab eius aetate, utpote rebus maximis illustri, novam epocham auspicamur.

---

1) Baron., ad an. 768.
2) Labbe *Concil.* t. VI, p. 1722.

1) Anast. *Vitae RR. Pontif.*, *Stephan. III.*
*) Bona, *Rer. Liturgicar.* l. II, c. 4, § 5, inquit: «Ratio huius edicti est, quia olim a solo Episcopo *Gloria in excelsis* dici poterat; a Presbyteris vero in solo die Paschatis dicebatur, ut initio libri *Sacramentorum* s. Gregorii legimus: non quia ad Episcopos maxime pertineat Missam celebrare, ut explicat Suarez, t. III, in III part. disput. 83, sect. 1; sed quia re vera sic ferebat mos priscus Ecclesiae, ut soli Episcopi hunc hymnum dicerent, sicut soli in prima populi salutatione dicunt *Pax vobis* iis diebus, quibus *Gloria in excelsis* dici solet». Vid. quoque Sandini, *Vitae RR. Pontificum*, adnotat. 3 *ad Telesphor. Pontif.* IX, et annot. 8 ad *Symmachum Pont.* LIII.
2) Anast. ibid., Sandini, *Vitae RR. Pontificum*, *Stephanus III.*

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EPOCHA SEXTA

A CAROLO M. VSQVE AD PONTIFICATVM S. GREGORII VII, AN. 1073.

PROOEMIVM

In praecedenti epocha vidimus, quomodo diversi populi, qui in Occidente romani imperii provincias occuparunt, ad Ecclesiae gremium fuerint adducti, in locum veteris imperii christiana regna efformarint, et cum antiquis incolis in unam societatem seu civitatem coaluerint. Alios in praesenti epocha nominatim Saxones, Bulgaros, Bohemos, Moravos, Ruthenos, Polonos, Hungaros, Avares, Danos, Suevos, Normannos, ad Religionem christianam aggregatos videbimus. Quum autem nova ista Occidentis regna unam quasi societatem christianam constituerent, anno 800 Leo Pp. III in Carolum M., tanquam Religionis defensorem et pacis publicae protectorem summam dignitatem contulit, eumque imperatorem constituit et unxit. Inde imperii germanico-christiani initia, cui ut supremi arbitri praesidebant RR. Pontifices, et in quo ius publicum, iam antehac in regnis christianis receptum, magis evolutum fuit.

Verum haec sacerdotium inter et imperium concordia et ordinatus rerum publicarum status non perdurarunt; sed, ut in humanis accidit, labente tempore turbata et pene subversa fuerunt. Bella civilia inter Caroli M. successores, frequentes magnatum factiones, principum in res sacras audacia, Normannorum incursiones Ecclesiae et civitatis paci et prosperitati obfuerunt malaque ingentia attulerunt. Inde quippe secutae sunt sacerdotium inter et imperium discordiae, sacrorum iurium contemptus, litterarum et scientiarum iactura, disciplinae detrimentum, ignorantia inter viros etiam ecclesiasticos, morum depravatio.

Verumtamen Divina providentia, quae olim Ecclesiae contra principum furorem, philosophorum invidiam et haereticorum perfidiam tulit opem, illam etiam protexit contra domesticorum flagitia; excitavit viros sincera pietate, fide et fervore plenos, qui ecclesiastica iura et libertatem vindicarunt, restituendae disciplinae et corrigendis moribus operam navarunt, et avitam Fidem non tantum ab erroribus illibatam defenderunt, sed etiam inter populos hactenus non credentes propagarunt.

In Oriente post Iconoclastarum turbas teterrimi ochismatis, quo postea ecclesia Graeca a Romano-catholica avulsa fuit, initia posuit ambitiosus superbusque Photius. At quo magis Graeci a R. Ecclesiae obsequio declinabant, eo infestiora sibi experti sunt arma Turcarum, qui, califarum Saracenorum potentia civilibus bellis attrita, iis praevaluerunt, Perside, Armenia, aliisque regionibus potiti sunt, graecumque imperium ad summas angustias redegerunt.

1. *Carolus M. rex Francorum* (*an.* 771) — Carolus M. an 771 universo Francorum regno solus potitus, regni sui limites magnopere protulit; Langobardos in Italia, Mauros in Hispania, Avares in Hungaria, Slavos in Bohemia, ferocesque Saxones et Danos acie vicit, Ecclesiam protexit, Apostolicae Sedi contra rebelles et hostes opem tulit, eiusque ditionem plurimum auxit, propagandae christianae Religioni inter subactos populos operam praestitit, ad restituendam in populo, clero et in monasteriis disciplinam episcopis auxilium praebuit, instaurandae litterarum et scientiarum culturae animum applicuit. Quibus aliisque rebus gestis, ut videbimus, Magni cognomentum meruit.

2. *Hadrianus I Pontifex* (*an.* 772) — Post Stephanum III, qui obiit an. 772, ad summum pontificatum V° idus februarii evectus fuit Hadrianus I, Romanus, cardinalis

diaconus, pietate ac eruditione commendandus, qui Ecclesiam gubernavit 23 annis et 11 fere mensibus. Is contra Desiderium regem Langobardorum, R. Ecclesiae ditioni infestum, Caroli M. opem imploravit, obtinuitque. Eum tunc in Romana synodo Carolo M. concessisse ius eligendi R. Pontificem et investiendi archiepiscopos et episcopos per singulas provincias, commentum est Sigeberti [1]. An. 781 ambos Caroli M. filios, Pipinum Italiae et Ludovicum Aquitaniae reges a patre creatos, Romae oleo sacro unxit. Irenes augustae eiusque filii Constantini imperatoris et Tharasii patriarchae Cp. votis de convocando generali concilio ad condemnandam Iconoclastarum haeresim et restituendum dogma catholicum assensit, legatosque, qui suo nomine ei praesiderent, misit, ut infra videbimus.

3. *Finis regni Langobardorum* (*an.* 774) — Quum Desiderius rex Langobardorum, spretis omnibus pactis et iuribus, rursus exarchatum Ravennatensem invasisset, varias R. Ecclesiae urbes et castella occupasset, ipsisque Romanis timorem iniiceret, Carolus M. ab Hadriano Pp. interpellatus, legatos misit ad Desiderium, ut eum in ordinem redigeret. Cum vero nihil proficeret, Carolus Alpes cum exercitu superavit, fusisque Langobardorum copiis, Ticinum, quo Desiderius confugerat, obsidione cinxit. Tum Romam ad celebrandum Pascha et honoranda Apostolorum limina progressus est: ab Hadriano Pp. honorifice exceptus, donationes a Pipino patre suo R. Ecclesiae factas, confirmavit auxitque ducatu Spoletano. Hadrianus vero Carolo dono dedit codicem seu collectionem canonum. Carolus deinde bellum contra Langobardos prosecutus, eos superavit, Desiderium interceptum monasterio Corbeiensi inclusit, et an. 774 ditionem Langobardicam sceptro suo subiecit *.

Carolus vix in Galliam regressus erat, quum Rotgandus, quem ducatui Foroiuliensi praefecerat, rebellionem molitus est, omnemque Italiam ad defectionem sollicitabat. Carolus litteris Hadriani Pp. arcessitus, Rotgandum debellavit, rebelles ad obsequium reduxit, et R. Ecclesiae ditionem auxit territorio Sabinensi. An. 787 Carolus rursum in Italiam movit ad compescendam audaciam Arigisii, ducis Beneventani, qui Langobardos ad excutiendum iugum Francicum excitabat. Arigisius adventu Caroli perterritus, se dedidit, fidem ei iuravit et obsides tradidit. Carolus eum in fidem recepit, novisque urbibus et castellis in Tuscia et Campania Apostolicam Sedem donavit [1].

4. *Bellum Saxonicum* — Contra Saxones annis pene 30 belligerandum fuit Carolo. Erant ii natura feroci, ethnicorum rituum cultores et christianae Religioni infensi. Habitabant inter Rhenum et Albim, et per Visurgim dividebantur in Ostphalos et Westphalos; iam a praecedenti saeculo Francorum provincias praedabundi invadere solebant; quamvis a regibus Francorum saepius victi et ad pendendum tributum coacti, quavis data occasione eorum iugum excutiebant et provincias finitimas infestabant. Eorum ad christianam fidem conversio iam a s. Bonifacio aliisque fuerat tentata et nonnulli baptismum susceperant; sed natio deorum cultui addictissima, paullo post Evangelii praecones eiecit. An. 772 Carolus M. copiosum exercitum contra Saxones duxit, eos post atrox utrinque praelium vicit, castrum Eresburgum cepit et famosum idolum Irminsul destruxit.

Saxonum conversio — Saxones victi pacem postularunt et obsides dederunt. Carolus pacem cum eis composuit ea lege, ut missionarii, quos secum duxerat et inter quos erant ss. Lebuinus et Willebardus presbyteri, et Sturmius abbas Fuldensis, inter illos christianam fidem libere praedicarent. Verum an. 774, Carolo M. agente in Italia, Saxones missionarios eiecerunt, contiguas Francorum terras invaserunt, easque ferro et igne vastarunt. Anno sequente Carolus ex Italia redux, rebelles rursum vicit; qui denuo fidem suam ei obligarunt, obsides dederunt, nulloque modo se Evangelii praedicationem impedituros spoponderunt. Carolus vix inde discesserat, quum Saxones iuratam fidem fregerunt; at inopinato eius adventu perterriti, ei ad Lippiam occurrerunt, se eius imperio subiecerunt, iuratam antea fi-

---

[1]) *Chron.* ad an. 773, apud Pistor. *Scriptor. rer. German.* t. I, p. 780. Cf Baron. ad an. 774 et 964; P. de Marca, *Concord. sacerd. et imper.* l. VIII, c. 12; Thomassin, *Disciplin. eccl.* p. II, l. II, c. 10 et 25; Sandini, *Dissert.* XIX.

*) Langobardi in Italia ingressi sunt anno 568, ideoque, regnum Langobardicum duravit tantum ann. 206. Pagius ad an. 774, § 7.

[1]) Anastas. *Vitae RR. Pontif.*, *Hadrianus I;* Eginhard. *Vita Caroli M.*; Regino, *Chronicon*; *Annales Fuldenses*, *Metenses* et *Bertiani.*

dem confirmarunt, et multi cum uxoribus suis et infantibus baptismum susceperunt.

Quum anno sequente (777) Carolus regni comitia celebraret Paderbornae, principes Saxonum ad ea etiam convenerunt, Carolo obsequium praestituri. Multi eorum baptismum postularunt, promittentes, nisi in fide Caroli eiusque filiorum perseverarent, se et sua omnia in arbitrio regis fore. Verumtamen an. 778 rebelles excitati a Witikindo, missionarios rursus eiecerunt, et ad Rhenum usque progressi omnia horrendum in modum depopulati sunt. Carolus rebelles repressit, et an. 780 magnus Saxonum numerus baptismum suscepit. Rex optime sciens, gentem barbaram religione magis quam armis esse domandam, priusquam in Galliam regrederetur, illis episcopos et presbyteros dedit, indicato singulis ad erudiendum populum certo regionis spatio. Ex quo tempore christiana fides celerius inter Saxones propagata est.

Quamvis semper victi et nonnunquam severe castigati, novas adhuc rebelliones tentarunt. Anno autem 785 rebellionum duces Witikindus et Albio Attiniacum ad Carolum venerunt, se ei submiserunt et baptizati sunt. Carolus christianae Religioni potius quam suo imperio Saxones subditos cupiens, illam ubique inter eos propagandam curavit. Witikindi et Albionis exemplo Saxones passim, proceres et plebeii, deorum cultum abiecerunt et baptismum postularunt; ecclesiae multae cum monasteriis extructae sunt, et instituti episcopatus Osnabrugensis, Mindensis, Verdensis et Bremensis, quibus an. 795 Paderbornensis, et an. 804 Monasteriensis additi sunt.

An. 793 Saxones ultra Albim consedentes et adhuc ethnici, alios infra Albim ad rebellionem excitare coeperunt; sed Carolus M. mox non tantum inter hos ordinem restituit, verum an. 796 Albim transgressus, omnes etiam illic Saxones subegit. Posthac adhuc sepius rebelles, sed confestim repressi, demum an. 803 sinceriorem fidem Carolo iurarunt. Tunc bello finis constitutus est, et Saxones in christiana Religione perseverarunt[1].

5. *Avarum conversio* — Victor etiam extitit Carolus M. de Avaribus, alias Hunnis, incolentibus antiquam Pannoniam in hodierna Hungaria et Austria infra Anasum, quo a Bavaris separabantur. Cum illi etiam Francorum fines infestarent, Carolus M. ab anno 791 contra eosdem bellum gessit eo successu, ut intra 6 annos eorum terras usque ad Arabonam et Dravum sibi subiecerit. Sollicitus de adducendis novis subditis ad christianam Religionem, presbyteros ad eos mittendos curavit, qui eosdem erudirent. Avares passim Fidem et baptismum susceperunt. Optime de eorum conversione meruit Arno, episcopus Salisburgensis, cui Avarum regio in spiritualibus subiecta fuit, cuiusque sedes ideo metropolitica iura accepit. Arno non tantum Avarum, Francis subditorum, sed etiam Slavorum Carinthiorum, quibus iam sub decessore suo s. Virgilio Evangelium fuerat annuntiatum, terras peragravit, ubique Fidem praedicans, ecclesias erigens et presbyteros constituens. Vnde effectum est, ut christiana Religio illic longe lateque fuerit propagata, et inde etiam ad alios populos Slavos conterminos delata [1].

6. *Ecclesiae status in Oriente*—In Oriente imperator Constantinus Copronymus usque ad an. 775, quo extinctus est, sacris Imaginibus earumque cultoribus bellum intulit. Leo IV, eius filius et successor, patrem et avum suum in iconoclastica haeresi imitatus est. Eo autem an. 780 extincto, imperium accepit Constantinus VI decennis sub tutela matris suae Irenes, quae pacem Ecclesiae restituendam curavit.

7. *Concilium Nicaenum II, generale VII* (*an.* 786-87) — Irene augusta rebus imperii aliquantum compositis, cum filio suo Constantino et Tharasio, an. 784 ad sedem Cp. evecto, contulit de aptiori via extirpandae haereseos iconoclasticae et restituendi dogmatis catholici. Placuit via concilii generalis. Vnde litteras supplices dederunt ad Adrianum Pp. I, ut convocationem generalis concilii adprobaret, illudque praesentia sua cohonestaret. Pontifex concilii celebrationi assensit datis ad eos litteris, in quibus laudata eorumdem erga Apostolicam Sedem obedientia, ss. Imaginum cultum egregie vindicavit. Praeterea Petrum presbyterum et Petrum abbatem Constantinopolim legavit, ut vice sui concilio praesiderent [2].

Concilium inchoatum est Constantinopoli an. 786; sed suborta praetorianorum militum, haeresi infectorum, seditione, illius celebra-

---

[1]) Eginhard. *Vita Caroli M.*, et *Annal.*; item, *Annales Fuldenses*, *Bertiniani*, *Laurissenses* et *Laurishamenses*.

[1]) *Annales Francorum* et *Laurissenses*; item, *Vita s. Rudberti*, apud Canisium, *Lection. antiquit.* t. III, p. 11.

[2]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 32 et 99.

tio dilata est in annum sequentem. Itaque turbis compositis, an. 787 concilium resumptum fuit Nicaeae in Bithynia. Interfuerunt 350 episcopi, multi abbates et proceres. Politianus patriarcha Alexandrinus, Theodorus Antiochenus et Elias Hierosolymitanus, tyrannide Saracenorum praepediti, legatos miserunt, qui de traditione suarum ecclesiarum circa ss. Imaginum cultum testarentur. Praesederunt duo Apostolicae Sedis legati, ut ex actis Concilii patet [1]. Habitae sunt 7 actiones seu sessiones. Actione 1ª, post elegantem Tharasii Cp. orationem, recitatae sunt litterae Constantini imperatoris et Irenes augustae, quibus inter alia mandabatur, ut secundum consuetudinem synodicam litterae Hadriani Pp. publice legerentur. Deinde varii episcopi, eiurata haeresi et poenitentia exhibita, in sacrum consessum admissi sunt. Act. 2ª lectae sunt Hadriani Pp. litterae; quibus ss. Imaginum causa explicabatur, et legatis postulantibus, num sancta synodus eas reciperet, respondit synodus: *Sequimur, recipimus et probamus*. Act. 3ª lectae sunt litterae Tharasii patriarchae ad caeteros Orientis patriarchas, horumque responsiones, et episcopi plures, qui lapsi fuerant, in sedes suas restituti sunt. Act. 4ª testimonia bene multa e ss. Scripturis et Patribus prolata sunt ad probandum legitimum ss. Imaginum cultum; anathemata dicta sunt in haereticos Iconoclastas, et edita Fidei professio, cui singuli episcopi post Apostolicae Sedis legatos subscripserunt. Act. 5ª probatum est, Iconoclastas haeresim hausisse a Iudaeis, Manichaeis, Saracenis, aliisque. Act. 6ª acta pseudo-synodi Cp. sub Constantino Copronymo proscripta sunt. Act. 7ª sex praecedentia concilia oecumenica confirmata sunt, et definitum, ss. Imaginibus honorariam adorationem, non tamen veram latriam esse exhibendam. « His ita se habentibus, inquit synodus, regiaque incedentes via, et sequentes divinitus inspiratum ss. PP. nostrorum magisterium ac catholicae traditionem Ecclesiae, definimus in omni certitudine et diligentia, sicut figuram pretiosae ac vivificae Crucis, ita venerabiles ac ss. Imagines proponendas, tam quae de coloribus et tessellis, quam quae ex alia materia... Maxime Imaginem Domini Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, dein intemeratae Dominae nostrae sanctae Dei Genitricis, venerandorum Angelorum et omnium Ssrum. virorum. Quo scilicet per hanc imaginum pictarum inspectionem, omnes qui contemplantur, ad prototyporum memoriam et desiderium veniant, illisque salutationem et honorariam adorationem exhibeant, non tamen quae secundum fidem est, veram latriam, quae solum divinae naturae competit; ita ut istis, sicut figurae pretiosae et vivificae Crucis et ss. Evangeliis et reliquis sacris monumentis, incensorum et luminum oblatio ad honorem harum efficiendum exhibeatur, quemadmodum et antiquis piae consuetudinis erat. Imaginis enim honor ad primitivum transit... ».

Praeterea concilium edidit 22 canones, spectantes potissimum rem hierarchicam, liturgicam et disciplinarem [1]. Quibus absolutis, episcopi ab augustis vocati sunt Constantinopolim, ubi sollemni ritu inter effusas acclamationes concilii decreta recitata fuerunt. Tharasius Cp. litteras scipsit ad Hadrianum Pp. ut eum de concilii gestis et consensione in dogma, antea ab eo predicatum, certiorem redderet. Pontifex post legatorum suorum reditum concilii acta suscepit et e graeco in latinum verti iussit [2].

Sic regnantibus Constantino et Irene ss. Imaginum cultus restitutus fuit; sed in Occidente, idest in Galliis occasione huius concilii graves disceptationes excitatae sunt.

8. *Libri Carolini et synodus Francofordiensis* — Vbi primum concilii Nicaeni acta ad Gallos adlata sunt, multi offensi fuerunt perinde ac si in illo non relativus sed absolutus et latriae cultus, soli Deo debitus ss. Imaginibus fuisset assertus. Provenit hic Francorum error tum e prava actorum concilii Nicaeni, cui nullus eorum interfuerat, versione latina, pluriumque factorum ignorantia, tum ex ambiguo vocabulo *adorationis*, in concilio Nicaeno a Graecis usurpato, quo hi non veram latriam sed salutationem et adorationem honorariam intelligebant, ut expresse distinxerunt in suo decreto seu definitione dogmatica.

Brevi post (790) auctore anonymo prodierunt libri 4, dicti *Carolini*, quod Caroli M.

1) Cf Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. VIII, diss. 3. Errat profecto Photius, dum l. VII *De synodis* scribit, Tharasium huic concilio praesedisse; is solum, quia exercitatissimus et peritissimus linguae graecae, de legatorum assensu concilium oratione inchoavit et interlocutionibus direxit.

1) Labbe, *Concil.* t. VII.

2) Cf A. Muzzarelli, *De auctoritate R. Pontif.* t. II, c. 11; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. II, c. 2-3.

nomine et forsan hortatu fuerint editi[1]. In iis concilii Nicaeni acta ad immoderatam criticam censuramque exigebantur et plus aequo perstringebantur, quasi absolutus ss. Imaginum cultus in iisdem foret praescriptus. Disputabant autem Franci de concilio Nicaeno non tanquam de oecumenica sed nationali Graecorum synodo, quod vix ulli episcopi Latini ei interfuissent, et Hadrianus Pp. illud necdum sollemni ritu, missis ad universam Ecclesiam litteris, confirmasset aut ut oecumenicum concilium proposuisset.

Carolus M. ad sedandas controversias, occasione concilii Nicaeni et haereseos Adoptianorum, de qua mox dicemus, exortas, an. 794 numerosam episcoporum synodum ex universo regno suo congregavit Francofordiae ad Moenum. Editi in ea sunt 56 canones; quorum 1° damnata fuit haeresis Adoptianorum; 2° reprobata fuit doctrina eorum, qui ss. Imaginibus, eamque ac Deificae Trinitati, adorationem impendendam dicebant; quam doctrinam Patres Francofordienses in concilio Nicaeno definitam fuisse, falso putabant. «Allata est in medium, inquiunt, quaestio de nova Graecorum synodo (*ita Franci tunc appellabant concilium Nicaenum II*), quam de adorandis imaginibus Constantinopoli fecerunt; in qua scriptum habebatur, ut qui imaginibus Ssrum, ita ut Deificae Trinitati, servitium aut adorationem non impenderent, anathema iudicarentur. Qui supra ss. Patres nostri omnimodis adorationem et servitutem renuentes contempserunt, atque consentientes condemnaverunt». Caeteri canones ad disciplinam spectant [2].

Hadrianus Pp. prolixam scripsit epistolam ad Carolum M., in qua ad singula capita *librorum Carolinorum* respondit et antiquam doctrinam de ss. Imaginum cultu explicavit, cui cum consentanea esset concilii Nicaeni definitio, se illud suscepisse significavit [3]. Certa tamen prudentia usus, censuit, ad tempus abstinendum ab obligandis Francis ad recipiendum concilium Nicaenum tanquam oecumenicum, donec ii, rebus melius perspectis, errorem facti, in quo versabantur, deponerent. Hinc factum est, ut nonnisi post plures annos Franco-Galli, rem melius edocti, concilium VII susceperint [1].

9. *Adoptianorum haeresis* — In Hispania errorem gravissimum propagarunt Felix episcopus Vrgellitanus et Elipandus archiepisc. Toletanus. Felix an. 782 ab Elipando consultus, an Christus secundum humanam naturam, seu quatenus homo est, proprius an solum adoptivus Dei Filius credendus atque dicendus sit, respondit, dicendum esse adoptivum. Felici facile assensit Elipandus. Ambo hanc doctrinam ore et scripto propugnarunt, et haereseos Adoptianorum auctores fuerunt. Erat haec doctrina nestorianae haereseos instauratio; quum enim adoptionis et filiationis terminus afficiat personam, si Christus, qua homo, esset solum adoptivus Dei Filius, consequeretur, non tantum naturam sed etiam personam humanam in Christo ad divinae consortium fuisse assumptam, duosque in eo esse distinguendos Dei Filios, proprium et adoptivum [2].

Brevi tempore multi in Hispania et in Gallia meridionali tum episcopi, presbyteri et monachi, tum laici, Felicis et Elipandi doctrinam amplexi sunt. Eam vero scriptis confutarunt Etherius Episcopus Vxamensis et Beatus presbyter. Eodem tempore Hadrianus Pp. episcopos Hispanos litteris monuit, ut sibi ab Elipandi errore caventes, constanter perseverarent in avita doctrina, quae confitetur, Christum esse proprium et unigenitum Dei Filium, ita ut idem sit Filius Dei qui Filius hominis [3]. Carolus M., cum sedes Vrgellensis esset sita in suis Hispaniae terris, et error etiam in Galliam penetrasset, an. 792 synodum coëgit Ratisbonae, in qua Felix, iussu regis accersitus, erroris convictus fuit. A rege missus Romam, coram Hadriano Pp. haeresim abiuravit. Verum in Hispaniam redux, errorem resumpsit et una cum Elipando aliisque adoptianis Hispaniae

---

[1]) Disputant eruditi, quis fuerit auctor *librorum Carolinorum*. Videsis Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. VIII, diss. 6; Gretser. *Historia s. Crucis*, part. II; Le Coint, *Annales* ad an. 794.

[2]) Labbe, loc. cit. p. 1013.

[3]) Ibid. p. 914.

[1]) Ea, quae Dallaeus et alii e libris Carolinis et e synodo Francofordiensi opponere conati sunt contra catholicam doctrinam de sacrarum Imaginum cultu, confutata reperies apud Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec VIII, diss. VI, § 7-8; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, p. 11, c. 4; etc.

[2]) Errant profecto Walchius, *Hist. Adoptianor.*, et Basnagius, apud Canisium, *Lect. antiquit.* t. II, p. 284, dicentes, hanc controversiam in mera logomachia et diversa verborum acceptione atque explicatione fuisse positam. Videsis Natal. Alex. loc. cit. diss. VII; I. F. Madris. *Dissert. de haeresi Feliciana et Elipandiana*, apud Zachar. *Thesaur. theol.* t. IX, p. 353.

[3]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1014.

episcopis propagare conatus est. Quapropter an. 794 in copiosa synodo Francofordiensi Felicis et Elipandi doctrina tanquam impia et nefanda haeresis damnata fuit, et perseverantibus in ea anathema dictum [1]. Post haec Carolus M. Leidradum episcopum Lugdunensem et duos alios sacerdotes in subiectam sibi Hispaniae partem misit, ut Adoptianos ad catholicam veritatem reducerent, quod ii optimo cum successu fecerunt. Felix ipse anno 799 Aquisgrani rursus haeresim abiecit, et an. 818 Lugduni obiit. Elipandus iam ante illum in Maurorum terris decesserat. Cum illis Adoptianorum factio disparuit [2].

10. *Rerum status in Hispania* — Alphonso, cognomento catholico, qui in Hispania christianum Asturiae regnum magnopere auxit, an. 757 defuncto, successerat Froila. Hunc an. 768 excepit Aurelius, cui an. 775 successit Sila, qui regnavit usque ad an. 783. Erant tunc temporis inter emiras Maurorum in Hispania discordiae magnae et concertationes de summo imperio, quibus bene usi sunt nominati principes ad proferendos regni sui limites. An. 777 Solimanus, emira Caesaraugustae, Caroli M. opem imploravit contra Abd-el-Raham, qui summum Maurorum principatum in Hispania arripuerat. Carolus christianorum in Hispania conditioni consultum cupiens, expeditionem in illam suscepit; et superatis Pyreneis, omnes provincias usque ad Iberum occupavit. Emirae se Carolo dederunt, quos is in fidem recepit. Verum Carolo propter Saxonum rebellionem ex Hispania evocato, Abd-el-Raham omnem fere terram usque ad montes Pyreneos sub potestatem suam redegit. Hunc califam an. 788 excepit Hescham, qui regnavit usque ad an. 796, et contra Francos et Asturices prosperum bellum gessit. In Asturia post Silam, an. 783 defunctum, regnavit Maugaretus, qui scelestissimam pactionem cum Mauris iniit. Eum an. 789 excepit Veremundus diaconus, qui biennio post regnum cessit Alphonso II, cognomine Casto. Hic contra Mauros prospere certavit, labentem regni sui statum restituit, tum religionis et liberalitatis tum bellicae artis laude suis carus et exteris formidabilis, regnavit usque ad annum 844.

Iis porro bellis, quae annis multis gesta sunt, ecclesiarum status in Hispania multum perturbatus fuit.

11. *Scriptores ecclesiastici* — Scriptoribus autem, qui sub exitum huius saeculi floruerunt, adnumerandi sunt qui sequuntur: Georgius, monachus et Tharasii Cp. syncellus, qui *Chronicon* scripsit ab exordio mundi usque ad initia Diocletiani imperatoris [1]; s. Theophanes abbas, illustri genere Constantinopoli natus et pro ss. Imaginum cultu anno 818 in exilio defunctus, qui reliquit *Chronographiam* ab initiis Diocletiani imperatoris usque ad annum 813 [2]; Paulus Warnefridus, gente Langobardus, ecclesiae Aquileiensis diaconus, Desiderio Langobardorum regi a secretis, deinde monachus Casinensis, qui praeter alia edidit *Historiae Langobardorum* libros sex et continuationem historiae *Miscellae* Eutropii [3]; s. Paulinus, episcopus Aquileiensis, qui scripsit libellum sacrosyllabum *de SS. Trinitate* adversus Elipandum Toletanum, libros 3 contra Felicem Vrgellitanum, et alia [4]; Alcuinus, gente Anglus, ecclesiae Eboracensis diaconus, litterarum atque scientiarum tum sacrarum tum profanarum peritus, qui a Carolo M. in Galliam invitatus, ei potentissimam opem tulit in restaurandis litteris et scientiis, multos discipulos informavit, eruditionis fama celebres, reliquitque epistolas plurimas, expositiones et commentaria in s. Scripturam, libros *de SS. Trinitate, de processione Spiritus S. a Patre et Filio,* aliosque contra Felicem et Elipandum [5].

Prodierunt etiam hoc ipso saeculo auctoribus incertis liber *Diurnus* RR. Pontificum, ad veterem historiam Ecclesiae illustrandam utilissimus [6], et *Ordo* romanus de divinis officiis et ministeriis [7].

12. *Leo III Pontifex* (*an.* 795) — Hadrianus VIII° cal. ianuarii 795 decessit, cum annos tres et viginti, menses decem, et dies septemdecim in Pontificatu confecisset, ita Carolo M. carus, ut audita eius morte non temperaverit a lacrymis [*]. Postridie obitus Ha-

---

1) Labbe, loc. cit. p. 1013.

2) *Annal. Francorum, Metens.* et *Loisel.*; Paulinus et Alcuinus, *LL. contra Felicem et Elipandum.*

1) Edidit I. Goar, Paris. 1652, in-fol.

2) Prodiit cum notis Goar et Combefis, Paris. 1655, in-fol.

3) Extant in *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XIII, et apud Muratori, *Scriptor. rer. Ital.* t. I.

4) Edidit Madrisius, Venet. 1737, in-fol.

5) Edidit Forben., Ratisbon. 1777, 2 voll. in-fol.

6) Edidit cum notis et dissertationibus I. Garnier, 1680, in-4°.

7) Cf Mabillon, *Commentar. in Ord. Roman.*

*) Eginhardus, in *Vita Caroli M.* c. 19. Anasta-

driani eo ipso die, quo sepulturae mandatus est, unanimi cleri populique consensu suffectus est Leo III, Romanus, et Ecclesiae Romanae presbyter, eruditione morumque integritate clarissimus, qui sedit usque ad an. 816. Is mox electionem suam significavit Carolo Francorum Regi, eum hortatus est, ut Romanam Ecclesiam tueri pergeret, ei patriciatus romani honorem et ius seu defensionem R. Ecclesiae et Vrbis confirmavit; ideoque ad eumdem misit vexillum Vrbis cum clavibus confessionis s. Petri seu e sepulcro Petri acceptis. Quorum insignium duorum altero quidem civilis, altero vero Ecclesiasticae rei defendendae facultas Carolo deferebatur *. Anno vero 799 Paschalis primicerius et Campulus sacellarius R. Ecclesiae, inique ferentes, Leonem III in pontificatu sibi fuisse praelatum, nefarios homines excitarunt, qui Pontificem, ad litanias maiores seu supplicationem pergentem, in via aggressi sunt, multisque vulneribus affectum in custodiam detruserunt. Leo Pp. paulo post amicorum ope e custodia eductus, in Galliam ad Carolum M. confugit. Carolus Pontificem Romam reduxit et gratulantibus Romanis in locum suum restituit. Praeterea in causa Leonis, ab adversariis falso accusati, archiepiscoporum, episcoporum et abbatum, Italorum et Gallorum, synodum coëgit. Illi vero omnes contestati sunt, se non posse iudices esse Pontificis. «Nos, inquiunt, Sedem Apostolicam, quae est caput omnium Dei ecclesiarum, iudicare non audemus; nam ab ipsa nos omnes et vicario suo iudicamur; ipsa autem a nemine iudicatur, quemadmodum antiquitus mos fuit; sed sicut ipse Summus Pontifex censuerit, canonice obediemus». Quapropter Leo III s. Evangelia amplexus, ambonem conscendit, et coram omnibus ordinibus se ab affictis sibi criminibus iuramento purgavit [1].

Post paucos annos idem Pontifex rogatu Caroli se contulit Mantuam, inquisiturus, an reipsa illic, ut fama erat, reperiretur spongia, a Longino, qui latus Christi Domino transfixerat, sanguine Salvatoris imbuta. Inde Leo Pp. transiit in Galliam, ut ad Carolum de eadem re referret [2]. Ab eodem honorifice exceptus, Natalem Domini cum eo celebravit apud Carisiacum. Inde per Bavariam regressus est in Italiam.

Pontificem, cum in Germania consisteret, petente Carolo, B. Suitbertum sollemni ritu in Ss. album retulisse, hancque esse primam sollemnem canonizationem, aliqui scripserunt, permoti epistola s. Ludgeri, episcopi Monasteriensis, quam recitat Baronius [3]. At istam narrationem esse falsam et epistolam Lugderi supposititiam, iam dudum eruditi ostenderunt [4].

13. *Carolus M. imperator* (*an.* 800) — Leo Pp. III a Carolo M. in locum suum, ut

---

sius, t. I, in *Vita Hadriani I*, refert eum fecisse pharum maiorem in Ecclesia s. Petri in typum Crucis, qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille trecentas et septuaginta; et constituisse, ut quatuor vicibus in anno accendatur, idest in Nativitate Domini, in Paschate, in natali Apostolorum, et in natali Pontificis.

*) Nicolaus Alemannus, *De Lateranensibus Parietinis*, c. 14, in *Thesauro Antiquitatum et Historiarum Italiae* t. VIII, part. 4. «Nec audiendi sunt Novatores, qui Carolum per Claves Confessionis s. Petri in possessionem Romanae Ecclesiae immissum volunt»; ita Cointius ad an. 796, § 24. Ad rem advertit Andreas Victorellus, in *Addition* ad Ciaconium in *Vita Leonis III*, Alemannum secutus, claves Confessionis s. Petri a Leone missas ad Carolum non fuisse *thecas Reliquiis refertas*, ut visum est Bellarmino, *De Translatione Imperii* l. I, c. 13, et Baronio, ad an. 796, § 16, sed veras claves, quae Vaticanae Ecclesiae fores claudebant et reserabant, vel monumenti Principis Apostolorum penetralia servabant. Id enim fecit Gregorius III, cum Carolo Martello Vrbanam contulit praefecturam, petiitque ab eo, ut Romanae Ecclesiae susciperet defensionem: indicabat autem ea re Gregorius se Carolo Martello defendendae Ecclesiae negotium tribuere; et nihil tam sanctum Romae reperiri, quod sub eius tutela et praesidio esse, non exoptaret. Abrahamus Bzovius autem, *De Rom. Pont.* apud Rocabertum t. I *Bibliothecae Pontificiae*, subiungit: *Falsi Novatores, qui ex eo quod Leo III Carolo M. claves aureas ex Sepulcro s. Petri de more acceptas, et vexillum Romanae Vrbis miserit, per claves Carolum in possessionem Romanae Ecclesiae, et per vexillum Romanae Vrbis immissum affirmant, ignorantes miseri, vexillum tamquam Defensori Ecclesiae, Claves autem velut religioso reliquiarum cultori missas ritu prisco esse; cum ea non tantum Imperatoribus, verum et aliis Principibus Christianis, quibus nihil iuris in Ecclesiam Romanam est, temporibus Gregorii causa devotionis mitterentur.* Eadem ante Bzovium scripserat Baronius ad an. 796, § 16. Eodem modo loquitur Pagius ad an. eundem n. 4.

1) Anastas. *Vitae RR. Pontif.*, *Leo III.*

2) Baronius et Pagi, ad an. 804. De guttulis sanguinis Christi Domini, quae Mantuae vel in aliis nonnullis ecclesiis conservantur, videsis s. Thomam, *Summa*, part. III, q. 54, a. 2, ad 3; Card. de Lugo, *Disput.* 14 *de Incarnat.* sect. 6, n. 41; Benedicti XIV *De Beatif. et canonizat.* l. IV, part. 2, c. 7; Honorat. a s. Maria, *Animadvers. in usum et regul. crit.*

3) *Annal.* ad an. 804.

4) Cf Benedict. XIV, loc. cit. l. I, c. 7 e 8.

supra diximus, restitutus; ut hunc principem de Ecclesia optime meritum, novo beneficio ad illius defensionem excitaret, an. 800 festo die natalis Domini in basilica s. Petri eum Romanorum imperatorem salutavit, et acclamantibus Romanis oleo sacro inauguravit atque pretiosissima corona decoravit[1].— Quare ipse omisso Patricii nomine Imperator et Augustus appellatus est *.

Tali modo Leo III imperium romanum, iam abhinc 300 et amplius annis in Occidente extinctum, instauravit,—atque ita Romanum Imperium ob destitutum a Graeco Imperatore Ecclesiae patrocinium, pervenit ad Francos**. Complectebatur istud imperium in primis haec duo: officium tuendae Ecclesiae contra infideles, haereticos et seditiosos, atque summam dignitatem seu honoris primatum supra christianos principes; adeo ut Carolus M. eiusque successores, a RR. Pontificibus uncti et inaugurati, praeter augustum nomen et imperialia insignia in republica seu societate christiana acciperent maiestatem, et Ecclesiae universae praesertim Romanae tutores et societatis christianae protectores constituerentur[1]—Cum Carolus Imperator Roma digressus Spoleti degeret, terra ingenti concussa motu tectum Basilicae s. Pauli Romae excussit, quarumdam urbium Italiae partes diruit, montes etiam prostravit. Ob id institutum est a Leone, ut praecedentibus tribus Ascensionem diebus supplicationes ad diversa templa haberentur; quam rem Mamertus Episcopus Viennensis in Gallia in Ecclesiam suam primus intulerat, seque pariter ingentis quondam terraemotus periculo liberaverat *.

---

[1]) Anast. *Vitae RR. Pontif., Leo III*; Eginhard. *Vita Caroli M., Annales Laurissenses, Bertiniani*, etc.

*) *Annal. Laureshamens* etc. Carolus M. primus inter Imperatores Occidentis a Leone III esollemni ritu inauguratus est. Eius exmplo Ludovicus Pius a Stephano IV, Lotharius eius filius a Paschali I an. 823, Ludovicus II Lothario genitus, an. 850 a Leone IV, et deinde alii. Non enim Francorum reges se Imperatoris nomine appellarunt, antequam Romae a summo Pontifice sacro oleo inungerentur. Ludovicus II, in *Epist.* ad Basilium Macedonem, Graecorum Imperatorem, inquit: *Matrem omnium Ecclesiarum Dei defendendam atque sublimandam suscepimus, ex qua et regnandi prius, et postmodum imperandi auctoritatem prosapiae nostrae seminarium sumpsit. Nam Francorum Principes primo Reges, deinde vero Imperatores dicti sunt, ii dumtaxat, qui a Romano Pontifice ad hoc oleo sancto perfusi sunt;* apud Baronium ad an. 871, n. 59. Germani postea Imperatores semel, iterum, ac tertio inaugurari consueverunt. Siquidem Aquisgranae primum imponitur ipsis corona argentea, tamquam Germaniae regibus; deinde Mediolani ferrea, ut Regibus Langobardorum; postremo aurea Romae, ut Imperatoribus. Ritus et coeremonias describit Ludovicus Antonius Muratorius in *Comment. De Corona ferrea* c. 16. Vide etiam Edmundum Martene, *De Antiquis Ecclesiae ritibus*, l. II, c. 9. Albertus Krantzius, l. I. *Metropolis* c. 14, animadvertit quod *olim Imperatores non passi vivere Pontifices ad supplicia devovebant, et Graeculi, postquam apud eos extincta stirpe* Constantini, *et deinde* Magni Theodosii, *non habuere Romanum Pontificem, nisi quem ipsi confirmassent. Mutatae sunt rerum vices, ut non habeatur Imperator, nisi quem Romanus Pontifex confirmarit et consecrarit.* Quod media praesertim aetate adamussim observatum scimus.

**) Nicolaus Alemannus, Op. cit. c. 15, haec habet: *Transferendi causas Imperii tres potissimum habuit* Leo *habuerunt eius praedecessores iam inde* a Gregorio II. *Quod Orientis Imperatores pessum Religionem dedissent; quod Pontificum Maximorum neglecta defensione hostes evasissent, quod iura Ecclesiae Romanae per scelus occupassent.* Ludovicus Augustus Basilio Macedoni sic exprobravit religionis crimen: *Sicut nos Christiani per fidem Christi Abrahae semen existimus, et Iudaei per perfidiam Abrahae filii esse desierunt; ita quoque nos propter orthodoxiam, idest bonam opinionem, regimen Imperii Romani suscepimus. Graeci vero propter cacodoxiam, videlicet malam opinionem, Romanorum Imperatores existere cessaverunt.* Epist. ad eundem Basilium apud Baronium ad an. 871, § 61. De instauratione Imperii Occidentalis facta a Leone III fuse disserit Cardinalis Sfondratus in *Gallia vindicata*, Dissert. 2, § 2, n. 7; Bellarminus, *De translatione Imperii a Graecis ad Francos*, et Cardinalis Petra, *Comment. ad Constitut. Apostolicas*, t. III, n. 7. Vid. quoque Sandini, in adnot. 4 *ad s. Simplicium Pp.*

[1]) Bellarmin. *De translatione imperii;* Sfondrat. *Gallia vindicata*, diss. 2; Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. IX, diss. 1, cum animadversionibus Roncagliae et Mansi.

*) Sigonius, *De Regno Italiae* l. IV, ad an. 801. Ordericus Vitalis, *Hist. eccl.* l. II, scribit: *Post haec Indictione IX, II° cal. maii terraemotus magnus factus est, et totam Ecclesiam s. Pauli Apostoli diruit, quam Leo Papa optime reparavit. Litanias quoque idem Praesul tribus diebus ante Ascensionem Domini iussit celebrari. Nullus praedecessorum eius in Ecclesiis Sanctorum et ornamentis vel aliis necessariis rebus plusquam ille operatus est.* Has vero Litanias sancti Patres non equitando, non vestibus praetiosis utendo, sed in cinere et cilicio, sicut et Maiorem Litaniam observari statuerunt. Vide Micrologum, Op. cit. c. 57, t. XVIII *Bibliothecae Patrum*, Hugonem Menardum in *Observat. ad librum Sacramentorum* s. Gregorii p. 393, Bonam, *De Divina Psalmodia*, c. 14, § 4, Mabillonium, *De Liturgia Gallicana*, p. 152, et Edmundum Martene, *De Divinis Officiis*, c. 27. Antiquissimum esse Litaniarum seu supplicationum publicarum usum, probat s. Ambrosius, *Epist.* 40, § 16, t. II; sed recte observat Iac. Sirmondus, in Observat. in Sidonium Apollinarem l. V *Epist.* 14, quod frustra laborant, qui propterea quod Litanias

Amplissimum porro erat Caroli M. imperium; in sua quippe potestate tenuit universam Galliam, in Hispania quidquid occurrit a Pyreneis usque ad Iberum, in Italia priscam ditionem Langobardicam cum Istria, Liburnia et insula Corsica, per Germaniam, Frisiam, Saxoniam, aliasque regiones imperii sui fines protulit usque ad Eideram, mare Balticum, Albim, Arabonam et Adriam. Tanta erat nominis eius fama, ut Saracenorum califa Aaron-al-Raschid eum legationibus muneribusque honorarit, missisque s. Sepulcri clavibus et vexillo dominum s. Sepulcri constituerit [1].

Carolus potestate sua ad Religionis et reipublicae prosperitatem usus est. Nihil neglexit eorum, quae erant principis christiani, ut subacti populi barbari ab idolorum cultu et saeva vivendi ratione ad Religionem christianam et vitam humaniorem perducerentur. Ecclesias et monasteria muneribus et privilegiis decoravit. Quanta sollicitudine interiorem imperii statum composuerit, constat ex eius Capitulariis. Condita sunt haec Capitularia in comitiis tum ecclesiasticorum, episcoporum et abbatum, tum laicorum procerum; ideo et ecclesiasticas et civiles leges complectuntur. Eae autem leges, quae ad ecclesiasticas personas et res spectant, pleraeque excerptae sunt e Conciliorum canonibus et Pontificum decretis [2]. Vtque leges sacrae et civiles ubique custodirentur, per provincias constituti sunt *Missi dominici*, electi ex utroque ecclesiasticorum et laicorum procerum ordine. Hi de legum observantia in provinciis, de episcopis, abbatibus, monachis, magistratibus et aliis, de eorum inter se concordia et dissidiis, de criminibus inquirebant, querelas excipiebant, et quotannis legationis suae rationem in comitiis reddebant [1]. Litterarum, scientiarum et artium studium atque culturam Carolus insigniter promovit; in urbibus et pagis scholas excitandas curavit; cum episcopis et abbatibus egit ut erigerentur ss. Litterarum et scientiarum scholae in ecclesiis cathedralibus et monasteriis; bibliothecas existentes auxit, novasque creavit; viros eruditos nominatim celebrem Alcuinum in regnum suum arcessivit, magistros constituit, praemio et honore affecit [2]. Quanta autem emolumenta inde in litterarum et scientiarum culturam et prosperitatem redundarint, quisque facile colligit; et sat comprobant viri docti, in his scholis instituti, inter quos Theganus episcopus Trevirensis, Nithardus abbas, Walafridus Strabo, Paschasius Radbertus, Rabanus Maurus, aliique.

14. *Synodi Gallici* — An. 802 Carolus M. ad communem omnium imperii ordinum reformationem conventum generalem indixit Aquisgrani. In eo, post praestitum imperatori fidei sacramentum, lecta sunt Conciliorum et Pontificum decreta, regula s. Benedicti et regni leges. Sancitum est, ut quisque pro loco et ordine suo ea diligenter servaret, et quae contra irrepserant, in clero secundum sacros canones, in monachis secundum regulam s. Benedicti, in comitibus et populo secundum regni leges corrigerentur. Episcopi ad instructionem sacerdotum ediderunt *Capitulare* constans 22 articulis. Imperator etiam nonnulla Capitularia promulgavit, in quibus inter alia de consilio Leonis Pp. constitutum est, ut chorepiscopi nihil agere auderent eorum, quae erant ministerii episcopalis, et deinceps chorepiscopi non constituerentur, ut episcopi et sacerdotes immunes essent ab expeditionibus bellicis, et in exercitu non forent nisi duo episcopi cum aliquot sacerdotibus, qui Sacra ministrarent [3].

Episcopi etiam imperatoris mandato per provincias synodos celebrarunt ad reformandos in clero et in populo mores. Ad id anno 813 synodos 5 in Gallia coactas legimus, nimirum Arelatensem, Moguntiacam, Rhemensem, Turonensem et Cabilonensem, in qui-

supplicationesque ante Mamertum in Ecclesia extitisse legunt; ideo illum Rogationum non primum auctorem, sed restauratorem dici volunt. Neque enim quaestio est, an primus Litaniarum usum in Ecclesiam invexerit, quem constat multo antiquiorem fuisse; sed an eas Mamertus instituerit, quae ante Ascensionem Domini celebrantur, Rogationesque propria iam voce nuncupantur. In quo omnes consentiunt, et Sidonii verba dubitari non sinunt, quae huiusmodi sunt: *quarum Rogationum nobis sollemnitatem primus Mamertus Pater et Pontifex reverentissimo exemplo, utilissimo experimento invenit, instituit, invexit.* Heic non abs re est adiungere ex Benedicto XIV, *De Servor. Dei Beatif. et Beator. Canoniz.* l. IV, part. 2. c. 10, n. 1, quod Litaniae nomen quandoque significat processionem, aliquando quodcumque genus precum; demum quamdam seriem Sanctorum, qui in quibusdam precibus coluntur et invocantur.

1) Eginhard. *Vita Caroli M. Monach. Engolis.*

2) *Capitularia* Caroli M. collegerunt et ediderunt Ansegisus abbas et Benedictus diaconus saec. IX; eadem ac *Capitularia* aliorum regum Francorum postea edidit Baluzius, Paris. 1677, 2 vol. in-fol.

1) *Capitular.* l. IV, c. 67.

2) *Histoire littéraire de France*, t. IV.

3) *Annal. Lambec.* ad an. 802; Baluz. *Capitular. reg. Franc.* t. I.

bus multa restituendae disciplinae utilia decreta sunt [1].

15. *Controversia de voce* Filioque — Diximus supra, iam ante praecedentis saeculi exitum Graecos arguisse Latinos tum propter adiectum symbolo Nicaeno-Cp. vocabulum *Filioque*, tum propter doctrinam eo vocabulo expressam, ideoque a Pipino Francorum rege an. 767 coactum fuisse conventum Gentiliacensem [2]. Propter eamdem causam Paulinus, patriarcha Aquileiensis, an. 791 synodum coëgit Foroiulii, in qua definitum est, istud vocabulum recte additum esse symbolo, et doctrina per illud expressa, e s. Scripturae testimoniis comprobata fuit [3]. Quo autem tempore et auctore istud vocabulum fuerit symbolo insertum, haud constat. Id exploratum est, iam saec. V et VI episcopos Hispanos in fidei professionibus, quas in synodis ad perficiendam et confirmandam arianorum Visigothorum et Suevorum conversionem ediderunt, vocabulum istud posuisse, expresse profitentes, Spiritum S. procedere ex Patre et Filio. Forsan propter eamdem rationem primum in ecclesiis Hispaniae istud vocabulum symbolo additum fuit, quod additamentum caeterae Occidentis ecclesiae eo minus dubitarunt acceptare, quod doctrina per illud expressa, s. Scripturae et Patrum effatis esset consentanea, et symbolum Athanasii, quod iam maxima pollebat auctoritate, eamdem doctrinam diserte exprimeret.

Sub initia vero huius saeculi contigit, ut monachi Franci, in monte Olivarum prope Ierusalem degentes, a Ioanne monacho Palaestino accusarentur haereseos, quod symbolum canerent cum additione *Filioque*, quemadmodum in Francia audiverant. Ii vero contra adversarios interpellarunt Leonem Pp. et Carolum imperatorem. Carolus an. 809 episcoporum synodum indixit Aquisgrani, et Theodulpho, episcopo Aurelianensi, mandavit, ut de praesenti quaestione librum scriberet. Synodus Aquisgranensis et dogma de processione Spiritus S. e Patre et Filio et additionem vocis *Filioque* probavit; deinde legatos Romam misit postulatum, ut Pontifex utrumque confirmaret. Leo III dogma de processione plane confirmavit, sed, ne Graecorum contra Ecclesiam latinam querelis et accusationibus ansam praeberet, non aeque probavit additionem vocabuli *Filioque* in symbolo, quod in ecclesiis suburbicariis hactenus sine eo additamento recitabatur.—Simul ut se ostenderet custodem antiquitatis, symbolum prout a 150 Patribus Constantinopoli editum fuerat, in duabus argenteis tabulis, in altera Graecis, in altera Latinis literis incisum, in s. Petri aede proposuit.—Postea tamen in Romana ac in caeteris Occidentis ecclesiis usus obtinuit, ut symbolum cum additione *Filioque* recitaretur et caneretur [1].

16. *S. Ludgerus Saxonum apostolus* —Interea Religio christiana inter Saxones magna incrementa capiebat. Inter Saxoniae apostolos celebris est s. Ludgerus, qui cum annis aliquot Evangelium praedicasset in Frisia, eodem ministerio functus est in Saxonia. An. 801 ab Hildibaldo antistite Coloniensi ordinatus est episcopus Mimigardefordensis in Westphalia, qui locus postea a monasterio, quod in eo excitavit, appellatus est Monasterium. Vix dici potest, quantam operam navarit extirpandis idololatriae reliquiis et excitandis ecclesiis atque monasteriis. Obiit anno 809 vitae sanctitate et miraculorum dono insignis [2].

17. *Ecclesiae status in Anglia* — In Anglia reges et populi in Religionis christianae professione perseverabant. Verumtamen ecclesiarum libertas atque prosperitas in multis provinciis praepediebantur sive ambitione et avaritia magnatum sive civilibus dissidiis et rebellionibus. Anglorum orientalium seu Estangliae regnum annis multis magna cum prudentia et pietate moderatus est Ethelbertus, qui an. 793 per summam proditionem iussu Offae regis Merciorum occisus, sancti et martyris titulum accepit [3]. Offam mox commissi criminis poenituit, illudque pia in urbem Romam peregrinatione et aliis religiosis operibus expiavit. Post necem s. Ethelberti regnum Estangliae diu regulorum et tyrannorum violentiis obnoxium fuit.

Northumbriae regnum ab obitu Alfridi regis (705) usque ad initia huius saeculi continua fere dissidiorum et bellorum civilium serie perturbatum fuit. Accesserunt invasiones Danorum; qui Northumbrorum dissidiis usi, classibus suis ab an. 793 eorum terras invaserunt, omnia vastantes, ecclesias et monasteria praedantes, multos praesertim sacerdotes et monachos interficientes, alios vinctos abducentes, aliisve opprobriis vexan-

1) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1231-59.
2) Vid. p. 201. — 3) Labbe, loc. cit. p. 991.

1) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1194; Petav., *Dogmata theol.* t. II, *de SS. Trinit.* l. 7.
2) Bolland. *Acta SS.* 26 martii.
3) Bolland. ibid. 20 maii.

tes [1]. Anno autem 798 aut sequente Ehanbaldus, archiepiscopus Eboracensis, synodum coëgit apud Finchal, cui praeter episcopos aliosque viros ecclesiasticos interfuerunt optimates. Actum in ea est de rebus Ecclesiae et gentis Northumbrorum, et disciplina de celebrando Paschate secundum veteres canones instaurata fuit [2].

In regno Merciorum an. 796 Offam excepit Kenulfus, qui pietate, fortitudine aliisque virtutibus praeditus, regnavit usque ad an. 821. Huius principis anno II Athelardus, archiepiscopus Cantuariensis, magnam synodum celebravit apud Bacanceld, cui praeter 18 episcopos et plures abbates interfuerunt Kenulfus rex et optimates. In ea ex auctoritate Leonis Pp. III sub poena excommunicationis prohibitum est laicis, ne dominium in res ecclesiasticas usurparent [3]. An. 803 idem archiepiscopus alteram episcoporum, abbatum et optimatum synodum habuit Cloveshoviae, cuius causa haec fuit: Offa Merciorum rex ab Hadriano Pp. consecutus fuerat, ut primatus dignitas et metropolitica iura inter Cantuariensem et Lichfeldensem praesules dividerentur. Leo III a Kenulfo rege et Athelardo archiepiscopo rogatus, ecclesiae Cantuariensi pristinam dignitatem et antiqua iura cum primatus honore, ei a D. Gregorio M. eiusque successoribus concessa, restituit. Quod Pontificis decretum in synodo Cloveshoviensi promulgatum est. Provisum etiam fuit monasteriorum libertati, cautumque auctoritate Sedis Apostolicae, cuius vice fungebatur Athelardus, ne laici et saeculares domini praeficerentur monasteriis sub poena anathematis [4].

18. *Ecclesiae orientalis status* — In Oriente postremis saeculi praecedentis annis discordia inter Constantinum imperatorem et Irenem matrem suam magnum paci et prosperitati publicae detrimentum intulit. Anno 790 Constantinus matrem imperio privavit, sed post annum, rogantibus proceribus, restituit; quae exinde cum proceribus et militibus consilium iniit deiiciendi vicissim filium suum. Constantinus depravatus, an. 795 Mariam legitimam coniugem suam repudiavit et monialem fieri iussit, ut Theodotam cubiculariam sibi adscisceret. His fortiter restitit Tharasius patriarcha Cp.; sed iuvenis imperator eius monita minasque sprevit, et coram Iosepho presbytero et ecclesiae Cp. oeconomo illegitimas nuptias cum Theodota contraxit. Tantum facinus, quod in publicum evadebat scandalum, ita commovit ss. Platonem et Theodorum abbates, ut non tantum imperatoris nuptias palam reprehenderent, eumque ceu excommunicatum vitarent, sed etiam recederent a communione Tharasii, quod adulterum imperatorem et Iosephum presbyterum, qui eum iunxerat, non excommunicaret. Imperator sanctos abbates pluresque eorum monachos verberibus, carcere et exilio insectatus est. Anno 797 deiecto et excaecato Constantino, Irene sola imperavit usque ad annum 802 [1].

Internis his dissensionibus accesserunt bella externa. Saraceni usque ad Constantinopolim praedabundi excurrerunt, Bulgari etiam gravem cladem imperio graeco intulerunt anno 791.

Anno 802 deiecta Irene augusta, Nicephorus ab exercitu imperator salutatus est et regnavit usque ad an. 811. Princeps saevus et avarus, subditos tyrannicis exactionibus oppressit, et ecclesiasticis negotiis se immiscens, turbas graves excitavit. An. 806 Nicephorum patriarcham Cp., s. Tharasii successorem, vi minisque compulit, ut Iosephum presbyterum et oeconomum, a Tharasio depositum, quod adulterinis Constantini nuptiis interfuisset, in pristinum gradum restitueret. Anno 809 Constantinopoli episcoporum et abbatum concilium coëgit, in quo ii ex imperatoris sententia declararunt, coniugium Constantini cum Theodota e dispensatione fuisse legitimum, episcopos dispensare posse in omnibus canonibus, et imperatores non esse obnoxios legibus divinis; omnes vero, qui his decretis assentiri nollent, anathematis sententia perstrinxerunt [2]. Quum autem his omnibus merito resisterent s. Theodorus, Studitarum monachorum abbas, s. Plato abbas, Iosephus archiepiscopus Thessalonicensis, aliique; imperator in eos opprobriis, carcere et exilio saeviit. Leo Pp. III de iis certior factus, conciliabuli Cp. acta tamquam divino et ecclesiastico iuri adversa reprehendit. Imperator non modo non resipuit, sed etiam Paulicianis haereticis seu novis Manichaeis potestatem degendi in imperio concessit. Anno vero 811 in bello contra Bulgaros

1) Pagi, *Critica* ad an. 793.
2) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1110 et 1190.
3) Ibid. p. 1147. — 4) Ibid. p. 1189.

1) Theophan. et Cedren.
2) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1191.

cum innumera militum suorum multitudine occisus est [1].

Michaël Curopalates, Nicephori in imperio successor, tyrannica eius acta abrogavit, res ecclesiis et monasteriis ablatas restitui curavit, Theodorum Studitam aliosque exules revocavit, Nicephorum patriarcham Cp. Leoni Pp. reconciliavit; in Paulicianos haereticos poenam capitis tulit, a cuius tamen executione aliorum consilio deterritus fuit, Iconoclastarum haeresim aversatus, invidiam exercitus, in quo multi ea haeresi infecti erant, subiit; unde factum est, ut an. 813 commissa cum Bulgaris adversa pugna, milites ab eo defecerint et imperatorem salutarint Leonem Armenum. Michaël imperii insignia sponte deposuit, et cum Procopia coniuge liberisque monasticum habitum induit [2].

Leo Armenus varia reipublicae bono gessit: contra Bulgaros et Saracenos prospero marte certavit; at haeresim iconoclasticam et bellum contra ss. Imagines earumque defensores instauravit. Nicephorum patriarcham, Nicetam e patricio monachum, Æmilianum Cyzici et Michaëlem Synadorum episcopos, Theophanem abbatem et Theodorum Studitam, quod haereticis eius studiis resisterent, in exilium misit, et Theodotum iconoclastam in sedem Cp. intrusit. Hic pseudo-patriarcha an. 815 conciliabulum Constantinopoli coëgit, in quo concilium Nicaenum II, generale VII, reiectum fuit, pseudo-synodus Constantini Copronymi confirmata, omnisque ss. Imaginum cultus proscriptus [3].

Ex hoc tempore in ss. Imagines earumque defensores ita saevitum est, « ut vidisses, inquit Ignatius diaconus [4], velut in captivitate hostili sacrarum aedium conculcari donaria, et quae vulgo intacta fuerant, profanis trahi manibus ac promiscue plebis exponi spectaculo, ab ecclesiis expelli pastores et lupos gregibus praefici; fugari qui rectam doctrinam profitebantur, quibus vero execrationi illa erat, eos in domesticos et necessarios recipi; clericos ludibria atque verbera expertos, firmissimis undequaque ergastulis detineri; nazaraeos nostros verberibus, fame, siti, diuturnis carceribus ac laboribus maceratos, ad extrema usque pericula inter cruciatus perseverare, et horum quidem alios gladio vitam ammittere, alios culeis inclusos, vinctosque saxorum more alto pelago demergi; feminas vero, viris spectantibus, denudari, ac velut reas equuleo distendi ac coedi, omnia virili sensu Christi causa perferentes ».

Hanc impietatem Leo Armenus prosecutus est usque ad an. 820, quo, propter saevitiam omnibus invisus, in aede sacra palatina a coniuratis trucidatus est.

19. *Martyres Bulgari* — Bulgari autem an. 813 devictis Graecis, usque ad Constantinopolim pervenerunt; sed novi imperatoris, Leonis Armeni, metu removentes, omnem regionem vastarunt. Hadrianopoli archiepiscopum Manuelem magnumque civium numerum in Bulgariam abduxerunt. Bulgari ethnicos ritus sectabantur, sed multi archiepiscopi Manuelis et aliorum christianorum captivorum exemplis et sermonibus permoti relicto ethnicismo christiana sacra susceperunt. Cutragon, qui an. 814 Crumno in regno Bulgarorum successit, metuens, ne tota gens ad Religionem christianam transiret, Manuelem archiepiscopum aliosque captivos insigniores ad deserendam Fidem tentavit; cumque nihil efficere posset, archiepiscopum cum tribus aliis episcopis necari iussit. Cum iis martyrium perpessi sunt alii plusquam 300, quorum memoriam ecclesia Graeca celebrat XI° calendas februarias [1].

20. *Christianismi status inter Saracenos* — In terris Arabum seu Saracenorum post mortem califae Aaron-al-Raschid, qui califatum Bagdadensem firmavit, Nicephorum imperatorem graecum ad augendum tributum, quod Graeci Saracenis pendebant, coëgit, insulam Cyprum, omnemque Asiam minorem vastavit, obiitque an. 809; dissidia et bella civilia inter Saracenos de califatu longo tempore continuata sunt, quibus califarum imperium multum deperiit. Aglabitarum dynastia primum Africam deinde Ægyptum independentem reddidit. In Syria et Palaestina diversae factiones tum in se invicem tum in christianos caedibus, rapinis, aliisque flagitiis saevierunt. In Palaestina urbes multae direptae, ecclesiae profanatae, monasteria vastata, multique christiani praesertim monachi necati sunt. Erant per omnes Saracenorum terras terror, confusio, caedes et desolatio maxima [2].

21. *Caroli M. obitus* (*an.* 814) — Carolus M. iam an. 806 confecto testamento regnum

---

1) Theophan., Cedren., Zonaras.
2) Theophan., Cedren., Zonaras, citt.
3) Labbe, loc. cit. p. 1299.
4) *Vita Nicephori patriarch. Cp.*

1) Theophan. *Chronograph.*
2) Ibid., et Bolland. *Acta SS.* 20 martii.

suum inter tres ex Hildegarde filios, Ludovicum, Pipinum et Carolum, diviserat; cui testamento postquam assensissent imperii proceres, etiam subscripserat Leo Pp. [1]. Cum vero Pipinus et Carolus filii obiissent ante patrem suum, Carolus M. an. 813 coactis Aquisgrani comitiis, Ludovicum successorem suum dixit, et anno sequente febri correptus ibidem decubuit. Ei sacros honores dedicavit an. 1165 Paschalis antipapa III, quod cum legitimi Pontifices nec confirmarint nec reprobarint, cultus Caroli M. in nonnullis ecclesiis receptus fuit [2].

22. *Ludovicus Pius imperator* — Ludovicus cognomine Pius, iam diu ante a patre suo rex Aquitaniae creatus, et an. 781 Romae a Leone Pp. III oleo sacro unctus, post obitum Caroli M. amplissimum imperium nactus est. An. 814 comitia celebravit Aquisgrani, in quibus omnium feudatariorum seu vassallorum fidem accepit et imperii statum composuit; regnum Italiae secundum ultimam patris sui voluntatem confirmavit Bernardo, Pipini fratris sui filio; Lothario, filio suo natu maximo, Bavariam, et Pipino, secundo natu, Aquitaniam concessit; in omnes provincias missos legavit, qui unicuique iustitiam redderent, et quae inique acta fuissent, corrigerent. Anno 816 Rhemis a Stephano Pp. IV sollemni ritu coronatus est. Pietatem aliasque virtutes coluit, plura capitularia imperii atque ecclesiarum bono promulgavit, ecclesias variis privilegiis et opibus auxit; sed nonnunquam imprudenti consilio usus, dissidiis turbisque in magnum imperii detrimentum occasionem praebuit [3].

23. *Reformatio ecclesiarum in Galliis* — Ludovicus imperator, quum de ecclesiarum statu et disciplinae reformatione cum Stephano Pp. contulisset, an. 816 copiosam synodum indixit Aquisgrani. Actum in ea fuit de reformatione canonicorum et canonicarum sanctimonialium. Tum hae tum illi a primaeva institutione et regula s. Chrodegangi deflexerant. Quapropter duplex condita est regula, e conciliorum canonibus et ss. Patrum scriptis collecta; una erat pro canonicis, continens 144 capita, altera pro sanctimonialibus canonicis, constans 28 articulis. Ambas regulas imperator misit ad metropolitas, ut una cum provinciarum suarum episcopis eas ab

1) *Annales Francor.* ad an. 806.
2) Bolland. *Acta SS.* 27 ian.
3) Astronomus et Theganus, *Vita Ludovici Pii;* item, *Annales Francorum.*

omnibus canonicorum et canonicarum collegiis suscipiendas curarent [1]. Praeterea ex episcoporum consilio promulgavit Capitulare, continens 29 articulos, qui ad disciplinam ecclesiasticam pertinebant [2].

In iisdem comitiis Ludovicus Lotharium, filium suum, ad imperii consortium assumpsit, Pipino Aquitaniae regnum confirmavit, et Ludovico Bavariam dedit.

Anno sequente (817) imperator generalem abbatum et monachorum conventum indixit Aquisgrani pro reformatione monachorum, qui etiam inter continuas bellorum tempestates, quibus Occidentis provinciae fuerant agitatae, haud parum a regulae suae observantia recesserant. In hoc conventu primo convenit de uniformi vivendi ratione in cunctis monasteriis secundum regulam s. Benedicti. Deinde regula s. Benedicti relecta fuit, abusus, qui irrepserant, sublati sunt, utiles consuetudines conservatae, et 80 capitula edita, quae essent veluti appendix et explicatio regulae s. Benedicti. Praeterea monasteria in tres classes distributa fuerunt, quae secundum vires suas ad bonum publicum conferrent sive dona et militiam sive orationes. Quibus communi consilio absolutis, imperator aliquot sanctae vitae monachos, inter quos praecipuus erat s. Benedictus Anianus, constituit, qui supra statuta in omnibus monasteriis suscipienda et observanda curarent [3]. Hinc facta est generalis monasteriorum reformatio, non tamen sine magno labore; in nonnullis quippe monasteriis depravati monachi graves turbas excitarunt, et monasteria deserere quam reformationem suscipere maluerunt.

24. *Stephanus IV, Paschalis I, Pontifices* (*an.* 816-17)—Leoni Pp. III, an. 816, VIII° idus iunii defuncto [*], III° calendas iulii eiusdem anni successit Stephanus IV, Romanus. Hic, vix inauguratus fuit, quum in Galliam ad Ludovicum Pium pro ecclesiarum utilitatibus iter suscepit. Magno honore a Ludovico exce-

1) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1307.
2) Ibid. p. 1479.
3) Ibid. p. 1505.
*) Walafridus Strabo (*De Rebus Ecclesiasticis*, c. 21), tradit, *Leonem una die septies vel novies Missarum solemnia saepius celebrasse, fidelium relatione virorum.* Card. Bona, vero, (*Rer. Liturgic.* l. I, c. 18, § 5) multa recenset Sanctorum exempla, qui pluries uno die Sacrificium peragebant, nulla etiam urgente necessitate, ex sola pietate in Deum; quia nimirum ea erat illorum temporum consuetudo, quam postea abrogavit Alexander II. Vid. Bened. XIV, *De Sacrificio Missae*, sect. II, n. 33 et 36.

ptus, eum eiusque coniugem Irmingardam Rhemis sollemni ritu coronavit. Romam redux, an. 817 vita excessit, cum sedisset 7 mensibus [1].

Stephanum excepit Paschalis I, Romanus, vir sacrarum litterarum et virtutum laude clarus, qui Ecclesiam gubernavit usque ad an. 824. Pontificatu inito legatos misit ad Ludovicum imperatorem ad renovandam amicitiam et pactionem pro Ecclesiae defensione. Imperator Pontifici opem spopondit, et constitutionem *Ego Ludovicus* ad eum transmisit, qua cunctas donationes, a patre et avo Apostolicae Sedi factas, confirmavit [2]; et Sicilia Sardiniaque adiectis donationem cumulavit. An. 823 Romae Lotharium, a Ludovico patre in imperii consortium adscitum, corona et augusti nomine decoravit, eique potestatem dedit, ut factiones et turbas, si quae in urbe excitarentur, reprimeret et Ecclesiam ab hostium iniuriis tutaretur [3]. Monachis graecis, qui persecutionis causa sub imperatoribus iconomachis Romam confugerant, liberaliter subvenit et monasterium dedit opulento censu dotatum.

25. *Dissidiorum initia in Gallia* — Verumtamen supra memorata imperii partitio, a Ludovico Pio inter filios suos facta, gravium dissidiorum turbarumque occasio extitit, ut infra videbimus. Bernardus rex Italiae, electione Lotharii iure ad imperium, de quo contendebat, delapsus, ab imperatore patruo suo rebellavit; sed properantibus in Italiam Ludovici Pii copiis perterritus, se ei dedidit. Imperator Bernardum, a concilio regio capitis damnatum, mutata sententia excaecari iussit, unde is paulopost prae dolore mortuus est; tres episcopos, Anselmum Mediolanensem, Wulfondum Cremonensem et Theodulphum Aurelianensem, rebellionis conscios, in synodo deponi et monasteriis includi mandavit; tres posteriores patris sui filios, Theodoricum, Dragonem et Hugonem, ne Bernardi exemplo res novas molirentur, tondi et monasteriis mancipari iussit. Postea vero ratus, se in castiganda Bernardi rebellione iustitiae limites transgressum, eos, quos exilio aut carcere affecerat, restituit, et anno 822 in generali apud Attiniacum conventu publicam poenitentiam egit [4].

26. *Ecclesiae status in Anglia*—In Anglia ecclesiarum status graviter concussus fuit

[1]) Baron. ad an. 816-17.
[2]) Ibid. et Baluz. *Capitular.* t. I, p. 791.
[3]) Baron. et Pagi, ad an. 823.
[4]) Astron. et Thegan. *Vita Ludovici Pii.*

dissensionibus bellisque, per initia huius saeculi fere continuis. An. 816 Wulfredus, archiepiscopus Cantuariensis, ad componendum ecclesiarum statum et prospiciendum monasteriorum quieti commodisque nationalem synodum coëgit in loco Celchyt. Convenerunt praeter episcopos et abbates Kenulphus, rex Merciorum, et proceres multi. Editi sunt 11 canones de conservandis orthodoxa fide et canonicis praeceptis, de ritu consecrandi ecclesias, de electione abbatum et abbatissarum, de aliis [1]. Anno 827 rerum status non nihil immutatus est, quum Egbertus, rex Westsaxiae, Britannis, Anglis et Saxonibus subactis, reiectisque Danis seu Normannis, solus universa Anglia potitus est, et monarchiae anglicanae fundamenta posuit.

27. *Ecclesiae status in Oriente*—In Oriente imperator Leo Armenus persecutionem contra ss. Imagines earumque cultores continuavit usque ad mortem suam, ut supra diximus [2]. Eo an. 820 extincto, imperium graecum adeptus est Michaël cognomine Balbus, regnavitque usque ad an. 829. Princeps impius, christianae Religionis dogmata in contemptum traxit; bellum contra ss. Imagines continuavit; catholicos praesertim monachos, qui prae aliis ss. Imaginum cultum constantius defendebant, insectatus est [3].

Sub impio hoc imperatore, an. 823 Mauri ex Hispania cum ingenti classe invaserunt et occuparunt insulam Cretam, Graecorum imperio subditam. Saraceni ex Africa traiecerunt in Siciliam, eamque an. 827 occuparunt. Eodem tempore Dalmatae iugum imperatorum graecorum excusserunt et sui iuris facti sunt.

An. 829 extincto Michaëli Balbo successit Theophilus, filius eius, patri in impietate et odio contra ss. Imagines haud impar. Is post mortem pseudo-patriarchae Antonii in sedem Cp. intrusit Ioannem praestigiatorem, qui coacto in Blachernis conciliabulo, ss. Imaginum cultores novo anathemati subiecit et graviter vexavit. An. 842 Theophilus, magnam cladem a Saracenis perpessus, moerore confectus obiit. Tunc catholicis in Oriente quietior aurora illuxit.

28. *Scriptores ecclesiastici*—Scriptoribus autem ecclesiasticis, qui hac aetate floruerunt, adnumerandi sunt e Graecis: s. Nicephorus, patriarcha Cp., sub imperatore Leo-

[1]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1484.
[2]) Vid. p. 214.
[3]) *Vitae s. Theodori Studitae et s. Methodii.*

ne Armeno pro Fide exilio mulctatus, qui praeter alia scripsit *Breviarium* historicum a caede Mauritii usque ad Constantinum Copronymum, Chronologiam tripartitam, et opuscula contra Iconomachos; s. Theodorus, monachorum Studitarum abbas, eadem de causa exilii et carceris calamitates perpessus, qui reliquit *Catechesim* duplicem, librum *de cultu ss. Imaginum*, epistolas multas, et alia. Inter Latinos floruerunt hi, qui sequuntur: s. Benedictus Anianus, insignis monastici Instituti reformator, composuit *Codicem* et *Concordiam regularum*[1]. Eginhardus, primo Carolo M. a secretis, deinde e consensu uxoris suae monachus et abbas, scripsit *Vitam* Caroli M., Epistolas plures, et secundum varios etiam *Annales Francorum*, quos plerique alii ei abiudicant; Theodulphus, episcopus Aurelianensis, edidit capitula 46 ad presbyteros parochiae suae, librum *de Spiritu S.* contra Graecos, librosque 4 Carminum[2]; Smaragdus, abbas coenobii s. Michaëlis in dioecesi Virdunensi, scripsit Commentarium in Evangelia et Epistolas anni, *Diadema monachorum* et Commentarium in regulam s. Benedicti; Ansegisus, abbas Fontanellensis, collegit *Capitularia* Caroli M. et Ludovici Pii in 4 libros.

29. *Eugenius II Pontifex (an.* 824) — Quum Paschalis Pp. I an. 824 obiisset, orta est dissensio quaedam in designando successore eius; sed praevaluit legitima electio Eugenii II, Romani et s. Sabinae archipresbyteri, qui vitae sanctitate, doctrina et effusa in pauperes liberalitate clarus sedit usque ad annum 827.

Ludovicus imperator audita Eugenii electione, ad eum legavit Lotharium filium suum, ut cum Pontifice constitueret ea, quae necessaria viderentur, potissimum ad componendam dissensionem, occasione Pontificiae electionis exortam. Lotharius honorifice ab Eugenio Pp. exceptus, ex eius consensu ad tutandam contra factiosos Pontificis electionem et ad reparandas iniustitias constitutionem edidit, qua mandabatur, ut nullus electionem Pontificis impedire auderet; Pontificis electio fieret ab iis solis, quibus id antiqua Patrum constitutione concessum est; praedationes, quae fieri solebant, nullo deinceps modo fierent, sive vivente sive defuncto Pontifice; res ecclesiarum iniuste detentae, restituerentur, et omnes, qui Dei et imperatoris gratiam habere desiderabant, R. Pontifici obedientiam atque reverentiam praestarent[1]. Fertur itidem constitutum fuisse, ut, ad vitanda dissidia et reprimendas turbas, Pontificis consecrationi interessent legati imperatoris. Id tamen, dum res moram non patiebatur, servatum non fuit.

Eugenius II ad restituendam disciplinam an. 826 Romae synodum celebravit, in qua 38 canones editi sunt. In iis episcoporum dotes e Pastorali D. Gregorii exponuntur; praecipitur, ut iuxta ecclesias constituantur claustra, in quibus clerici ecclesiasticis disciplinis vacent*; ut sacerdotes non ordinentur nisi certis ecclesiis aut monasteriis deputati; ut monasteriis praeficiantur abbates docti et sacerdotes regularis disciplinae studiosi; ut in episcopiis aliisque locis, ubi necesse sit, constituantur sacrorum dogmatum, litterarum et artium Scholae[2].

30. *Disputatio de ss. Imaginibus in Galliis* — Circa finem an. 824 in Gallias ad Ludovicum imperatorem venerunt legati Michaëlis Balbi, Graecorum imperatoris, cum epistola, qua Michaël amicitiam cum Ludovico et cum Eugenio Pp. renovare cupiebat. Ad celandam vero suam in ss. Imagines impietatem, harum patronos multarum superstitionum in colendis iis callide accusabat, et perfide querebatur, Ecclesiam ea de causa in duas partes esse divisam, aliis imagines adorandas, aliis eas non adorandas esse contendentibus. Ludovicus speciosis imperatoris graeci expostulationibus aures praebens, an. 825 aliquot episcopos, caeteris doctiores, Parisios convocavit, ut de praesenti quaestione Patrum sententias conquirerent. Quod ii fecerunt et libellum textuum, e Patribus exceptorum, cum epistola ad Ludovicum imperatorem ediderunt, in quibus concludebant, ss. Imagines neque adorandas aut superstitiose colendas, ut secundum Michaëlis Balbi calumnias a Graecis fieri putabant, neque ignominiose aut stulte frangendas, sed memoriae et amoris causa propter recordationem eorum, quorum effigiem gerebant, conservandas esse; concilium Nicaenum II, in quo a Graecis adorationem ss. Imaginibus assertam falso existimabant, aeque ac pseudo-concilium Constantini Copronymi reprobabant, ipsius-

[1]) Apud Mabillon, *Acta SS. Benedict.* t. V, p. 191.
[2]) Edidit. I. Sirmondus, Paris. 1646.

[1]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1650.
*) Apparet in his verbis specimen quoddam Seminarii clericorum instituendi.
[2]) Labbe, loc. cit. p. 1557, et t. VIII, p. 103.

que Hadriani Pp. responsoriam ad *libros Carolinos* epistolam carpebant [1].

Ludovicus conventus istius acta Romam misit per Ieremiam Senonensem et Ionam Aurelianensem episcopos. His adiunxit legatos imperatoris graeci, ut Romae communi consilio discordia de ss. Imaginibus componeretur. Quid inde secutum sit, non tradiderunt veteres. Ex ipsis tamen conventus Parisiensis actis et episcoporum ad Ludovicum imperatorem litteris novimus, eos non reprobasse moderatam et discretam ss. Imaginum venerationem, sed immoderatam, superstitiosam, earumque adorationem, quam iis a multis Graecis deferri et in concilio Nicaeno decretam, errore facti putabant [2].

Easdem opiniones hoc ipso tempore Agobardus, archiepiscopus Lugdunensis, propugnavit in libro contra superstitiones eorum, qui picturis et imaginibus Ssrum adorationis obsequium deferendum putant; tum excessus eorum, qui ss. Imaginibus cultum effusiorem, superstitiosum et latreuticum deferebant, tum impietatem Iconomachorum, ss. Imagines destruentium, impugnans docet eas esse retinendas et exponendas ad conservandam divinorum beneficiorum memoriam et eorum, quorum effigiem gerunt, recordationem atque amorem.

Sed Iconomachorum haeresim palam professus est Claudius Taurinensis, qui ex Hispania oriundus et Felicis Vrgellitani discipulus, primo Ludovici imperatoris aulicus cappellanus, deinde eiusdem principis suffragatione episcopus Taurinensis, ss. Imagines ex ecclesiis eiecit, et earum ipsiusque sacrosanctae Crucis cultum oppugnavit. Mox eius libellus in episcoporum synodo fuit damnatus, et confutatus a Theodemiro, Psalmodiensi in dioecesi Nemausensi abbate [3], a Dungalo s. Dionysii monacho [4], a Iona, episcopo Aurelianensi [5].

His porro disceptationibus effectum est, ut quaestio de ss. Imaginum cultu in Gallia magis elucidaretur, et Galli, rebus melius explicatis atque perspectis, sub exitum huius saeculi errorem facti, in quo diu circa concilium Nicaenum II versati fuerant, generatim deposuerint, illudque ut oecumenicum susceperint.

31. *Valentinus, Gregorius IV, Pontifices* (*an.* 827) — An. 827 mense augusto obiit Eugenius Pp. II. Ei suffectus fuit Valentinus, Romanus et Romanae ecclesiae archidiaconus, omnibus propter egregias animi dotes acceptissimus; sed eodem anno quadragesima ab inauguratione sua die decessit *.

Tunc quamvis reluctans, cleri, et populi votis ad pontificatum evectus fuit Gregorius IV, Romanus, qui sedit usque ad an. 844. His Ostiam urbem novis moeniis cinxit contra incursiones Saracenorum, qui Sicilia potiti, universas Italiae oras piraticis sceleribus infestabant. Vt Ludovici Pii filios cum patre suo conciliaret, in Galliam contendit, ut infra dicemus. — Ipse Ludovicus Gregorii monitu Festum omnium Sanctorum quod usque a Bonifacio IV calend. novembris Romae celebrabatur etiam in Gallia atque Germania celebrari voluit. Exinde novembris dies primus ab Ecclesia universa haberi coeptus est festus et Sanctis omnibus sacer.

32. *Fides praedicatur in Dania et Suecia* — Iam saeculo praecedente Danorum seu Normannorum conversionem tentaverat s. Willibrordus, sed eorum principem tam obduratum et idololatriae addictum invenit, ut in terras Francorum regredi fuerit coactus, secum ducens 30 pueros Danos, qui fuerunt conversionis huius gentis primitiae. Haud feliciori cum successu ad eamdem gentem sacra missione functus est sub Carolo M. Heridagus presbyter. An. 823 maiori cum fructu Fidem Danis praedicavit Ebbo, archiepiscopus Rhemensis; qui e Ludovici Pii et episcoporum Gallorum consensu atque ex auctoritate Paschalis Pp. I, qui eum Apostolicae Sedis legatum pro gentibus Aquilonis constituit, comite Halidgario ad Danos profectus est, et brevi tempore multos ad Fidem convertit baptizavitque. At in suscepto opere non perseverans, anno sequente ad Rhemensem ecclesiam reversus est. Haud diutius in Da-

[1]) *Concilia Gallica.*

[2]) Cf Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. VIII, diss. 6, § 9-10; Bellarmin., *Controvers. de cultu Imaginum;* Mabillon, Praef. *in part. I saeculi IV Benedict.*

[3]) *Epistola ad Claudium Taurinensem.*

[4]) *Responsiones de cultu ss. Imaginum, reliquiarum et Ssrum invocatione.*

[5]) *Libri III contra Claudium pro defensione ss. Imaginum et cultus s. Crucis.*

*) Ex iis, quae de huius Pontificis consecratione refert *Liber Pontificalis*, ad hunc modum concludit Mabillonius, *Comment. in Ordinem Romanum* c. 18: *Tunc ergo hi erant consecrationis ritus, nempe ipsa novi Pontificis consecratio ad s. Petrum, impositio eiusdem in sedem s. Petri, oblatio Sacrificii per novum Pontificem, convivium, munera in Senatum, et populum erogata, quae* Presbyteria *vulgari nomine appellabant.*

nia permansit Halidgarius, qui redux in Gallias, creatus fuit episcopus Cameracensis [1].

Quod hactenus in Danorum conversione actum fuerat, magis perfecit s. Anscharius, monachus Corbeiensis, qui fere 38 annos in convertendis populis septentrionalibus expendit. Etenim Herioldus rex Danorum, in Francia exul, ibidem an. 826 cum uxore multisque exilii comitibus baptizatus est. In Daniam rediturus, ab imperatore Ludovico Evangelii praecones pro Danis petiit, impetravitque s. Anscharium et Autbertum, monachos Corbeienses. Ii, quum ad Danorum confinia pervenissent, Fidem praedicarunt, multos converterunt baptizaruntque. Autbertus infirmitate correptus, an. 828 ad monasterium suum regressus est. Anscharius vero coeptum opus continuavit.

An. 829 ad Ludovicum Pium venerunt legati Suecorum, qui inter alia imperatori significarunt gentis suae ad suscipienda christiana sacra, quae per captivos christianos noverant, propensionem. Ludovicus hanc missionem commendavit s. Anschario, qui vices suas apud Danos gerendas relinquens Gislemaro monacho, an. 830 cum Witmaro monacho transiit ad Suecos. A rege Suecorum bene excepti, Evangelium libere praedicarunt, multosque converterunt et baptizarunt,

Quum Ludovicus audivisset hanc gentium septentrionalium ad suscipiendam christianam Religionem propensionem, an. 830 ex episcoporum et procerum consilio Hamburgi erexit sedem archiepiscopalem, ad quam omnium consensu electus et ordinatus fuits. Anscharius. Ea omnia probavit Gregorius Pp. IV, et s. Anschario pallium dedit cum iuribus Legati apostolici pro cunctis septentrionis regionibus. Eodem tempore Anscharii adiutor et episcopus Suecorum ordinatus fuit Gautbertus alias Simon, qui in Suecia numerum christianorum plurimum auxit. S. Anscharius tum per se tum per missionarios suos propagandae ubique Fidei adlaboravit usque ad annum 865, quo sancte obiit [2].

33. *Ecclesiae status in Galliis* — In Galliis res civiles atque ecclesiasticae dissidiis et bellis internis plurimum perturbatae erant. Cum enim Ludovicus imperator, defuncta Irmingarda, uxorem duxisset Iuditam, Welphonis comitis filiam, et suscepto ex ea Carolo Calvo partem regni tribuere nimiumque favere videretur, Pipinus rex Aquitaniae, Ludovicus rex Bavariae et Lotharius imperii consors, Ludovici Pii e priori coniuge filii, adversus patrem suum bella moverunt; eumque comprehensum an. 830 regia auctoritate spoliarunt. Brevi post Ludovicus in conventu Noviomagensi quidem restitutus fuit, sed anno 833 rebelles filii rursus arma contra patrem contulerunt. Gregorius Pp. IV, filios patri reconciliaturus pacemque compositurus in Galliam profectus est, sed re infecta, Romam repetiit; iam filii adversus patrem copias paraverant et Franci passim a Ludovico Pio deficiebant. Hic itaque a suis desertus, manus dedit, et Compendium perductus, ibidem an. 833 in comitiis gladium deponere, se rerum male administrati imperii fateri, illudque filio suo Lothario cedere coactus fuit. Iudita uxor eius in Italiam relegata est, et iuvenis Carolus Calvus monasterio Prumiensi prope Treviros mancipatus. Verum Gregorius Pp. IV quaecumque in conventu Compendiensi contra Ludovicum acta fuerant, rescidit; multi etiam proceres illa aegre tulerunt; ipsos Ludovicum Bavariae et Pipinum Aquitaniae reges admissi in patrem facinoris poenituit. Quapropter anno sequente in conventu apud s. Dionysium Ludovicus cum Iudita coniuge imperio restitutus fuit; quae restitutio in comitiis generalibus ad villam Theodonis an. 835 confirmata est; abrogatis omnibus actis conventus Compendiensis. Posthaec Ludovicus bellum intulit Normannis, Frisiam vastantibus, quos magna clade affectos regredi iussit. Pipino rege Aquitaniae an. 838 defuncto, in conventu Wormatiensi regnum ita divisit, ut Lotharius augustus Italiam et australem partem Galliae ad Mosam haberet, Ludovicus Bavariam, Carolus Calvus occiduam Galliae partem. Biennio post lethali morbo correptus, extremum diem obivit an. 840. Post eius obitum bella civilia recruduerunt. Lotharius ditiones fratrum suorum invasit. Ludovicus et Carolus Calvus, viribus contra communem hostem coniunctis, invasorem vicerunt. Tandem anno 843 in conventu Virodunensi pax ita composita fuit, ut Lotharius imperator Italiam et omnia iuxta Rhodanum, Rhenum et Mosam, Ludovicus partem orientalem seu Germaniam, Carolus Calvus partem occiduam Galliae haberet [1].

1) Baron. et Pagi, ad an. 823.

2) S. Rembert., *Vita s. Anscharii*, apud Bolland. *Acta SS.* 3 febr.; Mabillon, *Acta SS. Benedict.* t. IV, p. 401.

1) *Annal. Bertin.*; P. Æmil., *Gesta Francor.*

Quanta ex his dissidiis bellisque detrimenta ecclesiasticae ac civili rei illata fuerint, quisque per se colligit. Episcopi ad reformandos cleri, principum et populi mores multas synodos coëgerunt. An. 829 quatuor synodi celebratae sunt, nempe Moguntiae, Lugduni, Tolosae et Parisiis, in quibus multa, componendae disciplinae utilia, constituta fuerunt. An. 836 in synodo Aquisgranensi plura quoque sancita sunt de vita et officiis episcoporum, clericorum, principum et ministrorum. Praeterea novum commonitorium missum fuit ad Pipinum, regem Aquitaniae, contra raptores rerum ecclesiasticarum. Pipinus aliique, episcoporum monitis parentes, quae bellorum tempore ecclesiis rapuerant, restituerunt. Aliae deinceps synodi coactae sunt, nimirum an. 843 in villa Colonia prope Cenomannos et apud Lauriacum in agro Andegavensi, an. 844 in villa Theodonis et in palatio Verno, an. 845 Bellovaci et Meldis; in quibus communi episcoporum, abbatum, regum et procerum consilio multa constituta fuerunt de conservandis ecclesiarum bonis, privilegiis et iuribus, de regum erga subditos iustitia horumque erga illos fide, contra ecclesiasticae et regiae potestatis contemptores, contra iniustos rerum ecclesiasticarum detentores, de corrigendis in clero, monachis et populo abusibus [1]. Verum synodorum statuta parum executioni mandata fuere.

34. *Ecclesiae orientalis status* — In Oriente post diuturnas sub imperatoribus iconomachis vexationes orthodoxi tranquillitatem receperunt. Theophilo imperatori an. 842 defuncto, successit Michaël III, filius eius adhuc puer, cum matre Theodora imperii regente et consorte, Theoctisto et Manuele tutoribus; quorum communi opera ecclesiarum paci et orthodoxae fidei consultum fuit. Hoc ipso an. 842 copiosa synodus Constantinopoli coacta est, in qua concilium Nicaenum II receptum et cultus ss. Imaginibus restitutus fuit. Ioanne haeretico eiecto, in sedem Cp. evectus est s. Methodius monachus, pro defensione ss. Imaginum sub imperatoribus iconomachis multa perpessus; episcopi et monachi ex exilio revocati, imagines in ecclesiis restitutae, in locum episcoporum iconomachorum orthodoxi suffecti sunt. Ex quo tempore cultus ss. Imaginum in ecclesia Graeca permansit intactus [2].

[1]) Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1590, 1700, 1787, 1790, 1800, 1805, 1811, 1813.
[2]) Porphyrogeneta, l. IV; Pagi, *Critica* ad an. 842.

35. *Sergius II Pontifex* (*an.* 844) — Post Gregorium Pp. IV, an. 844 defunctum, in Petri cathedram evectus fuit Sergius II, Romanus, s. Silvestri archipresbyter. Fabulantur nonnulli, quod antea vocatus Os porci, nomen Sergii assumpserit; nam non is, sed Sergius IV nomen novum suscepit propter reverentiam erga Apostolorum principem, quia ante pontificatum appellabatur Petrus. Sergius II Ludovicum II, Lotharii imperatoris filium, a patre Italiae seu Langobardiae regem creatum, sacro oleo unxit, et regali ense cinxit. Sacra limina seu gradus, quos Salvator mundi in praetorio Pilati gressu suo et sanguine sacravit, cura s. Helenae, ut vetus traditio erat, e Pilati praetorio in basilicam Lateranensem translata et a Constantino M. in porticu Palatii posita, collocavit in formam scalae, vulgo Pilati dictae, ante fores ecclesiae Lateranensis; ea postea Caelestinus III posuit ante sacrum patriarchium iuxta porticum Lateranensem, et denique Xystus V nobile illud, quod adhuc extat, aedificium construxit, et sanctarum Scalarum gradus disposuit ante capellam toto terrarum orbe celeberrimam, quae vocatur Sancta Sanctorum [1]. Sedit Sergius II annis 3 obiitque an. 847.

36. *S. Leo IV Pontifex* (*an.* 847) — Sergium II in summo pontificatu excepit s. Leo IV, Romanus, prudentiae ac sanctitatis laude spectatissimus, qui Ecclesiam rexit usque ad an. 855. — Ipso Pontificatus initio eius sanctitas enituit. Nam flagrantissimum Vrbis incendium signo Crucis extinxit, et serpentem teterrimum, cuius veneno atque afflatu multi moriebantur, fusis ad Deum precibus exterminavit. Cuius beneficii, ope B. Mariae Virginis, recurrente eius in coelum Assumptionis festo die, impetrati ut perenne esset ad posteros monumentum, decrevit Festum illud per dies octo celebrandum *. — Contra Saracenorum incursiones Vaticanum collem munitionibus cinxit, et antiquae Vrbi addidit novam, suo nomine dictam Leoninam. — Civitas haec Leonina ab Vrbano VIII amplioribus munitionibus circumsepta est**; Corsos patriis finibus a Saracenis expulsos, in urbem Portuensem suscepit; Ludovicum II, a patre suo Lothario in consortium imperii adlectum,

[1]) Cf Bened. XIV, *De beatif. et canonizat.* l. IV, part. 2, c. 25.
*) Baronius ad an. 855, § 9.
**) Vid. Angelum de Nuce in *Chron. Casin.* Leonis Ostiensis, l. I, c. 27, adnotat. 10.

an. 850 Romae consecravit; anno sequente synodum 60 episcoporum celebravit, in qua ad instaurandam disciplinam editi sunt 42 canones, quorum 38 excerpti sunt e synodo Romana sub Eugenio II habita an. 826; in reliquis vetatur, ne plures in ecclesiis ordinentur sacerdotes quam sustentari possunt, ne presbyteri ad synodum dioecesanam secundum iussionem episcopi venire detrectent, ne patroni laici ecclesiis suis praeficiant sacerdotes extraneos sine consensu episcopi, neque abbates neque alii praepositi, sed episcopi constituant sacerdotes, qui in locis piis sacra ministrent. In eadem synodo Anastasius, Cardinalis presbyter s. Marcelli, gradu amotus est, quod 5 annis a paroecia sua abfuisset et ad synodum vocatus venire recusasset[1].—Anschario autem Hamburgensi Episcopo privilegium concessit, in quo ipsi eiusque successoribus praeter usum Pallii tribuit ornari caput eius mitra, et portari ante ipsum Crucem; quod argumento est, id non cuivis Episcopo citra privilegium licuisse[2]. In eodem Concilio can. 34 praecepit, ut vel in ipsis vicorum scholis Professores essent, qui Scripturas interpretarentur, et Officia Divina exponerent *.

37. *Saraceni et Normanni in Italia et Gallia*—Dissidiis autem bellisque, quae supra inter reges Francorum vidimus, factum est, ut Saraceni seu Mauri atque Normanni in Italiae et Galliae provincias audacius irruerent. In primis Lothario, augusto et rege Italiae, in Gallia bellum gerente, in Italia de ducatu Beneventano concertarunt Radelgisus et Siconulfus, hicque ex Hispania ille ex Africa Saracenos seu Mauros in auxilium advocavit. Hac occasione Saraceni multas ducatus Beneventani civitates occuparunt, multosque captivos abduxerunt; an. 846 Romam usque venerunt, cumque urbem capere non possent, basilicam s. Petri extra muros depraedati sunt; inde regressi, ubique barbariei suae vestigia reliquerunt.

Iisdem temporibus Mauri Hispani plures Galliae civitates vastarunt, ingentemque praedam ex ea exportarunt. Maiora mala Galliis intulerunt Normanni, qui e Dania finitimisque regionibus egressi, hoc saeculo piraticis incursionibus Angliae et Galliae provincias populati sunt. Iam an. 800 littora oceani gallici infestarunt, sed a Carolo M. repressi fuerant. Frisiam frequentibus incursionibus vastarunt. An. 841 cum copiosa classe venerunt usque Rothomagum, agros, urbes, ecclesias, monasteria vastantes, praedantes, incendentes. An. 843 urbem Nannetensem ingressi, Gohardum episcopum cum clero et civibus multis in ecclesia trucidarunt, urbemque depraedati sunt. Anno sequente Parisios usque penetrarunt, urbem, ecclesias et monasteria spoliantes. Carolus Calvus repellendis hostibus impar, dura pactione iis reditum suasit. At illi incursiones suas frequenter repetiverunt in magnum rei civilis atque ecclesiasticae detrimentum.

38. *Controversia de Eucharistia et Praedestinatione* — Per haec ipsa tempora, cum Caroli M. aetate litterarum et scientiarum studia revixissent, in Gallia tractatae sunt duae celebres controversiae, una de ss. Eucharistia, altera de Praedestinatione. Priori occasionem dedit liber Paschasii Ratberti, monachi Corbeiensis, de sacramento Corporis et Sanguinis Domini, an. 831 editus, in quo Ecclesiae catholicae doctrina de reali Corporis et Sanguinis Christi praesentia in ss. Eucharistia erudite exponebatur. Nonnulli tamen, inter quos Amalaricus et Rabanus Maurus, Paschasio Ratberto contradixerunt, non quantum ad ipsam Eucharistiae substantiam, sed quantum ad modum, quo corpus Christi in ea praesens esset, spectabat. Omnes, si Ioannem Erigenam excipias, secundum catholicam Ecclesiae doctrinam asserebant, in hoc sacramento panem et vinum realiter converti in verum Christi corpus et sanguinem; sed quum corpori Christi in ss. Eucharistia quaedam conveniant, quae ei non competebant in statu suo naturali, v. g. quod manducetur, per se non moveatur, careatque mole et extensione, aliqui dicebant, corpus Christi in Eucharistia non esse omnino idem ac corpus e Virgine natum, in cruce mortuum et e sepulcro resuscitatum, sicuti asserebat Paschasius Ratbertus. Disputabatur itaque inter illos non de ipsa re, seu reali praesentia, sed de nomine seu ratione loquendi; etenim corpus Christi in Eucharistia idem omnino est cum corpore e Virgine nato quantum ad substantiam et naturam; non item quantum ad modum existendi, mo-

---

[1]) Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 101.

[2]) Mabillonius *Praefat. in Saec. IV Benedictinum*, part. 2, n. 182.

*) Pagi *Critica* ad an. 826, § 2. Huius Canonis verba haec sunt: *Etsi liberalium artium praeceptores in plebibus, ut assolet, raro inveniuntur; tamen Divinae Scripturae magistri, et institutores Ecclesiastici Officii nullatenus desint*; ap. Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 117.

lem, quantitatem, ciscumscriptionem spectat [1].

Hinc patet ignorantia aut mala fides novatorum saec. XVI, dum, communi et perpetua Ecclesiae traditione posthabita, dixerunt, primum assertorem dogmatis de reali corporis Christi praesentia in Eucharistia esse Paschasium Ratbertum, eiusque doctrinam a Rabano Mauro aliisque fuisse merito confutatam. Solus Ioannes Erigena seu Scotus, vir levioris ingenii et in rebus theologicis parum versatus, referente Hincmaro Rhemensi [2], hac aetate docuit, sacramentum Eucharistiae esse tantum memoriale corporis et sanguinis Christi. Verum nullibi is fidem invenit, nullos discipulos reliquit, eiusque liber, qui non amplius extat, ubi primum in lucem prodiit, in variis synodis damnatus est.

Alteri controversiae causam dedit Gothescalcus, monachus Orbacensis in dioecesi Suessionensi. Is anno 848 instaurare coepit funesta dogmata Praedestinatianorum, docens, Deum alios ad vitam alios ad mortem aeternam ineluctabiliter praedestinasse; Deum tantum electorum salutem velle; Christum pro solis praedestinatis ad vitam esse mortuum; hominesque post Adae lapsum ad solum malum libero arbitrio gaudere. Gothescalci errores mox confutavit Rabanus Maurus, archiepiscopus Moguntinus, in epistolis ad Eberhardum comitem Foroiuliensem et Nottingum episcopum Veronensem, coram quibus Gothescalcus sententias suas protulerat. Cum brevi post hic venisset Moguntiam, ibidem in episcoporum synodo cum sua doctrina damnatus et ad Hincmarum Rhemensem, metropolitam suum, transmissus fuit [3]. Anno sequente (849) in synodo Carisiaca, praeside Hincmaro, propter errores suos et convicia in episcopos congregatos presbyteratus gradu depositus et ad verbera atque custodiam damnatus fuit [4]. Praeterea errores eius confutarunt Amalarius diaconus Metensis et Amolo archiepiscopus Lugdunensis.

Verumtamen Gothescalcus suis contra Moguntinum et Rhemensem archiepiscopos querelis et captiosis fidei professionibus quorumdam gratiam sibi conciliavit. Vnde factum est, ut eaedem quaestiones acrius agitarentur. In primis Prudentius episcopus Trecensis, in litteris ad Hincmarum Rhemensem et Pardulum Laudunensem propugnavit duplicem praedestinationem, nempe bonorum ad vitam et malorum ad poenam aeternam; dixitque, Deum non velle omnium hominum salutem, neque Christum pro omnibus esse mortuum [1]. Lupus Servatus, abbas Ferrariens, in libr. *De tribus quaestionibus* defendit, homines in statu naturae lapsae non esse liberos ad bonum, nisi fuerint per Dei gratiam liberati; Deum reprobos praedestinare ad poenam propter peccata, quae ab eis libere perpetranda praevidit; Christum esse mortuum pro omnibus, qui salvantur, et probabiliter dici posse mortuum pro omnibus fidelibus. Ratramnus monachus Corbeiensis, in 2 libris *De praedestinatione* admisit etiam geminam praedestinationem, unam gratuitam ad vitam, alteram ad mortem propter praevisa peccata. Contra ea Hincmarus Rhemensis an. 853 synodum coëgit apud Carisiacum, in qua 4 capitula statuta sunt: 1^m, Deus neminem praedestinavit ad poenam; 2^m, Deus vult omnes homines salvos fieri; 3^m, Christus pro omnibus hominibus mortuus est; 4^m, liberum arbitrium per Adamum deperditum, per Christum restitutum est [2]. Prudentius vero Trecensis defendit 4 articulos, qui sequuntur: 1^s, alii gratuita Dei misericordia ad vitam, alii inscrutabili eius iustitia ad mortem praedestinati sunt; 2^s, Deus omnes, quos vult, salvat, eos, qui non salvantur, non vult salvare; 3^s, Christus mortuus est pro iis tantum, qui in eum credunt; 4^s, liberum arbitrium ita per Christum recepimus, ut nihilominus ad bonum cogitandum, volendum, inchoandum et perficiendum semper divino auxilio indigeamus. Imo an. 855 synodus Valentina capitula Carisiaca, perperam intellecta, tanquam falsa et noxia reiecit; definivitque, Deum ab aeterno bonos gratuito praedestinasse ad vitam, malos vero propter praevisa peccata ad mortem; neminem a Deo ita ad malum praedestinatum esse, ut aliud esse nequeat; Christum sanguinem fudisse, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam [3]. Has ipsas sententias, excepta censura capitulorum Carisiaco-

1) Natal. Alex., *Hist. eccl.* diss. 11-13 *in saec. IX-X;* Mabillon, Praef. *in saec. IV Benedict.;* Opus *La perpétuité de la foi*, l. VIII, c. 12; Tournely, *Praelect. theolog.*, *de Eucharist.* q. 2, a. 7, t. VIII.
2) *De praedestinatione*, c. 31.
3) Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 52.
4) Labbe, ibid. p. 55.

1) Natal. Alex. (*Hist. eccl.* saec. IX, c. 3, a. 16 Prudentii sententias interpretatur de voluntate Dei absoluta et de redemptionis per Christum efficacia.
2) Labbe, loc. cit. p. 55 et 98.
3) Labbe, loc. cit. p. 133.

rum, an. 859 suscepit etiam synodus Lingonensis [1]. Hincmarus vero magnum volumen de iis quaestionibus scripsit, in quo Gothescalci assertiones confutare et capitula Carisiaca contra sententias Valentinianas defendere sibi proposuit.

Quum autem re melius utrinque exposita, in ipsam doctrinam consentirent et omnes a Gothescalci erroribus abhorrerent, controversia cessavit. Gothescalcus, qui ei causam dedit, in monasterio Altovillariensi, cui mancipatus fuit, an. 868 obiit. Nonnulli eum ab haeresi vindicare, doctrinam eius benigne interpretari tentarunt, illam ab adversariis male intellectam dicentes. Verum extra dubium est, Gothescalcum reipsa in plures errores esse lapsum, eosque audacissime defendisse [2].

39. *Scriptores Ecclesiastici*— Eruditionis fama claruerunt his temporibus scriptores, qui sequuntur: Paschasius Ratbertus; praeter librum de Sacramento corporis et sanguinis Christi, reliquit Commentarios in *Threnos* Ieremiae et in Evangelium s. Matthaei [3]. Rabanus Maurus; inter alia scripsit Commentarios in s. Scripturam, libros 3 de institutione clericorum et coeremoniis ecclesiasticis, et Martyrologium [4]. Ratramnus seu Bertramnus; edidit libros 2 de praedestinatione, 4 contra obiectiones Graecorum et alia [5]. Amalarius, diaconus Metensis; praeter epistolas de praescientia et praedestinatione contra Gothescalcum, reliquit libros 4 de officiis ecclesiasticis [6]. Agobardus, archiepiscopus Lugdunensis; multa scripsit, in quibus quaedam sunt corrigenda [7]. Florus, diaconus Lugdunensis; edidit sermonem de libero arbitrio et praedestinatione, librum de electione episcoporum, opusculum de actione missarum [8] et martyrologium seu auctarium martyrologii Bedae [1]. Haymo, ex abbate Hersfeldensi episcopus Halberstadiensis; reliquit Commentarios in multos libros s. Scripturae, et libros 10 de christianarum rerum memoria seu epitomen historiae sacrae. Freculfus, e monacho Fuldensi episcopus Lexoviensis, adornavit Chronicon ab exordio mundi usque ad an. 600 post Christum natum [2].

40. *Collectio Isidori Mercatoris* — Circa dimidium etiam huius saeculi sub nomine Isidori Mercatoris in lucem prodiit collectio canonum et epistolarum decretalium veterum Pontificum usque ad Gregorium M. Quis autem fuerit is Isidorus Mercator, incertum est. Consentiunt eruditi, epistolas decretales, quae in ista collectione adscribuntur RR. Pontificibus Siricio anterioribus, esse apocryphas, nonnullis exceptis, quas suis locis indicavimus. Quae autem ab aetate Siricii Pp. in eadem collectione reperiuntur documenta, partim genuina partim apocrypha sunt. Tamen ista collectio pedetentim in Germania, Gallia, Hispania, deinde etiam Romae et alibi usum atque auctoritatem habuit pro decisione causarum ecclesiasticarum; quod credulitati huius aetatis, arte critices parum exercitae, tribuendum videtur.

Mosheimius, Febronius, Tamburinius, aliique in Apostolicam Sedem male animati, falso asserunt, Isidorianae collectionis opera RR. Pontificum auctoritatem novis iuribus et privilegiis fuisse adauctam, metropolitarum et synodorum provincialium iura perturbata, disciplinae ecclesiasticae nervos confractos, novum ius in Ecclesiam introductum, totumque Ecclesiae statum immutatum. Addunt, tale fuisse auctoris istius collectionis studium, ipsosque RR. Pontifices ad eumdem finem adornandae huic collectioni consilium et operam contulisse. Verum quae iura et privilegia illi ex ea collectione RR. Pontificibus cum maximo veteris de ecclesiastica potestate disciplinae detrimento concessa queruntur, ea neque nova sunt, neque Isidorianae collectioni innituntur, sed a RR. Pontificibus a primis Ecclesiae temporibus fuerunt exercita, iisque utpote Ecclesiae capitibus et s. Petri successoribus propria sunt, ut e constanti Ecclesiae traditione et perspicuis historiae ecclesiasticae monumentis evincitur. Ex auctoris praefatione et ex universo collectionis argumento manifestum est, scopum

---

1) Labbe, loc. cit. p. 673.

2) Cf Natal. Alex. *Hist. eccl.* saec. IX, diss. 5; Cellot, *Historia Gothescalci*, Paris. 1655, in-fol.; Tournely, *Theolog., de Gratia*, t. III.

3) Paris. 1618, in-fol.

4) Colon. 1627, 6 tom. in-fol.

5) *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XV; D'Achery, *Spicileg.* t. II. Librum de corpore et sanguine I. Christi, qui sub nomine Ratramni venit, eidem abiudicant, tribuuntque Ioanni Erigenae De Marca et Pagi propter errores, in illo contentos. Eum vero Ratramno vindicant, illiusque obscuras locutiones in sensu catholico interpretantur Natalis Alexander et Mabillon.

6) D'Achery, *Spicileg.* t. VI; et *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XIV.

7) Edidit Baluzius, Paris. 1666, 2 vol. in-8°.

8) *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XV.

1) Bolland. *Acta SS.* t. II martii.

2) Colon. 1539, et in *Biblioth. PP.* t. XIV.

collectoris fuisse, ut episcoporum tranquillitati consuleretur, iique ab importunis et iniustis accusationibus liberarentur. Praeterea Petrus de Marca [1], Launoius [2], Natalis Alexander [3], aliique consentiunt, nec diffitetur ipse Blondellus, caeterum Isidoro Mercatori infensus [4], spurias istas decretales plerasque e sententiis et verbis legum, canonum et Patrum praesertim IV et V saeculi esse consarcinatas; ac proinde eas non constituere ius novum. Quis ignorat, omnem innovationem contra usus receptos et veteres consuetudines esse odiosam? Qui igitur fieri potuisset, ut tantae innovationes, ut illi contendunt, in Ecclesiam quiete et universaliter introducerentur? Demum si quae hoc et sequentibus saeculis mutationes in disciplina factae fuerint, iis non Isidoriana collectio, sed temporum circumstantiae causam dederunt [5].

41. *Benedictus III Pontifex*(*an*.855)—S. Leo Pp.IV obiit xvi° calend. sextil.an.855.* Post ipsum ad summum sacerdotium electus fuit Benedictus III, Romanus, s.Callisti presbyter,sed legati, a Lothario augusto Romam missi,ut pro more Pontificis consecrationi interessent,ab Arsenio episcopo Eugubino corrupti,ab aliquot factiosis eligendum curarunt Anastasium, supra a Leone IV depositum. Verumtamen eo detruso, Benedictus pontificatu initiatus est, eumque gessit usque ad annum 858 [6].

Fuerunt, qui inter Leonem IV et Benedictum III, 2 annis et 5 mensibus, in Petri cathedra locarunt feminam Ioannam papissam, producentes testimonia Mariani Scoti et Martini Poloni. Verum papatum Ioannae esse fabulam, ipsi inter heterodoxos sapientiores, Blondellus, Leibnitzius, Boxhornius, Caveus, aliique consentiunt; Marianus Scotus solum XI°et Martinus Polonus XIII°saeculo floruit; ante eos nullus scriptor istius rei meminit; illa fabula in antiquioribus codicibus Chronicorum Mariani et Martini desideratur, et chronologia inter Leonem et Benedictum nullum locum relinquit Ioannae. Vndenam ista fabula emerserit, incertum est; alii auctores alias illius causas adferunt [1].

42. *Ecclesiae status in Hispania*—In Hispania Alphonsus Castus, rex Asturiae, obiit an. 844. Is plures victorias de Mauris retulit, eisque ultra Durium reiectis, regni sui limites protulit et sedem eius posuit Oveti; plures elegantissimas ecclesias excitavit; eoque regnante, ut traditur, corpus s. Iacobi Maioris apostoli in Gallaecia repertum, et Compostellam translatum est [2]. Ramirus, successor Alphonsi, insignem etiam victoriam de Mauris tulit; Normannos quoque, oram Gallaeciae infestantes, reiecit. Eum an. 851 excepit Ordonius, qui multis annis cum Mahomete Maurorum califa vario marte certavit. Versus Pirenaeos etiam christiani se contra Maurorum aggressiones tutati sunt duce Inigo Arista, comite Bigerrensi, qui ab illis rex creatus, an. circiter 830 regni Navarrae fundamenta iecit. Ei an. 835 successit Chimenes, huicque Inigo II. Hi principes eorumque successores, Maurorum dissidiis et bellis usi, Navarrici regni limites magis magisque protulerunt. Catalauniae autem et Ruscinonensi comitatui imperabant reges Franci. In reliquis Hispaniae provinciis regnabant Mauri. Hi an. 850 gravem persecutionem in christianos excitarunt, qua durante multi ex his constantia plane heroica gravissima supplicia subierunt et palmam martyrii meruerunt; quorum memoriale cum exhortatione ad martyrium scripsit s. Eulogius, presbyter Cordubensis, qui et ipse martyrium passus est an. 859 [3].

1) *Concordia sacerdot. et imper.* l. III, c. 5, n. 1.
2) *Anti-Bellarum*, addit. I.
3) *Hist. eccl.* saec. I, diss. 21.
4) *Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes.*
5) Cf Baron. ad an. 865; FF. Ballerin. *De antiquis collection. et collector. canon.* p. III, c. 6, in Append. *Oper.* s. Leonis; I. Marchetti, *Comment. crit. in Hist. eccl. C. Fleury*, italice; Blasci, *De collectione Isidor. Mercat.*; F. A. Zaccar. *Anti-Febron.* diss. III, c. 4.
*) Leoni IV tribuitur *Oratio* «Deus, cuius dextera Beatum Petrum etc.», qui eam composuisse dicitur Neapolitanis pro defensione Ecclesiae dimicantibus navali praelio cum Saracenis. Idem Pontifex composuisse dicitur et illam, quae incipit « Deus, qui Beato Petro collatis clavibus » cum, condita civitate Leonina, ad eius portas seras apponeret. Nunc quibusdam demptis a nobis utraque recitatur; at integras eas refert Labbeus, t. VIII *Concil.* pp. 13 et 19. Verum eas Leone antiquiores esse constat ex *Sacramentario* s. Gregorii M., quod utramque continet.
6) Anastas., *Vitae RR. Pontif.*; Pagi, *Critica* ad an. 855; Sandini, *Vitae RR. Pontificum*; *Benedictus III.*

1) Cf Natal. Alex., *Hist. eccl.* saec. IX, diss. 3; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, part. 2, c. 9; Sandini *Vitae RR. Pontificum, Leo IV.*
2) Flores, *Espana sagrada*, t. III, p. 50 et 56; Bolland., *Acta SS.* t. VI iul.
3) Bolland., *Acta SS.* 9 martii. Scripta s. Eulogii extant in *Hispania illustr.* t. IV, et *Biblioth. PP.* t. IX.

43. *Ethelwulphus rex Angliae* — In Anglia ab an. 838 usque ad 857 regnavit Ethelwulphus, princeps magnae pietatis. Is Danos seu Normannos, Angliam infestantes, magna clade affecit reiecitque; piam peregrinationem ad urbem Romam instituit, ubi a Leone Pp. IV honorifice exceptus, Anglorum scholam et xenodochium instauravit, denarium a singulis domibus secundum leges Inae et Offae regum R. ecclesiae quotannis pendendum, toti regno suo imperavit; an. 853 coacto apud Wintoniam episcoporum, abbatum et magnatum conventu, ecclesiis et monasteriis concessit decimam regni seu haereditatis suae portionem, ab omni servitute liberam; episcopi autem constituerunt, ut singula feria quarta in ecclesiis et monasteriis pro rege et optimatibus, tum vivis tum defunctis, canerentur 50 psalmi et a quolibet sacerdote missae sacrificium offerretur [1].

44. *Ludovicus II imperator* — Anno 855 Lotharius augustus, abdicata rerum humanarum summa, et dispertito inter tres filios suos regno, in coenobio Prumiensi monasticum habitum induit, ubi post 6 dies obiit. Ei in imperio et regno Italiae successit Ludovicus II, iam an. 850 a Leone Pp. IV consecratus, in Austrasia Lotharius, a quo illa Lotharingiae nomen accepit et in Provincia Carolus. Ludovicus II bellum fere continuum gessit contra Saracenos seu Mauros, qui ex Africa et Hispania in provincias Italiae eruperant, multasque urbes et castra occupaverant; eos pluribus civitatibus et castris expulit.

45. *Ecclesiae status in Gallia* — In Germaniae, Frisiae et Galliae provinciis mala ingentia ecclesiasticae ac civili rei illata sunt piraticis Normannorum incursionibus. Accesserunt ipsorum regum Francorum inter se discordiae et bella civilia inde secuta, quibus durantibus ecclesiarum pax perturbata, immunitates et iura contempta, leges violatae, bona ecclesiastica a laicis occupata, disciplina collapsa, mores depravati sunt. Benedictus Pp. III episcopos, in regno Caroli Calvi constitutos, litteris increpuit, quod iniustis bonorum ecclesiasticorum occupationibus, aliisque abusibus se pro viribus non opponerent. Episcopi an. 856 in comitiis apud Bonoilum prope Parisios litteras Pontificis regi exhibuerunt, eumque hortati sunt, ut ecclesiarum et monasteriorum depraedationes cohiberet, ablata restituenda curaret, et secundum capitula, supra in synodis communi consensu edita, ordines regni componeret. Verum coniurationes et bella, brevi post contra Carolum Calvum excitata, obstiterunt, quominus id efficeretur. An. 858 Ludovicus rex Germaniae, a coniuratis contra Carolum in Neustriam advocatus, fratri suo bellum intulit. In his angustiis episcopi Carolo regi opem tulerunt, auctoritate sua armisque spiritualibus subditos in obsequio eius continentes. Tandem an. 860 apud Confluentiam ad Rhenum inter Ludovicum Germaniae, Carolum Neustriae, Lotharium Lotharingiae et Carolum Provinciae reges pax composita fuit [1].

Pace inter principes conciliata, episcopi reparandis Ecclesiae malis operam navarunt. An. 860 antistites e 14 provinciis convenerunt Tusciacum, ubi constituerunt, ut pervasores rerum ecclesiasticarum anathemate plecterentur, nisi poenitentiam agentes usurpata restituerent, ut virgines et viduae, Deo consecratae et incontinenter viventes, in ergastulis ad agendam poenitentiam recluderentur, ut periuri, raptores, incendiarii, homicidae excommunicarentur, utque clerici et monachi vagi ad episcopos et abbates remitterentur [2].

46. *S. Nicolaus I Pontifex* (*an.* 858) — Benedicto Pp. III an. 858 defuncto, summa omnium voluntate supremo Ecclesiae regimine et corona pontificia insignitus fuit * s. Nicolaus I, Romanus, antea diaconus, qui sedit usque ad an. 867. Is magno gaudio affectus fuit e conversione Chazarorum, Bulgarorum et Moravorum; sed magnum negotium ei facesserunt Phótius in Oriente et Lotharius rex in Gallia, ut videbimus.

47. *Chazarorum, Bulgarorum, et Moravorum conversio* — Hoc tempore ex ecclesia Graeca prodierunt 2 viri, spiritu aposto-

---

[1]) Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 213.

[1]) *Annales Bertin., Fuld., Normann.*; *Concil. Gall.* t. III, p. 117 et 131.

[2]) *Concil. Gall.* ibid. p. 707.

*) « Haec est prima, ni valde fallor (ait Franciscus Pagius in *Vita* huius Pontificis, § 2), de coronatione summorum Pontificum mentio. Non enim memini me legisse, aliquem ex Romanis Pontificibus antea coronatum fuisse. Haec coronatio facta est in Ecclesia Lateranensi, licet postea, ut in Paschali II, in Caelestino III, et alibi videbimus, Pontifex semper coronatus sit in Ecclesia Vaticana, e qua redibat coronatus in Lateranum. Vnde suspicor in Anastasio, ubi legitur: *Lateranum perductus coronatur*, legendum esse, *Lateranum perductus coronatus* ».

lico pleni, qui populis Hunnicae et Slavicae originis auctores christianae fidei extiterunt, Constantinus nempe, alias Cyrillus, eiusque frater Methodius, ambo monachi et presbyteri, Thessalonicae nati. In primis quum Chazari, in Chersoneso Taurica et vicinis regionibus ad Pontum Euxinum habitantes, ab imperatore Michaële III eiusque pia matre Theodora sacerdotes christianos postulassent, Cyrillus, ad eos missus, tanto cum fructo iisdem Evangelium praedicavit, ut brevi tempore et principem nomine Sphetopelek et subditos converterit atque baptizarit [1].

Supra vidimus, Bulgarorum multos per christianos captivos ad Christi cultum fuisse perductos [2]. An. vero 860 Bogoris, illorum rex, primo a Cuphara monacho captivo, deinde a sorore sua, quae Constantinopoli christianam fidem susceperat, et praesertim a s. Methodio, quem cum aliis ad se arcessiverat, excitatus, baptismum suscepit. Eius exemplo et adhortationibus multi crediderunt et baptizati sunt. Posthaec rex legatos misit Romam, qui Pontifici munera ferrent, certas quaestiones proponerent et episcopos atque presbyteros ab eo postularent. Nicolaus Pp. I legatos Bulgarorum benigne excepit, ad eorum quaestiones 106 responsa dedit et cum eis in Bulgariam ablegavit duos episcopos, Formosum Portuensem et Paulum Populoniensem, et aliquot presbyteros, a quibus maxima pars populi in doctrina Christi instituta, eiusque Ecclesiae per baptismum adscripta fuit [3].

S. Cyrillus vero cum fratre suo s. Methodio an. 862 profectus est in Moraviam, quae tunc temporis praeter hodiernum marchionatum comprehendebat magnam partem Silesiae, Hungariae et Austriae. Iam sub saeculi VIII exitum, curante Arnone episcopo Salisburgensi, Evangelium incolis Moraviae annuntiatum fuerat [4]. Sub initia huius saeculi in Moraviae finibus fidem praedicavit Vrolchus episcopus Laureacensis, multosque cum ipso rege Moymiro baptizavit. Quum Ratislaus, Moymiri successor, abiecto supremo Ludovici regis Germaniae dominio, foedus iniisset cum imperatore Graecorum et rege Bulgarorum, ss. Cyrillum et Methodium in terras suas vocavit. Eorum opera Ratislaus rex, magnates et subditi passim deorum cultum abiecerunt, christianam Religionem amplexi sunt et vero Deo ecclesias extruxerunt. Iidem missionarii, propriis litterarum slavicarum characteribus inventis, s. Scripturam et libros liturgicos in slavicam linguam verterunt. Post 4 annos ambo missionarii a Pontifice Romam vocati sunt, ubi Cyrillus monasterium ingressus est, Methodius vero a Pontifice ordinatus episcopus et metropolitica potestate per totam Moraviam instructus, in hanc rediit [1].

48. *Photii schismatis initia*—In Oriente Michaël III imperium bene administravit quamdiu usus est consiliis Theodorae matris suae; sed ea amota, se totum voluptatibus dedit et prava Bardae avunculi sui consilia secutus est. Bardas sub vecordi Michaële rerum summa potitus, odium suum convertit in s. Ignatium, patriarcham Cp. a quo propter incestuosum cum nuru sua commercium sacra communione fuerat privatus; eum anno 858 relegavit et in locum eius intrusit Photium laicum, cui Gregorius Syracusanus, quamvis excommunicatus et depositus, sacrilegas manus imposuit. Photius sat intelligens, sua interesse, ut a R. Pontifice confirmaretur, litteras Romam dedit, quibus Ignatium propter senium dimisisse patriarchatum, se vero quamvis invitum, omnium votis ad sedem Cp. evectum mentitus est. Nicolaus Pp. haud fidens Photii litteris, Constantinopolim legavit Rodoaldum Portuensem et Zachariam Anagninum episcopos, uti Ignatii et Photii causam cognoscerent, et ad Sedem Apostolicam de ea referrent. Sed legati, imperatoris minis et Photii muneribus fracti, mandata Pontificis neglexerunt et anno 861 in conciliabulo Cp. s. Ignatii exauctorationi et Photii ordinationi assenserunt.

Nicolaus I audita legatorum suorum praevaricatione, contestatus est, se eos non ad dirimendam sed ad cognoscendam Ignatii et Photii causam Constantinopolim misisse; idem litteris significavit Michaëli imperatori, Photio et populo Cp. Deinde accepto ab Ignatio appellationis libello, Romae episcoporum synodum habuit, in qua Photium omni sacerdotali honore et officio deposuit, Ignatium

[1]) Bolland., *Acta SS.* 9 mart.

[2]) Vid. p. 214.

[3]) Bolland., loc. cit. — Responsa s. Nicolai I ad quaestiones Bulgarorum extant apud Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 516. In iis varia explicantur de baptismo, de nuptiis, de ieiunio, de communione Corporis et Sanguinis Domini, de colenda die Dominica, de causis clericorum, de electione et ordinatione Episcoporum, etc.

[4]) Vid. p. 205.

[1]) Bolland., loc. cit.

restituit, Zachariam Anagninum, iam reducem, excommunicavit et deposuit, causam vero Rodoaldi Portuensis, adhuc absentis, ad proximam synodum remisit; de quibus omnibus litteras dedit ad Michaëlem imperatorem. Hic minaces litteras ad Pontificem reddidit. Sed Nicolaus novis litteris arrogantiam imperatoris corripuit, Ignatii depositionem et Photii electionem nullius esse valoris ostendit, mandavitque, ut ambae partes Romam venirent aut legatos mitterent. Omnibus etiam archiepiscopis et episcopis patriarchatus Cp., clero et populo significavit ea, quae Romae in causa Ignatii et Photii acta fuerant; Photium sub anathematis comminatione ad resipiscentiam hortatus est, Ignatium vero consolatoriis litteris honoravit [1].

Verum Photius ad tantam progressus est audaciam, ut coacto an. 866 conciliabulo, excommunicationem, et anathema in ipsum Pontificem et in omnes cum eo communicantes ferre non dubitaverit [2]. Quo facto encyclicam epistolam misit ad omnes Orientis patriarchas et episcopos, in qua R. Pontificem et totam Ecclesiam Latinam criminatus est, quod sabbatis ieiunarent, primam quadragesimalis ieiunii septimanam non observarent, sacerdotes continentiae ab uxoribus antea ductis adstringerent, chrismate unctos per sacerdotes denuo ungerent, et Fidei symbolo addidissent processionem Spiritus S. e Patre et Filio [3].

Posthaec Michaël imperator Bardam perosus, eum trucidari iussit et Basilium Macedonem creavit caesarem. Sed hic eamdem, quae Bardae obtigerat, sortem metuens, anno 867 Michaëlem temulentum occidi iussit et imperium solus accepit. Basilius mox Photium, sede Cp. deiectum, in monasterium relegavit, et s. Ignatium ab exilio revocatum, in eamdem restituit. Hadrianus Pp. Nicolai I successor, Basilio deiectionem Photii et restitutionem Ignatii gratulatus est, et coacta an. 869 Romae synodo, anathema in Photium fulminavit, eiusque in s. Ignatium acta igni devovit [4].

1) Nicet. *Vita s. Ignatii*; Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 274-381.
2) Metrophan., *Epist. in IV Concil. Cp.* part. III, c. 2.
3) Ea, quae Photius Ecclesiae latinae crimini vertere ausus est, late confutata reperies apud Baron. ad an. 869; L. Allat., *De consens. Eccl. orient. et occident.*; Natal. Alex. *Hist. Eccl.* saec. IX-X, diss. 4 et 18.
4) Nicet. *Vita s. Ignatii*; Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 868.

49. *Lotharii divortium* — Aliud negotium s. Nicolao Pp. facessivit Lotharius rex Lotharingiae. Hic amore Waldradae pellicis captus, an. 860 Theutbergam legitimam coniugem, quasi incestus ream, repudiavit; sed haec coram episcoporum et procerum conventu crimen negavit, et, deficientibus testibus, probationem aquae ferventis per procuratorem subiit. Verum Lotharius in male coeptis pergens, Guntharum episcopum Coloniensem, Theutgandum Trevirensem et aliquot alios Aquisgranum convocavit; ibi qua vi qua fraude confessionem criminis a Theutberga extorsit, eaque istorum episcoporum sententia coniugio regio amota et poenitentiae publicae subdita, rex Waldradae nupsit, Theutberga ab iniqua sententia appellavit Sedem Apostolicam. Nicolaus I duos episcopos, Portuensem et Ficolensem, ad cognoscendam causam Metas legavit. Legati muneribus Lotharii corrupti, Theutbergae repudiationi et Waldradae coniugio assenserunt. Pontifex legatorum praevaricationem edoctus, eos et episcopos complices deposuit, acta conventus Metensis rescidit, causamque in alia synodo, in Galliis an. 865 habita, retractandam curavit. Lotharius literis Nicolai I perterritus, Waldradam abiecit et Theutbergam revocavit. Verum paulo post relapsus est. Quapropter Hadrianus II, successor Nicolai, ei excommunicationem comminatus est, nisi eiecta pellice, legitimam coniugem reciperet. Lotharius vero Romam profectus, Pontifici iureiurando falso affirmavit, se dimisisse Waldradam, et veniam sacramque communionem ab Hadriano Pp. accepit. At tanti sacrilegii poenas luit, nam post paucos menses subita morte e vivis sublatus est [1].

50. *Causa clericorum Rhemensium* — Altera controversia per annos multos agitata fuit, nimirum de Wulfado aliisque clericis, ab Ebbone archiepiscopo Rhemensi post abdicationem suam et depositionem ordinatis. Etenim Ebbo rebellionis Lotharii in Ludovicum patrem auctor, restituto Ludovico, anno 835 episcopis, in villa Theodonis congregatis, obtulerat abdicationis libellum, et secundum propriam confessionem ministerio episcopali amotus fuerat. Post Ludovici obitum (840) Ebbo decreto Lotharii, a 20 episcopis subscripto, in sedem Rhemensem restitutus est; sed post biennium dimissa rursus ecclesia Rhemensi, transiit ad Lotha-

1) Hincm., *De divortio Lotharii*; Labbe, *Concil.* t. VIII, p. 695, 736, 764-67.

*

rium. An. 845 in eius locum ordinatus Hincmarus, Wulfadum aliosque clericos, ab Ebbone post suam restitutionem ordinatos, ordinum exercitatione interdixit, quod an. 853 in synodo Suessionensi confirmatum est [1]. Wulfadus vero cum sociis suis appellavit Sedem Apostolicam. Leo Pp. IV mandavit, ut Hincmarus cum iis legatum Romam mitteret et audiretur Apostolicae Sedis iudicium [2]. Benedictus III, Leonis successor, Suessionensis synodi acta confirmavit cum hac clausula: « Si ita est, nostro ut scriptis praesulatui intimasti ».

Quum autem Carolus rex Provinciae pluresque magnates Wulfadi et sociorum eius restitutionem postularent, Nicolaus Pp. I an. 866 causam retractari iussit in synodo Suessionensi. At Carolus rex morae impatiens, Wulfadum ordinari iussit episcopum Bituricensem. Id aegre tulit Nicolaus Pp. novamque synodum de eadem causa haberi iussit Trecis. Priusquam huius synodi litterae Romam essent adlatae, obierat Nicolaus I. Eius successor, Hadrianus II, secundum Trecensis synodi preces restitutionem clericorum Rhemensium et ordinationem Wulfadi confirmavit, eique pallium concessit [3].

51. *Hadrianus II Pontifex* (*an.* 867) — Cum s. Nicolaus I idibus novembr. an. 867 ad coelestem patriam migrasset, summus pontificatus ingenti totius Vrbis gaudio delatus fuit Hadriano II, Romano, s. Marci presbytero. Is decessoris sui vestigiis institit, Photium novo anathemate perculit, ut supra diximus [4], Concilium generale VIII celebrandum curavit, ut mox videbimus, et Ecclesiam gubernavit usque ad an. 872.*

52. *Concilium Cp. IV, generale VIII* (*an.* 869) — Hadrianus Pp. mox cum Basilio Macedone, Imperatore Graecorum, egit de convocando Constantinopoli generali concilio. Legavit illuc Donatum Ostiensem et Stephanum Nepesinum episcopos cum Marino R. Ecclesiae diacono, qui vice sui concilio praesiderent. Iis dedit litteras ad Basilium imperatorem et ad Ignatium patriarcham Cp., atque libellum, cui omnes episcopi, sacerdotes, aliique, priusquam ad consessum admitterentur, subscriberent. In hoc libello subscribens profitebatur, se sequi constitutiones RR. Pontificum, anathematizare Photium, eius contra s. Ignatium et Apostolicam Sedem conciliabula, eorumque defensores, amplecti vero synodos Nicolai I et Hadriani II in causa Photii et Ignatii habitas.

Concilium inchoatum est III nonas octobr. an. 869 et absolutum pridie calendas mart. anno sequente. Incertus est numerus episcoporum, qui interfuerunt. Praesederunt 3 Pontificis legati. Habitae sunt 10 actiones seu sessiones. I[a] Sessione lectus est Hadriani II libellus, cui omnes subscriberent. II[a] Episcopi, sacerdotes et alii, qui Photii partibus adhaeserant, veniam postulantes et Pontificis libello subscribentes, ad communionem et pristinam dignitatem admissi sunt. III[a] Aliquot episcopi, Pontificis libello subscribere nolentes, a concilio reiecti sunt; deinde praelectae fuerunt litterae Basilii imperatoris et Ignatii patriarchae ad Hadrianum Pp. huiusque responsiones. IV[a], Zacharias et Theophilus episcopi e factione Photii, mendacii convicti et libello Pontificis subscribere recusantes, foras eiecti fuerunt. V[a], Concilii Patres interrogaverunt Photium, et respondere nolentem ad agendam poenitentiam dimiserunt. VI[a], Legerunt sententiam Nicolai I in Photium; vicarii patriarcharum Orientalium testati sunt, in nullis apud se ecclesiis Ignatii abdicationem aut Photii ordinationem fuisse receptam, et concilium Photianis dies 9 pro resipiscentia adsignavit. VII[a], In Photium, Gregorium Syracusanum, aliosque in schismate pertinaces, anathema dictum est. VIII[a], Omnia Photii scripta contra Nicolaum Pp. in ignem coniecta, et anathematismi in Iconomachos et Photium innovati. IX[a], Ii qui antea, suadente Photio et compellente Michaële imperatore, falsa testimonia contra Ignatium tulerant, crimen confessi veniam impetrarunt. X[a], Conditi fuerunt 27 canones, ad disciplinam ecclesiasticam et causam Photianam spectantes. Concilii decretis subscripserunt primo legati Pontificis, deinde episcopi. Quo facto synodicam epistolam scripserunt ad Hadrianum II, in qua suam cum Pontificis decretis consensionem significabant, rogabantque, ut supremo suo magi-

---

1) Labbe, loc. cit. p. 79.
2) Nicolaus I, *Epist.* 9.
3) Labbe, loc. cit. p. 808, 889.
4) Vid. p. 227.
*) Muratorius, *Prolegom. in Vitas Romanorum Pontificum* Libro Pontificali additas, tom. III *Rer. Italicar. Scriptor.* p. 274, ait: « Veterum Romanorum Pontificum vitae a variis scriptoribus litteria consignatae, quae sub Anastasii Bibliothecarii nomine circumferuntur, in Hadrianum II et Stephanum IV, seu ut rectius dicendum est V, desinunt, quarum postremae Gulielmo Bibliothecario tribuuntur ».

sterio faceret, ut eadem decreta ab universis Ecclesiis susciperentur [1].

53. *Bulgari ritum graecum suscipiunt*— Concilio absoluto, alia suborta est quaestio, nempe de iuribus patriarchicis in ecclesias Bulgariae. Certum est, universum Illyricum a priscis temporibus pertinuisse ad patriarchatum Romanum seu Occidentalem. Anno vero 730 imperator Leo Isaurus per vim et iniuriam dioeceses Illyrici transtulerat ad patriachatum Cp. [2]. Quum postea Bulgari, qui magnam partem Illyrici occuparunt, eique nomen Bulgariae indiderunt, Fidem suscepissent et a Nicolao I episcopos atque sacerdotes accepissent [3], ritum latinum sectabantur et R. Pontifici veluti suo patriarchae obediebant. Verum Photius, in sedem Cp. intrusus, eos litteris mendacibus ad obedientiam suam pertrahere tentavit. Bulgarorum rex pravis Photii artibus deceptus, ad Cp. concilium legatos misit postulatum, ad quem patriarchatum dioeceses Bulgariae pertinerent.

Dum isti legati Constantinopolim advenerunt, iam absolutum erat concilium; sed adhuc ibi degebant legati Pontificis et vicarii patriarcharum Orientalium. Hi una cum Graecis contenderunt, dioeceses Bulgariae pertinere ad episcopum Cp. Legati vero Pontificis contendebant, eas esse patriarchatus Romani. Basilius autem imperator Graecorum, Bulgarorum legatis scriptum dedit, in quo legebatur, quaestionem istam canonice agitatam fuisse et sic definitam, ut ecclesiae in Bulgaria subessent patriarchae Cp., et Ignatius, secundum Orientalium sententiam sacerdotes graecos atque Theophylactum archiepiscopum in Bulgariam misit, quos Bulgari, dimissis latinis, susceperunt. Hadrianus II contra ea omnia reclamavit, litterasque comminatorias scripsit ad Basilium imperatorem [4]. Eius vestigiis insistens Ioannes VIII, qui Hadriano successit, Bulgarorum regem monuit, ut ad obedientiam Apostolicae Sedis rediret; sacerdotibus graecis praecepit, ut e Bulgaria discederent, et Ignatio graves minas intentavit, nisi ea, quae in ecclesiis Bulgariae egerat, corrigeret. Sed priusquam hae litterae Constantinopolim adlatae essent, obierat s. Ignatius. Post eius mortem Ioannes VIII inter alias conditiones, Photii restitutioni appositas, hanc exegit, ut ab administratione ecclesiarum in Bulgaria abstineret [1]. Verum Photius et hanc et alias Pontificis leges sprevit, atque Bulgariam in obedientia episcopi Cp. retinuit [2].

54. *Ioannes VIII Pontifex* (*an.* 872) — Hadrianum II an. 872 defunctum in summo pontificatu excepit Ioannes VIII, antea R. Ecclesiae archidiaconus, seditque usque ad an. 882. Praecipua eius gesta infra narrabimus.

55. *Hincmarus Rhemensis* — In Gallia celebris erat Hincmarus, archiepiscopus Rhemensis, vir doctus, qui plura et diversi argumenti scripta in lucem dedit [3]; sed imperiosus et sententiae suae plus iusto tenax, RR. Pontificum offensionem in se concitavit. Vidimus supra gesta eius contra Wulfadum eiusque socios [4]. Cum deinde Rothadus episcopus Suessionensis quemdam presbyterum, stupri reum, in synodo deposuisset, hicque Hincmarum metropolitam suum appellasset, Hincmarus eum sine Rothadi consensu restituit, et Rothadum contradicentem communione episcopali exclusit, donec acquiesceret. Ille Apostolicam Sedem appellavit, sed Hincmarus ope regis Caroli Calvi impedivit, ne Rothadus Romam iret, et coacta an. 863 in suburbio Suessionum synodo, eum deponendum, aliumque in locum eius ordinandum curavit. Nicolaus Pp. I iis auditis, Hincmarum graviter reprehendit, quod, spretis Apostolicae Sedis iuribus, et privilegiis, episcopum Romam appellantem iudicare et a prosequenda appellatione impedire ausus esset, acta synodi Suessionensis rescidit, et Hincmaro aliisque istius synodi episcopis sub poena suspensionis mandavit, ut Rothadum intra 30 dies sedi suae restituerent vel cum eo Romam ad dicendam causam venirent. Hincmarus primo tergiversatus, dein constantia Pontificis victus, cum Rothado legatos Ro-

---

[1]) Labbe, *Concil.* t. VIII. — De auctoritate oecumenica huius Concilii videsis Natal. Alex. *Hist. eccl.* diss. 4 in *saec. IX-X*; Muzzarelli, *De auctoritate R. Pontif.* t. II; I. B. Palma, *Praelect. Hist. eccl.* t. II, part. 2, c. 9.

[2]) Carolus a s. Paulo, *Geographia sacra;* Baronius et Pagi, ad an. 730.

[3]) Vid. p. 225-26.

[4]) Hadrian., *Epist. ad Basil. imp.*; Anastas., *Vitae Pontif.*, *Hadrianus II*, et Praefat. ad *Concil. VIII.*

[1]) *Epist.* 75, 77, 79, 85 et 201.

[2]) Le Quien, *Oriens christ.* t. I, Praefat. ad *Patriarch. Cp.* c. 14; Mamachi, *Origin. et antiquit. christ.* l. II, c. 17.

[3]) Edidit Sirmondus, Paris. 1645, 2 vol. in fol.; an. 1688 vol. 3 addidit Cellot.

[4]) Vid. p. 227.

mam misit. Nicolaus Pp. an. 865 in Romana synodo Rothadum restituit, qui eodem anno in Galliam redux, sedem Suessionensem recepit [1].

Imperiosius processit idem Hincmarus contra nepotem suum, Hincmarum episcopum Laudunensem. Hic quum quibusdam actibus imprudentibus regem Carolum Calvum graviter offendisset, et an. 869 ad synodum Vermeriensem citatus, Apostolicam Sedem appellasset, neque a rege neque ab episcopis potestatem eundi Romam accepit. Paulo post iussu regis custodiae mancipatus, omnem dioecesim suam sacris interdixit, donec libertati redditus Apostolicam sedem adire posset. Hincmarus Rhemensis interdictum rescidit. Laudunensis multa scripsit contra avunculum suum et metropolitam, Hincmarum Rhemensem, ad quae hic respondit. An. 870 Hincmarus Laudunensis in synodo Attiniacensi, e 10 provinciis convocata, regi fidem et metropolitae suo obedientiam spopondit; sed brevi post de vi sibi facta questus, appellationem ad Apostolicam Sedem instauravit. Anno sequente in synodo Duziacensi rursus a rege et ab Hincmaro Rhemensi multorum criminum accusatus, nihilque respondens, nisi quod Apostolicam Sedem appellaret, depositus fuit cum hac clausula: « salvo per omnia Apostolicae Sedis iudicio ». Synodus de omnibus certiorem reddidit Hadrianum Pp. II, eumque rogavit, ut sententiam confirmaret; si vero iudicaret, causam esse retractandam, eam retractari iuberet in provincia secundum morem in Gallia receptum. Pontifex vero in litteris ad istos episcopos graviter questus est, quod episcopum appellantem deposuissent, mandavitque, ut Hincmarum Laudunensem cum accusatoribus Romam mitterent. Obstitit Carolus rex et acerrimas litteras, dictante Hincmaro Rhemensi, ad Pontificem scripsit. Ioannes VIII, qui an. 872 Hadriano II successit, Hincmari Laudunensis depositionem confirmavit; Carolus vero rex eumdem excaecari et in exilium pelli iussit; sed anno 878 Ioannes VIII oblato sibi in synodo Trecensi ab Hincmaro Laudunensi libello permotus, ei potestatem celebrandae missae, partemque proventuum Ecclesiae Laudunensis concessit [2].

Quamvis Hincmarus iunior ab omni culpa vindicari non possit, nec Carolus rex a saevitia nec Hincmarus senior a nimia animositate excusari nequeunt.

56. *Scriptores ecclesiastici*— Floruerunt eodem tempore scriptores qui sequuntur: Rhemigius, arhiepiscopus Lugdunensis, cuius extat liber de quaestione circa generalem omnium per Adam damnationem et specialem electorum per Christum redemptionem [1]; Christianus Drutmarus, monachus Corbeiensis, qui edidit commentarium in Evangelium s. Matthaei, multorum iudicio a novatoribus saeculi XVI interpolatum in iis, quae spectant ss. Eucharistiae institutionem [2]; Ysuardus, monachus Ordinis Benedictini, qui confecit Martyrologium [3]; Ado, e monacho Benedictino episcopus Viennensis in Gallia, cuius extant Martyrologium [4], et Chronicon a mundo condito usque ad an. 874 post Christum natum [5]; Anastasius, monachus Benedictinus et R. Ecclesiae bibliothecarius, qui multa e graeco in latinum vertit, collegitque gesta RR. Pontificum [6]; Theodorus Abucara, metropolita Cariae, qui scripsit disputationes seu dialogos contra Iudaeos, Mahumetanos et haereticos [7]; Petrus Siculus, qui edidit historiam Manichaeorum [8].

57. *Carolus Calvus imperator* (*an.* 875) — Cum Ludovicus imperator II et rex Italiae seu Langobardiae an. 875 sine prole mascula obiisset, de iure ad regnum eius et de imperio contenderunt Carolus Calvus rex Galliae, et Ludovicus rex Germaniae. Praevaluit Carolus, quem Ioannes Pp. VIII eodem anno Romam vocatum, in basilica s. Petri Imperatorem coronavit. Carolus profectus Ticinum, ibidem anno sequente episcoporum, abbatum et procerum Langobardiae fidem accepit, et 15 capitula promulgavit de honore R. Ecclesiae ut omnium caeterarum capiti habendo, de obedientia Ioanni Pp. VIII praestanda, de non impedienda episcoporum iurisdictione, de solvendis decimis. Eadem capitula confirmavit in synodo, eodem anno

1) Longueval, *Hist. de l'Église Gall.* t. VI, edit. in-4°.
2) Longueval, ibid.

1) In *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XV.
2) Argentin. 1514 et Hagan. 1530 in-fol. Cf Card. Du Perron, *De Eucharist.* l. II.
3) Edidit Molanus, Lov. 1568, in-8°, et Sollier, Antverp. 1714, in-fol.
4) Edidit Rosweide, Antv. 1613 in-fol., et G. Rodigini, Rom. 1745.
5) Editum Paris. 1522, et Romae 1745, in-fol.
6) Vitas Pontificum sub nomine libri Pontificalis edidit Bianchini, Romae 1718, 4 vol. in-fol.
7) Graece et latine, Ingolstad. 1606.
8) Graece et latine edidit M. Raderus, Ingolstad. 1604.

coacta apud Pontigonem in Gallia, in qua etiam Ansegisus, vicarius apostolicus a Ioanne VIII pro Gallia et Germania constitutus, qua talis susceptus est [1].

An. 877 Carolus imperator a Ioanne VIII in Italiam contra Saracenorum invasiones advocatus, prope Alpes veneno, sibi a Sedecia medico contra febrim, qua laborabat, propinato, extinctus est. Ei in regno Galliae successit Ludovicus, filius eius cognomine Balbus. Langobardiam vero occupavit Carolomannus rex Bavariae, filius Ludovici Germanici. Imperium vacavit usque ad an. 881.

58. *Rerum status in Italia et Gallia* — In Italia post mortem Ludovici imperatoris II (875) Saraceni provincias tristem in modum vastabant et urbi Romae continuo minitabantur. Varii principes Itali, magis propriae libertati stabiliendae et augendis ditionibus, quam gerendo bello contra Saracenos intenti, cum his foedera inibant; R. vero Pontifici, de reprimendis hostibus sollicito, potius moeroris quam solatii causas suscitabant. Quin imo Lambertus dux Spoletanus et Adelbertus marchio Tusciae armata manu agrum romanum praedati sunt, urbemque ingressi an. 878, Pontifici iniuriam intulerunt. Ioannes VIII Lambertum et Adelbertum, urbe egressos, eorumque complices excommunicavit, et eodem anno ad implorandum regum Francorum auxilium, in Galliam profectus est. Trecis cum 3 Italis et 27 Francis episcopis synodum habuit, in qua excommunicatio Lamberti ducis Spoletani eiusque complicium instaurata fuit; transmigrationes ambitiosae episcoporum a minori ecclesia ad maiorem prohibitae, et 19 canones, an. 877 in synodo Ravennatensi sub eodem Pontifice conditi, confirmati sunt [2].

Trecas etiam advenit Ludovicus Balbus, rex Galliae, quem Ioannes VIII, non imperatorem, sed regem coronavit, et ad defensionem urbis et Ecclesiae Romanae hortatus est. Verum Ludovicus iam morbo correptus, anno sequente vita excessit. Pontifex vero Romam reductus est a Bonoso duce Provinciae, quem in filium et defensorem suum adoptavit [3].

An. 880 post obitum Carolomanni, Italiae seu Langobardiae regnum accepit Carolus cognomine Crassus, eius frater, et regno Germaniae potitus est Ludovicus iunior, alter Carolomanni frater. Ioannes Pp. VIII, ut Carolum Crassum ad urbis et ecclesiae Romanae defensionem excitaret, eum an. 881 Romae imperatorem coronavit. At Carolus accepto diademate, regressus est in Germaniam, ubi an. 882 fratris sui Ludovici defuncti regnum imperio suo adiunxit, Italiam vero Saracenorum direptioni et magnatum factionibus expositam reliquit.

In Gallia an. 879 regnum Ludovici Balbi inter se partiti sunt duo filii eius, Ludovicus III et Carolomannus. Eodem anno Bononus e duce factus est rex Provinciae seu Burgundiae cisiuranae, regnique sui sedem constituit Arelate. Ludovicus et Carolomannus fortiter dimicarunt contra Normannos; sed prior an. 882, posterior an. 884 obiit. Normanni vero provincias praesertim Austrasiae et Belgii continuo infestabant, civitates, ecclesias et monasteria diripientes atque incendentes. Proceres Galli, praetermisso Carolo Simplici, Ludovici et Carolomanni fratre, quod annis tantum septem natus impar esset ad tuendum contra hostes regnum, illud obtulerunt Carolo Crasso imperatori; qui sic regnum Galliae cum Italiae atque Germaniae regnis coniunxit.

Carolus Crassus tanta potestate non belle usus est; an. 882 quamvis copioso exercitu praeditus, cum Godefrido et Sigefrido, ducibus Normannorum pacem iniit, huic ingentem pecuniae summam, illi Frisiam in feudum et Gislam, Lotharii II regis filiam, in uxorem concessit. Godefridus christianam fidem professus, e sacro fonte ab imperatore susceptus est. Postea Carolus sibi a potente Godefrido metuens, eum an. 885 necari iussit, quo Normannorum furorem auxit. Hi cum 700 navium classe per Sequanam venerunt Parisios usque; an. 886 urbem obsederunt, quam fortiter tuiti sunt Odo dux et Goslinus episcopus. Advenit Carolus Crassus cum ingenti exercitu, sed non commisso praelio, indignum sua maiestate foedus cum barbaris iniit. Illi quidem obsidionem solverunt, sed ingentes clades intulerunt provinciis Neustriae. Carolus in Germaniam redux, an. 887 a proceribus in comitiis Triburiensibus depositus est et in eius locum rex Germaniae constitutus Arnulphus, nothus Carolomanni quondam Bavariae et Italiae regis. Anno sequente Carolus Crassus vita excessit.

59. *Photius restituitur* — Interea Photius, cum sectatoribus suis in concilio generali VIII condemnatus et ab imperatore in exilium eie-

[1] Labbe, *Concil.* t. IX, p. 281.
[2] Labbe, loc. cit. p. 299.
[3] Baron., ad an. 878.

ctus[1], tantis fraudibus circumvenit imperatorem Basilium, ut ab eo in gratiam receptus et defuncto an. 877 s. Ignatio, in patriarchicam sedem Cp. restitutus fuerit. Photius restitutus, confestim omnes episcopos, a se ordinatos sed a concilio generali depositos, restituit; alios qua fraude qua vi in partes suas pertrahere conatus est. Quum vero constantiores obiicerent, eius restitutionem sine R. Pontificis consensu esse peractam, imperator e consilio Photii honorificam legationem cum litteris Romam misit, quibus Ioannem Pp. VIII rogabat, ut restitutionem Photii, iam emendati et omnibus episcopis, etiam Ignatio deditis, accepti, confirmaret, addens, ita pacem Ecclesiae restituendam et Bulgaricam dioecesim ad obedientiam Apostolicae Sedis revocandam fore. Ioannes VIII assertionibus graeci imperatoris credens, Photium in communionem recepit, eiusque restitutionem confirmavit ea lege, ut ea, quae a Nicolao I, Hadriano II et concilio VIII fuerant constituta, integra servarentur, Photius in synodo coram legatis Pontificis veniam peteret, deinde reconciliaretur, nullamque iurisdictionem in Bulgaricam dioecesim exerceret.

Verum versipellis Photius primo legatos Pontificis corrupit; deinde e Ioannis VIII litteris conditiones, suae restitutioni appositas, rasit, aliaque iis inseruit, quibus Pontifex decessorum suorum et Concilii VIII acta in causa Photii reprobare videbatur. Posthaec copiosam episcoporum, sibi deditorum, synodum Constantinopoli coëgit, in qua, tacentibus legatis Ioannis VIII, huius literae secundum corruptam Photii versionem graecam lectae sunt, Photius nomine Pontificis in sedem Cp. restitutus, Nicolai I et Hadriani II acta improbata et concilium generale VIII abrogatum est.

Quum haec audivisset Ioannes Pp., novum legatum, Marinum nempe, Constantinopolim misit, eique mandavit, ut rescinderet quaecumque a prioribus legatis in causa Photii non servatis Apostolicae Sedis mandatis acta fuissent. Eidem legato litteras dedit ad imperatorem et ad Photium, in quibus graviter questus est de iis, quae contra mentem suam gesta fuerant. Marinus singulari fortitudine demandatum sibi munus implevit. Pontifex deinde ab eo omnem rem doctus, in priores suos legatos secundum canones animadvertit, Photium novo anathemate perculit, omnemque cum eo communionem abrupit. Eandem sententiam in Photium confirmarunt Ioannis VIII successores, Marinus, Hadrianus III et Stephanus V, quos Basilius imperator frustra ad communicandum cum Photio sollicitavit. Stephanus V hac occasione eruditam epistolam ad imperatorem scripsit, in qua perstrictis contumeliosis eius litteris, decessorum suorum agendi rationem in causa Photii defendit, et utramque potestatem, Pontificis et imperatoris, exposuit.

Photius patrocinio Basilii imperatoris fretus, sedem Cp. conservavit, quamdiu is imperavit. Anno vero 886 defuncto Basilio successit Leo VI, filius eius, dictus Sapiens seu philosophus. Hic litteris, supra a Stephano V ad Basilium datis, permotus, Photium deiectum monasterio mancipavit et ad sedem Cp. evexit Stephanum fratrem suum, qui eadem se dignum praebuit. Tunc concordia inter utramque Ecclesiam, latinam, et graecam, redintegrata est, et schisma Photianum sopitum usque ad saec. XI, quod illud instauratum videbimus a Michaële Cerulario[1].

Photius an. 891 in exilio mortuus est; multa scripta reliquit, partim edita partim in Mss. bibliothecarum codicibus latentia.

60. *Ecclesiae status in Servia, Dalmatia et Moravia* — An. 879 Ioannes Pp. VIII legationem excepit e Servia et Dalmatia. Nimirum Branimirus, Slavorum in Servia et Dalmatia princeps, Romam legavit Ioannem presbyterum postulatum, ut una cum populo suo in R. Ecclesiae obedientiam, a qua creditur Graecorum artibus fuisse distractus, reciperetur. Pontifex per eumdem legatum ad Branimirum, ad sacerdotes et populum eius rescripsit, se summo cum gaudio eos in obedientiam Apostolicae Sedis suscepisse, eosque hortatus est, ut in eadem constanter perseverarent[2].

Idem Ioannes presbyter ferebat litteras Tuentari, principis Moravorum, qui Pontificem consulebat de dubio suo in Fide. Respondit ad eum Ioannes VIII, eam Fidem esse tenendam, quam R. Ecclesia ab ipso principe Apostolorum acceperat, semper tenuerat et usque ad finem saeculi esset conservatura, quamque eorum parentes ab initio didicerant

---

1) Vid. p. 228.

1) Baron., ad an. 879-86; Leo Allat., *De synodo Photiana VIII;* Iager, *Histoire de Photius,* Louvain 1845, in-8°.

2) *Epist.* 184 et 185, apud Labbe, loc. cit. p. 119.

a sacerdotibus, ab Apostolica Sede ad eos destinatis. Addit Pontifex, se audivisse, Methodium ab Hadriano II pro tota Moravia archiepiscopum constitutum [1], aliter docere quam coram Apostolica Sede fuerat professus, ideoque se eum Romam vocasse [2]. Methodius a quibusdam invidis propter usum linguae slavicae in liturgia sacra, imo pravae doctrinae accusatus, an. 880 doctrinae suae puritatem Ioanni VIII ita probavit, ut hic ei iura metropolitica pro tota Moravia confirmarit, usum linguae slavicae in liturgia indulserit, et Wichingum presbyterum, qui Methodium Romam comitatus fuerat, episcopum Nitriensem et Methodii suffraganeum ordinaverit. De quibus omnibus Pontifex certiorem reddidit Suentoplucum, Moravorum regem [3].

61. *Bohemorum conversio* — Exemplum Moravorum, Religionem christianam profitentium, secuti sunt Bohemi. Iam an. 845 14 principes Bohemi, qui Ludovici, regis Germaniae, castra fuerant secuti et ditiones suas in confiniis Bavariae habebant, Ratisbonae baptismum susceperant [4]. Anno circiter 870 Borziwoius, Bohemorum dux, cum 30 comitibus suis in aula Suentopluci, Moravorum regis,t a s. Methodio archiepiscopo baptizatus est; inde in Bohemiam rediens, secum duxit presbyterum, et Reginaehradecii primam ecclesiam aedificavit; brevi post aliam ecclesiam, B. V. M. dedicatam, extruxit Pragae, et praeter Ludmillam eius uxorem multi e proceribus et plebeiis fidem christianam susceperunt. Spitihneus et Vratislaus, Borziwoii filii atque successores, patris sui exemplum secuti, christianam Religiomen professi atque tuiti sunt. Sub posteriori Methodius ipse Bohemiam peragravit, multosque sacerdotes in ea constituit, qui quaquaversum Fidem propagarunt [5].

62. *Fides praedicatur in Russia* — Iam vero christiana fides perlata erat etiam in Russiam seu ad istos Slavos, qui Ruthenorum nomen acceperunt. Erat haec gens a Dei sensu et pietate remotissima, inquit Porphyrogeneta, et praedae avidissima saepius infesta arma Graecis intulit. Basilius, imperator Graecorum, eos muneribus sibi devincere et ad christiana sacra adlicere conatus est, effecitque, ut missos ab Ignatio patriarcha Cp. Evangelii praecones susceperint, quorum opera multi in Christum crediderunt et baptizati sunt [1]. Verumtamen Russi in idolorum cultu perseverarunt usque ad postremos annos saeculi sequentis.

63. *Marinus Pontifex* (*an.* 882) — Ioanne Pp. VIII an. 881 defuncto, ad summum pontificatum evectus fuit Marinus, Etruscus, a sequioris aevi scriptoribus dictus Martinus, antea R. Ecclesiae archidiaconus, sub Nicolao I, Hadriano II et Ioanne VIII legationibus Constantinopolim contra Photium invicta constantia functus. Eius electionem vitio factam fuisse, contendit Basilius, imperator Graecorum, in epistola ad Hadrianum III, Marini successorem, quod antea alterius ecclesiae episcopus, ad Romanam non potuisset transferri; sed Stephanus V, Hadriani successor, cui epistola ista data fuit, imperatori graeco respondit, primo falsum esse, Marinum antea fuisse alterius ecclesiae episcopum; deinde, maiorum auctoritate et exemplis ostendit, quod, etiamsi ita fuisset, nihil exinde contra legitimam Marini electionem deduci poterat [2]. Mirum non est, Basilium, Photio addictum, arguisse Marini electionem, quum hic Pontifex novo anathemate perculerit Photium. Brevis fuit pontificatus Marini, an. 884 defuncti.

Hadrianus III — Successit ei Hadrianus III, Romanus. Hunc frustra tentavit imperator graecus, ut Photium in Ecclesiae communionem reciperet; firmus stetit Hadrianus. Idem Pontifex abrogasse dicitur decretum Eugenii II de legatorum imperatoris praesentia in consecratione R. Pontificis [3]. Verum dum propter pietatem suam et rei ecclesiasticae studium omnibus magnarum rerum spem faceret, altero pontificatus sui anno (885) morte praereptus est.

Stephanus V — Eum in summo Ecclesiae regimine excepit Stephanus V, Romanus, presbyter IV Coronatorum. Is, ut diximus, doctissima epistola respondit ad contumeliosas litteras Basilii, imperatoris Graecorum. Praefuit Ecclesiae usque ad annum 891.

64. *Rerum status in Occidente* — Interim rerum status in multis Occidentis regionibus valde perturbatus erat. Saraceni Italiam,

---

1) Vid. p. 226.
2) *Epist.* 191, apud Labbe, loc. cit. p. 126.
3) *Epist.* 247, apud Labbe, ibid. p. 175.
4) *Annales Fuldenses.*
5) Cf Vitam ss. Cyrilli et Methodii apud Bolland., *Acta SS.* 9 febr.

---

1) Porphyrogeneta in *Basilio*; Zonaras, Cedrenus, Curopalates, apud Pagi, *Critica* ad an. 876.
2) Apud Labbe, *Concil.* t. IX, p. 366.
3) Platina, Ciacon., *Vitae RR. Pontif. Hadrianus III*; Pagi, *Critica* ad an. 885; Cf p. 217.

Normanni Gallias, Dani Angliam infestabant. Post Carolum Crassum, an. 888 mortuum, in Germania regnavit Arnulphus. In Italia de regno Langobardico certarunt Berengarius marchio Foroiuliensis et Wido dux Spoletanus. Posterior praevaluit, devictoque Berengario (891), hortante universa Italia, Romae a Stephano Pp. V imperator coronatus est, et in grati animi signum donationes, a Pipino aliisque principibus R. Ecclesiae factas, confirmavit [1].

Francorum rex electus et a Waltero, archiepiscopo Senonensi, sacratus fuit Odo, comes Parisiensis, qui an. 888 insignem victoriam retulit de Normannis ad montem Falconem prope Lutetiam, profligatis eorum 19,000. Biennio post Alanus, dux Britonum, tanta clade affecit Normannos, ut e 15,000 vix 400 fuerint superstites. Anno autem 893 multi proceres ad regnum advocarunt Carolum Simplicem, Ludovici Balbi filium posthumum, qui cum matre sua transierat in Angliam, eumque regem coronavit Fulco, archiepiscopus Rhemensis. Inde bellum civile inter Odonem et Carolum. Demum an. 898 mortuo Odone, Carolus Simplex solus regno potitus est.

Quam deplorandus esset in Germania et Gallia rerum ecclesiasticarum status, quantopere collapsa disciplina, colligitur e decretis synodorum, quae hoc tempore ibidem coactae fuerunt. An. 887 Wilbertus, episcopus Coloniensis, synodum habuit in urbe Agrippinensi, in qua editi sunt 6 canones contra rerum ecclesiasticarum raptores, pauperum oppressores et incestas coniunctiones. Anno sequenti praesules et abbates plurimi e tribus provinciis, Moguntiaca, Trevirensi et Coloniensi, convenerunt Moguntiam, et ad reformandam disciplinam condiderunt 26 canones. In eorum praefatione ecclesiarum statum deplorantes dicunt: « Videte, quam praeclara et nobilia servorum Dei aedificia destructa et incensa sunt; altaria defossa et penitus conculcata; ornamenta ecclesiarum Dei valde pretiosa, direpta et igni exusta; episcopi et sacerdotes et caeteri ordinis Ecclesiae viri gladio truncati et diversis poenarum generibus morti addicti; omnis aetas utriusque sexus gladio et igne, diverso mortium genere consumpti... Illius subversionis periculum incolae monasteriorum utriusque sexus metuentes, huc illucque vagantur incerti cum periculo suae professionis ». Eodem anno (888) Rothadus Trevirensis synodum habuit in suburbio Metarum, in qua 13 canones editi sunt. An. 892 praesules regni Arelatensis in synodo, habita Viennae, condiderunt 4 canones. Triennio post 22 episcopi e regno Arnulphi se congregarunt Triburiae prope Moguntiam, et pro componendis cleri ac populi moribus ediderunt 58 canones [1].

In Anglia Alfredus rex annis prope 9 adversus Danos belligeravit, donec an. 878 ab iis superatus, in Æthelingiam fugere coactus fuerit. Illic a s. Cutberto, episcopo Lindisfarnensi, ad fiduciam erectus, an. 879 novo certamine hostes aggressus est, eosque tanta strage affecit, ut qui superstites erant, secum rege suo Guthro dederint, et christianam fidem ac baptismum susceperint. Alfredus eis gratiam dedit et in desertis terris Est-angliae degere concessit sub sua suorumque successorum tutela. Alfredus qui pacis ac belli laude clarus, Religionis, regni et litterarum prosperitati consuluit, optimas leges promulgavit, reditus suos inter aulae ministros, pauperes, ecclesias, monasteria et academiam Oxoniensem dividebat, regnavit usque ad an. 900, Magni cognomen promeritus [2].

65. *Formosus Pontifex* (*an.* 891) — Post obitum Stephani V an. 891 ad summum pontificatum electus fuit Formosus, episcopus Portuensis, primus qui ex episcopo creatus est Pontifex. Luitprandus et post eum aliquot alii scripserunt, electionem Formosi fuisse tumultuariam, insurgente contra eum Sergio diacono, sed per errorem. Sergius enim ab aliquibus oppositus est non Formoso, sed Ioanni IX [3]. Verumtamen de Formoso eiusque promotione alii alia scripserunt. Ratio haec fuit, quod Ioannes Pp. VIII Formosum, cum esset episcopus Portuensis, in Romana synodo damnarit et in Galliam exulatum miserit, devinctum prius iureiurando, se neque Romam neque ad Portuensem ecclesiam rediturum. Causam huius rei diversam a diversis tradi, dicit Baronius [4]. Triplicem adfert Mabillon ex ipsius Ioannis VIII epistola [5]: 1°, quod Formosus, a Nicolao I in Bulgariam

---

1) Sigonius, *De regno Italiae*, l. VI, ad an. 891; Pagi, *Critica* ad an. 892.

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 396-438.
2) Asserius, *Gesta Alfredi*, apud Gall., *Histor. Britann. scriptor.*
3) Sandini, *Vitae RR. Pontif.*, *Formosus*, annot. 2.
4) Ad an. 883.
5) *Epist.* 319, apud Labbe, loc. cit. p. 232.

missus, Bulgarorum regem sacramento obstrinxisset, ne, eo superstite, alium episcopum a Sede Apostolica susciperet; 2°, quod contra canones ab ecclesia Portuensi ad Romanam per ambitum prosilire conatus fuisset; 3°, quod contra reipublicae et imperii salutem conspirasse diceretur [1]. At Marinus Pp., Ioannis VIII successor, Formosum a depositione et iureiurando absolutum, in locum suum restituerat. Sic in integrum restitutus Formosus, post obitum Stephani V e Portuensi episcopo creatus est Pontifex. Eum contra adversarios defenderunt Ioannes Pp. IX in synodo, an. 898 Romae habita, Auxilius in 2 libris, pro eodem scriptis, Flodoardus [2] et Luitprandus [3].

Formosus pontificatu initiatus, gravissima negotia expertus est. Acceptis ab episcopis Orientalibus litteris, quatenus sacris ordinibus a Photio initiati in communionem reciperentur, respondit, eos ad communionem laicam esse admittendos, modo oblatis libellis delictum faterentur, veniamque per poenitentiam mererentur [4]. Ad episcopos Angliae epistolam dedit, qua praeteritam eorum negligentiam in corrigendis cleri moribus et impediendis incestis coniugiis carpit; deinde eos laudat, quod nunc emendandis abusibus manum admoverint [5]. Falsum vero est, quod scripsit Willelmus Malmesburiensis, Formosum universam Angliam sacris interdixisse. Idem Pontifex post mortem Widonis an. 894, rebus Italiae ipsiusque urbis Romae per factiones Berengarii et Lamberti filii Widonis admodum perturbatis, ad vindicandam Italiae urbisque libertatem advocavit Arnulphum, regem Germaniae, eumque an. 896 imperatorem coronavit, si Reginoni et Hermanno Contracto fides haberi velit [6]. Verum id potius dissensiones auxit. Arnulphus paulo post in Germaniam regressus, an. 898 obiit. Post eius ex Italia discessum Berengarius et Lambertus pacem inierunt, simulque regnarunt. Formosus vero vita excessit anno 896.

66. *Bonifacius VI Pontifex* (*an.* 896) — Post obitum Formosi cathedram Petri occupavit Bonifacius VI, Romanus; sed post 15 dies podagra sublatus est. De eo legitur in Romana synodo, an. 898 sub Ioanne IX habita, quod primo subdiaconatu, postmodum sacerdotio depositus, populari manu in locum Formosi fuerit subrogatus [1]. Quapropter nonnulli Bonifacium VI summis Pontificibus adnumerandum esse negant. Plerique tamen eum in numero Pontificum habent [*].

Stephanus VI — Tunc Alberti marchionis Tusciae potentia summum pontificatum accepit Stephanus VI, Romanus, vir tanta dignitate indignus, qui inauditum hactenus facinus admisit, quod tamen non fuit error in Fide sed tyrannis in facto [**]. Etenim corpus Formosi Pp. exhumari et indumentis sacerdotalibus indutum, in synodum adferri iussit, et postquam ei exprobrasset, quod cum esset Portuensis episcopus, ambitionis spiritu Romanam Sedem usurpasset, indumentis sacerdotalibus exui, abscissisque duobus digitis, in Tiberim proiici iussit. Praeterea omnes ab eo ordinatos, deposuit [2]. Verum Stephanus VI propterea tantum odium subiit, ut post unum annum et mensem pontificatus ab adversariis in carcerem coniectus et strangulatus sit an. 897.

---

1) *Praefat.* ad *sec. V Benedict.* § 1.
2) *De Rom. Pontif.* — 3) *Hist.* l. I, c. 8.
4) Apud Labbe, loc. cit. p. 429.
5) Ibid. p. 430; Pagi, *Critica* ad an. 894.
6) *Chron.* ad an. 896.

1) Apud Labbe, *Concil.* t. IX, p. 502.
*) Vid. Sandini, *Vitae RR. Pontificum*, *Bonifacius VI.*
**) Baronius, ad an. 897, § 4, haec habet: *En illa infelicissima Ecclesiae Romanae tempora, atque omnium luctuosissima, quibus ipsam contigit domestico bello exagitari, atque persecutione vexari; quae nunc coepta multo tempore maximo damno eandem Ecclesiam affecerunt*; *illata ipsa per Adelbertos Marchiones potentissimos Tusciae Principes audacissimos.* Et revera, Adelbertus tantae erat potentiae, ut, quemadmodum animadvertit Luitprandus, *Histor.* l. I, c. 10, inter omnes Italiae principes solus ipse cognomento appellaretur Dives *Caeterum*, subdit Baronius, *etsi interdum deforme valde turpeque contigerit apponi Ecclesiae caput: tolerandum tamen fuit ipsi, quod non penitus amens sit inventum. sed fide catholica sibi constans, Dei vero permissione supra cetera corporis membra provectum, non sine caussa vel ratione, sed magno sui iudicii libramento: etenim* pondus et statera iudicia Domini sunt: *quae etsi inscrutabilia praedicentur, per transennam tamen mortalibus intuentibus fiant aliqua saltem ex parte perspicua. Vt enim Deus significaret, eandem suam Ecclesiam nequaquam humanum esse figmentum, sed plane divinum inventum: oportuit ostendisse, eam nequaquam pravorum Antistitum opera prodi posse, et ad nihilum penitus redigi, sicut de aliis diversarum gentium regnis, et bene statutis rebuspublicis factum constat: quae tamdiu constitisse leguntur, quamdiu fuere per viros prudentes et virtute praeditos administratae; periisse vero penitus, ubi viris scelestis tradita sunt earum gubernacula moderanda.*
2) Labbe loc. cit.; Auxilius, *De ordinationibus Formosi*; Flodoardus, *De RR. Pontif.*

Erravit profecto Luitprandus, dum acta Stephani VI attribuit Sergio III. Idem scripsit, Sergium (Stephanum VI) cunctos, quos ordinaverat Formosus Pp., gradu deposuisse et rursus ordinasse [1]; hoc vero diserte negat Sigebertus [2]; de eo etiam nihil legitur in Actis synodi Romanae sub Ioanne IX, quae alia Stephani gesta narrat et improbat; contra in iis legimus, in suos gradus esse restitutos, qui a Formoso ordinati et a Stephano temere deiecti fuerant [3]. Perperam vero sententia Stephani de ordinationibus Formosi Pp. opponeretur RR. Pontificum inerrantiae in dirimendis Fidei morumque controversiis; manifestum enim est, Stephanum hac in re non ex cathedra aliquid credendum proposuisse, sed ex privata ira processisse; praeterea episcopi, presbyteri et cleri, qui eius synodo interfuerant, an. 898 in synodo sub Ioanne IX contestati sunt, se in illa non liberos sed coactos fuisse, et quaestio de ordinationibus Formosi versabatur circa haec duo: an Formosi ad pontificatum promotio fuisset canonica, et an episcopus depositus Ordines valide conferret, utrumque per haec tempora non erat ita eliquatum, ut omnes unanimiter de eo sentirent, uti constat e libris Auxilii, huius temporis scriptoris.—Immo Magister Sententiarum * *hanc quaestionem* de validitate huiusmodi ordinationum *perplexam* ac *pene insolubilem* declaravit. Nunc vero universae Ecclesiae sensus est, Ordinationes istiusmodi validas omnino esse habendas.

Perperam etiam catholicorum adversarii laborant in conquirendis quorumdam Pontificum vitiis, hisque contra ipsius Ecclesiae veritatem obiiciendis; tantum enim abest, ut iis obscuretur Ecclesiae Romano-catholicae veritas, ut potius confirmetur et lucescat, dum Ecclesiae conservatio et stabilitas non prudentiae et sapientiae eorum, qui illam gubernarunt, sed divinae Providentiae adscribenda conspicitur. « Ne forte putaremus, inquit Bellarminus, ob vitam incorruptam et mores integerrimos summorum Pontificum tam diu stetisse hanc Sedem, permisit Deus, ut etiam quidam parum probi Pontifices aliquando hanc Sedem tenerent regerentque... Hinc enim intelligimus, non humano consilio, prudentia, viribus Romanum Pontificatum tam diu consistere, sed quia haec Petra ita a Domino roborata, divinitus fundata, angelorum custodiis septa, singulari Dei providentia et protectione munita est, ut adversus eam portae inferorum nullo modo praevalere possint, sive illis portis persecutio tyrannorum, sive rabies haereticorum, sive schismaticorum furor, sive scelera et flagitia designentur [1] ».

1) *Histor.* l. I, c. 8. — 2) *Chronicon.*
3) Labbe, loc. cit. — *) Lib. IV, D. 25.

67. *Romanus, Pontifex* (*an.* 897)—Sublato e vivis Stephano VI, eodem anno 897 pontifex creatus fuit Romanus, Gallesinus, qui Platina, Panvinio, aliisque tradentibus, acta decessoris sui contra Formosum rescidit. Post menses fere 4 sub initia anni 898 *aethere susceptus est, meritos sortitus honores*, inquit Flodoardus [2].

Theodorus II—Ei successit Theodorus II, Romanus, quem ut clero dilectum, pacis amicum, sobrium, castum et pauperum patrem celebrat idem Flodoardus [3]. Is causam Formosi etiam amplexus, corpus eius cum exultatione in apostolicam tumbam reduxit, et ordinatos ab eodem atque a Stephano VI deiectos in pristinos Ordines restituit [4]. Obiit post 20 dies sui pontificatus.

Ioannes IX— Tunc alii in pontificem elegerunt Sergium diaconum, patria Romanum, alii Ioannem diaconum, Tiburtinum. Hi praevaluerunt. Sergius, priusquam consecraretur, Roma pulsus exulavit 7 annis. Ioannes vero, huius nominis IX, canonice renunciatus et sollemni ritu consecratus, Ecclesiae praefuit ab an. 898 usque ad 900 [5]. Is duas synodos, unam Romae alteram Ravennae, celebravit. In Romana Stephani VI acta et synodus contra Formosum Pp. rescissa et reprobata sunt; iis, qui Stephani synodo coacte interfuerant, venia concessa; constitutum, ut quamvis Formosus necessitatis causa pro vitae merito a Portuensi ecclesia ad Romanam fuisset translatus, id tamen in exemplum non assumeretur; ordinati a Formoso in pristinos gradus restituti; violatoribus eius sepulcri anathema inflictum, nisi resipiscerent; ecclesiastica censura lata contra pravam consuetudinem, Pontifice et episcopis morientibus, patriarchium et episcopia expilandi, et ad praevertendas turbas statutum est, ut Pontifex consecraretur praesentibus imperatoris legatis. Quae omnia in Ravennatensi synodo confirmata fuerunt [6].

1) *Praelect. in lib. de Romano Pontif.*
2) *De RR. Pontif.* — 3) Ibid.
4) Auxil. *Op.* cit. l. II, c. 4; Sigebert. *Chron.*
5) Flodoard. loc. cit.
6) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 496 et 507. Vtraque synodus a Labbe male refertur ad an. 904.

68. *Italiae et Romae status* — Quod autem hoc et sequente saeculo quorumdam Pontificum electiones partium studiis aut factionum potentia turbatas peractasque legamus, nemo mirabitur, qui noverit, quam perturbatus esset his temporibus Italiae et urbis Romae status. Mirabitur potius singularem Dei erga Romanam ecclesiam providentiam, qua effectum est, ut Petri cathedra, quamvis factionum violentiis atque machinationibus iactata, non submersa aut eversa, sed salva et sarta tecta conservata fuerit. Inter politicas factiones alia Italorum alia Germanorum erat, quae ambae de imperio certabant. Praeterea inter Italos tot fere erant factiones minores, quot essent comites, marchiones et duces, qui vel capessendo imperio vel augendis potentiis suis inhiabant. Quum autem RR. Pontifices tanquam supremi arbitri iuris publici haberentur, eorumque esset imperatores coronare, quaevis factio Pontifices optabat sibi addictos, ac proinde in eorum electiones petulanter manus iniiciebat.

An. 894 Widoni in regno Langobardico successit Lambertus, filius eius; post cuius obitum an. 898 Berengarius, qui iam partem Langobardiae regebat, ea solus potitus est. Ludovicus, rex Arelatensis seu Burgundiae cisiuranae, ab adversariis Berengarii arcessitus, primum adverso, deinde prospero marte cum eo certavit, et an. 900 a Benedicto Pp. IV imperator coronatus est; at post biennium a Berengario Veronae inopinato apprehensus, oculis orbatus et Italia eiectus fuit. Ex quo tempore Berengarius regnum Langobardicum recuperavit.

69. *Benedictus IV, Pontifex (an.* 900) — Post Ioannem IX, an. 900 defunctum, summum sacerdotium demandatum fuit Benedicto IV, Romano. Huius benignitatem et erga viduas pauperesque liberalitatem celebrat Flodoardus [1]. Is Ludovicum III coronavit imperatorem, ut diximus; Ecclesiam gubernavit 3 annis et 2 mensibus.

70. *Saeculi X conditio* — Cum eius pontificatu inchoamus Xm Ecclesiae saeculum, cuius conditionem multi ita delinearunt, ac si illud nihil boni, sed summam rerum ignorantiam morumque corruptionem tulerit. Vnde Ecclesiae Romano-catholicae adversarii concluserunt, eam in tanta morum depravatione et rerum inscitia de veteri sanctitate et Fidei puritate excidisse, novaque dogmata assumpsisse.

1) *De Rom. Pontif.*

Verum quamvis infelix fuerit huius saeculi et proximorum temporum conditio, non fuit tamen talis in eo morum corruptio aut rerum inscitia, qualem protrusere adversarii. Ex iis, quae doctissimi viri, Pagi [1], Muratori [2], Tiraboschi [3], aliique de hoc saeculo ex antiquis monumentis adnotarunt, constat, in eo non parvo numero episcopos, clericos, monachos, moniales, laicos utriusque sexus et omnis conditionis, magna virtutum laude ac vitae sanctimonia claruisse; scriptores etiam plures floruisse, quamvis paucioros quam saeculis reliquis. Lugubrem certe huius saeculi descriptionem fecit Baronius, illud appellans sui asperitate et boni sterilitate ferreum, mali exundantis deformitate plumbeum, scriptorum inopia obscurum [4]. Bellarminus etiam dixit, nullum saeculo X indoctius [5]. Verum haec non absolute, sed relate ad caetera saecula sunt intelligenda, ut optime observavit doctissimus Pagi. « Hoc saeculum, inquit, subsequentibus doctrina non cessit. Neque saeculum inscitiae et ignorantiae vocari potest nisi ob scriptorum paucitatem, si eius cum praecedentibus aut subsequentibus comparatio fiat; complures enim in eo floruisse, longe hodie notius quam Bellarmini aetate, ut catalogos scriptorum ecclesiasticorum percurrentibus planum fit [6] ». Sane e monumentis, quae recentioribus temporibus, praesertim opera Muratori, in lucem edita sunt, comprobatur, non adeo corruptum et ignarum fuisse hoc saeculum, ut generatim opinatum est.

Antiquam Ecclesiae doctrinam hac ipsa aetate fuisse corruptam, adversariorum calumnia est, quam auctor operis gallice scripti de perpetua fide [7], aliique plures confutarunt. Quin imo illud mirandum est, quod, utut infelicia essent temporum adiuncta, hoc saeculo nulla haeresis sit exorta, et christiana fides ad plures populos, Normannos, Slavos, Suevos, Bohemos, Polonos, Hungaros, Moscovitas, fuerit perlata et propagata.

71. *Leo V et Christophorus, Pontifices (an.* 903) — Post Benedictum Pp. IV, qui an. 903 vita excessit, summus pontificatus delatus fuit Leoni V, Ardeatino, qui intra

1) *Critica in Annales Baronii.*
2) *Annali d'Italia*, t. VIII-IX, Mediol. 1819.
3) *Stor. della letteratur. ital.* t. III.
4) *Annal.* ad an. 900.
5) *Controvers.*, *de R. Pontif.* l. IV, c. 12.
6) *Critica*, ad an. 900.
7) *La perpétuité de la foi de l'Eglise catholique*, 5 tom. in-4°.

duos menses e vita migravit. Post hunc Apostolicam Sedem occupavit paulo amplius dimidio anni Cristophorus, Romanus.

De Christophoro scribunt Marianus Scotus, Hermannus Contractus, Sigebertus Gemblacensis [1], et ex his alii, quod cum esset presbyter et familiaris Leonis V, hunc in carcerem coniecerit, in quo eo mortuo, sedem pontificiam occupaverit, et quod ipse etiam post menses 6 a Sergio deiectus, monasticum habitum induere coactus fuerit. Verum de his nihil quidquam invenire est apud Luitprandum, scriptorem huius saeculi et alias immoderatum RR. Pontificum censorem; nulla etiam eiusmodi rei fit mentio apud Flodoardum, qui eodem hoc saeculo floruit, et de Leone V atque Christophoro simpliciter scribit, quod prior post Benedictum celsa subierit iura et antequam luna suum orbem bis impleret, emigraverit, quod posterior moderamina Sedis mox sortitus, paulo ultra dimidium anni gubernarit [2].

72. *Sergius III Pontifex* (*an.* 904)—Post Christophorum an. 904 ecclesiarum regimen demandatum fuit Sergio III, iam post Theodori II obitum a multis ad illud designato, sed praevalentibus Ioannis IX partibus, ab urbe relegato, ut supra diximus [3].

Hunc Pontificem tetris coloribus depinxit Luitprandus, perinde ac si post obitum Stephani V contra electionem Formosi insurrexisset, deinde Apostolicam Sedem invasisset armis Adelberti, marchionis Tusciae, et pontifex factus, in cadaver Formosi saeviisset, eiusque acta et ordinationes rescidisset, cum Maroza, nobili scorto, turpem consuetudinem habuisset et ex ea genuisset Ioannem, postea huius nominis Pontificem XI [4]. Verum omnes hae Luitprandi accusationes pugnant cum vetustis et sinceris monumentis. Sergius enim non cum Formoso, sed cum Ioanne IX electus fuit [5]; non armis Adelberti, sed precibus Romanorum in urbem revocatus et in Sedem Apostolicam evectus est [6]; non is, sed Stephanus VI saevus extitit in Formosum, ut supra vidimus [7]; denique Ioannes XI non Sergii, sed Alberici Spoletani filius fuit [8]. Certe Flodoardus et Ioannes diaconus, qui hac aetate floruerunt, auctor epitaphii, quod Sergio III in basilica Vaticana positum et a Petro Mallio saec. XII vulgatum est, auctor anonymus Salernitanus, qui hoc saeculo, et Leo Marsicanus seu Ostiensis, qui sequente floruit, nihil memorarunt eorum, quorum Luitprandus accusavit Sergium; quin imo Pontificis huius religionem laudarunt supra citati Flodoardus, Ioannes diaconus et auctor epitaphii [1].

1) In *Chronicis*.—2) *De Rom. Pontif.*
3) Vid. p. 236.
4) *Hist.* l. I.
5) Flodoard., lib. cit.; *Epitaph. Sergii III.*
6) Ibid., et Ioan. Diacon., *De eccl. Lateran.*
7) Pag. 235.
8) Salernitan., *Paralipom.* part. II, *Rer. ital. scriptor.* t. II; Leo Ostiens., *Chron. Casin.* l. I, c. 61.

Scripsit supra dictus Luitprandus libros 6 rerum gestarum sui temporis, et diu a scriptoribus subsequentibus, ab ipso Baronio, ceu fons historicus habitus est. At modo consentiunt periti critici, Luitprandum sibi haud cavisse a partium studio, alios, praesertim factionem Germanorum, plus aequo laudasse, Italis vero, maxime Tusciae marchionibus et Spoleti ducibus, detraxisse, multa sine iudicio et discretione secundum diversos factionum, sibi mutuo infensarum, rumores litteris mandasse. Vnde multae querelae de variis Pontificibus huius saeculi a Luitprando collectae et ex eo a multis scriptoribus assumptae, e Flodoardi aliorumque veterum scriptorum monumentis, recentioribus temporibus in lucem editis, correctae sunt [2].

Sergius III gubernavit Ecclesiam 7 annis et 3 mensibus; basilicam Lateranensem, terrae motu labefactatam, restauravit, aureisque et argenteis ornamentis decoravit; ecclesiam Bremensem, quam Formosus Pp. subdiderat iurisdictioni archiepiscopi Coloniensis, Hamburgensi archiepiscopo restituit, et utrique archiepiscopo, Rogerio Hamburgensi et Sergio Coloniensi, pallium concessit [3].

73. In ecclesia Graeca turbas graves excitavit Leo imperator VI; qui cum iam tres uxores duxisset, eaeque una post aliam obiissent, quartas nuptias contraxit cum Zoe. Quartae vero nuptiae canonibus ecclesiae Graecae erant prohibitae et habebantur tanquam polygamia. Nicolaus patriarcha Cp., qui an. 895 successerat s. Antonio, primum omni via imperatorem a nuptiis cum Zoe deterruerat; deinde praevaricatorem aditu ecclesiae interdixit, et presbyterum, qui nuptiis istis benedixerat, deposuit. Imperator ira percitus, an. 906 patriarcham in exilium relegavit. Eamdem sortem experti sunt alii episcopi, qui cum Nicolao nuptias Leonis im-

1) Cf Pagi, *Critic.* ad an. 904-911.
2) Cf Muratori, *Annali d'Italia*, saec. X.
3) Pagi, *Critica* ad an. 868, 895 et 915.

probabant. Interea Constantinopolim advenerunt legati Sergii III et patriarcharum Alexandrini, Antiocheni et Hierosolymitani, ad quos imperator de nuptiis suis retulerat. Tunc coacta Constantinopoli synodo, nuptiae Leonis cum Zoe ex dispensatione ratae habitae sunt, et in locum Nicolai in sede Cp. subrogatus Euthymius; unde grandis divisio inter metropolitas, episcopos et clericos patriarchatus Cp., aliis cum Nicolao aliis cum Euthymio sentientibus. Extincto an. 911 Leone VI, sub Constantino Porphyrogeneto, eius filio et successore, Nicolaus restitutus, Euthymius vero deiectus fuit, sed divisio perduravit usque ad an. 920. Hoc anno Constantinopoli synodus habita est, in qua communi consensione edictum fuit, ut quartae nuptiae penitus reiicerentur, tertiae etiam non permitterentur nisi in certis casibus nec sine indicta parti incontinenti poenitentia [1].

Constantinus Porphyrogenetus tantum 7 annis natus, cum patri succederet, imperavit usque ad an. 959. Cum litterarum magis quam regiminis amans esset, res imperii gesserunt primo Alexander, patruus eius, deinde Zoe mater, postremo Romanus Lecapenus. Romanus rebelles in imperatorem repressit; Arabes saepius superavit, pluresque urbes iis eripuit; quibus elatus, consortium imperii petiit, tresque filios suos creavit caesares; anno vero 944 a propris filiis imperio exutus et in insulam Protam relegatus fuit. Paulo post ipsi eius filii propter initam coniurationem a Constantino relegati sunt.

Constantinus Porphyrogenetus praeter alia ingenii sui monumenta, reliquit tractatum de rebus imperii et orationem de imagine Edessena seu linteo, cui effigies Christi erat impressa. Haec imago, antiqua reverentia celebris, an. 944 ab Edessenis ad redimendam pacem Graecis tradita et cum sollemni etiam miraculis exaltata pompa Constantinopolim translata fuit [2].

74. *Hungarorum excursiones*—Iam commemoravimus mala, quae longo annorum spatio Normanni multis Germaniae et Galliae provinciis intulerunt. Non minores clades multis regionibus intulerunt Hungari. Hi e Scythiae finibus egressi, sub exitum saeculi praecedentis occuparunt omnem Pannoniam finitimasque regiones, quibus nomen Hungariae indiderunt. Erant ii natura feroces et idolorum cultui addicti. Postquam in praedictis regionibus imperium suum constituissent, veteresque incolas, Avares, Bulgaros, Slavos, partim exterminassent, partim in servitutem redegissent, an. 900 piraticas excursiones in Moraviam, Macedoniam, Thraciam, Bavariam, Germaniam, Helvetiam, Italiam inchoarunt, easque per annos circiter 72 repetiverunt, urbes et pagos vastantes, ecclesias et monasteria depraedantes, aliaque ingentia mala committentes.

75. *Anastasius III, Pontifex* (*an.* 911)—Post Sergium Pp. III, qui obiit an. 911, Pontifex ordinatus est Anastasius III, Romanus, morum integritate dignus, qui diu Ecclesiam regeret [1]; sed post duos annos totidemque fere menses e vivis discessit an. 913 mense octobris [2].

Landus, *Pontifex* — In locum Anastasii subrogatus est Landus, seu Lando, Sabinus, cuius pontificatus brevis fuit; obiit enim mense aprili an. 914. De eo ex Luitprando dicitur, quod, annuente Theodora, femina senatoria et in urbe potentissima, Ioannem presbyterum, cuius amore illa deperibat, primo Bononiensem, deinde Ravennatensem antistitem creaverit. Verum e monumentis idoneis constat, Ioannem istum iam ab an. 905 fuisse archiepiscopum Ravennae [3]. Flodoardus vero de Lando simpliciter scribit, quod post Anastasium summam ordine tenuerit Sedem, eam 6 mensibus coluerit, et emeritus patrum priorum fata secutus sit [4].

76. *Ioannes X, Pontifex* (*an.* 914)—Defuncto Lando, eodem an. 914, a sede Ravennatensi ad Romanam translatus fuit Ioannes X, Romanus. De hoc Pontifice Luitprandus [5] et ex eo multi recentiores scripserunt, ipsum potentia Theodorae, quae, ut diximus, eius amore flagrabat, in Petri cathedram fuisse intrusum. Verum iam vidimus, Luitprandum multa leviori calamo scripsisse; praeterea fatetur ipse, se ea, quae de Ioanne X narrat, deprompsisse e libro de vita Theodorae, quem doctissimus Muratori appellat *un infame romanzo* [6]. Flodoardus vero, scriptor aequalis, testatur, Ioannem X, postquam Ravennaten-

[1]) Baron. et Pagi, ad an. 901, 906, 920-21; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1263; Mansi, *Concil. Supplement.*
[2]) Pagi, ad an. 944.

[1]) De ipso, ait Platina, quod «modeste et integre vixit, nec in se quidquam habuit, quo reprehendi posset».
[2]) Flodoard. de *Rom. Pontif.*; Platina, *Vitae Pontif.*; Pagi *Critica*, ad an. 912.
[3]) Rubeus, *Hist. Ravenn.* l. V.
[4]) Libr. cit. — [5]) *Hist.* l. II.
[6]) *Annali d' Italia* ad an. 914.

sem ecclesiam prudenter rexisset, ad moderandam ecclesiam Romanam fuisse postulatum, eam munificis ornatibus decorasse, et post 14 pacifici regiminis annos aetherea scandisse sedilia [1]. Alter scriptor eiusdem temporis, auctor nempe carminis panegyrici de laudibus Berengarii augusti, laudat Ioannem X tanquam pontificem officio clarum et sapientia repletum [2].

Ioannes X in primis sollicitus de reprimendis Saracenis; qui urbi Romae totique Italiae terrorem continuum iniiciebant, an. 916 in festo Paschatis Berengarium, regem Italiae seu Langobardiae, imperatorem coronavit. Ad id inter Constantinum imperatorem Graecorum, Berengarium, principes Capuanum, Salernitanum, Beneventanum et Spoletanum, foedus conciliavit. Concordi horum principum ope fortissimam arcem Garilianam, quam Saraceni ad Liris ostium et Latii fines iam 40 annis magno totius Italiae detrimento occupabant, oppugnavit. Saracenos, ex ea cum ingenti eorum clade fugavit, urbem et territorium Romanum ac finitimos principatus a barbarorum infestationibus liberavit [3].

Idem Pontifex Theophylactum et Carolum episcopos legavit Constantinopolim ad componendam divisionem, in ecclesia Graeca ortam e quartis nuptiis Leonis VI [4]; Hilduinum et Richarium, de episcopatu Leodiensi contendentes, Romam vocavit, et Richario, a clero Leodiensi electo et a rege Carolo Simplici nominato, sedem addixit [5]; ab episcopis provinciae Narbonensis interpellatus in causa Gerardi et Agii, de episcopatu Narbonensi certantium, divisionem composuit, Agii electionem confirmavit, eique pallium misit [6]; pius in s. Iacobum apostolum ad recolendam eius memoriam et implorandam opem legatum misit Compostellam, et legationem cum muneribus recepit a Sesinando episcopo Compostellae et Ordonio rege Legionis [7]; postulantibus episcopis Germaniae an. 916 episcopum Ortensem legavit ad synodum quam illi coëgerant apud Altheim [8]; reprehenditur autem, quod archiepiscopatum Rhemensem confirmarit Hugoni, puero quinquenni [9], illius administratione, donec hic idoneus esset, delegata Abboni episcopo Suessionensi.

Etenim Heribertus, comes Veromanduorum, qui praecipuas partes habuerat in deiectione Caroli regis, eumque primum castro Theodorici inclusum, deinde Perronam transtulerat, an. 925 post obitum Seulphonis, archiepiscopi Rhemensis, Abbonem Suessionum et Bononem Catalaunensem episcopos, clerum populumque Rhemensem inclinavit, ut filium suum Hugonem in archiepiscopum eligerent. Quod ubi factum et a Rodulpho rege confirmatum est, Heribertus legatos Romam misit assensum Pontificis postulatum. Assensit Ioannes X, sed simul mandavit Heriberto sub poena excommunicationis, ut Carolum regem in solium restituendum curaret [1].

77. *Ecclesiae status in Gallia* — In Gallia tum Normannorum incursionibus tum publicis commotionibus mala ingentia ecclesiis fuerant illata, disciplina collapsa, abusus multi introducti. Ea amare deploravit Heriveus archiepiscopus Rhemensis, in synodo an. 909 apud Trosleium habita, in qua plura ad corrigenda ista mala constituta fuerunt [2].

Quum Carolus Simplex, rex Galliae, Haganonem, mediae sortis virum ad summam dignitatem elevasset, et ad secretiora consilia regnique administrationem adhiberet, proceres, id aegre ferentes, anno 920 apud Suessiones communi consilio a Carolo defecerunt; an. 922 regem crearunt Robertum ducem Franciae, eoque anno sequente in praelio occiso, elegerunt Rodulphum ducem Burgundiae, qui regnavit usque ad an. 936. Carolus Simplex custodiae mancipatus, obiit an. 929. Post obitum Rodulphi an. 936 paternum solium recuperavit Ludovicus IV, filius Caroli Simplicis, dictus Transmarinus, quod deiecto patre suo cum matre in Angliam confugisset. Ei fere continuum bellum fuit cum regni proceribus, praesertim cum Hugone, comite Parisiensi et duce Franciae, qui demum an. 950 ab Agapeto Pp. II et episcopis excommunicatus, se regi subiecit. Regnavit Ludovicus IV usque ad annum 954.

78. *Normannorum in Gallia conversio* — Provincias Galliae annis multis, ut diximus, tristem in modum depopulati sunt Norman-

1) Libr. cit.
2) Apud Pagi, *Critica* ad an. 915.
3) Pagi, ibid. — 4) Vid. p. 238-39.
5) *Concil. Gall.* t. III, p. 575.
6) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 576.
7) A. Morales, *Chron. Hisp.* l. XV, c. 47.
8) Pagi, *Critica* ad an. 916.
9) Baronius ad an. 925, n. 9. *Illud plane tunc primum contigit in Ecclesia Dei videri monstrum, nunquam hactenus in orbe christiano visum nec auditum, immo nec puto mente conceptum.*

1) Flodoard. *Hist. Rhemens.* l. IV, c. 19-21, et *Chron.* ad an. 925 et 928.
2) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 520.

ni. Carolus Simplex, rex Galliae, distractus internis divisionibus, ad Rollonem eorum ducem legavit Franconem archiepiscopum Rothomagensem, ut cum illo pacem tractaret. Anno 911 pax composita fuit his conditionibus, ut Carolus partem Galliae ab Epta fluvio usque ad Britanniae limites cederet Normannis, filiamque suam Gislam in uxorem daret Rolloni duci, ut Rollo baptismum et christianam Religionem susciperet, et Normanni a bello contra Francos abstinerent. Pacta utrinque servata sunt. Rollo a Francone Rothomagensi christiana fide institutus et anno 912 baptizatus est. Eius exemplo excitati comites, equites et subditi, passim baptismum et christianam Religionem susceperunt. Rollo e baptismo vocatus Robertus, in omni ducatu suo, qui inde Normanniae nomen accepit, ordinem composuit, terras inter vassallos suos distribuit, leges utiles dedit, collapsas ecclesias instauravit, novas extruxit, eisque praedia assignavit. Ita iidem Normanni, qui antea tot mala Religioni intulerant, eamdem venerari coeperunt [1].

79. *Ecclesiae status in Germania* — In Germaniae regno an. 898 Arnulpho successit Ludovicus IV, filius eius sexennis, sub tutela Hattonis archiepiscopi Moguntini et Ottonis ducis Saxoniae. Sub eo bella inter proceres, ecclesiasticos et laicos, fuerunt frequentia; quibus usi Hungari Germaniam pervaserunt, eamque ad pendendum tributum coëgerunt. An. 911 defuncto Ludovico, rex Germaniae electus fuit Conradus, qui regnavit usque ad an. 918. Sub eo Hungari rursus Germaniam invaserunt; Lotharingi ad Carolum Simplicem, regem Francorum, defecerunt; Henricus etiam, dux Saxoniae et Thuringiae, atque Buchardus dux Sueviae, supremum regis dominium excusserunt. Ex his causis perturbatum fuisse ecclesiasticarum rerum statum, sat colligitur. An. 916 episcopi sub legato Ioannis Pp. X convenerunt Altheimium in Rhaetia, et praeteritam suam negligentiam confessi, plura capitula de disciplina et re ecclesiastica condiderunt [2].

Anno vero 918 post Conradi obitum proceres regni insignia detulerunt Henrico, duci Saxoniae, cognomine Aucupi, qui ea tenuit usque ad an. 936. Is duces rebelles in ordinem redegit, Lotharingiam recepit, Danos et Slavos domuit, Hungaros reiecit et Germanos a pendendo iis tributo liberavit, Religionis propagationi inter barbaros opem tulit, ut infra videbimus. Sub eo an. 922 Hermannus Coloniensis et Herigerus Moguntinus cum aliis 6 episcopis convenerunt Confluentiam in dioecesi Trevirensi, canonesque 8 ediderunt [1]. An. 932 Hildebertus archiepiscopus Moguntinus, Vnnius Hamburgensis, Rudgerus Trevirensis et alii 10 episcopi convenerunt Erpfordiam, et ad componendam disciplinam sanxerunt canones 5 [2].

In Anglia — In Anglia Alfredum regem, cognomento magnum, an. 900 excepit Eduardus, filius eius, qui patris exempla imitatus, multa in Religionis et reipublicae bonum constituit, secundum R. Pontificis litteras ecclesiis vacantibus episcopos dedit, novasque sedes episcopales creavit, opem magnam contulit extirpandis incestae luxuriae fermentis, obiitque an. 924. Ei successit Athelstanus, filius eius, qui pius pariter ac strenuus, auctoritatem regiam firmavit, leges optimas e consilio episcoporum et procerum in conventu Grateleano sancivit [3] et mortuus est anno 940.

In Hispania — In Hispania post Alphonsum magnum ab an. 910 usque ad an. 914 regnavit Garsias, filius eius. Huic successit Ordonius II, princeps pius ac iustus, qui vario marte cum Mauris certavit, obiitque an. 924. Post eum 14 mensibus regnavit Froila, Ordonii frater, sola ignavia, et saevitia sua notus. In eius locum successit Alphonsus IV, cognomine monachus, quod gerendae reipublicae impar regnum cesserit fratri suo Ramiro et monasticum institutum amplexus sit. Ramirus II, princeps religiosus ac fortis, opem ferente Ferdinando comite Castellae, contra Mauros prospere belligeravit, plures victorias de iis retulit, et ex eorum manubiis monasterium virginum Legione extruxit. Alia praeterea aedificavit dotavitque coenobia. Regnavit usque ad an. 950.

Per eadem tempora regnum christianum in Navarra sub Sanctio magis magisque constabilitum atque auctum est.

In Italia — In Italia Berengarius, rex Langobardiae et imperator, invidiam multorum subiit, qui Rodulphum, regem Burgundiae transiuranae advocarunt. Berengarius a suis desertus, confugit Veronam, ubi an. 924

1) Guilielmus Gemmeticensis, *Gesta Normannorum*, l. II.
2) Pagi, *Critica* ad an. 916.

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 579.
2) Ibid. p. 591. — 3) Ibid. p. 582.

insidiis Flamberti necatus est. Post eius mortem imperium Occidentis vacavit usque ad an. 962. Rodulphus cernens, se imparem esse ad conservandam Langobardiam, an. 926 rediit in Burgundiam; et regnum Italiae delatum fuit Hugoni comiti Provinciae.

In urbe Roma potenti factioni per plures annos praefuerunt duae impudentes feminae, nempe Theodora, eiusque filia Marozia. Theodora, senatoria orta progenie, ingenio versatissima, consuetudine Adelberti marchionis Tusciae, qui inexpugnabilem s.-Angeli arcem tenens in urbe potentissimus erat, procacissima, ex quo etiam genuit filias Maroziam et Theodoram, hac arte dominium urbis usurpavit. Marozia primo nupsit Alberico duci Spoletano, deinde Widoni marchioni Tusciae, et post matrem suam Theodoram imperium in urbe arripuit. Ea an. 928 Ioannem Pp. X in carcerem coniici iussit, in quo is paulo post vel moeroris angustia vel, ut multi scribunt, vi oppressus obiit[1].

80. *Leo VI Pontifex* (*an.* 928) — Eodem anno 928 in locum Ioannis X subrogatus fuit Leo VI, Christophori primicerii filius; qui cum 7 mensibus et 5 diebus in Petri cathedra sedisset, e vivis excessit initio an. 929[2]. Multi scribunt, hunc Pontificem a factiosis fuisse detrusum in carcerem; sed id minime apud veteres reperitur, quin imo Ptolomeus Lucensis de eo narrat, quod cum modicum sedisset, in pace quieverit[3].

Stephanus VII — Leoni VI successit Stephanus VII, Romanus, qui 2 annis, 1 mense et 12 diebus pontificali munere functus est[4]. Eius religionem et mansuetudinem laudat Platina[5].

Vtrumque Pontificem, Leonem VI et Stephanum VII, praetermisit Luitprandus post Ioannem X numerans Ioannem XI[6]. Vtrumque tamen inter RR. Pontifices numerant scriptores veteres et recentiores[7].

81. *Ioannes XI, Pontifex* (*an.* 631) — Post mortem Stephani VII cathedram Petri tenuit Ioannes XI annis 4 et mensibus 10. Multiplicem rursus, quantum ad hunc Pontificem spectat, errorem admisit Luitprandus, quem plures rerum ecclesiasticarum scriptores nimia cum fiducia secuti sunt. Narrat is, Ioannem XI natum esse e commercio Maroziae cum Sergio III, successisse Ioanni X, et ad pontificatum evectum potentia Maroziae eiusque coniugis Widonis, marchionis Tusciae. Vidimus contra ea, Ioannem XI, fuisse filium Alberici Spoletani, cui Marozia primo nupserat[1]; inter utrumque Ioannem X et XI sedisse Leonem VI et Stephanum VII; Wido autem marchio Tusciae ante ordinationem Ioannis XI, an. 929 vel saltem sequente, obierat. Praeterea Ratherius episcopus Veronensis, qui hoc ipso saeculo floruit, Ioannem XI appellat pontificem *gloriosae indolis*[2]. Addit Flodoardus illum, vi et splendore vacuum, sacro ministerio vacasse, quod Albericus patricius, eius ex Alberico Spoletano et Marozia frater, dominium urbis occupasset[3].

Etenim Marozia, ut potentiam suam in urbe conservaret, post mortem mariti sui Widonis nuptias iniit cum Hugone rege Langobardiae, Widonis fratre uterino, eique dotem incestus dedit castrum s.-Angeli. Verum Albericus patricius, filius Maroziae et Alberici Spoletani atque frater Ioannis XI, ad ulciscendam iniuriam sibi ab Hugone vitrico suo illatam, concitata Romanorum manu castrum s.-Angeli oppugnavit, Hugonem ex eo eiecit et dominio urbis potitus est. Pacis inter utrumque, Hugonem nempe regem Italiae et Albericum principem urbis Romae, mediator fuit s. Odo, abbas Cluniacensis, Hugoni regi admodum acceptus.

82. *Cluniacensium monachorum reformatio* — Hic Odo optime meruit de reformatione Instituti monastici. Vidimus, quomodo sub initia saec. IX coenobia generatim secundum regulam s. Benedicti fuerint reformata, eaque in re praeclare meruerit s. Benedictus Anianus[4]. At publicis rerum commotionibus, bellis civilibus, et Normannorum incursionibus effectum est, ut ista reformatio parum perduraverit, et disciplina monastica, quamvis in pluribus synodis de eius instauratione actum fuerit, plurimum esset collapsa. Novam reformationem suscepit s. Berno, primus abbas monasterii Cluniacensis, an. 910 in Burgundia a Guilielmo, comite Arvernorum et duce Aquitaniae, fundati. Is in hoc et

---

1) Flodoard., *de Rom. Pontif.*, et in *Chron.*
2) Ibid.
3) *Hist. eccl.* l. XVII, c. 4.
4) Flodoard. loc. cit. — 5) *Vitae RR. Pontif.*
6) *Hist.* l. II, c. 13; l. III, c. 12.
7) Flodoard. loc. cit.; Herman. Contractus, Marian. Scotus, Sigebertus in *Chronicis*; Ciaconius, Baronius, Pagi, alii.

1) Vid. p. 238.
2) *Epist. ad Ioan.* apud D'Achery, *Spicilegium*, t. I.
3) *De RR. Pontif.*
4) Vid p. 215.

in aliis coenobiis, quibus praeerat, restauratam s. Benedicti regulam introduxit. Ei anno 927 successit s. Odo, qui incoeptum a s. Bernone negotium perfecit; non tantum in suis sed etiam in aliis coenobiis monachos ad fervorem et arctiorem regulae s. Benedicti, quae in multis negligebatur, observationem pro viribus excitavit; regulae plura particularia statuta addidit, v. g. silentium per certa anni spatia servandum, continuum fere officium divinum publicum, aliaque, in se quidem minuta, sed quae ad regulae custodiam et vitiorum exclusionem tendebant. Cum autem haec statuta finem suum reipsa consequerentur, et praeterea Odo eiusque successores, praecipue Maiolus, Odilo et Hugo, prudentia, vitae sanctitate et miraculorum fama magnam apud Pontifices, imperatores et reges auctoritatem acciperent, quam plurima monasteria in Gallia, Italia, Germania, Hispania, Anglia, aliisque regionibus instituta Cluniacensia susceperunt, ita ut saec. XII duo circiter millia monasteriorum ea profiterentur. Quae cum propriis suis institutis a caeteris Benedictinis distinguerentur, propriam congregationem seu Ordinem Cluniacensem efformarunt; quamquam monachi ad eam pertinentes, reipsa nonnisi Benedictini reformati essent [1].

83. *Leo VII, Pontifex* (*an.* 936)— Quum Ioannes Pp. XI initio ianuarii anni 936 supremum diem obiisset, ad summum sacerdotium electus fuit Leo VII, Romanus, qui, teste Flodoardo, non nisi diu reluctans pontificatum suscepit, assiduis precibus et rerum coelestium meditationi deditus, sapiens et affatu laetus extitit [2]. Quantum autem dolorem hic Pontifex conceperit e tristi Ecclesiae statu, et quam strenue pro collata sibi potestate existentibus malis mederi conatus sit, testantur epistolae, quas scripsit ad Hugonem principem Francorum, ad abbatem s. Martini Turonensis, ad Gerardum archiepiscopum Laureacensem et ad episcopos, abbates, reges, duces et comites Galliae atque Germaniae [3]. Praeterea s. Odonem, abbatem Cluniacensem, Romam vocavit tum ad reformandam disciplinam in coenobiis tum ad conciliandam pacem inter Hugonem regem Langobardiae et Albericum principem Romae. Sanctus abbas utrumque negotium effecit. Sedit Leo VII 3 annis et 10 mensibus.

84. *Otto M. rex Germaniae*—Eodem anno, quo Ioannes XI, in Germania obiit Henricus rex I, 3 filiis e s. Mathilde coniuge relictis; quorum natu maximus Otto ei in regno successit, Henricus accepit feuda in Saxonia, Bruno clericali militiae nomen dedit et postea creatus fuit archiepiscopus Coloniensis. Otto bella civilia, a rebellibus ducibus excitata, contrivit et publicum ordinem confirmavit; Danos, Slavos, Hungaros et Bohemos acie vicit, auctoritati suae subiecit, et Religionis christianae propagationi inter eos consuluit; pacem quoque restituit in Gallia et Italia; an. 962 a Ioanne Pp. XII imperator coronatus est, regnavitque usque ad an. 973, propter res praeclare gestas, quas suis locis indicabimus, Magni cognomen adeptus.

Edmundus rex Angliae — In Anglia post mortem Athelstani ab an. 940 usque ad 946 regnavit Edmundus, frater eius. Hic princeps fratris et patris sui pietatem et bellicam virtutem aemulatus est; Danorum incursioni fortiter restitit; Religionis maiestati et regni tranquillitati atque prosperitati consuluit; e consilio episcoporum et procerum, quos congregavit, plura sancivit contra clericos incontinentes, contra homicidas, periuros etc. [1]. Eum an. 946 excepit Edredus, frater eius, rex magnanimus, pius et iustus, qui regnavit usque ad an. 955.

85. *Stephanus VIII, Pontifex* (*an.* 939)— Post obitum autem Leonis VII, an. 939 mortui, summum sacerdotium demandatum fuit Stephano VIII, qui eo functus est 3 annis et 4 mensibus. Hunc Pontificem fuisse Germanum, opera Ottonis M. per suffragium populi, non admissis cardinalibus, electum, et ideo a fautoribus Alberici inflictis in faciem vulneribus ita deformatum, ut in publicum prodire erubesceret, Baronius et alii nonnulli narrant. At Stephanum VIII fuisse Romanum, omnes pene RR. Pontificum catalogi testantur; eum opera Ottonis electum et ideo tam foede vulneratum, a nullo scriptore ante Martinum Polonum, qui saec. XIII vixit, commemoratur; praeterea Otto M. rex Germaniae, nil hac in re iuris in Italia habebat, neque se huic electioni immiscere potuit, quia bellis domesticis distractus et longius absens erat [2].

[1]) Mabillon, *Acta Benedictin.* saec. V; Marrier, *Biblioth. Cluniacensis.*
[2]) *De RR. Pontif.*
[3]) Apud Labbe, *Concil.* t. IX, p. 534; Harduin. t. VI.

[1]) Apud Labbe, loc. cit. p. 612.
[2]) Muratori, *Annal. d'Ital.* ad an. 939; Pape

*

Stephanus VIII tractandis negotiis ecclesiasticis, quantum infelicia temporum adiuncta permittebant, animum adiecit; ad conciliandam concordiam inter Hugonem regem Langobardiae et Albericum principem Romae, inter quos rursus bellum exortum erat, advocavit s. Odonem, abbatem Cluniacensem, qui iterum dissidia inter utrumque principem composuit; ad componendas discordias et bellum civile in Gallia inter proceres et regem Ludovicum IV, legavit Damasum episcopum, eique litteras dedit ad proceres rebelles, ut ante Natale Domini se ad obedientiam regis converterent, secus se excommunicatione plectendos scirent. Concordia quidem restituta fuit, sed parum perduravit. Verisimiliter eiusdem concordiae constituendae intuitu Stephanus VIII pallium misit ad Hugonem, archiepiscopum Rhemensem, filium potentissimi comitis Heriberti. Hugo iste tantum quinquennis, ut supra diximus, ad hanc dignitatem electus fuerat [1]; sed Rodulphus rex, ab episcopis provinciae interpellatus, quod sub puero Hugone Ecclesia Rhemensis pastore careret, et interea Heribertus pater bona eius dissiparet, an. 931 ad sedem Rhemensem eligendum et ordinandum curavit Arthaldum monachum, cui Ioannes Pp. XI pallium concessit. Anno vero 940 Heribertus comes, in Ludovicum IV rebellis, Rhemos occupavit, Arthaldum ad abdicandum coëgit, filiumque suum Hugonem decreto synodi Suessionensis ad sedem Rhemensem ordinandum curavit. Hugo post ordinationem suam oratores Romam misit, et a Stephano Pp. pallium impetravit [2].

86. *Marinus II, Pontifex* (*an.* 942) — An. 942 defuncto Stephano VIII, in summum pontificem electus fuit Marinus II, Romanus, quem aliqui appellant Martinum III. Laudatur hic Pontifex tum propter sacrarum Litterarum et canonum peritiam tum propter egregiam operam in restituenda Ecclesiae disciplina, instaurandis templis, sublevandis pauperum miseriis et componendis inter christianos principes dissidiis navatam [3]. Praefuit Ecclesiae 3 annis et 6 mensibus.

87. *S. Odo Cantuariensis* — In Anglia celeberrimus erat s. Odo, qui ab Athelstano rege ad Scireburnensem et ab Edmundo ad Cantuariensem sedem evectus, vitae sanctitate, eruditione et zelo pastorali claruit. Extant adhuc epistola eius synodica ad omnes suffraganeos de munere pastorali, et constitutiones 10, in quibus agit de officiis regum, magistratuum et clericorum, de ieiuniis, incestis coniunctionibus, aliisque [1].

Legitur in vita huius Sancti praesulis, quod, sciens aliquos e clero suo haesitare in fide de reali corporis et sanguinis Christi praesentia in ss. Eucharistia, quum in conspectu populi missarum sollemnia celebraret, divinam omnipotentiam deprecatus sit, ut haesitantes in fide confirmare dignaretur; cumque ad fractionem panis eucharistici pervenisset, Sanguis Christi e sacris fragmentis guttatim defluere visus est. Quo miraculo perterriti qui antea in fide fuerant infirmi, simul cum omnibus adstantibus sollemnes laudes Deo reddiderunt [2].

88. *Agapetus II, Pontifex* — Post Marinum II, qui obiit an. 946, ad Petri cathedram exaltatus fuit Agapetus II, Romanus, cuius pietas et studium in conciliandis principibus et protegendis contra iniquos pervasores coenobiis commendantur. Is pacem constituit inter Hugonem regem Langobardiae et Albericum principem Romae; s. Brunoni archiepiscopo Coloniensi pallium misit; Adaldago archiepiscopo Hamburgensi et Bremensi prisca privilegia confirmavit, vicesque suas ordinandi episcopos tum in Dania tum in aliis septentrionalibus regionibus commisit; acta synodi Ingelheimensis rata habuit. Etenim Ludovicus IV rex Galliae, ope Ottonis regis Germaniae an. 946 restitutus et rebellibus in ordinem redactis, reiecto Hugone archiepiscopatum Rhemensem reddidit Arthaldo [3]; quod an. 947 in Virdunensi et anno sequente in Mosomensi synodo confirmatum est. Interim Agapetus Pp. tum ad cognoscendam hanc causam tum ad confirmandam in Gallia pacem publicam, illuc legavit Marinum episcopum Polymartiensem. Hic an. 948 cum multis archiepiscopis et episcopis Germaniae et Franciae synodum habuit apud Ingelheim, cui etiam interfuerunt Otto rex Germaniae, et Ludovicus rex Galliae. In hac synodo Hugo dux Franciae propter rebellionem excom-

---

broch. *Conatus chronol.* apud Bolland. *Acta SS.* t. VIII mart. p. 159.

1) Vid. p. 240.

2) Flodoard., *Chron.* ad an. 941, et *Hist.* l. IV, c. 28-29.

3) Baronius et Pagi, ad an. 943-46.

1) Bolland.. *Acta SS.* t. II iul. p. 63; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 609.

2) Eadmer, *Vita s. Odonis*; Guil. Malmesbur. *Chron. eccl. Cantuar.*; Parker, *Antiquit. Britan.*

3) Vid. sub num. 85.

municatus est, donec regi faceret satis, sedes Rhemensis Arthaldo restituta, et inter alia decretum, ut laici sine episcopi licentia ecclesias presbyteris neque darent neque auferrent, ut causae decimarum non apud iudices saeculares, sed in synodis cognoscerentur. Quae omnia Agapetus Pp. anno sequente in Romana synodo confirmavit [1].

89. *Religionis status apud populos septentrionales*—Sub haec tempora Religionis christianae professio plurimum aucta est apud populos septentrionales. Vidimus quantopere ea in magna Moravia propagata fuerit sub s. Methodio archiepiscopo[2]. Eo post an. 900 Romae mortuo, Pontifex, postulante Mogemiro rege, in Moraviam misit novum archiepiscopum cum duobus episcopis. Verum an. 908, invadentibus Hungaris, regnum Moravicum destructum est, aliam eius partem sibi subiecerunt Hungari, aliam Bohemi, aliam Poloni. Hac rerum conversione Religio christiana in Moravia magnum detrimentum subiit. Post annos 30 Gerardus episcopus Passaviensis, in ea Moraviae parte, quam occuparant Bohemi, quaeque hodiernam Moraviam constituit, rem christianam restituit, et pro ea an. 946 episcopum ordinavit Silvestrum, sub quo residui ethnici ad christianam fidem perducti sunt, ecclesiae instauratae et monasteria pro viris et feminis instituta [3].

In Bohemia Fides late propagata fuit sub Borsiwoio, Spitihneo et Vratislao ducibus[4]. At post mortem Vratislai (926) Drahomira vidua eius principatum et tutelam duorum filiorum, Wenceslai et Boleslai, arripuit. Drahomira, idololatriae studiosissima, saevam persecutionem in christianos excitavit; an. 927 s. Ludmillam, Wenceslai et Boleslai aviam, cuius piis consiliis Wenceslaus dux in omnibus utebatur, suffocari iussit; deinde Bohemos contra Wenceslaum, qui rem christianam plurimum promovebat, excitavit, et Boleslao suasit, ut fratrem suum Wenceslaum occideret, totumque principatum usurparet. Is an. 936 saeva matris suae consilia executioni mandavit. Tunc grandis persecutio contra christianos secuta est, multi praesertim nobiles et divites occisi, sacerdotes Bohemia eiecti. Paulo post Boleslaus, supremo Ottonis regis Germaniae dominio excusso, huius arma in se concitavit; post

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 622, 623, 634.
2) Vid. p. 226 et 233.
3) I. G. Stradowsky, *Sacra Moraviae historia.*
4) Vid. p. 233.

bellum 12 annorum an. 950 ad deditionem compulsus, inter alias pacis conditiones promisit, se Religionem christianam restituturum. Boleslaus mente in melius mutata, promissis stetit, et confestim Religio christiana in Bohemia refloruit [1].

In Dania, ubi saeculo praecedente Evangelium propagavit s. Anscharius[2], christiani saevam persecutionem experti sunt sub Gormio, qui ab an. 885 usque ad 935 regnavit. Is plurimos christianos tormentis enecavit et presbyteros e Dania pepulit. An. 934 Henricus I, rex Germaniae, Gormium, qui Saxoniam invaserat, ad postulandam pacem et cessionem regionis Schlesvicensis compulit. Henricus in hanc regionem transtulit coloniam Saxonum, eis marchionem praefecit, et Religioni christianae ibidem providit. An. 935 mortuo Gormio successit Haraldus, filius eius, quem Vnnius archiepiscopus Hamburgensis ad concedendam subditis libertatem profitendi christianam fidem perduxit. Idem archiepiscopus insulas Daniae praedicando Evangelium peragravit, multos ad Christum convertit, et presbyteros in singulis ecclesiis constituit. Postea Haraldus supremo Germanorum regum dominio se subtrahere conatus est; sed ab Ottone M. victus et ad obedientiam adactus, circa an. 948 una cum uxore sua et parvulo filio baptismum suscepit. Tunc Otto M. ad firmandam et propagandam in Dania christianam Religionem fundavit episcopatus Schlesvicensem, Ripensem et Arhusianum, eosque subdidit archiepiscopo Amburgensi Adaldago, cui Agapetus Pp. II vices suas pro Dania, et caeteris regionibus septentrionalibus demandaverat. Ex quo tempore Religio christiana firmiores in Dania radices egit [3].

Idem supra dictus s. Anscharius saeculo praecedente Evangelium praedicavit in Suecia tum per seipsum tum per sacerdotes, quos illuc destinavit [4]. At quum his sacerdotibus defunctis non fuissent novi suffecti, Religio christiana in Suecia defecit, ita ut Vnnio archiepiscopo Hamburgensi, an. 936 Bircae Evangelium annuntianti, incolae vix aures

1) Bolland., *Acta SS.* t. VII sept. p. 770; Æn. Sylvius, *Hist. Bohem.* l. II, c. 14-15; Witikind., *Annal.* l. II.
2) Vid. p. 218-19.
3) Adam. Bremens., *Hist. eccl.* l. I, c. 49 et seq. Witikind., *Annal.* l. V; Ditmarus, *Chron.* l. II; Baron. et Pagi, ad an. 949.
4) Vid. p. 219.

praeberent. Initio saec. XI Evangelii praedicatio in Suecia maiores fructus protulit[1].

In Norwegia quoque fides christiana annuntiata fuit sub Hakone rege, qui in Anglia baptizatus et an. 933 regnum Norwegiae adeptus, sacerdotes ex Anglia accersivit, quorum opera multi ad christiana sacra perducti sunt [2].

In Hungaria etiam circa dimidium huius saeculi Evangelium praedicatum est. An. 950 duo principes Hungari, Bolosudes et Gylas, Constantinopoli baptizati, secum in Hungariam duxerunt Hierotheum, e monacho episcopum, qui ibidem multos ad christianam fidem convertit [3].

90. *Religionis status in Asia* — In remotissimis Asiae regionibus Evangelium late propagatum fuit a Nestorianis. Horum catholicon seu patriarcha Timotheus (778-820), qui residebat Bagdadi, Subchaliesum monachum ad populos, in antiqua Hyrcania, Bactriana, Margiana et Sogdiana habitantes, praedicandi Evangelium causa misit, qui ibidem plures christianorum sed nestoriana haeresi infectorum coetus formavit, et usque ad Turcas orientales, in Chataiam Sinasque penetravit. Postea idem Timotheus in easdem regiones destinavit duos episcopos, qui usque in Indiam progressi sunt [4]. Iam saec. VII et deinceps in Sinis multos infideles nestorianam doctrinam suscepisse vidimus [5]. Post dimidium saec. IX per grandem rerum publicarum conversionem ingens clades christianis in Sinis illata est. Nihilominus Nestoriani praedicationes suas ibidem continuarunt, eorumque catholicon Timotheus circa an. 800 pro Sinis metropolitam ordinavit David. Anno 889 Ioannes metropolita cum duobus episcopis illuc destinatus legitur a catholico Bagdadensi. Et non obstantibus rerum et dynastiarum mutationibus, adhuc saec. XIII Nestorianorum coetus in Sinensi imperio reperiebantur [6].

91. *Viri illustres* — Priori huius saeculi dimidio praeter alios vitae sanctitate floruerunt et sacros honores consecuti sunt hi qui sequuntur: Guibertus, fundator monasterii Gemblacensis [7]; Kadro, Maccalan et Forana, monachi Hiberni, qui in variis Galliae coenobiis regularem disciplinam restituerunt [1]; Gerardus abbas Broniensis, Ordinis Benedictini instaurator in Belgio[2]; Vdalricus episcopus Augustanus in Rhaetia[3]; Mathildis regina et mater Ottonis M. [4]; Bruno archiepiscopus Coloniensis, Mathildis et Henrici I filius [5]; Odo archiepiscopus Cantuariensis, Berno et Odo abbates Cluniacenses, Wenceslaus dux Bohemiae et Ludmilla eius avia, de quibus iam diximus.

Eruditionis laude claruerunt, Simeon dictus Metaphrastes, praestanti ingenio et politiori litteratura ornatus, summosque in aula imperatorum graecorum honores consecutus, qui sacr. antiquitatum studium coluit, vitas SSrum collegit, pluresque orationes, poëmata et alia composuit; Eutychius patriarcha Alexandrinus qui arabice scripsit Annales a mundi creatione usque ad an. 940 post Christum natum[6]; Regino abbas Prumiensis, qui edidit libros 2 de disciplinis ecclesiasticis et Religione christiana [7], totidemque libros chronicorum ab adventu Christi usque ad an. 908 [8]; Flodoardus, primum presbyter ecclesiae Rhemensis, deinde monachus et abbas s. Remigii, vita ex omni parte integerrimus et in scribendo diligens, qui exaravit libros 4 historiae ecclesiae Rhemensis[9], Chronicon de rebus Francorum ab an. 919 usque ad 966 [10], Carmina de vitis Ssrum et RR. Pontificum [11].

92. *Ioannes XII, Pontifex* (*an.* 956) — Anno 956 in locum defuncti Agapeti Pp. II subrogatus est Ioannes XII. Hic antea appellatus Octavianus, filius Alberici patricii, an. 954 patri suo, quamvis clericus, in patricia dignitate et principatu urbis Romae successerat, et post mortem Agapeti, tantum 19 prope annis natus, factus pontifex, urbis principatum Apostolicae Sedi restituit. Eum *suggerentibus sibi Romanis* papam effectum esse dicit Flodoardus, huius temporis scriptor[12]; quod Baronius et alii sic explicant, ac si ma-

1) Adam. Bremens. *Hist. eccl.* cit.—2) Ibid.
3) Curopalat., *Hist. imper. graec.*; *Vita s. Stephani*, apud Bolland., *Acta SS.* t. I sept. p. 456.
4) Assemani *Biblioth. orient.* t. III, part. II.
5) Vid. p. 169-70.
6) Le Quien, *Oriens christianus*, t. II.
7) Bolland., *Acta SS.* 27 febr.

1) Bolland. ibid. 6 maii, 21 ian. et 30 april.
2) Ibid. 3 oct.—3) Ibid. 4 iul.
4) Ibid. 14 mart. — 5) Ibid. 11 oct.
6) Edidit cum versione latina Pocock, Oxon. 1659, 2 vol. in-4°.
7) Paris 1671.
8) In *Collectione veter. Germ. scriptor.*
9) Duaci 1617, in-8°.
10) In *Collect. scriptor. rer. Gall.*
11) Apud Mabillon, *Act. O. S. B.* saec. III, part. II; et Muratori, *Scriptor. rer. Ital.* t. III.
12) *Chron.* ad an. 954.

lorum consilio summum pontificatum usurparit, addunt tamen, Ioannem XII accedente cleri Romani et totius Ecclesiae consensu, ut schisma evitaretur, legitimum pontificem esse effectum [1].

Hic Pontifex multa indigna passus est a Berengario rege II eiusque filio Adelberto. Etenim Hugo rex Italiae, sua tyrannide tantum in se concitaverat procerum odium, ut an. 946 regnum cedere coactus fuerit filio suo Lothario. Post huius mortem (950) regnum Langobardicum capessivit Berengarius II, marchio Ivoreiae, et reginam Adelaidem, Lotharii viduam, quod filio suo Adelberto, regni consorti, nubere recusaret, in carcerem coniecit. Otto M., rex Germaniae, ab Adelaide et proceribus Italis advocatus, cum exercitu in Italiam tetendit; Adelaidem in uxorem duxit; Berengario II, qui se sponte dediderat, an. 952 Langobardiam in feudum concessit. Verum Berengarius II eiusque filius Adelbertus dura tyrannide populum oppresserunt. Ioannem Pp. XII iniuriis quamplurimis affecerunt. Quapropter Pontifex missis in Germaniam legatis, Ottonem M. arcessivit, ut eum Romanamque ecclesiam a Berengarii et Adelberti tyrannide liberaret. Otto iureiurando coram Pontificis legatis spopondit, se Ecclesiae opem laturum, quidquid de terra s. Petri in suam potestatem pervenerit, Pontifici redditurum, et cuicumque regnum Italiae commiserit, iureiurando obstricturum, ut Pontifici opem ferat ad defendendam terram s. Petri [2]. Otto brevi post etiam a proceribus Italis vocatus, an. 961 exercitum in Italiam duxit; fugatis sine praelio Berengario et Adelberto, Mediolani rex Langobardiae coronatus est; mense ianuario 962 Romam progressus, a Ioanne Pp. XII honorifice exceptus est, eodemque anno, cum imperium romanum ab obitu Berengarii I (924) vacaret, sollemni ritu imperator coronatus fuit. Otto cunctas Apostolicae Sedis possessiones, iura, donationes Pipini et Caroli M. confirmavit, quaecumque a tyrannis R. Ecclesiae ablata restituit, et eius dominio addidit Reatum, Amiternum et alias 5 civitates; edixit praeterea secundum constitutionem Eugenii II, ut futura RR. Pontificum electio canonice et iuste fieret, nemo eos, ad quos eligendi ius spectabat, impedire aut corrumpere auderet, et electus praesentibus imperatoris legatis consecraretur, facto prius iuramento, se omnium iura conservaturum [1].

Verum concordia inter Ioannem Pp. XII et Ottonem M. imperatorem non diu perduravit, ut infra videbimus.

93. *Rerum status in Gallia* — In Gallia Ludovico regi IV, an. 954 defuncto, successit Lotharius, filius eius, qui regnavit usque ad an. 986. Quum autem careret virtute necessaria ad conterendas interiores regni divisiones et vindicandam regiam auctoritatem a magnatum ambitione atque arbitrio, tum reipublicae cum Religionis status sub eius principatu detrimenta subiit.

Hispania — In Hispania post Ramirum II ab an. 950 usque ad 955 regnavit Ordonius III, filius eius. Huic successit Sanctius I, frater eius. Verum inter christianos Hispaniae principes, qui antea collatis viribus pro patriae et Religionis libertate et defensione contra Mauros certaverant, iam enasci coeperunt dissensiones. Ferdinandus, comes Castellae, Sanctium regem deturbavit et in eius locum constituit Ordonium, Alphonsi IV filium, qui Vrracam, Ferdinandi sororem, duxerat uxorem. Sanctius confugit ad Abderam, califam Cordubensem, eiusque ope regnum recuperavit. An. 967 Sanctio I successit Ramirus III, filius eius quinquennis, Teresia matre et Elvira amita eius, magnae prudentiae feminis, regnum administrantibus. In Navarra vero ab an. 925 usque ad 970 regnavit Garsias I.

Anglia — In regno Angliae pium ac iustum Edredum an. 955 excepit Eduinus, filius Edmundi, princeps petulantiae et libidini deditus. Eum a pravis viis reducere tentavit Dunstanus abbas, tum vitae sanctitate tum sapientissimis consiliis, quibus Eduini decessores in administranda republica adiuverat, celeberrimus. Verum Eduinus, a concubinis suis excitatus, sanctum abbatem exilio mulctavit. Attamen ante mortem suam, quae contigit an. 959, poenitentiam egit. Post eum usque ad an. 975 regnavit Edgarus, frater eius, qui de republica atque Religione bene meruit, regnum intrinsecus ac extrinsecus tutatus est, episcopis ad reformandam disciplinam auxilium tulit.

94. *Ecclesiae status in Oriente* — In Oriente an. 925 post obitum Nicolai Mystici patriarchatum Cp. accepit Stephanus, metropolita Amaseae; quo post triennium defuncto,

[1]) Baron. ad an. 955.
[2]) Luitprand., *Hist.* l. VI, c. 6; Baron. ad an. 960.

[1]) Baron. ad an. 962; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 643.

Romanus Lecapenus, apud quem tunc summa rerum erat, ad sedem Cp. ordinandum curavit Tryphonem monachum ea lege, ut Theophylacto filio suo, cum ad legitimam aetatem pervenisset, patriarchatum cederet. Sed Tryphon, vitae sanctimonia clarus, Romani Lecapeni odium subiit, et an. 931 eius fraude deiectus, in monasterium suum regressus est. Tunc sedes Cp. propter iuniorem aetatem Theophylacti vacavit usque ad an. 933, quo is, quamvis tantum 16 annis natus, patriarcha ordinatus est. Theophylactus mollitiei deditus, sedem Cp. infamibus moribus dehonestavit usque ad an. 956, quo decessit. In eius locum suffectus est Polyeuctus monachus, qui a teneris sanctioris vitae institutum sectatus, in sede Cp. sanae doctrinae ac virtutum laude claruit usque ad annum 970 [1].

Post mortem Constantini Porphyrogeniti (959) imperium graecum usque ad an. 963 tenuit Romanus II, filius eius, princeps iuvenilibus cupiditatibus deditus. Post eius mortem Theophanonis augustae viduae nuptias et imperium consecutus est Nicephorus Phocas. Is Saracenos vicit, eosque insulis Creta et Cypro ac tota Syria usque ad Euphratem eiecit; sed populum duris exactionibus oppressit, ecclesiis tributa imposuit, episcoporum electiones sibi vindicavit, aliaque tentavit ecclesiasticis libertatibus opposita. Imperavit usque ad annum 969.

Quantum ad imperium Saracenorum seu Arabum spectabat, erat istud inter plures dynastas divisum, alius in Perside, alius in Arabia, alius in Ægypto, alius in Africa imperabat; suprema vero califae Bagdadensis auctoritas penitus declinabat. Non obstantibus tamen detrimentis, tum a Saracenis tum a Nestorianorum et Eutychianorum sectis Religioni catholicae in Ægypto et Syria illatis, catholici patriarchas suos Alexandriae et Antiochiae conservaverant. In sede Alexandrina an. 933 Christodulo successit Eutychius, cui an. 940 defuncto subrogati fuerunt, unus post alterum, Isaac et Iob. In ecclesia Antiochena post Æliam, an. 929 mortuum, sederunt Theodosius alias Stephanus, Theodoretus, Agapius et Christophorus.

Celebris hoc tempore erat s. Nicon, monachus Armenius, qui primo in Armenia, deinde in insula Creta, postremo in Peloponneso aliisque Graeciae partibus summo cum successu evangelistae munere functus est, innumeros ad catholicam fidem et ad virtutem convertit, pietatem restituit, ecclesias instauravit [1].

95. *Dissidium inter imperium et sacerdotium* — Concordia supra inter Ioannem Pp. XII et Ottonem M. imperatorem inita [2], paulo post tristem in modum rupta fuit. Discordiae originem atque sequelas narrat Luitprandus vel anonymus eius continuator [3], ea ratione, quae in omnibus imperatori eiusque agendi rationi faveat, Pontificis vero causae adversetur. Secundum hunc scriptorem Ioannes XII, cum Otto imperator Roma esset digressus, contra iuratam ei fidem Adelbertum, Berengarii II filium, Romam vocavit, foedusque cum eo iniit. Imperator hac re audita, acceptisque querelis Romanorum de pravis Pontificis moribus, Ioannem monuit, ut ea quae admiserat, corrigeret. Hic vero imperatorem accusavit, quod suum iusiurandum infringeret. Otto confestim Romam properavit, e qua Pontifex et Adelbertus fugerunt. Imperator an. 963 urbem ingressus, omnes urbis ordines iurare coëgit, se nullum nisi ex eius et filii eius auctoritate pontificem electuros, deinde in causa Ioannis XII synodum indixit.

Leo VIII antipapa (*an.* 963) — Haec synodus post triduum habita est in basilica s. Petri. Adfuerunt circiter 40 episcopi, partim Germani partim Itali, nonnulli cardinales presbyteri et diaconi, aliique clerici R. Ecclesiae. Sedit cum eis imperator. Postquam in ea Ioannes XII plurium criminum fuisset accusatus, imperator litteras scripsit ad Pontificem, ut ad synodum veniret se purgaturus. Ioannes XII pro responso misit libellum excommunicationis, si alium pontificem in eius locum eligerent. Tunc imperator synodi sententiam postulavit; quae respondit, Ioannem e Petri cathedra pellendum, aliumque in ea constituendum. Synodi consilium probavit imperator. Quapropter Ioannes depositus et in eius locum ordinatus est Leo VIII, Lateranensis Tabularii praefectus, sed nondum in clericorum numerum relatus [4].

Omnia vero, quae ab hac synodo contra

---

[1]) Baron., *Annal. eccl.*; Pagi, *Critica.*

---

[1]) Vita eius extat apud Martene, *Collectio amplis. scriptor.* t. VI, p. 838.

[2]) Vid. p. 247.

[3]) Plures existimant 6 posteriora capita libri VI *Historiae* Luitprandi, quibus haec discordia refertur, esse auctoris anonymi.

[4]) Luitprand. *Hist.* l. IV, c. 6 seq.; Baron. et Pagi, ad an. 963.

Ioannem Pp. XII tentata fuerunt, esse irrita, manifestum est. « Vnum loco omnium (inquit Baronius erudite de hac re disputans) hoc satis habeto, nunquam me legisse orthodoxorum conventum synodalem, in quo magis ecclesiasticum ius sit offensum, magis canones violati, vulnerata traditio, conculcata, oppressa atque maiori dedecore prostrata iustitia [1] ». Hoc ipsum evincit agendi ratio, qua olim usi sunt episcopi tum in Symmachi Pp. tum in Leonis III causa, contestati, sibi fas non esse, Pontificis causam cognoscere aut de eo iudicium instituere [2]. Talis etiam erat sententia Romanorum, qui, simul ac imperator discessit, reiecto Leone VIII, Ioannem XII in Vrbem revocarunt.

Ioannes Pp. Romam redux, V calend. mart. 964 synodum habuit, in qua conciliabuli Ottonis acta damnata, Leo VIII, qui ex urbe fugerat, illegitimus pontifex declaratus, Sico episcopus Ostiensis, qui eum consecraverat, depositus, et ii qui ab antipapa fuerant ordinati aut munera ecclesiastica acceperant, gradibus suis deiecti sunt [3]. Verumtamen schisma nondum finitum est.

96. *Benedictus V, Pontifex* (*an.* 964)—Post aliquot menses pr. idus maii Ioannes Pp. XII obiit. Romani, clerus et proceres, Leonem ut illegitimum Pp. et iuramentum, supra Ottoni praestitum de non eligendo Pontifice sine imperatoris eiusque filii consensu, tanquam iniustum et sine libertate factum habentes, post paucos dies in locum Ioannis elegerunt ordinaruntque Benedictum V Romanae Ecclesiae diaconum. Imperator iratus, id sine suo consensu esse peractum, cum exercitu Romam perrexit et Romanos ad deditionem et ad suscipiendum antipapam coëgit. Leo VIII mox conciliabulum tenuit, in quo Benedictum Pp. deposuit tradiditque imperatori, qui eum in Germaniam abductum, commendavit custodiae Adaldagi archiepiscopi Hamburgenis.—Illic magno in honore ab archiepiscopo habitus, mansit ad mortem usque. Illic autem, referente Ditmaro [*], se moriturum praedixerat, addens omnem illam regionem gentili gladio desolandam, ferisque inhabitandam, nec ante pace firma usuram, quam corpus suum Romam transferretur, quod eventus plane confirmavit.—Quum antipapa mense martio aut aprili an. 965 e vivis discessisset [1], Romani legatos miserunt ad Ottonem, quatenus Benedictum Pp. restitueret. Imperator tum praeclaris Benedicti V virtutibus, tum Romanorum precibus flexus, id fecisset, nisi is eodem anno III nonas iulii obiisset [2].

97. *Ioannes XIII, Pontifex* (*an.* 965) — Post obitum Benedicti Pp. V imperator legatos Romanos cum Otgero Spirensi et Luitprando Cremonensi episcopis Romam remisit. Post eorum in Vrbem adventum communi consilio an. 965 ad summum pontificatum evectus fuit Ioannes XIII, Romanus, episcopus Narniensis. Hic initio pontificatus sui procerum Romanorum odium incurrit, quod elatiori animo eos regeret, et factione facta a Rotfredo Vrbis praefecto, in Campaniam relegatus fuit, ubi a Pandulpho Capuano principe habitus est liberaliter, ab eoque rogatus, tunc primum in eadem civitate archiepiscopatum constituit, consecrato ibi Ioanne fratre eiusdem principis archiepiscopo [*].—Otto M. mox in Italiam ad restituendum Pontificem profectus est. Romani eius adventu perterriti, Ioannem XIII in urbem revocarunt. Verumtamen imperator, ut Romanis, ne talia deinceps auderent, documentum daret, praecipuos seditionis auctores capite damnavit; quaecumque vero dissensionum aut bellorum temporibus R. Ecclesiae fuerant ablata, restituit. Pontifex autem iuniorem Ottonem, imperatoris filium et regem Germaniae, sollemni ritu coronavit imperii consortem [3].—Quidam referunt, Ioannem omnium primum Lateranensis Ecclesiae campanam sacris ceremoniis consecrasse, indeque morem consecrandi campanas promanasse. Non infimi tamen subsellii scriptores edocent, campanas ante Ioannem consecrari coeptas [**]. Idem Pon-

---

1) *Annal.* ad an. 963.

2) Vid. p. 143 et 208. Quum I. C. Neller, in Vniversitate Trevirensi iuris eccl. prof., an. 1766 Romanam Ottonis synodum defendendam suscepisset, egregie confutatus est a P. M. Bender, S. I. in eadem Vniversitate s. Theol. prof. Cf Marchetti, *Comment. crit. in Hist. eccl. Fleury*, a. II, c. 3, n. 99.

3) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 653.

*) *Chronic.* l. IV.

1) Extant sub nomine Leonis VIII duae Constitutiones, quibus Ottoni potestas eligendi Pontificis et investiturae episcoporum conceduntur, et omnia redduntur, quae a Pipino et Carolo M. R. Ecclesiae fuerant donata. Sed praeterquam quod Leo VIII non fuerit legitimus Pontifex, istas constitutiones esse commentitias, ostendunt Baronius et Pagi, ad an. 964-65.

2) Reginonis Continuator, l. II; Baron. et Pagi, loc. cit.

*) Leo Ostiensis, *Chron. Casin.* l. II, c.19; Sigonius, *Histor. Italiae*, l. II.

3) Baron. et Pagi, ad an. 965-67.

**) Bona, *Rer. Liturgic.* l. I, c.22, § 7; Rocca,

tifex sollicitus fuit de Fidei propagatione inter populos Slavos, ut mox videbimus. Praefuit Ecclesiae usque ad annum 972 *.

98. *Religionis christianae progressus apud Slavos*—Interea Religio christiana incrementa magna cepit inter populos Slavos Germaniae septentrionalis. Iam aetate Caroli M. apud Slavos, inter Salam et Albim sedentes, quos is devicerat, coetus christiani formati sunt per loca munita, colonis Germanis tradita; sed inter indigenas seu tribus Slavas, iugum Germanorum continuo excutere tentantes, fides christiana parum profecerat. Vt vero ea magis inter hos populos propagaretur, Otto M. ibi tres fundavit episcopatus, nempe Misniensem, Merseburgensem et Zizianum. Pariter apud Slavos, inter Albim et Viadrum habitantes, quos recenter subiugaverat, erexit episcopatus Havelbergensem, Brandeburgensem et Altenburgensem. Praeterea an. 968 e consilio Ioannis Pp. XIII Magdeburgi fundavit sedem archiepiscopalem, cui 5 priores supra nominatae sedes episcopales subordinatae sunt; Altenburgensis vero subiacebat archiepiscopo Hamburgensi. Primus archiepiscopus Magdeburgensis fuit s. Adalbertus, quem Ioannes XIII pallio honoravit et gentis Slavorum metropolitam constituit [1]. Ex quo tempore Religio christiana in istis regionibus grandia incrementa cepit.

In Bohemia — In Bohemia sub Boleslao II, qui an. 967 Boleslao patri suo in ducatu successit, Religio christiana tantas fecit progressiones, ut ethnica disparuerit. Ille a Ioanne Pp. XIII consecutus est, ut Bohemia, hactenus in spiritualibus subdita episcopo Ratisbonensi, proprium episcopum haberet Pragae sedentem, ita tamen, ut ecclesiae Bohemiae non alio nisi latino ritu uterentur. Primus episcopus Pragensis fuit Ditmarus, monachus Saxo, vir doctus et eloquens, qui plures adhuc gentiles baptizavit, multasque ecclesias, in diversis locis a fidelibus extructas, consecravit. Ei in omnibus opem ferebat Boleslaus II, princeps vere catholicus ac pius, clericorum defensor, pauperum pater, qui ecclesias varias atque monasterium pro Mada seu Maria sorore sua fundavit [2].

In Polonia — Poloni vero raro miroque ardore christianam fidem susceperunt. Iam ante haec tempora in istis locis, quae ad Moravos pertinuerant, seu in hodierna Silesia superiori, et probabiliter etiam in vicinis proprie dictae Poloniae regionibus, in quas, Hungaris Moraviam invadentibus, multi ex hac confugerant, coetus christiani existebant. Totius vero gentis conversioni initium dedit Dambrowka, Boleslai ducis Bohemiae filia, quae Miecislao duci Poloniae nupsit, eumque precibus suis adduxit, ut an. 965 christianam fidem et baptismum susciperet. Miecislaus subditos suos ad eamdem Religionem conversos cupiens, legatos misit Romam a Pontifice sacerdotes postulatum. Ioannes XIII in Poloniam legavit Ægidium, cardinalem episcopum Tusculanum, cum multis presbyteris, qui Polonos christiana doctrina instituerent. Anno 967 Miecislaus, edictum tulit, ut in tota ditione sua nonis martii idola confringerentur et in aquas proiicerentur. Id tanta alacritate effectum est, ut pueri Poloni et Silesii longa annorum serie quotannis dominica *Laetare* istius rei memoriam celebrarint mergendo simulacra straminea in aquas. An. 992 Miecislao successit Boleslaus filius eius, qui patris sui pietatem imitatus, Religionis propagatio-

---

De campanis, c. 6; Edmundus Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. II, c. 21; Benedictus XIV, *Institution.* 47, § 4. Ritus vero consecrandi campanas *baptismus* vulgo dicitur, non quod revera campanae baptizentur eo baptismo, qui confertur in remissionem peccatorum, ut garriunt heterodoxi, sed quod in iis consecrandis adhibeantur ceremoniae praecipuae, in administratione Sacramenti Baptismi adhiberi solitae, ablutio nimirum, unctio, nominis impositio. *In ipsa vero consecratione*, ut ait Bona, *nomine alicuius Sancti campana insignitur, sive ut a ceteris proprio nomine distinguatur, sive quia ad pietatem magis conducere arbitrati sunt primi huius ritus institutores, si voce alicuius Sancti plebs ad Ecclesiam convocari diceretur.* Quod colligitur ex c. 14 *Concil. Coloniensis* 1536, apud Labbe, *Concil.* t. XIV. Cf Baron. ad an. 968, § 93; Bellarmin. *De Rom. Pontif.* l. IV, c. 12.

*) Franciscus Pagius, in Vita huius Pontificis, t. II, § 16, ait ante Ioannem XIII non invenisse, Pontificalia ornamenta Abbatibus fuisse concessa. Sed Mabillonius, Praefat. part. I in *saec. VI Benedictini* § 4, observat an. 970 Theodoricum Metensem antistitem a Ioanne XIII obtinuisse, ut Abbas s. Vincentii Metensis dalmatica et sandaliis uteretur. Pontifice Leone IX Richarius Abbas Casinensis Romam profectus, ab eo, teste *Chron. Casinensi* l. II, c. 81, privilegium obtinuit, iuxta morem praedecessorum suorum, quo idem Pontifex usum sandaliorum atque dalmaticae, nec non et chirothecarum in praecipuis festis ad Missarum solemnia tam illi, quam successoribus indulsit. Vid. Bernardum Van-Espen, *Iuris Ecclesiastici universi* part. I, tit. 31, c. 6.

[1]) Baron. et Pagi, ad an. 967.

[2]) *Chron. Magdeburg. et Bohem.* apud Pagi, *Critica*, ad an. 967; Mabillon, *Acta O. S. B.* saec. V, p. 833.

ni ac splendori praeclaram operam tulit. Ad firmandam autem augendamque in Polonia christianam Religionem fundati sunt episcopatus Posnaniensis, Cracoviensis, Vratislaviensis, Colbergensis, et an. 1000 archiepiscopatus Gnesnensis, cui 3 posteriores episcopatus subordinati fuerunt, Posnaniensis vero Magdeburgensi [1].

99. *Ecclesiae status in Anglia*—In Anglia frequentibus Danorum incursionibus aliisque ex causis disciplina ecclesiastica valde erat collapsa. Sub principatu Edgari, qui ab anno 959 usque ad 975 regnavit, et de republica ecclesiastica ac civili bene meruit, restituendae disciplinae praesertim continentiae clericorum et monasteriorum reformationi egregiam operam navarunt sancti praesules: Dunstanus Cantuariensis, Oswaldus Wigorniensis deinde Eboracensis, et Ethelwoldus Wintoniensis. S. Dunstanus an. 960 ex episcopo Wigorniensi et Londinensi archiepiscopus Cantuariensis et primas Angliae, a Ioanne Pp. XII pallio decoratus et Sedis Apostolicae legatus in Anglia constitutus, miro cum ardore ac successu restituendae pietati, instaurandae disciplinae et corrigendis abusibus adlaboravit. An. 969 ex auctoritate Ioannis Pp. XIII generalem synodum pro cleri reformatione ex omni regno convocavit. Adfuit etiam Edgarus rex, qui in oratione ad episcopos habita, multum questus est de dissoluta et incontinenti clericorum vita, eosque hortatus est, ut eiusmodi clericos ex ecclesiis pellerent et alios bonae vitae in eorum locum constituerent. Synodus decrevit, ut omnes canonici, presbyteri, diaconi et subdiaconi aut continenter viverent aut ecclesias suas dimitterent. Decreti huius executio demandata fuit s. Oswaldo Wigorniensi et s. Ethelwoldo Wintoniensi episcopis, qui, opem ferente Edgaro rege, incontinentes clericos ecclesiis pepulerunt et in eorum locum constituerunt pios monachos. In eadem synodo incestuosus comes, qui a s. Dunstano excommunicatus, per fraudem a curia Romana mandatum impetrarat, ut in communionem Ecclesiae reciperetur, constantia s. Dunstani, mandatum fraude impetratum reiicientis, victus est et poenitentiam egit. Idem praesul ipsum regem Edgarum, qui virgini stuprum intulerat, septenni poenitentiae subiecit, quam is humiliter explevit [2].

[1]) Ditmarus, *Chron.* l. V; Chromer., *Hist. Polon.* l. III; I. Dugloss. *Hist. Polon.*
[2]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 698.

Praeter hanc plures aliae synodi cooperante Edgaro rege in Anglia celebratae sunt, in quibus multi canones conditi fuerunt, qui sunt monumenta luculentissima veteris ecclesiarum Angliae doctrinae de missae sacrificio, de ss. Eucharistiae confectione et administratione infirmis, de Confessione sacramentali et necessitate satisfactionis, de extrema Vnctione, de coelibatu clericorum, aliisque [1].

Idem s. Dunstanus incubuit in reformandam disciplinam monasticam et constituendam in cunctis utriusque sexus O. S. B. coenobiis uniformem vitae rationem. Hoc mentis consilio composuit *concordiam Regularum*, in 12 capita distributam. Eius quoque consilio Edgarus rex plura monasteria aedificavit dotavitque [2].

100. *Benedictus VI*, *Pontifex* (*an.* 972) — An. 972 defuncto Ioanne XIII, summum Ecclesiae regimen demandatum fuit Benedicto VI, Romano, uti e Sigeberto [3], Martino Polono [4], Ptolomaeo Lucensi [5] et antiquissimis RR. Pontificum catalogis constat. Male autem Panvinius, Baronius aliique Ioanni XIII subrogarunt Donum II. Benedictus VI tristem habuit exitum; nam sceleratissima factio a Crescentio patricio et Francone cardinali diacono excitata, Pontificem in vincula coniectum an. 974 iugulavit. Idem Franco pontificatum invasit, imposito sibi nomine Bonifacii VII. Sed exacto vix mense, metuens sibi a comitibus Tusculanis, expilata Vaticana basilica aufugit Constantinopolim [6].

Donus II—Eodem adhuc anno 974 ad summum pontificatum evectus fuit Donus II, Romanus, qui nulla re ad posteritatis memoriam insignis, anno sequente vita excessit.

101. *Benedictus VII, Pontifex* (*an.* 975)— In eius locum subrogatus est Benedictus VII, Romanus, antea episcopus Sutrinus, qui Ecclesiam gubernavit usque ad an. 984. Is pontificatus sui initio Romae synodum coëgit, in qua pseudo-pontificem Bonifacium VII condemnavit et excommunicavit [7]; alteram synodum celebravit contra ordinationes simoniacas, in qua edita constitutione ad omnes praesules, principes et fideles totius orbis christiani, secundum Patrum regulas severe prohibuit, ne ullum pretium pro sacris Ordinibus, ab ostiario usque ad sacerdotium, acci-

[1]) Labbe loc. cit. p. 682.
[2]) Bolland., *Acta SS.* 19 mai.
[3]) *Chronicon.* — [4]) *Chron.* — [5]) *Hist. eccl.*
[6]) Baronius et Pagi, ad an. 974.
[7]) Iidem, ad an. 975.

peretur; mandavitque, ut si quis presbyter aut diaconus, ad episcopatum delectus, a suo archiepiscopo sive metropolita sacram ordinationem gratis accipere non posset, Romam veniret, ibique sine simoniae periculo consecraretur; concessit tamen admitti posse, si post acceptas ordinationis chartas aliquid sponte et solius gratiae causa offerretur [1].

Idem Pontifex Sergium, metropolitam Damascenum, a Saracenis eiectum, humanissime excepit, eique concessit Romae ecclesiam s. Alexii, in qua cum monachis sacra faceret; litteras accepit a Pilgrimo episcopo Laureacensi, qui Pontificem certiorem reddebat, Hungarorum gentem ad suscipiendam christianam fidem esse bene dispositam, huicque negotio valde profuturum, si pro iis episcopi constituerentur; addebat Pilgrimus olim in Pannonia aliisque locis, quae Hungari occuparant, quum ea essent sub Romanorum imperio, septem extitisse episcopatus, Laureacensis antistitis suffraganeos, rogabatque Pontificem, ut Laureacensis ecclesiae privilegia restituere dignaretur. Benedictus VII ecclesiam Laureacensem ab obedientia Salisburgensis exemit, in metropolim erexit, eique subiecit ecclesias Pannoniae inferioris et Moesiae, Salisburgensi vero archiepiscopo subditos voluit antistites Pannoniae superioris; de qua re epistolam dedit ad episcopos Germaniae, ad Ottonem imperatorem et ad Henricum ducem Bavariae [2].

102. *Otto II imperator Occidentis* — Anno 973 imperator Otto M. Magdeburgi vita excessit. Tunc imperavit Otto II, eius filius, supra, ut vidimus, a Ioanne Pp. XIII sollemni ritu Romae coronatus. Is Theophanonem, Romani II imperatoris Graecorum filiam, uxorem duxerat; Henricum ducem Bavariae, qui cum Slavis et Danis rebellaverat, subegit et rebelles ad obsequium reduxit; an. 981 a Benedicto Pp. VII evocatus contra Crescentium patricium, qui Romae imperium usurpabat, illum in ordinem redegit; tunc bellum suscepit adversus Graecos in Apulia; sed magna clade affectus, Romam regressus est, ubi an. 983 obiit.

103. *S. Eduardus rex Angliae* — In Anglia regi Edgaro, an. 975 defuncto, successit Eduardus, filius eius. Tunc incontinentes clerici, quos supra sub Edgaro ecclesiis eiectos vidimus, quorumdam procerum favore ecclesias recuperare et in iis sacra facere tentarunt. Coacta est de hac causa synodus Wintoniensis, in qua cum utrinque altercaretur, oratores incontinentium clericorum voce, ut fertur, imaginis Christi illic pendentis, perterriti fuerunt. Quum paulo post turbae augerentur, altera synodus coacta est in villa Calna, in qua cum vehementius disceptaretur et s. Dunstanus, celebris disciplinae ecclesiasticae instaurator, conviciis impeteretur, solarium cum axibus et trabibus concidens fautores incontinentiae oppressit; quo factum est, ut omnes in rectam sententiam consenserint [1].

Porro Eduardo regi invidebat Elfrida, eius noverca, quae Ethelredum filium suum in locum Eduardi subrogare meditabatur. An. 978 contigit, ut Eduardus e venatione lassus ad villam Elfridae divertisset, ubi eius fraude a satellite transfossus et sine honore sepultus est. Sed *adfuit divinae serenitatis assensus*, inquit Guilielmus Malmesburiensis, *ut innocenter caesus miraculorum gloria sublimaretur* [2]. Elfrida admissum crimen postea doluit et poenitentia expiavit. Ethelredus, qui post s. Eduardum annis 38 regnavit, mala plurima e Danorum incursionibus expertus est.

104. *Tzimisces imperator Graecorum* — In Oriente imperatore Nicephoro Phoca an. 969 insidiis, ut fertur, coniugis suae Theophanonis et Tzimiscis interfecto, imperium accepit Tzimisces; qui cum ad ecclesiam, ut in ea coronaretur, properaret, illius ingressu a s. Polyeucto patriarcha Cp. interdictus est, donec Nicephori caedem poenitentia expiasset. Tzimisces constitutam sibi poenitentiam dimisso animo suscepit, deinde coronatus est; Theophanonem et illos, qui ea instigante Nicephorum interemerant, exilio damnavit; edictum Nicephori, quo is vetuerat, ne quis episcopus sine suo nutu eligeretur, palam dilaceravit; interiores rebelliones compescuit; Saracenos ab Antiochia repulit, Bulgaros et Russos superavit; cum Ottone M., Imperatore Romano, foedus sancivit, eiusque filio Ottoni II Theophanonem, Romani II filiam, coniugem dedit; Paulicianos seu novos Manichaeos [3], qui quamvis imperatorum legibus eiecti, adhuc in imperio degebant, Philippopolim in Thracia transire iussit; unde prava secta postea non tantum in Graeciam sed

[1]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1243.
[2]) Labbe, ibid. p. 716.

[1]) Labbe, loc. cit. p. 721 et 724; Baron., ad an. 979. — [2]) Bolland., *Acta SS.* 17 mart., Baronius et Pagi, ad an. 978.
[3]) Vid. p. 177.

etiam saeculo sequente in Italiam aliasque Occidentis regiones penetravit, suasque doctrinas diversimode mutatas disseminavit. Imperavit Tzimisces usque ad annum 975.

Sub eius imperii initia (970) s. Polyeuctus, patriarcha Cp., Theodorum magnae virtutis monachum ordinavit patriarcham Antiochenum. Polyeucto eodem anno defuncto, in sede Cp. suffectus fuit Basilius, eximiae etiam virtutis monachus [1].

105. *Viri illustres*—Post dimidium autem huius saeculi praeter alios vitae sanctitate claruerunt et Ssrum honores consecuti sunt hi qui sequuntur: Conradus episcopus Constantiensis [2]; Wolfangus episcopus Ratisbonensis, qui canonicorum, monachorum, monialium et populi christiani moribus et disciplinis instaurandis atque promovendo litterarum studio praeclaram operam navavit [3]; Adalbertus episcopus Pragensis [4]; Gerardus episcopus Tullensis [5], Dunstanus Cantuariensis [6], Ethelwoldus Wintoniensis [7] et Oswaldus Eboracensis [8]; Edita virgo, Edgari regis Angliae filia [9]; Eduardus rex Angliae et martyr [10]; Maiolus abbas Cluniacensis, qui in multis coenobiis disciplinam restituit [11]; Ramuoldus abbas Ratisbonensis [12]; Abbo abbas Floriacensis [13]; Nilus fundator monasterii Cryptae Ferratae [14].

Eruditionis fama claruerunt inter alios, OEcumenius, scriptor graecus, qui e Patribus praecipue e s. Ioanne Chrysostomo collegit *catenam* seu expositionem in *Acta* Apostolorum, in *Epistolas* D. Pauli et in Catholicas [15]; Luitprandus, e diacono Ticinensi episcopus Cremonensis, qui praeter legationem suam ad Nicephorum Phocam, imperatorem Graecorum, scripsit historiam rerum gestarum a temporibus Arnulphi regis et deinceps [16]; de eius auctoritate iam diximus [17]; Ratherius, e monacho Lobiensi episcopus Veronensis, vir peritus sed nonnunquam ferventior quam prudentior, praeter alia edidit epistolam synodicam ad presbyteros suos et volumen *perpendiculorum* seu de contemptu canonum [1]; Atto episcopus Vercellensis, bonarum artium fautor insignis, qui reliquit *Capitulare*, *Commentarios*, *Epistolas* et *Sermones* [2]; Abbo abbas Floriacensis, qui praeter epistolas et opuscula aliquot edidit collectionem canonum, epitomen de vitis RR. Pontificum, et vitam s. Edmundi regis Angliae [3]; Aimon monachus Floriacensis, qui scripsit historiam Francorum, carmen de fundatione coenobii Floriacensis et vitam s. Abbonis [4]; Witikindus monachus Corbeiensis in Saxonia, qui praeter alia dedit annales Henrici Aucupis et Ottonis M. [5]; Burchardus, e monacho Lobiensi episcopus Wormatiensis, qui reliquit volumen magnum canonum, in quo tum Conciliorum decreta et Patrum sententias, tum RR. Pontificum Decretales et principum Constitutiones collegit [6].

106. *Ioannes XIV, Pontifex* (*an.* 984)—Quum Benedictus Pp. VII obiisset an. 984, in Petri cathedram translatus fuit Petrus episcopus Ticinensis, qui ex reverentia in principem Apostolorum mutato suo nomine, assumpsit nomen Ioannis XIV. Verum antipapa Bonifacius VII, seu Franco cardinalis, Constantinopoli Romam redux, seditionem excitavit et Ioannem XIV arci Hadrianae seu castro s. Angeli inclusit, in quo Pontifex post menses circiter 8 a sua electione aut fame aut veneno extinctus est. Franco vero, iam duorum Pontificum nece infamis, iterum Apostolicam Sedem invasit, sed paulo post repentina morte sublatus fuit [7].

107. *Ioannes XV, Pontifex* (*an.* 985)—Post mortem Ioannis XIV (985) regimen Ecclesiae demandatum fuit Ioanni XV, Romano. Inter utrumque collocant nonnulli alium Ioannem, filium Roberti, post menses 4 mortuum, qui, quia nondum consecratus obiit, ut censet Papebrochius [8], vel quia non fuit legitime electus, ut putat Pagi [9], in RR. Pontificum serie praetermittitur.

Ioannem XV vix inauguratum vexare coe-

---

1) Pagi, *Critica* ad an. 970.
2) Butler, *Vies des SS.* 26 nov.
3) Mabillon, *Acta Ord. S. B.* saec. V, p. 812.
4) Bolland., *Acta SS.* t. III april. p. 174.
5) Bolland., ibid. 23 april.
6) Ibid. t. IV maii, p. 344.
7) Ibid. 1 aug.—8) Ibid. 29 febr.
9) Ibid. 16 sept.— 10) Ibid. 18 mart.
11) Mabillon, loc. cit. t. VII.
12) Bolland., loc. cit. t. III iun. p. 114.
13) Ibid. 13 oct.— 14) Ibid. t. VII sept. p. 279.
15) Prodierunt graece et latine Paris. 1631, 2 vol. in-fol.
16) Antverp. 1640, in-fol. — 17) Vid. p. 238.

---

1) Veron. 1765, in-fol.
2) Vercell. 1768, 2 vol. in-fol.
3) Mabillon, *Acta Ord. S. B.* t. VIII.
4) Duchesne, *Hist. Franc.* t. III.
5) Meibom., *Scriptor. rer. German.* t. I.
6) Colon. 1548, Paris. 1549.
7) Baronius et Pagi, ad an. 984-85.
8) *Conat. Chronol. Hist.*
9) *Critica* ad an. 986.

pit Crescentius, qui titulo consulatus castrum s.-Angeli occupavit atque in urbe tyrannidem arripuit *. Pontifex confugit in Hetruriam, missisque in Germaniam legatis auxilium Ottonis III imploravit. Quod ubi audiverunt Romani, potentiam Ottonis veriti, Pontificem in urbem revocarunt et honorifice exceperunt [1]. Ioannes XV tranquillitatem adeptus, ecclesiarum regimini se dedit; cum Hugone Capeto, rege Galliae, simultatem habuit in causa ecclesiae Rhemensis, de qua infra agemus; an. 993 synodum Romae habuit, in qua Luitholphus, episcopus Augustanus, libellum legit de vita et miraculis venerabilis Vdalrici, quondam ecclesiae antistitis, et Pontifex, vitae sanctimonia et miraculis Vdalrici perspectis, eum in Ssrum numero habendum esse decrevit [2]; anno sequente alteram synodum Romae coëgit in causa s. Adalberti, episcopi Pragensis. Hic an. 983 Ditmaro in ecclesia Pragensi successerat, sed cum cleri et populi moribus corrigendis diligenter adlaboraret, eorum animos sibi contrarios expertus est; quapropter Romam profectus, e Pontificis consensu episcopatum dimisit et monasticum institutum professus est. Post 5 annos Pragenses, emendationem polliciti, episcopum suum repetiverunt, eaque de causa duos legatos ad Apostolicam Sedem miserunt. Ioannes XV in Romana synodo re diligenter discussa, s. Adalbertum Pragam remisit ea lege, ut si Pragenses vitam suam non corrigerent, eos secure desereret. Paruit Adalbertus, sed cum populus in delictis suis pergeret, an. 995 rursus Bohemiam reliquit et Romam regressus est [3].

108. *Sanctorum canonizatio* — Observant periti, decretum canonizationis s. Vdalrici, in supra dicta Romana synodo a Papa Ioanne XV editum, esse primum indubitatae fidei monumentum de sollemni per Romanum Pontificem Canonizatione**. Novatores qui Ssrum cultum impugnaverunt, etiam ritum canonizandi servos Dei oppugnarunt. Dallaeus [1], Walchius [2], Mosheim [3] illum traduxerunt veluti recens catholicorum commentum antiquis christianis ignotum. Hospinianus [4], Fabricius [5], Middleton [6], contenderunt, istum ritum esse superstitiosum et ortum ex ethnicorum apotheosi. Eorum assertiones et dicteria inter alios doctissime confutavit Card. de Lambertinis, postea Benedictus Pp. XIV, in eximio suo opere *De servorum Dei beatificatione et canonizatione*. Reipsa ritus canonizandi Sanctos non in ethnicorum apotheosi, sed in doctrina catholica de Ssrum cultu, invocatione et intercessione fundatur, neque novum est catholicorum commentum, sed oritur ex antiquissima Ecclesiae disciplina colendi et invocandi Sanctos, qui non privatorum sed Ecclesiae iudicio fuerint probati.

A primis quippe Ecclesiae saeculis christiani martyres eorumque reliquias cultu publico honorarunt, uti vetustissima monumenta testantur. Postea pari veneratione coluerunt eos, qui post heroicarum virtutum exercitium in pace obierant, miraculisque claruerant. Ne vero hic honor seu cultus tribueretur iis, qui eum non meruissent, necesse erat, ut praecederet Ecclesiae iudicium. Hinc nemo a christianis in Sanctorum numero colebatur, priusquam eius sanctitas ecclesiastico iudicio esset probata. Ideo Mensurius, episcopus Carthaginensis, prohibuit christianis, ne ut martyres colerent eos, qui sponte coram ethnicis professi, se Scripturas habere, nolle tamen tradere, fuerant occisi [7]. Ideo Caecilianus, archidiaconus Mensurii, Ludmillam reprehendit; quod ante communionem oscularetur ossa cuiusdam vel non martyris vel non ut talis probati [8]. Ideo s. Anselmus [9] aliique episcopi aliquando sustulerunt cul-

---

*) *Novus tyrannus*, inquit Baronius ad an. 985, § 4, *exurgit in Vrbe, quae hactenus fuerat Albericorum violentia conculcata atque depressa. Fuit hic Crescentius Nomentanus, qui titulo Consulatus munitionem s.-Angeli possidere aggressus est: quam adeptus, inde infestare nonnihil coepit ipsum Ioannem Pontificem.*

1) Baronius et Pagi, ad an. 985.

2) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 741; Baron., ad an. 993.

3) Labbe *Concil.* t. IX, p. 732; Pagi, *Critica* ad an. 989 et 994; Bolland., *Acta SS.* t. III april. p. 174.

**) Pagi ad an. 993, § 2; Marcus Velserus, p. 587; Bolland. die 4 iulii; Fontaninus, in *Codice Canonizationum*, p. 1.

1) L. III, c. 21.

2) *Historia canonizat. Caroli M.* p. 16.

3) *Institut. hist. eccl.* saec. IX, part. II, c. 3, n. 4.

4) *De origine, progres., caeremon. et ritibus festorum*, c. 6.

5) *Bibliographia antiquaria*, c. 8.

6) *Conformités, des cérémonies modernes avec les anciennes*, c. 7; et in Praefat. ad Librum *Lettre écrite de Rome*.

7) S. Augustin., *Brevicul. collat.* III, c. 13, n. 25.

8) D. Optat. Milevitan., *Contra Parmen.* l. I, c. 16.

9) *Epist.* 51, l. 3.

tum, errore populi nonnullis tanquam beatis tributum [1].

Omni igitur tempore extitit certus canonizandi ritus, qui antiquitus simplicior, postea pluribus sollemnitatibus auctus est. In primis Ssrum vita, virtutes, miracula inquirebantur et discutiebantur, et audiebatur iudicium ecclesiasticum, quo illis publicus cultus, cuius initium in elevatione eorum corporum consistebat, decernebatur. Hunc cultum publicum episcopi decernebant in suis dioecesibus, eratque species canonizationis particularis seu potius beatificationis; quae, dum aliorum episcoporum approbatio, Romanique Pontificis expressus vel tacitus consensus accedebat, fiebat universalis et rationem canonizationis accipiebat. RR. quippe Pontifices tum ante tum post Ioannem XV in decernendo martyribus, et confessoribus cultu summum habuere ius. Postea Alexander III aliique deinceps Pontifices gravibus iustisque de causis ius beatificandi et canonizandi servos Dei Apostolicae Sedi reservarunt. Notum autem est, quanta severitate Ecclesia iudicium instituat de praeclaris seu heroicis virtutibus et miraculis eorum, de quorum canonizatione quaeritur, et nemini Ssrum honores decernat, de cuius sanctitate post diligentissimam inquisitionem non constet [2].

109. *Otto III imperator Occidentis* — Interea Ottoni II, an. 983 defuncto, successit Otto filius eius, rex Germaniae atque Italiae coronatus a Willegiso Moguntino et Ioanne Ravennatensi archiepiscopis. Propter iuniorem Ottonis aetatem regni administratio Willegiso archiepiscopo Moguntino, regis vero institutio Theophanoni matri, Adelaidi aviae et Gerberto monacho doctissimo demandata fuit. An. 996 Otto III Romae a Gregorio Pp. V sollemni ritu imperator coronatus est, imperavitque usque ad annum 1002.

110. *Hugo Capetus rex Galliae* — In regno Francorum an. 987 post mortem Ludovici V, proceres, ecclesiastici et laici, praetermisso Carolo duce Lotharingiae et Ludovici V patruo, regem elegerunt Hugonem Capetum, ducem Franciae et comitem Parisiensem, qui rebus fortiter gestis sui admirationem et spem magnam apud omnes exciverat. Ab eo tertia Francorum regum dinastia, Capetingorum dicta, coepit. Carolus dux Lotharingiae, iura sua armis vindicare tentavit; sed ab Hugone superatus et custodiae traditus, an. 991 obiit. Hugo autem usque ad an. 996 regnavit.

Hugo Capetus de republica bene meruit; sed turbas graves excitavit in causa Arnulphi archiepiscopi Rhemensis. Hic an. 988 Hugonis regis beneficio ad sedem Rhemensem evectus, quum anno sequente Carolus, dux Lotharingiae, proditione Adalgerii Rhemos occupàsset, in suspicionem venit, quod ipse Carolo patruo suo civitatem prodidisset, quamvis urbis invasores et praedones excommunicasset. Rex eum synodali iudicio subiicere cogitavit; sed Arnulphus negavit, se ab alio quam a R. Pontifice iudicari posse. Quapropter utrimque legati Romam missi sunt. Verum rex morae impatiens, an. 991 synodum episcoporum 13 Rhemis coëgit, in qua ab Arnulpho confessionis et abdicationis libellus extortus et depositionis sententia in eum lata est. Post hac in locum eius ordinatus fuit Gerbertus monachus, primum Ottonis III, deinde Roberti filii Hugonis praeceptor, Arnulphus vero custodiae traditus.

Quum haec cognovisset Ioannes Pp. XV, omnes episcopos, qui Arnulphum deposuerant et Gerbertum ordinaverant, sacris interdixit. Rex eos defendere conatus est in epistola ad Pontificem data. Gerbertus episcopos excitavit, ut interdictum spernerent, neque legatum, si quem Pontifex mitteret, susciperent; praeterea ad defendendam causam suam multa petulanter et Apostolicae Sedi iniuriosa scripsit. Ioannes XV in Gallias legavit Leonem abbatem, qui an. 995 in synodo Mosonensi Gerbertum a sacris suspendit usque ad synodum Rhemensem, calendis iulii habendam. In hac synodo Gerbertus fuit depositus, Arnulphus restitutus et interdictum solutum. Verumtamen Arnulphus non nisi post mortem Hugonis regis sedem Rhemensem recepit. Gerbertus autem consiliis Leonis legati ad saniorem mentem reversus est, relictisque Rhemis transiit ad Ottonem III, poenitentiam egit, et quae male scripserat, emendavit, postea a Gregorio Pp. V creatus fuit archiepiscopus Ravennatensis, et post eius mortem summum pontificatum accepit, ut infra videbimus [1].

111. *Rerum status in Hispania* — In Hispania res christianorum in magnum discri-

---

1) C. Lupus, *Annot. ad IV Concil. Roman.*, *s. Leonis IX.*

2) Cf Benedict. XIV, *De servorum Dei beatificatione et canonizatione.*

1) Aimo, *Vita s. Abbonis*; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 738 seq.

men devenerunt. Etenim comites Castellae, Gallaeciae et Legionis a Ramiro rege III, qui an. 967 patri suo Sanctio I successerat, defecerunt et Veremundum II, Ordonii III filium, regem crearunt, unde bellum civile enatum est. Bello civili, an. 982 morte Ramiri extincto, accessit bellum Mauricum. Al-Manzor, Maurorum princeps, christianorum principum dissensionibus usus, in eorum regiones irrupit, Legionem aliasque munitissimas urbes cepit et vastavit, christianos multos caedit, alios in montes Asturiae et Gallaeciae fugavit; post haec exercitum duxit in Navarram; Garsiam regem superavit et in fugam egit; deinde invasit Gallaeciam, eiusque urbes Conimbriam, Compostellam et alias devastavit; occupavit etiam Castellam. Demum Veremundus rex, Garsias comes Castellae et Garsias Sanctius rex Navarrae, inito foedere et coniunctis viribus, Mauros aggressi sunt, et post acre certamen eos anno 998 vicerunt. Verumtamen his bellis mala ingentia ecclesiis illata sunt, et christiani principes non nisi post plures annos pluraque certamina res suas restituerunt.

112. *Gregorius V, Pontifex* (*an.* 996) — Postquam Ioannes Pp. XV an. 996 e vita migrasset, ad summum pontificatum evectus fuit Gregorius V, antea appellatus Bruno, patria Germanus, regia Ottonis affinitate clarus, eiusque capellanus, litteris eruditus et ab adolescentia clero adscriptus [1]. Is eodem anno Romae Ottonem III, cuius favore auctus fuerat dignitate tanta, imperatorem coronavit, et *Advocatum Ecclesiae s. Petri effecit* [*]; et, ut fertur, in synodo coram eo habita, collegium septemvirum seu septem virorum, qui deinceps imperatorem eligerent, salva R. Pontificis confirmatione, instituit; sed huic de institutione septem electorum sententiae alii contradicunt [2].

Imperatore in Germaniam regresso, Crescentius patricius, qui ex arce Hadriana urbi tyrannice imperabat, Gregorium Pp. V eiecit, et in eius locum intrusit Ioannem episcopum Placentinum. Gregorius se contulit Ticinum, ibique coacta an. 997 synodo Crescentium anathemate perculit. Otto III, audita Pontificis eiectione, in Italiam rediit, Gregorium V Ticino Romam reduxit, et Crescentium, expugnata arce Hadriana, capite multavit. Ioannes vero antipapa, qui ex urbe fugerat, a militibus interceptus, auribus naribusque praecisis et oculis erutis, custodiae traditus fuit [1].

Gregorius V in sedem suam restitutus, an. 998 Romae 27 episcoporum synodum celebravit. In ea potissimum actum est de matrimonio Roberti regis Galliae, qui an. 996 patri suo Hugoni Capeto successerat, et Bertam Odonis comitis Aquitaniae viduam, quamvis suam consanguineam, uxorem duxerat. Pontifex coniugium Roberti cum Berta declaravit nullum, hanc et illum poenitentiae 7 annorum subdidit, eisque anathema comminatus est, nisi se ab invicem separarent; episcopos vero, qui incestis nuptiis interfuerant, a communione suspendit, donec ad Apostolicam Sedem venirent satisfacturi; mandavit etiam Roberto regi, ut Arnulphum, sub Hugone patre eius archiepiscopatu Rhemensi privatum [2], restitueret. Robertus, caeterum valde pius, Pontificis monitis paruit, Arnulphum restituit, et dimissa Berta, uxorem duxit Constantiam, filiam Willelmi comitis Tolosani [3].

In eadem synodo Stephanus episcopus Vallavensis, depositus fuit, quod a Widone decessore suo, adhuc vivente, sine cleri et populi voluntate fuisset electus et a 2 tantum episcopis alterius provinciae ordinatus; hi 2 episcopi a communione suspensi sunt, donec Sedi Apostolicae fecissent satis, et ad clerum populumque Vallavensem rescriptum, ut novum episcopum eligerent, qui a R. Pontifice consecraretur. Praeterea sedes Merseburgensis, quam Otto II consiliis Gisilarii, qui ab ecclesia Merseburgensi transierat ad metropolim Magdeburgensem, suppresserat, restituta fuit, et de Gisilario statutum, ut in sede Magdeburgensi permaneret, si cleri populique electione ad eam fuisset translatus, si sine eorum suffragiis, non tamen ambitionis causa, ad Merseburgensem sedem rediret, si vero ambitionis et avaritiae causa, utraque sede foret privatus [4].

113. *Russorum conversio* — Posterioribus huius saeculi annis Religionis christianae professio aucta est in Russia. Iam saeculo prae-

---

[1]) Baronius et Pagi, ad an. 906.

*) Ditmarus lib. IV, inter *Scriptor. Brunsvincens.* t. I.

[2]) Cf Sandini, *Vitae RR. Pontif.* annot. 3 ad Gregor. V; ubi varias sententias de origine septem electorum imperii recitat; concluditque, tum post tum ante institutum electorum collegium, summum ius confirmandi electionem fuisse apud R. Pontificem.

[1]) Baronius et Pagi, ad an. 996-98. — [2]) Vid. p. 255.

[3]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 772; Pagi, ad an. 998.

[4]) Labbe, loc. cit.

cedente adhortationibus Basilii imperatoris Graecorum, Rutheni christianae fidei praecones susceperant, sed parum constantes in christianis sacris fuerunt [1]. An. 955 Olga, quae defuncto marito suo Igore, Russorum res moderabatur, Constantinopoli baptismum et nomen Helenae suscepit; sed frustra ad baptismum hortata est filium suum Suetoslaum, nihil aliud ab ea accepit, quam ut neminem subditorum suorum ab amplectenda christiana Religione arceret. Eodem tempore s. Adalbertus sacram missionem ad Russorum gentem obivit; sed ex eorum finibus discedere coactus est. Tandem Wolodimirus, ab an. 980 summus Russorum princeps, expugnata Chersone in Tauria, cum Basilio II imperatore Graecorum pacem iniit, Annam sororem eius in coniugem et occupatum territorium in dotem accepit ea lege, ut fidem christianam amplecteretur. Wolodimirus promissis stetit, an. 988 baptizatus est, cuncta idola in regno suo destrui iussit, suosque subditos ad suscipienda christiana sacra adducere conatus est. Episcopi et sacerdotes, qui cum Anna in Russiam profecti sunt, eam peragrantes populum instruxerunt et baptizaverunt; qui cum essent Graeci ubique ritus ecclesiae suae introduxerunt. Tunc Religio christiana per omnem Russiam propagata fuit, ecclesiae multae extructae, Chioviae metropolita, Novgorodae archiepiscopus et in tribus aliis locis episcopi constituti [2].

114. *Hungarorum conversio*—Eodem tempore Religionem christianam susceperunt Hungari. Hi saeculo praecedente occuparant Pannoniam et terras vicinas, in quibus christiana sacra pene deleverunt. Vidimus etiam quantas clades intulerint provinciis Germaniae. Circa dimidium huius saeculi Evangelium inter eos annuntiatum est, et haud pauci baptismum susceperunt [3]. Ab Ottone M. ingenti clade affecti, pacem postularunt, quae an. 972 aut sequente inter Brunonem episcopum Verdensem, Ottonis legatum, et Geisam ducem Hungariae composita est, cuius inter alios fructus fuit, ut Geisa dux baptismum susceperit et Religio christiana in Hungaria libere annuntiari potuerit. Tunc Pilgrimus, episcopus Laureacensis seu Pataviensis, monachos et presbyteros in Hungariam misit, qui brevi tempore quinque circiter Hungarorum millia ad Fidem converterunt, uti idem episcopus scripsit in supra laudata epistola ad Benedictum Pp [1]. Confestim plures Evangelii praecones Germania et Italia in Hungariam profecti sunt, quorum opera credentium et ecclesiarum numerus auctus est. Anno 997 Geisae in ducato successit Stephanus, filius eius, sub quo tota gens ad christiana sacra conversa fuit. Is summo ardore propagandae Fidei in Hungaria et etiam in Transylvania, quam an. 1003 ducatui suo adiecit, adlaboravit, Evangelii praecones undique advocavit, plures episcopatus, quorum metropolis esset Strigonium, erexit et amplis redditibus dotavit, ecclesias et monasteria pro utroque sexu extruxit; de quibus omnibus ad R. Pontificem retulit. Silvester II, qui tum Apostolicam Sedem conscenderat, cuncta quae Stephanus pro Religionis propagatione et splendore constituerat, confirmavit, ei regis titulum, honorem et coronam a se benedictam atque ius prae se ferendi crucem tanquam apostolatus insigne concessit. Regnavit Stephanus usque ad an. 1038, vitae sanctitate insignis, postea a Benedicto Pp. IX in Ssrum numerum relatus est [2].

115. *Religi nis status in Dania* — In Dania regnante Haraldo Religionis christianae professio plurimum aucta atque firmata fuit, ut supra diximus [3]. Verum Sueno, Haraldi filius, qui simul cum patre suo baptismum susceperat, sed deinde christianam fidem abiecerat, regnandi praeter modum cupidus, cum iis Danis, qui ethnicos ritus adhuc sectabantur, rebellionem excitavit, et patre suo caeso in bello, an. 985 regnum capessivit. Tunc christiana religio in Dania in summum discrimen devenit. Sueno enim, quemadmodum ethnicis promiserat, deorum cultum restituit et christianos persecutus est; at brevi post implicitus bello cum Erico rege Suecorum, victus et e regno pulsus, 14 annis exulavit in Scotia; an. 994 post mortem Erici in

1) Vid. p. 233.
2) *Chronicon Mildensheim.* ad an. 959; Pagi, *Crit.* ad an. 911 et 959; Bolland., *Dissertatio de conversione Russor. in Actis SS.* t. II sept.
3) Vid. p. 246.

1) Vid. p. 252.
2) Bolland. *Acta SS.* t. I sept. p. 456.—I. Schwart in opusculo, *Initia Religionis chr.-inter Hungaros ecclesiae orientali asserta*, falso contendit, Hungaros Religionem christianam a Graecis, et Stephanum titulum et coronam regiam ab imperatore Graecorum accepisse. Eius commenta confutarunt I. Stiltingius, Bollandista, in commentario erudito ad vitam s. Stephani, et A. F. Kollar, *Historia diplomatica apostolicorum Hungariae regum*, l. I, c. 2.
3) Vid. p. 245.

Daniam regressus, iterum ab Olavo, Erici filio et successore, eiectus fuit. Has calamitates sibi propter desertam Religionem christianam divinitus immissas reputans, ad illam se ex animo convertit, et deinceps eidem constanter inhaesit; cum Olavo rege Suecorum foedus iniit, regnum Daniae recepit, et a vexandis christianis abstinuit [1].

116. *Silvester II, Pontifex* (*an.* 999) — An. 999 Gregorius Pp. V vita excessit. In eius locum, favente Ottone imperatore III, subrogatus fuit Silvester II, antea appellatus Gerbertus, primo monachus et Ottonis III atque Roberti regis Galliae praeceptor, deinde Rhemensis et postea Ravennatensis archiepiscopus, ut vidimus [2]. Eum praestigiis deditum et artibus magicis pontificatum fuisse consecutum, calumniatus est schismaticus Benno, pseudo-cardinalis sub Gregorio Pp. VII. De Bennone bene iudicavit Baronius inquiens [*], *cum historici huius plura sint mendacia, quam verba, quod affirmare possit, nihil penitus est.* Eamdem calumniam, cui forsan occasionem praebuit singularis huius Pontificis in matheseos et philosophiae arcanis peritia, postea nonnulli litteris mandarunt. Praeterea eiusmodi accusatio destruitur tum elogio, quod Sergius Pp. IV in basilica Lateranensi ad tumulum Silvestri II posuit, tum egregiis laudibus, quibus Ditmarus episcopus Merseburgensis [3], Hilgaldus monachus Floriacensis [4], aliique scriptores aequales hunc Pontificem celebrarunt. Commentitia pariter et falsitatum plena est constitutio, in qua Silvester II legitur Pontifex creatus ab Ottone augusto [5].

Silvester II Stephanum ducem Hungariae, propter praeclara merita de fidei christianae propagatione regis honore et nomine auxit, ut diximus, eique et successoribus ius prae se ferendae crucis tribuit [6]; in Polonia civitatem Gnesnensem archiepiscopali sede donavit, cui 3 sedes episcopales, Cracoviensis, Vratislaviensis et Colbergensis, subditae sunt; vita excessit an. 1003, et inter alia ingenii sui monumenta reliquit librum de geometria, librum de numeris, sermonem de informatione episcoporum, pluresque epistolas, quas antequam esset pontifex, scripsit [1].

117. *Ioannes XVII et XVIII, Pontifices* (*an.* 1003) — Silvestro II in summo Pontificatu suffectus est Ioannes XVII, Romanus; qui quamvis inter legitimos huius nominis Pontifices esset XVI, cum Ioannes dictus XVI in locum Gregorii V intrusus, fuerit antipapa, se tamen Ioannem XVII nuncupavit, idque tum hic tum alii Pontifices in simili casu optima ratione fecerunt, ne epistolae et bullae sub pseudo-Pontificum nomine sparsae cum actis legitimorum Pontificum confunderentur [2]. Ioannes XVII post menses fere 6 VII idus decembr. 1003 e vita migravit.

Post 19 dies in eius locum subrogatus fuit Ioannes XVIII, Romanus, cognomento Fusanus, qui annis 5 et totidem mensibus pontificatum gessit. Is legatum misit in Germaniam ad consecrandum novum archiepiscopum Magdeburgensem, qui Romam venire non poterat, ut secundum Ecclesiae suae privilegium a Pontifice ipso consecraretur [3]; s. Henrico regi Germaniae potestatem fecit eligendi episcopalem sedem Bambergae. — Huius tempore reconciliata fuit concordia inter Ecclesiam Romanam et Constantinopolitanam, nomenque ipsius Ioannis a Sergio Patriarcha relatum in *Diptycha*.

118. *Ecclesiae status in Germania et Anglia* — S. Henricus, antea dux Bavariae, anno 1002 defuncto Ottone III ad regnum Germaniae electus, et a Willigiso archiepiscopo Moguntino coronatus fuit; an. 1004 fugato Arduino, qui regnum Italiae arripuerat, Ticini coronatus fuit rex Langobardiae, et post annos 10 Romae a Benedicto Pp. VIII sol-

---

1) Adam. Bremens *Hist. eccl.*; Saxo Grammatic., *Histor. Danor.*; Pontoppidan., *Annales Eccl. Danicae diplomat.*

2) Vid. p. 255.

*) Ad an. 1048, n. 1.

3) *Chron.* l. VI. — 4) *Vita Roberti regis.*

5) Pagi, *Critica* ad an. 999.

6) Vid. p. 257.—Baronius, ad an. 1003, § 6, recitat huius Pontificis epistolam nomine Ecclesiae Hierosolymorum scriptam ad universalem catholici orbis Ecclesiam Romanam causa petendi subsidii, ex eaque concludit, eundem Pontificem *primum inveniri, qui sacrae militiae classicum occinuerit commodiori tempore promovendae.* Heic iuvat etiam subnectere quod Mabillonius ex *Ordine Benedictino* Praef. *in prior. partem sacc. VI Benedictini* § 2, observat, nimirum *undecimo sacculo tot summos Pontifices tulit Benedictinus Ordo, ut tum Romana Sedes quasi haereditaria successione ad nostros transisse videretur. Testes eius rei adsunt Silvester II, Leo IX, Victor II, Stephanus IX, Gregorius VII, Victor III, et Vrbanus II, quorum postremi sex a medio sacculo undecimo ad finem usque parum interrupta serie supremam illam sedem tenuerunt.*

1) Apud Duchesne, *Scriptor. Franc.* t. II.

2) Papebroch. *Conatus chron. hist.*; Pagi, *Crit.* ad an. 998.

3) Ditmar. *Chron.* l. V.

lemni ritu imperator inauguratus est; obiit an. 1024. Religionis atque reipublicae paci, prosperitati ac splendori adlaboravit; tantae fuit castimoniae, ut cum sancta Cunegunda coniuge continentiam coluerit, tantaeque pietatis, ut Ssrum honores meruerit [1].

Quum disciplina ecclesiastica in clero ac in populo esset corrigenda, Henricus rex anno 1005 episcopos Germaniae convocavit Tremoniam in Westphalia; multumque coram eis questus de abusibus et vitiis, quae invaluerant, eosdem instanter hortatus est ad illa auferenda ed ad veram pietatem restituendam. Episcopi plura constituerunt, quibus leges ecclesiasticae in pristinum statum revocarentur atque abusus pravique mores corrigerentur [2]. An. 1007 rex alteram synodum coëgit Francofordiae, in qua ex consensu et secundum diploma Ioannis Pp. XVIII sedes episcopalis erecta est Bambergae, sub speciali protectione Sedis Apostolicae subdita metropolitae Moguntino [3]; alias deinceps ad instaurandam disciplinam ecclesiasticam, in Germania synodos celebrandas curavit. Supersunt adhuc 20 canones synodi Salegunstadiensis, quam an. 1022 Arido archiepiscopus Moguntinus habuit cum 5 episcopis suffraganeis. In istis canonibus, praeter alia, quatuor temporum et aliorum dierum ieiunia ordinantur; nuptiarum celebratio prohibetur ab Adventu usque ad octavas Epiphaniae et a Septuagesima usque ad octavas Paschatis; vetatur, ne patroni laici ecclesias presbyteris commendent inconsulto episcopo; obviam itur fraudibus impenitentium, qui ut statutas poenitentiae leges declinarent, Romam ibant ad impetrandam per obreptionem a Papa indulgentiam [4].

In Anglia sub ignavo Ethelredo, qui anno 978 regnum tenuit, Dani piraticis suis incursionibus mala grandia reipublicae intulerunt. Cum vero an. 1002 rex ferali consilio omnes Danos, in regno degentes, viros, mulieres et infantes, una eademque die D. Britio sacra necari iussisset, Sueno Danorum rex, validissimam classem in Angliam traiecit, provincias et urbes diripuit usque ad an. 1007, quo Ethelredus ingenti pecuniae vi ab eo pacem redemit. Ad reparanda vero mala, ecclesiasticae atque civili rei per Danorum incursiones illata, rex e consilio Elphegi archiepiscopi Cantuariensis et Wulstani Eboracensis an. 1009 generalem procerum ecclesiasticorum et laicorum synodum indixit Aenhami. Sanciti in ea fuerunt 32 canones, in quibus multa constituuntur pro reformatione morum in clero, in monasteriis et in populo; clericis maxime inculcatur continentia; populus excitatur ad sinceram pietatem et poenitentiam; incestuosa coniugia proscribuntur; incantatores, magi, venefici, meretrices e regno pelli iubentur [1]. Anno 1013 Sueno Danorum rex, rursus in Angliam irrupit, eamque pene totam subegit; sed anno sequente repentina morte sublatus est. Tunc bellum continuatum est inter Ethelredum eiusque filium Edmundum et Canutum Suenonis filium atque successorem. Anno autem 1016 Ethelredo et Edmundo defunctis, Canutus totius Angliae rex appellatus fuit. Hic christianam Religionem sincero animo professus est; publicum rerum statum, suis patrisque sui expeditionibus perturbatum, composuit; Anglis aeque ac Danis in concilio suo et publicis muneribus ius concessit; ecclesias et monasteria bello vastata, instauravit, legesque rei ecclesiasticae ac civili utiles tulit. An. 1018 factus etiam rex Daniae, non tantum piraticis Danorum excursionibus finem constituit, sed et omnem ethnicismum in Dania abolevit et christianam Religionem in ea stabilivit. Anno 1027 voti causa Romam peregrinatus, ibi multa pietatis, et liberalitatis suae specimina dedit; regnavit usque ad an. 1035, propter res praeclare gestas Magni cognomentum adeptus [2].

Supra dictus Elphegus, archiepiscopus Cantuariensis, vir fuit et vitae sanctitate et ardore vere apostolico clarus; clerum et populum ad meliorem vitam revocare non destitit; multos a Danis captivos redemit; Danis Evangelium praedicavit, pluresque convertit; martyrium perpessus est an. 1012 [3].

119. *Robertus rex Galliae, Alphonsus V rex Hispaniae* — In Gallia ab an. 996 usque ad 1031 regnavit Robertus, filius Hugonis Capeti. Princeps fuit magna pietate in Deum et liberalitate in pauperes; multas aedes sacras et monasteria extruxit. De eius cum Berta coniugio supra diximus [4].

In Hispania an. 999 Veremundo regi suc-

1) Bolland., *Acta SS.* 15 iul.
2) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 783.
3) Ibid. — 4) Ibid. p. 814.

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 789.
2) Adam. Bremens. *Hist. eccl.*; Alford., *Annal. Britan.*
3) Bolland. *Acta SS.* 19 april.
4) Vid. p. 256.

cessit Alphonsus V, eius filius, qui usque ad annum 1027 regnavit; urbem Legionem a Mauris direptam, instauravit; an. 1012 generalem procerum ecclesiasticorum et laicorum conventum indixit Legione, in quo praeter alia statutum est, ut in synodis seu comitiis primum res ecclesiasticae, deinde negotia regum et populi tractarentur; ut abbates et monachi permanerent sub iurisdictione suorum episcoporum [1].

120. *Sergius IV, Pontifex* (*an.* 1009) — An. 1009 Ioanne Pp. XVIII vita functo, summo pontificatu auctus fuit Sergius IV, Romanus, episcopus Albanensis, qui propter reverentiam principis Apostolorum dimisso nomine Petri, quo antea appellabatur, assumpsit nomen Sergii, ut colligitur e sepulcrali eius inscriptione, quae extat in basilica Lateranensi et refertur a Baronio [2]. Obiit hic Pontifex XV calendas septembris 1012, liberalitate in pauperes caeterisque virtutibus clarus, nec immerito in *Menologio* Benedictino recensitus.

121. *Christianorum persecutio in Oriente* — In Ægypto vero et in Palaestina christiani gravem persecutionem perpessi sunt sub Hakem, Saracenorum Ægypti califa ab anno 996 usque ad 1020. Postquam is iam ab an. 1003 christianos in Ægypto vexare coepisset, an. 1009 generalem contra eos persecutionem excitavit, quum secundum priscum morem magno numero in Terram sanctam devote peregrinantes, a Iudaeis falso accusarentur, quod Palaestinam occupare intenderent. Christiani ad suscipiendos ritus mahomethicos bonorum confiscatione aliisque poenis compulsi sunt, multi poenarum metu ad Islamismum defecerunt, multi interfecti aut graviter vexati sunt, basilica s. Sepulcri aliaeque ecclesiae dirutae.

Post paucos vero annos Hakem partim perterritus prodigiis, quibus ecclesia Bethlehemitica et monasterium montis Sinai a devastatorum manu fuerant conservata, partim permotus precibus Mariae matris suae, quae religione erat christiana, priora sua edicta revocavit, Christianis religionis libertatem et potestatem instaurandi suas ecclesias concessit, et iis qui persecutionis tempore mahomethicos ritus susceperant, redeundi ad christiana sacra optionem dedit. Tunc rursum

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 818.
2) Ad an. 1012.

ex orbe christiano magnus peregrinorum numerus Hierosolymas perrexit et instaurandae basilicae munera detulit. Contra, quum supradictae Iudaeorum in Christianos calumniae per Occidentem fuissent vulgatae, Iudaei e multis Galliae atque Germaniae urbibus eiecti sunt [1].

122. *Benedictus VIII, Pontifex* (*an.* 1012) — Post obitum Sergii IV an. 1012 summus pontificatus demandatus fuit Ioanni episcopo Portuensi, Gregorii comitis Tusculani filio, qui nomen Benedicti VIII assumpsit. Ei a nonnullis oppositus est quidam Gregorius; sed s. Henrici, regis Germaniae et Italiae, adventu factum est, ut Gregorius ab omnibus reiiceretur, Benedictus vero susciperetur. Anno 1014 Benedictus VIII s. Henricum eiusque coniugem s. Cunegundem, postquam is spopondit, se R. Ecclesiam defensuram et Pontifici in omnibus fidem servaturum, Romae sollemni ritu augustos coronavit. Imperator novo diplomate rata habuit cuncta beneficia atque iura, a Pipino, Carolo M. aliisque principibus R. Ecclesiae concessa [2]. Pontifex ad preces imperatoris mandavit, ut Symbolum in sacris missarum sollemniis caneretur. Deinde anno incerto Pontifex synodum habuit Ticini, in qua e Patrum sententiis graviter disseruit de necessitate continentiae in clero, deque malis, quae ex incontinenti clericorum vita in Religionis detrimentum sequuntur; deinde 7 decreta edidit, quibus feminae ab episcoporum contubernio arcentur sub poena depositionis; clerici qui uxorem aut concubinam admiserint, deponuntur; filii

1) Ademar. *Chronicon*; Glaber Rodulph., *Hist.* l. III; Baronius et Pagi, ad an. 1009.
2) Baronius et Pagi, ad an. 1014; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 813. — Leo III, in colloquio cum legatis Concilii Aquisgranensis, inquit: «*Quod vero asseritis, vos ita cantare Symbolum, quoniam alios in istis partibus vobis priores audistis cantasse, quid ad nos? Nos enim id ipsum non cantamus, sed legimus, et legendo docere, nec tamen legendo aut docendo addere quidquam eidem Symbolo inserendo praesumimus*» (ap. Baron. ad an. 809, n. 6; et Labbe, *Concil.* t. VII, p. 1197). Quare dicendum, quod si ante Benedictum VIII Symbolum non canebatur, certe legebatur in Missa. Idque tuetur etiam Benedictus XIV, qui, *De sacrificio Missae* (sect. I, § 154), affirmat, Le Brun in tom. II *Explicat. Miss.* etc. ea afferre documenta, quibus ostenditur, *iam a IX usque saeculo in Ecclesia Romana morem fuisse in Missa Symbolum recitandi.* — Multa huc spectantia edisserit Edmundus Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. I, c. 4, art. 5, § 11.

clericorum, e quacumque muliere geniti, perpetuae servituti mancipantur. Quibus decretis Henricus imperator, rogante Pontifice, vim legis publicae per omnes suas ditiones addidit [1].

Quum an. 1016 Saraceni navigio in Italiam venientes, Lunam seu Lucam, Tusciae civitatem, occupassent, episcopum ex ea pepulissent, et omnem circum regionem devastarent; Benedictus Pp. s. Ecclesiae rectores et defensores congregavit excitavitque, ut arma ad repellendos hostes conferrent. Bellum institutum est, et post acerrimum 3 dierum certamen Saraceni victi et, paucis exceptis, internecione deleti sunt [2].

Eodem tempore Graeci imperium, quod in aliquibus Italiae inferioris partibus conservarant, extendere tentarunt, et R. Pontifici aliisque Italiae principibus minitabantur. Benedictus Pp. adversus eos destinavit exercitum sub ducatu Meli seu Rodulphi Normanni, qui in Apulia de Graecis praeclaras victorias retulit. Brevi post ingens Normannorum numerus e Normannia in Apuliam transiit. Verum Graeci saepius a Rodulpho victi, deinde eum superarunt, suaque arma usque ad Romanos fines protulerunt. In his angustiis Pontifex an. 1020 iter suscepit in Germaniam, et Bambergae cum s. Henrico imperatore de repellendis Saracenis et Graecis contulit. Imperator Pontifici auxilium promisit, et in devoti animi sui significationem R. Ecclesiae donavit civitatem Bambergam cum omnibus eius iuribus. Anno sequente Henricus copiosum exercitum in Italiam duxit; Graecis praelio victis, Beneventum, Capuam, Salernum, Neapolim, Troiam, aliaque loca ab illis occupata, recepit. Posthaec exercitum dysenteria correptum, in Germaniam reduxit [3].

Benedictus VIII summo pontificatu functus est usque ad annum 1024.

123. *Fidei propagatio inter populos septentrionales et Slavos* — Inter populos autem septentrionales propagandae et stabiliendae Religioni christianae ardore improbo adlaboravit Libentius, archiepiscopus Hamburgensis et Bremensis, qui an. 988 in locum Adaldagi subrogatus obiit an. 1013 [4]. Ei successit Vnwanus. Sed sub haec tempora ecclesiis, in Saxonia transalbina constitutis, grandis tempestas illata est a Slavis, inter Albim et Viadrum degentibus et Saxonum tributariis. Hos enim Bernardus, dux Saxoniae, iniquis pecuniarum exactionibus aliisque molestiis ita gravavit, ut et Religionem christianam, quam iam susceperant, et Saxonum dominium excusserint, arma pro recuperanda libertate capessiverint, an. 1013 Saxoniam transalbinam invaserint, eam omni crudelitatis genere devastantes, ecclesias, urbes, agros ferro et igne destruentes, sacros ministros interficientes, cives partim morte partim servitute afficientes. Vnwanus archiepiscopus in primis Bernardum ducem ad humaniorem mentem revocavit, deinde eum reconciliavit cum Henrico imperatore, quocum bello implicitus erat; post haec una cum duce rebelles Slavos ad pristinum obsequium et tributum pendendum suaviter reduxit, Christianos huc illuc dispersos collegit, Slavos ad christianam Religionem iterum convertit, et omnium gratiam usque ad obitum suum (1028) meruit [1].

In Norwegia sub Hakone rege (938-63) multos quidem christianam fidem suscepisse diximus [2]; verumtamen natio idolorum cultui mansit addicta. Sub Olavo I, qui regnavit ab an. 996 usque ad 1000, Religio maiora incrementa in Norwegia cepit. Is in Anglia baptizatus, opera sacerdotum Anglorum magnam subditorum partem ad christiana sacra adduxit, atque ethnicos ritus e regno sustulisset, si diutius vixisset; sed anno 1000 a Suenone Daniae et Olavo II Sueciae regibus devictus, se in mare proiecit. An. 1017 Olavus, regia stirpe oriundus, Norwegiam a Danorum et Suecorum dominio vindicavit, regnavitque usque ad an. 1033. Is christianae Religionis cultor eximius, novos Fidei praecones, episcopos et sacerdotes, ex Anglia et Germania in regnum suum vocavit, idola confregit, et sublatis ethnicae religionis reliquiis, christianam in omni sua ditione stabilivit; tanta eluxit pietate, ut post obitum suum dignus habitus est qui Ssrum catalogo adscriberetur [3].

In Suecia Religio christiana post aetatem s. Anscharii deperierat [4]. Initio vero huius

---

1) Labbe, ibid. p. 819.
2) Ditmar. *Chron.* l. VII.
3) Ditmar. ibid.; Leo Ostiensis, *Chron. Casin.* l. II.
4) Adam. Bremens. *Hist. eccl.* l. II; Bolland., *Acta SS.* 4 ianuar.

1) Baron. et Pagi, ad an. 1012 seqq.
2) Vid. p. 246.
3) Adam. Bremens. *Hist. eccl.* l. I; Bolland. *Acta SS.* 29 iul.
4) Vid. p. 245.

saeculi Olavus rex II s. Sigfridum episcopum, qui cum aliis sacerdotibus Anglis in regiones septentrionales venerat, in regnum suum ad praedicandum Evangelium admisit, et brevi post cum multis aliis baptizatus fuit. Regis exemplum imitati sunt Sueci occidentales seu Gothi, in quorum civitate Scaren Sigfridus ex auctoritate Vnwani, archiepiscopi Hamburgensis et Legati apostolici, sedem episcopalem instituit. Sueci vero septentrionales tardius Fidem susceperunt. Anno 1024 Olavo II successit Iacobus Anundus, filius eius, qui regnavit usque ad annum 1052, et patris sui pietatem imitatus, egregiam operam tulit propagandae Religioni christianae. Hanc demum saec. XII omnes Sueci professi sunt [1].

In Dania Religio christiana de ethnica victoriam integram retulit sub Canuto rege, qui an. 1016 rex Angliae salutatus [2], paulo post et regnum Daniae consecutus est; christianam fidem per universam Daniam opera episcoporum et sacerdotum, quos ex Anglia in eam destinavit, propagandam et stabiliendam curavit; 3 episcopatus, Lundensem in Scania, Ottiniensem in Fionia et Hafniensem in Seelandia, erexit, omnemque idololatriam e Dania abstulit [3].

In Russia christianae fidei professionem plurimum auctam fuisse vidimus sub Wolodimiro [4]. Post eius obitum (an. 1015) dissidia de principatu et bella civilia inter eiusdem filios exorta sunt, quibus status publicus graviter quassatus fuit. Praevaluit tandem Iaroslaus, qui sublatis fratribus, principatu potitus, Religionis christianae propagationem, splendorem et stabilitatem promovit [5].

Iam ultimis saeculi praecedentis annis s. Adalbertus, episcopus Pragensis, Evangelium praedicare tentaverat Borussis, sed an. 997 ab iisdem interfectus est. Initio huius saeculi s. Bruno, alias Bonifacius, illustri loco in Saxonia natus et a Tagmone archiepiscopo Magdeburgensi ex auctoritate Ioannis Pp. XVIII archiepiscopus pro conversione infidelium consecratus, an. 1008 sacram ad Borussos missionem suscepit, sed eos obstinatos reperiens, Evangelium praedicavit in confiniis Russiae, ubi anno sequente cum 18 Christianis ab ethnicis interfectus fuit [1].

124. *Ioannes XIX, Pontifex (an. 1024)* — Postquam Benedictus Pp. VIII v° idus iunii an. 1024 vita excessisset, summum sacerdotium demandatum fuit Romano, eius fratri, qui nomen Ioannis XIX assumpsit, seditque usque ad an. 1033. Is 1° anno pontificatus sui excepit legatos imperatoris Graecorum et patriarchae Cp. qui postulabant, ut Ecclesia Cp. in suo orbe, quemadmodum Romana in toto orbe christiano, *Æcumenicae* seu universalis titulum honoremque haberet. Verum Pontifex tantae Graecorum arrogantiae restitit [2]. An. 1027 Conradum II magna cum pompa imperatorem coronavit.

125. *Conradus II imperator* — Conradus II cognomine Salicus, a Ioanne XIX coronatus, antea dux Franconiae, an. 1024 post obitum s. Henrici rex Germaniae inauguratus fuit; tranquillitate ubique constituta, profectus est in Italiam, et an. 1026 ab Heriberto archiepiscopo Mediolanensi rex Italiae coronatus, atque anno sequente Romae diademate augusti auctus, transiit in Italiam meridionalem, ubi a ducibus Langobardis Capuae et Beneventi atque a duce Graeco Neapolis fidem accepit, et Raynulfo Normanno comitatum Avernensem concessit, ut contra Saracenos, qui Siciliam, et contra Graecos, qui Apuliam et Brutiorum ora occupabant, bellum continuaret; in Germaniam redux, Leuticos, gentem paganam et barbaram, qui e paludibus circa mare Balticum egressi, Saxoniae provincias crudeliter devastabant, armis repressit; an. 1036 secundo Alpes superavit, ut dissidia litesque inter feudatarios seu vassallos et dominos eorum componeret; in generali conventu, anno sequente Ticini habito, secundum feudatarios contra eorum dominos sententiam dixit, et Heribertum archiepiscopum Mediolanensem atque episcopos Placentinum, Cremonensem et Vercellensem custodiae tradidit. Verum populis episcoporum causam defendentibus, dissensiones et turbae ita auctae sunt, ut imperator eas componere non valens, in Germaniam regressus sit; obiit autem an. 1039.

126. *Camaldulensium et Vallumbrosanorum Ordines* — Interea ss. Romualdus et Ioannes Gualbertus de instauratione monastici instituti in Italia praeclare meruerunt.

[1] Adam. Brem., loc. cit.; Bolland., *Acta SS.* 4 febr.
[2] Vid. p. 259.
[3] Adam. Bremens., ibid.; Saxo Grammatic., *Hist. Danor.*; Pontoppidan., *Annal. eccl. Danor.*
[4] Vid. p. 256-57.
[5] Bolland., *Diss. de conversione et fide Russ.* praemissa t. II *Acta SS.* mensis sept.

[1] Bolland., *Acta SS.* t. III iun. p. 907.
[2] Pagi, *Critica* ad an. 1024.

Romualdus anno circiter 956 illustri ducum Ravennatensium genere natus, ab adolescentia vitam eremiticam magna cum austeritate duxit; deinde erigendis novis monasteriis et instaurandae collapsae disciplinae monasticae operam impendit. An. 1018 cum nonnullis fratribus secessit in montes Apenninos, ubi in loco, qui Campus Malduli dicebatur, pro se et discipulis suis cellas eremiticas cum oratorio extruxit. Eorum vitae ratio rigida erat; in oratorio horis canonicis ad preces communes conveniebant; caeterum in cellis suis separatim vivebant, ne communi quidem mensa utentes; ieiunium fere continuum et silentium per magnam anni partem observabant. His ita institutis s. Romualdus in aliis Italiae mediae regionibus vitam eremiticam valde austeram continuavit, ubique plures ad sui imitationem permovit, et eremitarum consociationes in diversis locis instituit. Tandem an. 1027 in monasterio Valle de Castro, quod in ditione Camerinensi extruxerat, animam Creatori suo reddidit [1]. Interim numerus eremitarum et cellarum in Campo Malduli successive augebatur, et quamvis ii proprie essent Camaldulenses, etiam aliae eremitarum consociationes, quae s. Romualdi statuta observabant et Camaldulensium abbati subiectae erant, eodem nomine appellabantur. Iam plures eiusmodi societates sub communi abbate constitutae, novum Camaldulensium ordinem efformarunt, quem Alexander Pp. II an. 1072 publice approbavit. Quartus huius Ordinis abbas, qui eum ab an. 1082 regebat, novemque consociationes sub sua directione habebat, severa s. Romualdi statuta, quae victum et ieiunium spectabant, aliquantulum mitigavit, feminas etiam ad observanda instituta Camaldulensia admisit, et in monasterio Boni Fontis, in valle monti adiacente constructo, vitam coenobiticam, institutis Camaldulensibus conformatam, introduxit. Quod exemplum, cum alibi quoque observaretur, Ordo ab hoc tempore in eremitas et coenobitas, sed sub eiusdem abbatis regimine constitutos, divisus est [2].

Paulo post s. Romualdum floruit s. Ioannes Gualbertus, qui nobili Florentiae familia natus et a laxiori vivendi ratione revocatus, monasticum institutum s. Benedicti professus est. Anno circiter 1038 secessit in montes Apenninos, et in valle haud procul a Florentia sita, a densis montium adiacentium arboribus obumbrata, indeque *Vallis Vmbrosa* dicta, monasterium extruxit, in qua cum discipulis suis vitam coenobiticam, regulae s. Benedicti secundum omnem rigorem observandae conformatam, professus est. Brevi post alia monasteria aedificavit. Nonnulla etiam antiqua coenobia reformationem eius susceperunt; quae omnia sub s. Ioanne Gualberto ut supremo abbate coadunata, efformarunt novum ordinem Vallumbrosanorum, an. 1070 ab Alexandro Pp. II approbatum. Ioannes illius Ordinis fundator, obiit an. 1075, postea a Caelestino Pp. III in Ssrum numerum relatus [1].

127. *Manichaei Aurelianenses*—In Gallia vero sub initia huius saeculi mulier quaedam Itala, Aureliae degens, cum duobus clericis ecclesiae Aurelianensis, quos primo pietatis specie deinde voluptatis illecebris corruperat, infamem sectam instituit. Ii instauratis veterum Gnosticorum et Manichaeorum erroribus, reiiciebant vetus et novum Testamentum; mundum non a Deo creatum sed semper extitisse dicebant; Christum e Maria virgine natum, passum et resurrexisse negabant; Sacramenta Baptismi et Eucharistiae, invocationem Ssrum, utilitatem et praemium bonorum operum reiiciebant; praeterea in nocturnis conventibus se promiscuae libidini aliisque nefandis actibus dabant. Iam plures e clero et populo Aurelianensi infami et occultae sectae adhaerebant, quum an. 1022 Arefasti nobilis Normanni artibus detecta et Roberto Francorum regi denuntiata fuit. Rex Aureliam profectus, episcoporum synodum coëgit, ad quam sectarii numero 15 perducti, errores suos primo dissimularunt, deinde confessi sunt. Episcopi omni modo, rationibus et comminationibus, eos convertere conati sunt, sed vix unus et alter errores suos eiurarunt, reliqui in haeresi obstinati, iussu regis extra muros vivi combusti fuerunt [2].

128. *Benedictus IX, Pontifex* (*an.* 1033)—Postquam Ioannes Pp. XIX VI° idus novembris 1033 e vivis discessisset, Theophylactus, Alberici comitis Tusculani filius et Benedicti VIII atque Ioannis XIX nepos, patris potentia et pecuniae largitione summum pontificatum adeptus est, nomenque Benedicti IX

[1]) Bolland., *Acta SS.* 7 febr.

[2]) A. Florentin., *Histor. Camaldul.* libri 3, Florent. 1575, in-4°; I. B. Mittarelli et A. Costadoni, *Annales Camaldul.*, Venet. 4 vol. in-fol.

[1]) Bolland. *Acta SS.* t. III iul. p. 311.

[2]) Glaber Rodulphus, *Hist.* l. III, c. 8; L. Dacher *Spicilegium* t. II, p. 670; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 836.

assumpsit [1]. Quamvis Benedictus IX illegitima via cathedram Petri conscenderit, tantaque dignitate propter iuniorem suam aetatem et pravam indolem esset indignus, Ecclesia tam vitandi schismatis causa eum tanquam pontificem suscepit coluitque. « Tanta, observat Baronius[2], vigebat observantia toto catholico orbe erga Romanam Ecclesiam, ut quemcumque audirent throno insidere Petri, colere eum et venerari non detrectarent, cum non ipsum sedentem, sed eum, cuius vice sederet, in primis attenderent ».

Benedictus iuvenili ardore abreptus, Sedem, quam tot Pontifices vitae suae sanctitate decoraverant, turpiter dehonestavit, non praedicatione, sed conversatione, idest non falsa doctrina sed turpibus moribus. Pravis eius exemplis effectum est, ut in variis provinciis dignitates ecclesiasticae pecunia emerentur, sacerdotes et nonnulli etiam episcopi legem continentiae spernerent, suosque filios beneficiorum ecclesiasticorum haeredes scriberent[3]. An. 1044 Romani pravorum Benedicti morum pertaesi, eum e pontificatu et urbe deturbarunt, inque eius locum constituerunt Ioannem episcopum Sabinensom, qui sibi nomen Silvestri III dedit. Verum Benedictus ope comitum Tusculanorum post 3 menses in urbem regressus, pontificatum recepit. Quum tamen in morum pravitate perseverans, cerneret se a clero et populo despici, eodem anno 1044 Ioanni Gratiano archipresbytero, qui caeteris urbis clericis religiosior videbatur, non parva ab eo accepta pecunia summum sacerdotium cessit; ipse vero in propria se recepit castella. Ioannes archipresbyter in sua consecratione suscepit nomen Gregorii VI, rexitque Ecclesiam 2 annis et 8 mensibus [4]. An Pontificis huius ordinatio fuerit simoniaca nec ne, disputant eruditi. Pagi cum aliis, quamvis Gregorium VI inter legitimos Pontifices numeret, eum tamen per simoniam summum sacerdotium accepisse existimat; Baronius vero et alii illum a simoniae labe vindicant et unice ad liberandam seu redimendam Ecclesiam pecuniam dedisse censent [1].

Ecclesiae romano-catholicae hostes Benedicti IX et aliorum quorumdam Pontificum pravis exemplis abutuntur ad impugnandam incorruptam Ecclesiae veritatem et unitatem, sed frustra; nam qualescumque etiam fuerint isti Pontifices, de quibus illi tam foeda et tam varia iactant, nihil id officit veritati Ecclesiae, non enim ex personis fides, ut scribit Tertullianus, sed personae ex fide probantur[2].

129. *Trewga Dei* — In multis autem Occidentis provinciis, maxime in Gallia, paci et prosperitati rei tum civilis tum ecclesiasticae obstabant frequentia bella civilia et privata. Horum origo a saeculo superiore repetenda est. Iam tunc proceres, duces et comites, provincias atque civitates, quas antea sub regum potestate et ad eorum nutum administrabant, a regum dominio liberas reddere, sibi tanquam proprias vindicare et veluti patrimonia ad haeredes suos transmittere coeperunt. Illorum exemplo etiam ii, qui minora feuda seu beneficia a regibus habebant, ea tanquam patrimonia defendere non verebantur. Inde regia potestas imminuta, regiminis unitas dissoluta, odia, dissidia, bella frequentia enata sunt. Accessit alia consuetudo prava, quae fere in legem abierat, nempe ut si quis occidisset quempiam, huius propinquis liceret caedem ulcisci et quemvis ex propinquis interfectoris occidere. Vnde effectum est, ut quisque privatus suam suorumque iniuriam non in iure coram iudice, sed ferro manuque persequeretur, et, ingravescente in dies hac consuetudine, provinciae Galliae caedibus, depraedationibus, incendiis devastarentur.

Ad corrigenda haec mala et ad medendum morum corruptelae praesules Galli an. 1034 in Aquitania, deinde in aliis provinciis synodos habuerunt, unaque cum magnatibus seu proceribus laicis de restituenda pace et securitate publica contulerunt, et leges ad extinguenda bella privata, caedes et depredationes condiderunt, sed quae parum observatae fuerunt. Demum an. 1041 in partibus Aquitanicis, deinde per totum Galliarum territorium ab episcopis simul et optimatibus sancitum

[1]) Glaber Rodulph., *Hist.* l. IV, c. 5. — Baronius et alii nonnulli suspicantur, mendum esse apud Glabrum Rodulphum, ubi legitur, Benedictum IX fuisse puerum ferme decennem, quum eligebatur; quia de re tam extraordinaria silent Hermannus Contractus, *Chron.* ad an. 1033; Leo Ostiensis, *Chron. Casin.* l. II; Victor Pp. III, *Dialogor.* l. III, de Benedicto IX agentes. Accedit, quod s. Petrus Damiani scribat, Benedictum « ab exordio suae creationis usque ad finem semper luxuriis inquinatum fuisse », quod non convenit puero decenni.
[2]) Ad an. 1033.
[3]) Victor Pp. III, *Dialogor.* l. III.
[4]) Idem, ibid.

[1]) Baronius et Pagi, ad an. 1044.
[2]) *De praescript.* c. 3; Cf p. 236.

fuit sub terrificis corporalium et spiritualium poenarum comminationibus, ut singulis septimanis a vespere feriae IV usque ad crepusculum feriae II a praeliis privatis, ultionibus, rapinis, caedibus, omnisque generis violentiis abstineretur in honorem I. Christi, qui istos dies praecipuis salutis humanae mysteriis consecrarat. Hae induciae nomen *Trewgae Dei* acceperunt. Eas mox Henricus I rex Galliae sanctione regia munivit. Easdem postea etiam confirmarunt imperator aliique principes. Robur iis addiderunt RR. Pontifices; in primis Alexander III, qui anno sequente omnibus sub poena excommunicationis Trewgam Dei observandam proposuit. Cumque non semel audaces illius violatores divinos terrores fuissent experti, ea ipsa Trewga plurimum ad societatis bonum contulit [1].

130. *Religionis status in Polonia et Hungaria* — In Polonia post mortem Miecislai II (1034) respublica et Religio in magnum discrimen devenerunt. Per 6 aut 7 annos Polonia bellis civilibus caedibusque fuit quassata, neque sacris ministris neque ecclesiis parcitum, adeo ut haec regio in pristinam barbariem relapsura videretur. Tanta erat rerum perturbatio, ut Casimirus, Miecislai filius, clam aufugisset et Cluniaci monasticum institutum esset professus. Ad domestica Polonorum dissidia accesserunt hostiles incursiones Iaroslai Russiae et Praedislai Bohemiae ducis. Anno demum 1041 Poloni iis malis lacessiti, sibi mutuo iniurias condonaverunt et in comitiis Gnesnensibus consenserunt, ut Casimirus ad ducatum revocaretur. Oratores Cluniacum missi sunt Casimirum rogaturi, ut afflictae et pene eversae patriae misertus, illius regimen susciperet. Respondit is, se utpote monachum professum et diaconum ordinatum, id facere non posse. Tunc oratores e consilio abbatis Cluniacensis Romam profecti sunt, et a Benedicto Pp. IX vel, ut aliis placet, a Clemente II impetrarunt, ut Casimirus ad principatum maiorum suorum redire et uxorem ducere posset. Casimirus in Poloniam redux, restituendis rebus et reparandis malis egregiam operam navavit, monachos Cluniacenses in Poloniam vocavit; Mariam Iaroslai Russiae principis sororem, uxorem duxit, et an. 1058 moriens, regnum undique pacatum reliquit filio suo Boleslao [2].

In Hungaria etiam post mortem s. Stephani (1038) Religioni tempestas grandis illata est. Stephanus regnum reliquerat Petro, nepoti suo, sed an. 1041 Hungari, reiecto Petro, regnum detulerunt Ovoni. Petri partes fortiter defendit s. Gerardus episcopus Morissenus, et Ovoni post tres annos et regni et vitae iacturam praedixit. Reipsa an. 1044 Ovo in bello contra Henricum III regem Germaniae occisus, et Petrus restitutus est. Verum post biennium Hungari rursum deiecto Petro oculisque ei erutis, regnum obtulerunt Andreae ea lege, ut ethnicam religionem restitueret. Tunc cruenta persecutio contra Christianos excitata est, ecclesiae destructae, plurimi laici, clerici et episcopi, inter quos s. Gerardus Morissenus, interfecti. Verumtamen paulo post Andreas, regnum adeptus, persecutioni finem constituit, ethnicismum per totam Hungariam proscripsit, et christianae Religionis professionem ubique restituit [1].

131. *Henricus III imperator Romanus* — In Germania an. 1039 Conrado II successit Henricus III, filius eius; qui pacem in Germania stabilivit, an. 1043 in comitiis, Constantiae ad Rhenum habitis, concordiam inter principes et magnates conciliavit, et Trewgam Dei, in Galliis institutam, introduxit; an. 1046 profectus in Italiam, Ticini rex Langobardiae coronatus est; tunc Romam perrexit, rebusque in urbe compositis, ut infra videbimus, a Clemente Pp. II imperator coronatus fuit, imperavitque usque ad annum 1056.

132. *S. Eduardus rex Angliae* — In Anglia Eduardus, sub regibus Danis Canuto, Haraldo et Hardecanuto exul, an. 1042 ad paternum solium revocatus est, regnavitque usque ad an. 1066. Princeps pietatis et castimoniae studio spectatissimus, singulari mansuetudine regnum moderatus est, magna apud suos reverentia, apud exteros metu fuit, leges optimas tulit et Religionis ac reipublicae prosperitati studuit. Eius pietati aliquando obrepsit Goduinus comes, Emmam regis matrem accusando criminis cum Roberto archiepiscopo Cantuariensi; sed calumniam diluit regina castissima, nudis pedibus calcans novem ignitos vomeres. Eduardus virtutibus

---

1) Glaber Rodulph., *Histor.* l. IV, c. 5, l. V, c. 1; Petrus de Marca, *Concordia sacerd. et imper.* l. IV, c. 14; Pagi, *Critica* ad an. 1034 et 1041.

2) Duglossus seu Longinus, *Hist. Polon.* l. III; M. Cromerus, *De origine et rebus gestis Polon.* l. IV.

1) Hermann. Contract. *Chronicon*; Bolland. *Acta SS.* 24 sept.

atque miraculis clarus, ab Alexandro Pp. III Ssrum albo inscriptus fuit [1].

133. *Gregorius VI, Pontifex* (*an.* 1044)— Vidimus supra, qua ratione Gregorius VI summum sacerdotium adeptus fuerit [2]. Erat tunc temporis status rerum tum in Vrbe tum in caeteris Italiae partibus admodum perturbatus, patrimonia Ecclesiae iniuste detinebantur, sicariorum et praedonum ingens erat numerus, Romani in duas factiones, comitum Tusculanorum et Ptolomaei civis Romani, erant divisi. Gregorius VI contra praedones, factiosos et possessionum ecclesiasticarum usurpatores exhortationibus, excommunicationibus, armisque usus est; nec tamen turbas componere valuit.

134. *Clemens II, Pontifex* (*an.* 1046) — Henricus III rex Germaniae, cognito tristi urbis Romae et Italiae statu, an. 1046 cum coniuge sua Agnete, pluribus episcopis et exercitu in Italiam profectus est. Ticini rex Langobardiae coronatus, ad urbem Romam properavit; Sutrii plurimorum episcoporum, abbatum, clericorum et religiosorum monachorum synodum indixit pro componendis negotiis ecclesiasticis, maxime Romanae ecclesiae, quae 3 simul pontifices, Benedictum IX, Silvestrum III et Gregorium VI, habere videbatur. Addit Leo Ostiensis, qui hoc ipso tempore floruit, Gregorium VI ab imperatore fuisse invitatum, ut synodo praesideret, atque aequo animo ferret, ut eius causa ageretur, quum ipse tamen summus iudex esset [3]. In hac synodo Silvester III reiectus fuit; Gregorius VI agnoscens, se non secundum canones fuisse constitutum, contestatus tamen, se bona intentione pecuniam dedisse Benedicto, sponte insignia pontificatus deposuit; Benedictus vero iam antea pontificatu cesserat, ut vidimus. His factis, omnes Romam progressi sunt, et congregatis in ecclesia s. Petri clero, populo et episcopis, qui synodo Sutrinae interfuerant, communi consensione in Petri Cathedram evectus est Suidgerus, Saxo, episcopus Bambergensis, qui nomen Clementis II assumpsit, eademque die Henricum III et Agnetem coniugem eius augustos coronavit [4].

---

[1]) Willelm. Malmesbur. *De rebus Angl.* l. II; Bolland., loc. cit. 13 octobr.

[2]) Vid. p. 261.

[3]) *Chron. Casin.* l. II, c. 79; Bellarmin., *De Rom. Pontif.* l. II, c. 29.

[4]) Leo Ostiens., loc. cit.; Victor Pp. III *Dialogor.* l. III; Baronius et Pagi, ad an. 1046.

Imperator Gregorium VI, ne eo Romae praesente aliquid innovaretur, deduxit in Germaniam, ubi is e vita migrasse dicitur. * Vir religiosissimus, ac sanctitate conspicuus. Cuius videlicet bona fama, quidquid prior foedaverat, in melius reformavit [1]. —Clemens II initio an. 1047 Romae synodum celebravit, in qua damnata simonia, qua sacrae ordinationes in multis provinciis contaminabantur, constitutum est, ut qui sacros ordines ab episcopo simoniaco scienter accepissent, non nisi post 40 dierum poenitentiam accepti Ordinis ministerio fungerentur. In eadem synodo controversia inter Ravennatensem et Mediolanensem archiepiscopos, quis eorum in conciliis, absente imperatore, dexteram Pontificis teneret, secundum Ravennatensem composita est [2].

Obiit Clemens II VII° idus octobris 1047, cum sedisset 9 mensibus.

135. *Damasus II, Pontifex* (*an.* 1048) — Post obitum Clementis Benedictus IX, quem supra pontificatu cessisse diximus, rursus in

---

*) Christianus Lupus, t. III *Concil.* antiq. edit. novae autem t. IV, quaerit, quisnam Romanorum Pontificum primus assumpserit ius gladii, nec alienum ad sui defensionem vocaverit, sed proprium conscripserit exercitum. Famigeratam profert epistolam Leodiensium adversus Paschalem II, in qua dixerunt, fuisse s. Gregorium VII. Porro s. Gregorium VII militiam habuisse pluribus ostendit idem Lupus; at s. Leonem IX militasse, et sic ante tempora s. Gregorii VII Romanos Pontifices probat habuisse militiam, concluditque Gregorium VI auctorem fuisse militiae Papalis, cum Italia latronibus plena esset, laici omnes s. Petri possessiones invasissent, Papalis excommunicatio sperneretur, et Henricus III Imperator Germanicis bellis occupatus auxilium negaret, et tandem ait, nullum Romanum Pontificem armatum unquam exercitum duxisse, nisi s. Leonem IX et Ioannem IX qui, teste Luitprando Ticinensi l. VI, c. 8, cum iuvenis esset, se spectandum populis exhibuit clypeo et lorica indutum, sed sine militia, quae tunc nulla erat in Ecclesia Romana. Quamquam Luitprandi libri VI capita a 6 usque ad 11 ab auctore adhuc incerto elaborata existimet Baronius, ad an. 963, § 3. Postremo Otto Frisingensis, qui vixit medio circiter duodecimo saeculo, l. VI, c. 32, ait quidem circa idem tempus pudendam confusionem Ecclesiae Dei in Vrbe Roma fuisse, tribus ibi invasoribus: at horum numero eximit religiosum presbyterum Gratianum nomine, quem Romani cives eo rerum statu, tamquam Ecclesiae Dei liberatorem, in summum Pontificem elegerunt, et mutato nomine Gregorium VI vocaverunt. Frisingensem sequuntur Panvin. in *Epitom. PP. RR.* p. 55; Baron. ad an. 1044 cit.; Ciacon., aliique.

[1]) Haec *eius plane temporis scriptor*, ut ait Baronius ad an. 1044, n. 6; Glaber Radulphus, l. V *Historiar.* c. 5.

[2]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 946.

Petri cathedram irrupit. Romani vero legatos miserunt in Germaniam ad imperatorem, qui ei Pontificis obitum significarent, rogarentque, ut ad summum Ecclesiae regimen eligeretur Halinardus archiepiscopus Lugdunensis. Chronographus s. Benigni hanc legationem ad imperatorem destinatam fuisse scribit, quod Henricus III data pecunia a Romanis accepisset, ut sine eius assensu Papa non eligeretur [1]. Quum autem Halinardus Lugdunensis honorem pontificatus declinaret, imperator auditis episcoporum sententiis, Popponem episcopum Brixiensem in locum Clementis II designavit eligendum. Poppo magno cum honore a Romanis exceptus, XVI calendas augusti 1048 inauguratus fuit sub nomine Damasi II. Eadem die Benedictus IX, qui modo usurpato, modo deposito Pontificatu annos ferme duodecim exegit, ad meliorem mentem reversus, relicto pontificatu secessit in monasterium Cryptae Ferratae poenitentiam acturus. Damasus autem post 23 dies Praeneste *ubi se*, ut ait Ciaconius, *animi reficiendi causa et ad fugiendos urbanos aestus* contulerat, obiit VI idus augusti 1048.

136. *S. Leo IX*, *Pontifex* (*an.* 1049) — Defuncto Damaso II Sedes Apostolica vacavit 6 mensibus. Henricus imperator per Romanorum legatos de morte Pontificis certior factus, Wormatiae magnum episcoporum et optimatum conventum tenuit, in quo unanimi omnium acclamatione summo sacerdotio dignus renunciatus est Bruno episcopus Tullensis, nobilissima Daspurgensi familia in Alsatia oriundus. Diu restitit Bruno, deinde urgente omnium voluntate victus assensit ea lege, « si audiret totius cleri ac populi Romani communem esse sine dissidio consensum », inquit Wibertus, eius archidiaconus [2]. Bruno cum Everardo, Trevirensi et Halinardo Lugdunensi archiepiscopis atque Hildebrando monacho Cluniacensi Romam tetendit, urbem nudis pedibus ingressus, a Romanis cum maxima exultatione exceptus et pridie idus februarii 1049 summo omnium, cleri ac populi, consensu in Petri cathedram evectus fuit sub nomine Leonis IX [3].

Fuit Leo IX per omnia vir apostolicus, inquit Victor Pp. III, sapientia praeditus, religione conspicuus, omnique doctrina ecclesiastica apprime eruditus [4]. Sedit annis 5 et mensibus 2. Negotia gravissima habuit explenda; disciplina enim ecclesiastica erat collapsa, simoniaca labes sacras ordinationes inficiebat, Normanni terras Apostolicae Sedis divexabant, Berengarius in Gallia sacrosanctam doctrinam catholicam impugnabat, Michaël Caerularius, patriarcha Cp., instaurato schismate Photiano, ecclesiam Graecam a Romanae obsequio avellebat; in quibus omnibus sanctus Pontifex magna fortitudine et singulari prudentia se gessit.

Anno I pontificatus sui ad instaurandam disciplinam ecclesiasticam Romae cum episcopis Italis et Gallis synodum habuit, in qua Conciliorum generalium et RR. Pontificum decretis praesertim contra simoniam et clericorum incontinentiam confirmatis, iterum simoniam damnavit et quosdam episcopos, huius criminis convictos, deposuit; ne vero ecclesiae necessariis ministris destituerentur, si in omnes simoniace ordinatos secundum canonum rigorem animadvertisset, pro iis probavit supra relatum decretum Clementis II. In eadem synodo proscripsit incestas inter consanguineos nuptias, pluresque nobiles, eiusmodi coniunctionibus devinctos, separavit [1].

Posthaec iter suscepit transmontanum, ut ecclesiarum statum praesens cognosceret an. 1049 synodum celebravit Ticini, cuius acta deperdita sunt; inde imperatorem adivit in Saxonia agentem, qui Pontificem perduxit Coloniam. Pontifex visitata ecclesia Tullensi, transiit Rhemos, ubi V nonas octobris 1049 cum 20 episcopis, 50 pene abbatibus, aliisque ecclesiastici Ordinis viris plurimis synodum celebravit. In ea episcoporum aliquot et abbatum simoniacorum causa cognita et iudicata fuit; nonnulli episcopi et abbates, qui ad declinandam synodum profecti erant ad regiam expeditionem, excommunicati sunt; eadem poena affecti fuerunt quidam magnates propter incesta adulteria aut tyrannidem exercitam, canonesque editi 12 contra simoniacas ordinationes et sacramentorum administrationes, contra clericos arma gerentes, contra usurarios et clericos atque monachos apostatas, contra incestas et adulterinas nuptias [2]. Absoluta synodo Leo IX profectus est Moguntiam, ubi aliam 40 episcoporum synodum habuit maxime ad simoniam et nefanda sacerdotum coniugia proscribenda [3]. In Italiam redux, transiit in Apuliam tum ad componenda illic ecclesiastica negotia tum ad

1) Apud Pagi, *Critica* ad an. 1049.
2) *Vita s. Leonis IX*, l. II.— 3) Idem, ibid.
4) *Dialogor.* l. III.

1) Wibert, *Vita s. Leonis IX*.
2) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1028.
3) Ibid. p. 1046.

conciliandam inter incolas et Normannos concordiam; an. 1050 Siponti synodum coëgit, in qua 2 archiepiscopos, qui pretio sacrum ministerium acceperant, ab officio deposuit[1]; eodem anno Romae 55 episcoporum et 45 abbatum synodum habuit, in qua Dolensem et alios 7 Britanniae minoris episcopos excommunicavit tum propter simoniacam labem tum propter contumacem eorum audaciam, qua ad Turonensis metropolitae obedientiam redire nolebant; in eadem synodo Gerardum, olim episcopum Tullensem, Ssrum numero adscripsit [2]. Alteram anno sequente synodum Romae coëgit, in qua Gregorius episcopus Vercellensis, adulterii et periurii accusatus, sacro ministerio interdictus fuit, donec faceret satis; qui non multo post Romam veniens et satisfactionem promittens, priori officio restitutus fuit [3].

An. 1052 sanctus Pontifex novum iter in Germaniam suscepit, ubi inter Henricum imperatorem et Andream regem Hungariae pacem conciliavit, Wolfangum et Erhardum, olim episcopos Ratisbonenses, in Ssrum album intulit, Bambergam aliasque R. Ecclesiae in Germania possessiones cum Henrico imperatore commutavit cum Benevento in Italia, copiasque militares ab eo accepit ad reducendos in ordinem Normannos [4]. Quae autem fecerit in causa Normannorum, Berengarii et Michaëlis Caerularii, infra dicemus.

137. *Viri illustres* — Per priorem vero huius saeculi partem praeter commemoratos iam Bonifacium Russiae apostolum, Elphegum archiepiscopum Cantuariensem, Libentium archiepiscopum Hamburgensem, Henricum imperatorem, Eduardum regem Angliae, aliosque, sanctitatis laude floruerunt Heribertus archiepiscopus Coloniensis [5]; Fulbertus episcopus Carnotensis, qui etiam eruditione clarus reliquit sermones, hymnos, prosas, epistolas, canonem poenitentialem et tractatum de vaticinio Iacobeo adversus Iudaeos [6]; Godardus ex abbate Altahensi in Bavaria episcopus Hildesheimensis, qui tum de disciplinae monasticae et clericalis tum de litterarum instauratione bene meruit, scripsitque epistolas tenerrimae pietatis plenas [1]; Bruno filius Conradi ducis Carinthiae et episcopus Herbipolensis, qui Psalmos, Cantica et Fidei symbola commentariis illustravit [2]; Odilo abbas Cluniacensis, qui multa monasteria in Galliis fundavit et reformavit, scripsitque sermones, hymnos et epistolas [3].

Ingenii laude claruerunt praeter iam dictos Fulbertum, Godardum, Brunonem et Odilonem, Ditmarus, e monacho Benedictino episcopus Merseburgensis, qui pius ac eruditus reliquit Chronicorum 7 libros [4]; Berno abbas Augiae Divitis, qui divina ac humana scientia clarus scripsit libellum de officio missae et vitam s. Vdalrici episcopi Augustani [5]; Ademarus monachus coenobii Lemovicensis, qui dedit Chronicon ab an. 829 usque ad 1029 [6]; Hermannus cognomine Contractus, monachus Augiae Divitis, qui praeter alia reliquit Chronicon a Christi nativitate usque ad suam aetatem [7]; Glaber Rodulphus, monachus Cluniacensis, qui scripsit vitas ss. Guilielmi et Benigni Divionensis, atque Historiarum libros 5 ab an. 990 usque ad 1046 [8].

138. *Normanni in Italia* — Interea Normanni, qui supra a Conrado II imperatore comitatum Avernensem in feudum acceperunt [9], novorum Normannorum e Gallia adventu aucti, bellum contra Graecos in Apulia prosecuti sunt, eos ex omni Apulia eiecerunt, et an. 1043 Guilielmum, unum e ducibus suis, Apuliae comitem constituerunt. Verum posthaec Italos opprimere, civitates et ecclesias depraedari coeperunt. S. Leo Pp. an. 1050 frustra tentavit eos a male coeptis cohibere. Ii infestis signis, civitatem Beneventum, quae ad R. Ecclesiam pertinebat, oppugnarunt. Pontifex exercitum contra hostes destinavit*; verum post acre certamen

1) Wibert, *Vita s. Leonis IX*, l. II, c. 4.
2) Labbe, loc. cit. p. 1052.
3) Ibid. p. 1066.
4) Pagi, *Critica* ad an. 1052-53.
5) Bolland., *Acta SS.* 16 mart.
6) Ibid. 10 april. Opera eius edidit C. De Villiers, Paris. 1608, in-8°.

1) Ibid. 4 mai. Epist. eius edidit D. Pez in *Cod. dipl. hist.* p. 133.
2) Ibid. t. IV mai. Opera eius extant in *Biblioth. PP.*
3) Ibid. 1 ian. Opera eius edidit Marrier in *Biblioth. Cluniacens.*
4) Dresdae 1790.
5) In *Biblioth. PP.* Lugdun. t. XVIII.
6) Apud Rivet, *Histoire litt. de la France.*
7) Apud H. Canis. *Lect. antiq.* t. I.
8) Apud Rivet, loc. cit.
9) Vid. p. 262.
*) Leonem IX *militaribus copiis se miscentem* perstringit s. Petrus Damiani, *Epist.* IX, l. IV *ad Firmanum Episcopum*; sed Pontificem defendit Baronius, ad an. 1053, § 10, ubi recitatis Epistolae verbis addit § 14: *Huc usque de his Petrus Damiani, cui catholica dogmata penitus adversan-*

an. 1053 exercitus Pontificis prope Dragonaram victus et s. Leo ipse in urbe Civitella a Normannis interceptus est. Hi Pontificis praesentia et religiosa exhortatione permoti, magna cum reverentia eius consilia et monita susceperunt; Hunfridus comes Apuliae, Richardus comes Aversae, Rogerius Guiscardus et alii eorum proceres vassallorum more fidem suam Pontifici obligarunt, eumque honorifice Beneventum perduxerunt. Ex hoc tempore Normanni extiterunt fideles Apostolicae Sedis defensores, et Apulia, Sicilia, aliaeque Italiae inferioris provinciae, quas ii pedetentim, pulsis Graecis et Saracenis, occuparunt, venerunt sub summum dominium Apostolicae Sedis, a qua Normannorum duces illarum provinciarum *investituram* acceperunt [1].

139. *Africanae Ecclesiae status* — Eodem anno 1053 Leo Pp. epistolam scripsit ad Thomam archiepiscopum Carthaginensem in Africa, in qua iura metropolitica, quae episcopus Gummitanus usurpare ausus erat, vindicavit asseruitque archiepiscopo Carthaginensi, qui eis a priscis temporibus potitus fuerat. In eadem epistola Pontifex deplorat tristem ecclesiarum in Africa statum, in qua olim 300 et amplius, nunc vero dumtaxat 5 episcopi numerabantur, in qua quondam innumerabilis grex, nunc autem pauculae oves inveniebantur [2].

140. *Berengarii haeresis* — In Galliis vero sacratissimum hucusque in utraque Ecclesia, graeca ac latina, dogma de reali Corporis et Sanguinis Christi praesentia in ss. Eucharistia inficiatus est Berengarius, Ecclesiae Andegavensis archidiaconus; vir audaci et versatili ingenio, novaque dicendi spiritu excitatus, substantialem conversionem panis et vini in Corpus et Sanguinem Christi, horumque realem praesentiam in ss. Eucharistia reiiciens, contendit, Eucharistiam esse solum signum seu figuram Corporis et Sanguinis Christi. Nonnulli arbitrantur, eum non negasse realem Corporis et Sanguinis praesentiam, sed solum substantialem panis et vini conversionem, sicque docuisse errorem, qui appellatur *impanationis*; at illud difficulter conciliatur cum scriptis eorum, qui Berengarii doctrinam ab initio confutarunt, cum actis synodorum, in quibus eius errores condemnati sunt et cum ipsius Berengarii litteris. Forte id provenit a versatili novatoris ingenio, nunc hoc nunc illud adstruentis.

Quum primum Berengarii doctrina innotuit, christianorum omnium aures offendit, a viris eruditis confutata et a RR. Pontificibus et episcopis in synodis damnata fuit. In primis Adelmannus, scholasticus Leodiensis, postea episcopus Brixiensis, quondam Berengarii sub Fulberto magistro socius, et Hugo episcopus Lingonensis, datis ad Berengarium ipsum epistolis, errores eius confutarunt, catholicam doctrinam defenderunt, eumque ad saniorem mentem hortati sunt [1]. Lanfrancus monachus Beccensis, postea archiepiscopus Cantuariensis, tum disputatione tum scripto Berengarii haeresim refutavit [2]. Theoduinus episcopus Leodiensis, catholicum dogma de reali praesentia e Patrum sententiis docte stabilivit in epistola ad Henricum regem Francorum [3], Witmundus seu Guitmundus, e monacho s. Leufredi Cardinalis episcopus Aversanus, idem dogma contra Berengarii errores defendit in tractatu de corpore et sanguine Domini [4]. Post hos adversus eumdem Berengarium Algerus, canonicus et scholasticus Leodiensis, scripsit libros 3 de Sacramentis Corporis et Sanguinis Domini [5]. An. 1050 Leo Pp. IX in Romana et Vercellensi synodis doctrinam Berengarii damnavit, eum anathemate perculit, et librum Ioan. Erigenae, quo ille gloriabatur, igni tradidit. Eodem anno in conventu Brienensi Berengarius tam luculenter confutatus est,

---

tur, quibus haeresis errore notantur omnes, qui ab Ecclesia Romana, cathedra Petri e duobus alterum gladium auferunt, nec nisi spiritualem concedunt. Baronio consentiens est Bellarminus, *De Scriptoribus Ecclesiast.* ad an. 1060 in *Petr. Damiani*. Vid. etiam Ioannem de Carthagena, *Propugnaculum Catholicum de iure belli Romani Pontificis adversus Ecclesiae iura violantes*, Romae 1609, et Benedictum XIV, *De Servorum Dei Beatificatione et Beatorum Canonizatione*, l. III, c. 36, n. 16, ubi concludit: *Autumavit igitur B. Petrus Damiani competere quidem Romano Pontifice etiam materialem gladium, sed eum vel propria manu, vel aliorum se praesente, et tamquam belli duce mandante, non esset adversus hostes exercendum.*

[1]) Wibert, *Vita s. Leonis IX*; Baronius et Pagi ad an. 1052-53.

[2]) Apud Labbe, *Concil.* t. IX, p. 972.

[1]) Adelmanni epistola extat in *Biblioth. PP. t. XVIII*, p. 438; Epistola seu Tractatus Hugonis in appendice ad opera Lanfranci.

[2]) *Libellus de corpore et sanguine Domini in Eucharistia.*

[3]) Apud Mabillon, *Analect.* t. IV, p. 396.

[4]) In *Biblioth. PP.* t. XVIII.

[5]) Emendatius edidit, adiectis notis et praefatione I. B. Malou, in Vnivers. cath. Lovan. prof., Lovanii 1847, in-32°.

ut quasi elinguis Ioannem Erigenam eiusque errores damnarit. In magna autem synodo episcoporum, doctorum et procerum, eodem anno Parisiis habita, non tantum Berengarius eique adhaerentes damnati sunt, sed etiam statutum, ut armata manu, si necesse foret, haeresis extirparetur [1].

Ex hoc tempore Berengarius minori quidem audacia sed maiori astutia errores suos tuitus est. Quapropter Victor Pp. II, Leonis IX successor, an. 1055 in synodo Florentina decessoris sui decreta confirmavit. Eodem anno in synodo Turonensi sub Hildebrando, Apostolicae Sedis legato, Berengarius, a Lanfranco haereseos convictus, eam eiuravit et catholicam doctrinam professus est [1]; verum eiuratam haeresim paulo post resumpsit; quapropter Nicolaus Pp. II an. 1059 Romae 113 episcoporum synodum coëgit, in qua Berengarius perversa sua scripta cum libro Ioannis Erigenae in ignem coniecit, et secundum praescriptam sibi formulam errores suos retractavit, catholicamque doctrinam professus est [3]; at brevi post pristinos errores rursus tradidit. Alexander Pp. II eum frustra ad meliorem frugem reducere conatus est. An. 1079 in Romana synodo sub s. Gregorio Pp. VII Berengarius rursus palinodiam recinens, fidei formulae subscripsit [4], sed eheu! in patriam redux fidei subscriptionem quasi metu extortam revocavit, et ipsius Pontificis fidem calumniando suspectam reddere conatus est. Demum anno 1080 in Burdigalensi synodo iterum catholicam fidem professus, secessit in insulam ss. Cosmae et Damiani prope Turones, ubi secundum aequalium scriptorum testimonia et receptam apud Turonenses traditionem inter poenitentiae exercitia obiit an. 1088 [5].

141. *Mich. Caerularii schisma graecum*— In Oriente teterrimi schismatis fundamenta posuit, seu schisma quondam a Photio excitatum et post eius mortem sopitum, instauravit Michaël Caerularius, patriarcha Cp., vir turbulenti ingenii summaeque ambitionis. Is non tantum oecumenici patriarchae appellationem et in Alexandrinum atque Antiochenum patriarchas auctoritatem usurpare tentavit, sed totam ecclesiam Graecam a communione cum Latina avellere conatus est. Ad id an. 1053 suo et Leonis Achridensis in Bulgaria metropolitae, quem uti Nicetam monachum Studitam schismatici consilii socium habuit, nomine epistolam scripsit ad Ioannem Tranensem in Apulia episcopum, in qua ecclesiam Latinam magnis quidem cum conviciis sed misellis ex rationibus accusabat, quod in conficienda eucharistia uteretur pane azymo, carnem suffocatam ederet, die sabbato ieiunaret, et in quadragesima non caneret *Alleluia*; admonuit episcopum Tranensem, ut istam epistolam inter Latinos propagaret. Ea autem, quae Michaël Caerularius exprobrabat Latinis, non esse legitimas causas sed futiles calumniandi praetextus, manifestum est. Eodem tempore audax Caerularius omnes Latinorum in urbe Constantinopoli ecclesias claudi et monachos ritus latini e coenobiis suis eiici iussit [1].

S. Leo IX de his certior factus, prolixam, eruditam et gravem epistolam ad Michaëlem scripsit, in qua unitatem Ecclesiae et Apostolicae Sedis auctoritatem egregie defendit, Michaëlis audaciam et pessimos effectus, qui ex ea sequi possent, ostendit perstrinxitque, et eum ad resipiscentiam hortatus est [2]. Michaël, sive iussu imperatoris Constantini Monomachi sive minis civium erga R. Ecclesiam magis addictorum, permotus, litteras pacis conciliatrices ad Pontificem reddidit. Quapropter Leo IX Constantinopolim legavit Humbertum cardinalem episcopum Silvae Candidae, Petrum archiepiscopum Amalphitanum et Fridericum R. Ecclesiae diaconum, eisque litteras dedit ad Michaëlem patriarcham et Constantinum imperatorem [3]. In epistola ad patriarcham Pontifex confutavit accusationes seu opprobria, ab eo Ecclesiae Latinae facta, illumque redarguit, quod nomen patriarchae oecumenici et auctoritatem in patriarchas orientales usurpare tentarit.

---

[1]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1052-59.
[2]) Ibid. p. 1079-81. — [3]) Ibid. p. 1010.
[4]) Idem t. X, p. 378.
[5]) Cf Mabillon, *Dissert. de Berengarii damnatione, relapsu et poenitentia*, in *Analect.* t. II, p. 477.

---

[1]) Baron. ad an. 1053.
[2]) Apud Labbe, *Concil.* t. IX, p. 949, et Harduinum t. VI, p. 927.—Illud obiter observandum, quod Leo IX habet in Epistola citata ad Cerularium, (c. 23), ubi Ecclesiae Constantinopolitanae exprobrat levitatem in ordinandis eunuchis eius Episcopis, aiens loco unius ex eis ordinatam fuisse feminam ferri; quod sane Leo Cerulario haudquaquam exprobraturus fuisset, si fabula de Ioanna Papissa vulgata fuisset, quam a Cerulario in Leonem ipsum, adeoque in Romanam Ecclesiam facile regeri posse praesensisset, Vid. Mabillonius in praefat. *in saeculum Benedictinum VI*, part. 2, § 1, n. 6.
[3]) Labbe, loc. cit. p. 977-81.

Pontificis legati initio anni 1054 Constantinopolim pervenerunt et ab imperatore honorifice excepti sunt. Cardinalis Humbertus imperatori obtulit scriptam opprobriorum Caerularii contra Ecclesiam Latinam refutationem in forma dialogi, quam imperator in graecum verti et Constantinopoli vulgari iussit. Idem Humbertus confutavit librum Nicetae monachi Studitae contra Latinos de azymis, de ieiunio sabbati et de coelibatu clericorum, et Nicetam ad comburendum librum suum adduxit. Caerularius vero legatos Pontificis ne ad conspectum quidem suum admisit. Hi igitur videntes, illum omnem componendorum dissidiorum spem praecidere, in ecclesia s. Sophiae ante missarum sollemnia contra obstinatum patriarcham scriptam excommunicationis sententiam posuerunt supra altare principale, deinde imperatore et optimatibus praesentibus anathema pronuntiarunt contra omnes, qui fidem R. Ecclesiae pervicaciter impugnaverint. His factis legati in Italiam regressi sunt.

Post eorum discessum Michaël Caerularius contra litteras excommunicatorias legatorum, quos a Pontifice missos negabat, et contra omnes, qui eis componendis partem habuerint anathema pronuntiavit; et ad odium contra ecclesiam Latinam et schisma propagandum epistolam scripsit ad Petrum patriarcham Antiochenum, in qua conquestus est, quod patriarchae orientales nomen Pontificis in sacris diptychis conservarent et cum Azymitis communicarent; praeterea nova contra Latinos opprobria protulit, praesertim quod symbolo Cp addidissent vocem *Filioque*. Respondit Petrus Antiochenus, plerasque res, quae Latinis vitio vertebantur, esse exigui momenti et tolerandas, illud quidem non esse probandum, additamentum vocis *Filioque*, sed ideo pacem aut unionem haud esse rumpendam. Verum Caerularius istud consilium minime secutus, augendo schismati studuit usque ad obitum; non tantum retinendae patriarchicae dignitatis sed etiam imperatoriae potestatis obtinendae cupidissimus, an. 1059 propter seditiosos conatus ab imperatore Isaae Comneno in exilium eiectus fuit, in quo non multo post vita excessit [1].

Quamvir autem hoc tempore communio inter utramque ecclesiam, Graecam et Latinam, nondum abrupta fuerit, tamen Caerularius schisma instauravit, quod postea consummatum est et unionem ecclesiae Graecae cum Latina disrupit.

142. *Victor II, Pontifex* (*an.* 1055) — Postquam Leo Pp. IX XIII° calendas maias 1054 ad coelestem vitam fuisset vocatus [1], Romani Hildebrandum, R. Ecclesiae subdiaconum, legarunt ad Henricum imperatorem III, ut Gebeardum episcopum Aistetensem, Romam mittendum et in pontificem eligendum impetraret, quoniam in Romano clero non reperiretur persona idonea, Gebeardi vero prudentia atque peritia in rebus gerendis essent notissimae. Romanorum votis aegre assensit imperator, quod Gebeardi consiliis in omni negotio uteretur; aegrius acquievit Gebeardus, qui ab Hildebrando Romam perductus, summa Romanorum laetitia susceptus, et idibus aprilis 1055 pontifex inauguratus fuit sub nomine Victoris II [2].

Hic Pontifex eodem anno in frequenti synodo, Florentiae habita, decessoris sui contra Berengarium decreta confirmavit, bonorum ecclesiasticorum alienationem sub poena excommunicationis prohibuit, aliaque utiliter sancivit [3]. Quum autem restituendae disciplinae et extirpandis simoniae atque incontinentiae clericorum magno animo adlaboraret, tantam quorumdam invidiam subiit, ut ei in calice venenum a subdiacono fuerit propinatum, sed periculo ereptus est per prodigium [4]. An. 1056 ab Henrico III in Germaniam vocatus, morienti imperatori apostolicam benedictionem largitus est, eius filium quinquennem, Henricum IV, a patre e procerum consensu in successorem designatum, in suam tutelam suscepit, rebusque Germaniae compositis et pace inter principes conciliata, in Italiam regressus est. Idem Pontifex Hildebrandum R. E. cardinalem legavit in Gal-

[1]) Baron., ad an. 1053 et seq.; Leo Allat. *De libris ecclesiast. Graecor.* diss. II, et *De perpetua Ecclesiae orient. et occident, consensione*, l. 2; I. B. Coteler. *Monumenta eccl. graec.* t. II, p. 108; Martene, *Thesaurus anecdot.* t. V.

[1]) Bolland. *Acta SS.* 19 april. — Inter caetera Leonis PP. IX sanctitati, argumenta hoc quoque numeratur a Leone Ostiensi, *Chron. Casin.* l. II, c. 87, quod dum Romae ageret, tribus per hebdomadam diebus a Laterano in Vaticanum nudis pedibus, tribus tantum clericis comitatus, silentio noctis procedere psallendo atque orando soleret. — Scripsit quoque nonnulla praeclara opuscula in quibus eloquii venustas et sententiarum sublimitas merito commendatur. Trithemius, *De Scriptoribus Eccl.* c. 331

[2]) Leo Ostiens., *Chron. Casin.* l. II, c. 89; Herman. Contract., *Chron.*

[3]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1079.

[4]) Lambert. Schafnaburg., *Chron.*

lias tum ad corrigenda Ecclesiarum mala, tum ad cognoscendas quorumdam Episcoporum causas.

143. *Synodi in Gallia et Hispania*—Hildebrandus demandata sibi a Victore II legatione sollicite perfunctus est; an. 1055 ad extirpandam simoniam in provincia Lugdunensi synodum coëgit, in qua cum episcopum simoniacum ad criminis confessionem miraculo adegisset, 45 episcopi et 27 alii ecclesiastici praelati se simoniae reos confessi sunt, seque sponte dignitatibus suis abdicarunt [1]. Aliam eodem anno synodum Hildebrandus habuit apud Turones, in qua Berengarius haeresim suam abiuravit. In eadem synodo Henricus imperator III per legatos questus est, quod Ferdinandus rex Castellae et Legionis contra ius moremque maiorum nomen imperatoris sibi arrogaret, Victor Pp. de ea re interrogatus, mandavit Ferdinando, ut nomen imperatoris dimitteret; quod hic e procerum consilio fecit [2]. An. 1056 Victor Pp. synodum cogendam iussit Tolosae, ad quam vice sua direxit Rambaldum Arelatensem et Pontium Aquensem archiepiscopos. In ea editi sunt 13 canones praecipue contra simoniacas ordinationes, incontinentiam clericorum, adulterinas et incestas nuptias [3].

In Hispania etiam, in qua principes christiani Legionis, Castellae, Aragoniae et Navarrae de Mauris inter se divisis plures victorias retulerant, finesque suorum regnorum protulerant, restituendae disciplinae ecclesiasticae adlaboratum fuit. An. 1050 Ferdinandus, rex Legionis et Casteliae, proceres ecclesiasticos et laicos convocavit in castro Coyaco in dioecesi Ovetensi. Condita illic sunt 13 capitula, in quibus inter alia constitutum fuit, ut episcopi cum suis clericis ministerium ecclesiasticum fideliter exequerentur et vitam canonicam ducerent; abbates et abbatissae monasteria regerent secundum regulam s. Benedicti et per omnia subditi essent episcopis; laici nullam in ecclesias vel clericos potestatem usurparent; comites populum sibi subiectum secundum iustitiam regerent; omnes fidem regi servarent, rex vero iustitiam; et qui hanc constitutionem fregerit, sive rex sive comes, ecclesiastici vel laici ordinis, excommunicatus et dignitate sua temporali privatus esset [4]. An. 1060 episcopi 9 convenerunt Iaccam, vetustam urbem Vasconum; adfuerunt etiam Ramirus rex Aragoniae eiusque filii et proceres. Tractatum illic fuit de reformandis moribus, bellorum tumultu depravatis, res ecclesiasticae secundum canonica decreta compositae, ritibus Gothicis subrogati Romani, et sedes episcopalis Osca translata est Iaccam [1].

144. *Stephanus IX, Pontifex* (*an.* 1057)—Quum Victor Pp. II IV° nonas augusti 1057 decessisset, omnium uno consensu in eius locum suffectus fuit Fridericus, Gozzolonis ducis Lotharingiae filius, abbas Casinensis et R. E. cardinalis. Hunc Romani uno omnes consilio ac voluntate concordi per vim ex hospitio eductum ad B. Petri, quae ad vincula nuncupatur, Basilicam perducunt. Ubi eius vocationem de consuetudine facientes [2], Stephanum, quoniam festum s. Stephani Papae eo die celebrabatur, appellari decernunt. Die vero altera apud B. Petri Basilicam ingenti cunctorum laetitia summus et universalis Pontifex consecratur. Is confestim in disciplinae ecclesiasticae et morum reformationem incubuit; novis constitutionibus clericorum incontinentiam et connubia atque incestas consanguineorum nuptias proscripsit, Petrum Damiani, monachum s. Crucis ad montem Avellanum, sanctitate, eruditione et disciplinae ecclesiasticae studio clarum, creavit cardinalem; Stephanum cardinalem, Desiderium abbatem Casinensem et Mainardum postea episcopum Silvae Candidae, legavit Constantinopolim cum litteris ad imperatorem Isaac Comnenum; Hildebrandum et Petrum Damiani cardinales atque Anselmum episcopum Lucensem legavit Mediolanum, ubi clericorum incontinentia et simonia ita erant communes, ut s. Araldus canonicus diaconus palam e suggesto contra ista vitia invehendum esse duceret. Huius autem sancti viri et legatorum Pontificis opera effectum est, ut plerique fideles pravorum sacerdotum consortium vitarent, et nonnulli clerici malos suos mores corrigerent; cum vero alii in prava vita pergerent, tristis divisio in ecclesia Mediolanensi exorta est, quae pluribus annis duravit. Deinde Stephanus Pp. Hildebrandum legavit ad Agnetem augustam, matrem Henrici IV regis Germaniae; prius vero e cleri populique Romani consensu decreverat, ut si sibi

[1]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1080.
[2]) Ibid. p. 1081.— [3]) Ibid. p. 1081.
[4]) Ibid. p. 1064.

[1]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1111.
[2]) Tunc electio Pontificis fieri solebat per vocationem, et acclamationem, non per secretum scrutinium.

ante Hildebrandi reditum mori contigisset, comitia pontificia usque ad eius adventum protraherentur. Reipsa Stephanus IX haud multo post, IV calendas aprilis 1058, Florentiae obiit [1].

145. *Nicolaus II, Pontifex (an.* 1058)— Post Stephani IX obitum paucorum factio in Petri cathedram intrusit Ioannem Mincium, episcopum Veliternum, qui assumpsit nomen Benedicti X. Quum frustra reclamassent cardinales, et Benedicti ordinationi opposuissent supra dictum Stephani IX decretum, dicto contra antipapam anathemate ab urbe discesserunt. Hildebrandus e Germania in Italiam redux, quum Benedicti intrusionem audivisset, Florentiae substitit, ad Romanorum primates litteras scripsit, et accepto eorum consensu, V calendas ianuarias 1059 Senis in Pontificem eligendum curavit Gerardum, Burgundum, episcopum Florentinum, qui nomen Nicolai II suscepit. Henricus IV electione probata, mandavit Godefrido duci Hetruriae, ut electum Romam duceret et Benedictum invasorem expelleret. Nicolaus II e cardinalium consilio synodum indixit Sutrii. Antipapa iis auditis, conscientiae remorsu tactus, sedem pontificiam reliquit et in propriam domum divertit. Quapropter Nicolaus II Vrbem ingressus et a clero populoque honorifice exceptus, XV calendas februarias 1059 secundum morem consuetum inauguratus fuit.* Paulo post Benedictus erratum suum correxit, seque ad pedes Pontificis proiecit, qui cum episcopali et sacerdotali officio privatum ad laicam communionem admisit [2].

Nicolaus II nihil sibi curae praevertendum existimavit, quam ut disciplinam ecclesiasticam restitueret; an. 1059 Romae 113 episcoporum, pluriumque abbatum, presbyterorum et diaconorum synodum habuit, in qua ad auferenda schismata constitutum est, ut defuncto R. Pontifice, in primis episcopi cardinales convenirent et de electione novi pontificis diligenter tractarent, mox assumptis secum clericis cardinalibus, pontificem eligerent e gremio Romanae ecclesiae, si idoneus in ea reperiatur, deinde accedente reliqui cleri et populi Romani assensu atque imperatoris approbatione, electus consecraretur.* Statutum etiam fuit, ut nemo missam audiret sacerdotis, quem certo sciret habere concubinam, ut sacerdos, diaconus et subdiaconus, qui concubinam duxerit aut ductam non reliquerit, neque missam neque evangelium aut epistolam legeret vel caneret, nec in presbyterio ad divina officia maneret aut partem redituum ab ecclesia acciperet, ut ordinantes et ordinati per simoniam gradu suo deponerentur, ordinati vero a simoniaco sed gratis, per indulgentiam in acceptis ordinibus permanerent, ut qui cum uxore habuerit concubinam, communione privaretur, et nemo duceret uxorem e consanguineis usque ad septimam generationem [1]. Absoluta synodo Nicolaus II profectus est in Apuliam, et eodem anno synodum habuit Melphiae, in qua sub anathematis poena clericos ad dimittendas uxores compulit. Ibidem quoque excepit Normannos, qui ei reddiderunt quascumque R. Ecclesiae terras occuparant; Nicolaus eos ab excommunicatione absolvit, et in gratiam Apostolicae Sedis recepit, Richardum principatu Capuano, Robertum Apulia, excepto Benevento, Calabria et Sicilia investivit, postquam vassallorum more R. Ecclesiae fidem suam

---

[1]) Leo Ostiens., *Chron. Casin.* l. II, c. 97; Baronius et Pagi, ad an. 1057-58.

*) Benzo, episcopus Albiensis, auctor coaevus, in *Panegyrico* in Henricum IV, l. VII, c. 2, apud Menckenium, t. I *Scriptor. Rer. Germanic.*, refert, Nicolao II Romae in Episcoporum Synodo impositam coronam, in cuius inferiori circulo legebatur: *Corona Regni de manu Dei.* In altero vero sic: *Diadema Imperii de manu Petri.* Ex quibus intelligitur, duplicis circuli in Tiara Pontificia ornamentum esse multo antiquius Bonifacio VIII, qui vulgo creditur primus adhibuisse Tiaram circumdatam corona duplici.

[2]) Leo Ostiens., *Chron.* cit. l. III; Lambert. Schafnaburg., *Chron.* ad an. 1058-59; Baron. ad an. 1058-59.

*) Baronius, ad an. 1059, § 24, haec habet: «Non ita quidem apparet concessisse illi (*Henrico*) Pontificem atque Concilium ius eligendi Romanum Pontificem, ut eo privari voluerit Romanum Clerum: imo ad S. R. E. Cardinales Episcopos voluit id potissimum pertinere, inde ad ceteros, quos sive iura, sive consuetudo hactenus admisissent, ne cuiquam praeiudicium inferretur. Nec quidem quis dixerit, plura modo esse Henrico Regi concessa, quam eius patri Henrico Imperatori data fuerant a praedecessoribus Romanis Pontificibus, nimirum quod hactenus factum vidimus, ut illum eligeret Imperator, in quem primo, si per pacem licuisset, suffragia Romanorum concurrerent: sicque primum Clerus eligeret, et Cleri electioni Imperator ipse faveret: sin minus id Clero facere licuisset, ipsemet Clerus refunderet tunc liberam in Imperatorem electionem, ut quem vellet eligeret, nomine tamen Romani Clero. In hoc autem Concilio de Romanorum Pontificum electione constitutio edita est pernecessaria temporibus istis, quibus vis tyrannica vigeret». Vid. etiam quae in hanc rem disputat Sandini, *Vitae RR. PP.*, *Nicolaus II*, adnotat. 6, et 7.

[1]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1099; Baronius et Pagi, ad an. 1059.

et annuum tributum iurassent; quo beneficio devincti Normanni, Pontifici gratos sese praestiterunt; perduelles Praenestinos, Tusculanos et Nomentanos in ordinem redegerunt, et in ditione pontificia tranquillitatem restituerunt [1].

Ad instaurandam disciplinam ecclesiasticam in Gallia Nicolaus Pp. eo legavit Stephanum cardinalem, qui an. 1060 in synodo apud Turones habita, 10 capitula promulgavit contra simoniam, beneficiorum pluralitatem, incestas nuptias, clericos incontinentes et monachos apostatas [2]. Idem Pontifex novam legationem credidit Petro Damiani et Anselmo Lucensi ad ecclesiam Mediolanensem, qui postquam decreta Apostolicae Sedis e suggesto promulgassent, tandem Guidonis archiepiscopi eiusque cleri animos ad poenitentiam flexerunt. Quum autem vix ullus e clero esset, qui non erat vel pretio ordinatus vel foeda consuetudine maculatus, censuerunt legati, canonum severitatem in hoc negotio temperandam, simul tamen finem istis malis constituendum; quapropter ab archiepiscopo et clero exegerunt promissionem iuratam et scriptam, qua se simoniam et incontinentiam execrari et utrumque malum extirpaturos polliciti sunt. Posthaec legati eos constituta poenitentia reconciliarunt; praeterea decreverunt, ut non omnibus promiscue officium redderetur, sed iis, qui litteris eruditi, casti et morum gravitate honesti viderentur [3]. Verum post legatorum discessum Guido archiepiscopus, assiduis pravorum clericorum querelis et pene conviciis stimulatus, ad pristinum statum reversus est.

Nicolaus Pp. II obiit XI calendas augusti 1061.

146. *Alexander II Pontifex (an. 1061)* — Post eius obitum orta est dissensio in eligendo successore. Episcopi Langobardi, simonia et incontinentia infames, cupientes pontificem sibi similem, primo Guibertum Parmensem, qui vice Henrici IV adhuc iunioris Langobardiam gubernabat, deinde aulicos regis et aliquot episcopos Germaniae in partes suas pertraxerunt; cum his Basileae conciliabulum tenuerunt, in quo omnia Nicolai II acta et decreta rescindere atque abrogare ausi sunt. Id cardinales impulit, ut quamprimum Sedi vacanti prospicerent. Quapropter Stephanum cardinalem cum litteris legarunt ad Henricum regem Germaniae; sed pravis aulicorum artibus effectum est, ut Stephanus ne exceptus quidem a rege, Romam redierit. Cum iam tribus fere mensibus Apostolica Sedes vacaret et Ecclesia in magno discrimine versaretur, cardinales, assentientibus clero et populo Romano, pontificem elegerunt Anselmum, patria Mediolanensem et episcopum Lucensem, vitae sanctimonia, eruditione et ecclesiastici regiminis peritia insignem, qui calendis octobris 1061 sub nomine Alexandri II inauguratus est [1].

Cadalous antipapa — Quum vero perversi aulici Agneti augustae, Henrici IV matri, persuasissent, electionem Alexandri II esse factam in iniuriam et contemptum regis, ipsa abiecto Alexandro, a duobus indignis episcopis, Vercellensi et Placentino, V calendas novembris 1061 eligendum curavit Cadaloum, episcopum Parmensem, illis simillimum. Hic assumpto nomine Honorii II, militibus stipatus Romam properavit, civesque pecunia corrumpere conatus est; sed opem ferente Godefrido duce Hetruriae, a Romanis turpiter repulsus, Parmam rediit. Anno sequente rursus, cum armata manu urbem ingressus est, sed mox a suis desertus, se ad Cencium in castro s.-Angeli recepit.

Ad cohibendum et extinguendum schisma diligenter laboravit s. Petrus Damiani, litteris gravissimis antipapam ad cordis conversionem revocare conatus est, ad defendendam Alexandri II electionem doctum dialogum inter advocatum regium et defensorem R. Ecclesiae scripsit, in quo ostendit, consensum imperatoris ad legitimam Pontificis electionem non esse necessarium, illum primis Ecclesiae saeculis minime fuisse expetitum; postea imperatores propter difficiles temporum circumstantias id iuris exercuisse e privilegio, cui propter urgentem necessitatem derogari potest; ante Alexandri electionem legatos fuisse missos ad regem, iisque per iniuriam non auditis, Romanos iure et prudenter electionem peregisse. Litteras etiam scripsit ad Annonem archiepiscopum Coloniensem, cui principes Germani, amota Agnete augusta iunioris regis institutionem et regni administrationem commendaverant. Archiepiscopus consilio Petri an. 1062 Osborii synodum indixit, cui cum episcopis Germanis nonnulli Lan-

[1]) Leo Ostiens., *Chron. Casin.* l. III; Baronius et Pagi, ibid.
[2]) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1108.
[3]) S. Petrus Damiani, *Opuscul.* V; Baron. ad an. 1059.

[1]) S. Petrus Damiani, *Opuscul.* IV; Baron., ad an. 1061.

gobardi adfuerunt. In hac synodo Cadalous antipapa damnatus atque reiectus fuit. Post annos 7 idem factum est in synodo Mantuana. Ex quo tempore Alexander II ubique in Germania ac in Langobardia susceptus, schisma vero extinctum est. Cadalous autem paulo ante mortem suam ab Alexandro Pp. veniam postulasse et accepisse dicitur[1].

Interea Alexander II an. 1063 Romae synodum habuit, in qua Leonis IX et Nicolai II decreta contra simoniacos et clericos incontinentes renovavit confirmavitque, pluralitatem beneficiorum et incesta coniugia usque ad septimam generationem prohibuit[2]. In eadem synodo vel paulo post deposuit Petrum episcopum Florentinum. Hunc enim monachi Florentini palam arguebant, quod episcopatum pecunia accepisset, populumque monebant, ne ab eo aut ab ordinatis ab eodem sacramenta susciperet. Quum episcopus crimen negaret, magna orta erat dissensio in ecclesia Florentina; sed Petrus monachus Vallis Vmbrosae, illum per ignis probationem palam convicit[3]. An. 1065 Pontifex alteram synodum Romae habuit contra errorem incestuosorum seu quorumdam iurisconsultorum, qui contendebant, gradus consanguinitatis in causa matrimoniorum esse computandos, sicut computantur in institutis Iustinianeis, sicque plura incestuosa coniugia honestabant. Synodus computationem Iustinianeam pro successionum quidem non vero matrimonii causis comprobans, decrevit, ut secundum traditionem antiquam germani fratres et sorores non in secunda sed in prima, eorum filii et filiae non in quarta sed in secunda generatione, et sic deinceps numerarentur. Cum vero incestuosi suas coniuges dimittere detrectarent, Pontifex in alia eiusmodi anni synodo contumaces communione privavit[4].--Idemque mandavit sacerdotibus, ut rem divinam facerent semel tantum in die[*]. Renovavit communem Regularium Canonicorum vitam in Ecclesia Lateranensi[1]. Coenobii Casinensis Basilicam dedicavit solemnitate maxima[2]; iusque mitrae permisit Vratislao Boemorum Duci[*], Abbati s. Augustini Cantauriae et Abbati Cavensi[**].

Quum autem supra dicta divisio in ecclesia Mediolanensi perduraret[3], et s. Arialdus, cum annis prope 10 contra simoniacos et incontinentes clericos decertasset, an. 1066 ab adversariis fuisset necatus[4], Alexander II Mediolanum legavit Mainardum episcopum Silvae Candidae et Ioannem R. E. cardinalem presbyterum. Hi anno 1067, ea, quae antea a s. Petro Damiani fuerant decreta, confirmarunt, aliaque ad extirpandam simoniam et incontinentiam clericorum praescripserunt. Verumtamen pax non fuit restituta nisi an. 1077 sub Gregorio Pp. VII opera Anselmi Lucensis et Geraldi Ostiensis episcoporum, qui a Gregorio VII Mediolanum legati, Mediolanenses ad poenitentiam et gratiam perduxerunt[5].

Ad componendas res ecclesiasticas in Hispania et constituendos illic divinorum officiorum ritus secundum formulas Romanas, missis Goticis, Alexander II legavit Hugonem Candidum R. E. cardinalem, qui an. 1068 iis de causis plures synodos in Hispania ha-

---

1) Baronius et Pagi, ad an. 1062 et seq.; Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1156 et 1179.

2) Labbe, ibid. p. 1175.

3) *Vita s. Ioan. Gualberti*; Desiderius Cassin. *Dialogor.* l. III.

4) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1181.

*) In Concilio Romae habito an. 1063, ex quo decretum recitat Gratianus, Dist. I, *De Consecrat.*— *Sufficit Sacerdoti unam Missam in die una celebrare, quia Christus semel passus est, et totum mundum redemt. Non modica res est unam Missam facere, et valde felix est, qui unam Missam digne celebrare potest. Quidam tamen pro defunctis unam faciunt, et alteram de die, si necesse fuerit.* — Qui mos iam abrogatus est. Innocentius enim III, c. *Consuluisti* 3, *De Consecratione Missar.*, *Respondemus*, inquit, *quod excepto die Nativitatis Dominicae, nisi causa necessitatis suadeat, sufficit Sacerdoti semel in die Missam solummodo celebrare.* Consentit Honorius III ibidem, c. *Te referente* 12. Plura in hanc rem disserit Bona, *Rer. Liturgic.* l. I, c. 18; Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. I, c. 3, art. 3, § 4 et 18; Thomassinus, *De Veteri et Nova Ecclesiae Disciplina*, part. 3, l. I, c. 57.

1) Ioannes Diaconus in lib. *De Ecclesia Lateranensi*, c. 8, apud Mabillonium, t. II *Musaei Italici.*

2) Leo Ostiensis, *Chron. Casinens.* l. III, c. 30.

*) Idem ius confirmavit s. Gregorius VII, l. I, *Epist.* 38, asserens *laicae personae tribui non consuevisse.* Exemplum secuti sunt Lucius II et Innocentius III. Alter enim, ut legitur apud Ottonem Frisingensem (*De Gestis Friderici* l. I, c. 28), *concessit Siculo* (Regi Rogerio) *virgam et annulum, dalmaticam et mitram atque sandalia.* Alter vero mitram Regi Aragoniae, referente Rainaldo, ad an. 1204, n. 71.

**) Bona, *Rer. Liturgic.* l. I, c. 24, § 14; Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. I, c. 4, art. 1, § 16. Vrbanus II eundem mitrae usum indulsit *Abbati Casinensi et Cluniacensi, alii aliis Pontifices indulserunt, frustra reclamantibus* s. Bernardo, in *Epist.* 42, et Petro Blesensi, *Epist.* 90, *qui hac de causa Abbates ambitionis notant.*

3) Vid. p. 272.

4) Bolland., *Acta SS.* 27 iun.

5) Labbe, loc. cit. p. 1119; Baronius et Pagi, ad an. 1067 et 1077.

buit [1]. Alios legatos idem Pontifex misit in Galliam, Angliam et in Orientem, ut infra videbimus, pastoralem suam sollicitudinem ad omnes christiani orbis partes extendens.

147. *Ecclesiae Graecae status*—Quamvis autem Michaël Caerularius tristissimi schismatis semina in ecclesia Graeca instaurarit, ut vidimus [2], pleraeque tamen Graecorum ecclesiae hoc et sequente saeculo externum saltem communionis vinculum cum ecclesia Latina conservarunt. Confirmant id tum relationes inter RR. Pontifices, et ecclesiam Graecam institutae tum alia monumenta. Anno 1071 Alexander Pp. II Constantinopolim ad imperatorem Michaëlem Ducam legavit Petrum episcopum Anagninum, qui 1 anno apocrisiarii munere illic functus est. Idem imperator cum Gregorio Pp. VII egit de comprimendis Turcarum progressionibus, hicque Pontifex an. 1078 Nicephorum Botaniatem excommunicavit, quod deiecto Michaële, imperium usurpasset. Paschalis Pp. II ad imperatorem Alexium Comnenum legavit Grosolanum archiepiscopum Mediolanensem, ut eos qui schismati adhaerebant, ab eo reduceret, caeteros in Fide et unitate contineret. Etiam Theophylactus archiepiscopus Bulgariae, qui sub Michaële Duca eiusque in imperio successoribus floruit, in Tractatu de erroribus Latinorum testatur, Graecos quidem de processione Spiritus S. et quibusdam aliis dissentire a Latinis, horum tamen errores non esse tales, ut alteram ab altera ecclesia scinderet. Postea vero, ut videbimus, schisma inter utramque Ecclesiam consummatum est [3].

Verum quo magis Graeci ab ecclesiasticae unitatis centro, et ab Apostolicae Sedis obsequio discedebant, eo magis eorum res deperibant. Eorum imperio in Italia finem constituerunt Normanni; in Oriente illud tum ipsorum Graecorum dissensionibus tum Turcarum Scheldschukidensium progressionibus declinabat. Erant Turcae gens Hunnica, populosissima et libera, septentrionale Caucasiorum montium latus accolens, inquit Zonaras. Illi dissidiis bellisque califarum Arabum usi sunt ad invadendum eorum imperium; ante dimidium huius saeculi Persidem sibi subegerunt et ducem suum Tangrolipicem seu Togulbrecum crearunt *sultanum*, Persice *regem regum*. An. 1055 Bagdadum, regiam urbem califatus Arabici, ceperunt, et arma sua longe lateque proferentes, califas unum post alium subegerunt, imperiumque mahumethanum (nam et Turcae Islam seu mahumethicam religionem sectabantur) ad magnum gloriae apicem evexerunt; Graecis in Armenia, Cappadocia, Ponto bella cruentissima intulerunt, iisque eiectis plerasque Asiae provincias occuparunt.

148. *Ecclesiae status in Anglia et Gallia* — In Anglia post obitum s. Eduardi (1066) de regno certatum est inter Haraldum et Guilielmum. Alexander Pp. II hac in re interpellatus, pro Guilielmo, quem s. Eduardus haeredem suum instituerat, respondit. Haraldo brevi post in proelio caeso, Guilielmus, ab Aldredo archiepiscopo Eboracensi, quod Stigandus Cantuariensis a R. Pontifice esset excommunicatus et depositus, coronatus fuit, regnavitque usque ad an. 1087. Ad eius preces Alexander Pp. in Angliam legavit Hermenfredum episcopum Sedunensem atque Ioannem et Petrum cardinales presbyteros, ut ecclesiarum statum componeret. Hi an. 1070 synodum habuerunt Wintoniae, in qua Stigandus, qui episcopatus Wintoniensem et Cantuariensem simul occupabat, posteriorem, vivente adhuc Roberto legitimo archiepiscopo, invaserat et a Benedicto antipapa pallium susceperat, exauctoratus fuit. Depositi etiam sunt Agelmarus episcopus Estangliae et nonnulli abbates tum propter pravitatem vitae tum propter inscitiam ministerii ecclesiastici [1]. Paulo post Hermenfredus legatus, Ioanne et Petro Romam reversis, praesedit synodo Windleshorensi, in qua Algerius episcopus Sudsaxiae pluresque abbates depositi fuerunt [2].

In locum vero Stigandi Guilielmus rex, qui simul erat dux Normanniae, ad sedem Cantuariensem e Normannia vocavit Lanfrancum abbatem, virum pium ac eruditum, qui non nisi ab apostolico legato coactus assensit, et IV calendas septembris 1070 summo omnium consensu consecratus est. Anno sequente Lanfrancus et Thomas Eboracensis Romam profecti, ab Alexandro Pp. pallium acceperunt. Quum vero inter utrumque archiepiscopum orta esset controversia de primatu in Anglia, synodus Anglicana an. 1072

1) Labbe, loc. cit. p. 1195-97; Pagi, ad an. 1064 et 1068.
2) Pag. 270.
3) Natal. Alexandr. *Hist. eccl.* saec. XI, c. IV, a. 3.

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1202.
2) Ibid. p. 1203.

sub Huberto Apostolicae Sedis legato e vetustis ecclesiarum Angliae monumentis et RR. Pontificum rescriptis primatum confirmavit ecclesiae Cantuariensi [1].

Erat autem disciplina ecclesiastica in clero, in monachis et in populo collapsa, cui restituendae et corrigendis abusibus Lanfrancus usque ad an. 1089, quo obiit, constanter adlaboravit.

In Gallia Henrico regi an. 1060 successit Philippus, filius eius septennis, sub tutela Balduini comitis Flandriae. Balduinus tutoris partes integerrime obivit, sed an. 1067 magno rei publicae damno vita excessit. Philippus perversis consiliis usus est, pravis cupiditatibus se dedit, ecclesiarum bona invasit, episcopatus et abbatias pecunia vendidit, ecclesias et regnum in tristem statum coniecit.

149. *Ecclesiae status in Germania* — In Germania sub Henrico IV res civicae et ecclesiasticae in tetrum statum adductae sunt. Is annis 5 natus, an. 1056 patri suo Henrico III successerat sub tutela Agnetis matris suae. Post 5 annos principes Germani muliebre imperium et Henrici episcopi Augustae Vindelicorum, qui Agneti a consiliis erat, arrogantiam aegre ferentes, amota Agnete, regis institutionem et regni administrationem

1) Labbe, *Concil.* t. IX, p. 1211.

commendarunt Annoni archiepiscopo Coloniensi, qui munere suo prudenter ac fortiter functus est. Rex iustae severitatis archiepiscopi impatiens, confugit ad Adelbertum archiepiscopum Bremensem, qui ex hoc tempore regis cura et regni administratione arreptis, regis cupiditatibus habenas laxavit, regnumque tumultibus implevit. An. 1066 rex a proceribus Triburae congregatis ad dimittendum Adelbertum et recipiendum Annonem coactus est; sed iuris sui factus, pravis iterum cupiditatibus indulsit, subditos praesertim Saxones dure opprimere, ecclesiasticas libertates et iura violare, episcopatus et abbatias turpissimo quaestu indignis vel maius pretium offerentibus, vel pravis eius moribus magis adulantibus, conferre coepit [1].

Alexander Pp. II a Saxonibus contra Henricum regem interpellatus, eum an. 1073 Romam ad synodum vocavit, ut pro simonia aliisque criminibus, quorum accusabatur, Deo et Ecclesiae faceret satis. Verum Alexander II eodem anno obiit. Post eum Ecclesiae regimen suscepit Gregorius VII, cuius pontificatus, propter rerum ab eo gestarum magnitudinem, celebrem in ecclesiastica historia epocham constituit.

1) Lambert. Schafnaburg., Marianus Scotus, *Chron.*

FINIS TOMI PRIMI

INDEX

CAPITVM QVAE IN HOC I TOMO EVOLVVNTVR

INDICIS TOMI PRIMI

FINIS

Nihil obstat
NVNTIVS SIGNORIELLO CENS. THEOL.

Imprimatur
LEOPOLDVS CAN. RUGGIERO

